C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBRI XXXVII.

RECOGNOVIT ATQUE INDICIBUS INSTRUXIT

LUDOVICUS IANUS.

VOL. I. LIBB. I—VI.

LIPSIAE
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLIV.

EDITORIS PRAEFATIO.

Post egregiam a *Iulio Sillgio* in C. Plini Secundi Naturalis Historiae libris positam curam quicumque eosdem tentaverit edere denuo emendatos, ante omnia debebit enarrare quae inter suam et illam editionem ratio intercedat. Quod facturo mihi liceat praemittere pauca quibus prodam quae

mihi fatendum est
a *B. G. Teubnero*,
editiones Plinium
m, quoniam non
nam ipsius huius
CXXXV descripta
ntia a me enotata
m codicum prae-
postquam

68 ***Plinius.*** Naturalis Historia. 3 vols. Venetiis. *Aldus*, 1535 and '36.——Index in C. Plinii Nat. Hist. libros. 1 vol. Venetiis. *Aldus*. 1538.——Together 4 vols., 12mo, vellum. Margins of a few leaves waterstained. *Good clean copy of this rare* ALDINE *edition.* 15 00

"This edition is very rare and beautiful; it was edited by Asulanus. To complete it is necessary to add a 4th vol. printed in 1538, containing an Index—it is very scarce and seldom accompanies the the text."—Moss.

De Bure terms this edition "fort belle, peu commune et recherchée avec raison." Raynouard, in his *Annales des Aldes*, says: "Cette édition est rare et précieuse, quand les trois volumes et celui d'index sont complets et également bien conservès."

Denham's Catalog 1886

quod moneam, sed ipse noluer immo cum *F. Thierschio*, quem magistrum colo maxime atq communicaveram consilium conscribendi, si Academia Regia me esset adiutura, commentarios quibus explanarem res a Plinio tra quod consilium, dummodo suppetat vita, distuli, non abieci, et paulo po rogante Hoffmanno bibliopola Stuttgardiensi spopondi me libros Plinianos in nostrum sermonem esse versurum.

Novis autem quum carerem subsidiis, in eo mihi fuit consistendum, ut verba Plinii retractarem adhibitis iis quae et a me et ab aliis e codicibus manu scriptis excerpta leguntur in editione Silligiana, qua in re id egi, ut quae quoque loco suaderent illi codices ponerem admissis iis tantum coniecturis quae in corrupta illorum exemplorum scriptura niterentur. nam non ea mihi recipienda esse videbantur, quae debuisset scribere Plinius, sed quae videretur scripsisse. Itaque in libris geographicis via mihi erat ineunda diversa a Silligio, qui plerumque cum Hermolao Barbaro aliisve recepit

1700. *Front.* 1

77 ***Du Pin*** (L. Ellies). Bibliothèque Un
verselle des Historiens ; contenant leurs Vie
l'Abrégé, la Chronologie, la Géographie, et
Critique de leurs Histoires, les differentes Ec
tions de leurs Œuvres, etc. 4to, cf., som
what worn. Amster. 1708. *Front and ma*
1

78 ***Voltaire.*** Romans et Contes. 4 vo
18mo, shp. Lond. (*Biblioth. Amusante.*) 178
Top margin of a number of pages discolore
1

79 ***Raynouard*** (F. J. M.) Monumer
Historiques relatifs à la Condemnation

EDITORIS PRAEFATIO.

Post egregiam a *Iulio Silligio* in C. Plini Secundi Naturalis Historiae libris positam curam quicumque eosdem tentaverit edere denuo emendatos, ante omnia debebit enarrare quae inter suam et illam editionem ratio intercedat. Quod facturo mihi liceat praemittere pauca quibus prodam quae mihi fuerit suscipiendi huius operis causa. Atque primum mihi fatendum est non mea sponte me cepisse hoc consilium, sed provocatum a *B. G. Teubnero*, qui cum novas Graecorum et Latinorum scriptorum parans editiones Plinium nollet omitti, ad me potissimum hanc detulit provinciam, quoniam non ignorabat iam dudum me huic scriptori navasse operam. nam ipsius huius de antiquis scriptoribus optime meriti viri typis anno MDCCCXXXV descripta est codicis Bambergensis a vulgatis exemplaribus discrepantia a me enotata et brevi adnotatione instructa, quem omnium Plinianorum codicum praestantissimum ut detegerem mihi contigit anno MDCCCXXXI, postquam annis MDCCCXXVIII et IX in Silligianae editionis usum excussi in Italia et Gallia manu scriptos codices. Haud invitum me fecisse ut perfecta Macrobii editione honestissimi viri rogatu redirem ad eum scriptorem in quo emendando posueram tirocinium, vix est quod moneam, sed ipse nolueram eum deserere, immo cum *F. Thierschio*, quem magistrum colo maxime atque diligo, iam communicaveram consilium conscribendi, si Academia Regia Monacensis me esset adiutura, commentarios quibus explanarem res a Plinio tractatas, quod consilium, dummodo suppetat vita, distuli, non abieci, et paulo post rogante Hoffmanno bibliopola Stuttgardiensi spopondi me libros Plinianos in nostrum sermonem esse versurum.

Novis autem quum carerem subsidiis, in eo mihi fuit consistendum, ut verba Plinii retractarem adhibitis iis quae et a me et ab aliis e codicibus manu scriptis excerpta leguntur in editione Silligiana, qua in re id egi, ut quae quoque loco suaderent illi codices ponerem admissis iis tantum coniecturis quae in corrupta illorum exemplorum scriptura niterentur. nam non ea mihi recipienda esse videbantur, quae debuisset scribere Plinius, sed quae videretur scripsisse. Itaque in libris geographicis via mihi erat ineunda diversa a Silligio, qui plerumque cum Hermolao Barbaro aliisve recepit

eas nominum formas quas exhiberent vel Graeci scriptores, vel inscriptiones, tituli, numi, quamquam ipse in praefatione p. LXVIII notavit in Pintiano errorem ipsius Plinii emendandi. ego vero illas formas non admisi, nisi ea quae legerentur in codicibus ex iis viderentur esse corrupta, aut e diversis codicum scripturis omnino nihil esset eliciendum. putavi enim, qui hos Plinii libros legerent, eos non tam ex iis solis quaerere veteris geographiae scientiam, quam velle scire quae ille nobis tradidisset nomina, ideoque in Graecis nominibus admisi quaedam in quibus codices viderentur docere Plinium ipsum confudisse Graecas litteras inter se similes ut *Τ* et *Γ*, *Α* et *Δ* et *Λ*. Sed hac inita ratione ne legentes in apertos inducerentur errores, necesse erat ut notaretur scripturae discrepantia, quod feci ad calcem huius praefationis ita ut ubique notarem Silligianae editionis discrepantiam, et codicis Leidensis A aliorumque codicum, quorum premerem potissimum vestigia, sicubi in iis legeretur nominis forma, in qua, etsi aperte corrupta non posset recipi, fortasse aliquid inesset vulgato rectius. Sic in his libris, in quibus Silligius praeterea iusto saepius secutus est alteram manum codicis Riccardiani (R^2) et Parisiensis primi (a^2), multo plura quam in ceteris erant adnotanda.

In emendando *libro I.*, qui continet ceterorum indicem, ut Silligius nihil fere recepi quin inveniretur in exemplaribus manu scriptis, sed e codicibus qui hunc librum continent ille magis secutus est Riccardianum et Parisiensem primum (Ra), ego Toletanum et Parisiensem secundum (Td), ut qui magis consentirent cum ipsis ceterorum librorum verbis. Praeterea, id quod sensit ipse Silligius (vid. eius praef. p. LXXIX), eo meliore ego fui conditione, quod exceptis libris XXIII—XXXI. ceteri iam ab illo editi a me potuerunt ad primum librum emendandum adhiberi, a Silligio ipso tantummodo libri XXXII—XXXVII. Numeros medicinarum in indicibus libb. XXVIIII. et XXX. ille omnino non attigit, ego ita, ut ratio constaret, conatus sum emendare ratione habita facilitatis qua numerus in numerum potuisset abire. numeros a me mutatos asteriscis notavi. Quae in supplementum addidi paucissima, ea uncis [ ] inclusa scripta sunt distinctis litteris. Quos Harduinus singulis lemmatis addidit numeros, eos Silligius omnino delevit, quod in codicibus BR A Va nullum eorum esset vestigium. ego non illos quidem singulos singulis lemmatis praemissos revocavi numeros, sed uncinis ( ), ut in ipsis libris ceteris, inclusos sectionum, quas Harduinus fecit ad hos indices respiciens, inserui numeros ita ut lemmatis quae complures complecterentur sectiones suos darem numeros, ut lib. XI. (4—23.) *De apibus*, iisque subiungerem uncinis inclusa singula additis iterum suis numeris, ut ibidem (5. *qui ordo in opere earum*..... 23. *de*

reparandis). Sic magis quam antea elucet quae inter se cohaereant, quae ad singula explananda sint addita, et verus exstat ceterorum librorum index, nec paucis locis apparuit sana esse ea quae non ita digesta videbantur esse corrupta. In *auctorum indicibus* primum male me habebant ablativi in *e* desinentes, ut *Atheniense*, sed lectis iis quae habet Charisius I. p. 96, 18. p. 105, 110. p. 111, 155 et F. Haasii nota 79 ad Reisigii de grammat. Lat. lectiones, praesertim cum apud ipsum Plinium boni codices 3, 3 suadeant ut legatur *Gracile*, et 7, 128 *Pisaurense*, miror Sillgium et priore illo loco et in indicibus librorum III. et VIIII. scripsisse *Gracili* et in indice libri VIII. *Solensi*, et libri XXXV. *Vestali*, licet codices his scripturis non omnino refragentur. In indicibus librorum XIIII, XV, XVII, XVIII. cum codicibus scripsi *Attalo rege*, *Philometore rege*, licet lib. VII. recte legatur *Attalo rege Philometore*, quia in indice lib. X. legitur tantum *Philometore rege* et lib. XI. *Attalo rege* et multo infra *Philometore rege*.

Orthographiam amplexus sum eandem fere quam Silligius. ubi in litteris assimilandis ab eius ratione discessi, ea certe non omnibus locis a codice Bambergensi comprobatur. Accusativos pluralis numeri nominum genetivo casu in *ium* desinentium ut ille in *is* terminavi, idque feci etiam locis nonnullis, ubi ab illo, haud scio an perspicuitatis causa, fuerat neglectum. Quartae declinationis formae in *us* exeuntes praeter nominativum numeri singularis in codice Bambergensi paene ubique duplici *u* scriptae sunt, in Riccardiano nonnullis locis (ut 4, 90 *situus*), quam rationem ego eram amplexurus, sed postea mihi visa est nimis abhorrere a vulgari usu. Silligius praeeunte Wagnero modo *haut* scripsit modo *haud*, ego in illa acquievi scriptura. De littera *h* post *rr* ex auctoritate codicis Bambergensis tollenda haud scio an nimium crediderim Silligio (vid. praef. p. LXXIV.). certe ille codex non omnino sibi constat, et codex A ubique eam videtur habere. His in rebus si forte inaequalitas quaedam animadvertetur, idcirco mihi danda erit venia, quia singulas plagulas typis describendas quum percensebam, quae prius erant descriptae mihi non erant ad manum.

Verborum interpunctiones ita mutavi ut semicolo omnino reiecto perpaucis locis admitterem colon, alias punctum sequente littera maiore. Commata quae sunt inter complura quae enumerantur nomina sustulissem, nisi censuissem perspicuitati esse consulendum. Multa aliter distinxi, non in deterius, opinor, cum aliis in rebus tum in hac saepe obsequens *Urlichsio*. Paragraphos Silligianas recepi paucis locis ita mutatas ut singulos numeros sententiarum nexu, ut mihi quidem videbatur, flagitante retraherem vel proferrem serie non turbata. Paragraphorum numeros, quos Harduinus

paucis in sectionibus longioribus posuit a Sillgio omissos, inserui uncis inclusos, quo facilius invenirentur his numeris ab aliis designati loci.

Ubi Plinius legentes relegavit ad ea quae ipse dixerat antea vel erat dicturus, locos ad quos respexit parvis numeris in margine indicavi. aliorum scriptorum loci in auctorum indice denotabuntur.

In conscribenda scripturae discrepantia Silligianae editionis aperta menda, quae quidem sunt pauca, neglexi. quae animadverti a me vel typographo meo admissa, ea correxi additis litteris *scr.*, i. e. *scribas*, vel *del.*, i. e. *deleas*. Usus sum iisdem quibus Silligius siglis infra explicatis. In sinistra quaque pagina indicavi ad quos codices respexerim manu scriptos. Sed ex iis quae supra dixi apparet me non nisi ea notavisse quae ad intelligenda verba a me recepta viderentur esse necessaria vel ad monendum lectorem locum nondum esse persanatum, ut ei qui artem criticam in Plinio exerceat vel accurate velit cognoscere quid in codicibus legatur Plinianis haec editio Silligianae vice minime possit fungi.

Denique laudem non quaesivi, nam cum Plinio meo (praef. §. 16) equidem ita sentio, peculiarem in studiis causam eorum esse qui difficultatibus victis utilitatem iuvandi praetulerunt gratiae placendi.

Scribebam Suevofurti a. d. VIII. Kalendas Septembres MDCCCLIV.

SCRIPTURAE DISCREPANTIA.

Codd. Td (R praef. **7**, 4—29 et lib. I.; a praef. **3**, 13—**5**, 3 et **6**, 34—**8**, 2).

Praef.

Praef. pag. 3. lin. 11. *exeat* Schneidewin Gött. Gel. Anz. 1849. p. 1817, *exeant* S*) codd. | 23 *u llo* Sa signo interrog. posito post *fa-*

---

*) *S* significat contextum edit. Sillig.; *Sill.* commentar. Sillig.; *U* coniecturas Urlichsii in Vindiciis Plinianis Gryph. 1853; *I* coniect. editoris. *Barb.* significat Hermolai Barbari castigationes Rom. 1492, *Rob.* Roberti Canuti Crikeladensis deflorationem Plin. sec. XII, *Salm.* Salmasii Exercitationes Plin. Trai. ad Rh. 1689. *A* cod. Leidens. praestantiss. sec. IX. vel X., *B* cod. Bamb. praestantiss. sec. X. vel XI., *D* cod. Vatic. 3861. sec. XI. vel XII., *N* cod. Burbon. sive Neapol. s. XIIII., *P* cod. Polling. sive Monac. sec. XV., *R* cod. Riccard. sec. IX., *T* cod. Tolet., *a* cod. Paris. 6795. sec. VIII. vel IX., *d* cod. Paris. 6797. sec. XIII., *V* cod. Vossian., *Θ* cod. Chiffletian.

candiae. | 4. 16. *inemptis* vet. Dalecamp. *ineptis* S codd. | 28. *gentes supplicant* Sv. | 5. 11. *sua* Durand., *suae* S codd. praeter Td. | 6. 2. scr. *Aufidi.* | 21. scr. *intellegi.* | 26. *crassiores* Sv. | 28. *Bibaculus* Sv. | 7. 29. *ibi* I, cf. Hand. Tursell. III, p. 167, 3. 1, *sibi* S codd., *sibe* U.

Lib. I. pag. 8. lin. 23. *alias* add. I. | 9. 10. *coctis. frumento* codd. An *fremitus?* | 10. 22. *Romae* S e coni. | 25. *Italia* SAR²a¹. | 33. *Turannio* Sv. | *Gracili* SA. | 11. 3. scr. *Nymphodoro*, *Calliphane.* 7. *Achaiae, Atticae* SRTad. | 12. 2. *Palaestinae* SRTd. | 34. *cet.* (om. *et*) SRa. | 15. 37. 38. *de ran. rub.* om. S. | 16. 2. *tarando* SaT. | 6. *natura* I, *naturae* S codd. | 30. *Attalo Philometore rege* S. | 34. *Solensi* S. | 17. 26. *placere. Coracini* S e coni., *placere. cemiaci* R (a..*ati*). | 38. scr. *nauplio.* | 18. 1. *pinotere* I, cf. Sill. et codd. ad 32, 150. (9, 98 Rd habent *pinotheras*), *pinnothere* S (Td.. *ra*), om. Ra. | 12. *pinna* et *pinnothere* S. cf. l. 1. | 32. *Gracili* Sv. | 19. 9. *De inauspicatis avibus. Cornices* SRa. | 10. *De avibus* SRa. | 24. *palumbis* SRa. | 28. 29. *Quae .. vocem. De oscinum genere* SRa. | 36. *volatus avium* SRa. 20. 7. scr. *pyrroc.* | 8. *vipiones* Sv. | 9. *que hoc* om. SRa. | 23. *tactum omnibus esse, item gustatum, quibus visus praecipuus* S(Ra *tactus*, a *gustatum*). | 21. 35. *asilus*, *papiliones* om. S (in Ra post *chrysall.*). | 38. *aestatis* Sill., (*minimae*) *aetatis* codd., *Etiam in cera* Sv. | 23. 13. *De lacte. Quod .. cursu.* SRa. | 30. *et sitim* SRa. | 36. *Manil.* S e coni. | 24. 10. *viridiaria* SRa. | 15. *Indorum* SRa. | 28. 29. *de arboribus quae tus ferunt* SRa. | 30. 31. scr. *myrra* et *myrrae.* | 34. 35. scr. *tarum.* | 38. *erysisceptron* SRa. | 25. 4. *Cinamum. Comacum* Sv. Dist. I. | 14. *Lago* codd., *Lagu* S. | 17. *Archid.* Sv. sed vid. cod. B in ind. libb. 33. 34. | 26. 5. *tamarice* add. e coni. | 22. *Lagio* Rad, *Lago* T, *Lagu* S. | 25. *Archid.* Sv. (vid. ad 25. 17). | 32. *de inv. mulsi* del. S. | 34. *et heps.* I, *et* om. S codd. | 37. *rege posita* SRa. | 27. 18. *Attalo* (om. *rege*) SHard., sed vid. ind. lib. XI. | 30. *coeperint esse* SRa. | 34. *sit* om. SRa. | 35. *sili* Salm. cf. 15, 25, *sibi* codd., *sesili* S coll. noth. Diosc. 4, 161. | 35. 36. *Pom. omn. gen. et natura* SRa. | 28. 10. *XIIII* SRa. | 21. 22. *Attalo Philom. rege* S Hard., vid. ad 27. 18. | 29. 6. *coquatur* Sa. | 7. *materia* STa. | 27. 28. *praec.... serotini* falso glossemati videntur deberi. | 32. *sponte* ex antecedentibus huc videtur irrepsisse. cf. 16, 134. | 30. 2. *VIII* SRa. | 19. scr. *non possint.* | 34. *Graeci* I, *Graeciae* S codd. | 31. 4. *nascentes* SRa. | 5. *inserendi* SRa. | 25. *Attalo* (om. *rege*) SHard., vid. ad 27, 18. | scr. *Archelao rege*, *Archyta.* | 26. scr. *Amphilocho.* | 35. *naturae frugum* om. SRa.

| 37. *de spicea corona* SRa. | 32. 3. *Naturae, per genera: frumenti,* Sv. Dist. I. | 4. *tritico* (om. *de*) SRa. | 6. *arinca sive olyra, semine sive zea. De rel.* SRa. | 8. *sesama* STd. cf. 18, 96. | 13. *Pabularia* S retulit post *asia* (l. 14). | 33. 6. *Attalo* (om. *rege*) SHard., vid. ad 27. 18. | 28. *terra enascentium* I, cf. 11, 128, *terrae; nascentium* Sv. | 31. *quomodo quaeque serantur. quoto* STd. | 34. 11. *silvestre* S, (*cucumeres*) *silvestres* codd. | 21. *isati I* (om. *sive*) S, *isati I alibi XX* codd. | 23. *quae ambula* post *pancratio* (l. 24) Sv. | 25. *LXXXVII* SRa. | 26. *silvestri* I, *silvestris* Sv. | 28. *asparago sativo* SRa. | 31. *orthos.* S, *ortos.* R, *hortos.* Tad. | *helios.* STd, *oreos.* R, | 35. *XXVI* SRa. | 38. *cunila* (*liban.*) om. SRa. | 35. 3. *VI* SRa. | 11. *origano Her.* SRa. | 7. *opio* (om. *I*) S. | 12. *papaver ... paralium III. Quomodo sucus herbarum colligendus* SRa. | 12. 13. *De porc... De cor... De atr.* Sv. | 22. *meo, Ath.* S. Dist. I. | 36. 12. *XXI.* SRT. | 16. *Ia. Caltha* S cod. Salm. | 20. *in usu* om. Sa. | 21. *II* SRVa. | 22. *XVIII* SRa. | 30. *Myophonum* ante *thymi* add. S cum codd. praeter R. | 37. 7. *vita florum* SRVa. | 24. *calliada* S Hard. | 36. *folia; quibus non cadant,* om. (37) *quibus .. decidant* SRVa. | 38. 20. scr. *Pompeio.* | 36. 37. *pigmenta .. cortina* om. S. | 39. 1. *ea* I, om. S codd. (a *coronae adsonati*). | 27. 28. *proprietas* S. | 29. *ex eis* Sa. | 30. *De melle* om. SRVa. | 35. *olyra* om. SRVa. | *sive* om. SRVa. | *atibera* S. | 38. *sesama* Sv. | *sesamoide* S(Td .. *odides*). | 40. 6. *erione* SRVa. | 9. *Spuma de zytho* I (om. *et cerevisia*) SRV(a *stima*). | 16. *uvarum servatarum generibus medicinae XI.* SRVa. | 29. *XVII* SRVa. | 35. *laureo* SRVa. | 41. 2. *lirino* SHard. | 9. 10. *Punico silvestri* om. SRVa. | 12. *prunis silvestribus* SRVa. | *limo sive* om. SRa. | 13. *XXXIX* SRa. | 15. *amygdalo* SRa. | 18. *unedonibus* SRVa. | 19. *LX* SRVa. | 30. scr. *Cleophanto.* | 42. 13. *quae et tamarica sive tamarix* SRVa. | 15. *XXXVIIII* SRVa. | 16. *smil* ST, *mil.* RVad. | 21. *herba Sab.* SRa. | 24. *aspalatho sive* (om. I) SRVa. | 25. *sive diaxylo* S (RVa *diazyro*). An *Syri diaxylon?* Cf. Dioscor. I, 19. | 25. 26. *spina append.* SRVa. | 27. *de moris* om. SRVa. | 36. *clematide cent.* S (RV *clematati*). | 36. 37. *sive scamm.* et 38. *de drac. lis* om. SRVa. | 43. 1. *arisaro* S, *haris* RV, *echari* Td, om. a. | 3. 4. *De mag. herb.* om. SRa. | 5. *Pythag. ... morborum* om. S. Leguntur in RVa (sed *pytagora*), *de brassica et reciduis morborum. De pith.* Td. | 14. *de flum.* SRa. | 17. 18. *exedum sive* om. SRa. | 36. *auctoritas herbarum* (om. *et*) SRVa. | 38. 44. 1. *De ... pinxerunt* om. SRVa. | 2. 3. *quare .. remedia. Herbae ... inventae* SRVa. | 4. *de fonte Stom.* om. SRVa. | 10. *de amp. Chir.* om. SRVa. | 14. *aut scopa* SRa. | 31. scr.

gentes invenerunt. | 32. *ischaemon* I (S .. *one*), *scemone* Td, *schemos* a (V *sh.*, d *sc.*) | 45. 12. *phlomos quae verb.* SRa. | 22. *Thrysellion* I (post *XVI*) SV, *Rhysellium* Td, om. Ra. | *Rem. ocul.* om. RTVd. | 46. 22. *mutaverit* SBrot. | 23. *Proserpina* S. | 30. *Ladanum* SRVa. | 47. 18. scr. *ophrys I.* | 48. 8. *alectorolophus* I, *alectorophus* S codd. | 15. *onocl.* SHard. e Diosc. 4, 23. | 22. *quam nostri* SV(R *nos, nostri*, a *quae*), an *quae nostris?* | *calcifragam* S cod. Salm. | 33. *alii* I, *aut* S codd. | *rhapeion* S, *prapradion* Td, *prapriaron* V, om. Ra. | 49. 12. *rheucyma* S cum Voss. ad Mel. 3, 5 (V *Peuc.*). | 14. *Zm.* SV. | 16. *sinapi* S e Diosc. 2, 185, *napi* V, *naps* Td, *nymphd* Ra. | 35. *remedia contra* S. Dist. I. | 50. 38. * significat numerum ex altero libro aut e coniectura esse mutatum. | 52. 24. *Archid.* Sv. Vid. ad 25. 17. | 28. *prioris libri* SV. | 32. *magorum perfugia* om. S codd. | 53. 17. ** significat omissum nomen animalis quod huic libro tribuat index libri prioris (h. l. *gryllo*, infra 33 *columba*, et 54. 2 *pityocampe*). | 54. 4. *blattae* S codd. | 15. *Arched.* V, vid. ad 25. 17, *Archid.* S, *Archimide* RTd. | 18. 19. *medicinae* (om. *aquarum*) S codd. | 27. *aut risum plor.* SRVa. (om. Td). | 38. *et ... valitudinis* om. SRa. | *ad quae* I, *aque* VTd. | 55. 26. *muti. Esse ... antipathiam* SBRVa, quae ego, ut Td, posui l. 29. | 29. *pastinaca VIIII* post *marinorum* (30) posuit S cum B, in Td leguntur post *murena I* (56, 1). | 32. *LXVI* SRa. | 56. 5. *pectunculi I* om. S, codd. habent post *nomina CLXXVI* (21). | 9. *conchis I* non videtur suo loco positum. | 20. *mare* SB. | 27. *continetur* S. | *natura* SB. | 33. Del. comma post *auri.* | 57. 17. 18. *de hydrargyro, Med. ex minio* SB. | 37. *Archid.* S. | 58. 1. *Xenocrate Zenonis* (om. *item*) SRa. | 9. scr. *simulacrum.* | 11. Post *figurae* S add. *Quae loricatae statuae Romae* e vestig. palimps. Vindobon. | 17. 18. *primae .. positae* SBRa. | 30. scr. *V.* | 59. 6. *oculos* om. S. | 9. *dolorem* S. | 25. *Archid.* Sd. | 32. 33. *quando .. Romae* legitur post *proposuerint* (34) SB. (om. d.) | 60. 4. scr. *IIII.* | 21. scr. *et laterum.* | 37. *Vestali* S codd. | 61. 4. *Archid.* SRTd. | 8—10. *quis .. Romae* ante *quis ostenderit* S codd. | 17. *Naxo* BRTa. | 62. 13. *lithostrota* SBa. | 24. *pestilentia* SB; sed Plinius videtur scripsisse *pestilentiam*, cf. §. 202. | 33. *continetur* S. | 34. *tyranni* om. SB. | 38. *natura chrystalli* STad. | 63. 1. *ex ea* SRTa¹d. | *in chrystallo* SRTad. | 19. *chrysolitho* ST. | 22. *De cer.* Sa. | 64. 10. scr. *promnion.* | 16. scr. *Solis.* | 20. *Thraciae* S. | 33. *conparatio rerum per pretia* Sv. | *laus .. Hispaniae* om. SB.

Lib. II. pag. 65. lin. 35. *aut mens* Sv. | *hominis* Sa. | 67. 5. *cardinem* I, *cardine* S codd. | 36. *et ara* coni. Iunius coll. Cic. N. D. 3, 25. |

68. 19—22. *nomenclaturam, quis .. inridendum? .. summum, anne .. credamus dubitemusne?* Sv. Dist. I. | 36. *a plerisque, a plerisque* ST. | 69. 8. 9. *in auguriis sternumenta* Sv. Dist. I. | 22. *omnia. Namque* Sv. Dist. I. | 70. 15. *ipso mandante mundo* SPa. | 33. *Inde* SRa. | 36. *intercalarius* SR. | 71. 27. *terrisque* SR. | 28. *ambigua* SPa¹. | 31. *falcis* I, *fauces* RPad², *facies* SHard. | 73. 11. *oculorum argumentis* om. Sd. | 12. *aperitur* S Rob. | *non sit ut* SR, cf. 7, 1. | 25. *iactat* SPad. | 32. *ipsius naturae* SP. | 34. 35. *reficit, exusturus .. in parte?* S. Dist. I. | 75. 16. *aeque diu* S, *aeque die* P. | 76. 29. *ad centrum* om. SP. | 77. 12. *medias* SPa. | *mediam* S codd. | *duas* S codd. praeter R². | 38. *minumeque* Sv. et 78. 1. *minore* SBarb., sed Sill. non improbat *minumaeque* et *minores.* | 78. 19. *viginti tris* SR. | 79. 1. *rursum* SR². | 80. 27. *egerant* SR²P. | 36. *quantam* R, *quantum* Sv. | 82. 14. *idem* SR. | 15. *cuius inf.* SRa. | 16. 17. *vibrantur, ocissimo significatu.* Sv. Dist. I. | 21. *suo nomini* SRa². | 84. 3. *huiusque* SR². | 85. 18. 19. *adparuere, quod ... nocturnos.* Sv. Dist. I. | 38. *praenuntiae* SR. | 86. 2. *nomen* SRPa. | 13. *letalia* U. | 23. *citroque* SHard. | 88. 33. *bruta multa* SR². | 35. *illa ex* ST. | 89. 4. *nubibus* SRob. | 6. *consurgere qui* Sv. Dist. I. | 18. *madefacta* SR¹Θ. | 37. *noscant* S. | 90. 38. *recta* Sa. | 91. 3. *ventorum* SRPad. | *circius* TRPa²d. Utrumque putaverim ex p. 90. l. 37 huc illatum. | 92. 28. *muneris* SR². | 93. 28. *simili* R, *similis* Sv. | 37. *raras* SR². | 94. 13. *Romanorum* RTad, *principis Romanorum avia* U. | 15. *Catilinariis* S coll. 33. 34. | 33. *concrematum ex* SR². | 95. 10. *veneficiis* U, *beneficiis* S codd. | 17. *omittimus* SR². | 18. *tonitrua* SR². | 24. *tonitrum* I, *tonitru* R, *tonitrua* STad. | 28. *respectu* S. | 97. 2. *est* om. SR. | 17. *deductae* SR². | 26. *quarta decima* S cum Rhodigin. lect. ant. 22, 27 et Aristot. Met. 3, 2. | 98. 4. *resol.* SR². | 26. *usibusque* SR². | 27. *effund.* SR². | 99. 6. *Et ut verum* SR². | 12. *effod.* S c. Ruhnk. ad Vell. 2, 33. | 14. *, et tamen* SR. (*ut* Sill.) | 19. *ut digito gestetur gemma,* S. Dist. I. | 100. 22. *perpendiculi nullam* S. Dist. U. | 102. 5. 6. *Ut .. relinquat,* S. Dist. I. | 103. 20. *deserta detrahantur. Hae* S. Dist. I. | 21. *punctus* S (d in ras.). | 35. *Deprehenderunt* SR². | 104. 37. *Arbilam* I. Vid. ad 6, 41 (p. 224. 30), *Arbelam* S, *Arabiam* codd. | 105. 25. *horoscopica* I, *oroscopia* R, *horospica* ad, *horoscopa* S. | 106. 17. *et* om. SR². | 28. *tyle* R, *Thule* Sv. Cf. §. 169. *Lathyrum* et Wagner orthogr. Vergil. s. lit. *y.* | 107. 11. *et* SR. | *rigorem* SRd. | 12. *hebetes* coni. Rhodig. 3, 12. | *ipso* (om. *que*) SR². | *mobilitates habentis* SRad. | 14. *umoris* SR. | 15. *alitum,* S. Dist. I. | 108. 11. *aliubi* R (cf.

§. 207), *alibi* Sv. | 110. 20. *a planis Arabiae* U vult transponi post *Memphim*. | 29 sqq. Res ordinavit U p. 28. | 111. 9. *Macrim* S. | 31. *Arisbam circa Methymnam* coni. U. | 33. *Ceae* SRd. | 34. *mortalibus; rapuit et* SRaΘ. Dist. I. | 112. 13. *Puteolano;* S. Dist. I. | 23. *Gab.* Sa. | 37. *pluit* SRa. | 114. 19. *in totum* I, *totum in* Aa²d Rob. U, *totum* (om. *in*) SRa¹. | 20. *partes* U. | 116. 15. *largioris* S, sed Plinius apud Charis. p. 104 insolentem formam videtur notasse. Cf. 118. 9 et 16. | 17. *ipsa* om. SRa. | 25. *Areisa* S e Ptol. V, 13, 8, *Aretisa* R, *Artesa* d. | 28. *in Piceno* et 31. *ultra Surrentum* genuina non esse censet U. | 34. *et . . . enascuntur* om. R¹ATa¹ds. Harduinus putabat haec esse translata e 13, 135. Vide ne ponenda sint post *innascuntur* (117. l. 2). | 117. 5. *enascuntur* SR²a. | 10. *Illyrico* SR². | 26. *inrigat* SRa. | 33. 34. *Διὸς Θεοδοσία* STad, *dies Θεοδαίσια* U cum Welckero ad Philostr. p. 356. | 118. 3. *Cydonia* Sad, cf. 4, 61. | 9. *gelidioris* et 16. *utilioris* S, cf. 116. 15. | 23. *quinquagena centena* S. Sed vide ne sit gradatio. | 24. *globus* S Rob. | 25. *Namque* SRaΘ. | 29. *exsequitur* SR². | 30. *que* om. SRTa¹d. | *etiam* om. SRTa¹dΘ. | 119. 15. 16. *Hesperium* Sa. | 17. *tametsi internus sit* SRa². | 23. *Aeolia* om. SRTa²d. | 24. *expiavit* SR². | 26. *regerit* SR². | 30. *quaeve* SR². | 120. 3. *virens* SR². | 4. *contegit* SR². | 17. *ingressa* SR². | 18. *veluti* SRa. 26. $\overline{DCCCXCI}$. S. | 32. 33. *duodeciens CL M* S. | 38. *Alcyonio* I, *Laconico* codd., *Lechaico* S Pintian. Θ. | 121. 25. *Tylen* A, *Thulen* Sv. Vid. ad 106. 28. | 27. *alioquin* SRob. | 31. *cognitas conpertum* SR¹. | 122. 2. *XXVI M* I, $\overline{XXVI}$ SRAT.

Lib. III. pag. 122. lin. 35. *arbitrabor. Quoniam* et 36. 37. *prodebat, ideo* S. Dist. I. | 123. 12. *Gracili* S vet. Dalec. | 32. *et Bruttium* S codd. Barb. | 124. 1. *se in stagna* Sv (A *in stagnas effundens*). | 16. *Osso nova* A, *Onoba* S Surita et Wesseling. | 17. 18. *Mariani montes* SBarb. et Wessel. | 20. *Baesippo* SR². | 21. *Tartesos* S Barb. Td. (Appian. Hisp. 2, 63 *Καρπησσός*). | 22. *oppida* SR. | 24. *Maenoba* S cum Hard. e Strab. 3. p. 143. | *Sexifirmum* S. | 25. *Abdera* S Sabell. | *Murci* SR. | 125. 1. *Osiget.* A. | 4. *Ebora* SRTd. | 6. *Atteg.* Sd. | 7. *Agla minor* I, *Aglaminor* SR²A. | 8. *Ilurco* SBrot. | *Escua* S Ptol. II, 4, 11. | *Sucubo* S codd. Barb. | *Nudit.* S codd. Barb. | *Tuati* STd. | 9. *Vast.* Ad. | 11. *Ilit.* SRd. | *Ipast.* Sd. | 13. *Ripa* om. S, *Ripepora* RA. | 14. *Saci* Ad. | 16. *Detunda* S cum Hard. e Ptol. II, 4, 11. | 18. *cognomine Illa* SR¹Td. | 18. *Hispalis* S e Ptol. II, 4, 14, at vid. Sil. II, 392. Mel. II, 6. | 19. *Romuliensis* SRd. | 21. *Menoba* S. | 29. *Attubi* S. | 31. *Astygi* SRT. | 32. *Merucra* Sd. | 33. *Menobam* SA. | 126.

5. *Ucult.* S. Equidem scripserim: *Contributa Iulia Ugultunia co.* | 6. *Steresibi* A. | 7. *Emanici* Sv. | 8. *Arunci* d, *Aruci* SR², *Arungi* A. | *Salpesa* S Carus Antiquit. Hisp. 3, 61. | 15. *Lacibi* S e Ptol. II, 4, 11. | 16. *Saguntia, Audorisae. Porro longitudinem* STd. Locus corruptus. | 18. *CCLVII* Sd. | 26. *Murci* S codd., sed cf. 124. 25. | 127. 2. *civitates* S. | 8. *Vectones* SR². | 10. *regio Mavitania* SRa. | 20. *Ududa* SR. | , *regio Ilergaonum.* S. Dist. I. | 24. 25. *Tarraco* Sd. | 26. 27. *Laeetani* I, *Lactani* A, *Letani* R¹d, *Λαιητανοί* Ptol. II, 5, 6. | 28. *Fitani* om. SR¹, *Itani* d. | 31. *Larnum* S, *Tarnum* Td. | 36. *XLII* A. | 38. *Gerund.* SRT. | 128. 4. *Saldubia* A. | 5. *Bell.* SR¹d. | 6. *Urd.* A. | 7. *Vesc.* S codd. Gelen. | 9. *Ossic.* SBroter. | 12. *Cincensis* S codd. Gelen., *Cincentes* RTd. | 13. *Ispallensis* I (an *Hisp.?*), *Spallenses* A turbato litterarum ordine, *Larnensis* Sv. | *Lursensis* STd. | *Ilumb.* Rd, *Lumb.* SHard. | 14. *Lub.* SHard., *Iub.* Rd, *Vib.* A, *Sub.* Θ. | 18. *Caesaris* U. | 20. *Lab.* A codd. Barb. | 21. *Longitanii* A, *Lorcitani* d, *Lorcitarii* R. | 26. *Alaben.* A, *Alban.* Sv, *iaban.* Rd. | 34. *Arevagis* A. | 129. 5. *Lebunos* SBarb. | 9. *Hequ.* SHard. | 12. *ab* SR. | 19. *iactatus* SR. | 23. *ante* Sv. | 26. *Iura* SA, sed cf. 4, 105 (178. 37). | 30. *Illiberis* SBarb. | 130. 1. *Lyb.* RA. | 6. *Avat.* SRT. | 7. *Des.* Sv. | 8. *Vocant.* A. | 11. *Camat.* Sv. | 15. *Suetri* SR². | 17. *Cema* S vet. Dalec. | 20. *Avenio* S coll. Ptol. II, 10, 14. | 22. *Aeria* S e Strab. 3. p. 185. | 23. *Comaci* SPint., *Cumani* A. | 28. 29. *Vocant.* A. | 37. *Volscorum* SR Dicuil. | 131. 2. *Pediculi* Sv, *Pudiculi* A. | 4. *Iapudes* ATd. | 10. *ad* om. SRTd. | 18. *tanta* SR. | *talis caeli* SΘ. | 22. *pecudum* SR², sed cf. 1, 29, 13 et 30, 8; 8, 135. | 28. *sui* SRTdΘ. | *ea* U, *eo* Sv. | 33. *adsimul.* SR. | 34. *laevam* I (A *laeva se*, R¹ *laevas*), *laevo* SR²K. | 37. 38. *Alp.* SRTd. | 132. 11. XXX. *LIX. p.* S, *XXXVIII* Td. | 14. *Corsica* S codd. Gelen. | 16. *si qui* (om. *id*) SR¹. | 27. *Niraea oppidum* Sv. Cf. §. 59 (135. 12) et 115 (146. 24). | 28. *Paulo* S Cluver. Danvill. | 28. *in Alpinis* codd.; sed cf. §. 43. | 30. *Cemenelio* SDanv. *Gemellino* RTd. | 30. *Ligustana* A. | 31. *Sal.* A, sed cf. §. 36. | *Dec.* SRΘ. | 32. *et Caturigibus orti Vag.* SBarb. | *Bimb.* SRd. | *Macielli* A. | *Eub.* Sd. | 33. *Velei.* SBrot. | *proxuma* S cum Med. I a m. sec. | 34 et 35. *Albium* S c. Strab. 4, 202. | 34. *Intemel.* SPassion. | 36. *Feritor* Sv, *Ferior* RTd. | 37. *intus, et* om. SR, *ac* d. | 133. 4. *Barderate* Sd. | 6. *Asta* Sd. | 13. *sacrifugii* A. | *Thusci* scripsi propter verbum *θύειν*, *Tusci* S codd. | 17. *Cecinna* Sd. | 19. 20. *Telamon* Sv. | 28. *Cortonenses* SR. | 30. 31. *Nepeta* S codd. Barb. | 31. *Forum Clodi* I (U *Forom*), *For o clodi* SAR. | 32. *ante* SARd, sed cf.

§. 53. al. | *Aurinini* Sv. | 33. *Stat.* SRBarb. | 34. *Vertul.* A. | 134. 2. *Timia* SRezzon. Rd. | 17. *depugnat* SRTd. | 21. *Cerc.* ARΘ. | 22. *L. M. p.* SBrot. R. | 37. *e fama* S cum Nitzsch. ad Hom. Od. 10, 135. | *hic .. fama* cum seqq. coniunx. Sv. Dist. I. | *Cerc.* A. | 135. 1. *magistratui* AR. | 3. *prope ambitus* Sd. | 4. *miraculum: a* Sv. Dist. I. | 6. *Ufens* S e Verg. Aen. I, 802. | 11. *Glanica* I, *Glanico* A, *Clani* S Pint. e Strab. 5. p. 233. | *appellato* Sv. | *oppidum Sinuessa* Sv. Cf. §. 47 (132. 27). | 18. *Laborini* Sv. | 22—24. *liquor. Et ... voluptatis tenuere* Sv. Dist. I. | 36. *ab XL M pass.* I ex 18, 109, *ab XL* (om. *M pass.*) Ad (RT *ab XI*), *ab* (om. *XL M p.*) Sv. | 136. 1. 2. *Abellani* S coll. 37, 56, *Avell.* Rd, *Aufell.* A. | 3. *Bovillae* Barb. | 4. *Hernicum* S c. Hard. e Strab. 5. p. 238. | *Cereatini* SHard. | 8. *Frabat.* (bis) SR[1]T. | 9. *Succas.* SR. | 12. 13. *Ballienses* A, *Balin.* Sd. | 137. 3. *Tellene* S Dion. Hal. 3. p. 179. | 22. *Argoae* Casaub. ad Strab. 6. p. 252. *Arue* R[1], *Aricie* (fort. nat. ex *ΑΡΓΩΙΑ*) T, *Aritie* d, *Argivae* SBarb. Solin. 2. | 27. *Leucani* SRd. refragante U. | 28. *Praestum* et *Praestanus* codd. | 31. del. *huic.* | 138. 21. del. *a.* | 140. 1. scr. *Beler.* | 2. *Heras lutra* SBarb. *Hera litra* codd. | 3. *Balari* SBarb. coll. Paus. X, 17, 9. Add. Strab. 5. p. 225, Liv. XLI, 6, 6, *Salari* codd. | *oppidorum XVIII Sulcitani* Sv. Dist. I. | 28. *aut civ.* SR. | 141. 4. *Agragas* SR, cui scripturae codices favent etiam 7, 200, et *Agragent.* habet B 35 §§. 62. 64. 179. | 13. *Enini* S e Ptol. III, 4, 15, *Etini* vel *Edini* codd. | 21. 22. *Lepad.* Rd. | 29. *Melog.* S Gelen. | *Milogunis* A. | 33. *VIII M. pass.* coni. U. | 34. 35. *tantum flamma* SRd. | 38. *relicta* Sd; at vid. Strab. 6. p. 276. | 142. 8. *Must.* codd. | 27. *Acal.* S e Strab. 6. p. 280. | 33. *Pandosiam* SBarb. | 143. 3. *Peucetiam* coni. U, *Peucetia* S codd. | *Sallentinos* AR. | 6. *Sasinea* A. | 26. *Iapygia aritan Pactris* A, *Iap. amitan Pattius* Rd, *Iapygia acra, iam Pactius* coni. U. | 36. *loca nunc* Sd. | 38. *Argyrippa* S coll. Strab. 6. p. 283, sed cf. Verg. Aen. 11, 246. | 144. 3. *cetero* Sd. | 5. *Ausecul.* RTd. | *Aquilonii* S, *Aquiloni* codd. | 7. *Aeclani* S ex Anton. itin. p. 120, *Aeulani* A, *Aecul.* Rd. | 9. *Attin.* Sv, *Antin.* A. | 19. *Italiae, in ora Frentanorum;* S. Dist. I. | 20. *Ort.* Sd coll. Strab. 5. p. 242. | 21. *Carent.* SRd. | 23. *Anxant.* Sd. | 34. *Aequiculis* Sv. | 37. *Vit.* SRTd. | 145. 1. *Sevini* Sv, *Sebini* R[2], quod commendatur verbo *σέβεσθαι.* | 2. *illos sulphureis aquis*; et 4. *in eosdem conditus. At* S. Dist. I. | 146. 3. *Mevaniol.* S cum Cluver. | 24. *vocitata* Sv, sed cf. §. 47 (132. 27). | 25. *Fora* I, *Foro* codd., *Forum* Sv. | 35. *nulli* AR, sed cf. 2, 121. 4, 100. | 147. 1. *largitur* SR[2]. | 10. 11. *diduct.* SPint. | 23. *egesti* A. | 34. *V* RTd. | 148. 10. *Sibyllinis libris .. condi*

iussum SRob. | 11. *Libicorum* Sd. | 16. *Orobiorum* S Pertusat. Land., *Oromobiorum* A, idem (21) *Orumbov.* | 31. *Komat.* SR[1]Td. | 149. 17. *Titium* ARd, cf. 151. 36, *Titum* S ex §. 139 et Ptol. II, 17, 3. | 30. *Larnienses* A. | *et alii* S codd. Barb. *tuli* RTd, *iuli* A. | 31. *Vedin.* S Cluver. | 33. *Iramine* SRd. | *Pulsat.* SRTdΘ. | 150. 2. *Eupilius* U. | 30. 31. *et Caturigibus orti* S coll. §. 47. | 151. 2. *Vennonenses* S coll. §. 135. | 4. *Coruanetis. Irucinatis* A. | 21. *Titium* A, *Titum* SRd, cf. 36. | 28. *Asses.* S coll. Ptol. II, 17, 10. | 33. *Kexi* RTd, *Crexa* S codd. Barb. | 34. *Iadera* SA, sed cf. 152. 4 et 154. 16. | 36. *Tityi* AR, *Titii* d, *Titi* S Dal. | 38. *Autariat.* S cum Wessel. ad it. Ant. p. 272. | 152. 4. *Iadera* Sd. | 5. *viribus* AR. | 6. *Deurici* SR. | 8. *Tribun.* A. | 11. 12. *cognomini* S coll. 5, 113; 6, 5. Sed vid. not. eiusd. ad 4, 7 de genetivi apud Plinium usu. | 22. *Carvium* A. | 27. *Endirudini* I, *Sene dirudini* A, *Enderini* S. | 31. *Parthini* SRd. | 153. 1. *Acrocerauni* SRd. | 17 et 19. *Savos* S. | 24 et 26. *Savom* S. | 37. *DXXX* et 38. *CLXXV.* SRTd. | 154. 21. *Gnid.* S codd., sed cf. 2, 236. al.

Lib. IIII. pag. 155. lin. 13. *Pelopes* Rd, *Hellopes* SBarb. e Strab. 7. pag. 328. | 26. *Threces* R[1], quae scriptura erat recipienda. vid. ad 163. 24, *Treces* Ad. | 27. *XXVII.* A. | 156. 9. *abscissa* Sv, etiam 5, 85, sed alteram scripturam Sillig. recepit 17, 98 et 37, 158. cf. Zumpt. Gr. §. 189. | 19. *Astrax* A. | 21. *phnassus* A. | 26. *Euph.* A, *Pylene* S e Strab. 10. p. 451. | *Alisorna* A, *Halicyrna* SHard. Steph. | 36. *urbe quondam.* Sv. Dist. U. | 38. *Ambrysus*, *Drymaea. quae* SBarb. Pausan. X, 33, 6. | 157. 3. *montem* om SR[1]d. | 5. *ante* SRd. | 34. 35. *Bura*, *in* ... *prioribus Sicyon* Sv. Dist. U. | 36. *intus* .. *Hysiae* U vult translata ad 158. 4 ante *castellum.* | 158. 3. *Cyllenius* U, *Cyllen* ARd, *Cyllenes* Sv. | 5. *Phlius* SBarb., *Philium* A, *Philicim* Rd (T .. *cin*). | 6. *Epei* S coll. Strab. 8. p. 340. | 7. *Pylo* SBarb., *Plio* A, *Philo* Rd. | 11. *prope oppida* SRTdΘ. | *Aulona* SHard. | 23. *Therapne* U, *Therabne* Rd, *Theramne* SA. | 24. scr. *Pitane. Pitane*, *Cardamyle*, *atque ubi fuerat Anthea locus Thurea* coni. U. | 27. *Maleae* SR, cf. §. 60. | 35. *Artemisius* U, *Artemius* Sv. | 159. 16. *Megalop.* Sv. | 17. *Hereae* A, *Here* Rd. | *Pallenae*, *Graephyn* A. | 18. *Lepre* AR(d *ae*). an forte *Leprea?* | 20. *Themb.* A, *Thenb.* Rd. | 26. *Alithrei* RTd (A .. *trei*). | 32. *Pylum iam* I, *Fliunta* A(R[1] *Fili*, d *sili*). | 160. 3. *Coenos* A. | 5. *Oeneae* A. | 14. *Melite* S. | 22. *Mycaleso*s S. | 25. *Glissas* SBarb. | *Larymna* et *Anchoa* Sa Barb. | 27. *Infra Thebas* (i. e. Ὑποθῆβαι) U Hard. | 28. *Iresion* S cum Müller Orch. p. 56. | *Olyarum* U, *Ollarum* codd., *Olyros* Sv. | 31. *Epicnemidii et Opuntii* U. | 34. *Laris* deletum

vult U, *in Locris* Sv. | 161. 1. *Econia* dittographiae vitio deberi censet U. | 4. *est* om. SR. | 6. *Helladis* ART. | 11. *Echinus in faucibus Sperchii fluminis*, S. Dist. U. Propter *oppida* desiderantur plura oppidorum nomina, et paulo infra Herculis mentio. | 13. *Trachin* SBarb. | 16. *Almon* SBarb. | *Salmon* SR. Sed vid. Gronov. ad Steph. s. v. *Ἄλμων*. | *Pelinna* SBarb. | 20. *Pharsalii* I, cf. 8, 55, *Pharsali* ARd: *Pharsalici* Sv. | 22. 23. *Donacoessa* U, *Donacaesa* A, *Donacesa* Sv. | 23. *Bermius* S codd. Barb. | *Daphnusa* U. | 26. *Pelios* SR². | 35. An *indutis zmilace?* Cf. Aelian. V. H. 3, 1. | 162. 4. *Horm.* Sd. | 5. *Aeastana* A, *Casthanaea* SBarb. | 7. *inaesiae* A, *Thespiae* SBarb. | *Phalanna* SBarb. | 17. *Aegiae* S, *Aeglae* A. | 17. 18. *Beraea* SEckhel. | 18. 19. *Aeginium* S Strab. 7. p. 327, *Aegydium* A. | 19. *Aloros* SVoss. | 26. *praeiacentes* SA, sed cf. 6, 136. Del. punctum. | 29. *Aestraeenses* SHard. | *Autar.* A. | 30. *Mantini* ART. | 32. *Coron.* A. | 34. *flexus* SA, sed cf. §. 76. | 36. *palinan drea* A, *Pydna, Derra* SBarb. | 38. *Hypsichorus* U. | *Halcyone, Leoomne* Sd, *Halcyone leuomne* R. | 163. 2. 3. *Mecybernu* SR. | 3. *Miscella* SHolsten. Tschukk., *Yscella* RTd, *Mycella* AΘ. | *Siggostelos* codd. | 6. *milia* I, *milium* Sv. | 7. *Acrothoon* I ex Herod. 7, 22, *Achroton* R, *Agrathon* A, *Acroathon* S ex Mela II, 2, 10. | 8. *Palehorum* AR, *Palaeorium* Sv, *Palaechorium* U. | *Thyrsus* A. | 11. 12. *Erethysa* A. | 24. *Threcia* A (etiam infra s. et 153. 21) et cod. Med. Taciti Ann. III, 38, *Thracia* Sv. | 29. *Elethos* Sv. | 30. *Adom.* AR. | 33. *Sial.* Td, *Sell.* S Ptol. III, 11, 8. | *Coeletae* SHard., sed *Coelaletae* cod. Med. Taciti l. c. | 38. *Aodis* RTd, *Aedis* A, *Aorsi* SHard. | *Caugdae* ARd, *Gaudae* SHard. | 164. 5. *Datos* SBarb. | 6. *Topiris* SBarb. | 10. *Ismara cum lacu* Osann. Philol. VII. p. 393. | 11. *Hortag.* A, *Orthagor.* SHard. Eckhel. | 11. 12. *Doriscus* SBarb. | 13. *Tentoris* codd. | 19. *Iamque* SHard. | *Thracia* Sv. | 22. *Acervetis* Sv, *Cerastis* U Voss. | 24. *Crunos* SBarb. | 28. *Cattuzos* SHard. | 30. *Panysus* SHard. | 34. *Iuras* AU, *Riras* SRT. | *Teanrus Orosmes* A. | 35. *Develcon* AR. | 165. 1. 2. *Sosthenes* U Hard. | 7. *Athyras* SBarb. | 8. *Bizya arx* SBarb., *Pyzie arx* d, *Bizi earum* R, *Biziara* A. | 8. 9. *Thraciae* Sd. | 9. *Celica* RTd. | 11. *Bizya* Sd. | 14. 15. *eodem nomine et pari latitudine* Scodd. Transpos. I coll. 34, 82. | 22. *ut dicemus* U coll. §. 75. Harduin. contulit 2, 205. | 32. *Thraciae* S codd. Vid. ad 163. 24. | 34. *Threciae* R, *Thraciae* Sv. | 166. 6. *Threciam* R, *Thraciam* Sv. | 10. 11. *Et .. habent* vulgo priori capiti adnectuntur. | 11. *autem ex* Sv. Dist. I. | 12. *Corcyra a Buthr.* SRd. | 17. *Thoronos* Sv, e codd. emend. U. | 20. *Phalaria* codd. | 24. *Taphiae; ab incolis* Sv. Dist. I. Fort. *ab incolis*

appellantur, ante Leucad. | 24. 25. *Thaphias, Carnos, Oxiae* U, *Carnos* om. Sv, *Zaphiosis arno xia* ARd. | 167. 6. *Arine* A. | 7. *Hermion.* SHard. | 8. 9. *Bellina* codd. | 22. *moles* codd. | *et* add. I. Lacunae signum posuit S. | 31. *Amphimalla* SBarb. Steph. | 34. *Cnos.* SR. | 35. *Asum* SSteph. | 36. *Pharae* SBarb. | 37. *Tylisos* SHoeck. | 168. 1. *Corycus* SBarb. | 3. *Malea* Sv. Cf. §. 16. | 4. *Sammonio* Sv. | 8. *Cidoneum* A, *Cydoniam* Sv. Cf. 2, 232. | 8. *Budroe* ST. | 11. 12. *Musagorus* S cod. Ciaccon. Fort. *Acus a conis.* | 25. *iungatur* SRd. | 33. *Ocha* om. RTd, *contra* A. | 169. 2. *Asophis* ARd. | 4. *Aegila* SMeinek. | 7. *Gauron* UR, *Cauron* Sv. | 9. *Nonacriam* vel *Nonacrim* et *Epacrim* U. | 14. *praepes sifnus* A. | 21. *Aeglostenes* AR. | 22. *cheran muidian* A. | *Cynetum* AR. | 24. *Celadussam* SR. | 25. *item Celadinen*, i. e. *Κελαδεινήν*, coll. Hom. Il. π, 183; υ, 70; φ, 511. I, *Celadye* A, *cael adi* R, *Callidemus* S. | 26. *Olearos* S. | 34. *Phocusa* ARd. | 38. *Iecthiusia* A. | 170. 10. *Gerus* RTd, *Gyrus* A, *Lerus* S coll. Athen. 2. p. 71. | 13. *Membl.* SHard. | 16. *Polyaegos* SBarb. | 17. *Phyle* SBarb. | 20. *Lera* A. | 22. *Cadisto* Hard. coll. §. 60, *Sisto* codd. | 24. *Tragaea* SBarb. | 25. *oppidum Coos* S. Dist. U. | *Olimna* Rd, *Calymna* SHard. | 36. *Scandilam* SVoss. | *Iraes.* SA. | 171. 3. *Ilisο* SΘ, *Elisso* A. | 10. *Thraciae* Sv. (E codd. nihil enotatum. Om. in Rad.) Vid. ad 163. 24. | 18. *Scylla* Sv (om. *Dialeon* ... *Melanthia*). | 19. *Draconon* STd. | 172. 38. *litora* SR². | 173. 8. *aversa* S e coni., *averba* Td, *adversa* v. | 8. 9. *Basternae* SBarb. | 10. *bis ad* codd. | 11. *quadringentis* codd. | 23. *ab* SR. | 25. *in litore* Sv. | 30. *Tauri Scythae* S coll. Dionys. perieg. 301. | 31. *Hellenoscythae vocantur* U. | 174. 2. *Maeotis* SBarb. | 3. *Hypaniam* Rd, *Hypacarim* S ex Mela II, 1, 4. | 4. *Hypacaris* S. | 12. *Satàrchis* SBarb. | 13. 14. *Cherronesos* S. | 15. 16. *a Graeciae moribus* SR. | 17. *Symbolon* SBarb. | 25. *M* om. codd., *LXXXVII* S. | 31. *stamo* A. | 175. 17. *quia* SPint., *qui* ARd. Vide ne quid intercideri. | 176. 26. *inde usque* STd. | 30. *Oonae* S e cod. Petrop. | 32. *Panotiorum* S cum Turneb. ex Isidori orig. XI, 3, 19. | 38. *Scatinavia* A, quod probat Waitz Philol. VII. p. 571, sed cf. §. 104. | 177. 4. *Hirris* del. U. | 8. *Tastris* A, *Thartris* RTd, *Cartris* Sv. | 17. *Raetiae* (om. *et*) A. | 23. *Burgund.* Sd. | *Carini* Sd. Del. U. | 24. *Ingaevones* S coll. Tac. Germ. 2. | 25. *ac* omissum vult U, *a* AR. | 26. *Istiaones* Rob., *Istriaon.* A, *Stheon.* R, *Sthreon.* Td, *Istaevon.* S coll. Tac. l. l. | 27. *Suevi* Sd. | 29. *Vistulus* TTitz, *Vistillus* SPrag. | *Vistila* A. | 31. *Herchin.* A. | 33. *Caninef.* S. | 34. *Frisiab.* SA, sed vid. 179. 6. U et Osann.

Philol. VII, p. 393. | 178. 19. *Glaesariae* S coll. 4, 97 et 37. 42. | 21. *Tyle* Ad, *Thile* R, *Thule* Sv. | 28. 29. *Thulen* et *Thule* S, e codd. nihil enot., sed vid. 106. 28. | 37. *Iures* A. | 179. 2. *exervi* RT, *texuo* A. E dittogr. natum censet U. *extera* Sv. | *Toxandri* S coll. Ammian. 17, 17. | 3. *Chersicaus* A, *Cersiacus* Rd, *Gesoriacus* SBarb. An *Chesriacus?* | 4. *Hassi* SDanvill., om. RTd. | 5. *Suaeuconi* e dittogr. natum censet Hard. | 6. *Ulmanectes* A. | *Frisiaav.* A, *Frisiab.* Sv. | 11. *Cugerni* SWessel. | 17. *Boi* R, *Boii* Sv. | 21. *Rhedones* S Hard. e Ptol. II, 8, 11. *sedones* R[1], *iedones* R[2]. | 27. *Begerbi* R, *Geberbi* d. | 180. 14. *Iuliobrig.* Sv. | 18. *Navia albione* RTd, *Navilubione* S, *Νουιλλοουίων* Ptol. II, 6, 4. | 18. *Iadovi* I, *Adovi* R, *Iodavi* Td, *Iadoni* S codd. Hard. | 19. *Arroni* om. SPint. fort. natum e dittogr. | 25. *Signae* deletum vult U, *Insigne oppidum* S. | 35. *Vaga* S codd. Barb. | 36. *Aemin.* S vet. Dalec. Cf. §. 115. | 181. 18. *Celtici* SRob. | 23. *Mirti* R, *Myrtili* Sd, sed cf. l. 32. | 27. *Metallin.* S codd. Emend. U. | 32. *Myrtilis* A, *Mirtilisse* R, *Myrtile* d, *Myrtili* S. | 34. 35. *Augustobrig.* Sv. | 35. *Ammienses* SBarb. | 35. *Arabric.* SHard. | 38. *Mirobrig.* Sv. | 38. 182. 1. *Medubrig.* SA. | 2. *et iapori* A, *attap.* R, *ac Tap.* S. | 17. *longum III M pass.* R, *longa passus M* AT. Post *lata* videtur excidisse *M.* | 20. scr. *Potimussam*, *Potinusam* ARd (TΘ .. *ssam*); *a puteis* AT, *at poteius* R, *apud eius* d, cf. 5, 34 et 140. *Cotinusam ab oleis* S cum Barb. et Pint. coll. Dionys. Perieg. 456; at flagitaretur *Cotinussam ab oleastris.* | 22. *eurum* AR, *earum* d. | 26. *quondam* S codd. Emend. U.

Lib. V. pag. 183. lin. 2. *Aegypto* STPN, sed cf. Strab. 2. p. 84. | 3. *obliquo litorum* SRDd. | 7. *Mauret.* SR[1]D, *Maurit.* reliqui codd., sed infra fere *Mauret.* legitur. | 15. *Zilis* SBarberin. I. | 16. *ab* APD, *et ab* S codd. rell. | *eo* ANP. | 20. *dracones* A. | 26. *cogitant* SR. | 184. 4. *Subur* SPtol. IV, 1, 2. | 25. *e Gr.* SRDd. | 33. ,*Agrippa* S, dist. I. | 34. *Saguti* SN. | 35. *Sububam* ARDa, *Subur* S codd. Barb. | 37. *Risardir* SDNad, sed cf. 186. 29. | *Autololes* S coll. §. 5. | 37. 38. *Quosenum* A. | 38. *gentem* codd. praeter N. | *Velat.* A. | 185. 2. *Bracae* A, *Barce* SN. | 4. *Parus.* codd. praeter a[2], sed vid. §§. 43 et 46 et Steph. | 5. *iis* Sv. | *mediterraneos* (om. *in*) SD, sed cf. §. 5. | 8. *Hesperium* SNa, cf. 2, 237. (119. 16). | 17. 18. *quinque .. provincia* ad 186. 18 post *est* transponit U. | 20. *cum* om. A, unde coni. U: *quia dign. ind. vera piget, at.* | 29. *Dyrin* A, *dirim* ad. | 30. *esse* (om. *et*) SRNP, *est esse* Dad, unde *stetisse* coni. Sill. | 31. *Divor* U coll. Ptol. IV, 1, 3. | 34. *transgressos* A, *enenses egressus* Dd (a *enses*), unde Sill. coni. *emensus.* An *enisus, egressus quoque?* | 38. *similis*

om. Sa[1]. | *praeterque* SNPa, sed cf. §. 1 et 19, 27 et Salmas. Ex. Pl. p. 208 b F. | *gravitatem* SA. | 186. 6. *expertos* SNP, *experta* U. | 7. *inhabitent ei* S, *inhabitant ei* Td, *inhabitante* RD. | 18. *Tingitaniae* ADNPa[2]. | 20. *Mauris.* AN[1]. | 22. 23. *Vaniurae* A. | 24. *Vesuni* S codd. Barb., *Vesimi* N[1]Pa[2]. | 27. *inminent ii* S, *inminenti* codd. | 28. *Amuda* A. | 30. *Malvanae* AU. | 33. *Bogud.* SNa. | 36. *Xen.* S Barb. a[2], *Zen.* R. | 37. *Arsen.* SRDad. | 187. 1. *Gunugum* S ex Anton. itin. p. 15. | 6. *Rusgun.* A. | 7. *Rusaius* A. | 8. *Salde* S codd. Emend. Surit. e Martian. 6, 668 et U e Ptol. IV, 2, 9. | *Gilcili* A. | 10. *Tubusuptus* Sa. | 11. *Sardabal* S. | 12. *usariens. navaves* A. | 16. *Numidiae* ARd. | 17. *domus* SRPd. *Hoc est domos* interpolatori tribuit U. | 18. *Rusic.* SBarb. | 28. *Hipponens.* SNa. | 35. *Chyphea* A. | 188. 3. *Thenae* (om. *Aves*) SBarb. cf. Strab. 17. p. 831. 834. | 8. *Thenam* I (vid. supra), *Thenas* S codd. | 17. *Augylis* et 19. *Augylae* SNad. | 20. *qua .. vergit* coni. U. | 21. *intervallo sed* S. Dist. U. | 23. *Graphara* S e Scyl. p. 46 et var. lect. Ptolem. IV, 3, 12. | 31. *cludit* codd. praeter N[2]a[2], sed cf. §. 10. | 32. *Borion* SBarb. a[2]. | 34. *iam supra* Sad. | 36. *Assur.* S vet. Dalec. | 37. *Canop.* Sv. E codd. nibil enotatum, sed cf. 192. 47. 196. 18 et 210. 23. | *Ciniav.* Rd, *Cilman.* S e Ptol. IV, 3, 36. | 189. 4. *Canop.* S codd. | 6. *Tagastense* S Surit. ad Anton. itin. p. 44. | *Tigense* SBarb. et 7. *Visense* SHard. a[2], commend. ordine litterarum. An in *Si* latet *U*, ut in codd. Macrob. *SI*CETINI legitur pro *V. C.* ET INL? | 7. *Zam.* SNa[2]. | 18. *Lethon* SN. | 28. *Ararauc.* S codd. Barb. | 29. *Graii* ST. | 33. *lasere* Sv. | 34. *Asb.* SHard. | 34. *Mace vivunt* N[2]a[2], *Maceni vivunt* N[1], *Macae vint,* R[1], *Maceni non* a[1], *Maceri n* d. | 36. *quaquaversus* SN[2]a[2]. Iungas *ad occidentem versus.* | 190. 15. 16. *quippe .. est* grammatico tribuit U. | 23. *Debris* Sa[2]. | 26. *Zizama* SN. | 35. *longitudine* Sd. | *patet, in latitudine* SR[2]N, om. codd. reliqui. | 191. 8. *Canopum* Rad, *Canopicum* Sv. | 10. scr. *Canob., Canop.* S codd. | 13. *Meninx* S Barb. a[2]. | 21. *Lip.* Ta[1]dΘ, cf. 3, 92. | 23. *Clyp.* S e §. 24, *Clup.* codd. | 23. 24. *Cossora* RTa[1]dΘ, cf. 3, 92. | 24. 25. *Aegimuroe. arae* S (in not. *Aegimoroe*), *Aegimoeraccc. Re* R (a .. *rcca*). | 32. *et iam* S, *etiam* R[2]. | 192. 6. 7. *inter ipsos appellatio* SR[2]a[2]. | 10. *haec* SR[2]D. | 21. *Canop.* Sv (e codd. nihil enot.). | 25. *et Isidorus* om. RTa[1]dΘ. | 30 et 35. *Canob.* RD, *Canop.* Sv. | 193. 9. *Pteneth u, Ptemphu* SHard. | 10. 11. *regionem* U, *regione* S codd. | *Libyae Mareotis* Sv. Dist. U. | 25. *famae* (om. *que*) S, *fame* a, *quae famae* D (Rd .. *me*). | 26. *quae situs* I. Cf. lib. 1, argum. libb. 3—6; 3, 2; 6, 23. 141 et

6, 3. 40. 58, *quaesitus* S codd. | 27. *invenerint* S. | 30. *inde ob* Sv. Dist. I. | 194. 13. *Siris* SBarb., *Nigris* Salm. ex Solino. | 14. *ut ante* SBarb. a². | 15. *inpactus* Sa². | 19. *quaerit* I coll. 8, 214, *queritur* SRDd (a *quaer.*). | 22. *evomat*. Sv. Dist. I. | *certis* SRob., *ceteris* codd. | *actu* codd. | 24. *probabiles* et 26. *imbres* Sv. | 34. *cum in eo* Sa². | 195. 21. *et ex adverso. insula est* I, *et ex adverso insulae IV* Sad. (Rd *insula IV*), *est ex adverso insula eius* Sill. | 27. *Aegypti* I, *Aegyptii* RDa¹d, *Aegyptiae* Sv (a² .. *ie*). | 29. *plicatiles* S. | 32. *Amase* Sv. | 196. 4. *Arsinoe* Sa. | 6. *e* I, *et* R¹DT, *in* ad, *ad* SPint. et Buns. | *lacum* ST. | 7. *Crocodilon* Hard. ex Herod. 2, 147 probante U. | 12. *Canop.* S codd. | 18. *meridianam* Sa, sed cf. 7, 24. | *euripum* (om. *e*) S. Iungas *euripo e Can. ostio* et *partem .. mittit ex med. comm.* Cf. 35, 90. *eam partem e facie ostendit.* | *Canob.* Rad, *Canop.* Sv. | 20. *CL* S Hard., *CD* codd. | 27 et 32. *Canop.* S codd. | 32. An legendum est: *cui promiscum est?* Cf. §. 15. | 36. *Catab.* S codd. Barb. | 197. 1. *Cedreis* RDTd. | 2. *Heroopoliticum* RDad, an *Heroopoliticus unus?* | 5 et 30. *Zaza* codd., quod 245. 37 unus d, ibid. 35 et 12, 64 nullus codex exhibet. | 11. *setin* Dad. | 17. *Zeugmam* RDa¹d. Vid. ad 202. 1. | 24. *Cassius* etiam infra RD. | 31. *Azotus* Sa², *Azostos* RDdΘ. | 31. 32. *Iamneae* I, *Iamniae* SBarb., *amnes* codd. | 35. *Apollinia a* R¹ (Dad ..*inis*). | 198. 4. *Samaritin* I coll. Steph. sv. *Σεβαστή*, *Samaridin* codd., *Samariam* Sv. | 10. *Acrabat.* SHard. | *Gophan.* Rob., *Gophn.* Sv, *Zophan.* RDTadΘ. Vid. ad 197. 5. | 10. 11. *Thamnicam* a¹d (RD *Than*). | 11. *Bethlept.* S Hard. e Iosepho, *bet o leteph.* (et sim.) codd. | 14. *Iordanis* SR²ad. | 15—17. *dicemus, .. praebens.* Sv. Dist. I. | 20. *Gentes.* codd. | 22. *ab oriente* et *a meridie* sedem mutare iubet U. | 22. 23. *Tariacea* R¹, *Tharacea* Dad. | 28. *XXV* SHard. e Ioseph. et Isidor. Orig. 13, 19. | 31. *Cal.* S. | 38. *fluctus* SRa². | *agitat* SN²a². | 199. 2. *Engadda* S cod. Snakenb. | 8. *a numero* SR²a². | 9. *plurumi* Sa. | *epoto* I, *etopoto* codd. (i. e. *etoto* supra scripto *po*, cf. cod. Bamberg. 35, 32 et 188), *ex epoto* S Voss. ad Mel. I, 7. | 15. *et in regna* Sa². | 20. *Sycaminon* S coll. Ptol. | 22. *Ieba* S codd. Barb. Deleri vult U. | 23. *Cendebia* S coll. 36, 190. | 25. *Ace* S Barb. | 26. *Tyrus* Sa. | 28. *Utice* RDd, sed cf. §. 24. | 29. *Romani imperi aemula* Sa². | 32. 33. *Ideaesareptus* R (D *idaeatar.*, d *ideactar.*). 34. *mons Libanus* SR, sed cf. §. 78. *Barg. mons.* | 35. *Simyram* S coll. Ptol. V, 15, 4, *Gymiram* codd. | 35. 36. *Coeles Syriae* Rob., *Cele sirie* R, *Coele Syria* Sv. | *quae .. cognominatur* U transponit post *valle.* | 37. *Antelib.* RDd. | 200. 1. *at in ora etiamnum* Sv, *in ora autem* (del. *at*) U. Videntur

quaedam excidisse, cf. 3, 34 sq. | 3. *Leonton* Pint. probante U. | 4. *Zicarda* codd. | 6. *Zim.* vel *Zym.* codd., cf. §. 77. | 9. *Abarg.* RDTd. | 12. *Gabala* U, *Gabale* Sa², *Calaba* RDa¹d. | 13. *Diospolis* Sa. | 15. *epi Daphnes* U. | 16. *in promontorium* RDa² (d om. *in*). | 31. *Decreto* Dad. | 34. *Gazatas* Sv. *Ysticazetas* RD (a *Yrt.*), *riti eazetas* d (om., si credendum est notae Harduini, *Cyrrum*). | *Gind.* S Strab. 16. p. 751, *Zind.* d (*Find.* R Da). | 35. *Emes.* SHard. e Strab. 16. p. 753, *Hemis.* U. | 36. *Baetarreni* S e Steph. Byz. | *Mariamn.* et 38. *Seleuciam* codd. praeter R. | *dictas* codd. | 201. 1. *Tard.* U, *Trat d.* ad, *Card.* SRD violato litterarum ordine. | 3. *Areth.* S coll. Hieroclis Synecdem. p. 712. | *Epiphanoenses* S. | ,*ad orientem* SD. Restituit e codd. U. | 10. *Aba* Sa². (Strab. 11. p. 527 et Ptol. V, 13 Ἄβος, sed Eustath. in Dionys. p. 125 Ἄκος). | 11. *CCXII* U. | 12. *Derz.* codd., sed vid. ad 204. 35, *Xerx.* Hard. probante U e Strab. 11. p. 528. | 12. *Anait.* Sa, cf. 33, 82. | 19. *Omn.* R¹Td. | 21. *Oreon* SHard., *Moroeon* R¹Da, *Meroen* Td. An legendum est *Oroeon?* Vid. ad 221. 12 et 240. 26. | 22. *Commagenes* (sc. regionem) R, ..*genon* Dad, ..*genos* S. | 25. *abscissus* Sv, vid. ad 156. 9. | 36. *Immeorum* S. An *Immenorum* scribendum est? | 202. 1. *nobilis* RDTd; vid. ad 197. 17. | 5. *Suram* U ex §. 89 et Ptol. V, 15, 25. | 27. *Opim* U cum Hemsterhus. ad Lucian. Necyon. 9. p. 345 Bip. | 31. *in virginem e leone* Hard. probante U; cf. 18, 167. *in virgine et leone* S codd. | 32. *et nona* SR. | 35. *Pinnarus* codd., sed §. 92 *Pinare.* | 36. *item* U codd. Barb., *idem* RDa, *iden* d, *inde* SBarb. | 37. *Aegcae* ad, *Egee* R, *Aegae* SD. Cf. Strab. 14. p. 676 et infra §. 121. | 38. *Magars.* S e Steph. Byz. | *Thasos* codd. | 203. 1. *Cassipolis* SBarb. | 1. 2. *Zipirium*, *Ancile* RD (d *Anch.*). | 5. *Iotape* SHard. | 5. 6. *Doron* Sa². | 10. *Myanda* Sv. | 11. *Anarzab.* codd. | *quae* Td. | 13. *Ricon.* Dad. | 13. 14. *Caric.* RDaΘ. | 14. *ab* SD. | 15. *Holmia* S cum Holsten. ad Steph. Byz. p. 287. | 21. *Om.* vel *Omm.* codd. | 25. *Sagalessos* SBarb. Strab. 12. p. 570. Ptol. V, 3. | 31. *Hyde* SHard. | 34. *ante* SRa. | 35. *Side* SBarb. a² Strab. 14. p. 667. | 204. 4. *vastos* S, *vastus* codd. | 16. *mox Emodus* SR² codd. Gelen. | 17. *Paryadres* SSalm. Ex. Plin. p. 626 a B. | 18. *Niphates* SBarb. Strab. 11. p. 529. | 25. *Paryadres* SSalm. | 32. *Masycites* Sv. | *Andriaca* Sa². Cf. Appian. B. C. 4. p. 636. An *Andriace?* | 33. *Aperrae* S e Ptol. V, 3, 3; *Aperiae* codd. | 34. *Habessus* S codd. Barb. | 35. *Xanthus* S Strab. 14. p. 666 (R² *Xant.*), *Zanius* codd. | 37. *Gragus* codd. | 38. *Telmessus* Sv. | 205. 5. *in med.* Sa². | 8. *et* om. S (RD *Phrygiae Lycaoniae*). | 17. *Eoris* D, *Coris* Rad. | 34. *Them.* SBarb. |

35. *Hierop.* Ra (d.. *rep.*). | 36. *Eucarp.* SBarb. Strab. 12. p. 576. | 37. *Apamiam* d, cf. 16, 240. | 206. 1. *Orga* SBarb. a². | 4. *Aulocrene sita* I, *Aulotreses* (R *Aulocreses*) *ita* codd., *Aulocrenis*; *ita* S. | 5. Del. comma. | 8. 9. *Euthene* S cum Steph. Byz., *Eutane* R²a², *tene* Td. Deleri vult U. | 9. *Euthene* U. | 10. *ea* RTd². An *eo?* | 11. *Sibde* SBarb. Steph. | *Mednassa* RaΘ. | *Euralium* S cum Mionnet. | *Telmiss.* Sv. | 13. *Aryanda* DTd (R *Ari.*). | 14. *Bargylia* a Strab. 14. p. 658, *Bargyliae* (vel .. *ie*) DRTd, *Bargyla* Sa² Steph. | 19. *Othrusa* codd. | 25. *Hynidos* SD, *Yndos* a, *Libraindos* d (R del *a*). An *Labrayndos*, ut sit idem quod *Labranda?* Cf. 32, 16. | 26. *Alind.* SHard. Ptol. V, 2. Strab. 14. p. 657. | 29. *Translicon* (om. *eum*) codd. | 36. *conditis* Dd, *vitibus conditis* RN¹a¹, *vitibus consitus* SN²a². | *Tarni*; *a* S. Dist. I. | 207. 2. *Cadueni* Sv. | *Philadelpheni* Sa². | 4. *Apollon hier.* S e nummis. | *Mes.* SHard. a². | 17. *Bargylet.* S coll. §. 107; sed cf. Real.-Enc. s. h. v. | 20. *Myus* SBarb., *Mius* R², *iuus* a, *suus* Dd. | 22. *Trogilia* Sv e Strab. 14. p. 636. | 28. *Thessaloce* Dad, *Thessaliotis* coni. U. | 29. *Thyatira* Sv e Steph., Ptol. V, 2, 16, Strab. 13. p. 625, Liv. XXXVII, 37, 5; codd. *Thyana*, *Tyana*, *Thiana*, *Thione.* | 31. *Mantium* S, *Patium* codd. praeter a². | 33. *Amorges* Dad (R .. *og.*), *Morges* TΘ, *ac Morges* S*, *Amorge* vel *Amorgus* U. | *Smyrna* codd., aliter infra. | 34. *Samornion* Sill. coll. Steph. Byz. s. v. Ἔφεσος et Hesych. s. v. Σαμόνια, at cf. Hesych. Αἱμονία ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἔφεσος. | 35. *in Cilbianis iugis* SR²a², sed cf. §. 120. | 208. 4. *Coryceon* S cum Drakenb. ad Liv. 37, 12. | 10. *Cyrineum* RTd. | 12. *adiecit* I coll. §. 115; *adnecti* Da¹d, *adtenti* R¹, *adnectit* SR²a². | 13. *Hermesia* Sv. | *antea* T, *ante* Sv. | 17. *Amazone* (om. *ab*) S codd., *Amazoni* U, sed cf. §. 62. | 20. *iunctus* SR². | 28. *Leucae* DU coll. Strab. 14. p. 646, *Leuce* Sv. | 29. *et Aeoliae* SR. | 33. 34. *Metaur.* codd. praeter a. | 35. *Moesiae* D, *Moesie* R, *Maesia* d. Cf. 209. 3; sed *Mysiae*, *Mysi* legitur §. 123. 125. 143. *Moesi* et *Mysi* iunguntur §. 145. | 38. *Aegeae* Dad, *Egee* R, *Aegae* SBarb. Cf. Herodot. I, 149 et supra §. 91. | *Attalia* SBarb. Cf. §. 126. | 209. 2. *Grya* DΘ, *Gria* R, *Gyra* Td. | *olim* I, *soli* S codd. | *Moesia* codd. Vid. ad 208. 35. | 11. *Ide* I, cf. 13, 54, *Idem* codd., *Ida* Sv. | 17. *Polymedia civitas et* Sa², Strab. 16. p. 606. | 20. *Erizii* S cum Eckhel. | 22. *Abrettini* Sv. | 31. *est tamen et nunc* Sa². Dist. I. *Prius* ad locum videtur pertinere. | 210. 4. *iam dictus* SR²a¹p. | 5. *Idale* A, sed cf. §. 121, *Cale* SDa, *Idalium* sive *Idalia* U. | 6. *Balcea* SBarb. D Steph. | 7. *Thymbre* SBarb. | 13. *Hieropol.* A. | 18. *Lelic.* A. | 19. *Archineos* A, *Arimos* SBarb. | *Capret.* SR². | 20. *Apamea* SRd,

quam scripturam recepi §. 81. | 23 et 24. *Canob.* ARDd, *Canop.* Sv. | 211. 2. *ante* A. | 3. *Amathusam* A (.. *tusam* Rad). | *Macaram* AR[2], *Macram* R[1]d, *Macoram* D. | 5. *Colon.* RDTa[1]d. | *Salamis* SA. | 6. *Lamph.* A. | *Epidaur.* AR[2] prob. U, *Epidar.* Sv. | *Cytri* A. | 7. *et in* ARa[1]d. | *Cinyria* SBarb., *Cynydia* A, *Cinilia* R, *Cynia* DT (d *cinia*). | 12. *Hierocepia* SBarb. e Strab. 14. p. 684, *Hierecepia* N[1], *Hiereetcefia* RTad (A *chephia*). | 18. 19. *Crambys Aroge* A. | 21. *Lagussa* S, *Lagusa* codd. | 23. *Rhodussa* STa, *Rhodusa* RADd. | 30. *Macria* ARad. | 32. *Hacne. elimnia. syros* A, *Achne olim, Elymnia Nisyros* Schneidewin. Gött. Gel. Anz. 1849 N. 181. | *Gnido* ARa. | 33. *Gnidum* R, *Cnidium* A (Dad *Gn.*). | 36. *Diabetae* SBarb. a, Steph. *Διαβῆται*, .. *τὸ ἐθνικὸν Διαβαταῖος*, et Ptol. III, 3 *Διαβατῆ*. | 35. 36. *Cordylusa* codd. | 37. 38. *Therionarcia* I, .. *chia* A, .. *gia* RDd, .. *ce* Sa. | 212. 3. *Cos* Sv, *Nos* R[1], *Mos* Da[1]d. | *Halicarnasso* Sv etiam l. 8. | 5. *Chea* A, *Chaea* RT. | 8. *Pidosus* SR[2]Da. | 9. *Psyra, Mya* Sv, *Pserima* Da (R *Pher.*, Td *Ser.*, A .. *ema*). | 10. *Pinnicussa* S, *Pinnecusa* A, *Pyrreciusa* DTd (a .. *tiusa*, R .. *tosa*). | *Sepiussa* Rad (A *Saeph.*). | 10. 11. *Melanum* A. | 13. *Trageas* SPint. | 15. 16. *Mycalea* A. | 27. *Macrum* ARTd. | 31. *Thell.* R, *Thall.* SBarb. | *Daphnussam* I, .. *sam* Sv, *Daphus.* Td. | 31. 32. *Oenusa* et 32. *Elafides* Rad. | 33. *haec* SR. | 34. 35. *Poros.* S Strab. 13. p. 619, *Polos.* Rad. | 36. *Aethre, Sphaeria* I. Cf. Pausan. II, 33, 1, *Ethrea Speria* T, *et Rhesperia* Sad (R *resp.*). | *Phanae* S codd. Gelen. | 37. *Sidussa* I, .. *sa* Sv. | *Drymussa* I (SBarb. .. *sa*), *Dremusa* ad (R *Drom.*). | 213. 15. *Lepetymnum* U coll. Parthen. Narr. amat. 21, *Lepetinnum* R, *Lepethymnum* Sv (ad .. *imn.*). | 17. *Sandaleon* Sv. | 17. 18. *Cydonea* Sv. | 18. *puteo* I, cf. 4, 123; 31, 82, *pote* R, *poto* a[1]d, *fonte* Sa[2]. | 19. *Felosia* R (T .. *sa*). | 23. *in mare* Td probante U, *mare* (om. *in*) Sv. | 29. *Absepus* TdN[2](R *Aps.*). | 34. *Ariace* deleri vult U. | 214. 1. *Marianda* U. | 7. *Echeleos* I, *Hecheleo* (add. *s*) R, *Etheleos* S (a .. *lec*, a[2] .. *leoc*, d .. *lee*), cf. l. 15. | 9. *Bryllion* SBarb. Steph. | 15. *Echeleum* I, *Celeum* codd., *Etheleum* S, cf. l. 9. | 20. *Tinos* codd. | 24. 25. *Tolostobogi* I(RTΘ .. *bagi*), cf. infra l. 30 et Flor. I, 11, *Tolistobagi* Sa (d..*bagi*). | 26. *Trogimi* Rad (sed l. 30 *Trogm.*), *Trocmi* (etiam l. 30) Sv, *Trocimi* T. | 30. *Tholostobogiorum* N[1], *Tomostobotiorum* R, *Tomestoboti.* a, *Tolistobog.* Sv (a[2] .. *botiorum*). | 31. *Pisinuus* ad (T .. *nunis*, R .. *avus*), notit. Cellar. ap. Hard., *Pessinus* Sv, Ptol. V, 4. | *Aras.* SBarb. | 34. *Carb.* S codd. Barb. | 35. *Cyllant.* Sa[2]. | *Oroand.* Sa[2]. | 215. 1. *Brusa* Rd. | 4. *Prusa item* SRa[2] (Ta[1] .. *sias*). Dist. I. | 5. *Cariph.* Rad. | 8. *Inde* SR. | 15. Co-

dices et hic et infra favent scripturae *Calchadon.* | 21. *Hieras* Sa. | 23. *Acymi* d (a .. *my*), *Achimi* R. Cf. 16, 239. | 24. *promontorium est a c* U. | 28. *Tini* R. | 30. *Thraciam* Θ, *tractum* RadT. | 31. *est* Ra (dante *tractum*), om. T. | 216. 2. *Rhodussae* Pint., *Rhocdiiosae* R, similia alii codd. | 3. *Erebinthus* S codd. Barb.

Lib. VI. pag. 216. lin. 8. *Axinus* I, *Asinus* a[1]d, *Axenus* SR[2]P. | 8. *peculiari invidia* SPa[2]Rob. | 9 *indulgentis aviditati maris* SPRob. | 11. *inanitate* SRs. | 12. *maiore* Rad. | 16. *Maeotis* Td. | *iungat* I cum ed. Basil., *iungunt* SRTPadRob. At *lacus Maeotii* non est nominativus plur., sed genetivus sing. pendens ab *spatianti* (rapinae). | 19. 20. *unde nomen ambobus* interpolatori tribuit U. | 27. *ponimus* TPad. | 29. *a fauc.* SPa[2] Rob. | 30. *Psillis* SBarb. Ptol. V, 1. | *Sag.* SPint. Solin. | 32. *Sangar.* S Solin. 43, 1. | 217. 1. *Coralius* om. S cum Solino et Martiano. | 8. *Hen.* et 10. *credi* S cod. Medic. | 12. *Car.* S cum Strab. 12. p. 545. | 13. *et ut* RTPad. | 16. *Armene* SHard. | *a Cytoro* S codd. Barb. et Gelen., *Cyteros* (om. a) Tadr (R *cit.*). | 17. *Evarchum* SHard. | *Catiria* R(a .. *tyr.*), *Catizira* d, *Gaziura* SBarb. | *Lacelum* P(a in ras.), *et Gazelum* SBarb. | 19. *Gangre* SBarb. Steph. | *Amissum* codd. etiam l. 24; 218. 3 et 16 non item. | *a* om. RPad. | 25. *Eupat.* S Strab. 12. p. 556, *Euph.* vel *Eufr.* codd. | 28. *praefluit Halys* Sv refragantibus codd. Fortasse Plinius scripsit: *praefluens adluit fluvius Halys* vel simile quid. | 29. *Sarus* S ex Appian. Syr. 4. | 30. *hoc azacena* (et similia) codd. | 33. *Castalia* codd. | 34. *Mazacam* Sv. | 36. *Gars.* SBarb. | 36. 37. *Sarg.* SHard. Strab., *Arg.* codd. | 218. 2. *Ceraunus* SP, Ptol. V, 6. | 3. Vide ne post *ab Amiso* exciderit passuum numerus. | 7. *Phanoroeam* S Strab. 12. p. 547. | 9. *Amazonium* S Mel. I, 19, 9, ..*nius* codd. | 10. *Mantium* S refragante U. | *Cent.* Pd, *Cenan.* R. | 11. *Moss.* SBarb. Mel. | 13. *Buz.* S Strab. 12. p. 549. | *Macrones* S Strab. 12. p. 548. | 14. *Sidene* SHard. | 22. *Absarum* Sv, *exarrum* R; cf. l. 37, 221. 15, 222. 9. | 25. *Acampsis* SHard. Arrian. | 31. *Circaeum* SHard. coll. Dionys. Perieg., *Ceum* codd. | 37. 38. *ab Sarro* Tdp, *abest Absarro* R[2] (om. R[1]), *ab Absaro* Sv. | 38. *Saloe* U, *Salae* Sv, *Saltie* codd. | 219. 1. *alia* U coll. Strab. 11. p. 499, *ala* R, *alias* SPdp. | *Suani* Hard. e Ptol. Strab. Steph., cf. 222. 20, *Sanni* R[1], *Amni* dp, quo pertinet *s* in *alias*. | 2. *Cegrit.* R(d *Gegr.*), *Agrit.* Pp, *Ecrect.* S e Ptol. V, 10, 5. | 3. *Singames* et *Astelephus* SBarb. ex Arriano. | 5. *Sanig.* Arrian., *Sanic.* Rd, *Sang.* P, *Sannig.* SSteph. | 16. *putant* TPd. | 18. *Heraclea* d, *Heracleas* RTPp. In *s* putaverim latere numerum, *Heracleum* Sv. | *distat a* Sv. Dist. I. | 20. *Pityus* SBarb. e Strab. 11. p. 496, *Pythis* R, *Phitis* Td. | 26. *Icarusa-*

cesum d (R *Inc.*, P.. *chessum*). | *oppidum* (om. *cum*) d P. | 28. *Oretae* d, *Eretae* R, *Toretae* S Barb., *Τορεάται* Steph., sed vid. not. Hard. | 35. *Hermonassa* SBarb. | *cepe* codd. | 36. *monstratoclia* codd. | 37. *ac patruos* RPp (d *parvos*). | 220. 2 *ali* P, *Vali* SBarb. | *Sernis* Pdp, *hernis* R, *Serbi* T Ptol. V, 9, 21. | *Serreis* Rp (d *ser.*), *S:ris* P, *Arrechi* SBarb. | 3. *Zingi* SBarb. | *Gnissi* R[1]d, *gnispsi* P, *Psessi* S ex inscript. in N.Jahrb. d. Philol. 36, 224. | 6. *ob Amaz. conn.* U. | *Nevazae* TPdp, *Vaev.* R[1], *Aev.* SR[2]. | *Cizi* I, *Zici* R, *Cici* P, *Cizici* d, *Cyzici* p, *Cicimeni* Sv. | *Cotobacchi* R (P *Chot.*), *Costobocci* Sv. | *Cetae* d(P.. *te*), *Zete* Rp, *Choatrae* Sv. | *Tindari* R (Td.. *deri*), *Indari* P, *Dandarii* S ex inscr. | *Iyrcae* S cum Pint. ad Mel. I, 19, 19 et Tschuck ibid. coll. Herod. 4, 22, *Tirce* R, *Thirce* Td. | 10. *Silim* S (v) cum Eustath. ad Dionys. perieg. 17. | 15. *Napitas* SBarb. Steph. | 17. *Cantiocas* SR. | 22. *Acdeos* ST. | *Gegaros* d, *Geratos* R. | 25. *flumen Ocharium* Pd. | 30. *a Cio amne* om. Sv, sed coni. Sill. coll. 5, 144 et 148, *achoamnesque* R (d *a quo*), *qui amnes* P. | 38. *dextra* SR. | 221. 3. *cirrestr.* Rd (P *cur.*). | 7 et 16. *Paryadris* SHard. 11. *sitae. terrae* Ms. Dalec., *situm terrae* Td, *mire* S, *iturae.* SR Rob. | 12 *Orei* Sv, *Sooroei* d, *Soroeis* R. Vid. ad 201. 21. | 15. *Absaro* et 16. *Absarum* Sv. | 23. *Arsamosata* S vet. Dalec., *Arsamota* Pd (R.. *te*). | 23. 24. *Carrath.* S Strab. 11. p. 527, *Arguct.* R, *Agiath.* d. | 32 *Sopheni* SBarb. Strab. l. c. | 33. *iuga*, *ultra* Sv. Dist. I. | 35. *et prospectus* SP. | 222. 1. *Per* om. Sv. Intelligas *Armeniam.* | 2. *iis* Sv. | 4. *Hermastus* I, codd. l. 19, *Harmastis* SBarb., *Pharmasus* P (R.. *siis*), *Pharnasus* Td. | 5. *Paryadras* SHard. | 9. *Macr.* SBarb. Strab. 12. p. 548. | 9. *Absarum* SBarb. | 11. *Lubienor.* SBarb. | 15. *abditae* codd. | 19. *Harmastis* Sv. | 20. *Gordyaeos* SBarb. | *Suavi* P, *Snavi* Td, cf. 219. 1. | 33. *IIII* (om. *M*) SR. | 34 scr. *volucris* etiam 2, 189, ubi vid. Sill. | 36. *Asiae sunt* SR[2]. | 223. 9. *Ripag.* d, *Rhipagn.* R. | 14. *populis* SP Rob. | 20. *Caspio et Hyrcanio* Sv. | 23. *Anariacos* S, .. *cas* Salm. p. 148 bA et Strab. 11. p. 508. | *Amardos* S Casaub. ad Strab l. c. | 24. *DCCC* S. | 224. 4. 5. *ante quos quod mare est* Sill. (*quos* om. codd.; *mare quod* Sv.; *abs est* R[1], *ab'est* R[2]Pd[2]). | 9. *et* om. SBarb. | 10. *Casius* S Mel. III, 5, 4. | 12. *Casu* RP, *Raso* Td[2] (d[1].. *su*), *Casio* S Pint. | 13. *accessu carere* I coll. 12, 32, *inaccessam patere* Sv (*accessum* Td, *accensum* P, *accessam* R; *gargre* Rd). | 26. *Caucasi* A, cf. §. 37, *Caucasiis* Sv. | 28. *Sophene* SBarb. | 30. *Arbil.* APd, unde 2, 37 minus recte me scripsisse *Arbilae* nunc censeo. Nam cf. §. 132 et 37, 149 et 163. | 33. *Nisibim* Sv. | 37. *Artaxata* APd (sed sup. l. 33 nihil enotatum). | 225. 3. *Phazaga*, *Aganzaga* SHard. Ptol.

VI, 2. | 12. *Azab.* AR. | 13. *Partite* A (R *Pat.*). | 27. *Zariaspa* SBarb. Strab. 11. p. 514. | 33. *Maxeras* SHard. Ptol. VI, 9. Ammian. 23. p. 256. | *Strato* S e Ptol. VI, 2, 2, *Straor* APd. | 226. 1. *Syria nam* A, *Syriam; nam* SRTd. | 2. *Zothale is* Sv. Dist. I. | 5. *excelsi* APd. | 7. *Vedriyae, Armat.* A. | 8. *Comani, Marucaei, Mandr.* Sv. | 9. *Chorasmii* SBarb. R. | *Cand.* S Voss. ad Mel. I, 2, 5. | *Arasmi* A d, *Amasini* R, *Attasini* SBarb. | *Paricani, Sarangae* S Herod. 3, 92 sq., *Pariani Zararge* A, om. codd. rell. | 10. *Aorsi* SBarb. | 11. *Materni* RTd. | 13. *Derb.* S Strab. 11. p. 514, *Drib.* RTd, *Rev.* A. | 14. *Oxo* S Solin. 49, 1. | *Oxydracae* SHard. Ptol. VI, 12. | *Heniochi* Sv. | 15. *Zariaspe* SBarb. | 21. *Sam.* AR (d *Fam.*), cf. 235. 24, *Sem.* SP. | 24. *Demodamas* SHard. e Martiano et ind. auct., *Demonas* RPd, *Deviora* A. | 30. *Grauc.* Sv. | 32. 33. *Ariacae* S Ptol. VI, 14, 14. | 33. *Rhymnici* SHard. (Rd *Rim.*). | *Pestici* A (RdP *pert.*), *Paesicae* S. | *Homodoti* ARd, *Amardi* SHard. | 227. 5. *Icarum* Sv. | *et unum pluris* RPd. | 12. *a* om. RPd. | 22. *rursusque* SR²P. | 25. *ipsis* codd. | *feris similes* Salm. Ex. p. 695 b B, *persimiles* R¹TPd, *feris persimiles* SR². | 26. *Prith.* R¹. | 32. *Thuni* d, *Chuni* R, *Thimi* TP, *Phruri* SHard. e Dionys. Perieg. v. 752. | *Tocari* R (Td.. *rii*, P *Phoc.*), *Tochari* SHard. e Dion. l. c. | 228. 2. *spatio. Ad* Sv. Dist. I. | 3. *initia* SR². | 11. *Galliae* SP. | 13. *adversum* TPd (R... *so* e corr.). | 17. *gentes ei* SR². | *quam* T, cf. 14, 141, *quae* d, *que* SRT Rigalt. | 23. 24. *missus ex ea causa*, Sv. Dist. U. | 27. *Coo* I, cf. 5, 134, de re Strab. 15. p. 686, *Co* Sv, *Cogi* codd. | 28. *gentis* Sv. Genetivum commendat Solinus, qui c. 52 falso intellexit VIIII milia. Cf. Strab. l. c. | 229. 1. *Himavos*, *Hemodus* codd., non item lin. 26. Ceterum conf. 7, 11. | 7. *inde ad Prophth.* S lib. Salm. | 8. *hinc ad Ar.* S lib. Salm. | *inde Ort.* Sv. | 12. *Peucolaitim* SBarb., *Peucodat.* TdPΘ. | 19. 20. *aliqua.. passuum* et quae sequuntur uncis inclusa pro spuriis habet U. | 22. *Calinipaxa* Sv. | 35. *fluere* R¹d. | 36. *Condochaten*, *Erannoboan* SHard. ex Arriano in Ind. p. 524. | *Cosoag.* S codd. Barb. | 230. 17. *in belua* Sd. | 21. *Passalae* SBarb. Ptol. VII, 2. | 27. *omnium* Sv Rob. | 28. *potentiam claritatemque* SR Rob. Cf. 36, 181. | *Farsi* codd., sed cf. §. 70, Steph. et Solin. | 36. *in anno* Sv. | 38. *Diamasa* S Bohlen d. alte Ind. 2, 211, *Dram.* R, *Dam.* d. | 231. 1. *Chrysobora* S Bohl. l. c., *Chrysobon* Θ, *Charisobora* RTd. | 8. *Sindis* S. | 12. *Hypasim* Sv. | 15. *alia minore* SRd. | *CL* SRTd. | 28. *includit Indus* Sv. | 32. *Morontes, Masugae, Peugae. Iam* Td. | 33. *ad.. oram* U, *ad.. ora* Td, *orae* SR. | 232. 2. *Horacae* (om. *et*) SR². | 17. *adversum eum scandente* coni. U, *ad versum eos cadente* d (Tr *adversus*, R *advessos*),

adversum evidenti Sv. | 29. *Peucolaitae* S, coll. §. 62 et 94. sed vid. 236. 2. | 32. *Paropanisiadas* R etiam 235. 27, . . *sadas* Sd. | 36. *Astac.* S Salm. | 233. 5. *alio* Rd. An legendum est *ferunt alio?* | 9. *XX M p. latitudine* SDicuil. (RT *latitudinem*). | 32. *in anno* S ut 230. 36 et Solin. | 234. 1. *mensium* d. | 8. *regiae CC M* I coll. §. 104. Fortasse alterum *C* delendum est ut natum ex *E*, *regia C CM* S codd. | 235. 8. *dare* Rd (ut supplendum sit *populum*). 12. *negantibus*. *Festa* Sv. Dist. I. | 23. *Cophen* SBarb. | 24. *Sam.* Rd, cf. 226. 21, *Sem.* Sv. | 24. 25. *Parabesten* S codd. Salm. | 26. 27. *Paropanisiadas* R etiam 232. 22, . . *sadas* S, . . *sidas* Td. | 28. *Bactrianorum*; *Arianorum deinde* U. | 35. *Artacoana* S lib. Salm. | 38. An scribendum est *Dorsigi*, et statuendum e dittographia ortum *Dorisdorsigi?* | 236. 1. 2. *Ergetae* codd. | 4. *Pandorum* codd., sed cf. §. 76. | 7. *Daritim* S Ptol. VI, 2, 6. | 10. *Pasires* SHard. coll. §. 97. | 12. 13. *Ichth. . . vivere* fortasse e margine irrepserunt. | 14. *ad Persas atque Arabas* Td (R *Persis* et *Arabiam*). | 15. 16. *indicare* SR². | 20. *Xylinepolis* L. Dindorf. in Steph. Thes. l. Gr., *Xyline polis* U, *Xylenepolis* Sv (R *Exil.*, d *Exylenop.*). | 23. *Ab his* codd. | 24. *Nabrun* Rd. | 27. *Tonberon* S coll. §. 93, *Tonbrerum* Rd (T *Tombr.*). | 29. *eodem* codd. | 36. *adversam oram* U, . . *sa ora* Sv. | 237. 4. *Sitiogagus* S codd. Salm., *Sitacus* U. | 5. *Pagarg.* Rd. | 35. *dev.* S, *div.* Rd. | 238. 15. *Barace* et 18 *Baracen* SHard. | 27. *Carmaniam* Rd. | 29. *Anamin* U. | 30. *Armisia* R, *Armuzia* Sv, *Armozia* vel *Harm.* U coll. Arrian. Ind. 33. | 239. 4. *initium* RTd. | 4. 5. *sinus* Td. | 6. *effigies* Rd. | 13. *Caic.* SHard. Arrian. | 15. *Stoidis* Sv. | 16. *Harm.* d probante U, *Armozei* Sv. | 18. *Sic.* d, *Saganos* S Ptol. VI, 8, 4. | 19. *Daras* S Ptol. | 22. *Aracia* SHard. Ptol. VI, 4. | 34. *Aborianos* codd. | 38. *Europum* S Ptol. VI, 2, 17. | 240. 11. *Syrtibus aequa* coni. U. An exciderunt nonnulla et in *Ciribo* vel *Cyribo* latet *euripo?* Cf. §. 99. | 15. *Passagarda* SBarb. | 26. *Orei* Sv, *Arrhoei* Rd Θ. Vid. ad 201. 21. | 29. 30. *Condiaeis* RTd. Cf. §. 129. | 30. *Azoni* RTΘ. | 32. *Gravecamela* Rd. | *Suet* RΘ. | 33. *Classitae* S codd. Gelen. | 241. 29. *fluvium Hippanim* coni. U. | 33. *Greciech.* ST. | 242. 3. *desiit* I, *desit* codd., *desinit* Sv. | 18. *Elosine* codd. | *Digito* R (d . . *tto*). | 20. *Aretisam* U, *Arethusam* S codd. Hard. | 28. *Thosp.* S codd. Gelen., Ptol. V, 13. | *rursusque* Sd. | 30. *Arch.* R (d . . *th.*) | 36. *Corydae.* R (Td *ide*). | 243. 1. *ac Babyloniam* U. | 4. 5. *inter . . vectus* post *Gordyaeorum* (242. 36) transponit U. | 5. *effundit* (om. *se*) SR, *offendit* Td; cf. 5, 71. | 10. *et* del. U. | 13. *Dabitha* U. | 14. 15. *nobilis* om. Rd. | 21. *est et* Sd. | 28. *Babith.*

R, *Bar bit.* Td. | 34. An *ad ea?* | 38. *Ma s sab.* RTd, sed 244. 3. 4 *Mesab.* d (R *Mess o b.*). | 244. 1. *in Par th o s* U. | 4. *Sus i a r um* Rd., an *Susia n a m?* | 5. *cum illis* Rd[1]. | 7. *Hedyph u m* U e Strab. 17. p. 744. | 21. *Caucasi o* codd. | 33. *Pell a n eum* Rd. | 245. 2. *stadiis* d, cf. 5, 112, *stadi o s* R[1], *stadi a* SR[2]. | *maritimum, — et iam* S. Dist. I U. | 3. *Vipsania* I U, cf. 3, 17; Tac. Hist. I, 31; Plut. Galb. 25, *Vipsan da* S codd. | 6. *mar i sed* U, *mar i s. id* SRd. | 12. *s i t obl.* Rd. | 13. *introit u s* d (R om. *in* et *huius*). | 17. *null i* S coll. 3, 31. | 246. 1. *Sam.* I, cf. §§. 49 et 92, *s c em* d, *S em.* SR[2], om. R[1]. | 7. *a flumine* Sill., *flumine* (om. *a*) Rd, *flumin i s* Sv. | 9—11. *mox . . parere* post *solitudines* (l. 2) transponit U. | 9. *Thumat am* S Ptol. VI, 7, 30. | 14. *dic e mus* U. | 16. 17. *voragini . . orae* post *ostium fuit* (l. 15) transponit U. | 18. *Ich ar a m* S Ptol. VI, 7, 47. | *Gattaei* d (R *Ga z.*), *Chat eni* SBarb. | 20. *quadrat i s* Sv. | 21. *Tyros* dT Eratosth. (R[1] *Tir.*), *Ty los* SBarb. Ptol. (R[2] *Ti l.*) | 29. *Oma m.* R[1]. | 30. *Batra s a ves* SR[2]. | *Oma m ae* R[1]Td (Θ *Om m.*). | 35. *Om e m.* et *N och.* Td. | 247. 6. 7. *fons . . . insulae* om. R[1]d. | 7. *C a la eu* SHard. | 16. *c i r c a Carm.* codd. | 25. *Au s.* SHard. | 26. 27. *Catabani Geb.* U. | 33. *M a r a n e Marma* Sv. | 248. 1. *e t E la mitae* Sv, *a d limit e m* R. | 3. *Va d ei* Sv. | 7. *Aelaniticum s c r i p s e r e, a l i i A e l e n i t i c u m, Art.* SR[2]. | 8. *Lem it.* R, om. d. | 11. *Her o um* SBarb. | 13. *Suell i ni* R (d . . *i a ni*). | *Arraceni, A r e ni* S codd. Hard. | 16. *C a minaei* (om. *ac*) Rd. | 18. *Marippa Palmalacum,* S. Dist. U. | 24. *oppid o* U. | 25. *e t Ma t ha t aei, H e l m o d e n e s cum oppido E bode* Sv. Emend. U e codd. | *Aiathuri* d U, *A v i t a ri* R, *A g a c t uri* Sv. | 27. An legendum est: *camelorum. oppidum Ampe c o me?* nam "Αμπη legitur apud Tzetz. et apud Steph. Similiter Ptol. VI, 7, 30 "Αρρη κώμη. | 28. *Mari v a* SRd et 249. 1, . . *v a m* S coll. §. 159. | 4. *sesimae* I coll. 18, 96, *ses y mae* Rd, *ses a mae* Sv. | 4. 5. *Mino e s* Rd, sed cf. §. 157. | 6. *Ceu b.* Rd et *Rareos* R, sed cf. §. 154. | 14. *a t* Rd. | 15. *subsid e n s* Rd, *subsi s t ant* SR[2]Θ. | 26. *A e l an.* SBarb., sed cf. §. 156. | 27. *E an* RT. | 31. *M* om. S codd. | 250. 1. 2. *terren o* SR[2]. | 5. *Ca r p.* R[1], *Ca s p.* R[2]d. | 8. *A d ips o n* Sv. | 13. *Piloteri a* R, *Pil e ter i a s* Td, *Philo ter a s* SBarb. | 14. *S a p i r i n e* S e Ptol. IV, 5, 77. | 19. *dirae* SBarb., *cyrae* R, *carre* T, *arre* d. | 20. *Halonnesi s* RΘ (Td . . *len.*). | 22. 23. *iis praefecti* I, *ii praefecti* SR, *iis praefecti s* Td (Θ *his*). | 27. *epi Dires* et 32. *epi Theras* vult U. | 251. 5. *Hip p.* coni. U. | 11. *chel y o n* SHard., sed cf. 9, 38. | 18. *Pseud ep.* Rd. | 20. *Abalitu dein* I, *a v a litud i n e* Rd, *Abalit e s* S Steph. | 23. *Sesosis* Zoega, *So sis* RdD, *Sesos tr is* SR[2]. | 29. *Malichu* S, . . *cho* Rd. | 31. *A da n u* SHard. | 35. *insternendo* I, . . *nendo s* R[1]Td, . . *nen t e s* SR[2]. | 252. 6.

7. *ripas* ... *aquam* post *habere* (l. 5) transponit U. | 11. *et hic zen* d, *Thalicen* SR². | *Aranum* I, cf. §. 179, *arumam* d, *eruniam* R¹, *Aramasos* SR². | *Sand.* SR². | 14. *Paliga* SR². | 19. *Pide*, *Mamude* R (d ..*do*). | *Utoera* R¹, *vocia* d, *iuxta* SR². | 21. *Pidib.* S codd. Gelen. | *Nomadas* Sv. | 253. 3. 4. *Abuncim*, *Phthurin* S e Ptol. IV, 7, 15 sq. | 4. *Cabusis* R (d..*ssis*), *Cambusin* S e Ptol. l. c. | *Attev.* SHard. | 14. *Melon* R¹d. | 20. *DCCCLXXI* S, *DCCCCLXXVI* RTd. | 27. *Nataba* RTdΘ, sed cf. §. 181. | 29. *silvarumque* S codd. Gelen. | 34. *Candacen* S codd. Hard. Strab. 17. p. 820. | 254. 14. *ubi desinunt* I coll. §. 194, *ubi desinit* S, *ibi desinit* R e corr., *ibidem sinus* Td. | 26. *Menismini* (om. *dein*) U ex 7, 31. | 30. *Desar* codd., 33. iidem *Sesar*, *Esar* SBarb. e Ptol. IV, 9. | 255. 12. *Modundam* et *Colligat* et 13. *Agrospi* S codd. Gelen. | 21. *Eocal.* Rd. | 23. *fabulosis. Ad* SR (Td. *fabulis*). Emend. U. | 27. 28. *Hesperioe* I, cf. §§. 197 et 199, *Hesperiae* SRd. | 33. *M. Agrippa* S. | 256. 4. *navigatione* et om. *quod* S Dicuil. | 5. 6. et 24. *Hesperias* S Dicuil. | 12. 13. *suavitatis, contra sinum Persicum.* S Pint. Θ. | 21. X (om. *M*) S. | 23. *praenavigationi* SdΘ. | 28. *navigationis* Rd. | 38. 257. 1. *Autololiam* Rd. | 34. *initio ad orientem directo cursu* SR². | 258. 37. 38. *Plura* ... *parallelos* antecedenti capiti tribuuntur Sv. | 37. *sunt autem* SRob., *sint* R. | 259. 4. *Pelusiae* Rd. | 12. *horas XIV* Sv. | 24. *Imao* Sv. | 25. *Mediaeque* SRob. | 25. *proximam Cataoniae* codd. | 27. *Pamphyliam* RT. | 28. *Lyciam Pataram* codd. | 30. *Maleam* SRob. | 36. *Imai* Sv. | 260. 10. *Sinopi* Rd. | 13. *Edesus* codd. | 13. 14. An *Carystus Euboeae, item Chalcis?* | 17. *gnomonis* SRd Rob. | 23. 24. *Aenum* .. *Paeoniam* om. R¹d. | 261. 4. *diligentissime* Rd. | 9. 10. *Tilen* R, *Thulen* Sd. | 12. *insulas* Rd.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XXXVII.

PLINIUS SECUNDUS

VESPASIANO SUO S.

Libros Naturalis Historiae, novicium Camenis Quiritium 1
tuorum opus, natos apud me proxuma fetura licentiore epi-
stula narrare constitui tibi, iucundissime imperator — sit
enim haec tui praefatio, verissima, dum maxumo consenescit
in patre — namque tu solebas putare esse aliquid
meas nugas, ut obicere moliar Catullum conterraneum
meum (agnoscis et hoc castrense verbum). ille enim, ut
scis, permutatis prioribus Saetabis duriusculum se fecit quam
volebat existumari a Veranniolis suis et Fabullis. simul ut 2
hac mea petulantia fiat quod proxume non fieri questus es
in alia procaci epistula nostra, ut in quaedam acta exeat,
sciantque omnes quam ex aequo tecum vivat imperium.
Triumphalis et censorius tu sexiensque consul ac tribuniciae 3
potestatis particeps et, quod his nobilius fecisti, dum illud
patri pariter et equestri ordini praestas, praefectus praetori
eius, omniaque haec rei publicae, et nobis quidem qualis in
castrensi contubernio, nec quicquam in te mutavit fortunae
amplitudo, nisi ut prodesse tantundem posses ut velles. Ita- 4
que cum ceteris in venerationem tui pateant omnia illa, nobis
ad colendum te familiarius audacia sola superest. hanc igitur
tibi inputabis, et in nostra culpa tibi ignosces. Perfricui
faciem, nec tamen profeci, quoniam alia via occurris ingens
et longius etiam submoves ingeni fascibus. Fulgurat in nullo 5
umquam verius dicta vis eloquentiae, tribuniciae potestatis
facundiae. Quanto tu ore patris laudes tonas! quanto fratris
amas! quantus in poetica es! o magna fecunditas animi!
quemadmodum fratrem quoque imitareris excogitasti. Sed 6
haec quis possit intrepidus aestumare subiturus ingeni tui
iudicium, praesertim lacessitum? Neque enim similis est con-
dicio publicantium et nominatim tibi dicantium. Tum possem
dicere: Quid ista legis, imperator? humili volgo scripta

sunt, agricolarum, opificum turbae, denique studiorum otio-
sis. quid te iudicem facis? cum hanc operam condicerem,
non eras in hoc albo. maiorem te sciebam, quam ut descen-
7 surum huc putarem. praeterea est quaedam publica etiam
eruditorum reiectio. utitur illa et M. Tullius extra omnem
ingeni aleam positus, et (quod miremur) per advocatum de-
fenditur: *nec doctissimis. Manium Persium haec
legere nolo, Iunium Congum volo.* quod si hoc Lu-
cilius, qui primus condidit stili nasum, dicendum sibi putavit,
si Cicero mutuandum, praesertim cum de re publica scribe-
8 ret, quanto nos causatius ab aliquo iudice defendimus? Sed
haec ego mihi nunc patrocinia ademi nuncupatione, quoniam
plurumum refert, sortiatur aliquis iudicem an eligat, multum-
que adparatus interest apud invitatum hospitem et oblatum.
9 Cum apud Catonem, illum ambitus hostem et repulsis tam-
quam honoribus inemptis gaudentem, flagrantibus comitiis
pecunias deponerent candidati, hoc se facere quod tum pro
innocentia rebus humanis summum esset profitebantur. Inde
illa nobilis M. Ciceronis suspiratio: *O te felicem, M.
Porci, a quo rem inprobam petere nemo audet!*
10 Cum tribunos appellaret L. Scipio Asiaticus, inter quos erat
Gracchus, hoc attestabatur vel inimico iudici se probari
posse. adeo summum quisque causae suae iudicem facit
11 quemcumque, cum eligit, unde provocatio appellatur. Te qui-
dem in excelsissimo generis humani fastigio positum, summa
eloquentia, summa eruditione praeditum, religiose adiri etiam
a salutantibus scio, et ideo subit cura, ut quae tibi dicantur
te digna sint. Verum dis lacte rustici multaeque gentes, et
mola tantum salsa litant qui non habent tura, nec ulli fuit vitio
12 deos colere quoquo modo posset. Meae quidem temeritati
accessit hoc quoque, quod levioris operae hos tibi dedicavi
libellos. nam nec ingeni sunt capaces, quod alioquin nobis
perquam mediocre erat, nec admittunt excessus aut orationes
sermonesve aut casus mirabilis vel eventus varios, iucunda
13 dictu aut legentibus blanda, sterili materia. Rerum natura,
hoc est vita, narratur, et haec sordidissima sui parte, ut plu-
rumarum rerum aut rusticis vocabulis aut externis, immo
14 barbaris, etiam cum honoris praefatione ponendis. Praeterea

iter est non trita auctoribus via nec qua peregrinari animus
expetat. nemo apud nos qui idem temptaverit, nemo apud
Graecos qui unus omnia ea tractaverit. magna pars studio-
rum amoenitates quaerimus, quae vero tractata ab aliis di-
cuntur inmensae subtilitatis obscuris rerum tenebris premun-
tur. iam omnia attingenda quae Graeci τῆς ἐγκυκλοπαιδείας
vocant, et tamen ignota aut incerta ingeniis facta, alia vero
ita multis prodita ut in fastidium sint adducta. Res ardua 15
vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nito-
rem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus
vero naturam et naturae sua omnia. nobis itaque etiam non
adsecutis voluisse abunde pulchrum atque magnificum est.
Equidem ita sentio, peculiarem in studiis causam eorum esse 16
qui difficultatibus victis utilitatem iuvandi praetulerunt gratiae
placendi, idque iam et in aliis operibus ipse feci, et profiteor
mirari T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiarum
suarum quas repetit ab origine urbis quodam volumine sic
orsum: satis iam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desi-
dere, ni animus inquies pasceretur opere. Profecto enim
populi gentium victoris et Romani nominis gloriae, non suae,
conposuisse illa decuit. maius meritum esset operis amore,
non animi causa, perseverasse, et hoc populo Romano prae-
stitisse, non sibi. Viginti milia rerum dignarum cura (quo- 17
niam, ut ait Domitius Piso, thesauros oportet esse, non libros)
ex lectione voluminum circiter duum milium, quorum pauca
admodum studiosi attingunt propter secretum materiae, ex
exquisitis auctoribus centum inclusimus triginta sex volumini-
bus, adiectis rebus plurumis quas aut ignoraverant priores aut
postea invenerat vita. Nec dubitamus multa esse quae et nos 18
praeterierint. homines enim sumus et occupati officiis, sub-
sicivisque temporibus ista curamus, id est nocturnis. ne quis
vestrum putet his cessatum horis. dies vobis inpendimus, cum
somno valetudinem conputamus, vel hoc solo praemio contenti
quod, dum ista (ut ait M. Varro) musinamur, pluribus horis vi-
vimus. profecto enim vita vigilia est. Quibus de causis atque 19
difficultatibus nihil auso promittere hoc ipsum tu praestas
quod ad te scribimus. haec fiducia operis, haec est indicatura.
multa valde pretiosa ideo videntur quia sunt templis dicata.

20 Nos quidem omnis, patrem, te fratremque, diximus opere
iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi.
Ubi sit ea quaeres? Iam pridem peracta sancitur, et alioquin
statutum erat heredi mandare, ne quid ambitioni dedisse vita
iudicaretur. proinde occupantibus locum faveo, ego vero et
posteris quos scio nobiscum decertaturos sicut ipsi fecimus
21 cum prioribus. Argumentum huius stomachi mei habebis
quod in his voluminibus auctorum nomina praetexui. Est
enim benignum (ut arbitror) et plenum ingenui pudoris fateri
per quos profeceris, non ut plerique ex iis quos attigi fece-
22 runt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a
iuratissimis et proxumis veteres transscriptos ad verbum ne-
que nominatos, non illa Vergiliana virtute, ut certarent, non
Ciceroniana simplicitate, qui de re publica Platonis se comi-
tem profitetur, in consolatione filiae C r a n t o r e m, inquit,
s e q u o r, item Panaetium de officiis, quae volumina edi-
23 scenda, non modo in manibus cotidie habenda nosti. Obnoxii
profecto animi et infelicis ingeni est deprehendi in furto
malle quam mutuum reddere, cum praesertim sors fiat ex
24 usura. Inscriptionis apud Graecos mira felicitas. κηρίον in-
scripsere, quod volebant intelligi favom, alii κέρας Ἀμαλ-
θείας, quod copiae cornu, ut vel lactis gallinacei sperare
possis in volumine haustum, ἴωνιά, Μοῦσαι, πανδέκται, ἐγχει-
ρίδια, λειμών, πίναξ, σχεδίων, inscriptiones propter quas va-
dimonium deseri possit. at cum intraveris, di deaeque, quam
nihil in medio invenies! Nostri grossiores, Antiquitatum,
Exemplorum Artiumque facetissimi, Lucubrationem puto
quia Vivaculus erat et vocabatur. paulo minus adserit Varro
25 in satiris suis Sesculixem et Flextabula. Apud Graecos desiit
nugari Diodorus, et βιβλιοθήκης historiam suam inscripsit.
Apion quidem grammaticus (hic quem Tiberius Caesar cym-
balum mundi vocabat, cum propriae famae tympanum potius
videri posset) inmortalitate donari a se scripsit ad quos ali-
26 qua conponebat. Me non paenitet nullum festiviorem exco-
gitasse titulum. et ne in totum videar Graecos insectari, ex
illis mox velim intellegi pingendi fingendique conditoribus,
quos in libellis his invenies absoluta opera et illa quoque
quae mirando non satiamur pendenti titulo inscripsisse, ut

Apelles faciebat aut Polycletus, tamquam inchoata
semper arte et inperfecta, ut contra iudiciorum varietates
superesset artifici regressus ad veniam velut emendaturo
quidquid desideraretur, si non esset interceptus. quare ple- 27
num verecundiae illud, quod omnia opera tamquam novissima
inscripsere, et tamquam singulis fato adempti. Tria non am-
plius, ut opinor, absolute traduntur inscripta: Ille fecit,
quae suis locis reddam. quo adparuit summam artis securita-
tem auctori placuisse, et ob id magna invidia fuere omnia ea.
Ego plane meis adici posse multa confiteor, nec his solis, 28
sed et omnibus quos edidi, ut obiter caveam istos Homero-
mastigas (ita enim verius dixerim), quoniam audio et Stoicos
et dialecticos, Epicureos quoque (nam de grammaticis sem-
per exspectavi) parturire adversus libellos quos de gramma-
tica edidi, et subinde abortus facere iam decem annis, cum
celerius etiam elephanti pariant. ceu vero nesciam adversus 29
Theophrastum, hominem in eloquentia tantum ut nomen divi-
num inde invenerit, scripsisse etiam feminam, et proverbium
inde natum suspendio arborem eligendi. Non queo mihi tem- 30
perare quo minus ad hoc pertinentia ipsa censorii Catonis
verba ponam, ut adpareat etiam Catoni de militari disciplina
commentanti, qui sub Africano, immo vero et sub Hannibale,
didicisset militare et ne Africanum quidem ferre potuisset,
qui imperator triumphum reportasset, paratos fuisse istos qui
obtrectatione alienae scientiae famam sibi aucupantur. Quid
enim? ait in eo volumine, scio ego, quae scripta sunt
si palam proferantur, multos fore qui vitilitigent,
sed ii potissimum qui verae laudis expertes sunt.
eorum ego orationes ibi praetereo. Nec Plancus 31
inlepide, cum diceretur Asinius Pollio orationes in eum parare
quae ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne
respondere posset: cum mortuis non nisi larvas luctari. quo
dicto sic repercussit illas, ut apud eruditos nihil inpudentius
iudicetur. Ergo securi etiam contra vitilitigatores, quos Cato 32
eleganter ex vitiis et litigatoribus conposuit (quid enim illi
aliud quam litigant aut litem quaerunt?), exsequemur reliqua
propositi. Quia occupationibus tuis publico bono parcendum 33
erat, quid singulis contineretur libris huic epistulae subiunxi,

summaque cura ne legendos eos haberes operam dedi. Tu per hoc et aliis praestabis ne perlegant, sed ut quisque desiderabit aliquid id tantum quaerat, et sciat quo loco inveniat. Hoc ante me fecit in litteris nostris Valerius Soranus in libris quos ἐποπτίδων inscripsit.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER I.

Libro II. continentur: (1) An finitus mundus et an unus. (2) de forma eius. (3) de motu. cur mundus dicatur. (4) De elementis. (5) De deo. (6) De siderum errantium natura. (7) de lunae et solis defectibus. de nocte. (8) de magnitudine siderum. (9) quae quis invenerit in observatione caelesti. (10) quando recurrant solis et lunae defectus. (11) de lunae motu. (12) Errantium motus et luminum canonica. (13. 14) quare eadem altiora [a l i a s], alias propiora videantur. (15) catholica siderum errantium. (16) quae ratio colores eorum mutet. (17) solis motus. dierum inaequalitatis ratio. (18) Quare fulmina Iovi adsignentur. (19) Intervalla siderum. (20) de sideribus musica. (21) de mundo geometrica. (22. 23) De repentinis sideribus. de cometis. natura et situs et genera eorum. (24) Hipparchea de sideribus agnoscendis. (25) De caelestibus prodigiis per exempla historica. faces, lampades, bolides, (26) trabes caelestes, chasma caeli. (27) De caeli coloribus. de flamma caelesti. (28. 29) de coronis caelestibus. de circulis repentinis. (31) Plures soles. (32) plures lunae. (33) dierum lux noctibus. (34) clipei ardentes. (35) ostentum caeli semel notatum. (36) De discursu stellarum. (37) De stellis quae Castores vocantur. (38) De aere et quare lapidibus pluat. (39—41) De statis tempestatibus (40. de caniculae ortu.

41. vis temporum anni stata). (42) De incertis tempestatibus. de imbribus. (43) de tonitribus et fulgetris. (44—48) Qua ratione echo reddatur. Ventorum genera, naturae, observationes. (49) Ecnephias, typhon, (50) turbines, presteres, vortices, alia prodigiosa genera tempestatum. (51—56) De fulminibus (quibus in terris non cadant, et quare. 52. genera fulgurum et miracula. 53. Etrusca observatio in his et Romana. 54. de fulminibus evocandis. 55. catholica fulgurum. 56. quae numquam feriantur). (57) Lacte pluvisse, sanguine, carne, ferro, lana, lateribus coctis. ** (59) De lapidibus caelo cadentibus. Anaxagorea de his. (60) Arcus caelestis. (61) Natura grandinis, nivis, pruinae, nebulae, roris. Nubium imagines. (62) Proprietates caeli in locis. (63) Natura terrae. (64) de forma eius. (65. 66) An sint antipodes. Quomodo aqua terrae innexa. quae ratio fluminum. (67) an circumdatus terrae oceanus. (68) quae portio terrae habitetur. (69) Mediam esse mundi terram. (70) De obliquitate zonarum. (71) de inaequalitate climatum. (72) Ubi eclipses non adpareant, et quare. (73) Quae ratio diurnae lucis in terris. (74) gnomonica de eadem re. (75. 76) Ubi et quando nullae umbrae, ubi bis anno. ubi in contrarium umbrae ferantur. (77) Ubi longissimi dies, ubi brevissimi. (78) De primo horologio. (79) Quomodo observentur dies. (80) Differentia gentium ad rationem mundi. (81—83) De terrae motibus. de terrae hiatibus. signa motus futuri. (84) auxilia contra motus futuros. (85) portenta terrarum semel tradita. (86) miracula terrae motus. (87. 88) Quibus locis maria recesserint. Insularum enascentium ratio. (89) quae et quibus temporibus enatae sint. (90) quas terras interruperint maria. (91) quae insulae continenti adiunctae sint. (92) quae terrae in totum mari permutatae. (93) quae terrae ipsae se sorbuerint. (94) urbes haustae mari. (95) De spiraculis. (96) De terris semper trementibus. de insulis semper fluctuantibus. (97) Quibus locis non inpluat. (98) Acervata terrarum miracula. (99) Qua ratione aestus maris accedant et recedant. (100) ubi aestus extra rationem idem faciant. (101—105) Miracula maris (102. quae potentia lunae ad terrena et marina, 103. quae

solis. 104. quare salsum mare. 105. ubi altissimum mare). (106) Mirabilia fontium et fluminum. (107—110) Ignium et aquarum iuncta miracula (108. de maltha. 109. de naphtha. 110. quae loca semper ardeant). (111) Ignium per se miracula. (112) Terrae universae mensura. (113) Harmonica mundi ratio. Summa: res et historiae et observationes CCCCXVII.

Ex auctoribus: M. Varrone, Sulpicio Gallo, Tito Caesare imperatore, Q. Tuberone, Tullio Tirone, L. Pisone, T. Livio, Cornelio Nepote, Seboso, Caelio Antipatro, Fabiano, Antiate, Muciano, Caecina qui de Etrusca disciplina, Tarquitio qui item, Iulio Aquila qui item, Sergio. Externis: Platone, Hipparcho, Timaeo, Sosigene, Petosiri, Nechepso, Pythagoricis, Posidonio, Anaximandro, Epigene gnomonico, Euclide, Coerano philosopho, Eudoxo, Democrito, Critodemo, Thrasyllo, Serapione, Dicaearcho, Archimede, Onesicrito, Eratosthene, Pythea, Herodoto, Aristotele, Ctesia, Artemidoro Ephesio, Isidoro Characeno, Theopompo.

Libro III. continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt (3) Baeticae, (4) Hispaniae citerioris, (5) Narbonensis provinciae, (6—10) Italiae usque Locros (9. Tiberis, Roma), (11—14) insularum LXIIII (in his 11. Baliarium, 12. Corsicae, 13. Sardiniae, 14. Siciliae), (15—20) Italiae a Locris usque Ravennam (20. de Pado), (21. 22) Italiae trans Padum, (23) Histriae, (24) Alpium et gentium Alpinarum, (25) Illyrici, Liburniae, (26) Delmatiae, (27) Noricorum, (28) Pannoniae, (29) Moesiae, (30) insularum Ionii et Hadriatici. Summa: oppida et gentes . . . Summa: flumina clara . . . Summa: montes clari . . . Summa: insulae . . . Summa: quae intercidere oppida aut gentes . . . Summa: res et historiae et observationes CCCXXVI.

Ex auctoribus: Turranio Gracile, Cornelio Nepote, T. Livio, Catone censorio, M. Agrippa, M. Varrone, divo Augusto, Varrone Atacino, Antiate, Hygino, L. Vetere, Pomponio Mela, Curione patre, Caelio, Arruntio, Seboso, Licinio Muciano, Fabricio Tusco, L. Ateio, Capitone, Verrio Flacco, L. Pisone, Gelliano, Valeriano. Externis: Artemi-

doro, Alexandro polyhistore, Thucydide, Theophrasto, Isidoro, Theopompo, Metrodoro Scepsio, Callicrate, Xenophonte Lampsaceno, Diodoro Syracusano, Calliphane, Timagene.

Libro IIII. continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt (1—4) Epiri, (5—10) Achaiae, (11—13) Graeciae, (14. 15) Thessaliae, (16) Magnesiae, (17) Macedoniae, (18) Thraciae, (19—23) insularum ante eas terras (inter quas 20. Cretae, 21. Euboeae, 22. Cycladum, 23. Sporadum), (24) Hellesponti, Maeotidis, (25. 26) Daciae, Sarmatiae, Scythiae, (27) insularum Ponti, (28. 29) Germaniae, (30) insularum in Gallico oceano XCVI, quas inter Britanniae, (31) Belgicae Galliae, (32) Lugdunensis Galliae, (33) Aquitanicae Galliae, (34) citerioris Hispaniae ab oceano Gallico, (35) Lusitaniae, (36) insularum in mari Atlantico. (37) Universae Europae mensura. Summa: oppida et gentes ... Summa: flumina clara ... Summa: montium clari ... Summa: insulae ... Summa: quae intercidere oppida aut gentes ... Summa: res, historiae et observationes ...

Ex auctoribus: Catone censorio, M. Varrone, M. Agrippa, divo Augusto, Varrone Atacino, Cornelio Nepote, Hygino, L. Vetere, Mela Pomponio, Licinio Muciano, Fabricio Tusco, Ateio Capitone, Ateio philologo. Externis: Polybio, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Eudoxo, Dicaearcho, Timosthene, Eratosthene, Ephoro, Cratete grammatico, Serapione Antiochense, Callimacho, Artemidoro, Apollodoro, Agathocle, Eumacho, Timaeo Siculo, Myrsilo, Alexandro polyhistore, Thucydide, Dosiade, Anaximandro, Philistide Mallote, Dionysio, Aristide, Callidemo, Menaechmo, Aglaosthene, Anticlide, Heraclide, Philemone, Xenophonte, Pythea, Isidoro, Philonide, Xenagora, Astynomo, Staphylo, Aristocrito, Metrodoro, Cleobulo, Posidonio.

Libro V. continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt (1) Mauretaniarum, (2) Numidiae, (3) Africae, (4) Syrtium, (5. 6) Cyrenaicae, (7) insularum circa Africam, (8) aversorum Africae, (9—11) Aegypti (Thebaidis, Nili), (12)

Arabiae quae est ad mare Aegyptium, (13) Syriae, (14) Idumaeae, Palaestines, Samariae, (15) Iudaeae, (17) Phoenices, (18. 19) Syriae Coeles, Syriae Antiochiae, (20. 21) Euphratis, (22) Ciliciae et adiunctarum gentium, (23) Isauricae, Homanadum, (24) Pisidiae, (25) Lycaoniae, (26) Pamphyliae, (27) Tauri montis. (28) Lyciae, (29) Cariae, (31) Ioniae, (32) Aeolidis, (33) Troadis et adiunctarum gentium, (34—39) insularum ante Asiam CCXII (in his 35. Cypri, 36. Rhodi, 37. Sami, 38. Chii, 39. Lesbi). (40) Hellespontus, Mysia, (41) Phrygia, (42) Galatia et adiunctae gentes. (43) Bithynia. Summa: oppida et gentes ... Summa: flumina clara ... Summa: montium clari ... Summa: insulae CXVIII. Summa: quae intercidere oppida aut gentes ... Summa: res et historiae et observationes ...

Ex auctoribus: Agrippa, Suetonio Paulino, M. Varrone, Varrone Atacino, Cornelio Nepote, Hygino, L. Vetere, Mela, Domitio Corbulone, Licinio Muciano, Claudio Caesare, Arruntio, Livio filio, Seboso, actis triumphorum. Externis: Iuba rege, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Dicaearcho, Baetone, Timosthene, Philonide, Xenagora, Astynomo, Staphylo, Aristotele, Aristocrito, Dionysio, Ephoro, Eratosthene, Hipparcho, Panaetio, Serapione Antiocheno, Callimacho, Agathocle, Polybio, Timaeo mathematico, Herodoto, Myrsilo, Alexandro polyhistore, Metrodoro, Posidonio qui περίπλουν aut περιήγησιν, Sotade, Periandro, Aristarcho Sicyonio, Eudoxo, Antigene, Callicrate, Xenophonte Lampsaceno, Diodoro Syracusano, Hannone, Himilcone, Nymphodoro, Calliphane, Artemidoro, Megasthene, Isidoro, Cleobulo, Aristocreonte.

Libro VI. continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt (1) Ponti, Mariandynorum, (2) Paphlagonum, (3 et 8) Cappadocum. (4) Themiscyrena regio et in ea gentes, Heniochi, (5) regio Colica et gentes Achaeorum et ceterae eodem tractu gentes, (6) Bosporus Cimmerius, (7) Maeotis et gentes circa Maeotim, (9) Armenia minor, Armenia maior, (10) Cyrus fluvius, Araxes fluvius, (11) Albania, Iberia et iunctae gentes, (12) portae Caucasiae, (13) insulae in

Ponto, (14) gentes a Scythico oceano, (15) Caspium et Hyrcanium mare, (16) Adiabene, (17) Media, portae Caspiae, (18) gentes circa Hyrcanium mare, (19) Scytharum gentes et situs ab oceano Eoo, (20) Seres, (21—23) Indi, (22. Ganges, 23. Indus) (24) Taprobane, (25) Ariani et iunctae gentes, (26) navigationes in Indiam, (27) Carmania, (28) sinus Persicus, (29) Parthorum regna, (30. 31) Mesopotamia (31. Tigris), (32) Arabia, (33) sinus maris rubri, (34) Trogodytice, (35) Aethiopia, (36) insulae Aethiopici maris. (37) De insulis fortunatis. (38) Terrae per mensuras conparatae, (39) digestio terrarum in parallelos et umbras paris. Summa: oppida MCXCV. Summa: gentes DLXXVI. Summa: flumina clara CXV. Summa: montes clari XXXVIII. Summa: insulae CVIII. Summa: quae intercidere oppida aut gentes XCV. Summa: res et historiae et observationes MMCCXIIII.

Ex auctoribus: M. Agrippa, M. Varrone, Varrone Atacino, Cornelio Nepote, Hygino, L. Vetere, Mela Pomponio, Domitio Corbulone, Licinio Muciano, Claudio Caesare, Arruntio, Seboso, Fabricio Tusco, T. Livio, Seneca, Nigidio. Externis: Iuba rege, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Eudoxo, Dicaearcho, Baetone, Timosthene, Patrocle, Demodamante, Clitarcho, Eratosthene, Alexandro magno, Ephoro, Hipparcho, Panaetio, Callimacho, Artemidoro, Apollodoro, Agathocle, Polybio, Eumacho, Timaeo Siculo, Alexandro polyhistore, Isidoro, Amometo, Metrodoro, Posidonio, Onesicrito, Nearcho, Megasthene, Diogneto, Aristocreonte, Bione, Dalione, Simonide minore, Basile, Xenophonte Lampsaceno.

Libro VII. continentur (2) gentium mirabiles figurae. (3) prodigiosi partus. (4) De homine generando. pariendi tempora perinlustria, exempla a mensibus VII ad XIII. (5) signa sexus in gravidis pertinentia ante partum. (6) monstruosi partus, (7) excisi utero. (8) qui sint vopisci. (9) de conceptu hominum, generatione hominum. (10) similitudinum exempla, (11) numerosissimae subolis exempla. (12) Ad quos annos generatio. (13) Mensum in feminis miracula. (14) Quae ratio generandi. (15) Historica circa dentis. Historica circa infantis. (16) Magnitudinum exempla.

(17) Praepreoperi infantes. (18) Insignia corporum, (19) vires eximiae, (20) velocitas praecipua, (21) visus eximii, (22) auditus miraculum, (23) patientia corporis. (24) Memoria, (25) vigor animi, (26) clementia, animi magnitudo. (27) Rerum gestarum claritas summa. (28) Tres summae virtutes in eodem, innocentia summa, (29) fortitudo summa. (30) ingenia praecipua. (31) qui sapientissimi. (32) Praecepta vitae utilissima. (33) De divinatione. (34) Vir optumus iudicatus, (35) matronae pudicissimae. (36) Summae pietatis exempla. (37—39) Artibus excellentes (astrologia, grammatica, medicina, 38. geometria, architectura, 39. pictura, scalptura, marmoraria, eboraria, caelatura). (40) Pretia hominum insignia. (41) De felicitate summa. (42) raritas continuationis in familiis. (43) varietatis exempla mirabilia. bis proscriptus. (44) Honorum exempla mirabilia. (45) decem res in uno felicissimae. (46) divi Augusti adversa. (47) Quos di felicissimos iudicaverint, (48) quem viventem ut deum coli iusserint. Fulgur mirabile. (49) De spatiis vitae longissimis. (50) De varietate nascendi. (51) In morbis exempla varia. (52) De morte. (53) qui elati revixerint. (54) subitae mortis exempla. (55) de sepultura, (56) de manibus, de anima. (57) Quae quis in vita invenerit, (58) in quibus rebus primi gentium consensus. de antiquis litteris. (59) Quando primum tonsores; (60) quando primum horologia. Summa: res et historiae et observationes DCCXLVII.

Ex auctoribus: Verrio Flacco, Gnaeo Gellio, Licinio Muciano, Massurio Sabino, Agrippina Claudi, M. Cicerone, Asinio Pollione, M. Varrone, Messala, Rufo, Cornelio Nepote, Vergilio, Livio, Cordo, Melisso, Seboso, Cornelio Celso, Maximo Valerio, Trogo, Nigidio Figulo, Pomponio Attico, Pediano Asconio, Fabiano, Catone censorio, actis, Fabio Vestale. Externis: Herodoto, Aristea, Baetone, Isigono, Cratete, Agatharchide, Calliphane, Aristotele, Nymphodoro, Apollonide, Phylarcho, Damone, Megasthene, Ctesia, Taurone, Eudoxo, Onesicrito, Clitarcho, Duride, Artemidoro, Hippocrate medico, Asclepiade medico, Hesiodo, Anacreonte, Theopompo, Hellanico, Damaste, Ephoro, Epi-

gene, Beroso, Petosiri, Nechepso, Alexandro polyhistore, Xenophonte, Callimacho, Democrito, Diyllo historico, Stratone qui contra Ephori εὑρήματα scripsit, Heraclide Pontico, Asclepiade qui τραγῳδούμενα, Philostephano, Hegesia, Archimacho, Thucydide, Mnesigitone, Xenagora, Metrodoro Scepsio, Anticlide, Critodemo.

Libro VIII. continentur: (1—11) De elephantis (de sensu eorum, 2. quando primum iuncti, 3. de docilitate eorum, 4. mirabilia in factis eorum. 5. de natura ferarum ad pericula sua intellegenda. 6. quando primum in Italia visi elephanti. 7. pugnae eorum. 8. quibus modis capiantur, 9. quibus domentur. 10. de partu eorum et reliqua natura. 11. ubi nascantur. discordia eorum et draconum). (12) De sollertia animalium. (13) De draconibus. (14) Mirae magnitudines serpentium. (15) De Scythicis animalibus, de bisontibus. (16) de septentrionalibus, alce, achli, bonaso. (17—21) De leonibus (quomodo gignantur. 18. quae genera eorum. 19. quae propriae naturae. 20. quis primus leontomachiam Romae, quis plurumos in ea leones donaverit. 21. mirabilia in leonum factis). (22) A dracone agnitus et servatus. (23. 24) De pantheris (24. senatusconsultum et leges de Africanis. quis primus Romae Africanas et quando, quis plurumas). (25) de tigribus. quando primum Romae visa tigris. de natura earum. (26) de camelis. genera eorum. (27) de camelopardali. quando primum Romae visa. (28) de chama. de cephis. (29) de rhinocerote. (30) de lynce et sphingibus. de crocottis. de cercopithecis. (31) Indiae terrestria animalia, (32) item Aethiopiae. bestia visu interficiens. (33) De basiliscis serpentibus. (34) De lupis: unde fabula versipellis. (35) Serpentium genera. (36) De ichneumone. (37) de crocodilo. (38) de scinco. (39) de hippopotamo. (40) quis primus ostenderit eum Romae et crocodilum. (41) Medicinae ab animalibus repertae. (42) Prognostica periculorum ex animalibus. (43) Gentes ab animalibus sublatae. (44—45) De hyaenis (45. de corocottis. de mantichoris). (46) De onagris. (47—49) De castoreo. De aquaticis et iisdem terrestribus (de lutris, 48. de ranis rubetis, 49. de vitulo marino, de fibris, de stellionibus).

(50) De cervis. (51) de chamaeleonte. (52) de reliquis colorem mutantibus, tarandro, lycaone, thoe. (53) de hystrice. (54) de ursis. de fetu eorum. (55) de muribus Ponticis et Alpinis. (56) de erinaceis. (57) de leontophono. Lynces. (58) meles, sciuri. (59) De cocleis. (60) de lacertis. (61—63) Canum natura (exempla eorum circa dominos. qui proeliorum causa canes habuerint. 62. de generatione eorum. 63. contra rabiem remedia). (64—67) Equorum natura (65. de ingeniis eorum. mirabilia quadrigarum. 66. generatio equorum. 67. vento concipientes). (68) De asinis. generatio in his. (69) Mularum natura et reliquorum iumentorum. generatio in his. (70. 71) De bubus (generatio eorum, 71. Apis in Aegypto). (72—75) Pecorum natura (generatio eorum, 73. genera lanae et colorum, 74. genera vestium). (76) Caprarum natura et generatio, (77) suum item. (78) De feris subus. Quis primus vivaria bestiarum instituerit. (79) De semiferis animalibus. (80) De simiis. (81) De leporum generibus. (82) De nec placidis nec feris animalibus. (83) Quae quibus in locis animalia non sint. (84) Ubi et quae advenis tantum noceant, ubi et quae indigenis tantum. Summa: res et historiae et observationes DCCLXXXVII.

Ex auctoribus: Muciano, Procilio, Verrio Flacco, L. Pisone, Cornelio Valeriano, Catone censorio, Fenestella, Trogo, actis, Columella, Vergilio, Varrone, Lucilio, Metello Scipione, Cornelio Celso, Nigidio, Trebio Nigro, Pomponio Mela, Mamilio Sura. Externis: Iuba rege, Polybio, Herodoto, Antipatro, Aristotele, Demetrio physico, Democrito, Theophrasto, Euanthe, Agriopa qui Ὀλυμπιονίκας, Hierone rege, Attalo rege Philometore, Ctesia, Duride, Philisto, Archyta, Phylarcho, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Athenaeo, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Hegesia Maroneo, Menandris Prienaeo et Heracleote, Menecrate poeta, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho

qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Archelao rege, Nicandro.

Libro VIIII. continetur aquatilium natura. (1) Quare maxuma in mari animalia. (2) Indici maris beluae. (3) Quae in quoque oceano maxumae. (4) De Tritonum et Nereidum figuris. de elephantorum marinorum figuris. (5) de balaenis, de orcis. (6) An spirent pisces, an dormiant. (7—10) De delphinis (8. quos amaverint, 9. quibus in locis societate cum hominibus piscentur, 10. alia circa eos mira). (11) De tursionibus. (12. 13) De testudinibus (quae genera aquatilium testudinum et quomodo capiantur, 13. quis primus testudinem secare instituerit). (14) Digestio aquatilium per species. (15) De vitulis marinis sive phocis. Quae pilo careant et quomodo pariant. (16) Quot genera piscium. (17) Qui maxumi pisces. (18) thynni, cordylae, pelamydes. membratim ex his salsura. melandrya, apolecti, cybia. (19) amiae, scombri. (20) Qui non sint pisces in Ponto, qui intrent, qui alia redeant. (21) Quare pisces extra aquam exsiliant. gladius piscis. (22) Esse auguria ex piscibus. (23) In quo genere piscium mares non sint. (24) Qui calculum in capite habeant. qui lateant hieme. qui hieme non capiantur nisi statis diebus. (25) qui aestate lateant. qui siderentur pisces. (26) De mugile, (27) de acipensere, (28) de lupo, de asello, (29) de scaro, de mustela. (30) Mullorum genera. Sargus. (31) Mirabilia piscium pretia. (32) Non ubique eadem genera placere. (33) De branchiis. de squamis. (34) Vocales et sine branchiis pisces. (35) Qui in terram exeant. tempora capturae. (36) Digestio piscium in figuras corporis. rhomborum et passerum differentia. de longis piscibus. (37) De piscium pinnis et natandi ratione. (38) Anguillae. (39) murenae. (40) Planorum piscium genera. (41) Echeneis et veneficia eius. (42) Qui pisces colorem mutent. (43) De hirundine. de pisce qui noctibus lucet. de cornuto. de dracone marino. (44) De piscibus sanguine carentibus. qui piscium molles appellentur. (45) De saepia. Qui extra aquam volitent. de loligine, de pectunculis. (46—48) De polypis (47. de navigatore polypo). (49) De navigatore nauplio. (50—52) Crusta in-

tecti. (de locustis, 51. cancrorum genera, de pinotere, de echinis, de cocleis, de pectinibus, 52. concharum genera.) (53) Quanta luxuriae materia mari sit. (54—59) De margaritis (quomodo nascantur et ubi. 55. quomodo inveniantur. 56. quae genera unionum. 57. quae observanda in his. quae natura eorum. 58. exempla circa eos. 59. quando primum in usum venerint Romae). (60—64) Muricum naturae (de purpuris. 61. quae nationes purpurae. 62. quomodo ex his lanae tinguantur. 63. quando purpurae usus Romae, quando lati clavi et praetextae. 64. de conchyliatis vestibus. 65. de amethysto tinguendo, de Tyrio, de hysgino, de cocco). (66) De pina et pinotere. (67) De sensu aquatilium. torpedo, pastinaca, scolopendrae, glanis. de ariete pisce. (68) De his quae tertiam naturam habent animalium et fruticum. de urticis, (69) de spongeis. quae genera earum et ubi nascantur. animal esse eas. (70) De caniculis. (71) De his quae silicea testa cluduntur. Quae sine sensu ullo in mari. De reliquis sordium animalibus. (72) De venenatis marinis. (73) De morbis piscium. (74—77) De generatione eorum (mira generationum. 75. qui intra se et ova pariant et animal. 76. quorum in partu rumpatur venter, dein coeat. 77. qui volvas habeant, qui ipsi se ineant). (78) Quae longissima vita piscium. (79) Quis primus vivaria ostrearum invenerit, (80) quis primus reliquorum piscium vivaria instituerit. (81) quis murenarum vivaria instituerit. insignia piscinarum. (82) quis primus coclearum vivaria instituerit. (83) Pisces terreni. (84) De muribus in Nilo. (85) Quomodo capiantur anthiae pisces. (86) De stellis marinis. (87) De dactylorum miraculis. (88) De inimicitiis inter se aquatilium et amicitiis. Summa: res et historiae et observationes DCL.

Ex auctoribus: Turranio Gracile, Trogo, Maecenate, Alfio Flavo, Cornelio Nepote, Laberio mimographo, Fabiano, Fenestella, Muciano, Aelio Stilone, Statio Seboso, Melisso, Seneca, Cicerone, Macro Aemilio, Messala Corvino, Trebio Nigro, Nigidio. Externis: Aristotele, Archelao rege, Callimacho, Democrito, Theophrasto, Thrasyllo, Hegesidemo Cythnio, Alexandro polyhistore.

Libro X. continentur volucrum naturae. (1) De struthocamelo. (2) De phoenice. (3) Aquilarum genera. (4) natura earum. (5) quando legionum signa esse coeperint. (6) de aquila quae in rogum virginis se misit. (7) De volture. (8) Sanqualis avis, inmusulus. (9—11) Accipitres (buteo. 10. in quibus locis societate accipitres et homines aucupentur. 11. quae avis sola a suo genere interimatur. quae avis singula ova pariat). (12) Milvi. (13) Digestio avium per genera. (14) Cornices. inauspicatae aves. (15) De corvis. (16) De bubone. (17) Aves quarum vita aut notitia intercidit. (18) Quae a cauda nascantur. (19) De noctuis. (20) De pico Martio. (21) De his quae uncos unguis habent. (22—25) De his quae digitos habent. (22. 23) de pavonibus (23. quis primum pavonem cibi causa occiderit. quis farcire instituerit). (24. 25) de gallinaceis (25. quomodo castrentur. de gallinaceo locuto). (26—32) De palmipede reliquo genere. (26—28) de ansere (27. quis primum iecur anserinum instituerit. 28. de Commageno). (29) chenalopeces, chenerotes, tetraones, otides. (30) grues. (31) de ciconiis. (32) de oloribus. (33) De avibus peregrinis quae veniunt. coturnices, glottides, cychramus, otus. (34. 35) De avibus nostris quae discedunt, et quo abeant. hirundines, turdi, merulae, sturni. De avibus quae plumas amittunt in occultatione. turtur, palumbes. sturnorum et hirundinum volatus. (36) Quae avium perennes, quae semestres, quae trimestres. galguli, upupae. (37) Memnonides. (38) Meleagrides. (39) Seleucides. (40) Ibis. (41) Quae quibus locis aves non sint. (42—45) De oscinum genere, et quae mutant colorem et vocem (43. de lusciniis, 44. de melancoryphis, erithacis, phoenicuris. 45. oenanthe, chlorio). (46) Tempus avium geniturae. (47) Halcyones. dies earum navigabiles. (48) De reliquo aquaticarum genere. (49—51) Sollertia avium in nidis (hirundinum opera mira. ripariae. 50. acanthyllis. 51. merops. de perdicibus). (52. 53) De columbis. opera earum mirabilia et pretia. (54. 55) Differentiae volatus et incessus (55. apodes sive cypseli). (56) De pastu avium. caprimulgi, platea. (57) De ingeniis avium. carduelis, taurus, anthus. (58—60) De avibus quae locun-

tur (psittaci, 59. picae glandares. 60. propter corvom loquentem seditio populi Romani). (61) Diomediae. (62) Quae animalia nihil discant. (63) De potu avium. de porphyrione. (64) Himantopodes. (65. 66) De pastu avium (66. onocrotali). (67. 68) De peregrinis avibus (Phalerides, Phasianae, Numidicae, 68. phoenicopteri, attagenae, phalacrocoraces, pyrrhocoraces, lagopodes). (69) De novis avibus. bibiones. (70) De fabulosis avibus. (71) Quis gallinas farcire instituerit, quique hoc primi censores vetuerint. (72) quis primus aviaria instituerit. de Aesopi patina. (73—80) Generatio avium (quae praeter avis ova gignant. 74. ovorum genera et naturae. 75. vitia et remedia incubantium. 76. Augustae ex ovis augurium. 77. quales gallinae optumae. 78. morbi earum et remedia. 79. ardeolarum genera. 80. quae sint ova cynosura, quae hypenemia. quomodo optume serventur ova). (81) Quae volucrum sola animalia pariat et lacte nutriat. (82) Quae terrestrium ova pariant. serpentium generatio. (83—87) Terrestrium omnium generatio (84. quae sit animalium in uteris positio. 85. quorum animalium origo adhuc incerta sit, 86. de salamandris. 87. quae nascantur ex non genitis. quae nata nihil gignant. in quibus neuter sexus sit). (88—90) De sensibus animalium (quibus tactus praecipuus, quibus gustatus, quibus visus, quibus odoratus, quibus auditus. de talpis. an ostreis auditus. 89. qui ex piscibus clarissime audiant. 90. qui ex piscibus maxume odorentur). (91—93) Diversitas animalium in pastu (92. quae venenis vivant, 93. quae terra, quae fame aut siti non intereant). (94) de diversitate potus. (95) Quae inter se dissideant. (96) amicitiam animalium esse et adfectus animalium. exempla adfectus serpentium. (97—98) De somno animalium (98. quae somnient). Summa: res et historiae et observationes DCCXCIIII.

Ex auctoribus: Manilio, Cornelio Valeriano, actis, Umbricio Meliore, Massurio Sabino, Antistio Labeone, Trogo, Cremutio, M. Varrone, Macro Aemilio, Melisso, Muciano, Nepote, Fabio Pictore, T. Lucretio, Cornelio Celso, Horatio, Deculone, Hygino, Sasernis, Nigidio, Mamilio Sura. Externis: Homero, Phemonoe, Philemone, Boeo qui ὀρνιθογονίαν,

Hyla qui de auguriis, Aristotele, Theophrasto, Callimacho, Aeschylo, Hierone rege, Philometore rege, Archyta Tarentino, Amphilocho Atheniense, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Democrito, Diophane Nicaeense, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Iuba, Androtione qui de agricultura, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Nicandro, Onesicrito, Phylarcho, Hesiodo.

Libro XI. continentur insectorum animalium genera. (1) Subtilitas in his rebus naturae. (2) An spirent, an habeant sanguinem. (3) De corpore eorum. (4—23) De apibus (5. qui ordo in opere earum. 6. quid sit in eo commosis, quid sit pissoceros, quid sit propolis, 7. quid erithace sive sandaraca sive cerinthos, 8. ex quibus floribus opera fiant. 9. apium studio capti. 10. ratio operis. 11. de fucis. 12. quae natura mellis, 13. quae optuma mella, 14. quae genera mellis in singulis locis, 15. quomodo probentur. de erice sive tetralice sive sisyro. 16. quomodo apes generent. 17. quae regiminis ratio. 18. aliquando et laetum omen esse examinum. 19. genera apium. 20. de morbis apium. 21. quae inimica apibus. 22. de continendis apibus, 23. de reparandis). (24) De vespis et crabronibus. quae animalia ex alieno suum faciant. (25—27) De bombyce Assyria (26. de bombyliis, necydalis. quae prima invenerit bombycinam vestem. 27. de bombyce Coa. quomodo conficiatur Coa vestis). (28. 29) De araneis (qui ex his texant. quae materiae natura ad texendum. 29. generatio araneorum). (30) De scorpionibus. (31) de stellionibus. (32) de cicadis. sine ore esse, sine exitu cibi. (33) de pinnis insectorum. (34) de scarabaeis. lampyrides, reliqua scarabaeorum genera, asilus, papiliones. (35) de locustis. (36) de formicis. (37) Chrysallides. (38) De his animalibus quae ex ligno aut in ligno nascuntur. (39) Sordium hominis animalia. quod animal minumum. aestatis animalia. (40) Animal cui

cibi exitus non est. (41) Tineae, cantharides, culices. nivis animal. (42) ignium animal, pyralis sive pyraustes. (43) hemerobion. (44—97) Animalium omnium per singula membra naturae et historiae. (44) quae apices habeant, quae cristas. (45) cornuum genera. quibus mobilia. (46) de capitibus et quibus nulla. (47) de capillo. (48) de ossibus capitis. (49) de cerebro. (50) de auribus. quae sine auribus et sine foraminibus audiant. (51) de facie, de fronte, de superciliis. (52—57) de oculis (quae sine oculis animalia. quae singulos oculos tantum habeant. 53. de diversitate oculorum. 54. quae ratio visus. noctu videntes. 55. de natura pupillae. quae non coniveant. quibus eruti oculi renascantur. 56. de palpebris et quibus non sint, quibus ab altera tantum parte. 57. quibus genae non sint). (58) de malis, 59. de naribus, (60) de buccis, labris, mentis, maxillis, (61—64) de dentibus (quae genera eorum. quibus non utraque parte sint, quibus cavi. 62. de serpentium dentibus, de veneno eorum. cui volucri dentes. 63. mirabilia dentium. 64. aetas animantium ab his). (65) de lingua et quae sine ea. de ranarum sono. de palato, (66) de tonsillis. uva, epiglossis, arteriae, gula, (67) cervix, collum, spina, (68) guttur, fauces, stomachus. (69—71) de corde (sanguine, animo. 70. quibus maxuma corda, quibus minuma, quibus bina. 71. quando in extis adspici coepta). (72) de pulmone et quibus maxumus, quibus minumus. quibus nihil aliud quam pulmo intus. quae causa velocitatis animalium. (73—76) de iocinere (de capite extorum, haruspicum circa ea observationes. quibus animalibus et in quibus locis bina iocinera. 74. de felle. ubi et in quibus geminum. quibus animalium non sit et quibus alibi quam in iocinere. 75. quae vis eius. 76. quibus crescat cum luna et decrescat iecur. haruspicum circa ea observationes et prodigia mira). (77) praecordia. risus natura. (78) de ventre et quibus nullus. quae sola vomant. (79) lactes, hillae, alvos, colon. quare quaedam insatiabilia animalia. (80) de omento, de splene et quibus animalium non sit. (81) de renibus et ubi quaterni animalibus, quibus nulli. (82) pectus, costae, (83) vesica et quibus animalibus non sit, ilia. de

membranis. (84) uterus. de locis, de volvis, de suum volva, de sumine. (85) quae adipem, quae sevom habeant. de natura utriusque. quae non pinguescant. (86) de medullis, et quibus non sint. (87) de ossibus et spinis. quibus nec ossa nec spina. cartilagines. (88) de nervis. quae sine nervis. (89—92) arteriae, venae. (quae nec venas nec arterias habeant. de sanguine, de sudore. 90. quorum celerrime sanguis spissetur, quorum non coeat. quibus crassissimus, quibus tenuissimus, quibus nullus, 91. quibus certis temporibus anni nullus. 92. an in sanguine principatus). (93) de tergore. (94) de pilis et vestitu tergoris. (95) de mammis et quae volucrum mammas habeant. notabilia animalium in uberibus. quod solum animal sugat in cursu. (96. 97) de lacte (de colostris, de caseis. ex quibus non fiat. de coagulo. genera alimenti ex lacte. 97. genera caseorum). (98—113) Differentiae membrorum hominum a reliquis animalibus. (99) de digitis, de brachiis. (100) de simiarum similitudine. (101) de unguibus, (102) de genibus et poplitibus. (103) in quibus membris corporis humani sacra religio. (104) varices. (105) de gressu, de pedibus et cruribus. (106) de ungulis. (107) volucrum pedes, (108) pedes animalium a binis ad centenos. de pumilionibus. (109. 110) de genitalibus (de hermaphroditis; 110. de testibus. trium generum semiviri). (111) de caudis. (112) de vocibus animalium. (113) de adnascentibus membris. (114) Vitalitatis et morum notae ex membris hominum. (115) De anima. de victu. (116) quae veneno pasta ipsa non pereant et gustata necent. (117) Quibus de causis homo non concoquat. de remediis cruditatum. (118) Quemadmodum corpulentia contingat, quomodo minuatur. (119) Quae gustu famem sitimque sedent. Summa: res et historiae et observationes MMCCLXX.

Ex auctoribus: M. Varrone, Hygino, Scrofa, Saserna, Celso Cornelio, Aemilio Macro, Vergilio, Columella, Iulio Aquila qui de Etrusca disciplina scripsit, Tarquitio qui item, Umbricio Meliore qui item, Catone censorio, Domitio Calvino, Trogo, Melisso, Fabiano, Muciano, Nigidio, Mamilio, Oppio. Externis: Aristotele, Democrito, Neoptolemo qui μελιττουργικά, Aristomacho qui item, Philisto qui item, Ni-

candro, Menecrate, Dionysio qui Magonem transtulit, Empedocle, Callimacho, Attalo rege, Apollodoro qui de bestiis venenatis, Hippocrate, Herophilo, Erasistrato, Asclepiade, Themisone, Posidonio Stoico, Menandris Prienense et Heracleote, Euphronio Athenaeo, Theophrasto, Hesiodo, Philometore rege.

Libro XII. continentur arborum naturae. (1. 2) Honor earum. (3—63) De peregrinis arboribus. (3—5) platanus (quando primum in Italia et unde. 4. natura earum, 5. miracula ex his). (6) chamaeplatani. Quis primum viridaria tondere instituerit. (7) Malum Assyrium quomodo seratur. (8—17) Indiae arbores. (9. quando primum Romae hebenus visa. quae genera eius. 10. spina Indica. 11. ficus Indica. 12. arbor pala, pomum ariena. 13. Indicarum arborum formae sine nominibus. liniferae Indiae arbores. 14. piperis arbores, genera piperis, bregma, zingiberi sive zimpiberi, 15. caryophyllon, lycium sive pyxacanthum Chironium, 16. macir, 17. saccharon). (18) Arbores Arianae gentis, item Gedrosiae, item Hyrcaniae, (19) item Bactriae. bdellium sive brochon sive malacham sive malodacum, scordacti. In omnibus odoribus aut condimentis dicuntur adulterationes, experimenta, pretia. (20) Persidis arbores. (21) Persici maris insularum arbores. gossypinum arbor. (22) Chynas arbor. Ex quibus arboribus lina in oriente fiant. (23) Quo in loco arborum nullis folia decidant. (24) Quibus modis constent arborum fructus. (25) De costo. (26) de nardo. differentiae eius XII. (27) Asaron. (28) amomum, amomis, (29) cardamomum. (30—32) De turifera regione (31. quae arbores tus ferant, 32. quae natura turis et quae genera). (33—35) De myrrha (34. de arboribus quae ferunt eam. 35. natura et genera myrrhae). (36) de mastiche. (37) de ladano. de stobolo. (38) Enhaemon. (39) bratus arbor. (40) stobrum arbor. (41) De felicitate Arabiae. (42) De cinnamo, cinnamomo, xylocinnamo. (43) casia. (44) cancamum, taron. (45) serichatum, gabalium. (46) myrobalanus. (47) phoenicobalanus. (48) De calamo odorato, de iunco odorato. (49) Hammoniacum. (50) sphagnos. (51) cypros. (52) aspalathos sive erysisceptrum. (53) maron. (54) De balsamo,

opobalsamo, xylobalsamo. (55) Styrax. (56) galbanum. (57) De panace. (58) Spondylion. (59) De malobathro. (60) de omphacio. (61) Bryon, oenanthe, massaris. (62) elate vel spathe. (63) cinnamum comacum. Summa: res et historiae et observationes DCCCCLXXIV.

Ex auctoribus: M. Varrone, Muciano, Vergilio, Fabiano, Seboso, Pomponio Mela, Flavio, Procilio, Hygino, Trogo, Claudio Caesare, Cornelio Nepote, Sextio Nigro qui Graece de medicina, Cassio Hemina, L. Pisone, Tuditano, Antiate. Externis: Theophrasto, Herodoto, Callisthene, Isigono, Clitarcho, Anaximene, Duride, Nearcho, Onesicrito, Polycrito, Olympiodoro, Diogneto, Nicobulo, Anticlide, Charete Mytilenaeo, Menaechmo, Dorotheo Athenaeo, Lyco, Antaeo, Ephippo, Dione, Democle, Ptolemaeo Lagi, Marsya Macedone, Zoilo item, Democrito, Amphilocho, Aristomacho, Alexandro polyhistore, Iuba, Apollodoro qui de odoribus, Heraclide medico, Archedemoi tem, Dionysioitem, Democlide item, Euphrone item, Mneside item, Diagora item, Iolla item, Heraclide Tarentino, Xenocrate Ephesio, Eratosthene.

Libro XIII. continentur: De peregrinis arboribus. (1—5) De unguentis (quando coeperint. 2. genera eorum et compositiones XII. 3. diapasmata, magmata et probatio unguenti. 4. quanta in unguentis luxuria. 5. quando primum Romanis in usu). (6—9) De palmis (7. de natura earum. 8. quomodo serantur. 9. genera fructuum earum et insignia XVIII). (10) Syriae arbores. pistacia, cottana, Damascena, myxa. (11) Cedrus. Quae arbores trium annorum fructum pariter habeant. (12) Terebinthus. (13) rhus. (14) Aegypti arbores. ficus Alexandrina. (15) ficus Cypria. (16) siliqua ceraunia. (17) Persica arbor et quibus arboribus subnascantur fructus. (18) Cuci. (19) spina Aegyptia. (20) Cummium genera VIIII, sarcocolla. (21—27) De papyro (de chartae usu. quando coeperit. 22. quomodo fiat. 23. genera eius VIIII. 24. probatio chartarum, 25. vitia chartarum. 26. de glutino chartarum. 27. de libris Numae). (28) Aethiopiae arbores. (29) Atlantica arbor. ((29—31) De citri arbore (de citreis mensis. 30. quae probentur aut vituperentur in his. 31. malum citreum). (32) Lotos. (33) Cyrenaicae arbores. paliurus.

(34) Punici mali genera VIIII. balaustium. (35—47) Asiae et Graeciae arbores (epipactis, erice, granum Cnidium sive thymelaea sive chamelaea sive pyrosachne sive cnestrum sive cneorum, 36. tragion, tragacantha, 37. tragos sive scorpio, myrice sive [tamarice], brya, ostrys, 38. euonymus, 39. eon arbor, 40. andrachle, 41. coccygia. apharce, 42. ferula, 43. Thapsia, 44. capparis sive cynosbaton sive ophiostaphylon, 45. saripha, 46. spina regia, 47. cytisus). (48. 49) Arbores et frutices in mari nostro (phycos sive prason sive zoster, 49. bryon marinum), (50) in mari rubro, (51) item in Indico, (52) item Trogodytico. Isidis plocamos, Chariton blepharon. Summa: res et historiae et observationes CCCCLXVIII.

Ex auctoribus: M. Varrone, Muciano, Vergilio, Fabiano, Seboso, Pomponio Mela, Fabio, Procilio, Hygino, Trogo, Claudio Caesare, Cornelio Nepote, Sextio Nigro qui Graece de medicina scripsit, Cassio Hemina, L. Pisone, Tuditano, Antiate. Externis: Theophrasto, Herodoto, Callisthene, Isigono, Clitarcho, Anaximene, Duride, Nearcho, Onesicrito, Polycrito, Olympiodoro, Diogneto, Cleobulo, Anticlide, Charete Mytilenaeo, Menaechmo, Dorotheo Atheniense, Lyco, Antaeo, Ephippo, Dione, Adimanto, Ptolemaeo Lagi, Marsya Macedone, Zoilo item, Democrito, Amphilocho, Alexandro polyhistore, Aristomacho, Iuba rege, Apollodoro qui de odoribus, Heraclide medico, Botrye medico, Archedemo item, Dionysio item, Democlide item, Euphrone item, Mneside item, Diagora item, Iolla item, Heraclide Tarentino, Xenocrate Ephesio.

Libro XIIII. continentur fructiferae arbores. (2) De vitium natura. (3) quibus modis ferant. de uvarum natura et cura vitium. (4) earum genera XCI. (5) insignia culturae vinearum. (6) de inventione mulsi. (7) de natura vini. (8) vina generosa L, (9) vina transmarina XXXVIII, (10) vini salsi genera VII. (11) de passo et hepsemate et dulcium generibus XVII, (12) secundarii vini genera III. (13) quam nuper coeperint vina generosa in Italia. (14) de vini observatione a Romulo rege. (15) quibus vinis usi antiqui. (16) notabilia circa apothecas. de vino Opimiano. (17) quando

primum vini quattuor genera posita. (18) ex labrusca usus, et quis frigidissimus natura sucus. (19) vini ficticii genera LXVI. (20) hydromeli sive melicraton, (21) oxymeli. (22) vini prodigiosi genera XII. (23) quibus vinis ad sacra uti non sit fas. (24. 25.) quibus generibus musta condiant (25. de pice, resinis). (26) de aceto, de faece. (27) de vasis vinariis, de cellis. (28) de ebrietate. (29) ex aqua et frugibus vini vim fieri. Summa: res et historiae et observationes DX.

Ex auctoribus: Cornelio Valeriano, Vergilio, Celso, Catone censorio, Sasernis patre et filio, Scrofa, M. Varrone, D. Silano, Fabio Pictore, Trogo, Hygino, Flacco Verrio, Graecino, Iulio Attico, Columella, Massurio Sabino, Fenestella, Tergilla, Maccio Plauto, Flavio, Dosseno, Scaevola, Aelio, Ateio Capitone, Cotta Messalino, L. Pisone, Pompeio Lenaeo, Fabiano, Sextio Nigro, Vibio Rufo. Externis: Hesiodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Attalo rege, Philometore rege, Archyta, Xenophonte, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Botrye item, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Asclepiade medico, Onesicrito, Iuba rege.

Libro XV. continentur naturae frugiferarum arborum. (1—8) De olea (quamdiu apud Graecos tantum fuerint. quando primum in Italia, Hispania, Africa esse coeperint. 2. quae naturae olivae et olei incipientis. 3. de oleo. nationes et bonitates olei. 4. olivarum genera XV. 5. de natura olei. 6. cultura olearum. de servandis olivis. quomodo faciendum sit oleum. 7. olei ficticii genera XLVIII. cici arbor sive croto sive sili sive sesamon. 8. de amurca). (9—34) Genera pomorum et naturae (nucum pinearum genera IIII, 10. cotoneorum genera IIII, struthiorum genera IIII, 11. Persicorum genera VII, 12. prunorum genera XII. 13. de persea. 14.

malorum genera XXX. quo quaeque tempore externa poma venerint in Italiam et unde. 15. quae novissime, 16. pirorum genera XLI. 17. de insitorum varietate et fulgurum piatione. 18. de pomis servandis et uvis. 19. ficorum genera XXVIIII. 20. de ficis historica, 21. de caprificatione. 22. mespilorum genera III, 23. sorborum genera IIII, 24. nucum genera XI, 25. castanearum genera XVIII. 26. siliquae. 27. de carnosis pomis. de moris. 28. de unedone. 29. acinorum naturae. 30. cerasorum genera VIIII. 31. corna, lentisci, 32. 33. sucorum differentiae XIII). (35—38) Myrtus (36. historica de myrto. 37. genera eius XI). (39. 40) Laurus. genera eius XIII. Summa: res et historiae et observationes DXX.

Ex auctoribus: Fenestella, Fabiano, Vergilio, Cornelio Valeriano, Celso, Catone censorio, Sasernis patre et filio, Scrofa, M. Varrone, D. Silano, Fabio Pictore, Trogo, Hygino, Flacco Verrio, Graecino, Attico Iulio, Columella, Massurio Sabino, Tergilla, Cotta Messalino, L. Pisone, Pompeio Lenaeo, Maccio Plauto, Flavio, Dosseno, Scaevola, Aelio, Ateio Capitone, Sextio Nigro, Vibio Rufo. Externis: Hesiodo, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Philometore rege, Attalo rege, Archyta, Xenophonte, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Athenaeo, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Asclepiade medico, Erasistrato item, Commiade qui de conditura vini, Aristomacho qui item, Hicesio qui item, Themisone medico, Onesicrito, Iuba rege.

Libro XVI. continentur silvestrium arborum naturae. (1) Gentes sine arbore. (2) Miracula in septentrionali regione arborum. (3—13) De glandiferis. (de civica corona. 4. de coronarum origine. 5. qui frondea corona donati. 6. glandium genera XIII. 7. de fago. 8. de reliquis glandibus. de carbone. 9. de galla. 10—13. quam multa praeter glan-

dem ferant eaedem arbores. 11. cachrys, 12. coccum, 13. agaricum.) (14) Quarum arborum cortices in usu. (15) De scandulis. (16) De pinu, (17) pinastro, (18) picea, abiete, (19) larice, taeda, (20) taxo. (21) Quibus modis fiat pix liquida. quomodo cedrium fiat. (22) quibus modis spissa pix fiat, (23) quibus cogatur resina zopissa. (24—29) Quarum arborum materiae in pretio (fraxini genera IIII, 25. tiliae genera II, 26. aceris genera X, 27. bruscum, molluscum, staphylodendron, 28. buxi genera III, 29. ulmorum genera IIII). (30. 31) Arborum natura per situs (quae montanae, quae campestres, 31. quae siccaneae, quae aquaticae, quae communes). (32) Divisio generum. (33) Quibus folia non decidant. de rhododendro. quibus non omnia folia cadant. quibus in locis nulli arborum. (34.) de natura foliorum cadentium. (35) quibus foliorum varii colores. populorum genera III. quorum foliorum figurae mutentur. (36) quae folia versentur omnibus annis. (37) foliorum e palmis cura et usus. (38) foliorum mirabilia. (39) Ordo naturae in satis. (40) Quae arbores numquam floreant. de iuniperis. (41) De conceptu arborum, de germinatione, de partu. (42) quo ordine floreant. (43) de cornu. quo quaeque tempore ferant. (44) anniferae, in triennium ferentes. (45) quae fructum non ferant. quae infelices existumentur. (46) quae facillime perdant fructum aut florem. (47) quae ubi non ferant. (48) quomodo ferant. (49) quibus fructus ante quam folia nascantur. (50) biferae, triferae. (51) Quae celerrime senescant, quae tardissime [praecoces fructus, serotini]. (52) In quibus plura rerum genera gignantur. crataegum. (53—56) Differentiae arborum per corpora et ramos. (lotos sive faba Graeca. 54. de ramis. 55. de cortice. 56. de radicibus.) (57) Arbores quae sponte resurrexerint. (58) Quibus modis [sponte] nascantur arbores. (58—60) Naturae differentiae non omnia ubique generantis (59 ubi quae non nascantur. 60. de cupressis). (61) Nasci saepe ex terra quae antea nata non sint. (62) De hedera. genera eius XX. (63) Zmilax. (64—71) De aquaticis (de calamis. harundinum genera XXVIII. 65. de sagittariis et 64. scriptoriis et 66. fistulatoriis calamis. de Orchomenia harundine et

aucupatoria et piscatoria. 67. de vinitoria harundine. de alno. 68. de salice. genera eius VII. 69. quae praeter salicem adligando utilia. 70. de scirpis, candelis, cannis, tegulo. 71. de sambucis, de rubis). (72. 73) De arborum sucis. (74. 75) De arboribus caedendis. (76) De sapino. De magnitudine arborum. de natura materiarum. (77) Igniaria e ligno. (78) Quae cariem non sentiant, quae rimam. (79) Historica de perpetuitate materiarum. (80) Teredinum genera. (81) De materiis architectonica. (82) de materiis fabrilia. (83) de glutinanda materia. (84) de lamnis sectilibus. (85—89) Arborum durantium vetustas (ab Africano priore sata. in urbe Roma D annorum arbor. 86. ab urbe condita arbores, 87. vetustiores urbe in suburbanis. 88. ab Agamemnone satae. arbores a primo anno belli Troiani, ab Ili appellatione. arbores apud Troiam antiquiores bello Troiano. 89. item Argis ab Hercule satae, ab Apolline satae. arbor antiquior quam Athenae). (90) Quae genera arborum minume durent. (91) Arbores ex eventu nobiles. (92) Quae sedem nascendi suam non habeant. quae in arboribus vivant et in terra nasci possint. genera earum VIIII. cadytas, polypodion, phaunos, hippophaeston, (93) visci tria genera, sthelis, hyphear. de visci et similium natura. (94) de visco faciendo. Summa: res et historiae et observationes MCXXXV.

Ex auctoribus: M. Varrone, Fetiale, Nigidio, Cornelio Nepote, Hygino, Massurio, Catone, Muciano, L. Pisone, Trogo, Calpurnio Basso, Cremutio, Sextio Nigro, Cornelio Boccho, Vitruvio, Graecino. Externis: Alexandro polyhistore, Hesiodo, Theophrasto, Democrito, Homero, Timaeo mathematico.

Libro XVII. continentur sativarum arborum naturae. (1) Arborum pretia mirabilia. (2) Caeli natura ad arbores. quam partem caeli spectare vineae debeant. (3) Qualis terra optuma. (4) De terra qua Graeci et Galliae laetant. genera VIII. (5) de cineris usu. (6) de fimo. (7) quae sata uberiorem terram faciant, quae urant. (8) quibus modis fimo utendum. (9—21) Quibus modis arbores serantur (10 semine nascentia. 11. quae numquam degenerent. 12. plantis nascentia, 13. avolsione nascentia, a surculo. 14. de seminariis, de

transferendis seminariis. 15. de ulmis serendis, 16. de scrobibus, 17. de intervallis arborum, 18. de umbra, 19. de stillicidiis. 20. quae tarde crescant, quae celeriter. 21. propagine nascentia). (22—26) de insitione (quomodo inventa sit, 23. inoculatio. 24. genera insitionum. 25. de vite inserenda. 26. emplastratio). (27.) ramo nascentia. (28) quae taleis et quomodo serantur. (29. 30) Olearum cultura, (30) operum surcularium per tempora anni digestio, (31) de ablaqueandis et adcumulandis. (32) De salicto. (33) harundineta. (34) de ceteris ad perticas et palos caeduis. (35. 36) Vinearum ratio et arbustorum (36. ne uvae ab animalibus infestentur). (37) Morbi arborum. (38) prodigia ex arboribus. (39—47) Medicinae arborum (40. quomodo rigandum. 41. mirabilia de riguis. 42. castratio arborum. 43. quomodo circumfodiendum. 44. caprificatio. 45. quae putationis vitia. 46. 47. de stercoratione. arboribus medicamenta). Summa: res et historiae et observationes MCCCLXXX.

Ex auctoribus: Cornelio Nepote, Catone censorio, M. Varrone, Celso, Vergilio, Hygino, Sasernis patre et filio, Scrofa, Calpurnio Basso, Trogo, Aemilio Macro, Graecino, Columella, Attico Iulio, Fabiano, Mamilio Sura, Dosseno Mundo, C. Epidio, L. Pisone. Externis: Hesiodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito, Theopompo, Hierone rege, Attalo rege, Philometore rege, Archyta, Xenophonte, Amphicholo Atheniense, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Aristandro qui de portentis.

Libro XVIII. continentur naturae frugum. (1) Antiquorum studium in agricultura. (2) Quae prima Romae corona. de spicea. (3) De iugero. (4) Quotiens et quibus temporibus fuerit summa vilitas annonae. (5) Qui inlustres de agri-

cultura. (6) Quae observanda in agro parando. (7) De villarum positione. (8) Praecepta antiquorum de agro colendo. (9) Genera frugum. (10—29) Naturae per genera frumenti (11. de farre, 12 et 16. 17. 20. 21. de tritico, 13—15 et 18. hordeo (oryza, 14. polenta, 15. ptisana), 16. trago, 17. amylo, 19 et 29. zea sive semine, de arinca, reliquis in oriente generibus, 20. de siligine, de similagine, 22. de sesima, de erysimo sive irione, de hormino. 23. de pisturis. 24. de milio, 25. panico. 26. de fermentis. 27. panis faciendi ratio et genera. 28. quando pistorum initium Romae). (30—33. 36) De leguminibus (de faba, 31. de lente, de piso. 32. ciceris genera. 33. faseoli). (34) de rapis, (35) napis, (36) lupino. (37—43) Pabularia (vicia, 38. ervom, 39. silicia, 40. secale sive asia, 41. farrago, cracca. 42. de ocimo. ervilia, 43. Medica). 44. De avena. morbi frugum. (45) remedia. (46) Quid in quoque terrae generum debeat seri. (47) Diversitas gentium in sationibus. (48) Vomerum genera. (49) Ratio arandi. (50) de occando, runcando, sarriendo. de cratitione. (51) De summa fertilitate soli. (52) Ratio saepius anno serendi. (53) Stercoratio. (54) Seminum probatio. (55) Quantum ex quoque genere frumenti in iugero serendum. (56—61) De temporibus serendi (57. digestio siderum in dies et noctis terrestris. 61. de papavere). (62—74) Rerum in agro agendarum, et quid quoque mense in agro fieri oporteat (67. de faeno. 69. causae sterilitatum. 70. remedia. 72. de messibus, 73. de frumento servando, 74. de vindemia et autumni operibus). (75) Lunaris ratio, (76) ventorum ratio. (77) Limitatio agrorum. (78—90) Prognostica (a sole, 79. a luna, 80. stellis, 81. tonitribus, 82. nubibus, 83. nebulis, 84. ignibus terrestribus, 85. aquis, 86. ab ipsis tempestatibus, 87. 88. ab animalibus (ab aquatilibus, a volucribus, 88. a quadripedibus), 89. ab herbis, 90. a cibis). Summa: res et historiae et observationes MMLX.

Ex auctoribus: Massurio Sabino, Cassio Hemina, Verrio Flacco, L. Pisone, Cornelio Celso, Turranio Gracile, D. Silano, M. Varrone, Catone censorio, Scrofa, Sasernis patre et filio, Domitio Calvino, Hygino, Vergilio, Trogo, Ovidio,

Graecino, Columella, Tuberone, L. Tarutio qui Graece de astris scripsit, Caesare dictatore qui item, Sergio Paulo, Sabino Fabiano, M. Cicerone, Calpurnio Basso, Ateio Capitone, Mamilio Sura, Attio qui praxidica scripsit. Externis: Hesiodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Attalo rege, Philometore rege, Archelao rege, Archyta, Xenophonte, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Aristophane Milesio, Apollodoro Lemnio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Euagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Thalete, Eudoxo, Philippo, Calippo, Dositheo, Parmenisco, Metone, Critone, Oenopide, Zenone, Euctemone, Harpalo, Hecataeo, Anaximandro, Sosigene, Hipparcho, Arato, Zoroastre, Archibio.

Libro XVIIII. continentur: (1—6) Lini natura et miracula. (2. quomodo seratur, et genera eius excellentia XXVII, 3. quomodo perficiatur. 6. quando primum in theatris vela.) (7—9) De sparti natura (8. quomodo perficiatur, 9. quando primus usus eius). (10) De eriophoro bulbo. (11) Quae sine radice nascantur et vivant. quae nascantur et seri non possint. (12) misy, iton, geranion. (13) de tuberibus. (14) pezicae. (15. 16) de laserpicio et lasere (maspetum, magydaris). (17) de rubia. (18) de radicula. (19. 20) Hortorum gratia. (21.) Digestio terra enascentium praeter fruges et frutices. (22—37) Natura et genera et historiae nascentium in hortis rerum XX (31. de omnium earum radicibus, floribus, foliis. quibus hortensiorum folia cadant. 35. quoto quaeque die nascantur. 36. seminum natura. 37. quorum singula genera, quorum plura sint). (38—55) Natura et genera et historiae in horto satarum rerum XXIII. (56) Ferulacea genera quattuor. cannabis. (57) Morbi hortensiorum. (58. 59) remedia (quibus modis formicae necentur. contra erucas remedia, contra culices. quibus salsae aquae prosint). (60) Ratio rigandi hortos. (61. 62) De sucis et

saporibus hortensiorum. de piperitide et libanotide et zmyrnio. Summa: res et historiae et observationes MCXLIIII.

Ex auctoribus: Maccio Plauto, M. Varrone, D. Silano, Catone censorio, Hygino, Vergilio, Muciano, Celso, Columella, Calpurnio Basso, Mamilio Sura, Sabino Tirone, Licinio Macro, Q. Hirtio, Vibio Rufo, Caesennio qui κηπουρικὰ scripsit, Castritio item, Firmo item, Petricho item. Externis: Herodoto, Theophrasto, Democrito, Aristomacho, Menandro qui βιόχρηστα scripsit, Anaxilao.

Libro XX. continentur medicinae ex his quae seruntur in hortis. (2) cucumere silvestri XXVI, (3) elaterio XXVII, (4) anguino cucumere sive erratico V, (5) cucumere sativo VIIII, (6) pepone XI, (7) cucurbita XVII, (8) colocynthide X, (9) rapis VIIII, (10) rapo silvestri I, (11) napis sive bunio sive buniade V, (12. 13) raphanis XLIII, armoracia I, (14) pastinaca V, hibisco sive moloche agria sive plistolochia XI, (15) staphylino sive pastinaca erratica XXII, (16) gingidio I, (17) sisere XI, (18) sile XII, (19) inula XI, (20) caepis XXVII, (21) porro sectivo XXXII, (22) porro capitato XXXVIIII, (23) alio LXI, (24) lactuca XLII, caprina IIII, (25) caesapo I, isati sive lactuca silvatica VII, (26) hieracia XVII, (27) beta XXIIII, (28) limonio sive neuroide III, (29) intubo, quae ambula, III, (30) cichorio sive chresto sive pancratio XII, (31) hedypnoide IIII. (32—38) seris gen. III, medicinae VII. (33. brassica LXXXVIII, 35. cyma, 36. brassica silvestri XXXVII, 37. lapsana I, 38. marina brassica I.) (39) scilla XXIII, (40) bulbis XXX, (41) bulbine I, bulbo vomitorio, (42. 43) asparagis (43. corruda sive Libyco sive ormino XXIIII), (44) apio XVII, (45) apiastro sive melissophyllo, (46) olusatro sive hipposelino XI, oreoselino II, heleoselino I, (47) petroselino I, buselino I, (48) ocimo XXXV, (49) eruca XII, (50) nasturtio XLII, (51) ruta LXXXIIII, (52) mentastro XX, (53) menta XLI, (54) puleio XXV, (55) puleio silvestri XVII, (56) nepeta VIIII, (57) cumino XLVIII, cumino silvestri XXVII, (58) ami X, (59) cappari XVIII, (60) Ligustico sive panace IIII, (61) cunila bubula V, (62) cunila gallinacea sive origano V, (63) cunilagine VIII, (64) cunila molli III, cunila

libanotide III, (65) cunila sativa III, cunila montana VII, (66) piperitide sive siliquastro V, (67) origano oniti sive prasio V, (68) tragorigano VIIII, (69) Heraclio, gen. III, medicinae XXX, (70) lepidio III, (71) gith sive melanthio XXIII, (72. 73) aneso sive aniceto LXI, (74) anetho VIIII, (75) sacopenio sive sagapeno XIII, (76) papavere albo III, papavere nigro VIII (de sopore, de opio I. contra potiones quas ἀνωδύνους et ληξιπυρέτους et πεπτικὰς et κοιλιακὰς vocant). meconio I, (77) papavere rhoea II, (78) papavere silvestri ceratiti sive glaucio sive paralio VI, (79) papavere silvestri Heraclio sive aphro IIII (diacodion), (80) papavere tithymalo sive paralio III. (81) porcilaca, quae et peplis, XXV, (82) coriandro XXI, (83) atriplice XIIII, (84) malva malope XIII, malva malache I, malva althaea sive plistolochia LVIIII. (85) lapatho silvestri sive oxalide sive lapatho cantherino sive rumice I, hydrolapatho II, hippolapatho VI, oxylapatho IIII, (86) lapatho sativo XXI, bulapatho I. (87) sinapi, gen. III, medicinae XLIIII, (88) adarca XLVIII, (89) marrubio sive prasio sive linostropho sive philopaede sive philochare XXVIIII. (90) serpyllo XVIII, (91) sisymbrio sive Thymbraeo XXIII, (92) lini semine XXX, (93) blito VI, (94) meo Athamantico VII, (95) feniculo XXII, (96) hippomarathro sive myrsineo V, (97) cannabi VIIII, (98) ferula VIII, (99) carduo sive scolymo VI. (100) Theriacae conpositio. Summa: res et historiae et observationes MDCVI.

Ex auctoribus: Catone censorio, M. Varrone, Pompeio Lenaeo, C. Valgio, Hygino, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Celso, Antonio Castore. Externis: Democrito, Theophrasto, Orpheo, Menandro qui βιόχρηστα scripsit, Pythagora, Nicandro. Medicis: Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Dalione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXI. continentur naturae florum et coronamentorum. (2) De strophiolis. serta. (3) Qui invenerint miscere flores. quando primum corollae appellatae et quare. (4) Quis primum coronas foliis argenteis et aureis dederit. quare corollaria dicta. De lemniscis. quis primum caelaverit eos. (5) Quantus honor coronarum apud antiquos fuerit. (6) severitas antiquorum in coronis. (7) quem floribus coronaverit populus Romanus. (8) Pactiles coronae. de sutilibus coronis, de nardinis, de Sericis. (9) Cleopatrae reginae factum in coronis. (10) De rosa, genera eius XII (73. medicinae XXXII). (11) Lili genera IIII (74. medicinae XXIII). (12) Narcissi genera III (75. medicinae XVI). (13) Quorum semen tinguatur, ut infecta nascantur. (14—37) Quemadmodum quaeque nascantur, serantur, colantur, sub singulis generibus. Violae colores III (38. 76. medicinae XVII). luteae genera V (76. medicinae X). (15) De caltha. regius flos. (16) Bacchar (77. medicinae XVII). combretum (77. medicina I). de asaro. (17) crocum (81. medicinae XX). ubi optumi flores. Qui flores Troianis temporibus in usu. (18) De natura odorum. (19) Iris (83. medicinae XLI). (20) saliunca (83. medicinae III). (21) polium sive theuthrion (84. medicinae XVIIII), genera V. (22) Vestium aemulatio cum floribus. (23) Amarantus. (24) cyanos (medicinae II). holochrysos (85. medicinae III). (25) petilium, bellio. (26) chrysocome sive chrysitis (85. medicinae VI). (27) Qui frutices flore coronent, (28) qui folio. (29) Melothron, spiraea, origanon, cneorum sive casia, genera II, melissophyllum sive melittaena (86. medicinae XXI). (29. 37. 87) melilotos, quae sertula Campana. (30) Trifoli genera III (88. medicinae IIII). (31) thymi genera III (89. medicinae XXVIII). flore nascentia, non semine. (32) conyza. (33) Iovis flos. hemerocalles (90. medicinae IIII). Helenium (91. medicinae V). phlox. quae ramis et foliis odorata. (34) habrotonum (92. medicinae XXII). Adonium, genera II. ipsa se propagantia. leucanthemum (93. medicina I). (35) Amaraci genera II (93. medicinae LX). (36) Nyctegreton sive chenamyche sive nyctalops. (38. 39) Quo ordine temporum flores nascantur. Anemone coronaria sive

phrenion (94. medicinae X), oenanthe herba (95. medicinae VI), melanthium (medicinae XI), heliochrysos (96. medicinae XI), gladiolus, hyacinthus (97. medicinae VIII), (39) lychnis (98. medicinae VII), tiphyon, pothi genera II, orsinae genera II, vincapervinca sive chamaedaphne (99. medicinae IIII). quae semper vireat herba. (40) Quam longa cuique florum vita. (41) Quae propter apis serenda inter flores. cerintha. (42. 43) de pabulo apium, de morbis earum et remediis. (44) de venenato melle et remediis eius, (45) de melle insano, (46) de melle quod muscae non attingunt. (47) de alveariis, de alvis et cura eorum. (48) si famem apes sentiant. (49) de cera facienda. quae optuma eius genera. de cera Punica. (50—108) Sponte nascentium herbarum in quibusque gentibus usus, naturae, miracula. fraga, tamnum, ruscum (100. medicinae IIII). batis. genera II (101. medicinae II), pastinaca pratensis, lapus salictarius, (51) colocasia (102. medicinae II), (52) de cichorio. anthalium sive anticellium sive anthyllum (103. medicinae VI), oetum. quae radices nihil supra terram gignant. arachidna, aracos. candryala, hypochoeris, caucalis, anthriscum, scandix, eadem tragopogon, parthenium sive leucanthes sive amaracus sive perdicium sive muralis (104. medicinae VIII), trychnum sive strychnum sive halicacabum sive calitha sive dorycnion sive manicon sive peritton sive neuras sive morio sive moly (105. medicinae VIII), corchorus (106. medicinae VI), aphace, acynopos, epipetron. quae numquam floreant, quae semper. (53) cneci genera IIII (107. medicinae III). (54—58) Aculeati generis herbae (erynge, glycyrriza, 54 et 58. tribulus, 58. ononis, 54. pheos sive stoebe, hippophaes, 55. urticae genera IIII, lamium, scorpio, 56. carduus, acorna sive phonos, leucacanthos. chalceos, cnecos, polyacanthos, onopyxos, helxine, scolymos, chamaeleon, tetralix (acanthice mastiche, 57. cactus, pternica, pappum, ascalia). (59) Herbarum genera per caulis. coronopus, anchusa, anthemis, phyllanthes, crepis, lotos. (60) Differentiae herbarum per folia. quae particulatim floreant. quibus folia non decidant. heliotropium, adiantum, herbae quarum medicinae sequenti libro

(29. 30) dicentur. (61) Spicatarum genera. stanyops, alopecuros, stelephuros sive ortyx sive plantago, thryallis. (62) perdicium, ornithogale. (63) Post annum nascentes. a summo florentes, item ab imo. (64) Lappa herba quae intra se parit, Opuntia e folio radicem faciens. (65) Iasione, condrylla, picris quae toto anno floret. (66) Quibus flos antequam caules exeant. quibus caulis antequam flos exeat. quae ter floreant. (67) Cypiros. medicinae VIII. Thesium. (68) Asphodelus sive hastula regia (anthericus sive albucum). (69) Iunci genera VI, medicinae IIII. (70) cyperus, medicinae XIIII, cyperis, cypira. (71) holoschoenos. (72) Medicinae ex iunco odorato sive teuchite X, (78) medicinae ex asaro VIII, (79) medicinae ex Gallico nardo VIII, (80) medicinae ex herba quam phu vocant IIII. (82) Syrium crocomagma, medicinae II, (108) pesoluta, medicina I. (109) Graecorum nominum in ponderibus et mensuris interpretatio. Summa: medicinae et historiae et observationes DCCXXX.

Ex auctoribus: Catone censorio, M. Varrone, Massurio, Antiate, Caepione, Vestino, Vibio Rufo, Hygino, Pomponio Mela, Pomponio Lenaeo, Cornelio Celso, Calpurnio Basso, C. Valgio, Licinio Macro, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore. Externis: Theophrasto, Democrito, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui *βιόχρηστα* scripsit, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Anaxilao. Medicis: Mnesitheo qui de coronis, Callimacho qui item, Phania physico, Simo, Timaristo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Dalione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXII. continetur auctoritas herbarum. (2) Gentis herbis formae gratia uti. (3) Herbis infici vestis. item pigmenta. de oleo cortina (23). De sagminibus, de verbenis et clarigatione. (4) De corona graminea. de raritate eius.

(5) qui soli corona ea donati, (6) qui solus centurio. (7) Medicinae ex reliquis coronamentis. (8. 9) Erynge, sive eryngion sive centum capita XXX. (10) acanos I, (11) glycyrriza sive adipsos XV. stomatice I. (12) tribuli genera II, medicinae XII. (13) stoebe sive pheos. (14) hippophaes. genera II, medicinae II. (15) urtica LXI, (16) lamium VII. (17) scorpionis genera II, medicina I. (18) leucacantha sive phyllos sive ischias sive polygonatos IIII. (19) helxine XII. (20) perdicium sive Parthenium sive sideritis, quae urceolaris sive astercum, XI. (21) chamaeleon sive ixias sive ulophyton sive cynozolon, genera II, medicinae XII, (22) coronopus, (23) anchusa XIIII, (24) pseudoanchusa sive echis sive doris III. (25) de onochilo sive archebio sive onocheli sive rhexia sive enchrysa XXX, (26) anthemide sive leucanthemide sive leucanthemo sive chamaemelo sive melanthio, genera III, medicinae XI, (27) loto herba IIII. (28) lotometra II. (29) heliotropio sive helioscopio sive verrucaria XII, heliotropio sive tricocco sive scorpiuro XIIII. (30) adianto sive callitricho sive trichomane sive polytricho sive saxifraga. genera II, medicinae XXVIII, (31) picride I, Thesio I, (32) asphodelo LI, (33) alimo XIIII, (34) acantho sive paederote sive melamphyllo V, (35) bupleuro V, (36) bupresti I, (37) elaphobosco VIIII, (38) scandice VIIII, anthrisco II, (39) iasione IIII, (40) caucalide XII, (41) sio XI, (42) silybo, (43) scolymo sive limonio V, (44) soncho, genera II, medicinae XV, (45) condrillo sive condrille III. (46) De boletis. proprietates eorum in nascendo. (47) De fungis. notae venenatorum, medicinae ex his VIIII. (48) silphio VII, (49) laseri XXXVIIII. (50—54) De melle (propoli V, mellis XVI, 51. 52. aquae mulsae XVIII. quo genere ciborum mores quoque mutentur. 53. mulsum VI, 54. melitites III), (55) cera VIII. (56) Contra conpositiones medicorum. (57—76) Medicinae ex frugibus (siligine I, tritico I, palea II, farre I, furfuribus I, olyra, arinca sive athera II, 58. farina per genera. medicinae XXVIII, 59. polenta VIII, 60. polline V, pulte I, farina chartaria I, 61. alica VI, 62. milio VI, 63. panico IIII, 64. sesima VII, sesimoide III, Anticyrico III,

65. hordeo VIIII, hordeo murino, quam Graeci Phoeniciam, I, 66. ptisana IIII, 67. amylo VIII, avena I, 68. pane XXI, 69. faba XVI, 70. lente XVII, φάκῳ ἐπὶ τελμάτων III, 71. elelisphaco sive sphaco, quae salvia, XIII, 72. cicere et cicercula XXIII, 73. ervo XX, 74. lupino XXXV, 75. irione sive erysimo, quod Galli velam, XV, 76. hormino VI). (77) lolio V, (78) miliaria herba I, (79) bromo I, (80) orobanche sive cynomorio I. (81) Contra leguminum bestiolas. (82) De zytho et cerevisia. Summa: medicinae et historiae et observationes DCCCCVI.

Ex auctoribus iisdem quibus priore libro et praeter eos Chrysermo, Eratosthene, Alcaeo.

Libro XXIII. continentur medicinae ex arboribus cultis. (2) vitibus XX, (3) foliis vitium et pampino VII, (4) omphacio vitium XIIII, (5) oenanthe XXI, (6) uvis recentibus, (7) uvis conditis XI, (8) sarmentis uvarum I, (9) nucleis acinorum VI, (10) vinaceis VIII, (11) uva theriace IIII, (12) uva passa sive astaphide XIIII, (13) astaphide agria sive staphide sive taminia sive pituitaria XII, (14) labrusca sive ampelo agria XII, (15) salicastro XII, (16) vite alba sive ampelo leuce sive staphyle sive melothro sive psilothro sive archezosti sive cedro sive mado XXXI, (17) vite nigra sive bryonia sive Chironia sive gynacanthe sive apronia XXXV, (18) musto XV, (20) Surrentino III, Albano II, Falerno VI, (21) Setino I, Statano I, Signino I, (22) ceteris vinis LXIIII. (23) Observationes circa vina LXI, (24—26) quibus aegris danda, quando danda, quomodo danda. observationes circa ea XCI. (27) aceto XXVIII, (28) aceto scillino XVI, (29) oxymelite VII, (30) sapa VII, (31) faece vini XII, (32) faece aceti XVII, (33) faece sapae IIII. (34) foliis oleae XXIII, (35) flore IIII, olea ipsa VI, (36) olivis albis IIII, olivis nigris III, (37) amurca XXI, (38) foliis oleastri XVI, (39) omphacio III, (40) oenanthino oleo XXVIII, (41) cicino XVI, (42) amygdalino XVI, (43) laurino VIIII, (44) myrteo XX, (45) chamaemyrsinae sive oxymyrsinae, cupressino, citreo, caryino, Cnidio, lentiscino, balanino, (46) cyprino et de cypro ipsa XVI, gleucino I, (47) balsamino XV, (48) malobathro V,

(49) hyoscyamino II, thermino I, narcissino I, raphanino V, sesamino III, lilino I, Selgitico I, Iguvino I, (50) elaeomeli II, pissino II. (51) palmis VIIII. (52) palma myrobalano III, (53) palma elate XVII. (54—83) Medicinae ex singulorum generum flore, foliis, fructu, ramis, cortice, suco, ligno, radice, cinere. (malorum observationes VI, cotoneorum XXII, struthiorum I, 55. dulcium malorum VI, austerorum IIII, 56. citreorum V, 57. 58. Punicorum XXVI. (58. stomatice XIIII), 59. cytino VIII, 60. balaustio XII, 61. Punico silvestri. 62. pirorum observationes XIII, 63. ficorum CXI, 64. caprificorum XLII. 65. erineo herba III, 66. prunis IIII, 67. Persicis II, 68. pruno silvestri II, 69. limo sive lichene arborum II, 70. 71. moris XXXVIII (71. stomatice sive arteriace sive panchresto IIII), 72. cerasis V, 73. mespilis II, sorbis II, 74. nucibus pineis XIII, 75. amygdalis XXVIIII, 76. nucibus Graecis I, 77. iuglandibus XXIIII, (antidoto). 78. abellanis III, pistaciis VIII, castaneis V, 79. siliquis V, corno I, unedone, 80. lauris LXVIIII, 81. myrtis XL, 82. myrtidano XIII, 83. myrto silvestri sive oxymyrsine sive chamaemyrsine sive rusco VI). Summa: medicinae et historiae et observationes MCCCCXVIII.

Ex auctoribus: C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, M. Varrone, Cornelio Celso, Fabiano. Externis: Theophrasto, Democrito, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui βιόχρηστα, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Anaxilao. Medicis: Mnesitheo, Callimacho, Phania physico, Timaristo, Simo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophante, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Dalione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXIIII. continentur medicinae ex arboribus silvestribus. (2) loto Italica VI, (3) glandibus XIII, (4) cocco ilicis III, (5) galla XXIII, (6) visco XI, (7) pilulis glan-

diferarum I, cerro VIII, (8) subere II, (9) fago IIII, (10) cupresso XXIII, (11) cedro XIII, (12) cedride X, (13) galbano XXIII, (14) Hammoniaco XXIIII, (15) styrace X, (16) spondylio XVII, (17) sphagno sive sphaco sive bryo V, (18) terebintho VI, (19) picea et larice VIII, (20) chamaepity X, (21) pityusa VI, (22) resinis XXII, (23) pice XXXIIII, (24) pisselaeo sive palimpissa XVI, (25) pissasphalto II, (26) zopissa I, (27) taeda I, (28) lentisco XXII, (29) platano XXV, (30) fraxino V, (31) acere I, (32) populo VIII, (33) ulmo XVI, (34) tilia V, (35) sambuco XV, (36) iunipero XXI, (37) salice XIIII, Amerina I, (38) vitice XXXIII, (39) erice I, (40) genista V, (41) myrice sive tamarica III, (42) brya XXVIIII, (43) virga sanguinea I, (44) silere III, (45) ligustro VIII, (46) alno I, (47) hederis XXXVIII, (48) cisto V, (49) cisso erythrano II, chamaecisso II, zmilace III, clematide XVIII, (50) harundine XVIIII, (51) papyro, charta II, (52) hebeno V, (53) rhododendro I, (54) rhu, genera II, medicinae VIII (stomatice), (55) rhu erythro VIIII, (56) erythrodano XI, (57) alysso II, (58) radicula sive struthio XIII, apocyno II, (59) rore marino XVIII, (60) cachry, (61) Sabina herba VII, (62) selagine II, (63) samolo II, (64) cummi XI, (65) spina Aegyptia sive Arabica IIII, (66) spina alba II, acanthio I, (67) acacia XVIII, (68) aspalatho I, (69) erysisceptro sive adipsatheo (Syri diaziron) VIII, (70) appendice spina II, pyracantha I, (71) paliuro X, (72) aquifolia I, taxo I, (73) rubis LI (de moris stomatice), (74) cynosbato III, (75) Idaeo rubo, (76) rhamni gen. II, medic. V, (77) Lycio XVIII, (78) sarcocolla II, (79) oporice II, (80) trixagine sive chamaedrye sive chamaerope sive Teucria XVI, (81) chamaedaphne V, (82) chamelaea VI, (83) chamaesyce VIII, (84) chamaecisso herba I, (85) chamaeleuce sive farfaro sive farfugio I, (86) chamaepeuce V, chamaecyparisso II, ampelopraso VI, stachye I, (87) clinopodio sive cleoniceto sive zopyro sive ocimoide III, (88) centunculo III, (89) clematide sive echite sive lagine sive scammonia, (90) clematide Aegyptia sive daphnoide sive polygonoide II, (91. 92) (de dracontio lis) aro XIII, (93)

dracunculo II, (94) ari III, (95) millefolio sive myriophyllo VII, (96) pseudobunio IIII, (97) myrride sive myrra sive myriza VII, (98) onobrychi III. (99—102) De magicis herbis (coracesia et calicia, 100. Minyade sive Corinthia I, 101. aproxi VI (Pythagoras de recidivis morborum), 102. aglaophotide sive marmaritide, Achaemenide sive hippophobade, theombrotio sive semnio, adamantide, Arianide, therionarca, Aethiopide sive Meroide, ophiusa, thalassaegle sive potamucyde, theangelide, gelotophyllide, hestiatoride sive protomedia, casignete sive Dionysonymphade, helianthe sive heliocallide, hermesiade, aeschynomene, crocide, oenotheride, anacampserote). (103) Eriphia, (104) herba lanaria I, lactoris I, militaris I, (105) stratiotes V, (106) herba de capite statuae I, (107) herba in fluminibus I, (108) lingua herba I, (109) herba de cribro I, (110) herba de fimetis I, (111) herba a canum urina I, (112) rhodarum III, (113) inpia II, (114) Veneris pecten I, (115) exedum sive notia II, (116) philanthropos I, lappa canaria II, (117) tordylon sive syreon III, (118) gramen XVII, (119) dactylos V, (120) fenum Graecum, quae silicia, XXXI. Summa: medicinae et historiae et observationes MCLXXVI.

Ex auctoribus: C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, Cornelio Celso. Externis: Theophrasto, Apollodoro, Democrito, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui βιόχρηστα, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Anaxilao. Medicis: Mnesitheo, Callimacho, Phania physico, Timaristo, Simo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXV. continentur naturae herbarum sponte nascentium et auctoritas. (1) De origine usus earum. (2) qui Latine usus earum scripserint. (3) quando ad Romanos ea notitia pervenerit. (4) De Graecis auctoribus qui herbas

pinxerunt. (5) qui primi Graecorum de his conposuerint. (6) Herbae mirabiliter inventae. quare minus exerceantur ea remedia. cynorrodum, medicinae II, dracunculus caulis I (de fonte Stomacace), Britannica V. (7) De maxumo dolore. (7—39) Nobilium herbarum inventores. (8) moly III, (9) dodecatheos I, (10) paeonia, quae pentorobos sive glycyside, I, (11) panaces Asclepion II, (12) panaces Heraclion III, (13) panaces Chironion IIII, (14) panaces Centaureon sive Pharnaceon III, (15) Heracleon siderion IIII, (16) de ampelo Chironia, (17) hyoscyamos, quae Apollinaris sive altercum, genera II, medicinae III, (18) linozostis sive parthenion sive Hermupoa, quae Mercurialis, genera II, medicinae XXII, (19) Achillea sideritis sive panaces Heracleum, quae millefolium sive scopa regia, VI, (20) Teucria sive hemione sive splenios II, (21) Melampodium sive elleborum, quod veratrum, genera III. quomodo colligatur, quomodo probetur. (22) medicinae ex nigro XXIIII. quomodo sumendum. (23) item in albo. medicinae ex eo XXIII, (24) observationes circa utrumque genus LXXXVIII, (25) quibus non dandum. (26) Mithridatia II, (27) scordotis sive scordion IIII, (28) Polemonia sive Philetaeria sive chiliodynamus VI, (29) Eupatoria I, (30) Centaurion sive Chironion XX, (31) Centaurion lepton sive libadiou, quod fel terrae, XXII, (32) Centauris triorchis II, (33) Clymenos II, (34) Gentiana XIII, (35) Lysimachia VIII, (36) Artemisia sive parthenis sive botrys sive ambrosia V, (37) nymphaea sive Heraclion sive rhopalon sive madon, genera II, medicinae XIIII, (38) Euphorbiae genera II, medicinae IIII, (39) plantaginis genera II, medicinae XLVI, (40) buglossos III, (41) cynoglossos III, (42) buphthalmos sive cachla I. (43—49) Herbae quas invenerunt gentes (Scythice III, 44. hippace III, 45. ischaemon II, 46. cestros sive psychotrophon, quae Vettonica sive serratula, XLVIII. 47. Cantabrica II, 48. consiligo I, 49. Iberis VII). (50—53) Herbae ab animalibus repertae (chelidonia VI, canaria I, 53. dictamnon VIII, pseudodictamnon sive chondris). (53) Quibus locis potentissimae herbae. Propter herbas in Arcadia lac potari. (54) Aristolochia sive clematitis sive

Cretica sive plistolochia sive lochia polyrrizos, quae malum terrae, XXII. (56) argemonia IIII, (57) agaricum XXXIII, (58) echios, genera III, medicinae II, (59) hierabotane sive peristereon, quae verbenaca, genera II, medicinae X, (60) blattaria I, (61) lemonium I, (62) pentapetes sive pentaphyllon sive chamaezelon, quae quinquefolium, medicinae XXXIII, (63) sparganion I, (64) dauci genera IIII, medicinae XVIII, (65) therionarea II, (66) persolata sive arcion VIII, (67) cyclaminos, quae tuber terrae, XII, (68) cyclaminos cissanthemos IIII, (69) cyclaminos chamaecissos III, (70) peucedanum XXVIII, (71) ebulum VI, (72) polemonia I. (73) verbascum sive phlomos XV, (74) phlomides II, lychnitis sive thryallis, (75) thelyphonon sive scorpio I, (76) phrynion sive neuras sive poterion I, (77) alisma sive damasonium sive lyron XVII, (78) peristereos VI, (80) antirrinon sive anarrinon sive lychnis agria III, (81) euplia I, (82) pericarpum, genera II, medicinae II, (83) nymphaea Heraclia II, (84) lingulaca I, (85) cacalia sive leontice III, (86) callithrix I, (87) hyssopum X, (88) lonchitis IIII, (89) xiphion sive phasganion IIII, (90) psyllion sive cynoides sive chrysallion sive Sicelicon sive cynomyia XVI. (91—103) Remedia oculorum (92. anagallis sive corchoron, quae ferus oculus, genera II, medicinae III, 93. aegilops II, 94. mandragoras sive Circaeon sive morion sive hippophlomon, genera II, medicinae XXIIII, 95. cicuta XIII, 96. crethmos agrios I, 97. molybdaena I, 98. capnos prima, quae pedes gallinacei, I, 99. capnos fruticosa III, 100. acoron sive agrion XIIII, 101. cotyledon, genera II, medicinae LXI, 102. aizoum maius sive buphthalmon sive zoophthalmon sive stergethron sive hypogeson sive ambrosion sive amerimnon, quae sedum magnum aut oculus aut digitellus, medicinae XXXI, aizoum minus sive erithales sive trithales sive chrysothales, quae isoetes aut sedum, medicinae XXXII, 103. andrachle agria, quae inlecebra, XXXII). (106) Erigeron sive pappos sive acanthis, quae senecio, VIII, (107) Ephemeron II, (108) labrum Venereum I, (109) batrachion, quae ranunculus sive strumos, genera IIII, me-

dicinae XIIII. (110) Stomatice, genera II. Summa: medicinae et historiae et observationes MCCXCII.

Ex auctoribus: C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, Cornelio Celso, Fabiano. Externis: Theophrasto, Apollodoro, Democrito, Iuba, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui βιόχρηστα, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Xantho, Anaxilao. Medicis: Mnesitheo, Callimacho, Phania physico, Timaristo, Simo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Cratena, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXVI. continentur reliquae per genera medicinae. (1) De novis morbis. (2) Quid sint lichenes. (3) quando primum in Italia coeperint. (4) item carbunculus, (5) item elephantiasis, (6) item colum. (7) De nova medicina. de Asclepiade medico. (8) Qua ratione medicinam veterem mutaverint. (9) Contra Magos. (10) Lichen, medicinae V, (11) Proserpinaca I, (13) bellis II, (14) condurdum I, (16) bechion sive arcion sive chamaeleuce, quae tussilago, III, (17) bechion, quae salvia, IIII, (19) molon sive syron, amomon III, (20) ephedra sive anabasis III, (21) geum III, (22) tripolion III, (23) gromphaena, (24) malundrum II, (25) chalcetum II, molemonium I, (26) halus sive cotonea V, (27) chamaerops I, stoechas I, (29) astragalus VI, (30) ledon VIII, (31) chondris sive pseudodictamnum I, hypocisthis sive orobethron, genera II, medicinae VIII, (32) laver sive sion II, (33) potamogiton VIII, statice III, (34) ceratia II, leontopodion sive leuceoron sive doribethron sive thorybethron, lagopus III, (35) epithymon sive hippopheos VIII, (36) pycnocomon IIII, (37) polypodion III, (38) scammonia VIII, (39) tithymalos characias, (40) tithymalos myrtites sive caryites XXI, (41) tithymalos paralius sive tithymalis IIII, (42) tithymalos helioscopios

XVIII, (43) tithymalos cyparissias XVIII, (44) tithymalos platyphyllos sive corymbites sive amygdalites III, (45) tithymalos dendroides sive cobios sive leptophyllos XVIII, (46) apios ischas sive raphanos agria II, (50) crethmon XI, cachry, (51) anthyllion II, anthyllis II, (52) cepaea I, (53) hypericon sive chamaepitys sive corison VIIII, (54) caros sive hypericon X, (55) callithrix I, perpressa I, chrysanthemum I, anthemis I, (56) silaus I, (57) herba Fulviana, (59) inguinalis sive argemo, (60) Chrysippeos I, (62) orchis sive Serapia V, (63) Satyrion III, satyrion Erythraicon IIII, (65) lappago sive mollugo I, asperugo I, (66) phycos, quod fucus marinus, genera III, lappa boaria, (68) geranion sive myrris sive myrtis, genera III, medicinae VI, (69) onothera sive onuris III, (73) acte sive ebulum, chamaeacte, (83) hippuris sive ephedron sive anabasis, quae equisaetum, genera III, medicinae XVIII, (84) stephanomelis, (85) erysithales I, (88) polycnemon I, (91) arsenogonon I, thelygonon I, (92) mastos I, (93) ophrys. Summa: medicinae et historiae et observationes MCXVIIII.

Ex auctoribus: M. Varrone, C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, Cornelio Celso. Externis: Theophrasto, Apollodoro, Democrito, Iuba, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui βιόχρηστα, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Xantho, Anaxilao. Medicis: Mnesitheo, Callimacho, Phania physico, Timaristo, Simo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXVII. continentur reliqua genera herbarum, medicinae ex his. (2) Aconitum sive thelyphonon sive cammoron sive pardalianches sive scorpion, medicinae IIII, (3) Aethiopis IIII, (4) ageraton IIII, (5) aloe XXVIIII, (6) alcea I, (7) alypou I, (8) alsine ad eadem quae helxine V, (9)

androsaces VI, (10) androsaemon sive ascyron VI, (11) ambrosia sive botrys sive Artemisia IIII, (12) anonis sive ononis V, (13) anagyros sive acopon III, (14) anonymos II, (15) aparine sive omphacocarpos sive philanthropos III, (16) arction sive arcturum V, (17) asplenon sive hemionios II, (18) Asclepias II, (19) aster sive bubonion III, (20) ascyron et ascyroides III, (21) aphaca III, (22) alcibium I, (23) alectorolophus, quae crista, II, (24) alum, quod symphyton petraeum, XIIII, (25) alga rufa I, (26) actaea I, (27) ampelos agria IIII, (28) apsinthium, genera IIII, medicinae XLVIII, (29) apsinthium marinum sive Seriphium, (30) ballotes sive porrum nigrum III, (31) botrys sive ambrosia sive Artemisia I, (32) brabyla I, (33) bryon marinum V, (34) bupleuron I, (35) catanance I, cemos I, (36) calyx III, (37) calyx sive anchusa sive rhinoclia II, (38) Circaea III, (39) cirsion I, (40) crataeogonon, genera II, medicinae VIII, (41) crocodileon II, (42) cynosorchis sive orchis IIII, (43) chrysolachanum, genera II, medicinae III, coagulum terrae II, (44) culicus sive strumus sive strychnos VI, (45) conferva II, (46) coccum Cnidium II, (47) dipsacos III, (48) dryopteris II, (49) drabe I, (50) elatine II, (51) empetros, quae calcifraga, VIIII, (52) epipactis sive elleborine II, (53) epimedion III, (54) enneaphyllon III, (55) filicis genera duo, quam Graeci pterim, alii blachnon, item thelypterim, nymphaeam pterim vocant, XI, (56) femur bubulum, (57) galeopsis sive galeobdolon sive gallio VI, (58) glaux I, (59) glaucion III (collyrion, medicinae II), (60) glycyside sive Paeonia sive pentorobon XX, (61) gnaphalium sive chamaezelon VI, (62) gallidraga I, (63) holcus sive aristis, (64) hyosiris I, (65) holosteon III, (66) hippophaeston VIII, (67) hypoglossa I, (68) hypecoon, (69) Idaea IIII, (70) isopyron sive phasiolon II, (71) lathyris II, (72) leontopetalon, alii rhapeion, II, (73) lycapsos II, (74) lithospermon sive exonychon sive diospyron sive Heracleos II, (75) lapidis muscus I, (76) limeum I, (77) leuce sive mesoleucium sive leucas III, (78) leucographis V, (79) medion III, (80) myosota sive myosotis III, (81) myagros I, (82) nyma I, (83) natrix I, (84) odontitis I,

(85) othonna I, (86) onosma I, (87) onopordon V, (88) osyris IIII, (89) oxys II, (90) polyanthemum sive batrachion III, (91) polygonos sive polygonatos sive thalassias sive carcinethron sive clema sive myrtopetalos, quae sanguinaria sive orios, genera IIII, medicinae XL. (92) pancratium XII, (93) peplis sive syce sive meconion sive mecon aphrodes III, (94) periclymenon V, (95) pelecinos I, (96) polygala I, (97) poterion sive phrynion sive neuras IIII, (98) phalangites sive phalangion sive leucacanthon IIII, (99) phyteuma I, (100) phyllon I, (101) phellandrion II, (102) phalaris II, (103) polyrrizon V, (104) Proserpinaca V, (105) rhecoma XXXVI, (106) reseda II, (107) stoechas III, (108) solanum, quam Graeci strychnon, II, (109) Smyrnion XXXII, Sinon II, (110) Telephion IIII, (111) trichomanes V, (112) thalictrum I, (113) thlaspi sive Persicon napy IIII, (114) Trachinia I, (115) tragonis sive tragion I, (116) tragos sive scorpio IIII, (117) tragopogon sive come I. (118) De aetatibus herbarum. (119) Quomodo cuiusque vires efficaciores. (120) Gentium vitia diversa. Summa: medicinae et historiae et observationes DCII.

Ex auctoribus: C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, Cornelio Celso. Externis: Theophrasto, Apollodoro, Democrito, Aristogitone, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui βιόχρηστα scripsit, Nicandro. Medicis: Mnesitheo, Callimacho, Timaristo, Simo, Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateua, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXVIII. continentur medicinae ex animalibus. (2) Ex homine remedia. Contra magos. (3) An sit in medendo verborum aliqua vis. (4. 5) Ostenta et sanciri et depelli. (6—19) Ex viro medicinae et observationes CCXXVI, puero VIII, (20—23) muliere XLI, (24—32) ex peregrinis ani-

malibus (elephanto VIII, 25. leone X, 26. camelo X, 27. hyaena LXXVIIII, 28. crocodilo XVIIII, crocodilea XI, 29. chamaeleone XV, 30. scinco IIII, 31. hippopotamo VII, 32. lynce V). (33—41) Medicinae communes ex animalibus feris aut eiusdem generis placidis (lactis usus et observationes LIIII, 34. de caseis XII, 35. butyro XXV, 36. oxygala I, 37. adipis usus et observationes LII, 38. de sebo, 39. de medulla, 40. de felle, 41. de sanguine). (42—80) Privatae ex animalibus medicinae digestae in morbos, ex apro XII, sue VIIII, cervo III, lupo XXVII, urso XXIIII, onagro XII, asino LXXVI, polea III, equifero XI, eculei coagulo I, equo XLII, hippace I, bubus feris II, bove LXXXI, tauro LIII, vitulo LVIIII, lepore LXIIII, volpe XX, mele II, fele V, capra CXVI, hirco XXXI, hoedo XXI. (71) De glutino taurino probando, et medicinae ex eo VII. Summa: medicinae et historiae et observationes MDCLXXXII.

Ex auctoribus: M. Varrone, L. Pisone, Fabiano, Valerio Antiate, Verrio Flacco, Catone censorio, Servio Sulpicio, Licinio Macro, Celso, Massurio, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Bytho Durracheno, Opilio medico, Granio medico. Externis: Democrito, Apollonio qui μύρωσιν, Mileto, Artemone, Sextilio, Antaeo, Homero, Theophrasto, Lysimacho, Attalo, Xenocrate, Orpheo qui ἰδιοφυῆ, Archelao qui item, Demetrio, Sotira, Laide, Elephantide, Salpe, Olympiade Thebana, Diotimo Thebano, Iolla, Andrea, Marcione Zmyrnaeo, Aeschine medico, Hippocrate, Aristotele, Metrodoro Scepsio, Icetida medico, Apelle medico, Hesiodo, Dalione, Caecilio, Bione qui περὶ δυνάμεων, Anaxilao, Iuba rege.

Libro XXVIIII. continentur medicinae ex animalibus. (1) De origine medicinae. (2) De Hippocrate. Quando primum clinice, quando primum iatraliptice. (3) De Chrysippo medico, de Erasistrato. (4) De empirice. (5) De Herophilo. De reliquis inlustribus medicis. Quotiens ratio medicinae mutata sit. (6) Quis primus Romae medicus et quando. (7) Quid de medicis antiquis Romani iudicaverint. (8) Vitia medicinae. (9) Remedia ex lanis XXXV et sequenti libro XXV =LX, (10) oesypo XXXII, sequenti libro XX=LII, (11) ovis XXII, sequenti libro *XLIII=LXV. Quae sitista ova.

(12) De serpentium ovis. (13) De Commageno conficiendo. medicinae ex eo IIII et sequenti libro V=VIIII. (14—40) Remedia ex animalibus quae placida non sint aut fera (ariete V et sequenti libro VII=XII, pecude *II et sequenti libro *XV=*XVII, mulis I et sequenti libro V=VI, caballis I et sequenti libro III=IIII, cane XVI et sequenti libro XLI=LVII, cane rabioso III et sequenti libro II=V, ichneumone I, mure XIIII et sequenti libro XXVIII=XLII, mure araneo IIII et sequenti libro I=V, glire II et sequenti libro *III=*V, sorice I et sequenti libro II=III, mustela XVIIII et sequenti libro XXV=XLIIII, stellione IIII et sequenti libro XII=XVI, herinaceo VI et sequenti libro XIII=XVIIII, hystrice I et sequenti libro II=III, lacerta XIII et sequenti libro XXX=XLIII, salamandra I et sequenti libro *XIII=*XIIII, coclea XXVII et sequenti libro *XVIIII=*XLVI, aspide I et sequenti libro III=IIII, basilisco IIII, dracone *IIII et sequenti libro *VI=*X, vipera XIIII et sequenti libro XXI=XXXV (21 et 38. de viperino sale theriace. 38. echeon), angue *XVIII et sequenti libro *XXVII=*XLV, hydro I, bova IIII et sequenti libro III=VII, enhydride I et sequenti libro II=III, serpentibus ceteris VIII et sequenti libro VII=XV, scorpione IIII et sequenti libro II=VI, araneorum et phalangiorum genera XII, medicinae ex his *LX et sequenti libro *XXVIIII=*LXXXVIIII, gryllo sive tauro I et sequenti libro VII=VIII, scolopendra sive multipeda sive millepeda sive centipeda sive onisco sive tylo I et sequenti libro *XXX=*XXXI, (17. admiratio naturae nihil sine usu gignentis.) limace I et sequenti libro III=IIII, uruca I et sequenti libro II=III, verme terreno II et sequenti libro *XX=*XXII, verme ex arboribus I et sequenti libro IIII=V, ex volucribus aquila IIII et sequenti libro III=VII, volture *VIIII et sequenti libro *VII=*XVI, gallinaceo *XXXV et sequenti libro *XXX=*LXV, gallina X et sequenti libro XXII=XXXII, ansere VII et sequenti libro XV=XXII, cygno I et sequenti libro V=VI, (13. de adipe avium conficiendo.) corvo II et sequenti libro IIII=VI, cornice *II et sequenti libro II=*IIII, accipitre II et sequenti libro II=*IIII, milvo II et sequenti libro VI=VIII, cenchride II, ciconia II et se-

quenti libro I=III, anate II et sequenti libro IIII=VI, perdice *VIII et sequenti libro *VI=*XIIII, columba VII et sequenti libro XIIII=*XXI, palumbe II et sequenti libro XIIII=XVI, pico Martio I, turture IIII et sequenti libro V=VIIII, hirundine VIIII et sequenti libro *XXIIII=*XXXIII, noctua IIII et sequenti libro V=VIIII, ulula I et sequenti libro I=*II, bubone II et sequenti libro V=VII, vespertilione IIII et sequenti libro *VIIII=XIII, apibus V et sequenti libro VII=XII, bupresti III et sequenti libro III=VI, pityocampe II et sequenti libro IIII=VI, (17. naturae benignitatem etiam foedis animalibus inseruisse magna remedia.) scarabaeo I et sequenti libro VII=VIII, blatta IIII et sequenti libro XIII=XVII. 30. de genere cantharidum. medicinae ex his V et sequenti libro XI=XVI, cimice *VIIII et sequenti libro V=XIIII, musca VII et sequenti libro V=XII, locustis IIII et sequenti libro III=VII, attelabis I, formicis III et sequenti libro V=*VIII). Summa: medicinae et historiae et observationes DCXXI.

Ex auctoribus: M. Varrone, L. Pisone, Verrio Flacco, Antiate, Nigidio, Cassio Hemina, Cicerone, Plauto, Celso, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Caecilio medico, Metello Scipione, Ovidio poeta, Licinio Macro. Externis: Homero, Aristotele, Orpheo, Palaephato, Democrito, Anaxilao. Medicis: Botrye, Apollodoro, Archedemo, Aristogene, Xenocrate, Democrate, Diodoro, Chrysippo philosopho, Horo, Nicandro, Apollonio Pitanaeo.

Libro XXX. continentur medicinae ex animalibus reliquae prioribus libris. (1) De origine magices. (2) quando et a quo coeperit. a quibus celebrata sit. (3) an exercuerit eam Italia. quando primum senatus vetuerit hominem inmolari. (4) de Galliarum Druidis. (5) de generibus magices. (6) magorum perfugia. (7) opinio magorum de talpis. medicinae V. (8—53) Reliquae medicinae per morbos digestae in animalibus quorum genera non sunt placida aut fera (pecude *II et priore libro *XV=*XVII, ariete VII et priore libro V=XII, lana XX[illegible] et priore libro XXXV=LX, oesypo XX et priore libro XXXII=LII, mulis V et priore libro I=VI, caballis III et priore libro I=*IIII, cane XLI et priore

libro XVI=*LVII, cane rabioso II et priore libro III=V, viverra I, mure XXVIII et priore libro XIIII=XLII, mure araneo II et priore libro III=V, glire *II et priore libro *III =V, sorice II et priore libro I=III, mustela XXV et priore libro XVIIII=XLIIII, stellione XII et priore libro IIII=XVI, herinaceo XIII et priore libro V=XVIII, hystrice I et priore libro II=III, lacerta XXX et priore libro XIII=XLIII, salamandra III et priore libro I=IIII, coclea XVIIII et priore libro XXVII=XLVI (43. ageraton medicamentum), aspide III et priore libro I=IIII, dracone VI et priore libro IIII=X, vipera XXI et priore libro XIIII=XXXV, angue XXVII et priore libro XVIII=XLV, bova III et priore libro IIII=VII, enhydride II et priore libro I=III, amphisbaena III, serpentibus ceteris VII et priore libro VIII=XV, scorpione II et priore libro IIII=VI, araneorum et phalangiorum genera *XII, medicinae XXVIIII et priore libro LX=LXXXVIIII, troxalide III, phryganione I, **scolopendra sive multipeda sive millepeda sive centipeda sive onisco sive tylo XXX et priore libro I=XXXI, (admiratio naturae nihil sine usu gignentis.) limace III et priore libro I=IIII, uruca II et priore libro I =III, verme terreno XX et priore libro II=XXII, verme ex arboribus IIII et priore libro I=V, verme ex herba VIII, herpete I, ricino III, ex volucribus aquila III et priore libro IIII=VII, volture VII et priore libro VIIII=XVI, ossifrago VI, gallinaceo XX et priore libro XXXV=LV, gallina *XXII et priore libro X=XXXII, ovis XLIII et priore libro XXII =LXV, Commageno V et priore libro *IIII=*VIIII, cygno V et priore libro I=VI, otide II, corvo IIII et priore libro II=VI, cornice II et priore libro II=IIII, accipitre II et priore libro II=IIII, milvo VI et priore libro II=VIII, grue I, ciconia I et priore libro II=III, ibide IIII, ardiola I, anate IIII et priore libro II=VI, mergo II, perdice VI et priore libro VIII=XIIII, **palumbe XIIII et priore libro *II =*XVI, galerita IIII, cuculo I, pico Martio I, turture V et priore libro III=VIII, turdis III, merula I, hirundine XXIIII et priore libro VIIII=XXXIII, noctua V et priore libro IIII= VIIII, ulula I et priore libro I=II, upupa I, bubone V et priore libro II=VII, passere V, galgulo II, vespertilione VIIII et

priore libro IIII=XIII, cicadis I, apibus VII et priore libro V=XII, vespis II, bupresti III et priore libro III=VI, **(naturae benignitatem et foedis animalibus magna inseruisse remedia.) scàrabaeo VII et priore libro VIIII=XVI, blatta XII et priore libro V=XVII. de genere cantharidum. medicinae ex his XI et priore libro V=XVI, cimice V et priore libro VIIII=XIIII, musca V et priore libro *VII=XII, locustis III et priore libro IIII=VII, formicis V et priore libro III=VIII). Summa: medicinae et historiae et observationes DCCCLIIII.

Ex auctoribus: M. Varrone, Nigidio, M. Cicerone, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Licinio Macro. Externis: Eudoxo, Aristotele, Hermippo, Homero, Apione, Orpheo, Democrito, Anaxilao. Medicis: Botrye, Horo, Apollodoro, Menandro, Archedemo, Aristogene, Xenocrate, Diodoro, Chrysippo, Nicandro, Apollonio Pitanaeo.

Libro XXXI. continentur medicinae ex aquatilibus. (1) Aquarum mirabilia, (2) aquarum differentiae, (3—16) aquarum medicinae, observationes CCLXVI (4. quales fecunditatem faciant, quales insaniae medeantur, 5. quales calculosis, 6. quales volneribus, 7. quales pàrtum custodiant, 8. quales vitiliginem tollant, 9. quae colorem lanis faciant, 10. quae hominibus, 11. quae memoriam, quae oblivionem, 12. quae sensus subtilitatem, quae tarditatem, quae canóram vocem, 13. quae vini taedium, quae inebrient, 14. quae olei vicem praestent, 15. quae salsae et amarae. 16. saxa egerentes, risum aut ploratum facientes. quae amorem sanare dicantur). (17) Per triduum calentes haustus. (18—20) Aquarum miracula (in quibus omnia mergantur, in quibus nihil. 19. aquae necantes, pisces venenati. 20. quae lapideae fiant aut lapidem faciant). (21) De salubritate aquarum. (22) de vitiis aquarum. (23) probatio aquarum. (24) De aqua Marcia, (25) de aqua Virgine. (26) Aquas inveniendi ratio. (27) signa aquarum. (28) Differentiae aquarum per genera terrae, (29) ratio aquarum per tempora anni. (30) Aquarum subito nascentium aut desinentium observatio historica. (31) Ratio aquae ducendae. (32) Quomodo medicatis utendum et ad quae genera valitudinis. (33) item

marinis XXVIIII. quid prosit navigatio, V. (34) Quomodo marina aqua in mediterraneo possit fieri, (35) quomodo thalassomeli, (36) quomodo hydromeli. (37) Remedium contra peregrinas aquas. (38) Ex musco medicinae VI. Medicinae ex harenis. (39—45) De salis generibus et confecturis et medicinis observationes CCIIII (40. de muria. 41. de salis auctoritate historica CXX. 42. flos salis XX, salsugo II. 43. de garo XV. 44. de alece VIII. 45. de natura salis. de spuma salis). (46) De nitri generibus et confecturis et medicinis observationes CCXXI. (47) De spongeis medicinae et observationes XCII. Summa: medicinae et historiae et observationes DCCCCXXIIII.

Ex auctoribus: M. Varrone, Cassio Parmense, Cicerone, Muciano, Caelio, Celso, Trogo, Ovidio, Polybio, Sornatio. Externis: Callimacho, Ctesia, Eudico, Theophrasto, Eudoxo, Theopompo, Polycrito, Iuba, Lyeo, Apione, Epigene, Pelope, Apelle, Democrito, Thrasyllo, Nicandro, Menandro comoedo, Attalo, Sallustio Dionysio, Andrea, Nicerato, Hippocrate, Anaxilao.

Libro XXXII. continentur medicinae ex aquatilibus. (1) Summa naturae vis in antipathia. de echeneide II, (2) de torpedine VII, (3) de lepore marino V. (4) Mirabilia rubri maris. (5—9) De ingeniis piscium. proprietates piscium mirabiles (7. ubi ex manu edant, 8. ubi responsa dentur ex piscibus, ubi vocem agnoscant, 9. ubi amari sint, ubi salsi, ubi dulces, ubi non muti). (10) Quando marini pisces in usu P. R. esse coeperint. Numae regis constitutio de piscibus. (11) De curalio medicinae et observationes XLIII. esse et locorum sympathiam et antipathiam. pastinaca VIIII. (12) De discordia inter se marinorum, galeo XV, mullo XV. (13. 14) De iis quibus in aqua et in terra victus est. de castoreis medicinae et observationes LVI, (14) de testudine medicinae et observationes LXVI, (16) aurata IIII, stella marina VII, (17) dracone marino III, salsamento XXV, sardis I. cybia. (18) Rana marina VI, fluviatiles LII, rana rubeta. observationes circa eas XXXII. (19) enhydris VI, cancri fluviatiles XIIII, cancri marini VII, cocleae fluviatiles VII, coracini IIII, Porco pisce II, (20) vitulo marino X, murena

I, hippocampo VIIII, echinis XI. (21) Ostreorum genera et observationes et medicinae LVIIII, purpura VIIII, (22) alga marina II, (23) mus marinus II, scorpio marinus XII, sanguisugae VI, murices XIII, conchylia V, (24) piscium adeps II, callionymi III, coracini fel I, pectunculi I, sepiae XXIIII, ichthyocolla V, (25) batia I, bacchus sive myxon II, marini pediculi II, (26) canicula IIII, cetum I, (27) delphinus VIIII, coluthia sive coryphia III, alcyoneum VII, thynnus V, (28) menae XIII, scolopendra II, saurus I, [conchis I,] silurus XV, (30) strombus sive concha longa VI, tethea V, (31) holus marinum I, myaces XXV, mituli VIII, pelorides I, seriphium II, erythinis II, (32) solea pisce I, rhombo I, blendia I, urtica marina VII, pulmo marinus VI, onyches IIII. ex colubra aquatica I, ex hydro I, mugile I, ex pelamyde IIII, (34) sciaena I, perca IIII, ex squatina III, zmarides III, (35) ophidio I, (36) ex fibro IIII. bryon I. (38) ex asello pisce I, phagro I, ex balaena I, (42) polypo I. (45) ex glano I, (46) glaucisco I, (49) rubellio I, anguilla I, uva marina I, (50) hippopotamio I, crocodilo I, (52) adarca sive calamochnus III, calamo VIII. (53) Animalium omnium in mari viventium nomina CLXXVI. Summa: medicinae et historiae et observationes DCCCCXC.

Ex auctoribus: Licinio Macro, Trebio Nigro, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Ovidio poeta, Cassio Hemina, Maecenate, Iaccho, Sornatio. Externis: Iuba, Andrea, Salpe, Apione, Pelope, Apelle, Thrasyllo, Nicandro.

Libro XXXIII. continentur metallorum naturae. (2—25) De auro (3. quae prima commendatio eius. 4. de anulorum aureorum origine. 5. de modo auri apud antiquos. 6—9. de equestri ordine, de iure anulorum aureorum, 7. de decuriis iudicum. 9. quotiens nomen equestris ordinis mutatum. 10. de donis militaribus aureis et argenteis. 11. quando primum corona aurea data. 12. de reliquo usu auri, feminarum. 13. de nummo aureo. quando primum signatum aes, argentum, aurum. antequam ea signarentur, quis mos in aere. quae maxuma pecunia primi census. quotiens et quibus temporibus aucta sit aeris aut nummi signati aestumatio. 14. de cupiditate auri. 15. qui plurumum auri et argenti possederint. 16.

quando primum argentum adparuerit in harena, quando in scaena. 17. quibus temporibus plurumum in aerario populi Romani auri et argenti fuerit. 18. quando primum lacunaria inaurata. 19. quibus de causis praecipua auctoritas auro. 20. ratio inaurandi. 21. de inveniendo auro. 22. de auripigmento. 23. de electro. 24. primae aureae statuae. 25. medicinae ex auro VIII). (26—29) De chrysocolla (27. ratio eius in picturis. 28. medicinae ex chrysocolla VII, 29. de aurificum chrysocolla sive santerna). (30) Mirabilia naturae glutinandis inter se et perficiendis metallicis rebus. (31) De argento. (32) De argento vivo. (33) De stimi sive stibi sive alabastro sive larbasi sive platyophthalmo. (34) medicinae ex eo VII. (35) De scoria argenti. medicinae ex ea VI. De spuma argenti. medicinae ex ea VII. (36—41) De minio (quam religiosum apud antiquos fuerit. 37. de inventione eius et origine. 38. 39. de cinnabari, ratio eius in medicina et in picturis. 40. genera mini, ratio eius in picturis. medicina ex minio. 41. de hydrargyro). (42) De argento inaurando. (43) De coticulis aurariis. (44—55) Argenti genera et experimenta (45. de speculis. 46. de Aegyptio argento. 47. de inmodica pecunia. quorum maxumae opes fuerint. 48. quando primum populus Romanus stipem sparserit. 49. de luxuria in vasis argenteis. 50. frugalitatis antiquae in argento exempla. 51. quando primum lectis argentum additum. 52. quando lances inmodicae factae. quando repositoriis argentum additum. quando tympana facta. 53. inmodica argenti pretia. 54. de statuis argenteis. 55. nobilitates operum et artificum in argento). (56) De sile. qui primi sile pinxerint et qua ratione. (57. 58) De caeruleo. medicinae ex eo II. Summa: medicinae et historiae et observationes MCXXV.

Ex auctoribus: Domitiano Caesare, Iunio Gracchano, L. Pisone, Verrio, M. Varrone, Corvino, Attico Pomponio, Calvo Licinio, Cornelio Nepote, Muciano, Boccho, Fetiale, Fenestella, Valerio Maximo, Iulio Basso qui de medicina Graece scripsit, Sextio Nigro qui item. Externis: Theophrasto, Democrito, Iuba, Timaeo historico qui de medicina metallica scripsit, Heraclide, Andrea, Diagora, Botrye, Archedemo, Dionysio, Aristogene, Democle, Mneside, Attalo medico, Xe-

nocrate item, Theomnesto, Nymphodoro, Iolla, Apollodoro, Pasitele qui mirabilia opera scripsit, Antigono qui de toreutice scripsit, Menaechmo qui item, Xenocrate qui item, Duride qui item, Menandro qui de toreutis, Heliodoro qui de Atheniensium anathematis scripsit, Metrodoro Scepsio.

Libro XXXIIII. continentur: (1—38) Aeris metalla. (2—5. genera aeris. 3. quae Corinthia, 4. quae Deliaca, 5. quae Aeginetica. 6. de candelabris. 7. de templorum ornamentis ex aere. 8. de tricliniis aereis. 9. quod primum dei simulachrum Romae ex aere factum. de origine statuarum et honore. 10. statuarum genera et figurae. 11. quae primae statuae Romae, quibus primum publice positae, quibus primum in columna. quando rostra. antiquas statuas togatas sine tunicis fuisse. 12. quibus externis Romae publice positae, 13. quibus Romae mulieribus in publico positae, quae prima Romae statua equestris publice posita, 14. quando omnes privatim positae statuae ex publico sublatae, 15. quae prima ab externis publice posita. 16. fuisse antiquitus et in Italia statuarios. 17. de pretiis signorum inmodicis. 18. de colossis in urbe celeberrimis. 19. nobilitates ex aere operum et artificum CCCLXVI. 20. differentiae aeris et mixturae. de pyropo, de Campano aere. 21. de servando aere. 22. de cadmia. 23. medicinae ex ea XV. aeris usti effectus in medicina X. 24. 25. de scoria aeris, de flore aeris, squama aeris, stomomate aeris. medicinae ex eis XLVII. 26. aerugo. medicinae ex ea XVIII. 27. hieracium. 28. scolex aeris. medicinae ex eo XVIII. 29. de chalcitide. medicinae ex ea VII. psoricon. 30. sory. medicinae ex eo III. 31. misy. medicinae ex eo XIIII. 32. chalcanthum sive atramentum sutorium. medicinae ex eo XVI. 33. 34. pompholyx, spodium. medicinae ex eis VI. 35. antispodi genera XV. 36. smegma. 37. de diphryge. 38. de triente Servilio). (39—46) De ferri metallis (40. simulachra ex ferro. caelaturae ex ferro. 41. differentiae ferri et temperatura. 42. de ferro quod vivom appellant. 43. robiginis remedia. 44. medicinae ex ferro VII, 45. medicinae ex robigine XIIII, 46. medicinae ex squama ferri XVII, hygremplastrum). (47—56) De plumbi metallis (de plumbo albo, 48. de stagno, de argentario, 49. de plumbo ni-

gro. 50. medicinae ex plumbo XV. 51. medicinae ex scoria plumbi XV. 52. spodium ex plumbo. 53. de molybdaena. medicinae ex ea XV. 54. psimythium sive cerussa. medicinae ex ea VI. 55. sandaraca. medicinae ex ea XI. 56. arrenicum). Summa: medicinae CLVIII. Ex iis ad canis morsus, ad caput, alopecias, oculos XXV, auris, naris, oris vitia, lepras, gingivas, dentis, uvam, pituitam, faucis, tonsillas, anginam, tussim, vomitiones, pectus, stomachum, suspiria, lateris dolores, splenem, ventrem, tenesmum, dysenteriam, sedem, verenda, sanguinem sistendum, podagras, hydropicos, ulcera, volnera XXVI, suppurata, ossa, paronychia, ignem sacrum, haemorroidas, fistulas, callum, pusulas, scabiem, cicatrices, infantis, muliebria vitia, psilothrum, Venerem inhibendam, ad vocem, contra lymphationes. Summa: res et historiae et observationes DCCCCXV.

Ex auctoribus: L. Pisone, Antiate, Verrio, M. Varrone, Cornelio Nepote, Messala, Rufo, Marso poeta, Boccho, Iulio Basso, qui de medicina Graece scripsit, Sextio Nigro qui item, Fabio Vestale. Externis: Democrito, Metrodoro Scepsio, Menaechmo qui de toreutice scripsit, Xenocrate qui item, Antigono qui item, Duride qui item, Heliodoro qui Atheniensium anathemata scripsit, Pasitele qui mirabilia opera scripsit, Timaeo qui de medicina metallica scripsit, Nymphodoro, Iolla, Apollodoro, Andrea, Heraclide, Diagora, Botrye, Archedemo, Dionysio, Aristogene, Democle, Mneside, Xenocrate Zenonis, Theomnesto.

Libro XXXV. continentur: (1) Honos picturae, (2) honos imaginum. (3) quando primum clupei imagines instituti. quando primum in publico positi, (4) quando in domibus. (5) de picturae initiis, de monochromatis picturis, de primis pictoribus. (6) antiquitas picturarum in Italia. (7) de pictoribus Romanis. (8) quando primum externis picturis dignitas Romae. (9) quando primum dignitas picturae et quibus ex causis Romae. (10) qui victorias suas pictas proposuerint. (11) Ratio pingendi. (12—30) De pigmentis praeter metallica. de coloribus ficticiis (13. de Sinopide. medicinae ex ea XI. 14. de rubrica. de terra Lemnia. medicinae ex ea XI. 15. de Aegyptia terra. 16. de ochra. medicinae ex rubrica III.

17. leucophorum. 18. Paraetonium. 19. Melinum. medicinae ex eo VI. cerussa. 20. usta. 21. Eretria terra. medicinae ex ea VI. 22. sandaraca. 23. sandyx. 24. Syricum. 25. atramentum. 26. purpurissum. 27. Indicum. medicinae ex eo IIII. 28. Armenium. medicina ex eo I, 29. viride Appianum. 30. anulare). (31) Qui colores udo non inducantur. (32) Quibus coloribus antiqui pinxerint. (33) Quando primum gladiatorum pugnae pictae et propositae sint. (34—41) De aetate picturae. operum et artificum in pictura nobilitates CCCCV (35. picturae primum certamen. 36. 37. qui penicillo pinxerint. 38. de avium cantu conpescendo. 39. 40. 41. qui encausto aut ceris vel cestro vel penicillo pinxerint. quae quis primus invenerit in pictura. quid difficillimum in pictura. de generibus picturae. quis primus lacunaria pinxerit, quando primum camarae pictae. pretia mirabilia picturarum. de talento). (43) Plastices primi inventores. (44) quis primus ex facie et de signis imaginem expresserit. (45) nobilitates artificum in plastice XIIII. (46) De figlinis operibus. (47—58) Terrae varietates (de pulvere Puteolano et aliis terrae generibus quae in lapidem vertuntur. 48. de parietibus formaceis, 49. de latericiis et de laterum ratione. 50. de sulpure et generibus eius. medicinae XIIII. 51. de bitumine et generibus eius. medicinae XXVII. 52. de alumine et generibus eius. medicinae ex eo XXXVIII. 53. de terra Samia. medicinae ex ea III. 54. Eretriae terrae genera. 55. de terra ad medicinam lavanda. 56. de Chia terra. medicinae ex ea III. de Selinusia. medicinae ex ea III. de pnigitide. medicinae ex ea VIIII. de ampelitide. medicinae ex ea IIII. 57. cretae ad vestium usus. Cimolia. medicinae ex ea VIIII, Sarda, Umbrica, saxum. 58. argentaria. qui et quorum liberti praepotentes. 59. terra ex Galata, terra Clupea, terra Baliarica, terra Ebusitana. medicinae ex eis IIII). Summa: medicinae et historiae et observationes DCCCCLVI.

Ex auctoribus: Messala oratore, Messala sene, Fenestella, Attico, M. Varrone, Verrio, Nepote Cornelio, Deculone, Muciano, Melisso, Vitruvio, Cassio Severo Longulano, Fabio Vestale qui de pictura scripsit. Externis: Pasitele, Apelle, Melanthio, Asclepiodoro, Euphranore, Heliodoro

qui ἀναθήματα Athenis scripsit, Metrodoro qui de architectonice, Democrito, Theophrasto, Apione Grammatico qui de metallica medicina scripsit, Nymphodoro, Iolla, Apollodoro, Andrea, Heraclide, Diagora, Botrye, Archedemo, Dionysio, Aristogene, Democle, Mneside, Xenocrate Zenonis, Theomnesto.

Libro XXXVI. continentur naturae lapidum. (1—11) Luxuria in marmoribus (2. quis primus in publicis operibus marmor ostenderit. 3. quis primus peregrino marmore columnas habuerit Romae. 4. qui primi laudati in marmore scalpendo et quibus temporibus (9. de Mausoleo Cariae). nobilitates operum et artificum in marmore CCXXV. 5. quando primum marmorum in aedificiis usus. 6. qui primi marmora secuerint et quando. 7. quis primus Romae crustaverit parietes. 8. quibus aetatibus quaeque marmora in usum venerint Romae. 9. ratio secandi marmora. de harenis quibus secantur. 10. de Naxio, de Armenio. 11. de Alexandrinis marmoribus). (12) de onyche, de alabastrite. medicinae ex eis VI. (13) de lygdino, corallitico, Alabandico, Thebaico, Syenite. (14. 15) de obeliscis (de eo qui pro gnomone in campo Martio est). (16—23) Opera mirabilia in terris (pyramides, 17. Sphinx Aegyptia, 18. Pharos, 19. labyrinthi, 20. pensiles horti, pensile oppidum, 21. de templo Ephesiae Dianae, 22. aliorum templorum admirabilia, 23. de lapide fugitivo, echo septiens resonans, sine clavo aedificia). (24) Romae miracula operum XVIII. (25) De magnete lapide. medicinae ex eo III. (26) Scyrius lapis. (27) de sarcophago sive Assio. medicinae ex eo X. (28) de chernite, de poro. (29) de lapidibus osseis, de palmatis, de Taenariis, de Coranis, de nigris marmoribus. (30) de molaribus lapidibus. pyrites. medicinae ex eo VII. (31) ostracites. medicinae ex eo IIII. amiantus. medicinae ex eo II. (32) geodes. medicinae ex eo III. (33) melitinus. medicinae ex eo VI. (34) gagates. medicinae ex eo VI. (35) spongites. medicinae ex eo II. (36) Phrygius. (37) haematites. medicinae ex eo V. schistos. medicinae ex eo VII. (38) androdamas. medicinae ex eo II. Arabicus. miltites sive hepatites, anthracites, (39) aetites, Taphiusius, callimus. (40) Samius. medicinae ex eo VIII.

(41) Arabus. medicinae ex eo VI. (42) de pumice. medicinae ex eo VIIII. (43) de mortariis medicinalibus et aliis. Etesius lapis, chalazius, (44) Siphnius, lapides molles, (45) lapides speculares, (46) phengites. (47) De cotibus, (48) de tophis, (49. 50) de silicum natura, de reliquis ad structuram lapidibus. (51) Genera structurae. (52) de cisternis. (53) de calce. (54) harenae genera, harenae et calcis mixturae. (55) vitia structurae. de tectoriis. (56) De columnis. genera columnarum. (57) Medicinae ex calce V. (58) De maltha, (59) de gypso. (60—64) de pavimentis (asarotos oecos. 61. quod primum pavimentum Romae. 62. de subdialibus pavimentis. 63. Graecanica pavimenta. 64. quando primum lithostrotum). Quando primum camarae vitreae. (65) origo vitri, (66) genera eius et ratio faciendi. (67) de Obsianis. (68) Miracula ignium. (69) medicinae ex igni et cinere III, (70) prodigia foci. Summa: medicinae ex his LXXXVIIII, ad serpentis III, bestiarum morsus, ad venena, caput, oculos, epinyctidas, dentis, dentifricia, faucis, strumas, stomachum, iocinera, pituitam, testis, vesicam, calculos, panos, haemorroidas, podagras, sanguini sistendo, sanguinem reicientibus, luxata, phreneticos, lethargicos, comitialis, melancholicos, vertigines, ulcera, volnera urenda, secanda, convolsa, contusa, maculas, usta, phthisin, mammas, muliebria vitia, carbunculos, pestilentia. Summa omnis: res et historiae CCCCXXXIIII.

Ex auctoribus: M. Varrone, Caelio, Galba, Cincio, Muciano, Nepote Cornelio, L. Pisone, Q. Tuberone, Fabio Vestale, Annio Fetiale, Fabiano, Seneca, Catone censorio, Vitruvio. Externis: Theophrasto, Pasitele, Iuba rege, Nicandro, Sotaco, Sudine, Alexandro polyhistore, Apione Plistonico, Duride, Herodoto, Euhemero, Aristagora, Dionysio, Artemidoro, Butorida, Antisthene, Demetrio, Demotele, Lycea.

Libro XXXVII. continentur: (1) Origo gemmarum. (2) de Polycratis tyranni gemma. (3) de Pyrrhi gemmis. (4) qui scalptores optimi. nobilitates scalpturae. (5) quae prima Romae dactyliothece. (6) gemmae in Pompei M. triumpho translatae. (7) Quando primum myrrina invecta. luxuria circa ea. (8) natura eorum. (9. 10) De crystallo (medicina

ex eo, 10. luxuria in eo). (11. 12) de sucino (quae de eo mendacia. 12. genera eius, medicinae ex eo). (13) lyngurium. medicinae II. (15) de adamante. genera eius VI, medicinae II. (16—19) de zmaragdis (17. genera eorum XII, 18. vitia eorum. 19. tanos gemma, chalcozmaragdos). (20) de beryllis. genera eorum VIII, vitia eorum. (21. 22) de opalis (genera eorum VII, 22. vitia eorum, experimenta eorum). (23) de sardonyche. genera eius, vitia eius. (24) de onyche. genera eius. (25. 26) de carbunculis (genera eorum XII, 26. vitia eorum et experimenta). (27) anthracitis. (28) de sandastro, sandareso. (29) lychnis. genera eius IIII. (30) Carchedonia. (31) Sarda. genera eius V. (32) de topazo. genera eius II. (33) de callaina. (34) de prasio. genera eius III. (35) Nilion. (36) Molochites. (37) de iaspide. genera eius XIIII, vitia eorum. (38) de cyano. genera eius. (39) de sapphiro, (40) amethysto. genera eius IIII. socondion, sapenos, pharanitis, Aphrodites blepharon sive anteros sive paederos. (41) hyacinthus. (42—45) de chrysolithis (genera eius VII. 43. de chryselectro. 44. leucochrysos. genera eius IIII, 45. melichrysi, xuthi). (46) paederos sive sangenos sive tenites. (47) asteria, (48) astrion, (49) astriotes, (50) astrobolon. (51) ceraunia. genera eius IIII. baetylos. (52) Iris. (53) leros. (54) achatae. genera eorum. acopos. medicinae ex ea. alabastritis. medicinae ex ea. alectoriae, androdamas, argyrodamas, antipathes, Arabica, aromatitis, asbestos, aspisatis, atizoe, augitis, amphidanes sive chrysocolla, Aphrodisiaca, apsyctos, Aegyptilla, (55) balanitae, batrachitis, baptes, Beli oculus, Belus, baroptenus sive baripe, botryitis, bostrychitis, bucardia, brontea, boloe, (56) cadmitis, callais, capnitis, Cappadocia, callaica, catochitis, catoptritis, cepitis sive cepolatitis, ceramitis, cinaediae, ceritis, circos, corsoides, coralloachates, corallis, crateritis, crocallis, cyitis, chalcophonos, chelidoniae, cheloniae, chelonitis, chloritis, Choaspitis, chrysolampis, chrysopis, cepionides, (57) Daphnea, diadochos, diphyes, Dionysias, dracontitis, (58) encardia sive ariste, enorchis, exhebenus, erythallis, erotylos sive amphicomos sive hieromnemon, eumeces, eumithres, eupe-

talos, eureos, eurotias, eusebes, epimelas, (59) galaxias, galactitis sive leucogaea sive leucographitis sive synnephitis, gallaica, gassinnade, glossopetra, Gorgonia, goniaea, (60) heliotropion, Hephaestitis, Hermuaedoeon, hexecontalithos, hieracitis, hammitis, Hammonis cornu, hormiscion, hyaeniae, haematitis, (61) Idaei dactyli, icterias, Iovis gemma, Indica, Ion, (62) lepidotis, Lesbias, leucophthalmos, leucopoecilos, libanochrus, limoniatis, liparea, lysimachos, leucochrysos, (63) Memnonia, Media, meconitis, mithrax, morochitis, mormorion sive prammium sive Alexandrinum, myrritis, myrmecias, myrsinitis, mesoleucos, mesomelas, (64) Nasamonitis, nebritis, Nipparena, (65) oica, ombria sive notia, oritis sive sideritis, ostracias sive ostracitis, ostritis, ophicardelos, Obsiana, (66) panchrus, pangonus, paneros sive panerastos, Ponticae genera IIII, phloginos sive chrysitis, phoenicitis, phycitis, perileucos, Paeanitis sive gaeanis, (67) solis gemma, sagda, Samothracia, sauritis, sarcitis, selenitis, sideritis, sideropoecilos, spongitis, synodontitis, Syrtitis, syringitis, (68) trichrus, thelyrrizos, Thelycardios sive mulc, Thracia (genera III), tephritis, tecolithos, (69) Veneris crines, Veientana, (70) zathene, zmilampis, zoraniscaea. (71) Hepatitis, steatitis. Adadu nephros, Adadu ophthalmos, Adadu dactylos, triophthalmos. (72) Carcinias, echitis, scorpitis, scaritis, triglitis, aegophthalmos, hyophthalmos, geranitis, aetitis, myrmecitis, cantharias, lycophthalmos, taos, timictonia. (73) Ammochrysos, cenchritis, dryitis, cissitis, narcissitis, cyamias, pyren, phoenicitis, chalazias, pyritis, polyzonos, astrapaea, phlogitis, anthracitis, enygros, polytrichos, leontios, pardalios, drosolithos, melichrus, melichloros, polias, spartopolia, rhoditis, chalcitis, sycitis, bostrychitis, chernitis, anancitis, synochitis, dendritis. (74) Cochlides. (75) De figura gemmarum. (76) ratio probandi. (77) Conparatio naturae per terras. pretia. laus Italiae et Hispaniae. Summa: res et historiae et observationes MCCC.

Ex auctoribus: M. Varrone, actis triumphorum, Maecenate, Iaccho, Cornelio Boccho. Externis: Iuba rege, Xenocrate Zenonis, Sudine, Aeschylo, Philoxeno, Euripide, Nicandro, Satyro, Theophrasto, Charete, Philemone, De-

mostrato, Zenothemi, Metrodoro, Sotaco, Pythea, Timaeo Siculo, Nicia, Theochresto, Asaruba, Mnasea, Theomene, Ctesia, Mithridate, Sophocle, Archelao rege, Callistrato, Democrito, Ismenia, Olympico, Alexandro polyhistore, Apione, Horo, Zoroastre, Zachalia.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER II.

Cap. 1. (Sect. 1.) Mundum et hoc quodcumque nomine 1
alio caelum appellare libuit, cuius circumflexu degunt cuncta,
numen esse credi par est, aeternum, inmensum, neque genitum
neque interiturum umquam. Huius extera indagare nec in-
terest hominum, nec capit humanae coniectura mentis. Sacer 2
est, aeternus, inmensus, totus in toto, immo vero ipse totum,
infinitus ac finito similis, omnium rerum certus et similis in-
certo, extra intra cuncta conplexus in se, idemque rerum
naturae opus et rerum ipsa natura. Furor est mensuram eius 3
animo quosdam agitasse atque prodere ausos, alios rursus
occasione hinc sumpta aut his data innumerabilis tradidisse
mundos, ut totidem rerum naturas credi oporteret, aut, si
una omnes incubarent, totidem tamen soles totidemque lunas
et cetera etiam in uno et inmensa et innumerabilia sidera,
quasi non eadem quaestione semper in termino cogitationis
occursura desiderio finis alicuius aut, si haec infinitas natu-
rae omnium artifici possit adsignari, non idem illud in uno
facilius sit intellegi, tanto praesertim opere. furor est, pro- 4
fecto furor, egredi ex eo et, tamquam interna eius cuncta
plane iam nota sint, ita scrutari extera, quasi vero mensuram
ullius rei possit agere qui sui nesciat aut (miror!) homines
videre quae mundus ipse non capiat.
2. (2.) Formam eius in speciem orbis absoluti globatam 5
esse nomen in primis et consensus in eo mortalium orbem

appellantium, sed et argumenta rerum docent, non solum
quia talis figura omnibus sui partibus vergit in sese ac sibi
ipsa toleranda est seque includit et continet nullarum egens
conpagum nec finem aut initium ullis sui partibus sentiens,
nec quia ad motum, quo subinde verti mox adparebit, talis
aptissima est, sed oculorum quoque probatione, quod con-
vexus mediusque quacumque cernatur, cum id accidere in
alia non possit figura.

6 3. (3.) Hanc ergo formam eius aeterno et inrequieto amb-
itu, inenarrabili celeritate, viginti quattuor horarum spatio
circumagi solis exortus et occasus haut dubium reliquere.
An sit inmensus et ideo sensum aurium excedens tantae mo-
lis rotatae vertigine adsidua sonitus non equidem facile di-
xerim, non, Hercule, magis quam circumactorum simul tinni-
tus siderum suosque volventium orbis an dulcis quidam et
incredibili suavitate concentus. nobis qui intus agimus iuxta
7 diebus noctibusque tacitus labitur mundus. Esse innumeras
ei effigies animalium rerumque cunctarum inpressas nec, ut
in volucrum notamus ovis, laevitate continua lubricum cor-
pus, quod clarissimi auctores dixere, rerum argumentis in-
dicatur, quoniam inde deciduis rerum omnium seminibus in-
numerae, in mari praecipue, ac plerumque confusis monstri-
ficae gignantur effigies, praeterea visus probatione, alibi
ursi, tauri alibi, alibi litterae figura, candidiore medio per
8 verticem circulo. 4. Equidem et consensu gentium moveor.
nam quem κόσμον Graeci nomine ornamenti appellavere eum
et nos a perfecta absolutaque elegantia mundum. caelum
quidem haut dubie caelati argumento diximus, ut interpreta-
9 tur M. Varro. Adiuvat rerum ordo descripto circulo qui
signifer vocatur in duodecim animalium effigies et per illas
solis cursus congruens tot saeculis ratio.

10 5. (4.) Nec de elementis video dubitari quattuor esse ea.
ignium summum, inde tot stellarum illos conlucentium oculos,
proxumum spiritus, quem Graeci nostrique eodem vocabulo
aera appellant, vitalem hunc et per cuncta rerum meabilem
totoque consertum. huius vi suspensam cum quarto aquarum
11 elemento librari medio spati tellurem. Ita mutuo conplexu
diversitatis effici nexum et levia ponderibus inhiberi quo

minus evolent, contraque gravia ne ruant suspendi levibus in sublime tendentibus. sic pari in diversa nisu in suo quaeque consistere inrequieto mundi ipsius constricta circuitu, quo semper in se currente imam atque mediam in toto terram, eandemque universo cardinem stare pendentem, librantem per quae pendeat, ita solam inmobilem circa eam volubili universitate, eandemque ex omnibus necti eidemque omnia inniti. 6. Inter hanc caelumque eodem spiritu pendent certis 12 discreta spatiis septem sidera quae ab incessu vocamus errantia, cum errent nulla minus illis. Eorum medius sol fertur amplissima magnitudine ac potestate, nec temporum modo terrarumque sed siderum etiam ipsorum caelique rector. Hunc esse mundi totius animum ac planius mentem, hunc 13 principale naturae regimen ac numen credere decet opera eius aestumantis. Hic lucem rebus ministrat aufertque tenebras, hic reliqua sidera occultat inlustrat, hic vicis temporum annumque semper renascentem ex usu naturae temperat, hic caeli tristitiam discutit atque etiam humani nubila animi serenat, hic suum lumen ceteris quoque sideribus fenerat, praeclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, ut principi litterarum Homero placuisse in uno eo video.

7. (5.) Quapropter effigiem dei formamque quaerere in- 14 becillitatis humanae reor. Quisquis est deus, si modo est alius, et quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animae, totus animi, totus sui. Innumeros quidem credere atque etiam ex vitiis hominum, ut Pudicitiam, Concordiam, Mentem, Spem, Honorem, Clementiam, Fidem, aut (ut Democrito placuit) duos omnino, Poenam et Beneficium, maiorem ad socordiam accedit. Fragilis et labo- 15 riosa mortalitas in partis ista digessit infirmitatis suae memor, ut portionibus coleret quisque quo maxime indigeret. Itaque nomina alia aliis gentibus et numina in iisdem innumerabilia invenimus, inferis quoque in genera descriptis, morbisque et multis etiam pestibus, dum esse placatas trepido metu cupimus. Ideoque etiam publice Febris fanum in Palatio dica- 16 tum est, Orbonae ad aedem Larum ara et Malae Fortunae Esquiliis. Quamobrem maior caelitum populus etiam quam hominum intellegi potest, cum singuli quoque ex semetipsis

totidem deos faciant Iunones Geniosque adoptando sibi, gen-
tes vero quaedam animalia et aliqua etiam obscena pro dis
habeant ac multa dictu magis pudenda, per fetidas cepas,
17 alia et similia iurantes. Matrimonia quidem inter deos credi
tantoque aevo ex his neminem nasci, et alios esse grandae-
vos semper canosque, alios iuvenes atque pueros, atri colo-
ris, aligeros, claudos, ovo editos, et alternis diebus viventis
morientisque, puerilium prope deliramentorum est. sed super
omnem inpudentiam adulteria inter ipsos fingi, mox iurgia et
18 odia, atque etiam furtorum esse et scelerum numina. Deus
est mortali iuvare mortalem, et haec ad aeternam gloriam
via. hac proceres iere Romani, hac nunc caelesti passu cum
liberis suis vadit maxumus omnis aevi rector Vespasianus
19 Augustus fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus re-
ferendi bene merentibus gratiam mos, ut talis numinibus ad-
12 scribant. quippe et aliorum nomina deorum et quae supra
retuli siderum ex hominum nata sunt meritis. Iovem quidem
aut Mercurium aliterve alios inter se vocari et esse caele-
20 stem nomenclaturam? Quis non interpretatione naturae fa-
teatur inridendum agere curam rerum humanarum illud quid-
quid est summum? anne tam tristi atque multiplici ministerio
non pollui credamus? dubitemusne? Vix prope est iudicare,
utrum magis conducat generi humano, quando aliis nullus
21 est deorum respectus aliis pudendus. Externis famulantur
sacris, ac digitis deos gestant, monstra quoque colunt, dam-
nant et excogitant cibos, imperia dira in ipsos ne somno
quidem quieto inrogant. non matrimonia, non liberos, non deni-
que quicquam aliud nisi iuvantibus sacris deligunt. alii in Ca-
pitolio fallunt ac fulminantem periurant Iovem, et hos iuvant
22 scelera, illos sacra sua poenis agunt. Invenit tamen inter has
utrasque sententias medium sibi ipsa mortalitas numen, quo
minus etiam plana de deo coniectatio esset. toto quippe mundo
et omnibus locis omnibusque horis omnium vocibus Fortuna
sola invocatur ac nominatur, una accusatur, una agitur rea, una
cogitatur, sola laudatur, sola arguitur. et cum conviciis colitur,
volubilis, a plerisque vero et caeca existumata, vaga, incon-
stans, incerta, varia, indignorumque fautrix. huic omnia ex-
pensa, huic omnia feruntur accepta, et in tota ratione mor-

talium sola utramque paginam facit, adeoque obnoxiae sumus
sortis, ut sors ipsa pro deo sit, qua deus probatur incertus.
Pars alia et hanc pellit astroque suo eventus adsignat na- 23
scendi legibus, semelque in omnis futuros umquam deo de-
cretum, in reliquom vero otium datur. Sedere coepit sen-
tentia haec, pariterque et eruditum volgus et rude in eam
cursu vadit. Ecce fulgurum monitus, oraculorum praescita, 24
haruspicum praedicta, atque etiam parva dictu in auguriis,
sternumenta et offensiones pedum. divos Augustus prodidit
laevom sibi calceum praepostere inductum quo die seditione
militari prope adflictus est. Quae singula inprovidam morta- 25
litatem involvont, solum ut inter ista vel certum sit nihil esse
certi nec quicquam miserius homine aut superbius. Ceteris
quippe animantium sola victus cura est, in quo sponte na-
turae benignitas sufficit, uno quidem vel praeferenda cunctis
bonis, quod de gloria, de pecunia, ambitione, superque de
morte non cogitant. Verum in his deos agere curam rerum 26
humanarum credi ex usu vitae est, poenasque maleficiis ali-
quando seras occupato deo in tanta mole, numquam autem
inritas esse, nec ideo proxumum illi genitum hominem ut vi-
litate iuxta beluas esset. Inperfectae vero in homine naturae 27
praecipua solatia, ne deum quidem posse omnia, — namque
nec sibi potest mortem consciscere, si velit, quod homini
dedit optumum in tantis vitae poenis, nec mortalis aeterni-
tate donare aut revocare defunctos, nec facere ut qui vixit
non vixerit, qui honores gessit non gesserit, — nullumque
habere in praeterita ius praeterquam oblivionis, atque (ut
facetis quoque argumentis societas haec cum deo copuletur)
ut bis dena viginti non sint aut multa similiter efficere non
posse, per quae declaratur haut dubie naturae potentia, id-
que esse quod deum vocemus. In haec divertisse non fuerit
alienum, volgata propter adsiduam quaestionem de deo.

8. (6.) Hinc redeamus ad reliqua naturae. Sidera, quae 28
adfixa diximus mundo, non illa, ut existumat volgus, singu- 7-9
lis attributa nobis, et clara divitibus, minora pauperibus,
obscura defectis, ac pro sorte cuiusque lucentia adnumerata
mortalibus, nec cum suo quaeque homine orta moriuntur nec
aliquem exstingui decidua significant. Non tanta caelo so- 29

cietas nobiscum est ut nostro fato mortalis sit ibi quoque
siderum fulgor. illa nimio alimento tracti umoris ignea vi
abundantiam reddunt, cum decidere creduntur. apud nos quo-
que id luminibus accensis liquore olei notamus accidere.
30 Ceterum aeterna caelestibus est natura intexentibus mundum
intextuque concretis, potentia autem ad terram magnopere
eorum pertinens, quae propter effectus claritatemque et
18, 210 sqq. magnitudinem in tanta subtilitate nosci potuerunt, sicut suo
demonstrabimus loco. Circulorum quoque caeli ratio in ter-
6, 211 sqq. rae mentione aptius dicetur, quando ad eam tota pertinet,
31 signiferi modo inventionibus non dilatis. Obliquitatem eius
intellexisse, hoc est rerum foris aperuisse, Anaximander
Milesius traditur primus Olympiade quinquagesima octava,
signa deinde in eo Cleostratus, et prima arietis ac sagittari,
sphaeram ipsam ante multo Atlas. Nunc relicto mundi ipsius
32 corpore reliqua inter caelum terrasque tractentur. Summum
esse quod vocant Saturni sidus ideoque minumum videri et
maxumo ambire circulo ac tricesimo anno ad brevissima sedis
suae principia regredi certum est, omnium autem errantium
siderum meatus, interque ea solis et lunae, contrarium mundo
agere cursum, id est laevom illo semper in dexteram prae-
33 cipiti. Et quamvis adsidua conversione inmensae celeritatis
attollantur ab eo rapianturque in occasum, adverso tamen
ire motu per suos quaeque passus. ita fieri, ne convolutus
aer eandem in partem aeterna mundi vertigine ignavo globo
torpeat, sed fundatur adverso siderum verbere discretus et
34 digestus. Saturni autem sidus gelidae ac rigentis esse natu-
rae, multumque ex eo inferiorem Iovis circulum et ideo motu
celeriori duodenis circumagi annis. Tertium Martis, quod
quidam Herculis vocant, ignea ardentis solis vicinitate binis
fere annis converti, ideoque huius ardore nimio et rigore
Saturni interiectum ambobus ex utroque temperari Iovem sa-
35 lutaremque fieri. Deinde solis meatum esse partium quidem
trecentarum sexaginta, sed ut observatio umbrarum eius red-
eat ad notas quinos annis dies adici superque quartam par-
tem diei. quam ob causam quinto anno unus intercalaris dies
36 additur, ut temporum ratio solis itineri congruat. Infra solem
ambit ingens sidus appellatum Veneris, alterno meatu vagum

ipsisque cognominibus aemulum solis ac lunae. praeveniens
quippe et ante matutinum exoriens luciferi nomen accipit ut
sol alter diemque maturans, contra ab occasu refulgens nun-
cupatur vesper ut prorogans lucem vicemque lunae reddens.
Quam naturam eius Pythagoras Samius primus deprehendit 37
Olympiade circiter XLII, qui fuit urbis Romae annus CXLII.
Iam magnitudine extra cuncta alia sidera est, claritatis qui-
dem tantae ut unius huius stellae radiis umbrae reddantur.
itaque et in magno nominum ambitu est. alii enim Iunonis,
alii Isidis, alii Matris Deum appellavere. Huius natura cuncta 38
generantur in terris. namque in alterutro exortu genitali rore
conspergens non terrae modo conceptus inplet, verum ani-
mantium quoque omnium stimulat. signiferi autem ambitum
peragit trecenis et duodequinquagenis diebus, a sole num-
quam absistens partibus sex atque quadraginta longius, ut
Timaeo placet. Simili ratione, sed nequaquam magnitudine 39
aut vi, proxumum illi Mercuri sidus, a quibusdam appellatum
Apollinis, inferiore circulo fertur novem diebus ociore amb-
itu, modo ante solis exortum modo post occasum splendens,
numquam ab eo viginti duabus partibus remotior, ut Cidenas
et Sosigenes docent. Ideo et peculiaris horum siderum ratio
est neque communis cum supra dictis. nam ea et quarta parte 40
caeli a sole abesse et tertia, et adversa soli saepe cernuntur,
maioresque alios habent cuncta plenae conversionis ambitus
in magni anni ratione dicendos. 10, 5

9. Sed omnium admirationem vincit novissimum sidus, 41
terris familiarissimum et in tenebrarum remedium ab natura
repertum lunae. Multiformis haec ambage torsit ingenia con-
templantium et proxumum ignorari maxume sidus indignan-
tium, crescens semper aut senescens et modo curvata in cor- 42
nua falcis, modo aequa portione divisa, modo sinuata in or-
bem, maculosa eademque subito praenitens, inmensa orbe
pleno ac repente nulla, alias pernox alias sera et parte diei
solis lucem adiuvans, deficiens et in defectu tamen conspicua,
quae mensis exitu latet, cum laborare non creditur. iam vero 43
humilis excelsa, et ne id quidem uno modo, sed alias admota
caelo alias contigua montibus, nunc in aquilonem elata nunc
in austros deiecta, quae singula in ea deprehendit hominum

primus Endymion, ob id amore eius captus fama traditus.
Non sumus profecto grati erga eos qui labore curaque lucem
nobis aperuere in hac luce, miraque humani ingeni peste
sanguinem et caedis condere annalibus iuvat, ut scelera ho-
44 minum noscantur mundi ipsius ignaris. Proxuma ergo car-
dini, ideoque minumo ambitu, vicenis diebus septenisque et
tertia diei parte, peragit spatia eadem quae Saturni sidus
32 altissimum triginta, ut dictum est, annis. dein morata in coitu
solis biduo, cum tardissime, a tricesima luce rursus ad eas-
dem vicis exit, haut scio an omnium quae in caelo pernosci
potuerunt magistra. in duodecim mensum spatia oportere di-
45 vidi annum, quando ipsum totiens solem redeuntem ad prin-
cipia consequitur. solis fulgore eam ut reliqua siderum regi,
siquidem in totum mutuata ab eo luce fulgere, qualem in re-
percussu aquae volitare conspicimus. ideo molliore et inper-
fecta vi solvere tantum umorem atque etiam augere, quem
solis radii absumant. ideo et inaequali lumine adspici, quia
ex adverso demum plena reliquis diebus tantum ex se terris
46 ostendat quantum ex sole ipsa concipiat. in coitu quidem
non cerni, quoniam haustum omnem lucis adversa illo rege-
rat unde acceperit. sidera vero haut dubie umore terreno
pasci, quia dimidio orbe nonnumquam maculosa cernatur,
scilicet nondum suppetente ad hauriendum ultra iusta vi. ma-
culas enim non aliud esse quam terrae raptas cum umore
sordis. 10. defectus autem suos et solis, rem in tota con-
templatione naturae maxume miram et ostento similem, ma-
47 gnitudinum umbraeque indices exsistere. (7) quippe mani-
festum est solem interventu lunae occultari lunamque terrae
obiectu, ac vicis reddi eosdem solis radios luna interpositu
suo auferente terrae terraque lunae. hac subeunte repenti-
nas obduci tenebras rursumque illius umbra sidus hebetari.
neque aliud esse noctem quam terrae umbram, figuram autem
umbrae similem metae ac turbini inverso, quando mucrone
tantum ingruat neque lunae excedat altitudinem, quoniam
nullum aliud sidus eodem modo obscuretur et talis figura
48 semper mucrone deficiat. Spatio quidem consumi umbras in-
dicio sunt volucrum praealti volatus. ergo confinium illis
est aeris terminus initiumque aetheris. supra lunam pura

omnia ac diuturnae lucis plena. a nobis autem per noctem
cernuntur sidera ut reliqua lumina e tenebris, et propter
has causas nocturno tempore deficit luna. stati autem atque
menstrui non sunt utrique defectus propter obliquitatem signi-
feri lunaeque multivagos, ut dictum est, flexus, non semper 48
in scripulis partium congruente siderum motu.

11. (8.) Haec ratio mortalis animos subducit in caelum, 49
ac velut inde contemplantibus trium maxumarum rerum na-
turae partium magnitudinem detegit. non posset quippe totus
sol adimi terris intercedente luna, si terra maior esset quam
luna. tertia ex utroque vastitas solis oculorum argumentis
aperietur, ut non sit necesse amplitudinem eius oculorum
argumentis atque coniectura animi scrutari: inmensum esse, 50
quia arborum in limitibus porrectarum in quotlibet passuum
milia umbras paribus iaciat intervallis tamquam toto spatio
medius, et quia per aequinoctium omnibus in meridiana plaga
habitantibus simul fiat a vertice, item quia circa solstitialem
circulum habitantium meridie ad septentrionem umbrae ca-
dant, ortu vero ad occasum, quae fieri nullo modo possent
nisi multo quam terra maior esset, nec quod montem Idam
exoriens latitudine exsuperet, dextra laevaque large amplec-
tens, praesertim tanto discretus intervallo. Defectus lunae 51
magnitudinem eius haut dubia ratione declarat, sicut terrae
parvitatem ipse deficiens. Namque cum sint tres umbrarum
figurae, constetque, si par lumini sit materia quae iaciat,
umbram columnae effigie iaci nec habere finem, si vero maior
materia quam lumen, turbinis recti, ut sit imum eius angustis-
simum et simili modo infinita longitudo, si minor materia quam
lux, metae exsistere effigiem in cacuminis finem desinentem,
talemque cerni umbram deficiente luna, palam fit, ut nulla 52
amplius relinquatur dubitatio, superari magnitudinem terrae,
id quidem et tacitis naturae ipsius indiciis. Cur enim partitis
vicibus anni brumalis abscedit aut noctium opacitate terras
reficit? Exusturus haut dubie, et sic quoque exurens quadam
in parte. tanta magnitudo est.

12. (9.) Et rationem quidem defectus utriusque primus 53
Romani generis in volgum extulit Sulpicius Gallus, qui consul
cum M. Marcello fuit, sed tum tribunus militum, sollicitudine

exercitu liberato pridie quam Perses rex superatus a Paulo est in concionem ab imperatore productus ad praedicendam eclipsim, mox et conposito volumine. apud Graecos autem investigavit primus omnium Thales Milesius Olympiadis XLVIII anno quarto praedicto solis defectu qui Alyatte rege factus est urbis conditae anno CLXX. post eos utriusque sideris cursum in sexcentos annos praecinuit Hipparchus, menses gentium diesque et horas ac situs locorum et visus populorum conplexus, aevo teste haut alio modo quam consilio-
54 rum naturae particeps. Viri ingentes, supraque mortalium naturam tantorum numinum lege deprehensa et misera hominum mente absoluta in defectibus scelera aut mortem aliquam siderum pavente, quo in metu fuisse Stesichori et Pindari vatum sublimia ora palam est deliquio solis, at in luna veneficia arguente mortalitate et ob id crepitu dissono auxiliante, quo pavore ignarus causae Nicias Atheniensium imperator veritus classem portu educere opes eorum adflixit, macti ingenio este, caeli interpretes rerumque naturae capaces,
55 argumenti repertores quo deos hominesque vicistis! Quis enim haec cernens et statos siderum (quoniam ita appellare placuit) labores non suae necessitati mortalis genitos ignoscat? Nunc confessa de iisdem breviter atque capitulatim attingam ratione admodum necessariis locis strictimque reddita, nam neque instituti operis talis argumentatio est, neque omnium rerum adferri posse causas minus mirum est quam constare in aliquis.

56 13. (10.) Defectus CCXXIII mensibus redire in suos orbis certum est, solis defectus non nisi novissima primave fieri luna, quod vocant coitum, lunae autem non nisi plena, semperque citra quam proxume fuerint. omnibus autem annis fieri utriusque sideris defectus statis diebus horisque sub terra, nec tamen, cum superne fiant, ubique cerni, aliquando propter nubila, saepius globo terrae obstante convexitatibus
57 mundi. Intra ducentos annos Hipparchi sagacitate conpertum est et lunae defectum aliquando quinto mense a priore fieri, solis vero septumo. eundem bis in triginta diebus supra terras occultari, sed ab aliis hoc cerni, quaeque sunt in hoc miraculo maxume mira, cum conveniat umbra terrae lunam

hebetari, nunc ab occasus parte hoc ei accidere, nunc ab exortus, quanam ratione, cum solis exortu umbra illa hebetatrix sub terra esse debeat, semel iam acciderit ut in occasu luna deficeret utroque super terram conspicuo sidere. nam ut XV diebus utrumque sidus quaereretur et nostro aevo accidit imperatoribus Vespasianis patre III. filio iterum consulibus.

14. (11.) Lunam semper aversis a sole cornibus, si cre- 58
scat, ortus spectare, si minuatur, occasus, haut dubium est. lucere dodrantes semuncias horarum ab secunda adicientem usque ad plenum orbem detrahentemque in deminutionem, intra quattuordecim autem partis solis semper occultam esse. Quo argumento amplior errantium stellarum quam lunae magnitudo colligitur, quando illae et a septenis interdum partibus emergant. sed altitudo cogit minores videri, sicut adfixas caelo solis fulgore interdiu non cerni, cum aeque ac noctu luceant, idque manifestum fiat defectu solis et praealtis puteis.

15. (12.) Errantium autem tres, quas supra solem dixi- 59
mus sitas, occultantur meantes cum eo, exoriuntur vero ma- 32 sqq.
tutino discedentes partibus numquam amplius undenis. postea radiorum eius contactu reguntur, et in triquetro a partibus centum viginti stationes matutinas faciunt, quae et primae vocantur, mox in adverso a partibus centum octoginta exortus vespertinos, iterumque in centum viginti ab alio latere adpropinquantes stationes vespertinas quas secundas vocant, donec adsecutus in partibus duodenis occultet illas, qui ve-
spertini occasus appellantur. Martis stella ut propior etiam 60
ex quadrato sentit radios, a nonaginta partibus, unde et nomen accepit motus primus et secundus nonagenarius dictus ab utroque exortu. eadem stationalis senis mensibus conmoratur in signis, alioqui bimestris, cum ceterae utraque
statione quaternos menses non inpleant. Inferiores autem 61
duae occultantur in coitu vespertino simili modo, relictaeque a sole totidem in partibus faciunt exortus matutinos, ad quos a longissimis distantiae suae metis solem insequontur, adeptaeque occasu matutino conduntur ac praetereunt. mox eodem intervallo vespere exoriuntur usque ad quos diximus 38

terminos. ab hisce retrogradiuntur ad solem et occasu ve-
spertino delitescunt. Veneris stella et stationes duas, matu-
tinam vespertinamque, ab utroque exortu facit a longissimis
distantiae suae finibus. Mercuri stationes breviore momento
quam ut deprehendi possint.
62 (13.) Haec est luminum occultationumque ratio, perple-
xior motu multisque involuta miraculis. siquidem magnitudi-
nes suas et colores mutant, et eadem ad septentrionem acce-
dunt abeuntque ad austrum, terrisque propiores aut caelo
repente cernuntur. in quibus aliter multa quam priores tra-
dituri fatemur ea quoque illorum esse muneris qui primi quae-
rendi vias demonstraverint, modo ne quis desperet saecula
63 proficere semper. Pluribus de causis haec omnia accidunt.
prima circulorum quos Graeci ἀψῖδας in stellis vocant (etenim
Graecis utendum erit vocabulis). sunt autem hi sui cuique
earum, aliique quam mundo, quoniam terra a verticibus duo-
bus quos appellaverunt polos centrum caeli nec non et
signiferi est oblique inter eos siti. omnia autem haec con-
stant ratione circini semper indubitata. ergo ab alio cuique
centro apsides suae exsurgunt, ideoque diversos habent orbis
motusque dissimilis, quoniam interiores apsidas necesse est
64 breviores esse. 16. Igitur a terrae centro apsides altissimae
sunt Saturno in scorpione, Iovi in virgine, Marti in leone,
soli in geminis, Veneri in sagittario, Mercurio in capricorno,
mediis omnium partibus, et e contrario ad terrae centrum
humillimae atque proxumae. Sic fit ut tardius moveri videan-
tur, cum altissimo ambitu feruntur, non quia adcelerent tar-
dentve naturalis motus, qui certi ac singuli sunt illis, sed
quia deductas ab summa apside lineas coarctari ad centrum
necesse est sicut in rotis radios, idemque motus alias maior
65 alias minor centri propinquitate sentitur. Altera sublimitatium
causa, quoniam a suo centro apsidas altissimas habent in aliis
signis, Saturnus in librae parte vicesima, Iuppiter cancri
quinta decuma, Mars capricorni vicesima octava, sol arietis
vicesima nona, Venus piscium septuma decuma, Mercurius
virginis quinta decuma, luna tauri quarta. Tertia altitudinum
ratio caeli mensura, non circuli, intellegitur, subire eas aut
66 descendere per profundum aeris oculis aestumantibus. Huic

conexa latitudinum signiferi obliquitatisque causa est. Per
hunc stellae quas diximus feruntur, nec aliud habitatur in 21 sq.
terris quam quod illi subiacet, reliqua a polis squalent. Ve-
neris tantum stella excedit eum binis partibus, quae causa
intellegitur efficere ut quaedam animalia et in desertis mundi
nascantur. Luna quoque per totam latitudinem eius vagatur,
sed omnino non excedens eam. Ab his Mercuri stella laxis-
sime, ut tamen e duodenis partibus (tot enim sunt latitudinis)
non amplius octonas pererret, neque has aequaliter, sed duas
medio eius et supra quattuor infra duas. Sol deinde medio 67
fertur inter duas partis flexuoso draconum meatu inaequalis,
Martis stella quattuor mediis, Iovis media et super eam dua-
bus, Saturni duabus ut sol. Haec erit latitudinum ratio ad
austrum descendentium aut ad aquilonem subeuntium. hac
constare et tertiam illam a terra subeuntium in caelum, et
pariter scandi eam quoque existumavere plerique falso. qui
ut coarguantur, aperienda est subtilitas inmensa et omnis eas
conplexa causas. Convenit stellas in occasu vespertino pro- 68
xumas esse terrae et altitudine et latitudine, exortusque ma-
tutinos in initio cuiusque fieri, stationes in mediis latitudinum
articulis, quae vocant ecliptica. Perinde confessum est mo-
tum augeri quamdiu in vicino sint terrae, cum abscedant in
altitudinem, minui. quae ratio lunae maxume sublimitatibus
adprobatur. Aeque non est dubium in exortibus matutinis
etiamnum augeri atque a stationibus primis tris superiores
diminui usque ad stationes secundas. Quae cum ita sint, ma- 69
nifestum erit ab exortu matutino latitudines scandi, quoniam
in eo primum habitu incipiat parcius adici motus, in stationi-
bus vero primis et altitudinem subire, quoniam tum primum
incipiant detrahi numeri stellaeque retroire. cuius rei ratio
privatim reddenda est. Percussae in qua diximus parte et
triangulo solis radio inhibentur rectum agere cursum, et ignea
vi levantur in sublime. Hoc non protinus intellegi potest visu 70
nostro, ideoque existumantur stare, unde et nomen accepit
statio. Progreditur deinde eiusdem radi violentia, et retroire
cogit vapor repercussas. Multo id magis in vespertino earum
exortu, toto sole adverso cum in summas apsidas expelluntur,
minumaeque cernuntur, quoniam altissime absunt, et minumo

feruntur motu, tanto minores, cum hoc in altissimis apsidum
71 evenit signis. Ab exortu vespertino latitudo descenditur parcius iam se minuente motu, non tamen ante stationes secundas augente, cum et altitudo descenditur, superveniente ab alio latere radio eademque vi rursus ad terras deprimente quae sustulerit in caelum e priore triquetro. tantum interest, subeant radii an superveniant, multoque eadem magis in vespertino occasu accidunt. Haec est superiorum stellarum ratio, difficilior reliquarum et a nullo ante nos reddita.

72 17. (14.) Primum igitur dicatur, cur Veneris stella numquam longius XLVI partibus, Mercuri XX ab sole abscedant, saepe citra eas ad solem reciprocent. Sic conversas habent utraeque apsidas ut infra solem sitae, tantumque circulis earum sub terra est quantum superne praedictarum, et ideo non possunt abesse amplius, quoniam curvatura apsidum ibi non habet longitudinem maiorem. ergo utrique simili ratione modum statuunt apsidum suarum margines ac spatia longitu-
73 dinis latitudinum evagatione pensant. At enim cur non semper ad quadraginta sex et ad partis viginti perveniunt? Immo vero. sed ratio canonicos fallit. namque adparet apsidas quoque earum moveri, quod numquam transeant solem. Itaque cum in partem ipsam eius incidere margines alterutro latere, tum et stellae ad longissima sua intervalla pervenire intelleguntur. cum citra fuere margines totidem partibus, et ipsae ocius redire creduntur, cum sit illa semper utrique
74 extremitas summa. Hinc et ratio motuum conversa intellegitur. Superiores enim celerrime feruntur in occasu vespertino, hae tardissime. illae a terra altissime absunt, cum tardissime moventur, hae, cum ocissime. Quia sicut in illis propinquitas centri adcelerat ita in his extremitas circuli, illae ab exortu matutino minuere celeritatem incipiunt, hae vero augere. illae retro cursum agunt a statione matutina usque ad vespertinam, Veneris a vespertina usque ad matutinam.
75 Incipit autem ab exortu matutino latitudinem scandere, altitudinem vero ac solem insequi a statione matutina, ocissima in occasu matutino et altissima, degredi autem latitudine motumque minuere ab exortu vespertino, retro quidem ire simulque altitudine degredi a statione vespertina. Mercuri

rursus stella utroque modo scandere ab exortu matutino, degredi vero latitudine a vespertino, consecutoque sole ad quindecim partium intervallum consistit quatriduo prope inmobilis. mox ab altitudine descendit retroque graditur ab 76 occasu vespertino usque ad exortum matutinum, tantumque haec et luna totidem diebus quot subiere descendunt. Veneris quindecies pluribus subit, rursus Saturni et Iovis duplicato degrediuntur, Martis etiam quadruplicato. Tanta est naturae varietas, sed ratio evidens. nam quae in vaporem solis nituntur etiam descendunt aegre.

(15.) Multa promi amplius circa haec possunt secreta 77 naturae legesque quibus ipsa serviat. exempli gratia in Martis sidere, cuius est maxume inobservabilis cursus, numquam id stationem facere Iovis sidere triquetro, raro admodum sexaginta partibus discreto, qui numerus sexangulas mundi efficit formas, nec exortus nisi in duobus signis tantum, cancri et leonis, simul edere. Mercuri vero sidus exortus vespertinos in piscibus raros facere, creberrimos in virgine, in libra matutinos, item matutinos in aquario, rarissimos in leone, retrogradum in tauro et in geminis non fieri, in cancro vero non citra vicesimam quintam partem. lunam bis coitum 78 cum sole in nullo alio signo facere quam geminis, non coire aliquando in sagittario tantum, novissimam vero primamque eadem die vel nocte nullo alio in signo quam ariete conspici. id quoque paucis mortalium contingit, et inde fama cernendi Lynceo. non conparere in caelo Saturni sidus et Martis, cum plurumum, diebus centum septuaginta, Iovis triginta sex aut, cum minumum, denis detractis diebus, Veneris sexaginta novem aut, cum minumum, quinquaginta duobus, Mercuri tredecim aut, cum plurumum, octodecim.

18. (16.) Colores ratio altitudinum temperat, siquidem 79 earum similitudinem trahunt in quarum aera venere subeundo, tinguitque adpropinquantes utralibet alieni meatus circulus, frigidior in pallorem, ardentior in ruborem, ventosus in horrorem, sol atque conmissurae apsidum extremaeque orbitae atram in obscuritatem. suus quidem cuique color est, Saturno candidus, Iovi clarus, Marti igneus, lucifero candens, vesperi refulgens, Mercurio radians, lunae blandus, soli, cum oritur,

ardens, postea radians, his causis conexo visu et earum quae
80 caelo continentur. namque modo multitudo conferta inest circa dimidios orbis lunae, placida nocte leniter inlustrante eas, modo raritas, ut fugisse miremur, plenilunio abscondente aut cum solis suprave dictarum radii visus perstrinxere nostros. et ipsa autem luna ingruentium solis radiorum haut dubie differentias sentit, hebetante cetero inflexos mundi convexitate eos praeterquam ubi recti angulorum conpetant ictus. itaque in quadrato solis dividua est, in triquetro seminani ambitur orbe, inpletur autem in adverso, rursusque minuens easdem effigies paribus edit intervallis, simili ratione qua supra solem tria sidera.

81 19. (17.) Sol autem ipse quattuor differentias habet, bis aequata nocte diei, verno et autumno, in centrum incidens terrae octavis in partibus arietis ac librae, bis permutatis spatiis, in auctum diei bruma, octava in parte capricorni, noctis vero solstitio, totidem in partibus cancri. Inaequalitatis causa obliquitas signiferi, cum pars aequa mundi super subterque terras omnibus fiat momentis. sed quae recta in exortu suo consurgunt signa longiore tractu tenent lucem, quae vero obliqua ociore transeunt spatio.

82 20. (18.) Latet plerosque magna caeli adsectatione conpertum a principibus doctrinae viris superiorum trium siderum ignis esse qui decidui ad terras fulminum nomen habeant, sed maxume ex his medio loco siti, fortassis quoniam contagium nimii umoris ex superiori circulo atque ardoris ex subiecto per hunc modum egerat, ideoque dictum Iovem fulmina iaculari. ergo ut e flagrante ligno carbo cum crepitu, sic a sidere caelestis ignis exspuitur praescita secum adferens, ne abdicata quidem sui parte in divinis cessante operibus. idque maxume turbato fit aere, quia collectus umor abundantiam stimulat aut quia turbatur quodam ceu gravidi sideris partu.

83 21. (19.) Intervalla quoque siderum a terra multi indagare temptarunt, et solem abesse a luna undeviginti partis quantam lunam ipsam a terra prodiderunt. Pythagoras vero, vir sagacis animi, a terra ad lunam centum viginti sex milia stadiorum esse colligit, ad solem ab ea duplum, inde ad duo-

decim signa triplicatum, in qua sententia et Gallus Sulpicius fuit noster.

22. (20.) Sed Pythagoras interdum ex musica ratione ap- 84
pellat tonum quantum absit a terra luna, ab ea ad Mercurium dimidium eius spati, et ab eo ad Veneris fere tantundem, a quo ad solem sescuplum, a sole ad Martem tonum, id est quantum ad lunam a terra, ab eo ad Iovem dimidium, et ab eo ad Saturni dimidium, et inde sescuplum ad signiferum. ita septem tonos effici, quam diapason harmoniam vocant, hoc est universitatem concentus. in ea Saturnum Dorio moveri phthongo, Iovem Phrygio, et in reliquis similia, iucunda magis quam necessaria subtilitate.

23. (21.) Stadium centum viginti quinque nostros efficit 85
passus, hoc est pedes sexcentos viginti quinque. Posidonius non minus quadraginta stadiorum a terra altitudinem esse in qua nubila ac venti nubesque proveniant, inde purum liquidumque et inperturbatae lucis aera, sed a turbido ad lunam viciens centum milia stadiorum, inde ad solem quinquiens miliens, et spatio fieri ut tam inmensa eius magnitudo non exurat terras. pluris autem nubis nongentis in altitudinem subire prodiderunt. Inconperta haec et inextricabilia, sed prodenda, quia sunt prodita, in quis tamen una ratio geometricae collectionis numquam fallacis possit non repudiari, si cui libeat altius ista persequi, nec ut mensura (id enim velle paene dementis oti est), sed ut tantum aestumatio coniectandi constet animo. Nam cum trecentis sexaginta et fere 86
sex partibus orbis solis ex circuitu eius patere adpareat circulum per quem meat, semperque dimetiens tertiam partem ambitus et tertiae paulo minus septumam colligat, adparet dempta eius dimidia (quoniam terra centralis interveniat) sextam fere partem huius inmensi spati quod circa terram circuli solaris animo conprehenditur inesse altitudinis spatio, lunae vero duodecimam, quoniam tanto breviore quam sol ambitu currit. ita fieri eam in medio solis ac terrae. Mirum 87
quo procedat inprobitas cordis humani parvolo aliquo invitata successu, sicut in supra dictis occasionem inpudentiae ratio largitur. ausique divinare solis ad terram spatia eadem ad caelum agunt, quoniam sit medius sol, ut protinus mundi

quoque ipsius mensura veniat ad digitos. quantas enim dimetiens habeat septumas, tantas habere circulum duo et vicesimas, tamquam plane a perpendiculo mensura caeli constet.

88 Aegyptia ratio, quam Petosiris et Nechepsos ostendere, singulas partis in lunari circulo (ut dictum est) minumo triginta tribus stadiis paulo amplius patere colligit, in Saturni amplis-
35 simo duplum, in solis, quem medium esse diximus, utriusque mensurae dimidium. quae conputatio plurumum habet pudoris, quoniam ad Saturni circulum addito signiferi ipsius intervallo nec numerabilis multiplicatio efficitur.

89 24. (22.) Restant pauca de mundo. namque et in ipso caelo stellae repente nascuntur. Plura earum genera. 25. Cometas Graeci vocant (nostri crinitas) horrentis crine sanguineo et comarum modo in verticem hispidas. iidem pogonias quibus inferiore ex parte in speciem barbae longae promittitur iuba. Acontiae iaculi modo vibrantur. ocissimo significatu haec fuit de qua quinto consulatu suo Titus imperator Caesar praeclaro carmine perscripsit ad hunc diem novissime visa. Easdem breviores et in mucronem fastigatas xiphias vocavere, quae sunt omnium pallidissimae et quodam gladi nitore ac sine ullis radiis, quos et disceus, nomini similis, colore autem electro, raros e margine emittit.

90 Pitheus doliorum cernitur figura in concavo fumidae lucis. Ceratias cornus speciem habet, qualis fuit cum Graecia apud Salamina depugnavit. Lampadias ardentis imitatur facis, hippeus equinas iubas, celerrimi motus atque in orbem circa se euntis. Fit et candidus cometes argenteo crine ita refulgens ut vix contueri liceat, specieque humana [dei] effigiem in se ostendens. Fiunt et hirti villorum specie et nube aliqua circumdati. Semel adhuc iubae effigies mutata in hastam est, Olympiade CVIII, urbis anno CCCCVIII. Brevissimum quo cernerentur spatium VII dierum adnotatum est, longissimum CLXXX.

91 (23.) Moventur autem aliae errantium modo, aliae inmobiles haerent, omnes ferme sub ipso septentrione, aliqua eius parte non certa, sed maxume in candida quae lactei circuli nomen accepit. Aristoteles tradit et simul pluris cerni, nemini conpertum alteri, quod equidem sciam. ventos autem

ab his gravis aestusve significari. Fiunt et hibernis mensi-
bus et in austrino polo, sed ibi citra ullum iubar. diraque
conperta Aethiopum et Aegypti populis, cui nomen aevi eius
rex dedit Typhon, ignea specie ac spirae modo intorta, visu
quoque torvo, nec stella verius quam quidam igneus nodus.
Sparguntur aliquando et errantibus stellis ceterisque crines. 92
sed cometes numquam in occasura parte caeli est, terrificum
magna ex parte sidus atque non leviter piatum, ut civili motu
Octavio consule iterumque Pompei et Caesaris bello, in nostro
vero aevo circa veneficium quo Claudius Caesar imperium
reliquit Domitio Neroni ac deinde principatu eius adsiduum
prope ac saevom. Referre arbitrantur, in quas partis sese
iaculetur aut cuius stellae viris accipiat, quasque similitudi-
nes reddat et quibus in locis emicet. Tibiarum specie musi- 93
cae arti portendere, obscenis autem moribus in verendis
partibus signorum, ingeniis et eruditioni, si triquetram figu-
ram quadratamve paribus angulis ad aliquos perennium stel-
larum situs edant, venena fundere in capite septentrionalis
austrinaeve serpentis. Cometes in uno totius orbis loco co-
litur in templo Romae, admodum faustus divo Augusto iudi-
catus ab ipso, qui incipiente eo adparuit ludis quos faciebat
Veneri Genetrici non multo post obitum patris Caesaris in col-
legio ab eo instituto. Namque his verbis in gaudium prodit: 94
Iis ipsis ludorum meorum diebus sidus crinitum
per septem dies in regione caeli quae sub septen-
trionibus est conspectum. id oriebatur circa un-
decimam horam diei clarumque et omnibus e ter-
ris conspicuum fuit. eo sidere significari volgus
credidit Caesaris animam inter deorum inmorta-
lium numina receptam, quo nomine id insigne
simulacro capitis eius, quod mox in foro conse-
cravimus, adiectum est. Haec ille in publicum. interiore
gaudio sibi illum natum seque in eo nasci interpretatus est,
et, si verum fatemur, salutare id terris fuit. Sunt qui et haec
sidera perpetua esse credant, suoque ambitu ire, sed non
nisi relicta a sole cerni. alii vero qui nasci umore fortuito
et ignea vi, ideoque solvi.

26. (24.) Idem Hipparchus numquam satis laudatus, ut 95

57 quo nemo magis adprobaverit cognationem cum homine siderum animasque nostras partem esse caeli, novam stellam et aliam in aevo suo genitam deprehendit, eiusque motu qua die fulsit ad dubitationem est adductus, anne hoc saepius fieret moverenturque et eae quas putamus adfixas. ideoque ausus rem etiam deo inprobam, adnumerare posteris stellas ac sidera ad nomen expungere organis excogitatis per quae singularum loca atque magnitudines signaret, ut facile discerni posset ex eo, non modo an obirent nascerenturque, sed an omnino aliqua transirent moverenturque, item an crescerent minuerenturque, caelo in hereditate cunctis relicto, si quisquam qui cretionem eam caperet inventus esset.

96 (25.) Emicant et faces non nisi cum decidunt visae, qualis Germanico Caesare gladiatorum spectaculum edente praeter ora populi meridiano transcucurrit. Duo genera earum. lampadas vocant plane facis, alterum bolidas, quale Mutinensibus malis visum est. distant quod faces vestigia longa faciunt priore ardente parte, bolis vero perpetua ardens longiorem trahit limitem.

(26.) Emicant et trabes simili modo, quas δοκοὺς vocant, qualis cum Lacedaemonii classe victi imperium Graeciae amisere. Fit et caeli ipsius hiatus, quod vocant chasma.

97 27. (27.) Fit et sanguinea specie (quo nihil terribilius mortalium timori est) incendium ad terras cadens inde, sicut Olympiadis CVII. anno tertio, quum rex Philippus Graeciam quateret. Atque haec ego statis temporibus naturae ut cetera arbitror exsistere, non, ut plerique, variis de causis quas ingeniorum acumen excogitat. quippe ingentium malorum fuere praenuntia, sed ea accidisse non quia haec facta sunt arbitror, verum haec ideo facta quia incasura erant illa. raritate autem occultam eorum esse rationem, ideoque non sicut exortus supra dictos defectusque et multa alia nosci.

98 28. (28.) Cernuntur et stellae cum sole totis diebus, plerumque et circa solis orbem ceu spiceae coronae et versicolores circuli, qualiter Augusto Caesare in prima iuventa urbem intrante post obitum patris ad nomen ingens capessendum. 29. Exsistunt eaedem coronae circa lunam et circa nobilia astra caeloque inhaerentia.

(29.) Circa solem arcus adparuit L. Opimio Q. Fabio, orbis L. Porcio M'. Acilio, circulus rubri coloris L. Iulio P. Rutilio coss.

30. (30.) Fiunt prodigiosi et longiores solis defectus, qualis occiso dictatore Caesare et Antoniano bello totius paene anni pallore continuo.

31. (31.) Et rursus plures soles simul cernuntur, nec 99
supra ipsum nec infra, sed ex obliquo, numquam iuxta nec contra terram nec noctu, sed aut oriente aut occidente. Semel et meridie conspecti in Bosporo produntur, qui ab matutino tempore duraverunt in occasum. Trinos soles antiqui saepius videre, sicut Sp. Postumio Q. Mucio et Q. Marcio M. Porcio et M. Antonio P. Dolabella et M. Lepido L. Planco coss., et nostra aetas vidit divo Claudio principe, consulatu eius Cornelio Orfito collega. plures quam tres simul visi ad hoc aevi numquam produntur.

32. (32.) Lunae quoque trinae, ut Cn. Domitio C. Fannio consulibus, adparuere.

33. (33.) Quod plerique appellaverunt soles nocturnos, 100
lumen de caelo noctu visum est C. Caecilio Cn. Papirio consulibus et saepe alias, ut diei species nocte luceret.

34. (34.) Clipeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcucurrit solis occasu L. Valerio C. Mario consulibus.

35. (35.) Scintillam e stella cadere et augeri terrae adpropinquantem ac, postquam lunae magnitudine facta sit, inluxisse ceu nubilo die, dein, cum in caelum se reciperet, lampadem factam semel umquam proditur Cn. Octavio C. Scribonio consulibus. vidit id Silanus proconsul cum comitatu suo.

36. (36.) Fieri videntur et discursus stellarum numquam temere, ut non ex ea parte truces venti cooriantur.

37. (37.) Exsistunt stellae et in mari terrisque. Vidi no- 101
cturnis militum vigiliis inhaerere pilis pro vallo fulgorem effigie ea, et antemnis navigantium aliisque navium partibus ceu vocali quodam sono insistunt ut volucres sedem ex sede mutantes, graves, cum solitariae venere, mergentesque navigia, et si in carinae ima deciderint, exurentes, geminae autem salutares et prosperi cursus nuntiae, quarum adventu

fugari diram illam ac minacem appellatamque. Helenam fe-
runt, et ob id Polluci et Castori id numen adsignant, eos-
que in mari deos invocant. Hominum quoque capita vesper-
tinis magno praesagio circumfulgent. omnia incerta ratione
et in naturae maiestate abdita.
102 38. (38.) Hactenus de mundo ipso sideribusque. nunc
reliqua caeli memorabilia. namque et hoc caelum appella-
vere maiores quod alio nomine aera, omne quod inani simile
vitalem hunc spiritum fundit. Infra lunam haec sedes, multo-
que inferior (ut animadverto propemodum constare) infini-
tum ex superiore natura aeris, infinitum et terreni halitus
miscens utraque sorte confunditur. Hinc nubila et tonitrua
et alia fulmina, hinc grandines, pruinae, imbres, procellae,
turbines, hinc plurima mortalium mala et rerum naturae pugna
103 secum. Terrena in caelum tendentia deprimit siderum vis,
eademque quae sponte non subeant ad se trahit. decidunt
imbres, nebulae subeunt, siccantur amnes, ruunt grandines,
torrent radii et terram in medium undique inpellunt, iidem
infracti resiliunt et quae potuere auferunt secum. vapor ex
alto cadit rursumque in altum redit. venti ingruunt inanes,
iidemque cum rapina remeant. tot animalium haustus spiri-
tum e sublimi trahit, at ille contra nititur, tellusque ut inani
104 caelo spiritum fundit. Sic ultro citro conmeante natura ut
tormento aliquo mundi celeritate discordia accenditur. nec
stare pugnae licet, sed adsidue rapta convolvitur et circa
terram inmenso rerum causas globo ostendit, subinde per
nubis caelum aliud obtexens. Ventorum hoc regnum. itaque
praecipua eorum natura ibi et ferme reliquas conplexa a se
causas, quoniam et tonitruum et fulminum iactus horum vio-
lentiae plerique adsignant, quin et ideo lapidibus pluere in-
terim, quia vento sint rapti, et multa similiter. quam ob rem
simul plura dicenda sunt.
105 39. (39.) Tempestatum rerumque quasdam statas esse
causas, quasdam vero fortuitas aut adhuc rationis inconper-
tae, manifestum est. Quis enim aestates et hiemes quaeque
in temporibus annua vice intelleguntur siderum motu fieri
dubitet? Ut solis ergo natura temperando intellegitur anno,
sic reliquorum quoque siderum propria est quibusque vis et

ad suam cuique naturam fertilis. alia sunt in liquorem soluti
umoris fecunda, alia concreti in pruinas aut coacti in ni-
vis aut glaciati in grandines, alia flatus, alia teporis, alia va-
poris, alia roris, alia rigoris. Nec vero haec tanta debent
existumari quanta cernuntur, cum esse eorum nullum mi-
nus luna tam inmensae altitudinis ratio declaret. Igitur in 106
suo quaeque motu naturam suam exercent, quod manifestum
Saturni maxume transitus imbribus faciunt. Nec meantium
modo siderum haec vis est sed multorum etiam adhaerentium
caelo, quotiens errantium accessu inpulsa aut coniectu radio-
rum exstimulata sunt, qualiter in suculis sentimus accidere,
quas Graeci ob id pluvio nomine appellant. quin et sua sponte
quaedam statisque temporibus, ut haedorum exortus. arcturi
vero sidus non ferme sine procellosa grandine emergit.

40. (40.) Nam caniculae exortu accendi solis vapores 107
quis ignorat, cuius sideris effectus amplissimi in terra sen-
tiuntur? Fervent maria exoriente eo, fluctuant in cellis vina,
moventur stagna. orygem appellat Aegyptus feram quam in
exortu eius contra stare et contueri tradit ac velut adorare,
cum sternuerit. canes quidem toto eo spatio maxime in ra-
biem agi non est dubium.

41. (41.) Quin in partibus quoque signorum quorundam 108
sua vis inest, ut autumnali aequinoctio brumaque, cum tem-
pestatibus confici sidus intellegimus, nec imbribus tantum
tempestatibusque sed multis et corporum et ruris experi-
mentis. adflantur alii sidere, alii conmoventur statis tempo-
ribus alvo, nervis, capite, mente. olea et populus alba et
salices solstitio folia circumagunt. floret ipso brumali die
suspensa in tectis arentis herba pulei. rumpuntur intentae
spiritu membranae. Miretur hoc qui non observet cotidiano 109
experimento herbam unam, quae vocatur heliotropium, abeun-
tem solem intueri semper omnibusque horis cum eo verti
vel nubilo obumbrante, iam quidem lunari potestate ostrea-
rum conchyliorumque et concharum omnium corpora augeri
ac rursus minui. Quin et soricum fibras respondere numero
lunae exquisivere diligentiores, minumumque animal, formi-
cam, sentire viris sideris interlunio semper cessantem. Quo 110
turpior homini inscitia est fatenti praecipue iumentorum quo-

rundam in oculis morbos cum luna increscere ac minui. Patrocinatur vastitas caeli inmensa discreta altitudine in duo atque septuaginta signa. Hae sunt rerum aut animantium effigies in quas digessere caelum periti. In his quidem mille sexcentas adnotavere stellas, insignis scilicet effectu visuve, exempli gratia in cauda tauri septem quas appellavere vergilias, in fronte suculas, booten qui sequitur septentriones.

111 42. (42.) Extra has causas non negaverim exsistere imbris ventosque, quoniam umidam a terra, alias vero propter vaporem fumidam exhalari caliginem certum est, nubisque liquore egresso in sublime aut ex aere coacto in liquorem gigni. Densitas earum corpusque haut dubio coniectatur argumento, cum solem obumbrent perspicuum alias etiam urinantibus in quamlibet profundam aquarum altitudinem.

112 43. (43.) Igitur non eam infitias posse in has et ignis superne stellarum decidere, qualis sereno saepe cernimus. quorum ictu concuti aera verum est, quando et tela vibrata stridunt. cum vero in nubem perveniunt, vaporem dissonum gigni ut candente ferro in aquam demerso et fumidum verticem volvi. hinc nasci procellas. et si in nube luctetur flatus aut vapor, tonitrua edi. si erumpat ardens, fulmina. si longiore tractu nitatur, fulgetras. his et findi nubem, illis perrumpi, et esse tonitrua inpactorum ignium plagas, ideoque protinus
113 coruscare igneas nubium rimas. posse et repulsu siderum depressum qui ad terram meaverit spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum, dum rixetur, edito fragore, cum erumpat, ut in membrana spiritu intenta. posse et attritu, dum in praeceps feratur, illum quisquis est spiritum accendi. posse et conflictu nubium elidi, ut duorum lapidum, scintillantibus fulgetris. Sed haec omnia esse fortuita. hinc bruta fulmina et vana, ut quae nulla veniant ratione naturae. his percuti montis, his maria, omnisque alios inritos iactus. illa vero fatidica ex alto statisque de causis et ex suis venire sideribus.

114 (44.) Simili modo ventos vel potius flatus posse et arido siccoque anhelitu terrae gigni non negaverim. posse et aquis

aera exspirantibus qui neque in nebulam densetur nec crassescat in nubis. posse et solis inpulsu agi, quoniam ventus haut aliud intellegatur quam fluctus aeris, pluribusque etiam modis. namque et e fluminibus ac nivibus et e mari videmus, et quidem tranquillo, et alios quos vocant altanos et e terra consurgere. qui, cum e mari redeunt, tropaei vocantur, si pergunt, apogei.

44. Montium vero flexus crebrique vertices et conflexa 115
cubito aut fracta in umeros iuga, concavi vallium sinus scindentes inaequalitate ideo resultantem aera (quae causa etiam voces multis in locis reciprocas facit) sine fine ventos generant. 45. iam quidam et specus, qualis in Delmatia ore vasto praeceps hiatu, in quem deiecto levi pondere quamvis tranquillo die turbini similis emicat procella. nomen loco est Senta. Quin et in Cyrenaica provincia rupes quaedam austro traditur sacra, quam profanum sit attrectari hominis manu confestim austro volvente harenas. In domibus etiam multa manu facta inclusa opacitate conceptacula auras suas habent. adeo causa non deest.

(45.) Sed plurumum interest, flatus sit an ventus. Illos 116
statos atque perspirantis, quos non tractus aliquis verum terrae sentiunt, qui non aura, non procella, sed mares appellatione quoque ipsa venti sunt, sive adsiduo mundi incitu et contrario siderum occursu nascuntur, sive hic est ille generabilis rerum naturae spiritus huc illuc tamquam in utero aliquo vagus, sive disparili errantium siderum ictu radiorumque multiformi iactu flagellatus aer, sive a suis sideribus exeunt his propioribus sive ab illis caelo adfixis cadunt. palam est illos quoque legem naturae habere non ignotam etiamsi nondum percognitam. 46. Viginti amplius auctores Graeci 117
veteres prodidere de his observationes. quo magis miror orbe discordi et in regna, hoc est in membra, diviso tot viris curae fuisse tam ardua inventu, inter bella praesertim et infida hospitia, piratis etiam omnium mortalium hostibus transitus ferme tenentibus, ut hodie quaedam in suo quisque tractu ex eorum commentariis qui numquam eo accessere verius noscat quam indigenarum scientia. nunc vero pace tam festa, tam gaudente proventu rerum artiumque principe, omnino

nihil addisci nova inquisitione, immo ne veterum quidem in-
118 venta perdisci. Non erant maiora praemia in multos dispersa
fortunae magnitudine, et ista plures sine praemio alio quam
posteros iuvandi eruerunt. Mores hominum senuere, non
fructus, et inmensa multitudo aperto quodcumque est mari
hospitalique litorum omnium adpulsu navigat, sed lucri, non
scientiae, gratia. nec reputat caeca mens et tantum avari-
tiae intenta id ipsum scientia posse tutius fieri. quapropter
scrupulosius quam instituto fortassis conveniat operi tractabo
ventos, tot milia navigantium cernens.
119 47. (46.) Veteres quattuor omnino servavere per toti-
dem mundi partis (ideo nec Homerus pluris nominat) hebeti,
ut mox iudicatum est, ratione. secuta aetas octo addidit nimis
subtili atque concisa. proxumis inter utramque media placuit
ad brevem ex numerosa additis quattuor. Sunt ergo bini in
quattuor caeli partibus, ab oriente aequinoctiali subsolanus,
ab oriente brumali volturnus. illum apelioten, hunc Graeci
eurum appellant. a meridie auster et ab occasu brumali Afri-
cus. noton et Liba nominant. ab occasu aequinoctiali favonius,
ab occasu solstitiali corus. zephyrum et argesten vocant. a
septentrionibus septentrio, interque eum et exortum solsti-
120 tialem aquilo, aparctias et boreas dicti. Numerosior ratio
quattuor his interiecerat, thrascian media regione inter se-
ptentrionem et occasum solstitialem, itemque caecian media
inter aquilonem et exortum aequinoctialem ab ortu solstitiali,
Phoenician media regione inter ortum brumalem et meridiem,
item inter Liba et noton conpositum ex utroque medium inter
meridiem et hibernum occidentem Libonoton. Nec finis. alii
quippe mesen nomine etiamnum addidere inter borean et cae-
cian, et inter eurum notumque euronoton. Sunt etiam quidam
peculiares quibusque gentibus venti, non ultra certum pro-
cedentes tractum, ut Atheniensibus sciron, paulo ab argeste
deflexus, reliquae Graeciae ignotus. aliubi elatior idem
121 Olympias vocatur. Consuetudo omnibus his nominibus ar-
gesten intellegi, et caecian aliqui vocant Hellespontian, et
eosdem alii aliter. idem in Narbonensi provincia clarissimus
ventorum est, circius, nec ullo in violentia inferior, Ostiam
plerumque recto Ligustico mari perferens, idem non modo

in reliquis partibus caeli ignotus, sed ne Viennam quidem
eiusdem provinciae urbem attingens, paucis ante milibus iugi
modici occursu tantus ille ventus coercitus. et austros in Ae-
gyptum penetrare negat Fabianus. quo fit manifesta lex na-
turae ventis etiam et tempore et fine dicto.

(47.) Ver ergo aperit navigantibus maria, cuius in prin- 122
cipio favonii hibernum molliunt caelum sole aquari XXV.
optinente partem. is dies sextus Februarias ante idus. Con-
petit ferme et hoc omnibus quos deinde ponam per singulas
intercalationes uno die anticipantibus rursusque lustro se-
quenti ordinem servantibus. Favonium quidam a. d. VIII.
kalendas Martii chelidonian vocant ab hirundinis visu, non-
nulli vero ornithian uno et LXX. die post brumam ab adventu
avium, flantem per dies novem. Favonio contrarius est quem
subsolanum appellavimus. Dat aestatem exortus vergiliarum 123
in totidem partibus tauri sex diebus ante Mai idus, quod
tempus austrinum est, huic vento septentrione contrario. Ar-
dentissimo autem aestatis tempore exoritur caniculae sidus
sole primam partem leonis ingrediente, qui dies XV. ante
Augustas kalendas est. huius exortum diebus octo ferme aqui-
lones antecedunt, quos prodromos appellant. Post biduum 124
autem exortus iidem aquilones constantius perflant diebus
XXX, quos etesias appellant. mollire eos creditur solis va-
por geminatus ardore sideris, nec ulli ventorum magis stati
sunt. Post eos rursus austri frequentes usque ad sidus ar-
cturi quod exoritur undecim diebus ante aequinoctium au-
tumni. Cum hoc corus incipit. corus autumnat. huic est con-
trarius volturnus. Post id aequinoctium diebus fere quattuor 125
et quadraginta vergiliarum occasus hiemem inchoat, quod
tempus in III. idus Novembris incidere consuevit, hoc est
aquilonis hiberni multumque aestivo illi dissimilis, cuius ex
adverso est Africus. Et ante brumam autem septem diebus
totidemque post eam sternitur mare alcyonum feturae, unde
nomen dies traxere. reliquom tempus hiemat. Nec tamen
saevitia tempestatum concludit mare. piratae primum coegere
mortis periculo in mortem ruere et hiberna experiri maria.
nunc idem hoc avaritia cogit.

(48.) Venti etiam frigidissimi sunt quos a septentrione 126

119 diximus spirare et vicinus his corus. hi et reliquos conpescunt et nubis abigunt. umidi Africus et praecipue auster Italiae. narrant et in Ponto caecian in se trahere nubis. sicci corus et volturnus praeterquam desinentes. nivales aquilo et septentrio. grandines septentrio inportat et corus. aestuosus auster, tepidi volturnus et favonius. iidem subsolano siccio-res, et in totum omnes a septentrione et occidente sicciores
127 quam a meridie et oriente. Saluberrimus autem omnium aquilo, noxius auster et magis siccus, fortassis quia umidus frigidior est. minus esurire eo spirante creduntur animantes. Etesiae noctu desinunt fere, et a tertia diei hora oriuntur. in Hispania et Asia ab oriente flatus est eorum, in Ponto ab aquilone, reliquis in partibus a meridie. spirant autem et a bruma, cum vocantur ornithiae, sed leniores et paucis diebus. Permutant et duo naturam cum situ, auster Africae serenus,
128 aquilo nubilus. Omnes venti vicibus suis spirant maiore ex parte aut ut contrarius desinenti incipiat. cum proxumi cadentibus surgunt, a laevo latere in dextrum ut sol ambiunt. De ratione eorum menstrua quarta maxume luna decernit. Iisdem autem ventis in contrarium navigatur prolatis pedibus, ut noctu plerumque adversa vela concurrant. Austro maiores fluctus eduntur quam aquilone, quoniam ille infernus ex imo mari spirat, hic summo. ideoque post austros noxii praecipue
129 terrae motus. Noctu auster, interdiu aquilo vehementior, et ab ortu flantes diuturniores sunt ab occasu flantibus. septentriones inpari fere desinunt numero, quae observatio et in aliis multis rerum naturae partibus valet. mares itaque existumantur inpares numeri. Sol et auget et conprimit flatus. auget exoriens occidens, conprimit meridianus aestivis temporibus. itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur qui aut nimio frigore aut aestu solvontur. Et imbribus venti sopiuntur. exspectantur autem maxume unde nubes discussae
130 adaperuere caelum. Omnium quidem (si libeat observare minumos ambitus) redire easdem vicis quadriennio exacto Eudoxus putat, non ventorum modo verum et reliquarum tempestatum magna ex parte. et est principium lustri eius semper intercalario anno caniculari ortu. De generalibus ventis haec.

48. (49.) Nunc de repentinis flatibus, qui exhalante terra, 131
ut dictum est, coorti, rursusque deiecti interim obducta nu- 111
bium cuti, multiformes exsistunt. Vagi quippe et ruentes
torrentium modo (ut aliquis placere ostendimus) tonitrua et 112
fulgura edunt. maiore vero inlati pondere incursuque, si late
siccam rupere nubem, procellam gignunt quae vocatur a
Graecis ecnephias. sin vero depresso sinu arctius rotati ef-
fregerunt, sine igne, hoc est sine fulmine, verticem faciunt
qui typhon vocatur, id est vibratus ecnephias. Defert hic 132
secum aliquid abruptum e nube gelida, convolvens versans-
que et ruinam suam illo pondere adgravans et locum ex loco
mutans rapida vertigine, praecipua navigantium pestis, non
antemnas modo verum ipsa navigia contorta frangens, tenui
remedio aceti in advenientem effusi, cui frigidissima est na-
tura. idem inlisu ipse repercussus conrepta secum in caelum
refert sorbetque in excelsum.

(50.) Quod si maiore depressae nubis eruperit specu, 133
sed minus lato quam procella nec sine fragore, turbinem vo-
cant proxuma quaeque prosternentem. idem ardentior accen-
susque, dum furit, prester vocatur amburens contacta pariter
et proterens. 49. Non fit autem aquilonius typhon, nec ni-
valis aut nive iacente ecnephias. Quod si simul rupit nubem
exarsitque et ignem habuit, non postea concepit, fulmen est.
Distat a prestere quo flamma ab igni. hic late funditur flatu, 134
illud conglobatur impetu. Vertex autem remeando distat a
turbine et quo stridor a fragore, procella latitudine ab utro-
que, disiecta nube verius quam rupta. Fit et caligo beluae
simili nube dira navigantibus. Vocatur et columna, cum spis-
satus umor rigensque ipse se sustinet. ex eodem genere et
in longum veluti fistula nubes aquam trahit.

50. (51.) Hieme et aestate rara fulmina contrariis de 135
causis, quoniam hieme densatus aer nubium crassiore corio
spissatur, omnisque terrarum exhalatio rigens ac gelida quid-
quid accipit ignei vaporis exstinguit. quae ratio inmunem Scy-
thiam et circa rigentia a fulminum casu praestat, et e diverso
nimius ardor Aegyptum, siquidem calidi siccique halitus ter-
rae raro admodum, tenuisque et infirmas densantur in nubis.
Vere autem et autumno crebriora fulmina, corruptis in utro- 136

que tempore aestatis hiemisque causis. qua ratione crebra in Italia, quia mobilior aer mitiore hieme et aestate nimbosa semper quodammodo vernat vel autumnat. Italiae quoque partibus iis quae a septentrione discedunt ad teporem, qualis est urbis et Campaniae tractus, iuxta hieme et aestate fulgurat, quod non in alio situ.

137 51. (52.) Fulminum ipsorum plura genera traduntur. Quae sicca veniunt non adurunt sed dissipant, quae umida non urunt sed infuscant. tertium est quod clarum vocant, mirificae maxume naturae, quo dolia exhauriuntur intactis operimentis nulloque alio vestigio relicto. aurum et aes et argentum liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis ac ne confuso quidem signo cerae. Marcia princeps Romanarum icta gravida partu exanimato ipsa citra ullum aliud incommodum vixit. In Catilinianis prodigiis Pompeiano ex municipio M. Herennius decurio sereno die fulmine ictus est.

138 52. (53.) Tuscorum litterae novem deos emittere fulmina existumant, eaque esse undecim generum, Iovem enim trina iaculari. Romani duo tantum ex iis servavere, diurna attribuentes Iovi, nocturna Summano, rariora sane eadem de causa frigidioris caeli. Etruria erumpere terra quoque arbitratur, quae infera appellat, brumali tempore facta, saeva maxume et exsecrabilia, cum sint omnia quae terrena existumant non illa generalia, nec a sideribus venientia sed ex proxuma atque turbidiore natura. Argumentum evidens, quod omnia superiora e caelo decidentia obliquos habent ictus,
139 haec autem quae vocant terrena rectos. Sed quia ex propiore materia cadunt, ideo creduntur e terra exire, quoniam ex repulsu nulla vestigia edunt, cum sit illa ratio non inferi ictus sed adversi. A Saturni ea sidere proficisci subtilius ista consectati putant, sicut cremantia a Martis, qualiter cum Volsinii oppidum Tuscorum opulentissimum totum concrematum est fulmine. Vocant et familiaria in totam vitam fatidica, quae prima fiunt familiam suam cuique indepto. Ceterum existumant non ultra decem annos portendere privata praeterquam aut primo patrimonio facta aut natali die, publica non ultra tricesimum annum praeterquam in deductione oppidi.

140 53. (54.) Exstat annalium memoria sacris quibusdam et

precationibus vel cogi fulmina vel inpetrari. Vetus fama Etru-
riae est inpetratum, Volsinios urbem depopulatis agris subeunte
monstro, quod vocavere Voltam. evocatum et a Porsina
suo rege. Et ante eum a Numa saepius hoc factitatum in
primo annalium suorum tradit L. Piso, gravis auctor, quod
imitatum parum rite Tullium Hostilium ictum fulmine. Lucos-
que et aras et sacra habemus, interque Statores ac Tonantis
et Feretrios Elicium quoque accepimus Iovem. Varia in 141
hoc vitae sententia et pro cuiusque animo: Imperare naturae
sacra audacis est credere, nec minus hebetis veneficiis abro-
gare viris, quando in fulgurum quoque interpretatione eo
profecit scientia ut ventura alia finito die praecinat et an per-
emptura sint fatum aut apertura prius alia fata quae lateant,
innumerabilibus in utroque publicis privatisque experimentis.
Quamobrem sint ista ut rerum naturae libuit, alias certa alias
dubia, aliis probata aliis damnanda, nos de cetero quae sunt
in his memorabilia non omittemus.

54. (55.) Fulgetrum prius cerni quam tonitrum audiri, 142
cum simul fiant, certum est, nec mirum, quoniam lux sonitu
velocior. ictum autem et sonitum congruere ita modulante
natura, sed sonitum profecti esse fulminis, non inlati. etiam-
num spiritum ociorem fulmine. ideo quati prius omne et ad-
flari quam percuti, nec quemquam tangi qui prior viderit ful-
men aut tonitrum audierit. Laeva prospera existumantur,
quoniam laeva parte mundi ortus est. nec tam adventus spe-
ctatur quam reditus, sive ab ictu resilit ignis sive opere
confecto aut igne consumpto spiritus remeat. In sedecim 143
partis caelum in eo spectu divisere Tusci. prima est a se-
ptentrionibus ad aequinoctialem exortum, secunda ad meri-
diem, tertia ad aequinoctialem occasum, quarta optinet quod
reliquom est ab occasu ad septentriones. has iterum in qua-
ternas divisere partis, ex quibus octo ab exortu sinistras,
totidem e contrario appellavere dextras. Ex his maxume
dirae quae septentrionem ab occasu attingunt. itaque pluru-
mum refert unde venerint fulmina et quo concesserint. optu-
mum est in exortivas redire partis. Ideo cum a prima caeli 144
parte venerint et in eandem concesserint, summa felicitas
portenditur, quale Sullae dictatori ostentum datum accepi-

mus. cetera ipsius mundi portione minus prospera aut dira. Quaedam fulgura enuntiare non putant fas nec audire, praeterquam si hospiti indicentur aut parenti. Magna huius observationis vanitas tacta Iunonis aede Romae deprehensa est
145 Scauro consule qui mox princeps fuit. Noctu magis quam interdiu sine tonitribus fulgurat. Unum animal, hominem, non semper exstinguit, cetera illico, hunc videlicet natura tribuente honorem, cum tot beluae viribus praestent. Omnia contrarias incubant partis, homo nisi convertatur in percussas non exspirat. superne icti considunt. vigilans ictus conniventibus oculis, dormiens patentibus reperitur. Hominem ita exanimatum cremare fas non est, condi terra religio tradidit. Nullum animal nisi exanimatum fulmine accenditur. volnera fulminatorum frigidiora sunt reliquo corpore.

146 55. (56.) Ex iis quae terra gignuntur lauri fruticem non icit, nec umquam quinque altius pedibus descendit in terram. Ideo pavidi altiores specus tutissimos putant, aut tabernacula pellibus beluarum quas vitulos appellant, quoniam hoc solum animal ex marinis non percutiat, sicut nec e volucribus aquilam, quae ob hoc armigera huius teli fingitur. In Italia inter Tarracinam et aedem Feroniae turres bellicis temporibus desiere fieri nulla non earum fulmine diruta.

147 56. (57.) Praeter haec inferiore caelo relatum in monumenta est lacte et sanguine pluvisse M'. Acilio C. Porcio coss. et saepe alias, sicut carne P. Volumnio Servio Sulpicio coss., exque ea non putruisse quod non diripuissent aves. item ferro in Lucanis anno antequam M. Crassus a Parthis interemptus est omnesque cum eo Lucani milites, quorum magnus numerus in exercitu erat. Effigies quae pluvit spongearum fere similis fuit. haruspices praemonuerunt superna volnera. L. autem Paulo C. Marcello coss. lana pluvit circa castellum Compsanum, iuxta quod post annum T. Annius Milo occisus est. Eodem causam dicente lateribus coctis pluvisse in acta eius anni relatum est.

148 57. (58.) Armorum crepitus et tubae sonitus auditos e caelo Cimbricis bellis accepimus, crebroque et prius et postea. tertio vero consulatu Mari ab Amerinis et Tudertibus spectata arma caelestia ab ortu occasuque inter se concur-

rentia pulsis quae ab occasu erant. Ipsum ardere caelum minume mirum est et saepius visum maiore igni nubibus conreptis.

58. (59.) Celebrant Graeci Anaxagoran Clazomenium 149 Olympiadis septuagesimae octavae secundo anno praedixisse caelestium litterarum scientia quibus diebus saxum casurum esset e sole, idque factum interdiu in Thraciae parte ad Aegos flumen, qui lapis etiamnunc ostenditur magnitudine vehis, colore adusto, comete quoque illis noctibus flagrante. Quod si quis praedictum credat, simul fateatur necesse est maioris miraculi divinitatem Anaxagorae fuisse, solvique rerum naturae intellectum et confundi omnia, si aut ipse sol lapis esse aut umquam lapidem in eo fuisse credatur. decidere tamen crebro non erit dubium. In Abydi gymnasio ex ea causa co- 150 litur hodieque modicus quidem sed quem in media terrarum casurum idem Anaxagoras praedixisse narratur. colitur et Cassandriae, quae Potidaea vocitata est ob id deducta. ego ipse vidi in Vocontiorum agro paulo ante delatum.

59. (60.) Arcus vocamus extra miraculum frequentis et extra ostentum. nam ne pluvios quidem aut serenos dies cum fide portendunt. Manifestum est radium solis inmissum cavae nubi repulsa acie in solem refringi, colorumque varietatem mixtura nubium, ignium, aeris fieri. Certe nisi sole adverso non fiunt, nec umquam nisi dimidia circuli forma, nec noctu, quamvis Aristoteles prodat aliquando visum, quod tamen fatetur idem non nisi tricesima luna posse. Fiunt autem hieme 151 maxume ab aequinoctio autumnali die decrescente. quo rursus crescente ab aequinoctio verno non exsistunt, nec circa solstitium longissimis diebus, bruma vero, id est brevissimis, frequenter. iidem sublimes humili sole humilesque sublimi, et minores oriente aut occidente, sed in latitudinem demissi, meridie exiles, verum ambitus maioris. aestate autem per meridiem non cernuntur, post autumni aequinoctium quacumque hora, nec umquam plures simul quam duo.

(61.) Cetera eiusdem naturae non multis dubia esse vi- 152 deo. 60. grandinem conglaciato imbre gigni et nivem eodem umore mollius coacto, pruinam autem ex rore gelido. per hiemem nivis cadere, non grandines, ipsasque grandines inter-

diu saepius quam noctu, et multo celerius resolvi quam nivis. nebulas nec aestate nec maxumo frigore exsistere, rores neque gelu neque ardoribus neque ventis nec nisi serena nocte. gelando liquorem minui, solutaque glacie non eundem inveniri modum. 61. varietates colorum figurarumque in nubibus cerni, prout admixtus ignis superet aut vincatur.

153 62. (62.) Praeterea quasdam proprietates quibusdam locis esse, roscidas aestate Africae noctis, in Italia Locris et in lacu Velino nullo non die adparere arcus, Rhodi et Syracusis numquam tanta nubila obduci ut non aliqua hora sol cernatur, qualia aptius suis referentur locis. Haec sint dicta de aere.

154 63. (63.) Sequitur terra, cui uni rerum naturae partium eximia propter merita cognomen indidimus maternae venerationis. Sic hominum illa, ut caelum dei, quae nos nascentis excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper, novissime conplexa gremio iam a reliqua natura abdicatos tum maxume ut mater operiens, nullo magis sacra merito quam quo nos quoque sacros facit, etiam monimenta ac titulos gerens nomenque prorogans nostrum et memoriam extendens contra brevitatem aevi, cuius numen ultimum iam nullis precamur irati grave, tamquam nesciamus hanc esse solam quae num-
155 quam irascatur homini. Aquae subeunt in imbris, rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, praecipitantur in torrentis. aer densatur nubibus, furit procellis. at haec benigna, mitis, indulgens, ususque mortalium semper ancilla, quae coacta generat, quae sponte fundit, quos odores saporesque, quos sucos, quos tactus, quos colores! quam bona fide creditum faenus reddit! quae nostra causa alit! pestifera enim animantia, vitali spiritu habente culpam, illi necesse est seminata excipere et genita sustinere. sed in malis generantium noxa est. Illa serpentem homine percusso amplius non recipit, poenasque etiam inertium nomine exigit. illa medicas fundit her-
156 bas, et semper homini parturit. Quin et venena nostri miseritam instituisse credi potest, ne in taedio vitae fames, mors terrae meritis alienissima, lenta consumeret tabe, ne lacerum corpus abrupta dispergerent, ne laquei torqueret poena praepostera incluso spiritu cui quaereretur exitus, ne in profundo

quaesita morte sepultura pabulo fieret, ne ferri cruciatus
scinderet corpus. Ita est, miserita genuit id cuius facillimo
haustu inlibato corpore et cum toto sanguine exstingueremur
nullo labore, sitientibus similes, qualiter defunctos non volu-
cris, non fera attingeret, terraeque servaretur qui sibi ipsi
perisset. Verum fateamur. terra nobis malorum remedium 157
genuit, nos illud vitae fecimus venenum. Non enim et ferro,
quo carere non possumus, simili modo utimur? nec tamen
quereremur merito, etiamsi malefici causa tulisset. adversus
unam quippe naturae partem ingrati sumus. Quas non ad
delicias quasque non ad contumelias servit homini? In maria
iacitur, aut ut freta admittamus eroditur. aquis, ferro, ligno,
igne, lapide, fruge, omnibus cruciatur horis, multoque plus
ut deliciis quam ut alimentis famuletur nostris. Ut tamen 158
quae summa patiatur atque extrema cute tolerabilia videan-
tur, penetramus in viscera auri argentique venas et aeris ac
plumbi metalla fodientes, gemmas etiam et quosdam parvolos
quaerimus lapides scrobibus in profundum actis. viscera eius
extrahimus. ut digito gestetur, gemma petitur. quot manus
atteruntur, ut unus niteat articulus! si ulli essent inferi, iam
profecto illos avaritiae atque luxuriae cuniculi refodissent!
et miramur si eadem ad noxam genuit aliqua? Ferae enim, 159
credo, custodiunt illam arcentque sacrilegas manus. Non
inter serpentis fodimus et venas auri tractamus cum veneni
radicibus? placatiore tamen dea ob haec, quod omnes hi opu-
lentiae exitus ad scelera caedisque et bella tendunt, quodque
sanguine nostro rigamus insepultisque ossibus tegimus, qui-
bus tamen velut exprobrato furore tandem ipsa se obducit
et scelera quoque mortalium occultat. Inter crimina ingrati
animi et hoc duxerim quod naturam eius ignoramus.

64. (64.) Est autem figura prima de qua consensus iudi- 160
cat. Orbem certe dicimus terrae, globumque verticibus in-
cludi fatemur. Neque enim absoluti orbis est forma in tanta
montium excelsitate, tanta camporum planitie, sed cuius am-
plexus, si capita liniarum conprehendantur ambitu, figuram
absoluti orbis efficiat, id quod ipsa rerum naturae cogit ratio,
non iisdem causis quas attulimus in caelo. namque in illo
cava in se convexitas vergit, et cardini suo, hoc est terrae,

undique incumbit. haec ut solida atque conferta adsurgit in-
tumescenti similis extraque protenditur. mundus in centrum
vergit, at terra exit a centro inmensum eius globum in for-
mam orbis adsidua circa eam mundi volubilitate cogente.
161 65. (65.) Ingens hic pugna litterarum contraque volgi,
circumfundi terrae undique homines, conversisque inter se
pedibus stare, et cunctis similem esse verticem, simili modo
ex quacumque parte mediam calcari, illo quaerente, cur non
decidant contra siti, tamquam non ratio praesto sit ut nos non
decidere mirentur illi. Intervenit sententia quamvis indocili
probabilis turbae, inaequali globo, ut si sit figura pineae
162 nucis, nihilominus terram undique incoli. Sed quid hoc refert
alio miraculo exoriente, pendere ipsam ac non cadere no-
biscum, ceu spiritus vis, mundo praesertim inclusi, dubia sit,
aut possit cadere natura repugnante et quo cadat negante.
Nam sicut ignium sedes non est nisi in ignibus, aquarum nisi
in aquis, spiritus nisi in spiritu, ita terrae arcentibus cunctis
nisi in se locus non est. Globum tamen effici mirum est in
tanta planitie maris camporumque. Cui sententiae adest Di-
caearchus, vir in primis eruditus, regum cura permensus
montis, ex quibus altissimum prodidit Pelion MCCL passuum
ratione perpendiculi, nullam esse eam portionem universae
rotunditatis colligens. Mihi incerta haec videtur coniectatio,
haud ignoto quosdam Alpium vertices longo tractu nec bre-
163 viore quinquaginta milium passuum adsurgere. Sed volgo
maxuma haec pugna est, si coactam in verticem aquarum
quoque figuram credere cogatur. atqui non aliud in rerum
natura adspectu manifestius. namque et dependentes ubique
guttae parvis globantur orbibus et pulveri inlatae frondium-
que lanugini inpositae absoluta rotunditate cernuntur, et in
poculis repletis media maxume tument, quae propter subtili-
tatem umoris mollitiamque in se residentem ratione facilius
quam visu deprehenduntur. idque etiam magis mirum, in po-
culis repletis addito umore minumo circumfluere quod super-
sit, contra evenire ponderibus additis ad vicenos saepe de-
narios, scilicet quia intus recepta liquorem in verticem attol-
164 lant, at cumulo eminenti infusa dilabantur. eadem est causa
propter quam e navibus terra non cernatur e navium malis

conspicua, ac procul recedente navigio, si quid quod fulgeat religetur in mali cacumine, paulatim descendere videatur et postremo occultetur. denique oceanus, quem fatemur ultimum, quanam alia figura cohaereret atque non decideret nullo ultra margine includente? Id ipsum ad miraculum redit, quonam modo, etiamsi globetur, extremum non decidat mare. contra quod, ut sint plana maria et qua videntur figura, non posse id accidere magno suo gaudio magnaque gloria inventores Graeci subtilitate geometrica docent. namque cum e 165 sublimi in inferiora aquae ferantur, et sit haec natura earum confessa, nec quisquam dubitet in litore ullo accessisse eas quo longissime devexitas passa sit, procul dubio adparere quo quid humilius sit propius a centro esse terrae, omnisque linias quae emittantur ex eo ad proxumas aquas breviores fieri quam quae ad extremum mare a primis aquis, ergo totas omnique ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur.

(66.) Quod ita formasse artifex natura credi debet, 166 ut, cum terra arida et sicca constare per se ac sine umore non posset, nec rursus stare aqua nisi sustinente terra, mutuo inplexu iungerentur, hac sinus pandente, illa vero permeante totam, intra extra supra, venis ut vinculis discurrentibus, atque etiam in summis iugis erumpente, quo spiritu acta et terrae pondere expressa siphonum modo emicat, tantumque a periculo decidendi abest, ut in summa quaeque et altissima exsiliat. Qua ratione manifestum est quare tot fluminum cotidiano accessu maria non crescant. 66. Est igitur in toto suo globo tellus medio ambitu praecincta circumfluo mari, nec argumentis hoc vestigandum, sed iam experimentis cognitum.

67. (67.) A Gadibus columnisque Herculis Hispaniae et 167 Galliarum circuitu totus hodie navigatur occidens. Septentrionalis vero oceanus maiore ex parte navigatus est auspiciis divi Augusti Germaniam classe circumvecta ad Cimbrorum promontorium et inde inmenso mari prospecto aut fama cognito Scythicam ad plagam et umore nimio rigentia. Propter quod minume verisimile est illic maria deficere ubi umoris vis superet. Iuxta vero ab ortu ex Indico mari sub eodem

sidere pars tota vergens in Caspium mare pernavigata est
Macedonum armis Seleuco atque Antiocho regnantibus qui
168 et Seleucida et Antiochida ab ipsis appellari voluere. Et
circa Caspium multa oceani litora explorata parvoque brevius
quam totus hinc aut illinc septentrio eremigatus, ut tamen con-
iecturae locum sic quoque non relinquat. Ingens argumentum
paludis Maeoticae, sive ea illius oceani sinus est, ut multos
adverto credidisse, sive angusto discreti situ restagnatio.
Alio latere Gadium ab eodem occidente magna pars meridiani
sinus ambitu Mauretaniae navigatur hodie. Maiorem quidem
eius partem et orientis victoriae magni Alexandri lustravere
usque in Arabicum sinum, in quo res gerente C. Caesare Au-
gusti filio signa navium ex Hispaniensibus naufragiis feruntur
169 agnita. Et Hanno Carthaginis potentia florente circumvectus
a Gadibus ad finem Arabiae navigationem eam prodidit scri-
pto, sicut ad extera Europae noscenda missus eodem tem-
pore Himilco. Praeterea Nepos Cornelius auctor est Eudo-
xum quendam sua aetate, cum Lathyrum regem fugeret, Ara-
bico sinu egressum Gadis usque pervectum, multoque ante
eum Caelius Antipater vidisse se qui navigasset ex Hispania
170 in Aethiopiam conmerci gratia. Idem Nepos de septentrio-
nali circuitu tradit Quinto Metello Celeri L. Afrani in consu-
latu collegae, sed tum Galliae proconsuli, Indos a rege Sue-
vorum dono datos, qui ex India conmerci causa navigantes
tempestatibus essent in Germaniam abrepti. Sic maria cir-
cumfusa undique dividuo globo partem orbis auferunt nobis
nec inde huc nec hinc illo pervio tractu. Quae contemplatio
apta detegendae mortalium vanitati poscere videtur ut totum
hoc quidquid est in quo singulis nihil satis est ceu subiectum
oculis quantum sit ostendam.

171 68. (68.) Iam primum in dimidio conputari videtur, tam-
quam nulla portio ipsi decidatur oceano, qui toto circumdatus
medio et omnis ceteras fundens recipiensque aquas et quid-
quid exit in nubis, ac sidera ipsa tot et tantae magnitudinis
pascens, quo tandem amplitudinis spatio credetur habitare? In-
172 proba et infinita debet esse tam vastae molis possessio. Adde
quod ex relicto plus abstulit caelum. nam cum sint eius quin-
que partes, quas vocant zonas, infesto rigore et aeterno gelu

premitur omne quidquid est subiectum duabus extremis utrim-
que circa vertices, hunc qui trionum septem vocatur eumque
qui adversus illi austrinus appellatur. perpetua caligo utrobi-
que et alieno molliorum siderum adspectu maligna ac pruina
tantum albicans lux. media vero terrarum, qua solis orbita
est, exusta flammis et cremata comminus vapore torrentur.
circa duae tantum inter exustam et rigentis temperantur, eae-
que ipsae inter se non perviae propter incendium sideris.
Ita terrae tris partis abstulit caelum, oceani rapina in incerto 173
est. sed et relicta nobis una portio haud scio an etiam in
maiore damno sit. idem siquidem oceanus infusus in multos,
ut dicemus, sinus adeo vicino accessu interna maria adlatrat lib. 3 sqq.
ut centum quindecim milibus passuum Arabicus sinus distet
ab Aegyptio mari, Caspius vero CCCLXXV milibus a Pon-
tico, idem interfusus intrat per tot maria quibus Africam, Eu-
ropam, Asiam dispescit, quantum terrarum occupat? Conpu- 174
tetur etiam nunc mensura tot fluminum, tantarum paludium,
addantur et lacus, stagna, iam elata in caelum et ardua ad-
spectu quoque iuga, iam silvae vallesque praeruptae et soli-
tudines et mille causis deserta. detrahantur hae tot portiones
terrae, immo vero, ut plures tradidere, mundi puncto (neque
enim aliud est terra in universo): haec est materia gloriae
nostrae, haec sedes. hic honores gerimus, hic exercemus
imperia, hic opes cupimus, hic tumultuamur humanum genus,
hic instauramus bella etiam civilia, mutuisque caedibus laxio-
rem facimus terram. et ut publicos gentium furores trans- 175
eam, haec in qua conterminos pellimus furtoque vicini cae-
spitem nostro solo adfodimus, ut qui latissime rura metatus
fuerit ultraque famam exegerit adcolas quota terrarum parte
gaudeat, vel cum ad mensuram avaritiae suae propagaverit,
quam tandem portionem eius defunctus optineat!

69. (69.) Mediam esse terram mundi totius haut dubiis 176
constat argumentis, sed clarissime aequinocti paribus horis.
nam nisi in medio esset, aequales dies noctesque haberi non
possent. Deprehendere et dioptrae, quae vel maxume id
confirmant, cum aequinoctiali tempore ex eadem linia ortus
occasusque cernatur, solstitiali exortus per suam liniam, bru-

mali occasus. quae accidere nullo modo possent, nisi in centro
sita esset.
177 70. (70.) Tres autem circuli supra dictis zonis inplexi
inaequalitates temporum distingunt, solstitialis a parte signi-
feri excelsissima nobis ad septentrionalem plagam versus,
contraque ad alium polum brumalis, item medio ambitu signi-
feri orbis incedens aequinoctialis.

(71.) Reliquorum quae miramur causa in ipsius terrae
figura est, quam globo similem et cum ea aquas iisdem intel-
legitur argumentis. Sic enim fit haut dubie ut nobis septen-
trionalis plagae sidera numquam occidant, contra meridianae
numquam oriantur, rursusque haec illis non cernantur attol-
178 lente se contra medios visus terrarum globo. Septentriones
non cernit Trogodytice et confinis Aegyptus, nec canopum
Italia et quem vocant Berenices crinem, item quem sub divo
augusto cognominavere Caesaris thronon, insignis ibi stellas.
adeoque manifesto adsurgens fastigium curvatur, ut canopus
quartam fere partem signi unius supra terram eminere Alexan-
driae intuentibus videatur, eadem a Rhodo terram quodam-
modo ipsam stringere, in Ponto omnino non cernatur, ubi
maxume sublimis septentrio. idem a Rhodo absconditur, ma-
gisque Alexandriae, in Arabia novembri mense prima vigilia
occultus secunda se ostendit, in Meroe solstitio vesperi pau-
lisper adparet paucisque ante exortum arcturi diebus pariter
179 cum die cernitur. Navigantium haec maxume cursus depre-
hendunt, in alia adverso in alia prono mari, subitoque con-
spicuis atque ut e freto emergentibus quae in amfractu pilae
latuere sideribus. Neque enim, ut dixere aliqui, mundus hoc
polo excelsiore se attollit, aut undique cernerentur haec sidera.
verum haec eadem quibusque proxumis sublimiora creduntur,
eademque demersa longinquis, utque nunc sublimis in deiectu
positis videtur hic vertex, sic in illam terrae devexitatem trans-
gressis illa se attollunt residentibus quae hic excelsa fuerant,
quod nisi in figura pilae accidere non posset.
180 (72.) Ideo defectus solis ac lunae vespertinos orientis
incolae non sentiunt, nec matutinos ad occasum habitantes,
meridianos vero saepius. Nobili apud Arbilam magni Alexan-
dri victoria luna defecisse noctis secunda hora est prodita,

eademque in Sicilia exoriens. Solis defectum Vipstano et Fonteio coss., qui fuere ante paucos annos, factum pridie kalendas Maias Campania hora diei inter septumam et octavam sensit, Corbulo dux in Armenia inter horam diei decumam et undecimam prodidit visum circuitu globi alia aliis detegente et occultante. Quod si plana esset terra, simul omnia adparerent cunctis, noctesque non fierent inaequales. nam aeque aliis quam in medio sitis paria duodecim horarum intervalla cernerentur, quae nunc non in omni parte simili modo congruunt.

71. (73.) Ideo nec nox diesque, quamvis eadem, toto 181 orbe simul est, opposítu globi noctem aut ambitu diem adferente. Multis hoc cognitum experimentis, in Africa Hispaniaque turrium Hannibalis, in Asia vero propter piraticos terrores simili specularum praesidio excitato, in quis praenuntios ignis sexta hora diei accensos saepe conpertum est tertia noctis a tergo ultimis visos. Eiusdem Alexandri cursor Philonides ex Sicyone Elim mille et ducenta stadia novem diei confecit horis, indeque, quamvis declivi itinere, tertia noctis hora remensus est saepius. causa, quod eunti cum sole iter erat, eundem remeans obvium contrario praetervertebat occursu. qua de causa ad occasum navigantes, quamvis brevissimo die, vincunt spatia nocturnae navigationis ut solem ipsum comitantes.

72. (74.) Vasaque horoscopica non ubique eadem sunt 182 usui, in trecenis stadiis, aut ut longissime in quingentis, mutantibus semet umbris solis. Itaque umbilici (quem gnomonem appellant) umbra in Aegypto meridiano tempore aequinocti die paulo plus quam dimidiam gnomonis mensuram efficit, in urbe Roma nona pars gnomonis deest umbrae, in oppido Ancona superest quinta tricesima, in parte Italiae quae Venetia appellatur iisdem horis umbra gnomoni par fit.

73. (75.) Simili modo tradunt in Syene oppido, quod 183 est supra Alexandriam quinque milibus stadium, solstiti die medio nullam umbram iaci, puteumque eius experimenti gratia factum totum inluminari. ex quo adparere tum solem illi loco supra verticem esse, quod et in India supra flumen Hypasim fieri tempore eodem Onesicritus scribit. Constatque in

Berenice urbe Trogodytarum, unde stadiis quattuor milibus DCCCXX in eadem gente Ptolemaide oppido, quod in margine rubri maris ad primos elephantorum venatus conditum est, hoc idem ante solstitium quadragenis quinis diebus totidemque postea fieri, et per eos XC dies in meridiem umbras
184 iaci. rursus in Meroe (insula haec caputque gentis Aethiopum quinque milibus stadium a Syene in amne Nilo habitatur) bis anno absumi umbras, sole duodevicesimam tauri partem et quartamdecimam leonis optinente. In India gente Oretum mons est Maleus nomine iuxta quem umbrae aestate in austrum, hieme in septentrionem iaciuntur. quindecim tantum noctibus ibi adparet septentrio. In eadem India Patalis, celeberrimo portu, sol dexter oritur, umbrae in meridiem cadunt.
185 Septentrionem ibi Alexandro morante adnotatum prima tantum parte noctis adspici. Onesicritus, dux eius, scripsit quibus in locis Indiae umbrae non sint septentrionem non conspici, et ea loca appellari ascia, nec horas dinumerari ibi.

74. (76.) Et tota Trogodytice umbras bis quadraginta quinque diebus in anno Eratosthenes in contrarium cadere prodidit.

186 75. (77.) Sic fit ut vario lucis incremento in Meroe longissimus dies XII horas aequinoctialis et octo partis unius horae colligat, Alexandriae vero XIIII horas, in Italia XV, in Britannia XVII, ubi aestate lucidae noctes haut dubie promittunt id quod cogit ratio credi, solstiti diebus accedente sole propius verticem mundi angusto lucis ambitu subiecta terrae continuos dies habere senis mensibus, noctesque e
187 diverso ad brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pytheas Massiliensis scribit sex dierum navigatione in septentrionem a Britannia distante, quidam vero et in Mona, quae distat a Camalduno Britanniae oppido circiter ducentis milibus, adfirmant.

76. (78.) Umbrarum hanc rationem et quam vocant gnomonicen invenit Anaximenes Milesius, Anaximandri (de quo
31 diximus) discipulus, primusque horologium quod appellant sciothericon Lacedaemone ostendit.

188 77. (79.) Ipsum diem alii aliter observavere. Babylonii inter duos solis exortus, Athenienses inter duos occasus,

Umbri a meridie in meridiem, volgus omne a luce ad tene-
bras, sacerdotes Romani et qui diem finiere civilem, item
Aegyptii et Hipparchus, a media nocte in mediam. Minora au-
tem intervalla esse lucis inter ortus solis iuxta solstitia quam
aequinoctia adparet, quia positio signiferi circa media sui
obliquior est, iuxta solstitium autem rectior.

78. (80.) Contexenda sunt his caelestibus nexa causis. 189
Namque et Aethiopas vicini sideris vapore torreri adustisque
similis gigni barba et capillo vibrato non est dubium, et ad-
versa plaga mundi candida atque glaciali cute esse gentis
flavis promissas crinibus, trucis vero ex caeli rigore has,
illas mobilitate hebetes, ipsoque crurum argumento illis in
supera sucum revocari natura vaporis, his in inferas partis
depelli umore deciduo. hic gravis feras, illic varias effigies
animalium provenire, et maxume alitum in multas figuras gigni
volucres. corporum autem proceritatem utrobique, illic ignium
nisu, hic umoris alimento. medio vero terrae salubri utrim- 190
que mixtura fertilis ad omnia tractus modicos corporum ha-
bitus magna et in colore temperie, ritus molles, sensus liqui-
dos, ingenia fecunda totiusque naturae capacia, iisdem impe-
ria, quae numquam extimis gentibus fuerint, sicut ne illae
quidem his paruerint avolsae ac pro unitate naturae urguen-
tis illas solitariae.

79. (81.) Babyloniorum placita et motus terrae hiatus- 191
que et cetera omnia siderum vi existumant fieri, sed illorum
trium quibus fulmina adsignant, fieri autem meantium cum
sole aut congruentium et maxume circa quadrata mundi. Prae-
clara quaedam et inmortalis in eo, si credimus, divinitas per-
hibetur Anaximandro Milesio physico, quem ferunt Lacedae-
moniis praedixisse ut urbem ac tecta custodirent, instare enim
motum terrae, et tum urbs tota eorum conruit et Taygeti mon-
tis magna pars ad formam puppis eminens abrupta cladem
eam insuper ruina pressit. Perhibetur et Pherecydi Pytha-
gorae doctori alia coniectatio, sed et illa divina, haustu aquae
e puteo praesensisse ac praedixisse terrae motum. Quae si 192
vera sunt, quantum a deo tandem videri possunt tales distare
dum vivant? Et haec quidem arbitrio cuiusque existumanda
relinquantur. ventos in causa esse non dubium reor. neque

enim umquam intremiscunt terrae nisi sopito mari caeloque adeo tranquillo ut volatus avium non pendeant subtracto omni spiritu qui vehit, nec umquam nisi post ventos, condito scilicet in venas et cava eius occulta flatu. Neque aliud est in terra tremor quam in nube tonitruum, nec hiatus aliud quam cum fulmen erumpit incluso spiritu luctante et ad libertatem exire nitente.

193 80. (82.) Varie itaque quatitur, et mira eduntur opera, alibi prostratis moenibus, alibi hiatu profundo haustis, alibi egestis molibus, alibi emissis amnibus, nonnumquam etiam ignibus calidisve fontibus, aliubi averso fluminum cursu. Praecedit vero comitaturque terribilis sonus, alias murmuri similis, alias mugitibus aut clamori humano armorumve pulsantium fragori, pro qualitate materiae excipientis formaque vel cavernarum vel cuniculi per quem meet, exilius grassante in angusto, eodem rauco in recurvis, resultante in duris, fremente in umidis, fluctuante in stagnantibus, fervente contra solida.
194 Itaque et sine motu saepe editur sonus. nec simplici modo quatitur, sed tremit vibratque. Hiatus vero alias remanet ostendens quae sorbuit, alias occultat ore conpresso rursusque ita inducto solo ut nulla vestigia exstent, urbibus plerumque devoratis agrorumque tractu hausto. Maritima autem maxume quatiuntur, nec montuosa tali malo carent. explo-
195 ratum mihi est Alpis Appenninumque saepius tremuisse. Et autumno ac vere terrae crebrius moventur, sicut fulmina. ideo Galliae et Aegyptus minume quatiuntur, quoniam hic aestatis causa obstat, illic hiemis. item noctu saepius quam interdiu. maxumi autem motus exsistunt matutini vespertinique, sed propinqua luce crebri, interdiu autem circa meridiem. fiunt et solis lunaeque defectu, quoniam tempestates tunc sopiuntur, praecipue vero cum sequitur imbrem aestus imbresve aestum.

196 81. (83.) Navigantes quoque sentiunt non dubia coniectura sine flatu intumescente fluctu subito aut quatiente ictu. Intremunt vero et in navibus posita aeque quam in aedificiis, crepituque praenuntiant. quin et volucres non inpavidae sedent. Est et in caelo signum praeceditque motu futuro aut

interdiu aut paulo post occasum sereno tenuis ceu linia nube in longum porrecta spatium.

82. (84.) Est et in puteis turbidior aqua nec sine odoris 197 taedio. sicut in iisdem est remedium, quale et crebri specus praebent, conceptum enim spiritum exhalant. quod in totis notatur oppidis. minus quatiuntur crebris ad eluviem cuniculis cavata, multoque sunt tutiora in iisdem illis quae pendent, sicut Neapoli in Italia intellegitur parte eius quae solida est ad talis casus obnoxia. Tutissimi sunt aedificiorum fornices, anguli quoque parietum postesque alterno pulsu renitente. et latere terreno facti parietes minore noxa quatiuntur. Magna differentia 198 est et in ipso genere motus, pluribus siquidem modis quatitur. Tutissimum est cum vibrat crispante aedificiorum crepitu et cum intumescit adsurgens alternoque motu residit, innoxium et cum concurrentia tecta contrario ictu arietant, quoniam alter motus alteri renititur. undantis inclinatio et fluctus more quaedam volutatio infesta est, aut cum in unam partem totus se motus inpellit. Desinunt autem tremores, cum ventus emersit, sin vero duravere, non ante quadraginta dies sistuntur, plerumque et tardius, utpote cum quidam annuo et bienni spatio duraverint.

83. (85.) Factum est semel, quod equidem in Etruscae 199 disciplinae voluminibus invenio, ingens terrarum portentum L. Marcio Sex. Iulio coss. in agro Mutinensi. namque montes duo inter se concurrerunt crepitu maxumo adsultantes recedentesque, inter eos flamma fumoque in caelum exeunte interdiu, spectante e via Aemilia magna equitum Romanorum familiarumque et viatorum multitudine. eo concursu villae omnes elisae, animalia permulta quae intra fuerant exanimata sunt, anno ante sociale bellum quod haud scio an funestius terrae ipsi Italiae fuerit quam bella civilia. Non minus mirum ostentum et nostra cognovit aetas anno Neronis principis supremo, sicut in rebus eius exposuimus, pratis oleisque intercedente publica via in contrarias sedis transgressis in agro Marrucino, praediis Vecti Marcelli equitis Romani res Neronis procurantis.

84. (86.) Fiunt simul cum terrae motu et inundationes 200 maris eodem videlicet spiritu infusi ac terrae residentis sinu

recepti. Maxumus terrae memoria mortalium exstitit motus Tiberi Caesaris principatu, XII urbibus Asiae una nocte prostratis. creberrimus Punico bello intra eundem annum septiens ac quinquagiens nuntiatus Romam, quo quidem anno ad Trasimenum lacum dimicantes maxumum motum neque Poeni sensere nec Romani. Nec vero simplex malum aut in ipso tantum motu periculum est, sed par aut maius ostento. numquam urbs Roma tremuit, ut non futuri eventus alicuius id praenuntium esset.

201 85. (87.) Eadem nascentium causa terrarum est, cum idem ille spiritus attollendo potens solo non valuit erumpere. Nascuntur enim, nec fluminum tantum invectu, sicut Echinades insulae ab Acheloo amne congestae maiorque pars Aegypti a Nilo in quam a Pharo insula noctis et diei cursum fuisse Homero credimus, nec recessu maris, sicut idem Circeis, quod accidisse et in Ambraciae portu decem milium passuum intervallo et Atheniensium quinque milium ad Piraeeum memoratur, et Ephesi ubi quondam aedem Dianae adluebat. Herodoto quidem si credimus, mare fuit supra Memphim usque ad Aethiopum montis, itemque a planis Arabiae, mare circa Ilium et tota Teuthranie quaque campos intulerit Maeander.

202 86. (88.) Nascuntur et alio modo terrae ac repente in aliquo mari emergunt velut paria secum faciente natura quaeque hauserit hiatus alio loco reddente.

87. (89.) Clarae iam pridem insulae Delos et Rhodos memoriae produntur enatae. postea minores, ultra Melon Anaphe, inter Lemnum et Hellespontum Neae, inter Lebedum et Teon Halone, inter Cycladas Olympiadis CXXXV. anno quarto Thera et Therasia, inter easdem post annos CXXX Hiera eademque Automate, et ab ea duobus stadiis post annos CX in nostro aevo M. Iunio Silano L. Balbo coss. a. d. VIII. Idus Iulias Thia.

203 88. Ante nos et iuxta Italiam inter Aeolias insulas, item iuxta Cretam emersit MMD passuum una cum calidis fontibus, altera Olympiadis CLXIII. anno tertio in Tusco sinu, flagrans haec violento cum flatu. proditurque memoriae magna circa illam multitudine piscium fluitante confestim exspi-

rasse quibus ex his cibus fuisset. Sic et Pithecussas in Campano sinu ferunt ortas, mox in his montem Epopon, cum repente flamma ex eo emicuisset, campestri aequatum planitiae. In eadem et oppidum haustum profundo, alioque motu terrae stagnum emersisse, et alio provolutis montibus insulam exstitisse Prochytam.

(90.) Namque et hoc modo insulas rerum natura fecit. 204
Avellit Siciliam Italiae, Cyprum Syriae, Euboeam Boeotiae, Euboeae Atalanten et Macrian, Besbicum Bithyniae, Leucosiam Sirenum promontorio.

89. (91.) Rursus abstulit insulas mari iunxitque terris, Antissam Lesbo, Zephyrium Halicarnaso, Aethusam Myndo, Dromiscon et Pernen Mileto, Narthecussam Parthenio promontorio. Hybanda quondam insula Ioniae CC nunc a mari abest stadiis. Syrien Ephesus in mediterraneo habet, Derasidas et Sophoniam vicinam ei Magnesia. Epidaurus et Oricum insulae esse desierunt.

90. (92.) In totum abstulit terras primum omnium ubi 205
Atlanticum mare est, si Platoni credimus, inmenso spatio. mox interno, quae videmus hodie, mersam Acarnaniam Ambracio sinu, Achaiam Corinthio, Europam Asiamque Propontide et Ponto. Ad hoc perrupit mare Leucada, Antirrium, Hellespontum, Bosporos duos.

91. (93.) Atque ut sinus et stagna praeteream, ipse se comest terra. devoravit Cibotum altissimum montem cum oppido Curite, Sipylum in Magnesia et prius in eodem loco clarissimam urbem quae Tantalis vocabatur, Galenes et Galames urbium in Phoenice agros cum ipsis, Phegium Aethiopiae iugum excelsissimum, tamquam non infida grassarentur et litora.

92. (94.) Pyrram et Antissam circa Maeotim Pontus 206
abstulit, Helicen et Buram sinus Corinthius, quarum in alto vestigia adparent. Ex insula Cea amplius triginta milia passuum abrupta subito cum plurumis mortalium rapuit, et in Sicilia dimidiam Tyndarida urbem ac quidquid ab Italia deest. similiter in Boeotia Eleusina.

93. (95.) Motus enim terrae sileantur et quidquid est ubi saltem busta urbium exstant, simul ut terrae miracula potius

dicamus quam scelera naturae. et, Hercule, non caelestia
207 enarratu difficiliora fuerint. metallorum opulentia tam varia,
tam dives, tam fecunda, tot saeculis suboriens, cum tantum
cotidie orbe toto populentur ignes, ruinae, naufragia, bella,
fraudes, tantum vero luxuria et tot mortales conterant, gem-
marum pictura tam multiplex, lapidum tam discolores macu-
lae, interque eos candor alicuius praeter lucem omnia exclu-
dens, medicatorum fontium vis, ignium tot locis emicantium
perpetua tot saeculis incendia, spiritus letales aliubi aut scro-
bibus emissi aut ipso loci situ mortiferi, aliubi volucribus
tantum, ut Soracte vicino urbi tractu, aliubi praeter hominem
208 ceteris animantibus, nonnumquam et homini, ut in Sinuessano
agro et Puteolano spiracula vocant, alii Charonea, scrobis
mortiferum spiritum exhalantis. item in Hirpinis Ampsancti
ad Mephitis aedem locum quem qui intravere moriuntur, si-
mili modo Hierapoli in Asia Matris tantum Magnae sacerdoti
innoxium. aliubi fatidici specus, quorum exhalatione temu-
lenti futura praecinant, ut Delphis nobilissimo oraculo. Qui-
bus in rebus quid possit aliud causae adferre mortalium quis-
piam quam diffusae per omne naturae subinde aliter atque
aliter numen erumpens?

209 94. (96.) Quaedam vero terrae ad ingressus tremunt, sicut in Gaviensi agro non procul urbe Roma iugera ferme ducenta equitantium cursu, similiter in Reatino.

95. Quaedam insulae semper fluctuant, sicut in agro Caecubo et eodem Reatino, Mutinensi, Statoniensi, in Vadimonis lacu, ad Cutilias aquas opaca silva quae numquam die ac nocte eodem loco visitur, in Lydia quae vocantur Calaminae non ventis solum sed etiam contis quo libeat inpulsae, multorum civium Mithridatico bello salus. Sunt et in Nymphaeo parvae, Saliares dictae, quoniam in symphoniae cantu ad ictus modulantium pedum moventur. In Tarquiniensi lacu magno Italiae duae nemora circumferunt, nunc triquetram figuram edentes nunc rotundam conplexu ventis inpellentibus, quadratam numquam.

210 96. (97.) Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cuius quandam aram non inpluit. item in Nea, oppido Troadis,

circa simulacrum Minervae. in eodem et relicta sacrificia
non putrescunt.

(98.) Iuxta Harpasa oppidum Asiae cautes stat horrenda 211
uno digito mobilis, eadem, si toto corpore inpellatur, resi-
stens. In Taurorum paeninsula in civitate Parasino terra est
qua sanantur omnia volnera. at circa Asson Troadis lapis
nascitur quo consumuntur omnia corpora. sarcophagus vo-
catur. Duo sunt montes iuxta flumen Indum. alteri natura ut
ferrum omne teneat, alteri ut respuat. itaque si sint clavi in
calciamento, vestigia avelli in altero non posse, in altero sisti.
Locris et Crotone pestilentiam numquam fuisse nec ullo ter-
rae motu laboratum adnotatum est. in Lycia vero semper a
terrae motu XL dies serenos esse. In agro Arpano frumen-
tum satum non nascitur. Ad aras Mucias in Veiente et apud
Tusculanum et in silva Ciminia loca sunt in quibus in terram
depacta non extrahuntur. In Crustumino natum faenum ibi
noxium, extra salubre est.

97. (99.) Et de aquarum natura conplura dicta sunt, sed 212
aestus maris accedere et reciprocare maxume mirum, pluri-
bus quidem modis, verum causa in sole lunaque. Bis inter
duos exortus lunae adfluunt bisque remeant vicenis quater-
nisque semper horis, et primum attollente se cum ea mundo
intumescentes, mox a meridiano caeli fastigio vergente in
occasum residentes, rursusque ab occasu subter caeli ima et
meridiano contraria accedente inundantes, hinc donec iterum
exoriatur se resorbentes. nec umquam eodem tempore quo 213
pridie reflui, ut ancillantes sideri avido trahentique secum
haustu maria et adsidue aliunde quam pridie exorienti, pari-
bus tamen intervallis reciproci senisque semper horis, non
cuiusque diei aut noctis aut loci sed aequinoctialibus, ideo-
que inaequales volgarium horarum spatio, utcumque plures
in eas aut diei aut noctis illarum mensurae cadant, et aequi-
noctio tantum pares ubique. Ingens argumentum plenumque 214
lucis ac vocis etiam diurnae hebetes esse qui negent subter-
meare sidera ac rursus eadem resurgere, similemque terris,
immo vero naturae universae, exinde faciem in iisdem ortus
occasusque operibus, non aliter sub terra manifesto sideris
cursu aliove effectu quam cum praeter oculos nostros feratur.

215 Multiplex etiamnum lunaris differentia, primumque septenis
diebus. quippe modici a nova ad dividuam aestus pleniores
ab ea exundant plenaque maxime fervent. inde mitescunt,
pares ad septumam primis, iterumque alio latere dividua au-
gentur. in coitu solis pares plenae. eadem aquilonia et a ter-
ris longius recedente mitiores quam cum in austros digressa
propiore nisu vim suam exercet. per octonos quoque annos
ad principia motus et paria incrementa centesimo lunae re-
vocantur ambitu augente ea cuncta, solis annuis causis duobus
aequinoctiis maxume tumentes, et autumnali amplius quam
216 verno, inanes vero bruma et magis solstitio. nec tamen in
ipsis quos dixi temporum articulis, sed paucis post diebus,
sicuti neque in plena aut novissima, sed postea, nec statim ut
lunam mundus ostendat occultetve aut media plaga declinet,
verum fere duabus horis aequinoctialibus serius, tardiore sem-
per ad terras omnium quae geruntur in caelo effectu cadente
217 quam visu, sicuti fulguris et tonitrus et fulminum. Omnes
autem aestus in oceano maiora integunt spatia inundantque
quam in reliquo mari, sive quia in totum universitate animo-
sius quam parte est, sive quia magnitudo aperta sideris vim
laxe grassantis efficacius sentit, eandem angustiis arcentibus.
qua de causa nec lacus nec amnes similiter moventur. octo-
genis cubitis supra Britanniam intumescere aestus Pytheas
Massiliensis auctor est. et interiora autem maria terris clau-
218 duntur ut portu. quibusdam tamen in locis spatiosior laxitas
dicioni paret, utpote cum plura exempla sint in tranquillo
mari nulloque velorum pulsu tertio die ex Italia pervectorum
Uticam aestu fervente. Circa litora autem magis quam in alto
deprehenduntur hi motus, quoniam et in corpore extrema
pulsum venarum, id est spiritus, magis sentiunt. in plerisque
tamen aestuariis propter disparis siderum in quoque tractu
exortus diversi exsistunt aestus tempore, non ratione, discor-
des, sicut in Syrtibus.

219 (100.) Et quorundam tamen privata natura est, velut
Tauromenitani euripi saepius et in Euboea septiens die ac
nocte reciprocantis. idem aestus triduo in mense consistit,
septuma octava nonaque luna. Gadibus qui est delubro Her-
culis proxumus fons inclusus ad putei modum alias simul cum

oceano augetur minuiturque, alias utrumque contrariis temporibus. eodem in loco alter oceani motibus consentit. In ripa Baetis oppidum est cuius putei crescente aestu minuuntur, augescunt decedente, mediis temporum inmobiles. eadem natura Hispali oppido uni puteo, ceteris volgaris. Et Pontus semper extra meat in Propontidem, introrsus in Pontum numquam refluo mari.

98. (101.) Omnia plenilunio maria purgantur, quaedam 220
et stato tempore. Circa Messanam et Mylas fimo similia exspuuntur in litus purgamenta, unde fabula Solis boves ibi stabulari. His addit (ut nihil quod equidem noverim praeteream) Aristoteles nullum animal nisi aestu recedente exspirare. Observatum id multum in Gallico oceano et dumtaxat in homine conpertum.

99. (102.) Quo vera coniectatio exsistit haut frustra spi- 221
ritus sidus lunam existumari. hoc esse quod terras saturet, accedensque corpora inpleat, abscedens inaniat. ideo cum incremento eius augeri conchylia, et maxume spiritum sentire quibus sanguis non sit, sed et sanguinem hominum etiam cum lumine eius augeri ac minui, frondis quoque ac pabula (ut 18, 321 sqq.
suo loco dicetur) sentire, in omnia eadem penetrante vi.

100. (103.) Itaque solis ardore siccatur liquor, et hoc 222
esse masculum sidus accepimus, torrens cuncta sorbensque. (104.) Sic mari late patenti saporem incoqui salis, aut quia exhausto inde dulci tenuique, quod facillime trahat vis ignea, omne asperius crassiusque linquatur (ideo summa aequorum aqua dulciorem profundam, hanc esse veriorem causam asperi saporis quam quod mare terrae sudor sit aeternus), aut quia plurumus ex arido misceatur illi vapor, aut quia terrae natura sicut medicatas aquas inficiat. Est in exemplis Dionysio Siciliae tyranno, cum pulsus est ea potentia, accidisse prodigium ut uno die in portu dulcesceret mare.

101. E contrario ferunt lunae femineum ac molle sidus, 223
atque nocturnum solvere umorem et trahere, non auferre. Id manifestum esse, quod ferarum occisa corpora in tabem visu suo resolvat, somnoque sopitis torporem contractum in caput revocet, glaciem refundat, cunctaque umifico spiritu laxet. Ita pensari naturae vicis semperque sufficere, aliis

siderum elementa cogentibus, aliis vero fundentibus. sed in dulcibus aquis lunae alimentum esse sicut in marinis solis.
224 102. (105.) Altissimum mare XV stadiorum Fabianus tradit. alii in Ponto ex adverso Coraxorum gentis (vocant βαθέα Ponti) trecentis fere a continenti stadiis inmensam altitudinem maris tradunt, vadis numquam repertis. 103. (106.) Mirabilius id faciunt aquae dulces iuxta mare ut fistulis emicantes. nam nec aquarum natura miraculis cessat. Dulces mari invehuntur, leviores haut dubie. ideo et marinae, quarum natura gravior, magis invecta sustinent. Quaedam vero et dulces inter se supermeant alias, ut in Fucino lacu invectus amnis, in Lario Addua, in Verbanno Ticinus, in Benaco Mincius, in Sebinno Ollius, in Lemanno Rhodanus, hic trans Alpis, superiores in Italia, multorum milium transitu hospitalis suas tantum nec largiores quam intulere aquas evehentes.
225 proditum hoc et in Oronte amne Syriae multisque aliis. Quidam vero odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa, fons Syracusanus in quo redduntur iacta in Alpheum qui per Olympiam fluens Peloponnesiaco litori infunditur. Subeunt terras rursusque redduntur Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia, et quae in Aesculapi fonte Athenis mersa sunt in Phalerico redduntur. et in Atinate campo fluvius mersus post XX M pass. exit, et in Aquileiensi Tima-
226 vos. Nihil in Asphaltite Iudaeae lacu qui bitumen gignit mergi potest, nec in Armeniae maioris Aritissa. is quidem nitrosus piscis alit. In Salentino iuxta oppidum Manduriam lacus ad margines plenus neque exhaustis aquis minuitur neque infusis augetur. In Ciconum flumine et in Piceno lacu Velino lignum deiectum lapideo cortice obducitur, et in Surio Colchidis flumine adeo ut lapidem plerumque durans adhuc integat cortex. Similiter in flumine Silaro ultra Surrentum non virgulta modo inmersa verum et folia lapidescunt, alias salubri potu eius aquae. In exitu paludis Reatinae saxum crescit [et in rubro mari oleae virentesque frutices enascuntur].
227 Sed et fontium plurumorum natura mira est fervore, idque etiam in iugis Alpium, ipsoque in mari, ut inter Italiam et Aenariam et in Baiano sinu, et in Liri fluvio multisque aliis. Nam dulcis haustus in mari plurumis locis, ut ad Chelidonias

insulas et Aradum et in Gaditano oceano. Patavinorum aquis
calidis herbae virentes innascuntur, Pisanorum ranae, ad Ve-
tulonios in Etruria non procul a mari pisces. In Casinate
fluvius appellatur Scatebra, frigidus, abundantior aestate. in
eo ut in Arcadiae Stymphali nascuntur aquatiles musculi.
In Dodone Iovis fons cum sit gelidus et inmersas facis ex- 228
stinguat, si exstinctae admoveantur, accendit. idem meridie
semper deficit, qua de causa ἀναπαυόμενον vocant. mox in-
crescens ad medium noctis exuberat, ab eo rursus sensim
deficit. In Illyricis supra fontem frigidum expansae vestes
accenduntur. Iovis Hammonis stagnum interdiu frigidum no-
ctibus fervet. In Trogodytis fons Solis appellatur dulcis et
circa meridiem maxime frigidus. mox paulatim tepescens ad
noctis media fervore et amaritudine infestatur. Padi fons 229
mediis diebus aestivis velut interquiescens semper aret. in
Tenedo insula fons semper a tertia noctis hora in sextam ab
aestivo solstitio exundat, et in Delo insula Inopus fons eodem
quo Nilus modo ac pariter cum eo decrescit augeturque. con-
tra Timavom amnem insula parva in mari est cum fontibus
calidis, qui pariter cum aestu maris crescunt minuunturque. in
agro Pitinate trans Appenninum fluvius Novanus omnibus sol-
stitiis torrens bruma siccatur. In Falisco omnis aqua pota 230
candidos boves facit. in Boeotia amnis Melas ovis nigras,
Cephisus ex eodem lacu profluens albas, rursus nigras Pe-
nius, rufasque iuxta Ilium Xanthus, unde et nomen amni. In
Ponto fluvius Astaces rigat campos in quibus pastae nigro
lacte equae gentem alunt. In Reatino fons Neminie appella-
tus alio atque alio loco exoritur annonae mutationem signi-
ficans. Brundisi in portu fons incorruptas praestat aquas na-
vigantibus. Lyncestis aqua quae vocatur acidula vini modo
temulentos facit. item in Paphlagonia et in agro Caleno. An- 231
dro in insula, templo Liberi patris, fontem nonis Ianuariis
semper vini sapore fluere Mucianus ter consul credit. dies
Θεοδοσία vocatur. Iuxta Nonacrim in Arcadia Styx nec odore
differens nec colore epota illico necat. item in Liberoso Tau-
rorum colle tres fontes sine remedio, sine dolore mortiferi.
In Carrinensi Hispaniae agro duo fontes iuxta fluunt, alter
omnia respuens, alter absorbens. in eadem gente alius aurei

coloris omnis ostendit piscis, nihil extra illam aquam dif-
232 ferentis. In Comensi iuxta Larium lacum fons largus horis singulis semper intumescit ac residet. In Cydonea insula ante Lesbum fons calidus vere tantum fluit. Lacus Sannaus in Asia circa nascente absinthio inficitur. Colophone in Apollinis Clarii specu lacuna est cuius potu mira redduntur oracula, bibentium breviore vita. Amnis retro fluere et nostra vidit aetas Neronis principis supremis, sicut in rebus eius
233 retulimus. Iam omnis fontis aestate quam hieme gelidiores esse quem fallit? Sicut illa permira naturae opera, aes et plumbum in massa mergi, dilatatum fluitare, eiusdemque ponderis alia sidere alia invehi. onera in aqua facilius moveri. Scyrium lapidem quamvis grandem innatare, eundemque comminutum mergi. recentia cadavera ad vadum labi, intumescentia attolli. inania vasa haut facilius quam plena extrahi. pluvias salinis aquas utiliores esse quam reliquas, nec fieri
234 salem nisi admixtis dulcibus. marinas tardius gelare, celerius accendi. hieme mare calidius esse, autumnale salsius. omne oleo tranquillari, et ob id urinantis ore spargere, quoniam mitiget naturam asperam lucemque deportet. nivis in alto mari non cadere. cum omnis aqua deorsum feratur, exsilire fontis, atque etiam in Aetnae radicibus, flagrantis in tantum ut quinquagena, centena milia passuum harenas flammarum globo eructet.

235 (107.) Iamque et ignium, quod est naturae quartum elementum, reddamus aliqua miracula, sed primum ex aquis.

104. (108.) In urbe Commagenes Samosata stagnum est emittens limum (maltham vocant) flagrantem. Cum quid attigit solidi, adhaeret. praeterea tactu sequitur fugientis. sic defendere muros oppugnante Lucullo, flagrabatque miles armis suis. aquis etiam accenditur. terra tantum restingui docuere experimenta.

105. (109.) Similis est natura naphthae. ita appellatur circa Babyloniam et in Astacenis Parthiae profluens bituminis liquidi modo. Huic magna cognatio ignium, transiliuntque in eam protinus undecumque visam. ita fertur a Medea paelicem crematam, postquam sacrificatura ad aras accesserat, corona igne rapta.

106. (110.) Verum in montium miraculis ardet Aetna no- 236
ctibus semper, tantoque aevo ignium materia sufficit, nivalis
hibernis temporibus egestumque cinerem pruinis operiens.
Nec illo tantum natura saevit exustionem terris denuntians.
flagrat in Phaselitis mons Chimaera, et quidem inmortali
diebus ac noctibus flamma. ignem eius accendi aqua, exstin-
gui vero terra aut faeno Cnidius Ctesias tradit. eadem in Ly-
cia Hephaestii montes taeda flammante tacti flagrant, et adeo
ut lapides quoque rivorum et harenae in ipsis aquis ardeant,
aliturque ignis ille pluviis. baculo si quis ex iis accenso tra-
xerit sulcum, rivos ignium sequi narrant. flagrat in Bactris 237
Cophanti noctibus vertex. flagrat in Medis et Sittacene, con-
finio Persidis, Susis quidem ad Turrim albam XV caminis,
maxumo eorum et interdiu: campus Babyloniae flagrat qua-
dam veluti piscina iugeri magnitudine. Aethiopum iuxta He-
sperum montem, stellarum modo campi noctu. similiter in
Megalopolitanorum agro. nam si intermisit ille iucundus
frondemque densi supra se nemoris non adurens et iuxta ge-
lidum fontem semper ardens Nymphaei crater, dira Apollo-
niatis suis portendit, ut Theopompus tradidit. augetur imbribus
egeritque bitumen temperandum fonte illo ingustabili, alias
omni bitumine dilutius. Sed quis haec miretur? In medio 238
mari Hiera insula Aeolia iuxta Italiam cum ipso mari arsere
per aliquot dies sociali bello, donec legatio senatus piavit.
maxumo tamen ardet incendio Theon ochema dictum Aethio-
pum iugum, torrentisque solis ardoribus flammas egerit. Tot
locis, tot incendiis rerum natura terras cremat.

107. (111.) Praeterea cum sit huius unius elementi ratio 239
fecunda, seque ipsa pariat et minumis crescat a scintillis,
quid fore putandum est in tot rogis terrae? quae est illa na-
tura quae voracitatem in toto mundo avidissimam sine damno
sui pascit? Addantur his sidera innumera ingensque sol, ad-
dantur humani ignes et lapidum quoque insiti naturae, attritu-
que inter se ligni, iam nubium et origines fulminum. excedit
profecto miracula omnia ullum diem fuisse quo non cuncta
conflagrarent, cum specula quoque concava adversa solis
radiis facilius etiam accendant quam ullus alius ignis. Quid 240
quod innumerabiles parvi sed naturales scatent? In Nym-

phaeo exit e petra flamma quae pluviis accenditur. exit et ad aquas Scantias, haec quidem invalida, cum transit, nec longe in alia durans materia. viret aeterno hunc fontem igneum contegens fraxinus. exit in Mutinensi agro statis Volcano diebus. Reperitur apud auctores subiectis Ariciae arvis, si carbo deciderit, ardere terram, in agro Sabino et Sidicino unctum flagrare lapidem, in Salentino oppido Egnatia inposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum protinus flammam exsistere. in Laciniae Iunonis ara sub dio sita cinerem inmobilem esse per-
241 flantibus undique procellis. quin et repentinos exsistere ignis et in aquis et in corporibus etiam humanis. Trasimenum lacum arsisse totum. Servio Tullio dormienti in pueritia ex capite flammam emicuisse. L. Marcio in Hispania interemptis Scipionibus concionanti et milites ad ultionem exhortanti arsisse simili modo Valerius Antias narrat. Plura mox et distinctius. nunc enim quadam mixtura rerum omnium exhibentur miracula. verum egressa mens interpretationem naturae festinat legentium animos per totum orbem velut manu ducere.
242 108. (112.) Pars nostra terrarum, de qua memoro, am-
166 bienti (ut dictum est) oceano velut innatans longissime ab ortu ad occasum patet, hoc est ab India ad Herculis columnas Gadibus sacratas $\overline{\text{LXXXV}}$. LXVIII mil. pass., ut Artemidoro auctori placet, ut vero Isidoro, $\overline{\text{XCVIII}}$, et XVIII M. Artemidorus adicit amplius a Gadibus circuitu sacri promontori ad promontorium Artabrum, quo longissime frons procur-
243 rat Hispaniae, DCCCXCI. Id mensurae currit duplici via. a Gange amne ostioque eius quo se in Eoum oceanum effundit per Indiam Parthyenenque ad Myriandrum urbem Syriae in Issico sinu positam $\overline{\text{LII}}$. XV M pass., inde proxuma navigatione Cyprum insulam, Patara Lyciae, Rhodum, Astypalaeam, in Carpathio mari insulas, Laconicae Taenarum, Lilybaeum Siciliae, Caralim Sardiniae $\overline{\text{XXI}}$. III M pass., deinde Gadis $\overline{\text{XII}}$. L M pass., quae mensura universa ab eo mari efficit $\overline{\text{LXXXV}}$.
244 LXVIII M pass. alia via, quae certior itinere terreno maxume, patet a Gange ad Euphraten amnem $\overline{\text{LI}}$. LXVIIII, inde Cappadociae Mazaca CCCXVIIII M, inde per Phrygiam, Cariam, Ephesum CCCCXV M, ab Epheso per Aegeum pelagus Delum CC, Isthmum CCXII. D. inde terra et Alcyonio mari et

Corinthiaco sinu Patras Peloponnesi LXXXX M, Leucadem LXXXVII. D, Corcyram totidem, Acroceraunia CXXXII. D, Brundisium LXXXVII. D, Romam CCCLX M, Alpis usque ad Scingomagum vicum DXVIIII, per Galliam ad Pyrenaeos montis Illiberim DCCCCXXVII, ad oceanum et Hispaniae oram CCCXXXI, traiectu Gadis VII. D, quae mensura Artemidori ratione $\overline{\text{LXXXVIIII}}$. XXXXV efficit. 245 Latitudo autem terrae a meridiano situ ad septentriones dimidio fere minor colligitur, $\overline{\text{XLIIII}}$. LXXXX milia, quo palam fit quantum et hinc vapor abstulerit et illinc rigor. neque enim deesse terris arbitror aut non esse globi formam, sed inhabitabilia utrimque inconperta esse. Haec mensura currit a litore Aethiopici oceani, qua modo habitatur, ad Meroen deciens centena milia, inde Alexandriam $\overline{\text{XII}}$. L, Rhodum DLXIII, Cnidum LXXXVII. D, Coum XXV milia, Samum C milia, Chium LXXXXIIII milia, Mytilenen LXV milia, Tenedon XXXXIIII milia, Sigeum promontorium XII milia quingenti, os Ponti CCCXII milia quingenti, Carambim promontorium CCCL, os Maeotidis CCCXII milia quingenti, ostium Tanais CCLXXV milia, qui cursus conpendiis maris brevior fieri potest LXXXVIIII milia. 246 Ab ostio Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora inconperta existumavit, cum circa Tanaim Sarmatarum gentis degere fateretur ad septentriones versus. Isidorus adiecit duodeciens centena milia quinquaginta usque ad Thylen, quae coniectura divinationis est. Ego non minore quam proxume dicto spatio Sarmatarum finis nosci intellego. et alioqui quantum esse debet quod innumerabilis gentis subinde sedem mutantis capiat? unde ulteriorem mensuram inhabitabilis plagae multo esse maiorem arbitror. nam et a Germania inmensas insulas non pridem conpertas cognitum habeo. 247 De longitudine ac latitudine haec sunt quae digna memoratu putem. universum autem hunc circuitum Eratosthenes in omnium quidem litterarum subtilitate et in hac utique praeter ceteros sollers, quem cunctis probari video, CCLII M stadiorum prodidit, quae mensura Romana conputatione efficit trecentiens quindeciens centena milia pass., inprobum ausum, verum ita subtili argumentatione conprehensum ut pudeat non credere.

Hipparchus et in coarguendo eo et in reliqua omni diligentia mirus adicit stadiorum paulo minus XXVI M.

248 109. Alia Dionysodoro fides. neque enim subtraham exemplum vanitatis Graecae maxumum. Melius hic fuit geometrica scientia nobilis. senecta diem obiit in patria, funus duxere ei propinquae ad quas pertinebat hereditas. hae cum secutis diebus iusta peragerent, invenisse dicuntur in sepulchro epistulam Dionysodori nomine ad superos scriptam: pervenisse eum a sepulchro ad infimam terram. esse eo stadiorum quadraginta duo milia. nec defuere geometrae qui interpretarentur significare epistulam a medio terrarum orbe missam quo deorsum ab summo longissimum esset spatium et idem pilae medium. ex quo consecuta conputatio est ut circuitu esse CCLII M stadiorum pronuntiarent.

(113.) Harmonica ratio, quae cogit rerum naturam sibi ipsam congruere, addit huic mensurae stadiorum XII milia, terramque nonagesimam sextam totius mundi partem facit.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER III.

---

1 Cap. 1. Hactenus de situ et miraculis terrae aquarumque et siderum ac ratione universitatis atque mensura. nunc de partibus, quamquam infinitum id quoque existumatur nec temere sine aliqua reprehensione tractatum, haut ullo in genere venia iustiore, si modo minume mirum est hominem genitum non omnia humana novisse. quapropter auctorem neminem unum sequar, sed ut quemque verissimum in quaque parte arbitrabor, quoniam commune ferme omnibus fuit ut eos quisque diligentissime situs diceret in quibus ipse prodebat.
2 Ideo nec culpabo aut coarguam quemquam. locorum nuda nomina et quanta dabitur brevitate ponentur, claritate cau-

sisque dilatis in suas partis. nunc enim sermo de toto est.
quare sic accipi velim ut si vidua fama sua nomina, qualia
fuere primordio ante res ullas gestas, nuncupentur, et sit
quaedam in his nomenclatura quidem, sed mundi rerumque
naturae. Terrarum orbis universus in tris dividitur partis, 3
Europam Asiam Africam. Origo ab occasu solis et Gaditano
freto, qua inrumpens oceanus Atlanticus in maria interiora
diffunditur. Hinc intranti dextera Africa est, laeva Europa,
inter has Asia. termini amnes Tanais et Nilus. Quindecim
M pass. in longitudinem quas diximus fauces oceani patent,
quinque M in latitudinem, a vico Mellaria Hispaniae ad pro-
montorium Africae Album, auctore Turranio Gracile iuxta
genito. T. Livius ac Nepos Cornelius latitudinis tradiderunt 4
minus VII M pass., ubi vero plurumum, X M. tam modico ore
tam inmensa aequorum vastitas panditur. Nec profunda alti-
tudo miraculum minuit. frequentes quippe taeniae candicantis
vadi carinas territant. qua de causa limen interni maris multi
eum locum appellavere. Proxumis autem faucibus utrimque
inpositi montes coercent claustra, Abyla Africae, Europae
Calpe, laborum Herculis metae, quam ob causam indigenae
columnas eius dei vocant, creduntque perfossas exclusa antea
admisisse maria et rerum naturae mutasse faciem.

(Sect. 1.) Primum ergo de Europa altrice victoris om- 5
nium gentium populi longeque terrarum pulcherrima, quam
plerique merito non tertiam portionem fecere verum aequam,
in duas partis ab amne Tanai ad Gaditanum fretum universo
orbe diviso. Oceanus a quo dictum est spatio Atlanticum
mare infundens et avido meatu terras quaecunque venientem
expavere demergens resistentis quoque flexuoso litorum
amfractu lambit, Europam vel maxume recessibus crebris
excavans, sed in quattuor praecipuos sinus, quorum primus a
Calpe Hispaniae extumo (ut dictum est) monte Locros, Brut-
tium usque promontorium, inmenso ambitu flectitur.

(2.) In eo prima Hispania terrarum est, ulterior appel- 6
lata eadem Baetica, mox a fine Urgitano citerior eademque
Tarraconensis ad Pyrenaei iuga. Ulterior in duas per longi-
tudinem provincias dividitur, siquidem Baeticae latere septen-
trionali praetenditur Lusitania amne Ana discreta. ortus hic

in Laminitano agro citerioris Hispaniae et modo in stagna se fundens modo in angustias resorbens aut in totum cuniculis condens et saepius nasci gaudens in Atlanticum oceanum effunditur. Tarraconensis autem hinc adfixa Pyrenaeo totoque eius latere decurrens et simul ad Gallicum oceanum Iberico a mari transversa se pandens Solorio monte et Oretanis iugis Carpetanisque et Asturum a Baetica atque Lusitania distinguitur.

7 (3.) Baetica a flumine eam mediam secante cognominata cunctas provinciarum divite cultu et quodam fertili ac peculiari nitore praecedit. Iuridici conventus ei quattuor, Gaditanus Cordubensis Asticitanus Hispalensis. oppida omnia numero CLXXV. in iis coloniae VIIII, municipia VIII, Latio antiquitus donata XXVIIII, libertate VI, foedere III, stipendiaria CXX. Ex his digna memoratu aut Latiali sermone dictu facilia, a flumine Ana, litore oceani, oppidum Ossonoba, Aestuaria cognominatum, interfluentes Luxia et Urium, Hareni montes, Baetis fluvius, litus Corense inflexo sinu, cuius ex adverso Gadis inter insulas dicendae, promontorium Iunonis, portus Vaesippo, oppidum Baelo, Mellaria, fretum ex Atlantico mari, Carteia Cartesos a Graecis dicta, mons Calpe.
8 Dein litore interno oppidum Barbesula cum fluvio, item Salduba, oppidum Suel, Malaca cum fluvio, foederatorum. dein Maenuba cum fluvio, Sexi firmum cognomine Iulium, Selambina, Abdara, Murgi Baeticae finis. Oram eam in universum originis Poenorum existumavit M. Agrippa. ab Ana autem Atlantico oceano obversa Bastulorum Turdulorumque est. In universam Hispaniam M. Varro pervenisse Iberos et Persas et Phoenicas Celtasque et Poenos tradit. lusum enim Liberi patris aut lyssam cum eo bacchantium nomen dedisse Lusitaniae, et Pana praefectum eius universae. at quae de Hercule ac Pyrene vel Saturno traduntur fabulosa in primis
9 arbitror. Baetis in Tarraconensis provinciae non, ut aliqui dixere, Mentisa oppido sed Tugiensi exoriens saltu (iuxta quem Tader fluvius qui Carthaginiensem agrum rigat) Ilorci refugit Scipionis rogum, versusque in occasum oceanum Atlanticum provinciam adoptans petit, modicus primo, sed multorum fluminum capax quibus ipse famam aquasque aufert.

Baeticae primum ab Ossigitania infusus amoeno blandus alveo crebris dextra laevaque adcolitur oppidis. Celeberrima inter 10
hunc et oceani oram in mediterraneo Segida quae Augurina cognominatur, Iulia quae Fidentia, Urgao quae Alba, Ebura quae Cerialis, Iliberri quod Liberini, Ilipula quae Laus, Artigi quod Iulienses, Vesci quod Faventia, Singili, Ategua, Arialdunum, Agla minor, Baebro, Castra vinaria, Cisimbrium, Hippo nova, Illurco, Osca, Oscua, Succaelo, Unditanum, Tucci vetus, omnia Bastetaniae vergentis ad mare, conventus vero Cordubensis. Circa flumen ipsum Ossigi quod cognominatur Laconicum, Illiturgi quod Forum Iulium, Iprasturgi quod Triumphale, Sacia et XIIII M passuum remotum in mediterraneo Obulco quod Pontificense appellatur, mox Ripa, Epora foederatorum, Sacili Martialium, Onoba et dextra Corduba colonia Patricia cognomine, inde primum navigabili Baete, oppida Carbula, Decuma, fluvius Singulis, eodem Baetis latere incidens. oppida Hispalensis conventus Celti, Arua, Canama, 11
Evia, Ilipa cognomine [Ilpa,] Italica, et a laeva Hispal colonia cognomine Romulensis, ex adverso oppidum Osset quod cognominatur Iulia Constantia, Lurgentum quod Iuli Genius, Orippo, Caura, Siarum, fluvius Maenuba Baeti et ipse a dextro latere infusus. at inter aestuaria Baetis oppidum Nebrissa cognomine Veneria et Colobana, coloniae Asta quae Regia dicitur et in mediterraneo Asido quae Caesariana. Singulis 12
fluvius in Baetim quo dictum est ordine inrumpens, Astigitanam coloniam adluit cognomine Augustam firmam, ab ea navigabilis. Huius conventus sunt reliquae coloniae inmunes Tucci quae cognominatur Augusta Gemella, Ituci quae Virtus Iulia, Ucubi quae Claritas Iulia, Urso quae Genua Urbanorum, inter quae fuit Munda cum Pompei filio rapta. oppida libera Astigi vetus, Ostippo, stipendiaria Callet, Callecula, Castra gemina, Ilipula minor, Marucca, Sacrana, Obulcula, Oningis. Ab ora venienti prope Maenubam amnem et ipsum navigabilem haut procul adcolunt Alontigiceli, Alostigi. Quae 13
autem regio a Baete ad fluvium Anam tendit extra praedicta Baeturia appellatur in duas divisa partis totidemque gentis, Celticos qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conventus, Turdulos qui Lusitaniam et Tarraconensem adcolunt, iura

Cordubam petunt. Celticos a Celtiberis ex Lusitania adve-
nisse manifestum est sacris, lingua, oppidorum vocabulis
14 quae cognominibus in Baetica distinguntur. Seriae adicitur
Fama Iulia, Nertobrigae Concordia Iulia, Segidae Restituta
Iulia, Contributae Iulia, Ugultuniacum quae et Curiga nunc est,
Laconimurgi Constantia Iulia, Teresibus Fortunales et Cal-
lensibus Aeneanici. praeter haec in Celtica Acinippo, Arunda,
Arunci, Turobriga, Lastigi, Alpesa, Saepone, Serippo. al-
tera Baeturia, quam diximus Turdulorum et conventus Cor-
dubensis, habet oppida non ignobilia Arsam, Mellariam, Mi-
15 robrigam, regionis Osintiadis Sisaponem. Gaditani conventus
civium Romanorum Regina, Latinorum Laepia, Ulia, Carisa
cognomine Aurelia, Urgia cognominata Castrum Iulium item
Caesaris Salutariensis. stipendiaria Besaro, Belippo, Barbe-
sula, Lacippo, Baesippo, Callet, Cappacum, Oleastro, Ituci,
16 Brana, Lascula, Saguntia, Situdo, Usaepo. Longitudinem uni-
versam eius prodidit M. Agrippa CCCCLXXV M passuum,
latitudinem CCLVIII M, sed cum termini Carthaginem usque
procederent, quae causa magnos errores conputatione men-
surae saepius parit, alibi mutato provinciarum modo alibi iti-
nerum auctis aut diminutis passibus. incubuere maria tam
longo aevo, alibi processere litora, torsere se fluminum aut
correxere flexus. praeterea aliunde aliis exordium mensurae
17 est et alia meatus. ita fit ut nulli duo concinant. 2. Baeticae
longitudo nunc a Castulonis oppidi fine Gadis CCL M et a
Murgi maritima ora XXV M pass. amplior, latitudo a Car-
teiana ora CCXXXIIII M pass. Agrippam quidem in tanta viri
diligentia praeterque in hoc opere cura, orbem cum terrarum
orbi spectandum propositurus esset, errasse quis credat et
cum eo divom Augustum? is namque conplexam eum porti-
cum ex destinatione et commentariis M. Agrippae a sorore
eius inchoatam peregit.

18 3. (4.) Citerioris Hispaniae sicut conplurium provinciarum
aliquantum vetus forma mutata est, utpote cum Pompeius Ma-
gnus tropaeis suis quae statuebat in Pyrenaeo DCCCLXXVII
oppida ab Alpibus ad finis Hispaniae ulterioris in dicionem
ab se redacta testatus sit. nunc universa provincia dividitur
in conventus septem, Carthaginiensem Tarraconensem Cae-

sarangustanum Cluniensem Asturum Lucensem Bracarum. accedunt insulae, quarum mentione seposita civitatis provincia ipsa praeter contributas aliis CCXCIII continet oppida CLXXVIIII, in iis colonias XII, oppida civium Romanorum XIII, Latinorum veterum XVIII, foederatorum unum, stipen-
diaria CXXXV. Primi in ora Bastuli, post eos quo dicetur 19
ordine intus recedentes Mentesani, Oretani et ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccaei, Vettones et Celtiberi Arevaci. Oppida orae proxuma Urci, adscriptumque Baeticae Barea, regio Bastitania, mox Deitania, dein Contestania, Carthago nova colonia, cuius a promontorio quod Saturni vocatur Caesaream Mauretaniae urbem CLXXXVII M pass. traiectus. Reliqua in ora flumen Tader, colonia inmunis Ilici, unde Ili-
citanus sinus. in eam contribuuntur Icositani. mox Latinorum 20
Lucentum, Dianium stipendiarium, Sucro fluvius et quondam oppidum, Contestaniae finis. Regio Edetania amoeno praetendente se stagno, ad Celtiberos recedens. Valentia colonia III M pass. a mari remota, flumen Turium, et tantundem a mari Saguntum, civium Romanorum oppidum fide nobile, flumen
Udiva. Regio Ilergaonum, Iberus amnis navigabili conmercio 21
dives, ortus in Cantabris haut procul oppido Iuliobriga, per CCCCL M pass. fluens, navium per CCLX M a Varia oppido capax, quem propter universam Hispaniam Graeci appellavere Iberiam. Regio Cossetania, flumen Subi, colonia Tarracon, Scipionum opus, sicut Carthago Poenorum. Regio Ilergetum, oppidum Subur, flumen Rubricatum, a quo Laee-
tani et Indigetes. Post eos quo dicetur ordine intus receden- 22
tes radice Pyrenaei Ausetani, Fitani, Lacetani perque Pyrenaeum Cerretani, dein Vascones. in ora autem colonia Barcino cognomine Faventia, oppida civium Romanorum Baetulo, Iluro, flumen Arnum, Blandae, flumen Alba, Emporiae, geminum hoc veterum incolarum et Graecorum qui Phocaeensium fuere suboles, flumen Ticher. ab eo Pyrenaea Venus in
latere promontori altero XL M. [1.] Nunc per singulos con- 23
ventus reddentur insignia praeter supra dicta. Tarracone disceptant populi XLIII, quorum celeberrimi civium Romanorum Dertusani, Bisgargitani, Latinorum Ausetani, Cerretani qui Iuliani cognominantur et qui Augustani, Edetani, Geru-

denses, Gessorienses, Teari qui Iulienses, stipendiariorum
24 Aquicaldenses, Onenses, Baeculonenses. [2.] Caesaraugusta
colonia inmunis amne Ibero adfusa ubi oppidum antea vocabatur Salduba, regionis Edetaniae, recipit populos LV, ex his
civium Romanorum Beblitanos, Celsensis ex colonia, Calagurritanos qui Nassici cognominantur, Ilerdensis Surdaonum gentis
iuxta quos Sicoris fluvius, Oscensis regionis Vessitaniae, Turiasonensis. Latinorum veterum Cascantensis, Ergavicensis, Graccuritanos, Leonicensis, Ossigerdensis. foederatos Tarragensis. stipendiarios Arcobrigensis, Andologensis, Aracelitanos,
Bursaonensis, Calagurritanos qui Fibularenses cognominantur, Complutensis, Carensis, Cinciensis, Cortonensis, Damanitanos, Ispallensis, Ilursensis, Iluberitanos, Lacetanos,
25 Lubiensis, Pompelonensis, Segiensis. [3.] Carthaginem conveniunt populi LXV exceptis insularum incolis. ex colonia
Accitana Gemellenses et Libisosona cognomine Foroaugustana, quibus duabus ius Italiae datum, ex colonia Salariense
oppidani Lati veteris Castulonenses qui Caesari venales appellantur, Saetabitani qui Augustani, Valerienses. stipendiariorum autem celeberrimi Alabanenses, Bastitani, Consaburrenses, Dianenses, Egelestani, Ilorcitani, Laminitani, Mentesani qui et Oritani, Mentesani qui et Bastuli, Oretani qui et
Germani cognominantur, caputque Celtiberiae Segobrigenses,
Carpetaniae Toletani Tago flumini inpositi, dein Viatienses
26 et Virgilienses. [4.] In Cluniensem conventum Varduli ducunt
populos XIIII, ex quibus Alabanensis tantum nominare libeat,
Turmodigi quattuor, in quibus Segisamonenses et Segisamaiulienses. In eundem conventum Carietes et Vennenses
quinque civitatibus vadunt, quarum sunt Velienses. eodem
Pelendones Celtiberum quattuor populis, quorum Numantini
fuere clari, sicut in Vaccaeorum XVIII civitatibus Interca-
27 tienses, Pallantini, Lacobrigenses, Caucenses. Nam in Cantabricis VII populis Iuliobriga sola memoretur, in Autrigonum
decem civitatibus Tritium et Virovesca. Arevacis nomen
dedit fluvius Areva. horum sex oppida, Secontia et Uxama,
quae nomina crebro aliis in locis usurpantur, praeterea Segovia et nova Augusta, Termes ipsaque Clunia Celtiberiae
finis. ad oceanum reliqua vergunt Vardulique ex praedictis

et Cantabri. [5.] Iunguntur iis Asturum XXII populi divisi in 28
Augustanos et Transmontanos, Asturica urbe magnifica. In
his sunt Cigurri, Paesici, Lancienses, Zoelae. Numerus omnis
multitudinis ad CCXL M liberorum capitum. [6.] Lucensis
conventus populorum est XVI praeter Celticos et Lemavos,
ignobilium ac barbarae appellationis sed liberorum capitum
ferme CLXVI M. [7.] Simili modo Bracarum XXIIII civitates
CLXXV M capitum, ex quibus praeter ipsos Bracaros Bibali,
Coelerni, Gallaeci, Equaesi, Limici, Querquerni citra fasti-
dium nominentur. Longitudo citerioris Hispaniae est ad finem 29
Castulonis a Pyrenaeo sexcenta septem M pass. et ora paulo
amplius, latitudo a Tarracone ad litus Olarsonis CCCVII, e
radicibus Pyrenaei, ubi cuneatur angustiis inter duo maria,
paulatim deinde se pandens, qua contingit ulteriorem Hispa-
niam, tantundem et amplius latitudini adicit. Metallis plumbi 30
ferri aeris argenti auri tota ferme Hispania scatet, citerior et
specularis lapidis, Baetica et minio. sunt et marmorum lapi-
cidinae. Universae Hispaniae Vespasianus imperator Augu-
stus iactatum procellis rei publicae Latium tribuit. Pyrenaei
montes Hispanias Galliasque disterminant promontoriis in duo
diversa maria proiectis.

4. (5.) Narbonensis provincia appellatur pars Galliarum 31
quae interno mari adluitur, Braccata antea dicta, amne Varo
ab Italia discreta Alpiumque vel saluberrimis Romano impe-
rio iugis, a reliqua vero Gallia latere septentrionali montibus
Cebenna et Iuribus, agrorum cultu, virorum morumque digna-
tione, amplitudine opum nulli provinciarum postferenda bre-
viterque Italia verius quam provincia. In ora regio Sordonum 32
intusque Consuaranorum, flumina Tecum, Vernodubrum, op-
pida Eliseberae, magnae quondam urbis tenue vestigium,
Ruscino Latinorum, flumen Atax e Pyrenaeo Rubrensem per-
means lacum, Narbo Martius decumanorum colonia XII M
pass. a mari distans, flumina Arauris, Liria. oppida de cetero
rara praeiacentibus stagnis. Agatha quondam Massiliensium 33
et regio Volcarum Tectosagum atque ubi Rhoda Rhodiorum
fuit, unde dictus multo Galliarum fertilissimus Rhodanus amnis
ex Alpibus se rapiens per Lemannum lacum segnemque de-
ferens Ararim nec minus se ipso torrentis Isaram et Druen-

tiam. Libica appellantur duo eius ora modica, ex his alterum
Hispaniense alterum Metapinum, tertium idemque amplissi-
mum Massalioticum. Sunt auctores et Heracleam oppidum in
34 ostio Rhodani fuisse. Ultra fossae ex Rhodano C. Mari opere
et nomine insignes, stagnum Mastramela, oppidum Maritima
Abaticorum, superque campi lapidei, Herculis proeliorum
memoria. regio Anatiliorum et intus Dexuviatium Cavarumque,
rursus a mari Tricorium et intus Tricollorum Vocontiorumque
et Segovellaunorum, mox Allobrogum. at in ora Massilia
35 Graecorum Phocaeensium foederata, promontorium Zao, Ci-
tharista portus, regio Camactullicorum, dein Suelteri supra-
que Verucini. in ora autem Athenopolis Massiliensium, Fo-
rum Iuli Octavanorum colonia quae Pacensis appellatur et
Classica, amnis in ea Argenteus, regio Oxubiorum Ligauno-
rumque, super quos Suebri, Quariates, Adunicates. at in ora
oppidum Latinum Antipolis, regio Deciatium, amnis Varus
36 ex Alpium monte Caenia profusus. In mediterraneo coloniae
Arelate sextanorum, Beterrae septumanorum, Arausio secun-
danorum, in agro Cavarum Valentia, Vienna Allobrogum.
oppida Latina Aquae Sextiae Salluviorum, Avennio Cavarum,
Apta Iulia Volgientium, Alebece Reiorum Apollinarium, Alba
Helvorum, Augusta Tricastinorum, Anatilia, Aerea, Bormanni,
Comacina, Cabellio, Carcasum Volcarum Tectosagum, Ces-
sero, Carpentoracte Meminorum, Cenicenses, Cambolectri
qui Atlantici cognominantur, Forum Voconi, Glanum Livi,
37 Lutevani qui et Foroneronienses, Nemausum Arecomicorum,
Piscenae, Ruteni, Sanagenses, Tolosani Tectosagum Aquita-
niae contermini, Tasconi, Tarusconienses, Umbranici, Vo-
contiorum civitatis foederatae duo capita Vasio et Lucus
Augusti. oppida vero ignobilia XVIIII sicut XXIIII Nemau-
siensibus attributa. Adiecit formulae Galba imperator ex
Inalpinis Avanticos atque Bodionticos, quorum oppidum Di-
nia. Longitudinem provinciae Narbonensis CCCLXX M pass.
Agrippa tradit, latitudinem CCXLVIII.

38 5. (6.) Italia dehinc primique eius Ligures, mox Etruria,
Umbria, Latium, ibi Tiberina ostia et Roma terrarum caput,
XVI M pass. intervallo a mari. Volscum postea litus et Cam-
paniae, Picentinum inde ac Lucanum Bruttiumque, quo lon-

gissime in meridiem ab Alpium paene lunatis iugis in maria
excurrit Italia. Ab eo Graeciae ora, mox Salentini, Peduculi,
Apuli, Peligni, Frentani, Marrucini, Vestini, Sabini, Picentes,
Galli, Umbri, Tusci, Veneti, Carni, Iapydes, Histri, Liburni.
Nec ignoro ingrati ac segnis animi existumari posse merito, 39
si breviter atque in transcursu ad hunc modum dicatur terra
omnium terrarum alumna eadem et parens, numine deum
electa quae caelum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret
imperia ritusque molliret et tot populorum discordes ferasque
linguas sermonis conmercio contraheret ad conloquia et hu-
manitatem homini daret, breviterque una cunctarum gentium
in toto orbe patria fieret. Sed quid agam? tanta nobilitas 40
omnium locorum (quos quis attigerit?), tanta rerum singula-
rum populorumque claritas tenet. urbs Roma vel sola in ea et
digna tam iam festa cervice facies quo tandem narrari debet
opere? qualiter Campaniae ora per se felixque illa ac beata
amoenitas, ut palam sit uno in loco gaudentis opus esse na-
turae? Iam vero tota ea vitalis ac perennis salubritas, caeli 41
temperies, tam fertiles campi, tam aprici colles, tam innoxii
saltus, tam opaca nemora, tam munifica silvarum genera, tot
montium adflatus, tanta frugum vitiumque et olearum fertili-
tas, tam nobilia pecudi vellera, tam opima tauris colla, tot
lacus, tot amnium fontiumque ubertas totam eam perfundens,
tot maria, portus gremiumque terrarum conmercio patens
undique et tamquam iuvandos ad mortalis ipsa avide in maria
procurrens. Neque ingenia ritusque ac viros et lingua manu- 42
que superatas conmemoro gentis. ipsi de ea iudicavere Grai,
genus in gloriam suam effusissimum, quotam partem ex ea
appellando Graeciam magnam! Nimirum id quod in caeli men-
tione fecimus hac quoque in parte faciendum est, ut quasdam
notas et pauca sidera attingamus. legentes tantum quaeso
meminerint ad singula toto orbe edissertanda festinari. Est 43
ergo folio maxume querno adsimilata, multo proceritate am-
plior quam latitudine, in laevam se flectens cacumine et Ama-
zonicae figura desinens parmae, ubi a medio excursu Cocin-
thos vocatur, per sinus lunatos duo cornua emittens, Leuco-
petram dextra, Lacinium sinistra. Patet longitudine ab In-
alpino fine Praetoriae Augustae per urbem Capuamque cursu

meante Rhegium oppidum in umero eius situm, a quo veluti
cervicis incipit flexus, deciens centena et viginti milia pas-
suum, multoque amplior mensura fieret Lacinium usque, ni
44 talis obliquitas in latus digredi videretur. Latitudo eius varia
est. CCCCX milium inter duo maria inferum et superum am-
nisque Varum atque Arsiam. media autem ferme circa urbem
Romam ab ostio Aterni amnis in Hadriaticum mare influentis
ad Tiberina ostia CXXXVI, et paulo minus a Castro novo
Hadriatici maris Alsium ad Tuscum aequor, haud ullo in loco
CC latitudinem excedens. universae autem ambitus a Varo
45 ad Arsiam $\overline{\text{XXI}}$. XLVII milia passuum efficit. Abest a cir-
cumdatis terris Histria ac Liburnia quibusdam locis centena
M pass., ab Epiro et Illyrico L, ab Africa minus CC, ut auctor
est M. Varro, ab Sardinia CXX M, ab Sicilia MD, a Corcyra
minus LXXX, ab Issa L. Incedit per maria caeli regione ad
meridiem quidem, sed, si quis id diligenti subtilitate exigat,
46 inter sextam horam primamque brumalem. Nunc ambitum
eius urbisque enumerabimus, qua in re praefari necessarium
est auctorem nos divom Augustum secuturos, descriptionem-
que ab eo factam Italiae totius in regiones XI, sed ordine
eo qui litorum tractu fiet urbium quidem vicinitates oratione
utique praepropera servari non posse, itaque interiore parte
digestionem in litteras eiusdem nos secuturos, coloniarum
mentione signata quas ille in eo prodidit numero. nec situs
originesque persequi facile est Ingaunis Liguribus (ut ceteri
omittantur) agro triciens dato.

47 (7.) Igitur ab amne Varo Nicaea a Massiliensibus condi-
tum, fluvius Palo, Alpes populique Inalpini multis nomini-
bus, sed maxume Capillati, oppido Vediantiorum civitatis
Gemenilo, portus Herculis Monoeci, Ligustina ora. Ligurum
celeberrimi ultra Alpis Salluvii, Diciates, Oxubii, citra Veneni
Esturis orti, Vagienni, Statielli, Binbelli, Magelli, Cuburiates,
Casmonates, Velleiates et quorum oppida in ora proxume di-
48 cemus. Flumen Rutuba, oppidum Album Intimilium, flumen
Merula, oppidum Album Ingaunum, portus Vadum Sabatium,
flumen Porcifera, oppidum Genua, fluvius Fertor, portus Del-
phini, Tigullia intus, et Segesta Tigulliorum, flumen Macra,
Liguriae finis. A tergo autem supra dictorum omnium Ap-

penninus mons Italiae amplissimus perpetuis iugis ab Alpibus
tendens ad Siculum fretum. Ab altero eius latere ad Padum 49
amnem Italiae ditissimum omnia nobilibus oppidis nitent, Li-
barna, Dertona colonia, Iria, Vardacate, Industria, Pollentia,
Carrea quod Potentia cognominatur, Foro Fulvi quod Valen-
tinum, Augusta Vagiennorum, Alba Pompeia, Hasta, Aquis
Statiellorum. Haec regio ex descriptione Augusti nona est.
patet ora Liguriae inter amnis Varum et Macram CCXI M
passuum.

(8.) Adnectitur septuma, in qua Etruria est ab amne Ma- 50
cra, ipsa mutatis saepe nominibus. Umbros inde exegere
antiquitus Pelasgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrreni, mox
a sacrifico ritu lingua Graecorum Thusci sunt cognominati.
Primum Etruriae oppidum Luna portu nobile, colonia Luca
a mari recedens propiorque Pisae inter amnis Auserem et
Arnum ortae a Pelope Pisisque sive a Teutanis, Graeca gente.
Vada Volaterrana, fluvius Cecina, Populonium, Etruscorum
quondam hoc tantum in litore. Hinc amnes Prile, mox Umbro 51
navigiorum capax, et ab eo tractus Umbriae portusque Te-
lamo, Cosa Volcientium a populo Romano deducta, Graviscae,
Castrum novom, Pyrgi, Caeretanus amnis et ipsum Caere
intus M passuum quattuor Agylla a Pelasgis conditoribus di-
ctum, Alsium, Fregenae, Tiberis amnis a Macra CCLXXXIIII
M pass. Intus coloniae Falisca Argis orta (ut auctor est
Cato) quae cognominatur Etruscorum, Lucus Feroniae, Ru-
sellana, Seniensis, Sutrina. De cetero Arretini veteres, Ar- 52
retini Fidentes, Arretini Iulienses, Amitinenses, Aquenses
cognomine Taurini, Blerani, Cortonienses, Capenates, Clusini
novi, Clusini veteres, Florentini praefluenti Arno adpositi,
Faesulae, Ferentinum, Fescennia, Hortanum, Herbanum, Ne-
pet, Novem pagi, praefectura Claudia, Forum Clodi, Pisto-
rium, Perusia, Suanenses, Saturnini qui antea Aurini voca-
bantur, Subertani, Scatones, Tarquinienses, Tuscanienses,
Vetulonienses, Veientani, Vesentini, Volaterrani, Volcentini
cognomine Etrusci, Volsinienses. In eadem parte oppidorum
veterum nomina retinent agri Crustuminus, Caletranus.

(9.) Tiberis antea Thybris appellatus et prius Albula e 53
media fere longitudine Appennini finibus Arretinorum pro-

fluit. tenuis primo nec nisi piscinis conrivatus emissusque na-
vigabilis, sicuti Tinia et Glanis influentes in eum, novenorum
ita conceptu dierum, si non adiuvent imbres. Sed Tiberis
propter aspera et confragosa ne sic quidem praeterquam tra-
bibus verius quam ratibus longe meabilis fertur, per centum
quinquaginta milia passuum non procul Tiferno Perusiaque
et Ocriculo, Etruriam ab Umbris ac Sabinis, mox citra tre-
decim milia passuum urbis Veientem agrum a Crustumino,
54 dein Fidenatem Latinumque a Vaticano dirimens, sed infra
Arretinum Glanim duobus et quadraginta fluviis auctus, prae-
cipuis autem Nare et Aniene, qui et ipse navigabilis Latium
includit a tergo, nec minus tamen aquis ac tot fontibus in
urbem perductis, et ideo quamlibet magnarum navium ex Italo
mari capax, rerum in toto orbe nascentium mercator placi-
dissimus, pluribus prope solus quam ceteri in omnibus terris
55 amnes adcolitur adspiciturque villis. nullique fluviorum mi-
nus licet inclusis utrimque lateribus. nec tamen ipse pugnat,
quamquam creber ac subitus incrementis et nusquam magis
aquis quam in ipsa urbe stagnantibus. quin immo vates in-
tellegitur potius ac monitor auctu semper religiosus verius
56 quam saevos. Latium antiquom a Tiberi Circeios servatum
est M pass. L longitudine. tam tenues primordio imperi fuere
radices. Colonis saepe mutatis tenuere alii aliis temporibus,
Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli, et
ultra Circeios Volsci, Osci, Ausones, unde nomen Lati pro-
cessit ad Lirim amnem. In principio est Ostia colonia a Ro-
mano rege deducta, oppidum Laurentum, lucus Iovis Indige-
tis, amnis Numicius, Ardea a Danae Persei matre condita.
57 dein quondam Aphrodisium, Antium colonia, Astura flumen et
insula, fluvius Nymphaeus, Clostra Romana, Circei quondam
insula inmenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero,
et nunc planitie. Mirum est quod hac de re tradere hominum
notitiae possumus. Theophrastus, qui primus externorum ali-
qua de Romanis diligentius scripsit (nam Theopompus, ante
quem nemo mentionem habuit, urbem dumtaxat a Gallis ca-
ptam dixit, Clitarchus ab eo proxumus legationem tantum ad
58 Alexandrum missam, hic iam plus quam et fama), Circeiorum
insulae et mensuram posuit stadia octoginta in eo volumine

quod scripsit Nicodoro Atheniensium magistratu qui fuit ur-
bis nostrae CCCCXL. anno. quidquid ergo terrarum est
praeter decem milia passuum ambitus adnexum insulae post
eum annum accessit Italiae. Aliud miraculum a Circeis palus 59
Pomptina est, quem locum XXIIII urbium fuisse Mucianus ter
consul prodidit. dein flumen Aufentum, supra quod Tarra-
cina oppidum lingua Volscorum Anxur dictum, et ubi fuere
Amyclae a serpentibus deletae, dein locus Speluncae, lacus
Fundanus, Caieta portus, oppidum Formiae Hormiae dictum,
ut existumavere, antiqua Laestrygonum sedes. ultra fuit op-
pidum Pyrae, est colonia Minturnae Liri amne divisa Glanica
appellata, Sinuessa, extremum in adiecto Latio, quam quidam
Sinopen dixere vocitatam. Hinc felix illa Campania. ab hoc 60
sinu incipiunt vitiferi colles et temulentia nobilis suco per
omnis terras incluto, atque (ut veteres dixere) summum Li-
beri Patris cum Cerere certamen. hinc Setini et Caecubi
protenduntur agri. his iunguntur Falerni, Caleni. dein con-
surgunt Massici, Gaurani Surrentinique montes. ibi Leburini
campi sternuntur et in delicias alicae politur messis. Haec
litora fontibus calidis rigantur, praeterque cetera in toto mari
conchylio et pisce nobili adnotantur. nusquam generosior
oleae liquor, et hoc quoque certamen humanae voluptatis.
tenuere Osci, Graeci, Umbri, Tusci, Campani. In ora Savo 61
fluvius, Volturnum oppidum cum amne, Liternum, Cumae
Chalcidensium, Misenum, portus Baiarum, Bauli, lacus Lucri-
nus et Avernus, iuxta quem Cimmerium oppidum quondam,
dein Puteoli colonia Dicaearchea dicti, postque Phlegraei
campi, Acherusia palus Cumis vicina. litore autem Neapolis 62
Chalcidensium et ipsa, Parthenope a tumulo Sirenis appellata,
Herculaneum, Pompei haud procul spectato monte Vesuvio,
adluente vero Sarno amne, ager Nucerinus et novem milia
passuum a mari ipsa Nuceria, Surrentum cum promontorio
Minervae Sirenum quondam sede. navigatio a Circeis duo-
deoctoginta milia passuum patet. Regio ea a Tiberi prima 63
Italiae servatur ex descriptione Augusti. Intus coloniae Ca-
pua ab XL M pass. campo dicta, Aquinum, Suessa, Venafrum,
Sora, Teanum Sidicinum cognomine, Nola. oppida Abellinum,
Aricia, Alba longa, Acerrani, Allifani, Atinates, Aletrinates,

Anagnini, Atellani, Affilani, Arpinates, Auximates, Abel-
lani, Alfaterni et qui ex agro Latino item Hernico item La-
bicano cognominantur, Bovellae, Calatiae, Casinum, Cale-
num, Capitulum Hornetum, Cernetani qui Mariani cognomi-
nantur, Corani a Dardano Troiano orti, Cubulterini, Castri-
64 monienses, Cingulani, Fabienses in monte Albano, Foropo-
pulienses ex Falerno, Frusinates, Ferentinates, Freginates,
Fabraterni veteres, Fabraterni novi, Ficolenses, Fregellani,
Forum Appi, Forentani, Gabini, Interamnates Sucasini qui
et Lirenates vocantur, Ilionenses Lavini, Norbani, Nomentani,
Praenestini urbe quondam Stephane dicta, Privernates, Se-
tini, Signini, Suessulani, Telesini, Trebulani cognomine Bal-
linienses, Trebani, Tusculani, Verulani, Veliterni, Ulubren-
65 ses, Urbinates, superque Roma ipsa, cuius nomen alterum
dicere arcanis caerimoniarum nefas habetur, optumaque et
salutari fide abolitum enuntiavit Valerius Soranus, luitque mox
poenas. Non alienum videtur inserere hoc loco exemplum
religionis antiquae, ob hoc maxume silentium institutae. nam-
que diva Angerona, cui sacrificatur a. d. XII. kalend. Ianuar.,
66 ore obligato obsignatoque simulacrum habet. Urbem tris por-
tas habentem Romulus reliquit, aut (ut plurumas tradentibus
credamus) quattuor. moenia eius collegere ambitu imperato-
ribus censoribusque Vespasianis anno conditae DCCCXXVI.
pass. XIII M CC. conplexa montis septem ipsa dividitur in
regiones quattuordecim, compita Larum CCLXV. eiusdem
spatium mensura currente a miliario in capite Romani fori
statuto ad singulas portas, quae sunt hodie numero triginta
septem ita ut duodecim semel numerentur praetereanturque
ex veteribus septem quae esse desierunt, efficit passuum per
67 directum XX M DCCLXV. ad extrema vero tectorum cum
castris praetoriis ab eodem miliario per vicos omnium viarum
mensura colligit paulo amplius septuaginta milia passuum.
quod si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto
aestumationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitu-
dinem in toto orbe potuisse ei conparari. Clauditur ab oriente
aggere Tarquini Superbi inter prima opere mirabili. namque
eum muris aequavit qua maxume patebat aditu plano. cetero
munita erat praecelsis muris aut abruptis montibus, nisi quod

exspatiantia tecta multas addidere urbis. In prima regione 68
praeterea fuere in Latio clara oppida Satricum, Pometia,
Scaptia, Politorium, Tellena, Tifata, Caenina, Ficana, Cru-
stumerium, Ameriola, Medullum, Corniculum, Saturnia ubi
nunc Roma est, Antipolis quod nunc Ianiculum in parte Ro-
mae, Antemnae, Camerium, Collatia, Amitinum, Norbe, Sulmo,
et cum his carnem in monte Albano soliti accipere populi 69
Albenses, Albani, Aesulani, Accienses, Abolani, Bubetani,
Bolani, Cusuetani, Coriolani, Fidenates, Foretii, Hortenses,
Latinienses, Longulani, Manates, Macrales, Mutucumenses,
Munienses, Numinienses, Olliculani, Octulani, Pedani, Pollu-
scini, Querquetulani, Sicani, Sisolenses, Tolerienses, Tutien-
ses, Vimitellarii, Velienses, Venetulani, Vitellenses. Ita ex 70
antiquo Latio LIII populi interiere sine vestigiis. In Campano
autem agro Stabiae oppidum fuere usque ad Cn. Pompeium
et L. Catonem consules, pridie kalend. Mai, quo die L. Sulla
legatus bello sociali id delevit, quod nunc in villam abiit.
Intercidit ibi et Taurania. sunt morientes Casilini reliquiae.
Praeterea auctor est Antias oppidum Latinorum Apiolas ca-
ptum a L. Tarquinio rege, ex cuius praeda Capitolium is in-
choaverit. A Surrento ad Silarum amnem triginta milia pas-
suum ager Picentinus fuit Tuscorum, templo Iunonis Argivae
ab Iasone condito insignis. intus oppidum Salerni, Picentia.
(10.) A Silaro regio tertia et ager Lucanus Bruttiusque 71
incipit, nec ibi rara incolarum mutatione. Tenuerunt eam
Pelasgi, Oenotrii, Itali, Morgetes, Siculi, Graeciae maxume
populi, novissime Lucani a Samnitibus orti duce Lucio. Op-
pidum Paestum Graecis Posidonia appellatum, sinus Paesta-
nus, oppidum Elea quae nunc Velia, promontorium Palinu-
rum, a quo sinu recedente traiectus ad Columnam Rhegiam
centum M pass. Proxumum autem huic flumen Melpes, op- 72
pidum Buxentum, Graeciae Pyxus, Laus amnis. fuit et oppi-
dum eodem nomine. Ab eo Bruttium litus, oppidum Blanda,
flumen Batum, portus Parthenius Phocensium, sinus Vibo-
nensis, locus Clampetiae, oppidum Temsa a Graecis Temese
dictum et Crotoniensium Terina sinusque ingens Terinaeus.
oppidum Consentia intus. In peninsula fluvius Acheron, a quo 73
oppidani Acherontini. Hippo, quod nunc Vibonem Valentiam

appellamus, portus Herculis, Metaurus amnis, Tauroentum oppidum, portus Orestis et Medma. oppidum Scyllaeum, Crataeis fluvius, mater (ut dixere) Scyllae. dein Columna Rhegia, Siculum fretum ac duo adversa promontoria, ex Italia Caenys, ex Sicilia Pelorum, duodecim stadiorum intervallo,
74 unde Rhegium XII M D pass. Inde Appennini silva Sila, promontorium Leucopetra XV M pass., ab ea Locri cognominati a promontorio Zephyrio, absunt a Silaro CCCIII M passuum, et includitur Europae sinus primus. In eo maria nuncupantur, unde inrumpit, Atlanticum, ab aliis magnum. qua intrat, Porthmos a Graecis, a nobis Gaditanum fretum. cum intravit, Hispanum quatenus Hispanias adluit ab aliis Ibericum aut Baliaricum. mox Gallicum ante Narbonensem provinciam. hinc
75 Ligusticum. ab eo ad Siciliam insulam Tuscum, quod ex Graecis alii Notium alii Tyrrenum, e nostris plurumi inferum vocant. ultra Siciliam quod est ad Salentinos Ausonium Polybius appellat, Eratosthenes autem inter ostium oceani et Sardiniam quidquid est Sardoum, inde ad Siciliam Tyrrenum, ab hac Cretam usque Siculum, ab ea Creticum.

76 (11.) Insulae per haec maria primae omnium Pityussae a Graecis dictae a frutice pineo. nunc Ebusus vocatur utraque, civitate foederata, angusto freto interfluente. Patent XLVI M pass., absunt a Dianio septingentis stadiis, totidem Dianium per continentem a Carthagine nova. tantundem a Pityussis in altum Baliares duae et Sucronem versus
77 Colubraria. Baliares funda bellicosas Graeci Gymnasias dixere. maior centum mil. passuum est longitudine, circuitu vero CCCCLXXV M. oppida habet civium Romanorum Palmam et Pollentiam, Latina Cinium et Tucim, et foederatum Bocchorum fuit. ab ea XXX M pass. distat minor, longitudine XL M, circuitu CL M pass. civitates habet Iamnonem,
78 Saniseram, Magonem. A maiore XII M pass. in altum abest Capraria insidiosa naufragiis, et e regione Palmae urbis Maenariae ac Tiquadra et parva Hannibalis. Ebusi terra serpentis fugat, Colubrariae parit, ideo infesta omnibus nisi Ebusitanam terram inferentibus. Graeci Ophiussam dixere. nec cu-
79 niculos Ebusus gignit populantis Baliarium messis. Sunt aliae XX ferme parvae mari vadoso. Galliae autem ora in Rhodani

ostio Metina, mox quae Blascon vocatur, et tres Stoechades a vicinis Massiliensibus dictae propter ordinem quo sitae sunt. nomina singulis Prote, Mese quae et Pomponiana vocatur, tertia Hypaea. ab his Sturium, Phoenice, Phila, Lero et Lerina adversum Antipolim, in qua Vergoani oppidi memoria.

6. (12.) In Ligustico mari est Corsica quam Graeci Cyrnon 80 appellavere, sed Tusco propior, a septentrione in meridiem proiecta, longa passuum CL milia, lata maiore ex parte quinquaginta, circuitu CCCXXV M. abest a Vadis Volaterranis LXII M pass., civitates habet XXXII et colonias Marianam a C. Mario deductam, Aleriam a dictatore Sulla. Citra est Oglasa, intra vero, et sexaginta milia passuum a Corsica, Planaria a specie dicta, aequalis freto ideoque navigiis fallax. Amplior Urgo et Capraria, quam Graeci Aegilion 81 dixere, item Igilium et Dianium quam Artemisiam, ambae contra Cosanum litus, et Barpana, Maenaria, Columbaria, Venaria, Ilva cum ferri metallis, circuitu centum milia, a Populonio decem, a Graecis Aethalia dicta. ab ea Planasia XXVIII M. Ab his ultra Tiberina ostia in Antiano Astura, mox Palmaria, Sinonia et adversum Formias Pontiae. In Puteolano 82 autem sinu Pandateria, Prochyta, non ab Aeneae nutrice sed quia profusa ab Aenaria erat, Aenaria ipsa a statione navium Aeneae, Homero Inarime dicta, Pithecusa, non a simiarum multitudine (ut aliqui existimavere) sed a figulinis doliorum. Inter Pausilipum et Neapolim Megaris, mox a Surrento octo milibus passuum distantes Tiberi principis arce nobiles Capreae circuitu XI M passuum. (13.) Leucothea, 83 extraque conspectum, pelagus Africum attingens, Sardinia minus octo milibus passuum a Corsicae extremis, etiamnum angustias eas artantibus insulis parvis quae Cuniculariae appellantur itemque Phintonis et Fossae, a quibus fretum ipsum Taphros nominatur.

7. Sardinia ab oriente patens CLXXXVIII milia passuum, 84 ab occidente CLXXV milia, a meridie LXXVII milia, a septentrione CXXV, circuitu DLXV milia, abest ab Africa Caralitano promontorio ducenta milia, a Gadibus quattuordeciens centena. habet et a Gorditano promontorio duas insulas quae vocantur Herculis, a Sulcensi Enosim, a Caralitano Ficariam.

85 Quidam haut procul ab ea et Berelida ponunt et Callode et
quam vocant Heras lutra. celeberrimi in ea populorum Ilien-
ses, Balari, Corsi oppidorum XVIII, Sulcitani, Valentini,
Neapolitani, Bosenses, Caralitani civium Romanorum, et No-
renses, colonia autem una quae vocatur ad turrim Libysonis.
Sardiniam ipsam Timaeus Sandaliotim appellavit ab effigie
soleae, Myrsilus Ichnusam a similitudine vestigi. Contra Pae-
stanum sinum Leucasia est a Sirene ibi sepulta appellata.
contra Veliam Pontia et Isacia, utraeque uno nomine Oeno-
trides, argumentum possessae ab Oenotriis Italiae. contra
Vibonem parvae quae vocantur Ithacesiae ab Ulixis specula.
86 8. (14.) Verum ante omnes claritate Sicilia, Sicania a
Thucydide dicta, Trinacria a pluribus aut Trinacia a triangula
specie, circuitu patens, ut auctor est Agrippa, DCXVIII M
pass., quondam Bruttio agro cohaerens, mox interfuso mari
avolsa XV M in longitudinem freto, in latitudinem autem MD
pass. iuxta Columnam Rhegiam. Ab hoc dehiscendi argumento
Rhegium Graeci nomen dedere oppido in margine Italiae sito.
87 In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis, mare verti-
cosum, ambo clara saevitia. Ipsius triquetrae, ut diximus,
promontorium Pelorum vocatur adversus Scyllam vergens in
Italiam, Pachynum in Graeciam, CCCCXL M ab eo distante
Peloponneso, Lilybaeum in Africam CLXXX M intervallo a
Mercuri promontorio et a Caralitano Sardiniae CXC M. Inter
se autem haec promontoria ac latera distant his spatiis: ter-
reno itinere a Peloro Pachynum CLXXXVI M pass., inde
88 Lilybaeum CC M, inde Pelorum CLXX. Coloniae ibi quin-
que, urbes ac civitates LXIII. A Peloro mare Ionium ora
spectante oppidum Messana civium Romanorum qui Mamertini
vocantur, promontorium Drepanum, colonia Tauromenium
quae antea Naxos, flumen Asines, mons Aetna nocturnis mi-
rus incendiis. crater eius patet ambitu stadia XX, favilla Tau-
romenium et Catinam usque pervenit fervens, fragor vero ad
89 Maroneum et Gemellos collis. scopuli tres Cyclopum, portus
Ulixis, colonia Catina, flumina Symaethum, Terias. intus
Laestrygonii campi. oppida Leontini, Megaris, amnis Panta-
gies, colonia Syracusae cum fonte Arethusa, quamquam et
Temenitis et Archidemia et Magaea et Cyane et Milichie fontes

in Syracusano potantur agro, portus Naustathmus, flumen
Elorum, promontorium Pachynum, a qua fronte Siciliae flu-
men Hirminium, oppidum Camarina, fluvius Gelas, oppidum
Acragas quod Agrigentum nostri dixere. Thermae colonia, 90
amnes Achates, Mazara, Hypsa, Selinus oppidum, Libybaeum
ab eo promontorium, Drepana, mons Eryx, oppida Panhor-
mum, Solus, Himera cum fluvio, Cephaloedis, Aluntium, Aga-
thyrnum, Tyndaris colonia, oppidum Mylae et unde coepimus
Pelorias. Intus Latinae conditionis Centuripini, Netini, Se- 91
gestani; stipendiarii Assorini, Aetnenses, Agyrini, Acestaei,
Acrenses, Bidini, Cetarini, Cacyrini, Drepanitani, Erge-
tini, Echetlienses, Erycini, Entellini, Enini, Enguini, Ge-
lani, Galatini, Halesini, Hennenses, Hyblenses, Herbiten-
ses, Herbessenses, Herbulenses, Halicyenses, Hadranitani,
Imacarenses, Ipanenses, Ietenses, Mytistratini, Magellini,
Murgentini, Mutycenses, Menanini, Naxii, Noaei, Petrini,
Paropini, Phtinthienses, Semellitani, Scherini, Selinuntii, Sy-
maethii, Talarenses, Tissinenses, Triocalini, Tyracinenses,
Zanclaei Messeniorum in Siculo freto. Sunt insulae in Afri- 92
cam versae Gaulos, Melita a Camerina LXXXVII M pass., a
Lilybaeo CXIII, Cosyra, Hieronnesos, Caene, Galata, Lopa-
dusa, Aethusa quam alii Aegusam scripserunt, Bucinna et
a Solunte LXXV M Osteodes, contraque Paropinos Ustica.
citra vero Siciliam ex adverso Metauri amnis XXV milibus
ferme pass. ab Italia VII Aeoliae, appellatae eaedem Lipa-
raeorum, Hephaestiades a Graecis, a nostris Volcaniae, Aeo-
liae, quod Aeolus Iliacis temporibus ibi regnavit. 9. Lipara 93
cum civium Romanorum oppido, dicta a Liparo rege qui
successit Aeolo, antea Milogonis vel Meligunis vocitata, ab-
est XXV M pass. ab Italia, ipsa circuitu paulo minor. inter
hanc et Siciliam altera antea Therasia appellata, nunc Hiera,
quia sacra Volcano est colle in ea nocturnas evomente flam-
mas. tertia Strongyle a Lipara M pass. ad exortum solis ver- 94
gens, in qua regnavit Aeolus, quae a Lipara liquidiore flamma
tantum differt, e cuius fumo quinam flaturi sint venti in triduum
praedicere incolae traduntur, unde ventos Aeolo paruisse
existumatum. quarta Didyme minor quam Lipara. quinta Eri-
cusa, sexta Phoenicusa pabulo proxumarum relictae. novis-

sima eademque minuma Evonymos. Hactenus de primo Europae sinu.

95 10. (15.) A Locris Italiae frons incipit Magna Graecia appellata, in tris sinus recedens Ausonii maris, quoniam Ausones tenuere primi. Patet LXXXVI M pass., ut auctor est Varro. plerique LXXV M fecere. In ea ora flumina innumera, sed memoratu digna a Locris Sagra, et vestigia oppidi Caulonis, Mystiae, Consilinum castrum, Cocinthum, quod esse longissimum Italiae promontorium aliqui existumant. dein sinus Scylacius, et Scylacium Scylletium Atheniensibus, cum conderent, dictum, quem locum occurrens Terinaeus sinus peninsulam efficit, et in ea portus qui vocatur Castra Hannibalis, nusquam angustiore Italia. XX M passuum latitudo est. itaque Dionysius maior intercisam eo loco adicere Sici-
96 liae voluit. Amnes ibi navigabiles Carcines, Crotalus, Semirus, Arogas, Targines, oppidum intus Petilia, mons Clibanus, promontorium Lacinium, cuius ante oram insula X M pass. a terra Dioscoron, altera Calypsus quam Ogygiam appellasse Homerus existumatur, praeterea Tiris, Eranusa, Meloessa. Ipsum a Caulone abesse LXX M pass. prodidit Agrippa.

97 11. A Lacinio promontorio secundus Europae sinus incipit magno ambitu flexus et Acroceraunio Epiri finitus promontorio, a quo abest LXXV M pass. Oppidum Croto, amnis Neaethus, oppidum Thurii inter duos amnes Crathim et Sybarim, ubi fuit urbs eodem nomine. similiter est inter Sirim et Acirim Heraclia aliquando Siris vocitata. Flumina Talandrum, Casuentum, oppidum Metapontum, quo tertia Italiae
98 regio finitur. Mediterranei Bruttiorum Aprustani tantum, Lucanorum autem Atinates, Bantini, Eburini, Grumentini, Potentini, Sontini, Sirini, Tergilani, Ursentini, Volcentani, quibus Numestrani iunguntur. Praeterea interisse Thebas Lucanas Cato auctor est, et Mardoniam Lucanorum urbem fuisse Theopompus, in qua Alexander Epirotes occubuerit.

99 (16.) Conectitur secunda regio amplexa Hirpinos, Calabriam, Apuliam, Salentinos CCL M sinu qui Tarentinus appellatur ab oppido Laconum in recessu hoc intumo sito, contributa eo maritima colonia quae ibi fuerat. Abest CXXXVI

M pass. a Lacinio promontorio adversam ei Calabriam in peninsulam emittens. Graeci Messapiam a duce appellavere et ante Peucetiam a Peucetio Oenotri fratre in Salentino agro. Inter promontoria C M pass. intersunt. latitudo peninsulae a Tarento Brundisium terreno itinere XXXV M pass. patet, multoque brevius a portu Sasine. Oppida per continentem 100
a Tarento Varia cui cognomen Apulae, Messapia, Aletium, in ora vero Senum, Callipolis quae nunc est Anxa LXXV M pass. a Tarento. Inde XXXII M promontorium quod Acran Iapygiam vocant, quo longissime in maria excurrit Italia. Ab eo Basta oppidum et Hydruntum decem ac novem M passuum, ad discrimen Ionii et Hadriatici maris, qua in Graeciam brevissimus transitus, ex adverso Apolloniatum oppidi latitudine intercurrentis freti quinquaginta M non amplius. Hoc inter- 101
vallum pedestri continuare transitu pontibus iactis primum Pyrrus Epiri rex cogitavit, post eum M. Varro, cum classibus Pompei piratico bello praeesset. utrumque aliae impedivere curae. Ab Hydrunte Soletum desertum, dein Fratuertium, portus Tarentinus, statio Miltopae, Lupia, Balesium, Caelia, Brundisium L M pass. ab Hydrunte in primis Italiae portu nobile ac velut certiore transitu sic utique longiore, excipiente Illyrici urbe Durrachio CCXXV M traiectu. Brun- 102
disio conterminus Pediculorum ager. VIIII adolescentes totidemque virgines ab Illyriis XVI populos genuere. Pediculorum oppida Rudiae, Egnatia, Barium, amnes Iapyx a Daedali filio rege, a quo et Iapygia, ** Pactius, Aufidus ex Hirpinis montibus Canusium praefluens. Hinc Apulia Dauniorum 103
cognomine a duce Diomedis socero, in qua oppidum Salapia Hannibalis meretricio amore inclutum, Sipontum, Uria, amnis Cerbalus Dauniorum finis, portus Agasus, promontorium montis Gargani a Salentino sive Iapygio CCXXXIIII M pass. ambitu Gargani, portus Garnae, lacus Pantanus, flumen portuosum Frento. Teanum Apulorum itemque Larinum, Cliternia, Tifernus amnis. inde regio Frentana. Ita Apulorum ge- 104
nera tria: Teani a duce e Grais, Lucani subacti a Calchante, quae nunc loca tenent Atinates, Dauniorum praeter supra dicta coloniae Luceria, Venusia, oppida Canusium, Arpi aliquando Argos Hippium Diomede condente, mox Argyripa

dictum. Diomedes ibi delevit gentis Monadorum Dardorum-
que et urbis duas quae in proverbi ludicrum vertere, Apinam
105 et Tricam. Cetera intus in secunda regione Hirpinorum co-
lonia una Beneventum auspicatius mutato nomine quae quon-
dam appellata Maleventum, Aeculani, Aquilonii, Abellinates
cognomine Protropi, Compsani, Caudini, Ligures qui cogno-
minantur Corneliani et qui Bebiani, Vescellani. Aeclani,
Aletrini, Abellinates cognominati Marsi, Atrani, Aecani, Al-
fellani, Atinates, Arpani, Borcani, Collatini, Corinenses et
nobiles clade Romana Cannenses, Dirini, Forentani, Genu-
sini, Herdonienses, Hyrini, Larinates cognomine Frentani,
Merinates ex Gargano, Mateolani, Netini, Rubustini, Silvini,
Strapellini, Turmentini, Vibinates, Venusini, Ulurtini. Cala-
brorum mediterranei Aegetini, Apamestini, Argentini, Bu-
tuntinenses, Deciani, Grumbestini, Norbanenses, Palionenses,
Sturnini, Tutini. Salentinorum Aletini, Basterbini Neretini,
Ulentini, Veretini.

106 12. (17.) Sequitur regio quarta gentium vel fortissima-
rum Italiae. in ora Frentanorum a Tiferno flumen Trinium
portuosum, oppida Histonium, Buca, Hortona, Aternus amnis.
intus Anxani cognomine Frentani, Caretini supernates et in-
fernates, Lanuenses. Marrucinorum Teatini. Pelignorum Cor-
finienses, Superequani, Sulmonenses. Marsorum Anaxatini,
Atinates, Fucentes, Lucenses, Maruvini. Albensium Alba ad
107 Fucinum lacum. Aequiculanorum Cliternini, Carseolani. Ve-
stinorum Angulani, Pinnenses, Peltuinates quibus iunguntur
Aufinates cismontani. Samnitium, quos Sabellos et Graeci
Saunitas dixere, colonia Bovianum vetus et alterum cogno-
mine Undecumanorum, Aufidenates, Eseruini, Fagifulani, Fi-
colenses, Saepinates, Tereventinates. Sabinorum Amiternini,
Curenses, Forum Deci, Forum novum, Fidenates, Interam-
nates, Nursini, Nomentani, Reatini, Trebulani qui cognomi-
108 nantur Mutusci et qui Suffenates, Tiburtes, Tarinates. In
hoc situ ex Aequicolis interiere Comini, Tadiates, Caedici,
Alfaterni. Gellianus auctor est lacu Fucino haustum Marso-
rum oppidum Archippe conditum a Marsya duce Lydorum,
item Vidicinorum in Piceno deletum a Romanis Valerianus.
Sabini, ut quidam existumavere, a religione et deorum cultu

Sabini appellati, Velinos adcolunt lacus, roscidis collibus.
Nar amnis exhaurit illos: sulpureis aquis Tiberim ex his pe- 109
tens replet, e monte Fiscello labens iuxta Vacunae nemora
et Reate. in eosdem conditus, at ex alia parte, Anio in monte
Trebanorum ortus lacus tris amoenitate nobilis qui nomen
dedere Sublaqueo defert in Tiberim. In agro Reatino Cutiliae
lacum, in quo fluctuetur insula, Italiae umbilicum esse M.
Varro tradit. Infra Sabinos Latium est, a latere Picenum, a
tergo Umbria, Appennini iugis Sabinos utrimque vallantibus.

13. (18.) Quinta regio Piceni est, quondam uberrimae 110
multitudinis. CCCLX milia Picentium in fidem populi Ro-
mani venere. orti sunt a Sabinis voto vere sacro. tenuere
ab Aterno amne, ubi nunc ager Hadrianus et Hadria colonia
a mari VI M pass. Flumen Vomanum, ager Praetutianus Pal-
mensisque, item Castrum novom, flumen Batinum, Truentum
cum amne, quod solum Liburnorum in Italia reliquom est,
flumen Albula, Tervium quo finitur Praetutiana regio et Pi-
centium incipit. Cupra oppidum, Castellum Firmanorum, et 111
super id colonia Asculum, Piceni nobilissima. intus Novana.
in ora Cluana, Potentia, Numana a Siculis condita. ab iisdem
colonia Ancona adposita promontorio Cunero in ipso flecten-
tis se orae cubito, a Gargano CLXXXIII M pass., intus Auxi-
mates, Beregrani, Cingulani, Cuprenses cognomine Montani,
Falarienses, Pausulani, Planinenses, Ricinenses, Septempe-
dani, Tollentinates, Treienses, Urbesalvia Pollentini.

14. (19.) Iungetur his sexta regio Umbriam conplexa 112
agrumque Gallicum circa Ariminum. Ab Ancona Gallica ora
incipit Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni pluruma
eius tractus tenuere, in primis Palmensem, Praetutianum
Hadrianumque agrum. Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc
Galli. Umbrorum gens antiquissima Italiae existumatur, ut
quos Ombrios a Graecis putent dictos, quod inundatione ter-
rarum imbribus superfuissent. Trecenta eorum oppida Tusci 113
debellasse reperiuntur. nunc in ora flumen Aesis, Senagallia,
Metaurus fluvius, coloniae Fanum Fortunae, Pisaurum cum
amne, et intus Hispellum, Tuder. de cetero Amerini, Atti-
diates, Asisinates, Arnates, Aesinates, Camertes, Casuentil-
lani, Carsulani, Dolates cognomine Salentini, Fulginiates,

Foroflaminienses, Foroiulienses cognomine Concupienses, Forobrentani, Forosempronienses, Iguvini, Interamnates cognomine Nartes, Mevanates, Mevanionenses, Matilicates, Narnienses, quod oppidum Nequinum antea vocatum est, Nuce-
114 rini cognomine Favonienses et Camellani, Ocriculani, Ostrani, Pitulani cognomine Pisuertes et alii Mergentini, Plestini, Sentinates, Sarsinates, Spoletini, Suasani, Sestinates, Suillates, Tadinates, Trebiates, Tuficani, Tifernates cognomine Tiberini et alii Metaurenses, Vesinicates, Urbanates cognomine Metaurenses et alii Hortenses, Vettonenses, Vindinates, Viventani. In hoc situ interiere Feliginates, et qui Clusiolum tenuere supra Interamnam, et Sarranates cum oppidis Acerris quae Vafriae cognominabantur, Turocelo quod Vettiolum. item Solinates, Curiates, Fallienates, Apiennates. interiere et Arienates cum Crinovolo et Usidicani et Plangenses, Paesinates, Caelestini. Ameriam supra scriptam Cato ante Persei bellum conditam annis DCCCCLXIIII prodit.

115 15. (20.) Octava regio determinatur Arimino, Pado, Appennino. In ora fluvius Crustumium, Ariminum colonia cum amnibus Arimino et Aprusa. fluvius hinc Rubico, quondam finis Italiae. ab eo Sapis et Vitis et Anemo, Ravenna Sabinorum oppidum cum amne Bedese, ab Ancona CV M pass. nec procul a mari Umbrorum Butrium. intus coloniae Bononia, (Felsina vocitatum, cum princeps Etruriae esset), Brixillum,
116 Mutina, Parma, Placentia. oppida Caesena, Claterna, Fora Clodi, Livi, Popili, Truentinorum, Corneli, Licini. Faventini, Fidentini, Otesini, Padinates, Regienses a Lepido, Solonates, Saltusque Galliani qui cognominantur Aquinates, Tannetani, Veleiates cognomine veteri Regiates, Urbanates. in hoc tractu interierunt Boi quorum tribus CXII fuisse auctor est Cato, item Senones qui ceperunt Romam.

117 16. Padus e gremio Vesuli montis celsissimum in cacumen Alpium elati finibus Ligurum Vagiennorum visendo fonte profluens condensque se cuniculo et in Forovibiensium agro iterum exoriens, nullo amnium claritate inferior, Graecis dictus Eridanus ac poena Phaethontis inlustratus, augetur ad canis ortus liquatis nivibus, agris quam navigiis torrentior, nihil tamen ex rapto sibi vindicans atque ubi linquit ubertatem

largitor, trecentis M pass. a fonte addens meatu LXXXVIII, 118
nec amnis tantum Appenninos Alpinosque navigabilis capiens
sed lacus quoque inmensos in eum sese exonerantis, omni
numero XXX flumina in mare Hadriaticum defert, celeber-
rima ex iis Appennini latere Iactum, Tanarum, Trebiam Pla-
centinum, Tarum, Inciam, Gabellum, Scultennam, Rhenum.
Alpium vero Sturam, Orgum, Durias duas, Sessitem, Ticinum,
Lambrum, Adduam, Ollium, Mincium. nec alius amnium tam 119
brevi spatio maioris incrementi est. urguetur quippe aquarum
mole et in profundum agitur, gravis terrae, quamquam de-
ductus in flumina et fossas inter Ravennam Altinumque per
CXX M pass., tamen qua largius vomit septem maria dictus
facere. Augusta fossa Ravennam trahitur, ubi Padusa voca-
tur quondam Messanicus appellatus. Proxumum inde ostium
magnitudinem portus habet qui Vatreni dicitur, qua Claudius
Caesar e Britannia triumphans praegrandi illa domo verius
quam nave intravit Hadriam. Hoc ante Eridanum ostium di- 120
ctum est, ab aliis Spineticum ab urbe Spina quae fuit iuxta
praevalens, ut Delphicis creditum est thesauris, condita a
Diomede. Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocorne-
liensi agro. Proxumum inde ostium Caprasiae, dein Sagis,
dein Volane quod ante Olane vocabatur. omnia ea Flavia
fossa quam primi a Sagi fecere Tusci egesto amnis impetu per
transversum in Atrianorum paludis quae septem maria appel-
lantur, nobili portu oppidi Tuscorum Atriae a quo Atriaticum
mare ante appellabatur quod nunc Hadriaticum. Inde ostia 121
plena Carbonaria, fossiones Philistina, quod alii Tartarum
vocant, omnia ex Philistinae fossae abundatione nascentia,
accedentibus Atesi ex Tridentinis Alpibus et Togisono ex
Patavinorum agris. pars eorum et proxumum portum facit
Brundulum, sicut Edronem Meduaci duo ac fossa Clodia. His
se Padus miscet ac per haec effunditur, plerisque, ut in Ae-
gypto Nilus quod vocant Delta, triquetram figuram inter Alpis
atque oram maris facere proditus, stadiorum II M circuitu. Pu- 122
det a Graecis Italiae rationem mutuari, Metrodorus tamen Sce-
psius dicit, quoniam circa fontem arbor multa sit picea, quales
Gallice vocentur padi, hoc nomen accepisse, Ligurum quidem
lingua amnem ipsum Bodincum vocari, quod significet fundo

carentem. cui argumento adest oppidum iuxta Industria vetusto nomine Bodincomagum, ubi praecipua altitudo incipit.

123 17. (21.) Transpadana appellatur ab eo regio undecima, tota in mediterraneo, cui maria cuncta fructuoso alveo inportat. Oppida Vibi forum, Segusio, coloniae ab Alpium radicibus Augusta Taurinorum, inde navigabili Pado, antiqua Ligurum stirpe, dein Salassorum Augusta Praetoria iuxta geminas Alpium foris, Graias atque Peninas, — his Poenos, Grais Herculem transisse memorant, — oppidum Eporedia Sibyllinis a populo Romano conditum iussis. eporedias Galli
124 bonos equorum domitores vocant. Vercellae Libiciorum ex Salluviis ortae, Novaria ex Vertacomacoris, Vocontiorum hodieque pago, non (ut Cato existumat) Ligurum, ex quibus Laevi et Marici condidere Ticinum non procul a Pado, sicut Boi Transalpibus profecti Laudem Pompeiam, Insubres Mediolanum. Orobiorum stirpis esse Comum atque Bergomum et Licini Forum aliquot circa populos auctor est Cato, sed originem gentis ignorare se fatetur, quam docet Cornelius Alexander ortam a Graecia interpretatione etiam no-
125 minis vitam in montibus degentium. In hoc situ interiit oppidum Orobiorum Parra, unde Bergomates Cato dixit ortos, etiamnum prodente se altius quam fortunatius situm. interiere
120 et Caturiges Insubrum exsules et Spina supra dicta, item Melpum opulentia praecipuum, quod ab Insubribus et Bois et Senonibus deletum esse eo die quo Camillus Veios ceperit Nepos Cornelius tradidit.

126 18. (22.) Sequitur decuma regio Italiae Hadriatico mari adposita, cuius Venetia, fluvius Silis ex montibus Tarvisanis, oppidum Altinum, flumen Liquentia ex montibus Opiterginis et portus eodem nomine, colonia Concordia, flumina et portus Reatinum, Tiliaventum maius minusque, Anaxum quo Varamus defluit, Alsa, Natiso cum Turro, praefluentes Aqui-
127 leiam coloniam XV M pass. a mari sitam. Carnorum haec regio iunctaque Iapydum, amnis Timavos, castellum nobile vino Pucinum, Tergestinus sinus, colonia Tergeste, XXXIII M pass. ab Aquileia. ultra quam VI M pass. Formio amnis, ab Ravenna CLXXXVIIII M pass., anticus auctae Italiae terminus, nunc vero Histriae, quam cognominatam a flumine

Histro in Hadriam effluente e Danuvio amne eodemque Histro
exadversum Padi faucis, contrario eorum percussu mari in-
teriecto dulcescente, plerique dixere falso, et Nepos etiam
Padi adcola. nullus enim ex Danuvio amnis in mare Hadria- 128
ticum effunditur. deceptos credo, quoniam Argo navis flu-
mine in mare Hadriaticum descendit non procul Tergeste, nec
iam constat quo flumine. umeris travectam Alpis diligen-
tiores tradunt, subisse autem Histro, dein Savo, dein Nau-
porto, cui nomen ex ea causa est inter Aemonam Alpisque
exorienti.

19. (23.) Histria ut peninsula excurrit. Latitudinem eius 129
XL M pass. circuitum CXXV M prodidere quidam, item ad-
haerentis Liburniae et Flanatici sinus, alii CCXXV, alii Libur-
niae CLXXX M pass. nonnulli in Flanaticum sinum Iapydiam
promovere a tergo Histriae CXXX M pass., dein Liburniam
CL M fecere. Tuditanus qui domuit Histros in statua sua ibi
inscripsit: Ab Aquileia ad Tityum flumen stad. M.
Oppida Histriae civium Romanorum Aegida, Parentium, co-
lonia Pola quae nunc Pietas Iulia, quondam a Colchis condita.
abest a Tergeste C M pass. mox oppidum Nesactium et nunc
finis Italiae fluvius Arsia. Polam ab Ancona traiectus CXX
M pass. est. In mediterraneo regionis decumae coloniae 130
Cremona, Brixia Cenomanorum agro, Venetorum autem Ateste
et oppida Acelum, Patavium, Opitergium, Belunum, Vicetia.
Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua. Venetos Troiana
stirpe ortos auctor est Cato, Cenomanos iuxta Massiliam ha-
bitasse in Volcis. Fertini et Tridentini et Beruenses, Raetica
oppida, Raetorum et Euganeorum Verona, Iulienses Carno-
rum. dein, quos scrupulosius dicere non attineat, Alutrenses,
Asseriates, Flamonienses Vanienses et alii cognomine Culici,
Foroiulienses cognomine Transpadani, Foretani, Nedinates,
Quarqueni, Taurisani, Togienses, Varvari. In hoc situ in- 131
teriere per oram Irmene, Pellaon, Palsicium, ex Venetis
Atina et Caelina, Carnis Segeste et Ocra, Tauriscis Noreia.
et ab Aquileia ad duodecimum lapidem deletum oppidum etiam
invito senatu a Claudio Marcello L. Piso auctor est. In hac
regione et XI lacus incluti sunt amnesque eorum partus aut
alumni, si modo acceptos reddunt, ut Adduam Larius, Tici-

num Verbannus, Mincium Benacus, Ollium Sebinnus, Lambrum
132 Eupilis, omnis incolas Padi. Alpis in longitudinem deciens
centena milia pass. patere a supero mari ad inferum Caelius
tradit, Timagenes XXII M pass. deductis, in latitudinem autem Cornelius Nepos C M, T. Livius tria M stadiorum, uterque diversis in locis. namque et C M excedunt aliquando,
ubi Germaniam ab Italia submovent, nec LXX M inplent reliqua
sui parte graciles, veluti naturae providentia. Latitudo Italiae
subter radices earum a Varo per Vada Sabatia, Taurinos,
Comum, Brixiam, Veronam, Vicetiam, Opitergium, Aquileiam,
Tergeste, Polam, Arsiam DCCXLV milia passuum colligit.
133 20. (24.) Incolae Alpium multi populi, sed inlustres a
Pola ad Tergestis regionem Secusses, Subocrini, Catali, Menocaleni, iuxtaque Carnos quondam Taurisci appellati, nunc
Norici. His contermini Raeti et Vindelici, omnes in multas
civitates divisi. Raetos Tuscorum prolem arbitrantur a Gallis
pulsos duce Raeto. Verso deinde Italiam pectore Alpium
Latini iuris Euganeae gentes, quarum oppida XXXIIII enu-
134 merat Cato. Ex iis Triumpilini, venalis cum agris suis populus, dein Camuni conpluresque similes finitimis attributi
municipiis. Lepontios et Salassos Tauriscae gentis idem Cato
arbitratur. ceteri fere Lepontios relictos ex comitatu Herculis interpretatione Graeci nominis credunt praeustis in transitu
Alpium nive membris. eiusdem exercitus et Graios fuisse
Graiarum Alpium incolas praestantisque genere Euganeos,
135 inde tracto nomine. caput eorum Stoenos. Raetorum Vennonenses Sarunetesque ortus Rheni amnis adcolunt, Lepontiorum qui Uberi vocantur fontem Rhodani eodem Alpium
tractu. Sunt praeterea Latio donati incolae, ut Octodurenses
et finitimi Centrones, Cottianae civitates, Eturi Liguribus
orti, Vagienni Ligures et qui Montani vocantur, Capillatorumque plura genera ad confinium Ligustici maris. Non
136 alienum videtur hoc loco subicere inscriptionem e tropaeo
Alpium, quae talis est: Imperatori Caesari divi F.
Aug. pontifici maxumo, imp. XIIII, tribuniciae potestatis XVII, S. P. Q. R., quod eius ductu auspiciisque gentes Alpinae omnes quae a mari supero ad
inferum pertinebant sub imperium pop. Rom. sunt

redactae. Gentes Alpinae devictae Triumpilini,
Camuni, Venostes, Vennonetes, Isarci, Breuni,
Genaunes, Focunates, Vindelicorum gentes quat- 137
tuor, Consuanetes, Rucinates, Licates, Catena-
tes, Ambisontes, Rugusci, Suanetes, Calucones,
Brixentes, Lepontii, Uberi, Nantuates, Seduni,
Varagri, Salassi, Acitavones, Medulli, Uceni, Ca-
turiges, Brigiani, Sogiontii, Brodiontii, Nemaloni,
Edenates, Esubiani, Veamini, Gallitae, Triulatti,
Ecdini, Vergunni, Eguituri, Nementuri, Oratelli,
Nerusi, Velauni, Suetri. Non sunt adiectae Cottianae 138
civitates XII, quae non fuerunt hostiles, item attributae muni-
cipiis lege Pompeia. Haec est Italia dis sacra, hae gentes
eius, haec oppida populorum. super haec Italia quae L. Ae-
milio Paulo C. Attilio Regulo consulibus nuntiato Gallico
tumultu sola sine externis ullis auxiliis atque etiam tunc sine
Transpadanis equitum LXXX M, peditum DCC M armavit.
metallorum omnium fertilitate nullis cedit terris. sed inter-
dictum id vetere consulto patrum Italiae parci iubentium.

21. (25.) Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flu- 139
men Tityum. Pars eius fuere Mentores, Hymani, Encheleae,
Buni et quos Callimachus Peucetias appellat, nunc totum uno
nomine Illyricum vocatur generatim. populorum pauca effatu
digna aut facilia nomina. Conventum Scardonitanum petunt
Iapydes et Liburnorum civitates XIIII, e quibus Laciniensis,
Stlupinos, Burnistas, Olbonensis nominare non pigeat. Ius
Italicum habent eo conventu Alutae, Flanates a quibus sinus
nominatur, Lopsi, Varvarini, inmunesque Asseriates, et ex
insulis Fertinates, Curictae. Cetero per oram oppida a Ne- 140
sactio Alvona, Flanona, Tarsatica, Senia, Lopsica, Ortopula,
Vegium, Argyruntum, Corinium, Aenona, civitas Pasini, flu-
men Tedanium quo finitur Iapydia. Insulae eius sinus cum
oppidis praeter supra significatas Absyrtium, Arba, Crexi,
Gissa, Portunata. rursus in continente colonia Iader quae a
Pola CLX M pass. abest, inde XXX M Colentum insula,
XVIII ostium Tityi fluminis.

22. (26.) Liburniae finis et initium Delmatiae Scardona 141
in amne eo XII M pass. a mari. dein Tariotarum antiqua

regio et castellum Tariona, promontorium Diomedis vel, ut alii, peninsula Hyllis circuitu C M pass., Tragurium civium Romanorum marmore notum, Sicum in quem locum divos Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII M
142 pass. Petunt in eam iura iuribus descriptis in decurias CCCXXXXII Delmatae, XXII Deuni, CCXXXVIIII Ditiones, CCLXVIIII Mazaei, LII Sardiates. In hoc tractu sunt Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata populi Romani proeliis castella. Petunt et ex insulis Issaei, Colentini, Separi, Epetini. Ab his castella Peguntium, Rataneum, Narona colonia tertii conventus a Salona LXXXII M pass., adposita cognominis sui fluvio a mari XX M pass. M. Varro LXXXVIIII ci-
143 vitatis eo ventitasse auctor est. nunc soli prope noscuntur Cerauni decuriis XXIIII, Daorizi XVII, Daesitiates CIII, Docleatae XXXIII, Deretini XIIII, Deremistae XXX, Dindari XXXIII, Glinditiones XLIIII, Melcomani XXIIII, Naresii CII, Scirtari LXXII, Siculotae XXIIII, populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis. Praeter hos tenuere tractum eum Ozuaei, Partheni, Hemasini, Arthitae, Armistae. A Narone amne C M passuum abest Epidaurum
144 colonia. ab Epidauro sunt oppida civium Romanorum Rhizinium, Acruvium, Butua, Olcinium quod antea Colchinium dictum est a Colchis conditum, amnis Drilo superque eum oppidum civium Romanorum Scodra a mari XVIII M pass. praeterea multorum Graeciae oppidorum deficiens memoria nec non et civitatium validarum. eo namque tractu fuere Labeatae, Endirudini, Sasaei, Grabaei proprieque dicti Illyrii et Taulantii et Pyraei. retinet nomen in ora Nymphaeum promontorium. Lissum oppidum civium Romanorum ab Epi-
145 dauro C M passuum. 23. A Lisso Macedonia provincia. gentes Partheni et a tergo eorum Dassaretae. montes Candaviae a Durrachio LXXVIII M pass., in ora vero Denda civium Romanorum, Epidamnum colonia propter inauspicatum nomen a Romanis Durrachium appellata, flumen Aous a quibusdam Aeas nominatum, Apollonia quondam Corinthiorum colonia IIII M passuum a mari recedens, cuius in finibus celebre Nymphaeum adcolunt barbari Amantes et Buliones. at in ora oppidum Oricum a Colchis conditum. Inde initium Epiri, mon-

tes Acroceraunia quibus hunc Europae determinavimus sinum. 97
Oricum a Salentino Italiae promontorio distat LXXX M passuum.

24. (27.) A tergo Carnorum et Iapydum, qua se fert 146
magnus Hister, Raetis iunguntur Norici. oppida eorum Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Vianiomina, Claudia, Flavium Solvense. Noricis iunguntur lacus Peiso, deserta Boiorum. iam tamen colonia divi Claudi Sabaria et oppido Scarabantia Iulia habitantur.

25. (28.) Inde glandifera Pannoniae, qua mitescentia 147
Alpium iuga per medium Illyricum a septentrione ad meridiem versa molli in dextra ac laeva devexitate considunt. Quae pars ad mare Hadriaticum spectat appellatur Delmatia
et Illyricum supra dictum. ad septentriones Pannonia vergit. 189
finitur inde Danuvio. In ea coloniae Aemona, Siscia. amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Draus e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior, CXX M pass. intervallo, Draus per Serretes, Serrapillos, Iasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque. populorum haec
capita. praeterea Arivates, Azali Amantini, Belgites, Catari, 148
Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani, mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci. insula in Savo Metubarris, amnicarum maxuma. Praeterea amnes memorandi Colapis. in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit quae Segestica appellatur. alter amnis Bacuntius in Saum Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensium et Amantinorum. inde XLV M pass. Taurunum, ubi Danuvio miscetur Saus. supra influunt Valdasus, Urpanus, et ipsi non ignobiles.

26. (29.) Pannoniae iungitur provincia quae Moesia ap- 149
pellatur, ad Pontum usque cum Danuvio decurrens. incipit a confluente supra dicto. in ea Dardani, Celegeri, Triballi, Timachi, Moesi, Thraces Pontoque contermini Scythae. flumina clara e Dardanis Margis Pingus Timachus, ex Rhodope
Oescus, ex Haemo Utus, Asamus, Ieterus. Illyrici latitudo 150
qua maxuma est CCCXXV M passuum colligit, longitudo a flumine Arsia ad flumen Drinium DCCC M, a Drinio ad promontorium Acroceraunium CLXXII M Agrippa prodidit, uni-

versum autem sinum Italiae et Illyrici ambitu $\overline{\text{XVII}}$ passuum.
100 In eo duo maria quo distinximus fine, Ionium in prima parte, interius Hadriaticum quod superum vocant.

151 (30.) Insulae in Ausonio mari praeter iam dictas memoratu dignae nullae, in Ionio paucae. Calabro litore ante Brundusium quarum obiectu portus efficitur, contra Apulum litus Diomedia conspicua monumento Diomedis et altera eodem nomine a quibusdam Teutria appellata. Illyrici ora mille amplius insulis frequentatur, natura vadoso mari aestuariisque tenui alveo intercursantibus. clarae ante ostia Timavi calidorum fontium cum aestu maris crescentium. iuxta Histrorum agrum Cissa, Pullaria et Absyrtides Grais dictae a fratre
152 Medeae ibi interfecto Absyrto. iuxta eas Electridas vocavere in quibus proveniret sucinum quod illi electrum appellant, vanitatis Graecae certissimum documentum, adeo ut quas earum designent haut umquam constiterit. contra Iader est
140 Lissa, et quae appellatae. contra Liburnos Crateae aliquot nec pauciores Liburnicae, Celadussae. contra Surium Bavo et capris laudata Brattia, Issa civium Romanorum et cum oppido Pharia. ab Issa Corcyra Melaena cognominata cum Cnidiorum oppido distat XXV M passuum, inter quam et Illyricum Melite, unde catulos Melitaeos appellari Callimachus auctor est. XV M passuum ab ea VII Elaphites. in Ionio autem mari ab Orico XII M passuum Sasonis piratica statione nota.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER IIII.

(Sect. 1.) Tertius Europae sinus Acrocerauniis incipit 1
montibus, finitur Hellesponto, amplectitur praeter minores sinus XVIIII XXV centena milia passuum. In eo Epiros, Acarnanía, Aetolia, Phocis, Locris, Achaia, Messenia, Laconica, Argolis, Megaris, Attice, Boeotia, iterumque ab alio mari eadem Phocis et Locris, Doris, Phthiotis, Thessalia, Magnesia, Macedonia, Thracia. Omnis Graeciae fabulositas sicut et litterarum claritas ex hoc primum sinu effulsit, quapropter paululum in eo conmorabimur. Epiros in universum 2
appellata Acroceraunis incipit montibus. in ea primi Chaones a quibus Chaonia, dein Thesproti, Antigonenses, locus Aornos et pestifera avibus exhalatio, Cestrini, Perraebi quorum mons Pindus, Cassiopaei, Dryopes, Selloe, Pilopes, Molossi apud quos Dodonaei Iovis templum oraculo inlustre, Tomarus mons centum fontibus circa radices Theopompo celebratus.

Cap. 1. Epiros ipsa ad Magnesiam Macedoniamque ten- 3
dens a tergo suo Dassaretas supra dictos, liberam gentem, 145
mox feram Dardanos habet. Dardanis laevo Triballi praetenduntur latere et Moesicae gentes. fronte iunguntur Medi ac Denselatae, quibus Thraces ad Pontum usque pertinentes. ita succincta Rhodopes mox et Haemi vallatur excelsitas. In 4
Epiri ora castellum in Acroceraunis Chimera, sub eo Aquae regiae fons. oppida Maeandria, Cestria, flumen Thesprotiae Thyamis, colonia Buthrotum, maxumeque nobilitatus Ambracius sinus, D pass. faucibus spatiosum aequor accipiens, longitudinis XXXVII M pass., latitudinis XV M. In eum defertur amnis Acheron e lacu Thesprotiae Acherusia profluens XXXVI M pass. inde et mille pedum ponte mirabilis

omnia sua mirantibus. in sinu oppidum Ambracia. Molossorum flumina Aphas, Aratthus, civitas Anactoria, locus Pandosia.

5 (2.) Acarnaniae quae antea Curetis vocabatur oppida Heraclia, Echinus, et in ore ipso colonia Augusti Actium cum templo Apollinis nobili ac civitate libera Nicopolitana. Egressos sinu Ambracio in Ionium excipit Leucadium litus, promontorium Leucates, dein sinus ac Leucadia ipsa peninsula quondam Neritis appellata, opere adcolarum abscisa continenti ac reddita ventorum flatu congeriem arenae adcumulantium, qui locus vocatur Dioryctos stadiorum longitudine trium. oppidum in ea Leucas, quondam Neritum dictum. Deinde Acarnanum urbes Alyzia, Stratos, Argos Amphilochicum cognominatum. amnis Achelous e Pindo fluens atque Acarnaniam ab Aetolia dirimens et Artemitam insulam adsiduo terrae invectu continenti adnectens.

6 2. (3.) Aetolorum populi Athamanes, Tymphaei, Ephyri, Aenienses, Perraebi, Dolopes, Maraces, Atraces, a quibus Atrax amnis Ionio mari infunditur. Aetoliae oppidum Calydon est VII M D pass. a mari iuxta Evenum amnem. dein Macynia, Molycria, cuius a tergo Chalcis mons et Taphiassus. at in ora promontorium Antirrium, ubi ostium Corinthiaci sinus minus M passuum latitudine influentis Aetolosque dirimentis a Peloponneso. promontorium quod contra procedit appellatur Rhion. sed in Corinthio sinu oppida Aetoliae Naupactus, Eupalimna, et in mediterraneo Pleuron, Halisarna. montes clari in Dodone Tomarus, in Ambracia Crania, in Acarnania Aracynthus, in Aetolia Acanthon, Panaetolium, Macynium.

7 3. (4.) Proxumi Aetolis Locri cognominantur Ozolae, inmunes. oppidum Oeanthe, portus Apollinis Phaestii, sinus Crisaeus. intus oppida Argyna, Eupalia, Phaestum, Calamisus. ultra Cirraei Phocidis campi, oppidum Cirra, portus Chalaeon, a quo VII M pass. introrsus liberum oppidum Delphi sub monte Parnaso clarissimi in terris oraculi Apollinis.
8 fons Castalius, amnis Cephisus praefluens Delphos, ortus in Lilaea urbe. quondam praeterea oppidum Crisa et cum Bulensibus Anticyra, Naulochum, Pyrra, Amphisa inmunis, Tithrone, Tritea, Ambrysus, Mirana, quae regio Daulis appel-

latur. Deinde in intumo sinu angulus Boeotiae adluitur cum
oppidis Siphis, Thebis quae Corsiae cognominatae sunt iuxta
montem Heliconem. tertium ab hoc mari Boeotiae oppidum
Pagae, unde Peloponnesi prosilit cervix.

4. (5.) Peloponnesus, Apia antea appellata et Pelasgia, 9
peninsula haut ulli terrae nobilitate postferenda, inter duo
maria Aegaeum et Ionium, platani folio similis, propter an-
gulosos recessus circuitu DLXIII M pass. colligit auctore
Isidoro. eadem per sinus paene tantundem adicit. Angustiae
unde procedit Isthmos appellantur. In eo loco erumpentia
e diverso quae dicta sunt maria a septentrione et exortu eius
omnem ibi latitudinem vorant, donec contrario incursu tanto-
rum aequorum in V M pass. intervallum exesis utrimque
lateribus angusta cervice Peloponnesum contineat Hellas.
Corinthiacus hinc, illinc Saronicus appellatur sinus, Lecheae 10
hinc, Cenchreae illinc angustiarum termini, longo et ancipiti
navium ambitu quas magnitudo plaustris transvehi prohibet,
quam ob causam perfodere navigabili alveo angustias eas
temptavere Demetrius rex, dictator Caesar, Gaius princeps,
Domitius Nero, nefasto, ut omnium exitu patuit, incepto. In 11
medio hoc intervallo quod Isthmon appellavimus adplicata 9
colli habitatur colonia Corinthus antea Ephyra dicta sexage-
nis ab utroque litore stadiis, e summa sua arce quae vocatur
Acrocorinthos, in qua fons Pirene, diversa duo maria pro-
spectans. LXXXVIII M pass. ad Corinthiacum sinum traiectus
est Patras a Leucade. Patrae, colonia in longissimo pro-
montorio Peloponnesi condita ex adverso Aetoliae et fluminis
Eveni, minus M pass., ut dictum est, intervallo in ipsis fau- 6
cibus sinum Corinthiacum LXXXV M pass. in longitudinem
usque ad Isthmon transmittunt.

5. (6.) Achaiae nomen provinciae ab Isthmo incipit. antea 12
Aegialos vocabatur propter urbis in litore per ordinem dispo-
sitas. Primae ibi quas diximus Lecheae Corinthiorum portus. 10
mox Olyros Pellenaeorum castellum. oppida Helice, Bura in
quae refugere haustis prioribus, Sicyon, Aegira, Aegium,
Erineos. intus Cleonae, Hysiae. Panhormus portus demon- 13
stratumque iam Rhium, a quo promontorio quinque M pass. 6
absunt Patrae quas supra memoravimus, locus Pherae. In 11

Achaia VIIII montium Scioessa notissimus, fons Cymothoe.
ultra Patras oppidum Olenum, colonia Dyme, loca Bupra-
sium, Hyrmine, promontorium Araxus, Cyllenius sinus, pro-
montorium Chelonates, unde Cyllenen V M pass., castellum
Phlius, quae regio ab Homero Araethyrea dicta est, postea
14 Asopis. Inde Eliorum ager, qui antea Epioe vocabantur. ipsa
Elis in mediterraneo et a Pylo XII M passuum intus delu-
brum Olympii Iovis ludorum claritate fastos Graeciae con-
plexum, Pisaeorum quondam oppidum, praefluente Alpheo
amne. at in ora promontorium Ichthys. amnis Alpheus navi-
gatur VI M pass. Oppida Aulon, Leprion. promontorium Pla-
15 tanodes. omnia haec ad occasum versa. (7.) ad meridiem
autem Cyparissius sinus cum urbe Cyparissa LXXII milium
passuum circuitu. oppida Pylos, Methone, locus Helos, pro-
montorium Acritas, sinus Asinaeus ab oppido Asine, Coro-
naeus a Corone. finiuntur Taenaro promontorio. Ibi regio
Messenia XVIII montium. amnis Pamisus. intus autem ipsa
Messene, Ithome, Oechalia, Arene, Pteleon, Thryon, Dorion,
Zancle, variis clara temporibus. Huius sinus circuitus LXXX
M pass., traiectus vero XXX M.
16 (8.) Dehinc a Taenaro ager Laconicus liberae gentis, et
sinus circuitu CVI M, traiectu XXXVIII milium. oppida Tae-
narum, Amyclae, Pherae, Leuctra, et intus Sparta, Therapne,
atque ubi fuere Cardamyle, Pithane, Anthea, locus Thyrea,
Gerania. mons Taygetus, amnis Eurotas, sinus Aegilodes,
oppidum Psamathus, sinus Gytheates ab oppido ex quo ad
Cretam insulam certissimus cursus. omnes autem Maleo pro-
montorio includuntur.
17 (9.) Qui sequitur sinus ad Scyllaeum Argolicus appel-
latur, traiectu L M pass., idem ambitu CLXII milium. oppida
Boea, Epidaurus Limera cognomine, Zarax, Cyphanta portus.
amnes Inachus, Erasinus, inter quos Argos Hippium cogno-
minatum supra locum Lernen a mari MM pass. novemque
additis milibus Mycenae et ubi fuisse Tiryntha tradunt et lo-
cus Mantinea. montes Artemisius, Apesantus, Asterion, Par-
parus aliique XI numero. fontes Niobe, Amymone, Psamathe.
18 A Scyllaeo ad Isthmum CLXXVII M pass. Oppida Hermione,
Troezen, Coryphasium, appellatumque alias Inachium alias

Dipsium Argos. portus Schoenitas, sinus Saronicus olim
querno nemore redimitus, unde nomen ita Graecia antiqua
appellante quercum. in eo Epidaurum oppidum Aesculapi
delubro celebre, Spiraeum promontorium, portus Anthedus
et Bucephalus et quas supra dixeramus Cenchreae, Isthmi 10
pars altera cum delubro Neptuni quinquennalibus incluto lu-
dis. Tot sinus Peloponnesi oram lancinant, tot maria adlatrant, 19
siquidem a septentrione Ionium inrumpit, ab occidente Siculo
pulsatur, a meridie Cretico urguetur, ab oriente brumali Ae-
gaeo, ab oriente solstitiali Myrtoo quod a Megarico incipiens
sinu totam Atticen adluit.

6. (10.) Mediterranea eius Arcadia maxume tenet undi- 20
que a mari remota, initio Drymodes, mox Pelasgis appellata.
Oppida eius Psophis, Mantinea, Stymphalum, Tegea, Anti-
gonea, Orchomenum, Pheneum, Palantium unde Palatium
Romae, Megalepolis, Gortyna, Bucolium, Carnion, Parrasie,
Thelpusa, Melaenae, Heraea, Pylae, Pallene, Agrae, Epium,
Cynaethae, Lepreon Arcadiae, Parthenium, Alea, Methy-
drium, Enispe, Macistum, Lampia, Clitorium, Cleonae. inter
quae duo oppida regio Nemea est Bembinadia vocitata. Mon- 21
tes in Arcadia Pholoe cum oppido, item Cyllene, Lycaeus in
quo Lycaei Iovis delubrum, Maenalus, Artemisius, Parthenius,
Lampeus, Nonacris, praeterque ignobiles octo. amnes Ladon
e paludibus Phenei, Erymanthus e monte eiusdem nominis
in Alpheum defluens. Reliquae civitates in Achaia dicendae 22
Aliphiraei, Abeatae, Pyrgenses, Paroreatae, Paragenitae,
Tortuni, Typanei, Thriusii, Tritienses. Universae Achaiae
libertatem Domitius Nero dedit. Peloponnesus in latitudinem
a promontorio Maleae ad oppidum Aegium Corinthiaci sinus
CXC M pass. patet, at in transversum ab Elide Epidaurum
CXXV M, ab Olympia Argos per Arcadiam LXVIII M, ab
eodem loco ad Pylum iam dicta mensura est. universa au- 14
tem, velut pensante aequorum incursus natura, in montes VI
atque LXX extollitur.

7. (11.) Ab Isthmi angustiis Hellas incipit nostris Grae- 23
cia appellata. In ea prima Attice antiquitus Acte vocata.
Attingit Isthmum parte sui quae appellatur Megaris a colonia
Megara, e regione Pagarum. duo haec oppida excurrente

Peloponneso sita sunt, utraque ex parte velut in umeris Helladis, Pagaei et amplius Aegosthenenses contributi Megarensibus. in ora autem portus Schoenos, oppida Sidus, Cremmyon, Scironia saxa VI M longitudine, Geranea, Megara,
24 Eleusin. fuere et Oenoa, Probalinthos. nunc sunt ab Isthmo LV M pass. Piraeeus et Phalera portus V M pass. muro recedentibus Athenis iuncti. libera haec civitas, nec indiga ullius praeconi amplius. tanta claritas superfluit. In Attica fontes Cephisia, Larine, Callirroe Enneacrunos, montes Brilessus, Aegialeus, Icarius, Hymettus, Lycabettus, locus Ilisos. a Piraeeo XLV M pass. Sunium promontorium, Thoricos promontorium, Potamos, Steria, Brauron, quondam oppida, Rhamnus pagus, locus Marathon, campus Thriasius, oppidum Melita et Oropus in confinio Boeotiae.

25 (12.) Cuius Anthedon, Onchestos, Thespiae liberum oppidum, Lebadea, nec cedentes Athenis claritate quae cognominantur Boeotiae Thebae, duorum numinum Liberi atque Herculis, ut volunt, patria. et Musis natale in nemore Heliconis adsignant. datur et his Thebis saltus Cithaeron, amnis Ismenus. Praeterea fontes in Boeotia Oedipodia, Psamathe, Dirce, Epicrane, Arethusa, Hippocrene, Aganippe, Gargaphie. montes extra praedictos Mycalesus, Hadylius, Acontius.
26 reliqua oppida inter Megaricam et Thebas Eleutherae, Haliartus, Plataeae, Pherae, Aspledon, Hyle, Thisbe, Erythrae, Glissa, Copae, iuxta Cephisum amnem Lamiae et Anichiae, Medeon, Phlygone, Acraephia, Coronea, Chaeronea. in ora autem infra Thebas Ocalee, Heleon, Scolos, Schoenos, Peteon, Hyrie, Mycalesos, Ireseum, Pteleon, Olyarum, Tanagra liber populus, et in ipsis faucibus Euripi quem facit obiecta insula Euboea Aulis capaci nobilis portu. Boeotos Hyantas
27 antiquitus dixere. Locri deinde Epicnemidii cognominantur olim Leleges appellati, per quos amnis Cephisus defertur in mare. oppida Opus, unde et sinus Opuntius, Cynos. Phocidis in litore unum Daphnus. introrsus autem Laris Elatea
8 et in ripa Cephisi, ut diximus, Lilaea, Delphosque versae Cnemis et Hyampolis. rursus Locrorum ora, in qua Larymna, Thronium, iuxta quod Boagrius amnis defertur in mare. oppida Narycum, Alope, Scarphia. postea Maliacus

sinus ab incolis dictus, in quo oppida Halcyone, Econia, Phalara.

(13.) Doris deinde, in qua Sperchios, Erineon, Boion, 28 Pindus, Cytinum. Doridis a tergo mons Oeta est.

(14.) Sequitur mutatis saepe nominibus Haemonia, eadem Pelasgicon Argos, Hellas, eadem Thessalia et Dryopis, semper a regibus cognominata. ibi genitus rex nomine Graecus a quo Graecia, ibi Hellen a quo Hellenes. Hos eosdem Homerus tribus nominibus appellavit Myrmidonas et Hellenas et Achaeos. Ex his Phthiotae nominantur Dorida adcolentes. eorum oppida Echinus, in faucibus Sperchii fluminis Thermopylarum angustiae, quo argumento IIII M passuum inde Heraclea Trechin dicta est. mons ibi Callidromus, oppida celebrata Hellas, Halos, Lamia, Phthia, Arne.

8. (15.) In Thessalia autem Orchomenus Minyius antea 29 dictus et oppidum Alimon, ab aliis Holmon, Atrax, Palamna, fons Hyperia, oppida Pherae, quarum a tergo Pieria ad Macedoniam protenditur, Larisa, Gomphi, Thebae Thessalae, nemus Pteleon, sinus Pagasicus, oppidum Pagasa, idem postea Demetrias dictum, Tricca, Pharsalii campi cum civitate libera, Crannon, Iletia. Montes Phthiotidis Nymphaeus quondam topiario naturae opere spectabilis, Buzygaeus, Donacoessa, Bromiaeus, Daphusa, Chimerion, Athamas, Stephane. in Thessalia XXXIIII, quorum nobilissimi Cercetii, 30 Olympus, Pierus, Ossa, cuius ex adverso Pindus et Othrys Lapitharum sedes, hi ad occasum vergentes, ad ortus Pelius, omnes theatrali modo inflexi, caveatis ante eos LXXV urbibus. Flumina Thessaliae Apidanus, Phoenix, Enipeus, Onochonus, Pamisus. fons Messeis. lacus Boebeis. et ante cunctos claritate Penius ortus iuxta Gomphos interque Ossam et Olympum nemorosa convalle defluens D stadiis, dimidio eius spati navigabilis. In eo cursu Tempe vocant V milium passuum 31 longitudine et ferme sesquiiugeri latitudine ultra visum hominis attollentibus se dextra laevaque leniter convexis iugis intus sua luce viridante. hac labitur Penius, viridis calculo, amoenus circa ripas gramine, canorus avium concentu. accipit amnem Horcon, nec recipit, sed olei modo supernatantem, ut dictum est Homero, brevi spatio portatum abdi-

cat poenalis aquas dirisque genitas argenteis suis misceri recusans.

32 9. (16.) Thessaliae adnexa Magnesia est, cuius fons Libethra, oppida Iolcus, Ormenium, Pyrra, Methone, Olizon, promontorium Sepias, oppida Castana, Spalathra, promontorium Aeantium, oppida Meliboea, Rhizus, Erymnae, ostium Penii, oppida Homolium, Orthe, Iresiae, Pelinna, Thaumacie, Gyrton, Crannon, Acharne, Dotion, Melitaea, Phylace, Potniae. Epiri, Achaiae, Atticae, Thessaliae in porrectum longitudo CCCCLXXXX milium pass. traditur, latitudo CCLXXXVII milium.

33 10. (17.) Macedonia postea CL populorum, duobus incluta regibus quondamque terrarum imperio, Emathia antea dicta. Haec ad Epiroticas gentis in solis occasum recedens post terga Magnesiae atque Thessaliae infestatur a Dardanis. partem eius septentrionalem Paeonia ac Pelagonia protegunt a Triballis. Oppida Aegiae, in quo sepeliri mos reges, Beroea, et in regione quae Pieria appellatur a nemore Aegi-
34 nium. in ora Heraclea, flumen Apilas, oppida Pydna, Oloros, amnis Haliacmon. intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei, Cyrrestae, Tyrissaei, Pella colonia, oppidum Stobi civium Romanorum. mox Antigonea, Europus ad Axium amnem, eodemque nomine per quod Rhoedias fluit, Scydra, Eordaea, Mieza, Gor-
35 dyniae. mox in ora Ichnae, fluvius Axius. Ad hunc finem Dardani, Treres, Pieres Macedoniam adcolunt. ab hoc amne Paeoniae gentes Paroraei, Eordenses, Almopii, Pelagones, Mygdones. montes Rhodope, Scopius, Orbelus. dein praeiacente gremio terrarum Arethusii, Antiochienses, Idomenenses, Doberi, Aestrienses, Allantenses, Audaristenses, Morylli, Garesci, Lyncestae, Othryonei et liberi Amantini atque Orestae, coloniae Bullidensis et Diensis, Xylopolitae, Scotussaei liberi,
36 Heraclea Sintica, Tymphaei, Toronaei. In ora sinus Macedonica oppidum Chalastra et intus Piloros, Lete, medioque litoris flexu Thessalonice liberae condicionis (ad hanc a Durrachio CXLV milia passuum), Therme, in Thermaico sinu oppida Dicaea, Palinandrea, Scione, promontorium Canastraeum, oppida Pallene, Phlegra. Qua in regione montes Hypsizorus, Epitus, Algion, Elaeuomne, oppida Nyssos, Phry-

xelon, Mendae, et in Pallenensi isthmo quondam Potidaea,
nunc Cassandrea colonia, Anthemus, Olophyxus, sinus Mecy-
berna, oppida Miscella, Ampelos, Torone, Singos, fretum 37
quo montem Atho Xerxes Persarum rex continenti abscidit
in longitudine passuum MD. mons ipse a planitie excurrit
in mare LXXV mil. pass., ambitus radicis CL milia colligit.
oppidum in cacumine fuit Acrothoon, nunc sunt Uranopolis,
Palaehorium, Thyssus, Cleonae, Apollonia cuius incolae
Macrobii cognominantur. oppidum Cassera, faucesque alterae 38
isthmi, Acanthus, Stagira, Sithone, Heraclea, et regio Myg-
doniae subiacens in qua recedentes a mari Apollonia, Are-
thusa. in ora rursus Posidium et sinus cum oppido Cermoro,
Amphipolis liberum, gens Bisaltae. dein Macedoniae termi-
nus amnis Strymo ortus in Haemo. memorandum in septem
lacus eum fundi priusquam dirigat cursum. Haec est Mace- 39
donia terrarum imperio potita quondam, haec Asiam, Arme-
niam, Iberiam, Albaniam, Cappadociam, Syriam, Aegyptum,
Taurum, Caucasum transgressa, haec in Bactris, Medis, Per-
sis dominata toto oriente possesso, haec etiam Indiae victrix
per vestigia Liberi Patris atque Herculis vagata, haec eadem
est Macedonia cuius uno die Paulus Aemilius imperator noster
LXXII urbis direptas vendidit. tantam differentiam sortis
praestitere duo homines.

11. (18.) Threcia sequitur, inter validissimas Europae 40
gentis, in strategias L divisa. Populorum eius quos nominare
non pigeat amnem Strymonem adcolunt dextro latere Den-
seletae et Medi ad Bisaltas usque supra dictos, laevo Digerri 38
Bessorumque multa nomina ad Mestum amnem ima Pangaei
montis ambientem inter Haletos, Diobessos, Carbilesos, inde
Brysas, Sapaeos, Odomantos. Odrysarum gens fundit Hebrum
adcolentibus Cabyletis, Pyrogeris, Drugeris, Caenicis, Hy-
psaltis, Benis, Corpilis, Bottiaeis, Edonis. Eodem sunt in 41
tractu Staletae, Priantae, Doloncae, Thyni, Celaletae maiores
Haemo, minores Rhodopae subditi. inter quos Hebrus amnis,
oppidum sub Rhodope Poneropolis antea, mox a conditore
Philippopolis, nunc a situ Trimontium dicta. Haemi excelsi-
tas VI mil. pass. subitur. Aversa eius et in Histrum devexa
Moesi, Getae, Aodi, Scaugdae Clariaeque, et sub iis Arraei

Sarmatae, quos Areatas vocant, Scythaeque et circa Ponti
litora Moriseni Sithoniique Orphei vatis genitores optinent.
42 Ita finit Hister a septentrione, ab ortu Pontus ac Propontis,
a meridie Aegaeum mare, cuius in ora a Strymone Apollo-
nia, Oesyma, Neapolis, Batos. intus Philippi colonia. ab-
sunt a Durrachio CCCXXV M pass. Scotussa, Topiros ci-
vitas. Mesti amnis ostium. mons Pangaeus. Heraclea, Olyn-
thos. Abdera libera civitas, stagnum Bistonum et gens.
oppidum fuit Tirida Diomedis equorum stabulis dirum. nunc
sunt Dicaea, Ismaron, locus Parthenion, Phalesina, Maronea
43 prius Orthagurea dicta. mons Serrium, Zone, tum locus Do-
riscum decem milium hominum capax. ita Xerxes ibi dinu-
meravit exercitum. os Hebri. portus Stentoris. oppidum
Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.
A Dorisco incurvatur ora ad Macron tichos CXXII milium
pass., circa quem locum fluvius Melas a quo sinus appella-
tur. oppida Cypsela, Bisanthe Macron tichos dictum, quia
a Propontide ad Melanem sinum inter duo maria porrectus
44 murus procurrentem excludit Cherronesum. Namque Threcia
altero latere a Pontico litore incipiens, ubi Hister amnis in-
mergitur, vel pulcherrimas in ea parte urbis habet, Histro-
polim Milesiorum, Tomos Callatimque quae antea Cerbatis
vocabatur. Heracleam habuit et Bizonen terrae hiatu raptam,
nunc habet Dionysopolim Crunon antea dictam. adluit Zyras
amnis. Totum eum tractum Scythae Aroteres cognominati
tenuere. eorum oppida Aphrodisias, Libistos, Zygere, Ro-
cobe, Eumenia, Parthenopolis, Gerania, ubi Pygmaeorum
gens fuisse proditur. Catizos barbari vocabant, creduntque
45 a gruibus fugatos. In ora a Dionysopoli est Odessus Mile-
siorum, flumen Panysis, oppidum Tetranaulochus. Mons Hae-
mus vasto iugo procumbens in Pontum oppidum habuit in
vertice Aristaeum. nunc in ora Mesembria, Anchialum, ubi
Messa fuerat. Astice regio habuit oppidum Anthium, nunc
est Apollonia. flumina Panisos, Iuras, Tearus, Orosines,
oppida Thynias, Halmydesos, Develton cum stagno quod
nunc Deultum vocatur veteranorum, Phinopolis, iuxta quam
Bosporus. Ab Histri ostio ad os Ponti pass. DLV mil. fe-
43 cere, Agrippa LX adiecit. Inde ad murum supra dictum CL,

ab eo Cherronesus CXXVI mil. Sed a Bosporo sinus Ca- 46
sthenes, portus Senum et alter qui Mulierum cognominatur.
promontorium Chrysoceras in quo oppidum Byzantium liberae
conditionis antea Lygos dictum. abest a Durrachio septingen-
tis undecim milibus passuum. tantum patet longitudo terrarum
inter Hadriaticum mare et Propontidem. amnes Bathynias, 47
Pydaras sive Athidas. oppida Selymbria, Perinthus latitudine
CC pedum continenti adnexa. intus Bizye arx regum Thre-
ciae a Terei nefasto invisa hirundinibus, regio Caenica, co-
lonia Flaviopolis, ubi antea Caela oppidum vocabatur. et a
Bizye L milia passuum Apros colonia, quae a Philippis ab-
est CLXXXVIIII mil. pass., at in ora amnis Erginus, oppi-
dum fuit Ganos. deseritur et Lysimachea iam in Cherroneso.
alius namque ibi Isthmos angustias similis et pari latitu- 48
dine eodem nomine inlustrat. duae urbes utrimque litora
haut dissimili modo tenuere, Pactye a Propontide, Cardia a
Melane sinu, haec ex facie loci nomine accepto, utraeque
conprehensae postea Lysimachea V milibus pass. a Longis
muris. Cherronesos a Propontide habuit Tiristasim, Critho-
ten, Cissam flumini Aegos adpositam. nunc habet a colonia
Apro XXII mil. passuum Resiston ex adverso coloniae Pa-
rianae. Et Hellespontus septem [ut diximus] stadiis Euro- 49
pam ab Asia dividens, quattuor inter se contrarias urbis ha-
bet, in Europa Callipolim et Seston et in Asia Lampsacum
et Abydon. dein promontorium Cherronesi Mastusia adver-
sum Sigeo, cuius in fronte obliqua Cynossema (ita appella-
tur Hecubae tumulus), statio Achaeorum et turris, delubrum
Protesilai et in extrema Cherronesi fronte, quae vocatur Aeo-
lium, oppidum Elaeus. dein petenti Melana sinum portus 46
Coelos et Panhormus et supra dicta Cardia. Tertius Euro- 50
pae sinus ad hunc modum clauditur. Montes extra praedi-
ctos Threciae Edonus, Gigemoros, Meritus, Melamphyllos.
flumina in Hebrum cadentia Bargus, Syrmus. Macedoniae,
Threciae, Hellesponti longitudo est supra dicta. quidam 46
DCCXX milium faciunt. latitudo CCCLXXXIIII milium est.
Aegaeo mari nomen dedit scopulus inter Tenum et Chium 51
verius quam insula, Aex nomine a specie caprae, quae ita
Graecis appellatur, repente e medio mari exsiliens. cernunt

eum ab dextera parte Andrum navigantes ab Achaia, dirum
ac pestiferum. Aegaei pars Myrtoo datur. appellatur ab
insula parva quae cernitur Macedoniam a Geraesto petenti-
bus haut procul Euboeae Carysto. Romani omnia haec maria
duobus nominibus appellant, Macedonicum quacumque Ma-
cedoniam aut Threciam attingit, Graeciense qua Graeciam
adluit. nam Graeci et Ionium dividunt in Siculum ac Creti-
cum ab insulis, item Icarium quod est inter Samum et Myco-
6 sqq. num. cetera nomina sinus dedere quos diximus.
52 12. (19.) Et maria quidem gentesque in tertio Europae
sinu ad hunc modum se habent, insulae autem: Ex adverso
Thesprotiae a Buthroto XII milia passuum, eadem ab Acro-
cerauniis quinquaginta mil. cum urbe eiusdem nominis, Corcyra
liberae civitatis et oppido Cassiope temploque Cassii Iovis,
passuum XCVII mil. in longitudinem patens, Homero dicta
Scheria et Phaeacia, Callimacho etiam Drepane. circa eam
aliquot, sed ad Italiam vergens Othronos, ad Leucadiam Pa-
53 xoe duae, V M discretae a Corcyra. nec procul ab iis ante
Corcyram Ericusa, Marathe, Elaphusa, Malthace, Trachie,
Pythionia, Ptychia, Tarachie, et a Phalacro Corcyrae pro-
montorio scopulus in quem mutatam Ulixis navem a simili
specie fabula est. ante Leucimnam Sybota, inter Leucadiam
autem et Achaiam permultae, quarum Teleboides eaedemque
Taphiae ab incolis, ante Leucadiam appellantur Taphias, Car-
nos, Oxiae, Prinoessa, ante Aetoliam Echinades, Aegialia,
Cotonis, Thyatira, Geoaris, Dionysia, Cyrnus, Chalcis, Pinara,
54 Mystus. ante eas in alto Cephallania, Zacynthus, utraque
libera, Ithaca, Dulichium, Same, Crocyle. a Paxo Cephal-
lania quondam Melaena dicta XI milibus pass. abest, circuitu
patet XCIII. Same diruta a Romanis adhuc tamen oppida
tria habet. inter hanc et Achaiam cum oppido magnifica et
fertilitate praecipua Zacynthus, aliquando appellata Hyrie,
Cephallaniae a meridiana parte XXV M abest. mons Elatus
55 ibi nobilis. ipsa circuitu colligit XXXVI M. Ab ea Ithaca
XV M distat, in qua mons Neritus. tota vero circuitu patet
XXV M pass. ab ea Araxum Peloponnesi promontorium XII
M pass. ante hanc in alto Asteris, Prote, ante Zacynthum
XXXV M pass. in eurum ventum Strophades duae, ab aliis

Plotae dictae. ante Cephallaniam Letoia. ante Pylum tres
Sphagiae et totidem ante Messenen Oenussae. In Asinaeo 56
sinu tres Thyrides, in Laconico Teganusa, Cothon, Cythera
cum oppido, antea Porphyris appellata. haec sita est a Ma-
leae promontorio V M pass. ancipiti propter angustias ibi
navium ambitu. in Argolico Pityusa, Irine, Ephyre, contra
Hermonium agrum Tiparenus, Aperopia, Colonis, Aristera,
contra Troezenium Calauria D passus distans, Plateis, Bel-
bina, Lasia, Baucidias. contra Epidaurum Cecryphalos, Pi- 57
tyonesos VI milibus passuum a continente. ab hac Aegina
liberae conditionis XVII mil. pass., cuius XVIII M pass.
praenavigatio est. eadem autem a Piraeeo Atheniensium
portu XX M pass. abest, ante Oenone vocitata. Spiraeo pro-
montorio obiacent Eleusa, Adendros, Craugiae duae, Caeciae
duae, Selachusa, Cenchreis, Aspis, uti et in Megarico sinu
Methurides IIII. Aegila autem XV M pass. a Cythera, ea-
demque a Cretae Phalasarna oppido XXV mil. passuum.

(20.) Ipsa Creta altero latere ad austrum altero ad 58
septentrionem versa inter ortum occasumque porrigitur cen-
tum urbium clara fama. Dosiades eam a Crete nympha,
Hesperidis filia, Anaximander a rege Curetum, Philistides
Mallotes *et* Crates primum Aeriam dictam, deinde postea
Curetim, et Macaron nonnulli a temperie caeli appellatam
existumavere. Latitudine nusquam quinquaginta M passuum
excedens et circa mediam sui partem maxume patens longi-
tudinem inplet CCLXX M passuum, circuitum DLXXXVIIII, fle-
ctensque se in Creticum pelagus ab ea dictum qua longissima
est ad orientem promontorium Sammonium adversum Rhodo,
ad occidentem Criumetopon Cyrenas versus expellit. Oppida 59
eius insignia Phalasarna, Elaea, Cisamon, Pergamum, Cy-
donia, Minoium, Apteron, Pantomatrium, Amphomala, Rhi-
thymna, Panhormum, Cytaeum, Apollonia, Matium, Heraclea,
Miletos, Ampelos, Hierapytna, Lebena, Hierapolis, et in me-
diterraneo Gortyna, Phaestum, Gnosus, Polyrrenium, My-
rina, Lycastus, Rhamnus, Lyctus, Dium, Asium, Pyloros,
Rhytion, Elatos, Pherae, Holopyxos, Lasos, Eleuthernae,
Therapnae, Marathusa, Gylisos, et aliorum circiter LX oppi-
dorum memoria exstat. montes Cadistus, Idaeus, Dictyn- 60

naeus, Crocus. ipsa abest promontorio suo quod vocatur
Criumetopon, ut prodit Agrippa, a Cyrenarum promontorio
Phycunte CXXV mil. passuum, item Cadisto a Maleo Pelo-
ponnesi LXXV, a Carpatho insula promontorio Sammoneo
LX mil. in favonium ventum. haec inter eam et Rhodum in-
61 teriacet. Reliquae circa eam ante Peloponnesum duae Co-
rycae, totidem Mylae, et latere septentrionali dextra Cretam
habenti contra Cydoneam Leuce et duae Budroae, contra
Matium Dia, contra Itanum promontorium Onisia, Leuce, con-
tra Hierapytnam Chrysa, Gaudos. eodem tractu Ophiussa,
Butoa, Aradus, circumvectisque Criumetopon tres Acusago-
nus appellatae. ante Sammonium promontorium Phocoe, Pla-
62 tiae, Sirnides, Naulochos, Armedon; Zephyre. At in Hellade,
etiamnum in Aegaeo, Lichades, Scarphia, Coresa, Phocaria
conpluresque aliae ex adverso Atticae sine oppidis et ideo
ignobiles. sed contra Eleusina clara Salamis, ante eam Psyt-
talia, a Sunio vero Helene V mil. pass. distans. dein Ceos
ab ea totidem, quam nostri quidam dixere Ceam, Graeci et
Hydrussam, avolsam Euboeae, D longa stadios fuit quondam,
mox quattuor fere partibus quae ad Boeotiam vergebant eo-
dem mari devoratis oppida habet reliqua Iulida, Carthaeam,
intercidere Coresus, Poeeessa. ex hac profectam delica-
tiorem feminis vestem auctor est Varro.

63 (21.) Euboea et ipsa avolsa Boeotiae tam modico inter-
fluente Euripo ut ponte iungantur, ad meridiem promontoriis
duobus, Geraesto ad Atticam vergente et ad Hellespontum
Caphereo, insignis, a septentrione Cenaeo, nusquam latitu-
dinem ultra XL M passuum extendit, nusquam intra MM con-
trahit, sed in longitudinem universae Boeotiae ab Attica ad
Thessaliam usque praetenta in CL mil. pass., circuitu vero
64 CCCLXV. abest ab Hellesponto parte Capherei CCXXV
mil. passuum, urbibus quondam Pyrra, Porthmo, Neso, Ce-
rintho, Oreo, Dio, Aedepso, Ocha, Oechalia, nunc Chalcide
cuius ex adverso in continenti Aulis est, Geraesto, Eretria,
Carysto, Oritano, Artemisio, fonte Arethusa, flumine Lelanto
aquisque calidis quae Ellopiae vocantur nobilis, notior tamen
marmore Carystio. antea vocitata est Chalcodontis aut Ma-
cris, ut Dionysius et Ephorus tradunt, ut Aristides Macra, ut

Callidemus Chalcis aere ibi primum reperto, ut Menaechmus Abantias, ut poetae volgo Asopis.

(22.) Extra eam in Myrtoo multae, sed maxume inlustres 65
Glauconnesos et Aegilia et a promontorio Geraesto circa Delum in orbem sitae, unde et nomen traxere, Cyclades. Prima earum Andrus cum oppido abest a Geraesto X mil. pass., a Ceo XXXIX mil. Ipsam Myrsilus Gauron, deinde Antandron cognominatam tradit, Callimachus Lasiam, alii Nonagriam, Hydrussam, Epagrim. patet circuitu XCIII mil. pass. ab eadem Andro passus mille et a Delo XV mil. Tenos cum oppido in XV mil. pass. porrecta, quam propter aquarum abundantiam Aristoteles Hydrussam appellatam ait,
aliqui Ophiussam. ceterae Myconos cum monte Dimasto a 66
Delo XV mil. pass., Siphnus ante Meropia et Acis appellata circuitu XXVIII mil. passuum, Seriphus XII, Prepesinthus, Cythnos, ipsaque longe clarissima et Cycladum media ac templo Apollinis et mercatu celebrata Delos, quae diu fluctuata, ut proditur, sola motum terrae non sensit ad M. Varronis aetatem. Mucianus prodidit bis concussam. hanc Aristoteles ita appellatam prodidit, quoniam repente adparuerit enata, Aglaosthenes Cynthiam, alii Ortygiam, Asteriam, Lagiam, Chlamydiam, Cynthum, Pyrpilen igne ibi primum reperto. cingitur V mil. passuum, adsurgit Cynthio monte.
Proxuma ei Rhene quam Anticlides Celadusam vocat, item 67
Artemiten item Celadinen. Syros quam circuitu patere XX mil. pass. prodiderunt veteres, Mucianus CLX. Olearus, Paros cum oppido, ab Delo XXXVIII mil., marmore nobilis, quam primo Platean, postea Minoida vocarunt. Ab ea VII M D Naxus, a Delo XVIII, cum oppido, quam Strongylen, deinde Dian, mox Dionysiada a vinearum fertilitate, alii Siciliam minorem aut Callipolim appellarunt. patet circuitu LXXV mil. pass., dimidioque maior est quam Paros.

(23.) Et hactenus quidem Cycladas servant, ceteras quae 68
secuntur Sporadas. Sunt autem Helene, Phacussa, Nicasia, Schinussa, Pholegandros, et a Naxo XXXVIII mil. passuum Icaros, quae nomen mari dedit, tantundem ipsa in longitudinem patens, cum oppidis duobus, tertio amisso, ante vocata Doliche et Macris et Ichthyoessa. sita est ab exortu solstitiali

Deli L mil. pass., eademque a Samo XXXV mil., inter Euboeam et Andrum X mil. pass. freto, ab ea Geraestum CXII
69 M D pass. Nec deinde servari potest ordo. acervatim ergo ponentur reliquae. Scyros, Ios a Naxo XVIII mil. pass. Homeri sepulchro veneranda, longitudine XXV mil., antea Phoenice appellata, Odia, Oletandros, Gyara cum oppido, circuitu XII mil. passuum, abest ab Andro LXII mil. pass., ab ea Syrnos LXXX mil. passuum, Cynaethus, Telos unguento nobilis a Callimacho Agathussa appellata, Donusa, Patmos circuitu XXX mil. passuum, Corassiae, Lebinthus, Gerus,
70 Cinara, Sicinus quae antea Oenoe, Hieracia quae Onus, Casos quae Astrabe, Cimolus quae Echinussa, Melos cum oppido quam Aristides Mimblida appellat, Aristoteles Zephyriam, Callimachus Mimallida, Heraclides Siphim et Acyton. haec insularum rotundissima est. Buporthmos Machia, Hypere, quondam Patage, ut alii, Platage, nunc Amorgos, Polyaegas, Sapyle, Thera, cum primum emersit, Calliste dicta. ex ea avolsa postea Therasia, atque inter duas enata mox Automate, eadem Hiera, et in nostro aevo Thia iuxta easdem enata.
71 distat Ios a Thera XXV mil. pass. Secuntur Lea, Ascania, Anaphe, Hippuris. Astypalaea liberae civitatis, circuitus LXXXVIII mil. passuum, abest a Cadisto Cretae CXXV mil., ab ea Platea LX mil., unde Caminia XXXVIII mil., Azibintha, Lanise, Atragia, Pharmacussa, Techedia, Chalcia, Calymna in qua oppidum, Coos, Eulimna, a qua Carpathum quae nomen Carpathio mari dedit XXV mil. passuum. Inde Rhodum Africo vento L M pass., a Carpatho Casum VII M, a Caso Sammonium Cretae promontorium XXX M. in Euripo autem Euboico, primo fere introitu, Petaliae quattuor insulae, et in exitu Atalante. Cyclades et Sporades ab oriente litoribus Icariis Asiae, ab occidente Myrtois Atticae, a septentrione Aegaeo mari, a meridie Cretico et Carpathio inclusae per
72 DCC M in longitudinem et per CC in latitudinem iacent. Pa-
69 gasicus sinus ante se habet Euthiam, Cicynethum, Scyrum supra dictam sed Cycladum et Sporadum extumam, Gerontiam, Scandiram, Thermaeus Iresiam, Solimniam, Eudemiam, Neam quae Minervae sacra est, Athos ante se quattuor, Peparethum cum oppido quondam Evoenum dictam VIIII M pas-

suum, Sciathum XV M, Imbrum cum oppido LXXXVIII M
passuum. eadem abest a Mastusia Cherronesi XXV M pass.,
ipsa circuitu LXII M passuum perfunditur amne Ilisso. Ab 73
ea Lemnos XXII M, quae ab Atho LXXXVII M passuum.
circuitu patet CXII M D pass., oppida habet Hephaestiam et
Myrinam in cuius forum solstitio Athos eiaculatur umbram.
ab ea Thasos libera VI M passuum, olim Aeria vel Aethria
dicta. inde Abdera continentis XXII M passuum, Athos LXII
M, tantundem insula Samothrace, quae libera, ante Hebrum,
ab Imbro XXXII M, a Lemno XXII M D, a Threciae ora
XXXVIII M, circuitu XXXII M. attollitur monte Saoce X M
passuum altitudinis, vel inportuosissima omnium. Callimachus
eam antiquo nomine Dardaniam vocat. Inter Cherronesum et 74
Samothracen, utrimque fere XV M Halonnesos, ultra Gethone,
Lamponia, Alopeconnesus haut procul a Coelo Cherronesi
portu, et quaedam ignobiles. Desertis quoque reddantur in
hoc sinu quarum modo inveniri potuerunt nomina: Desticos,
Sarnos, Cyssiros, Charbrusa, Calathusa, Scyllia, Dialeon,
Dictaea, Melanthia, Dracanon, Arconnesus, Diethusa, Scapos,
Capheris, Mesate, Aeantion, Pateronnesos, Pateria, Calate,
Neriphus, Polendos.

(24.) Quartus e magnis Europae sinus ab Hellesponto 75
incipiens Maeotis ostio finitur. sed totius Ponti forma bre-
viter conplectenda est, ut facilius partes noscantur. Vastum
mare praeiacens Asiae et ab Europa porrecto Cherronesi
litore expulsum angusto meatu inrumpit in terras, VII sta-
diorum, ut dictum est, intervallo Europam auferens Asiae. 40
primas angustias Hellespontum vocant. hac Xerxes Persa-
rum rex constrato in navibus ponte duxit exercitum. porri-
gitur deinde tenuis Euripus LXXXVI M pass. spatio ad Pria-
pum urbem Asiae, qua Magnus Alexander transcendit. inde 76
exspatiatur aequor rursusque in artum coit. laxitas Propontis
appellatur, angustiae Thracius Bosporus, latitudine D pas-
suum, qua Darius pater Xerxis copias ponte transvexit. tota
ab Hellesponto longitudo CCXXXVIIII M pass. Dein vastum
mare Pontus Euxinus, qui quondam Axenus, longe refugientis
occupat terras magnoque litorum flexu retro curvatus in cor-
nua ab his utrimque porrigitur, ut sit plane arcus Scythici

forma. Medio flexu iungitur ostio Maeotii lacus. Cimmerius
77 Bosporus id ós vocatur, MMD pass. latitudine. At inter duos
Bosporos Thracium et Cimmerium directo cursu, ut auctor
est Polybius, D M pass. intersunt. circuitu vero totius Ponti
viciens semel centena L M, ut auctor est Varro et fere veteres.
Nepos Cornelius CCCL milia adicit, Artemidorus XXVIIII.
XVIIII M facit, Agrippa XXIII. LX mil., Mucianus XXIIII.
XXV M. Simili modo de Europae latere mensuram alii XIIII.
78 LXXVIII MD determinavere, alii XI. LXXII milia. M. Varro ad
hunc modum metitur: Ab ostio Ponti Apolloniam CLXXXVII
M D pass., Callatim tantundem, ad ostium Histri CXXV, ad
Borysthenen CCL. Cherronesum Heracleotarum oppidum
CCCLXXV M pass., ad Panticapaeum quod aliqui Bosporum
vocant, extremum in Europae ora, CCXII M D, quae summa
efficit XIII. XXXVII M D. Agrippa a Byzantio ad flumen Hi-
strum DLX. inde Panticapaeum DCXXXV. Lacus ipse Maeotis
Tanaim amnem ex Ripaeis montibus defluentem accipiens, no-
vissimum inter Europam Asiamque finem, XIIII. VI passuum
M circuitu patere traditur. ab aliis XI. XXV M. Ab ostio
eius ad Tanais ostium directo cursu CCCLXXV M pass. esse
44 45 constat. adcolae sinus eius in mentione Thraciae dicti sunt
79 Histropolim usque. Inde ostia Histri. Ortus hic in Germania
iugis montis Abnobae ex adverso Raurici Galliae oppidi,
multis ultra Alpis milibus ac per innumeras lapsus gentis Da-
nuvi nomine, inmenso aquarum auctu et unde primum Illyri-
cum adluit Hister appellatus, LX amnibus receptis, medio
ferme numero eorum navigabili, in Pontum vastis sex flumi-
nibus evolvitur. Primum ostium Peuces, mox ipsa Peuce in-
sula, a qua proxumus alveus appellatus XVIIII M pass. magna
palude sorbetur. ex eodem alveo et super Histropolim lacus
gignitur LXIII M pass. ambitu, Halmyrim vocant. secundum
ostium Naracu stoma appellatur, tertium Calon stoma iuxta
insulam Sarmaticam, quartum Pseudostomon et insula Cono-
pon diabasis, postea Boreon stoma et Psilon stoma. singula
autem ora tanta sunt ut prodatur in XL milia passuum longi-
tudinis vinci mare dulcemque intellegi haustum.

80 (25.) Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt
gentes, variae tamen litori adposita tenuere, alias Getae,

Daci Romanis dicti, alias Sarmatae, Graecis Sauromatae,
eorumque Hamaxobii aut Aorsi, alias Scythae degeneres et
a servis orti aut Trogodytae, mox Alani et Rhoxalani. supe-
riora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad
Pannonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium
campos et plana Iazyges Sarmatae, montis vero et saltus
pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem. A Maro, sive is Duria 81
est a Suevis regnoque Vanniano dirimens eos, aversa Baster-
naei tenent aliique inde Germani. Agrippa totum eum tra-
ctum ab Histro ad oceanum bis deciens centenum M pass. in
longitudinem, quattuor M quadringentum in latitudinem, ad
flumen Vistlam a desertis Sarmatiae prodidit. Scytharum
nomen usquequaque transit in Sarmatas atque Germanos. nec
aliis prisca illa duravit appellatio quam qui extremi gentium
harum ignoti prope ceteris mortalibus degunt.

(26.) Verum ab Histro oppida Cremniscos, Aepolium, 82
montes Macrocremni, clarus amnis Tyra, oppido nomen in-
ponens ubi antea Ophiusa dicebatur. In eodem insulam spa-
tiosam incolunt Tyragetae. abest a Pseudostomo Histri ostio
CXXX milibus passuum. Mox Axiacae cognomines flumini,
ultra quos Crobyzi, flumen Rhodes, sinus Sagarius, portus Or-
desos. et a Tyra CXX milibus passuum flumen Borysthenes la-
cusque et gens eodem nomine et oppidum a mari recedens XV
milibus passuum, Olbiopolis et Miletopolis antiquis nomini-
bus. rursus litore portus Achaeorum. insula Achillis tumulo 83
eius viri clara, et ab ea CXXV milibus passuum peninsula ad
formam gladi in transversum porrecta, exercitatione eiusdem
cognominata Dromos Achilleos, cuius longitudinem LXXX
milium passuum tradidit Agrippa. Totum eum tractum tenent
Sardi Scythae et Siraci. Inde silvestris regio Hylaeum mare
quo adluitur cognominavit, Enoechadloe vocantur incolae.
Ultra Panticapes amnis qui Nomadas et Georgos disterminat,
mox Acesinus. quidam Panticapen confluere infra Olbiam
cum Borysthene tradunt, diligentiores Hypanim, tanto errore
eorum qui illum in Asiae parte prodidere. Mare subit magno 84
recessu, donec V milium passuum intervallo absit a Maeotide,
vasta ambiens spatia multasque gentis. sinus Carcinites ap-
pellatur. Flumen Pacyris. oppida Navarum, Carcine. a tergo

lacus Buges fossa emissus in mare. Ipse Buges a Coreto
Maeotae lacus sinu petroso discluditur dorso. recipit amnis
Bugem, Gerrum, Hypanim, ex diverso venientis tractu. nam
Gerrus Basilidas et Nomadas separat, Hypanis per Nomadas
et Hylaeos fluit manu facto alveo in Bugen, naturali in Core-
85 tum. regio Scythia Sindice nominatur. Sed a Carcinite Tau-
rica incipit quondam mari circumfusa et ipsa quaque nunc
campi iacent. dein vastis attollitur iugis. Triginta sunt eorum
populi. ex iis mediterranei XXIII, VI oppida Orgocyni, Cha-
raceni, Lagyrani, Tractari, Arsilachitae, Caliordi. iugum
ipsum Scythotauri tenent. cluduntur ab occidente Cherro-
neso, ab ortu Scythis Sataucis. In ora a Carcinite oppida
Taphrae, in ipsis angustiis peninsulae, mox Heraclea Cher-
ronesus libertate a Romanis donatum. Megarice vocabatur
antea, praecipui nitoris in toto eo tractu custoditis Graeciae
86 moribus, quinque milia pass. ambiente muro. Inde Parthe-
nium promontorium, Taurorum civitas Placia, Symbolum por-
tus, promontorium Criumetopon adversum Carambico Asiae
promontorio, per medium Euxinum procurrens CLXX M pass.
intervallo, quae maxume ratio Scythici arcus formam efficit.
ab eo Taurorum portus multi et lacus. oppidum Theodosia
a Criumetopo CXXV M pass., a Cherroneso vero CLXV M
pass. Ultra fuere oppida Cytae, Zephyrium, Acrae, Nym-
87 phaeum, Dia. restat longe validissimum in ipso Bospori in-
troitu Panticapaeum Milesiorum, a Theodosia LXXXVII M
D pass., a Cimmerio vero oppido trans fretum sito MM D, ut
76 diximus, pass. Haec ibi latitudo Asiam ab Europa separat,
eaque ipsa pedibus plerumque pervia glaciato freto. Bospori
Cimmerii latitudo XII M D passuum oppida habet Hermisium,
Myrmecium et intus insulam Alopecen. per Maeotim autem
ab extremo isthmo, qui locus Taphrae vocatur, ad os Bospori
88 CCLX M pass. longitudo colligitur. A Taphris per continen-
tem introrsus tenent Auchetae apud quos Hypanis oritur,
Neuroe apud quos Borysthenes, Geloni, Thyssagetae, Budini,
Basilidae et caeruleo capillo Agathyrsi. super eos Nomades,
deinde Anthropophagi, a Buge vero super Maeotim Sauro-
matae et Essedones. at per oram ad Tanaim usque Maeotae,
a quibus lacus nomen accepit, ultimique a tergo eorum Ari-

maspi. Mox Ripaei montes et adsiduo nivis casu pinnarum similitudine Pterophoros appellata regio, pars mundi damnata a rerum natura et densa mersa caligine, neque in alio quam rigoris opere gelidisque Aquilonis conceptaculis. Pone eos 89
montis ultraque Aquilonem gens felix (si credimus), quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi extremique siderum ambitus semestri luce et una die solis aversi, non, ut inperiti dixere, ab aequinoctio verno in autumnum. semel in anno solstitio oriuntur iis soles, brumaque semel occidunt. regio aprica, felici temperie, omni adflatu noxio carens. domus iis nemora lucique, et deorum cultus viritim gregatimque, discordia ignota et aegritudo omnis. mors non nisi satietate vitae epulatis delibutoque senio luxu e quadam rupe in mare salientium. hoc genus sepulturae beatissimum. Quidam eos in prima parte Asiae litorum posuere, 90
non in Europa, quia sunt ibi similitudine et situs Attacorum nomine. alii medios fecere eos inter utrumque solem, antipodum occasus exorientemque nostrum, quod fieri nullo modo potest tam vasto mari interveniente. qui alibi quam in semestri luce constituere eos, serere matutinis, meridie metere, occidente fetus arborum decerpere, noctibus in specus condi tradiderunt. Nec licet dubitare de gente ea, 91
cum tot auctores prodant frugum primitias solitos Delon mittere Apollini quem praecipue colunt. virgines ferebant eas hospitiis gentium per annos aliquot venerabiles, donec violata fide in proxumis adcolarum finibus deponere sacra ea instituere, hique ad conterminos deferre, atque ita Delon usque. mox et hoc ipsum exolevit. Sarmatiae, Scythiae, Tauricae, omnisque a Borysthene amne tractus longitudo DCCCCLXXX M, latitudo DCCXVII M a M. Agrippa tradita est. ego incertam in hac terrarum parte mensuram arbitror.

(27.) Verum instituto ordine reliqua huius sinus dicantur, et maria quidem eius nuncupavimus.

13. Hellespontus insulas non habet in Europa dicendas. 92
in Ponto duae, M D pass. ab Europa, XIIII M ab ostio, Cyaneae, ab aliis Symplegades appellatae, traditaeque fabu-

lis inter se concucurrisse, quoniam parvo discretae intervallo ex adverso intrantibus geminae cernebantur paulumque deflexa acie coeuntium speciem praebebant. Citra Histrum, Apolloniatarum una LXXX M a Bosporo Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem advexit. inter ostia
79 93 Histri quae essent diximus. Ante Borysthenen Achillea est
83 supra dicta, eadem Leuce et Macaron appellata. hanc temporum horum demonstratio a Borysthene CXL M ponit, a Tyra CXX M, a Peuce insula L M. cingitur circiter X M pass. Reliquae in Carcinite sinu Cephalonnesos, Rhosphodusa, Macra. Non est omittenda multorum opinio, priusquam digredimur a Ponto, qui maria omnia interiora illo capite nasci, non Gaditano freto, existumavere haut inprobabili argumento, quoniam aestus semper e Ponto profluens numquam reciprocet.

94 Exeundum deinde est, ut extera Europae dicantur, transgressisque Ripaeos montes litus oceani septentrionalis in laeva, donec perveniatur Gadis, legendum. Insulae conplures sine nominibus eo situ traduntur, ex quibus ante Scythiam quae appellatur Raunonia unam abesse diei cursu, in quam veris tempore fluctibus electrum eiciatur, Timaeus prodidit. reliqua litora incerta signata fama. septentrionalis oceanus. Amalchium eum Hecataeus appellat a Parapaniso amne, qua Scythiam adluit, quod nomen eius gentis lingua
95 significat congelatum. Philemon Morimarusam a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas, ultra deinde Cronium. Xenophon Lampsacenus a litore Scytharum tridui navigatione insulam esse inmensae magnitudinis Baltiam tradit, eandem Pytheas Basiliam nominat. Feruntur et Oeonae in quibus ovis avium et havenis incolae vivant, aliae in quibus equinis pedibus homines nascantur Hippopodes appellati. Fanesiorum aliae in quibus nuda alioqui corpora praegrandes ipsorum aures tota contegant.
96 Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingaevonum quae est inde prima Germaniae. Mons Sevo ibi inmensus nec Ripaeis iugis minor inmanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codanus vocatur refertus insulis quarum clarissima est Scandinavia inconpertae magnitudinis,

portionem tantum eius quod notum sit Hillevionum gente D
incolente pagis, quae alterum orbem terrarum eam appellat.
nec minor est opinione Eningia. Quidam haec habitari ad 97
Vistlam usque fluvium a Sarmatis, Venedis, Sciris, Hirris
tradunt, sinum Cylipenum vocari, et in ostio eius insulam
Latrin, mox alterum sinum Lagnum conterminum Cimbris.
Promontorium Cimbrorum excurrens in maria longe penin-
sulam efficit quae Tartris appellatur. Tres et viginti inde
insulae Romanorum armis cognitae. earum nobilissimae Bur-
cana Fabaria nostris dicta a frugis similitudine sponte pro-
venientis, item Glaesaria a sucino militiae appellata, a bar-
baris Austeravia, praeterque Actania.

(28.) Toto autem hoc mari ad Scaldim usque fluvium 98
Germanicae adcolunt gentes haut explicabili mensura. tam
inmodica prodentium discordia est. Graeci et quidam nostri
$\overline{XXV}$ M passuum oram Germaniae tradiderunt, Agrippa cum
Raetia et Norico longitudinem DCLXXXVI milia passuum,
latitudinem CXLVIII M. 14. Raetiae prope unius maiore la-
titudine, sane circa excessum eius subactae. nam Germania
multis postea annis nec tota percognita est. Si coniectare 99
permittitur, haut multum ora deerit Graecorum opinioni et
longitudini ab Agrippa proditae. Germanorum genera quin-
que: Vandili quorum pars Burgodiones, Varini, Charini,
Gutones. alterum genus Ingyaeones, quorum pars Cimbri,
Teutoni ac Chaucorum gentes. proxumi autem Rheno 100
Istiaones, quorum Cimbri. mediterranei Hermiones, quorum
Suebi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini,
Basternae supra dictis contermini Dacis. Amnes clari in 60
oceanum defluunt Guttalus, Visculus sive Vistla, Albis, Vi-
surgis, Amisius, Rhenus, Mosa. introrsus vero nullo inferius
nobilitate Hercynium iugum praetenditur.

15. (29.) In Rheno autem ipso, prope C M pass. in 101
longitudinem, nobilissima Batavorum insula et Cannenefa-
tium, et aliae Frisiorum, Chaucorum, Frisiavonum, Sturio-
rum, Marsaciorum quae sternuntur inter Helinium ac Fle-
vom. ita appellantur ostia in quae effusus Rhenus a septen-
trione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit,
medio inter haec ore modicum nomini suo custodiens alveum.

102 16. (30.) Ex adverso huius situs Britannia insula clara Graecis nostrisque monimentis inter septentrionem et occidentem iacet, Germaniae, Galliae, Hispaniae, multo maxumis Europae partibus magno intervallo adversa. Albion ipsi nomen fuit, cum Britanniae vocarentur omnes de quibus mox paulo dicemus. Haec abest a Gesoriaco Morinorum gentis litore proxumo traiectu L M. circuitu patere XXXXVIII. LXXV M Pytheas et Isidorus tradunt, triginta prope iam annis notitiam eius Romanis armis non ultra vicinitatem silvae Caledoniae propagantibus. Agrippa longitudinem DCCC M pass. esse, latitudinem CCC M credit. eandem Hiberniae,
103 sed longitudinem CC M pass. minorem. Super eam haec sita abest brevissimo transitu a Silurum gente XXX M pass. Reliquarum nulla CXXV M circuitu amplior proditur. sunt autem XL Orcades modicis inter se discretae spatiis, VII Acmodae, XXX Haebudes, et inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricina, Vectis, Limnus, Andros, infra vero Samnis et Axantos, et ab adverso in Germanicum mare sparsae Glaesiae quas Electridas Graeci recentiores appellavere,
104 quod ibi electrum nasceretur. Ultima omnium quae memo-
2, 187 rantur Thyle, in qua solstitio nullas esse noctis indicavimus, cancri signum sole transeunte, nullosque contra per brumam dies. hoc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur. Timaeus historicus a Britannia introrsum sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim in qua candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis corio circumsutis navigare. Sunt qui et alias prodant, Scandiam, Dumnam, Bergos maxumamque omnium Nerigon, ex qua in Thylen navigetur. A Thyle unius diei navigatione mare concretum a nonnullis Cronium appellatur.

105 17. (31.) Gallia omnis Comata uno nomine appellata in tria populorum genera dividitur, amnibus maxume distincta. a Scalde ad Sequanam Belgica, ab eo ad Garumnam Celtica eademque Lugdunensis, inde ad Pyrenaei montis excursum Aquitanica, Aremorica ante dicta. Universam oram XVIII. M passuum Agrippa, Galliarum inter Rhenum et Pyrenaeum atque oceanum ac montis Cebennam et Iuris, quibus Narbonensem Galliam excludit, longitudinem CCCCXX M pas-

suum, latitudinem CCCXVIII conputavit. A Scaldi incolunt
[Exervi,] Texuandri pluribus nominibus, dein Menapii, Mo- 106
rini, Oromarsaci iuncti pago qui Chersiacus vocatur, Bri-
tanni, Ambiani, Bellovaci, Bassi. introrsus Catoslugi, Atreba-
tes, Nervii liberi, Veromandui, [Suaeuconi,] Suessiones liberi,
Ulmanetes liberi, Tungri, Sunuci, Frisiavones, Betasi, Leuci
liberi, Treveri liberi antea et Lingones foederati, Remi foe-
derati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii. coloniae
Equestris et Rauriaca. Rhenum autem adcolentes Germa-
niae gentium in eadem provincia Nemetes, Triboci, Vangio-
nes, hinc Ubii, colonia Agrippinensis, Guberni, Batavi et
quos in insulis diximus Rheni. 101

18. (32.) Lugdunensis Gallia habet Lexovios, Velocas- 107
ses, Galetos, Venetos, Abrincatuos, Ossismos, flumen cla-
rum Ligerim, sed peninsulam spectatiorem excurrentem in
oceanum a fine Ossismorum circuitu DCXXV M pass. cer-
vice in latitudinem CXXV M. M. ultra eum Namnetes, intus
autem Aedui foederati, Carnuti foederati, Boi, Senones,
Aulerci qui cognominantur Eburovices et qui Cenomanni,
Meldi liberi, Parisii, Tricasses, Andecavi, Viducasses, Bo-
diocasses, Venelli, Cariosvelites, Diablinti, Rhedones, Tu-
rones, Atesui, Secusiani liberi, in quorum agro colonia
Lugdunum.

19. (33.) Aquitanicae sunt Ambilatri, Anagnutes, Picto- 108
nes, Santones liberi, Bituriges cognomine Vivisci, Aquitani
unde nomen provinciae, Sediboviates. mox in oppidum con-
tributi Convenae, Begerri, Tarbelli Quattuorsignani, Coco-
sates Sexsignani, Venami, Onobrisates, Belendi, saltus Py-
renaeus, infraque Monesi, Oscidates montani, Sibyllates,
Camponi, Bercorcates, Pindedunni, Lassunni, Vellates, Tor-
nates, Consoranni, Ausci, Elusates, Sottiates, Oscidates
campestres, Succasses, Tarusates, Basabocates, Vassei,
Sennates, Cambolectri Agessinates. Pictonibus iuncti autem 109
Bituriges liberi qui Cubi appellantur, dein Lemovices, Ar-
verni liberi, Gabales. rursus Narbonensi provinciae conter-
mini Ruteni, Cadurci, Nitiobriges, Tarneque amne discreti
a Tolosanis Petrocori. Maria circa oram ad Rhenum septen-
trionalis oceanus, inter Rhenum et Sequanam Britannicus,

inter eum et Pyrenaeum Gallicus. Insulae conplures Venetorum, quae et Veneticae appellantur, et in Aquitanico sinu Uliarus.

110 20. (34.) A Pyrenaei promontorio Hispania incipit, an- 3, 29 gustior non Gallia modo verum etiam semetipsa, ut diximus, inmensum quantum hinc oceano illinc Iberico mari conprimentibus. Ipsa Pyrenaei iuga ab exortu aequinoctiali fusa in occasum brumalem breviores latere septentrionali quam meridiano Hispanias faciunt. Proxuma ora citerioris est eiusdemque Tarraconensis situs, a Pyrenaeo per oceanum Vasconum saltus, Olarso, Vardulorum oppida, Morosgi, Menosca, Vesperies, Amanum portus, ubi nunc Flaviobrica colonia.

111 Civitatium VIIII regio Cantabrorum, flumen Sauga, portus Victoriae Iuliobricensium. ab eo loco fontes Iberi XL M passuum. portus Blendium. Orgenomesci e Cantabris. portus eorum Vereasueca. regio Asturum, Noega oppidum, in peninsula Paesici, et deinde conventus Lucensis, a flumine Navialbione Cibarci, Egovarri cognomine Namarini, Iadovi, [Arroni,] Arrotrebae. promontorium Celticum, amnes Florius, Nelo. Celtici cognomine Neri et super Tamarici quorum in peninsula tres arae Sestianae Augusto dicatae, Capori, oppidum Noela, Celtici cognomine Praesamarci, Cileni. ex

112 insulis nominandae Corticata et Aunios. A Cilenis conventus Bracarum, Heleni, Gravii, castellum Tyde, Graecorum subolis omnia. insulae Cicae, [Signae,] oppidum Abobrica. Minius amnis IIII M pass. ore spatiosus, Leuni, Seurbi, Bracarum oppidum Augusta, quos supra Gallaecia. flumen Limia, Durius amnis ex maxumis Hispaniae, ortus in Pelendonibus et iuxta Numantiam lapsus, dein per Arevacos Vaccaeosque disterminatis ab Asturia Vettonibus, a Lusitania Gallaecis, ibi quoque Turdulos a Bracaris arcens. omnisque dicta regio a Pyrenaeo metallis referta auri, argenti, ferri, plumbi nigri albique.

113 21. (35.) A Durio Lusitania incipit. Turduli veteres, Paesuri, flumen Vagia, oppidum Talabrica, oppidum et flumen Eumenium, oppida Conimbrica, Collippo, Eburobritium. Excurrit deinde in altum vasto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellavere, alii Magnum, multi Olisi-

ponense ab oppido, terras, maria, caelum discriminans. illo
finitur Hispaniae latus et a circuitu eius incipit frons. 22.
Septentrio hinc oceanusque Gallicus, occasus illinc et ocea- 114
nus Atlanticus. promontori excursum LX M prodidere, alii
XC M pass., ad Pyrenaeum inde non pauci $\overline{XII}$. L milia, et
ibi gentem Artabrum, quae numquam fuit, manifesto errore.
Arrotrebas enim, quos ante Celticum diximus promontorium, 111
hoc in loco posuere litteris permutatis. Erratum et in am- 115
nibus inclutis. ab Minio, quem supra diximus, CC M pass. 112
(ut auctor est Varro) abest Aeminius, quem alibi quidam
intellectum et Limaeam vocant, Oblivionis antiquis dictus
multumque fabulosus. ab Durio Tagus CC M passuum inter-
veniente Munda. Tagus auriferis harenis celebratur. Ab eo
CLX M pass. promontorium Sacrum e media prope Hispa-
niae fronte prosilit. $\overline{XIIII}$. M pass. inde ad Pyrenaeum medium
colligi Varro tradit, ad Anam vero, quo Lusitaniam a Bae- 116
tica discrevimus, CXXVI M passuum, a Gadibus CII M pass.
additis. Gentes Celticae Turduli et circa Tagum Vettones.
ab Ana ad Sacrum Lusitani. oppida a Tago memorabilia in
ora Olisipo equarum e favonio vento conceptu nobile, Sa-
lacia cognominata urbs Imperatoria, Merobrica, promonto-
rium Sacrum et alterum Cuneus, oppida Ossonoba, Balsa,
Myrtilis. Universa provincia dividitur in conventus tris, Eme- 117
ritensem, Pacensem, Scalabitanum, tota populorum XLVI,
in quibus coloniae sunt quinque, municipium civium Roma-
norum unum, Lati antiqui tria, stipendiaria XXXVI. colo-
niae Augusta Emerita Anae fluvio adposita, Metellinensis,
Pacensis, Norbensis Caesariana cognomine, contributa sunt
in eam Castra Servilia, Castra Caecilia, quinta est Scalabis
quae Praesidium Iulium vocatur. municipium civium Roma-
norum Olisipo Felicitas Iulia cognominatum. oppida veteris
Lati Ebora, quod item Liberalitas Iulia, et Myrtilis ac Sala- 116
cia, quae diximus. Stipendiariorum, quos nominare non 118
pigeat, praeter iam dictos in Baeticae cognominibus Augu- 3 13
stobricenses, Aeminenses, Aranditani, Taxabricenses, Bal-
senses, Caesarobricenses, Caperenses, Caurenses, Colarni,
Cibilitani, Concordienses, Elbocorii, Interannienses, Lan-
cienses, Mirobricenses qui Celtici cognominantur, Medubri-

censes qui Plumbarii, Ocelenses qui et Lancienses, Turduli qui Barduli, et Tapori. Lusitaniam cum Asturia et Gallaecia patere longitudine DXL M pass., latitudine DXXXVI M, Agrippa prodidit. omnes autem Hispaniae a duobus Pyrenaei promontoriis per maria, totius orae circuitu $\overline{\text{XXVIIII}}$. XXII milia colligere existumantur, ab aliis $\overline{\text{XXVI}}$ milia.

119 (36.) Ex adverso Celtiberiae conplures sunt insulae Cassiterides dictae Graecis a fertilitate plumbi, et e regione Arrotrebarum promontori Deorum sex, quas aliqui Fortunatas appellavere. in ipso vero capite Baeticae ab ostio freti XXV mil. pass. Gadis, longa, ut Polybius scribit, XII mil., lata III mil. passuum. abest a continente proxuma parte minus pedes DCC, reliqua plus VII mil. passuum. ipsius spatium XV M passuum est. habet oppidum civium Romanorum
120 qui appellantur Augustani urbe Iulia Gaditana. Ab eo latere quo Hispaniam spectat passibus fere C altera insula est longa III M pass., lata **, in qua prius oppidum Gadium fuit. vocatur ab Ephoro et Philistide Erythia, a Timaeo et Sileno Aphrodisias, ab indigenis Iunonis. Maiorem Timaeus Potinusam a puteis vocitatam ait, nostri Tarteson appellant, Poeni Gadir ita Punica lingua saepem significante. Erythia dicta est, quoniam Tyrii aborigines eorum orti ab Erythraeo mari ferebantur. in hac Geryones habitasse a quibusdam existumatur, cuius armenta Hercules abduxerit. sunt qui aliam esse eam et contra Lusitaniam arbitrentur, eodemque nomine quandam ibi appellant.

121 23. (37.) Peracto ambitu Europae reddenda consummatio est, ne quid non in expedito sit noscere volentibus. Longitudinem eius Artemidorus atque Isidorus a Tanai Gadis $\overline{\text{LXXXII}}$. XIIII M pass. prodiderunt. Polybius latitudinem Europae ab Italia ad oceanum scripsit $\overline{\text{XI}}$. L M pass. esse,
122 etiam tum inconperta magnitudine. Est autem ipsius Ita-
3 43 liae, ut diximus, $\overline{\text{XI}}$. XX M ad Alpis, unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, qua videtur mensuram agere Polybius, $\overline{\text{XI}}$. LXVIIII. sed certior mensura ac longior ad occasum solis aestivi ostiumque Rheni per castra legionum Germaniae ab iisdem Alpibus dirigitur, $\overline{\text{XV}}$. XLIII M passuum. Hinc deinde Africa atque Asia dicentur.

C. PLINI SECUNDI NATURALIS HISTORIAE

LIBER V.

(Sect. 1.) Africam Graeci Libyam appellavere et mare 1
ante eam Libycum. Aegyptio finitur, nec alia pars terrarum
pauciores recipit sinus, longe ab occidente litorum obliquo
spatio. Populorum eius oppidorumque nomina vel maxume
sunt ineffabilia praeterquam ipsorum linguis, et alias castella
ferme inhabitant.
Cap. 1. Principio terrarum Mauretaniae appellantur, us- 2
que ad C. Caesarem Germanici filium regna, saevitia eius
in duas divisae provincias. Promontorium oceani extumum
Ampelusia nominatur a Graecis. Oppida fuere Lissa et Cotte
ultra columnas Herculis, nunc est Tingi quondam ab Antaeo
conditum, postea a Claudio Caesare, cum coloniam faceret,
appellatum Traducta Iulia. abest a Belone oppido Baeticae
proxumo traiectu XXX M pass. Ab eo XXV M pass. in ora
oceani colonia Augusti Iulia Constantia Zulil, regum dicioni
exempta et iura in Baeticam petere iussa. ab ea XXXII M
pass. colonia a Claudio Caesare facta Lixos vel fabulosis-
sime antiquis narrata. Ibi regia Antaei certamenque cum 3
Hercule et Hesperidum horti. adfunditur autem aestuarium e
mari flexuoso meatu, in quo draconis custodiae instar fuisse
nunc interpretantur. amplectitur intra se insulam, quam solam
e vicino tractu aliquanto excelsiore non tamen aestus maris
inundant. exstat in ea et ara Herculis nec praeter oleastros
aliud ex narrato illo aurifero nemore. Minus profecto mi- 4
rentur portentosa Graeciae mendacia de iis et amne Lixo
prodita qui cogitent nostros nuperque paulo minus monstri-
fica quaedam de iisdem tradidisse, praevalidam hanc urbem
maioremque magna Carthagine, praeterea ex adverso eius
sitam et prope inmenso tractu ab Tingi, quaeque alia Cor-
nelius Nepos avidissime credidit. Ab Lixo XL M in medi- 5

terraneo altera Augusti colonia est Babba Iulia Campestris
appellata, et tertia Banasa LXXV M Valentia cognominata.
ab ea XXXV M passuum. Volubile oppidum tantundem a mari
utroque distans. at in ora a Lixo L M amnis Sububus praeter
Banasam coloniam defluens, magnificus et navigabilis. ab eo
totidem M pass. oppidum Sala eiusdem nominis fluvio inpo-
situm, iam solitudinibus vicinum elephantorumque gregibus
infestum, multo tamen magis Autololum gente, per quam
6 iter est ad montem Africae vel fabulosissimum Atlantem. E
mediis hunc harenis in caelum attolli prodidere, asperum
squalentem qua vergat ad litora oceani cui cognomen inpo-
suit, eundem opacum nemorosumque et scatebris fontium
riguum qua spectet Africam, fructibus omnium generum
sponte ita subnascentibus ut numquam satias voluptatibus
7 desit. incolarum neminem interdiu cerni, silere omnia haut
alio quam solitudinum horrore, subire tacitam religionem
animos propius accedentium praeterque horrorem elati su-
per nubila atque in vicina lunaris circuli. eundem noctibus
micare crebris ignibus, Aegipanum Satyrorumque lascivia
inpleri, tibiarum ac fistulae cantu tympanorumque et cym-
balorum sonitu strepere. Haec celebrati auctores prodidere
praeter Herculi et Perseo laborata ibi. spatium ad eum
8 inmensum incertumque. Fuere et Hannonis Carthaginiensium
ducis commentarii Punicis rebus florentissimis explorare
ambitum Africae iussi, quem secuti plerique a Graecis no-
strisque et alia quidem fabulosa et urbis multas ab eo con-
ditas ibi prodidere, quarum nec memoria ulla nec vesti-
9 gium exstat. Scipione Aemiliano res in Africa gerente Po-
lybius annalium conditor ab eo accepta classe scrutandi
illius orbis gratia circumvectus prodidit a monte eo ad
occasum versus saltus plenos feris quas generat Africa
ad flumen Anatim CCCCLXXXV M passuum. ab eo Lixum
CCV M passuum Agrippa, Lixum a Gaditano freto CXII
M passuum abesse. inde sinum qui vocetur Sagigi, oppidum
in promontorio Mulelacha, flumina Sububum et Salat, por-
tum Rutubis a Lixo CCXIII M pass., inde promontorium So-
lis, portum Rhysaddir, Gaetulos Autoteles, flumen Cose-
num, gentes Selatitos et Masatos, flumen Masathat, flumen

Darat, in quo crocodilos gigni. dein sinum DCXVI M 10
pass. includi montis Barcae promontorio excurrente in occa-
sum, quod appelletur Surrentium. postea flumen Salsum,
ultra quod Aethiopas Perorsos, quorum a tergo Pharusios.
his iungi in mediterraneo Gaetulos Daras, at in ora Aethio-
pas Daratitas, flumen Bambotum crocodilis et hippopotamis
refertum. ab eo montis perpetuos usque ad eum quem
Theon ochema dicemus. inde ad promontorium Hesperum [6, 197]
navigatione dierum ac noctium X. in medio eo spatio Atlan-
tem locavit ceteris omnibus in extremis Mauretaniae prodi-
tum. Romana arma primum Claudio principe in Mauretania 11
bellavere Ptolemaeum regem a Gaio Caesare interemptum
ulciscente liberto Aedemone, refugientibusque barbaris ven-
tum constat ad montem Atlantem. nec solum consulatu per-
functis atque e senatu ducibus qui tum res gessere sed
equitibus quoque Romanis qui ex eo praefuere ibi Atlantem
penetrasse in gloria fuit. quinque sunt (ut diximus) Romanae 12
coloniae in ea provincia, perviumque famae videri potest. [2 sqq.]
sed id plerumque fallacissimum experimento deprehenditur,
quia dignitates, cum indagare vera pigeat, ignorantiae pu-
dore mentiri non piget, haut alio fidei proniore lapsu quam
ubi falsae rei gravis auctor exsistit. equidem minus miror
inconperta quaedam esse equestris ordinis viris, iam vero et
senatum inde intrantibus, quam luxuriae, cuius efficacissima
vis sentitur atque maxuma, cum ebori citro silvae exqui-
rantur, omnes scopuli Gaetuli muricibus purpuris. Indi- 13
genae tamen tradunt in ora ab Salat CL M passuum flumen
Asanam marino haustu sed portu spectabile, mox amnem
quem vocant Fut, ab eo ad Dyrim (hoc enim Atlanti no-
men, et esse eorum lingua convenit) CC M passuum inter-
veniente flumine cui nomen est Ivor. Ibi fama exstare circa
vestigia habitati quondam soli, vinearum palmetorumque re-
liquias. Suetonius Paulinus, quem consulem vidimus, primus 14
Romanorum ducum transgressus quoque Atlantem aliquot
milium spatio prodidit de excelsitate quidem eius quae ce-
teri, imas radices densis altisque repletas silvis incognito
genere arborum, proceritatem spectabilem esse enodi ni-
tore, frondis cupressi similis praeterquam gravitate odoris,

tenui eas obduci lanugine, quibus addita arte posse quales
e bombyce vestis confici. verticem altis etiam aestate ope-
15 riri nivibus. decumis se eo pervenisse castris et ultra ad
fluvium qui Ger vocetur per solitudines nigri pulveris, emi-
nentibus interdum velut exustis cautibus, loca inhabitabilia
fervore quamquam hiberno tempore experto. qui proxumos
inhabitent saltus refertos elephantorum ferarumque et ser-
pentium omni genere Canarios appellari, quippe victum eius
animalis promiscum his esse et dividua ferarum viscera.
16 Iunctam Aethiopum gentem, quos Perorsos vocant, satis
constat. Iuba Ptolemaei pater, qui primus utrique Maure-
taniae imperitavit, studiorum claritate memorabilior etiam
quam regno, similia prodidit de Atlante, praeterque gigni
herbam ibi euphorbiam nomine ab inventore medico suo
appellatam. cuius lacteum sucum miris laudibus celebrat in
claritate visus contraque serpentes et venena omnia privatim
dicato volumine. Et satis superque de Atlante.
17 2. Tingitanae provinciae longitudo CLXX M passuum est.
Gentes in ea: Quondam praecipua Maurorum, unde nomen,
quos plerique Maurusios dixerunt. attenuata bellis ad pau-
cas recidit familias. proxuma illi Massaesylorum fuerat. si-
mili modo exstincta est. Gaetulae nunc tenent gentes, Ba-
niurae multoque validissimi Autololes et horum pars quondam
Nesimi, qui avolsi his propriam fecere gentem versi ad Ae-
18 thiopas. Ipsa provincia ab oriente montuosa fert elephantos,
in Abyla quoque monte et quos Septem fratres a simili alti-
tudine appellant. freto inminent ii iuncti Abylae. Ab his
ora interni maris, flumen Tamuda navigabile, quondam et
oppidum, flumen Laud et ipsum navigiorum capax. Rhy-
19 saddir oppidum et portus, Malvane fluvius navigabilis. Siga
oppidum ex adverso Malacae in Hispania sitae Syphacis
regia, alterius iam Mauretaniae. namque diu regum no-
mina optinuere, ut Bogutiana appellaretur extuma, itemque
Bocchi quae nunc Caesariensis. Ab ea portus Magnus a spa-
tio appellatus, civium Romanorum oppido. amnis Mulucha,
Bocchi Massaesylorumque finis. Quiza Cenitana peregrinorum
oppidum, Arsennaria Latinorum, III milibus passuum a mari.
20 Cartenna colonia Augusti. legio secunda. item colonia eius-

dem deducta cohorte praetoria Gunugu, promontorium Apollinis oppidumque ibi celeberrimum Caesarea, antea vocitatum Iol, Iubae regia a divo Claudio coloniae iure donata, eiusdem iussu deductis veteranis oppidum Novom, et Latio dato Tipasa, itemque a Vespasiano imperatore eodem munere donatum Icosium, colonia Augusti Rusconiae, Rusucurium civitate honoratum a Claudio, Rusazus colonia Augusti, Saldae colonia eiusdem, item Igilgili, oppidum Tucca 21
inpositum mari et flumini Ampsagae. intus colonia Augusta quae item Succabar, item Tubusuptu, civitates Timici, Tigavae, flumina Sardaval, Aves, Nabar, gens Macurebi, flumen Usar, gens Nabales. Flumen Ampsaga abest a Caesarea CCCXXII M passuum. Utriusque Mauretaniae longitudo X̄. XXXVIII M, latitudo CCCCLXVII M pass.

3. (2.) Ab Ampsaga Numidia est Masinissae clara no- 22
mine, Metagonitis terra a Graecis appellata, Numidae vero Nomades a permutandis pabulis mapalia sua, hoc est domos, plaustris circumferentes. Oppida Cullu, Rusiccade, et ab eo XLVIII M passuum in mediterraneo colonia Cirta Sitianorum cognomine, et alia intus Sicca, liberumque oppidum Bulla Regia. at in ora Tacatua, Hippo Regius, flumen Armua, oppidum Tabraca civium Romanorum, Tusca fluvius Numidiae finis, nec praeter marmoris Numidici ferarumque proventum aliud insigne.

4. (3.) A Tusca Zeugitana regio et quae proprie voce- 23
tur Africa est. Tria promontoria, Candidum, mox Apollinis adversum Sardiniae, Mercuri adversum Siciliae, in altum procurrentia duo efficiunt sinus, Hipponiensem proxumum ab oppido quod Hipponem Dirutum vocant, Diarrytum Graecis dictum propter aquarum inrigua. cui finitimum Theudalis inmune oppidum, longius a litore. dein promontorium Apol- 24
linis et in altero sinu Utica civium Romanorum, Catonis morte nobilis, flumen Bagrada, locus Castra Cornelia, colonia Carthago magnae in vestigiis Carthaginis, colonia Maxula, oppida Carpi, Misua et liberum Clypea in promontorio Mercuri, item libera Curubis, Neapolis. Mox Africae ipsius alia distinctio. Libyphoenices vocantur qui Byzacium incolunt. ita appellatur regio CCL M pass. per circuitum,

fertilitatis eximiae, cum centesima fruge agricolis fenus
25 reddente terra. Hic oppida libera Leptis, Adrumetum, Ruspina, Thapsus. inde Thena, Aves, Macomades, Tacape, Sabrata contingens Syrtim minorem, ad quam Numidiae et Africae ab Ampsaga longitudo DLXXX M pass., latitudo qua cognitum est CC M. Ea pars quam Africam appellavimus dividitur in duas provincias, veterem et novam, discretas fossa inter Africanum sequentem et reges Thenam usque perducta, quod oppidum a Carthagine abest CCXVI M pass.
26 (4.) Tertius sinus dividitur in geminos, duarum Syrtium vadoso ac reciproco mari diros. ad proxumam, quae minor est, a Carthagine CCC M pass. Polybius tradit, ipsam C M passuum aditu, CCC M ambitu. et terra autem siderum observatione ad eam per deserta harenis perque serpentis iter est. Excipiunt saltus repleti ferarum multitudine, et introrsus elephantorum solitudines, mox deserta vasta ultraque
27 Garamantes ab Augilis dierum XII itinere distantes. Super illos fuere gens Psylli, super quos lacus Lycomedis desertis circumdatus. Augilae ipsi medio fere spatio locantur ab Aethiopia quae ad occidentem vergit et a regione quae duas Syrtis interiacet pari utrimque intervallo. Sed litore inter duas Syrtis CCL M passuum. ibi civitas Oeensis, Cinyps fluvius ac regio, oppida Neapolis, Trafra, Abrotonum, Leptis altera quae coguominatur Magna. Inde Syrtis maior circuitu DCXXV, aditu autem CCCXII M passuum. inde adcolit
28 gens Cisippadum. In intumo sinu fuit ora Lotophagon quos quidam Alachroas dixere, ad Philaenorum aras. ex harena sunt eae. Ab his non procul a continente palus vasta amnem Tritonem nomenque ab eo accipit, Pallantias appellata Callimacho et citra minorem Syrtim esse dicta, a multis vero inter duas Syrtis. promontorium quod maiorem includit
29 Burion appellatur. ultra Cyrenaica provincia. Ad hunc finem Africa a fluvio Ampsaga populos DXVI habet qui Romano
22 24 pareant imperio. in his colonias VI, praeter iam dictas Uthinam, Tuburbi. oppida civium Romanorum XV, ex quibus in mediterraneo dicenda Absuritanum, Abutucense, Aboriense, Canobicum, Cimavense, Simittuense, Thunusidense, Tuburnicense, Tynidrumense, Tibigense, Ucitana duo, maius

et minus, Vagense. oppidum Latinum unum Uzalitanum.
oppidum stipendiarium unum Castris Corneliis. oppida libera 30
XXX, ex quibus dicenda intus Achollitanum, Aggaritanum,
Avinense, Abziritanum, Canobitanum, Melizitanum, Mate-
rense, Salaphitanum, Tusdritanum, Tiphicense, Tunicense,
Theudense, Tagesense, Sigense, Ulusubritanum, Vagense
aliud, Siense, Ziamense. Ex reliquo numero non civitates
tantum sed plerique etiam nationes iure dici possunt, ut
Natabudes, Capsitani, Musulami, Sabarbares, Massyli, Ni-
sives, Vamacures, Cinithi, Musuni, Marchubii, et tota
Gaetulia ad flumen Nigrin, qui Africam ab Aethiopia dirimit.

5. (5.) Cyrenaica, eadem Pentapolitana regio, inlustra- 31
tur Hammonis oraculo quod a Cyrenis abest CCCC M pass.,
fonte Solis, urbibus maxume V, Berenice, Arsinoe, Pto-
lemaide, Apollonia ipsaque Cyrene. Berenice in Syrtis
extumo cornu est, quondam vocata Hesperidum supra dicta- 3
rum, vagantibus Graeciae fabulis. Nec procul ante oppidum
fluvius Leton, lucus sacer, ubi Hesperidum horti memoran-
tur. abest a Lepti CCCLXXV M pass. Ab ea Arsinoe Teu- 32
chira vocitata XLIII M pass., et deinde Ptolemais antiquo
nomine Barce XXII M passuum. mox XL M pass. promonto-
rium Phycus per Creticum mare excurrit, distans CCCL M
pass. a Taenaro Laconicae promontorio, a Creta vero ipsa
CCXXV M. post id Cyrene, a mari XI M pass., ab Phycunte
Apolloniam XXIIII M pass., ad Cherronesum LXXXVIII
M passuum, unde Catabathmum CCXVI M pass. Adcolunt 33
Marmaridae, a Paraetonii ferme regione ad Syrtim maiorem
usque porrecti. post eos Acrauceles ac iam in ora Syrtis
Nasamones, quos antea Mesammones Grai appellavere ab
argumento loci, medios inter harenas sitos. Cyrenaicus
ager XV M passuum latitudine a litore et arboribus fertilis
habetur, intus eodem spatio frugibus tantum, mox XXX M
passuum latitudine et CCL M passuum longitudine, lasari
modo. Post Nasamonas Hasbitae et Macae [vivont], ultra 34
eos Amantes duodecim dierum itinere a Syrtibus maioribus
ad occidentem et ipsi versus harenis circumdati, puteos
tamen haut difficile binum ferme cubitorum altitudine inve-
niunt ibi restagnantibus Mauretaniae aquis. domus sale mon-

tibus suis exciso ceu lapide construunt. Ab his ad Trogo-
dytas hiberni occasus plaga dierum VII iter, cum quibus
conmercium gemmae tantum quam carbunculum vocamus ex
35 Aethiopia invectae. Intervenit ad solitudines Africae supra
minorem Syrtim dictas versa Phazania, ubi gentem Phaza-
niorum, urbisque Alelen et Cillibam subegimus, item Cyda-
mum e regione Sabratae. Ab his mons longo spatio in
occasum ab ortu tendit Ater nostris dictus, a natura, adusto
36 similis aut solis repercussu accenso. ultra eum deserta, mox
Talgae oppidum Garamantum, itemque Debris adfuso fonte
a medio die ad mediam noctem aquis ferventibus totidemque
horis ad medium diem rigentibus, clarissimumque Garama
caput Garamantum, omnia armis Romanis superata et a Cor-
nelio Balbo triumphata, unius omnium curru externo et Qui-
ritium iure donato. quippe Gadibus genito civitas Romana
cum Balbo maiore patruo data est. Et hoc mirum, supra
dicta oppida ab eo capta auctores nostros prodidisse, ipsum
in triumpho praeter Cydamum et Garamam omnium aliarum
gentium urbiumque nomina ac simulacra duxisse, quae iere
37 hoc ordine: Tabudium oppidum, Niteris natio, Nigligemella
oppidum, Bubeium natio vel oppidum, Enipi natio, Thuben
oppidum, mons nomine Niger, Nitibrum Rapsa oppida, Di-
scera natio, Decri oppidum, flumen Nathabur, Thapsagum
oppidum, Nannagi natio, Boin oppidum, Pege oppidum, flu-
men Dasibari, mox oppida continua Baracum, Buluba, Alasit,
Galia, Balla, Maxalla, Cizama, mons Gyri in quo gemmas nasci
38 titulus praecessit. Ad Garamantas iter inexplicabile adhuc
fuit latronibus gentis eius puteos (qui sunt non alte fodien-
di, si locorum notitia adsit) harenis operientibus. proxumo
bello, quod cum Oeensibus gessere initiis Vespasiani impera-
toris, conpendium viae quatridui deprehensum est. hoc iter
vocatur Praeter caput saxi. Finis Cyrenaicus Catabathmos
appellatur, oppidum et vallis repente convexa. ad eum ter-
minum Cyrenaica Africa a Syrti minore $\overline{\text{X}}$ LX M passuum in
longitudinem patet, in latitudinem qua cognitum est DCCC.
39 6. (6.) Quae sequitur regio Mareotis Libya appellatur
Aegypto contermina. tenent Marmaridae, Adyrmachidae,
dein Mareotae. mensura a Catabathmo Paraetonium LXXXVI

M passuum. In eo tractu intus Apis interest, nobilis religione Aegypti locus. ab eo Paraetonium LXII M passuum. inde Alexandriam CC M passuum. latitudo CLXVIIII est. Eratosthenes a Cyrenis Alexandriam terrestri itinere DXXV M prodit. Agrippa totius Africae a mari Atlantico cum in- 40
feriore Aegypto $\overline{XXX}$. XL M passuum longitudinem, Polybius et Eratosthenes diligentissimi existumati ab oceano ad Carthaginem magnam $\overline{XI}$. M passuum, ab ea Canobum, Nili proxumum ostium, $\overline{XVI}$. XXVIII M pass. fecerunt, Isidorus a Tingi Canopum $\overline{XXXV}$. XCVIIII M passuum, Artemidorus XL minus quam Isidorus.

7. (7.) Insulas non ita multas conplectuntur haec maria. 41
Clarissima est Metri, longitudine XXV M passuum, latitudine XXII, ab Eratosthene Lotophagitis appellata. oppida habet duo, Meningem ab Africae latere et altero Troar, ipsa a dextro Syrtis minoris promontorio passibus MD sita. Ab ea C M pass. contra laevom Cercina cum urbe eiusdem nominis libera, longa XXV M pass., lata dimidium eius, ubi plurumum, at in extremo non plus V M pass. huic perparva Carthaginem versus Cercinitis ponte iungitur. Ab his L M 42
fere passuum Lopadusa, longa VI M passuum. Mox Gaulos et Galata, cuius terra scorpiones, dirum animal Africae, necat. dicuntur et in Clypea emori, cuius ex adverso Cosyra cum oppido. At contra Carthaginis sinum duae Aegimoroe. arae autem scopuli verius quam insulae, inter Siciliam maxume et Sardiniam. auctores sunt et has quondam habitatas subsedisse.

8. (8.) Interiori autem ambitu Africae ad meridiem versus 43
superque Gaetulos intervenientibus desertis primi omnium Libyes Aegyptii, deinde Leucoe Aethiopes habitant. Super eos Aethiopum gentes Nigritae a quo dictum est flumine, Gymnetes Pharusii, iam oceanum attingentes quos in Mauretaniae fine diximus Perorsi. Ab his omnibus vastae solitudines orientem versus usque ad Garamantas Augilasque et Trogodytas, verissima opinione eorum qui desertis Africae duas Aethiopias superponunt, et ante omnis Homeri qui bipertitos tradit Aethiopas, ad orientem occasumque versos. Nigri fluvio eadem natura quae Nilo. calamum ac papyrum 44

et easdem gignit animantis iisdemque temporibus augescit.
oritur inter Tarraelios Aethiopas et Oecalicas. Horum oppi-
dum Magium quidam solitudinibus interposuerunt, Atlantas
iuxta eos, Aegipanas semiferos et Blemmyas et Gamphasan-
tas et Satyros et Himantopodas. Atlantes degeneres sunt
45 humani ritus, si credimus. nam neque nominum ullorum ap-
pellatio est, et solem orientem occidentemque dira inpreca-
tione contuentur ut exitialem ipsis agrisque, neque in somno
visunt qualia reliqui mortales. Trogodytae specus excavant.
hae illis domus, victus serpentium carnes, stridorque, non
vox. adeo sermonis conmercio carent. Garamantes matri-
moniorum exsortes passim cum feminis degunt. Augilae in-
feros tantum colunt. Gamphasantes nudi proeliorumque ex-
46 pertes nulli externo congregantur. Blemmyis traduntur ca-
pita abesse ore et oculis pectori adfixis. Satyris praeter
figuram nihil moris humani. Aegipanum qualis volgo pingi-
tur forma. Himantopodes loripedes quidam quibus serpendo
ingredi natura sit. Pharusii, quondam Persae, comites fuisse
dicuntur Herculis ad Hesperidas tendentis. Nec de Africa
plura quae memorentur occurrunt.
47 9. (9.) Adhaeret Asia, quam patere a Canobico ostio ad
Ponti ostium Timosthenes $\overline{\text{XXVI}}$. XXXIX M passuum tradit,
ab ore autem Ponti ad os Maeotis Eratosthenes $\overline{\text{XV}}$. XLV M
pass., universam vero cum Aegypto ad Tanaim Artemidorus
[et Isidorus] $\overline{\text{LXIII}}$. LXXV M pass. Maria eius conplura ab
48 adcolis traxere nomina, quare simul indicabuntur. Proxuma
Africae incolitur Aegyptus, introrsus ad meridiem recedens,
donec a tergo praetendantur Aethiopes. Inferiorem eius
partem Nilus dextera laevaque divisus amplexu suo determi-
nat, Canobico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco, CLXX M
passuum intervallo. Quam ob causam inter insulas quidam
Aegyptum retulere, ita se findente Nilo ut triquetram terrae
figuram efficiat. ideoque multi Graecae litterae vocabulo
Delta appellavere Aegyptum. Mensura ab unitate alvei, un-
de se primum fundit in latera, ad Canobicum ostium CXLVI
M, ad Pelusiacum CLXVI M est. summa pars contermina
49 Aethiopiae Thebais vocatur. Dividitur in praefecturas oppi-
dorum quas nomos vocant: Ombiten, Apollopoliten, Her-

monthiten, Thiniten, Phaturiten, Coptiten, Tentyriten, Diopoliten, Antaeopoliten, Aphroditopoliten, Lycopoliten. Quae iuxta Pelusium est regio nomos habet Pharbaethiten, Bubastiten, Sethroiten, Taniten. reliqua autem Arabicum, Hammoniacum tendentem ad Hammonis Iovis oraculum, Oxyrynchiten, Leontopoliten, Athribiten, Cynopoliten, Hermopoliten, Xoiten, Mendesium, Sebennyten, Cabasiten, Latopoliten, Heliopoliten, Prosopiten, Panopoliten, Busiriten, Onuphiten, Saiten, Ptenethum, Ptemphum, Naucratiten, Meteliten, Gynaecopoliten, Menelaiten, Alexandriae regionem, item Libyae, Mareotis. Heracleopolites est in insula 50
Nili longa passuum L M, in qua et oppidum Herculis appellatum. Arsinoitae duo sunt. hi et Memphites usque ad summum Delta perveniunt, cui sunt contermini ex Africa duo Oasitae. Quidam ex his aliqua nomina permutant et substituunt alios nomos, ut Heroopoliten, Crocodilopoliten. Inter Arsinoiten autem ac Memphiten lacus fuit circuitu CCL M passuum aut, ut Mucianus tradit, CCCCL M et altitudinis L passuum, manu factus, a rege qui fecerat Moeridis appellatus. Inde LXII M passuum prope abest Memphis, quondam arx Aegypti regum, unde ad Hammonis oraculum XII dierum iter est. ad scissuram autem Nili, quod appellavimus Delta, XV M passuum.

(10.) Nilus incertis ortus fontibus, ut per deserta et 51
ardentia et inmenso longitudinis spatio ambulans, famaque tantum inermi (quae situs sine bellis, quae ceteras omnis terras, inveniret) originem, ut Iuba rex potuit exquirere, in monte inferioris Mauretaniae non procul oceano habet, lacu protinus stagnante quem vocant Niliden. ibi pisces reperiuntur alabetae, coracini, siluri. crocodilus quoque inde. ob argumentum hoc Caesareae in Iseo dicatus ab eo spectatur hodie. praeterea observatum est, prout in Mauretania nives imbresve satiaverint, ita Nilum increscere. Ex hoc lacu pro- 52
fusus indignatur fluere per harenosa et squalentia, conditque se aliquot dierum itinere, mox alio lacu maiore in Caesariensis Mauretaniae gente Massaesylum erumpit et hominum coetus veluti circumspicit, iisdem animalium argumentis. iterum harenis receptus conditur rursus XX dierum desertis

ad proxumos Aethiopas, atque ubi iterum sensit hominem, prosilit fonte, ut verisimile est, illo quem Nigrum vocavere.
53 Inde Africam ab Aethiopia dispescens, etiamsi non protinus populis, feris tamen et beluis frequens silvarumque opifex, medios Aethiopas secat cognominatus Astapus, quod illarum gentium lingua significat aquam e tenebris profluentem. Insulas ita innumeras spargit, quasdamque tam vastae magnitudinis, quamquam rapida celeritate, ut tamen dierum quinque cursu non breviore travolet, circa clarissimam earum Meroen Astobores laevo alveo dictus, hoc est ramus aquae venientis e tenebris, dextra vero Astosapes, quod lateris significationem adicit, nec ante Nilus quam se totum aquis
54 rursus concordibus iunxit. sic quoque etiamnum Giris ante nominatus per aliquot milia, et in totum Homero Aegyptus aliisque Triton, subinde insulis pactus, totidem incitatus inritamentis, postremo inclusus montibus, nec aliunde torrentior, vectus aquis properantibus ad locum Aethiopum qui Catadupi vocantur novissimo catarracte inter occursantis scopulos non fluere inmenso fragore quaerit sed ruere. postea lenis et confractis aquis domitaque violentia, aliquid et spatio fessus, multis quamvis faucibus in Aegyptium mare se evomat, certis tamen diebus auctu magno per totam spa-
55 tiatus Aegyptum fecundus innatat terrae. Causas huius incrementi varias prodidere, sed maxume probabilis etesiarum eo tempore ex adverso flantium repercussum ultra in ora acto mari, aut imbris Aethiopiae aestivos iisdem etesiis nubila illo ferentibus e reliquo orbe. Timaeus mathematicus occultam protulit rationem, Phialam appellari fontem eius, mergique in cuniculos ipsum amnem vapore anhelantem fumidis cautibus ubi conditur. verum sole per eos dies comminus facto extrahi ardoris vi et suspensum abundare ac ne
56 devoretur abscondi. id evenire a canis ortu per introitum solis in leonem, contra perpendiculum fontis sidere stante, cum eo tractu absumantur umbrae, plerisque e diverso opinatis largiorem fluere ad septentriones sole discedente, quod in cancro et leone evenit, ideoque tunc minus siccari, rursus in capricornum et austrinum polum reverso sorberi et ob id parcius fluere. sed Timaeo si quis extrahi posse cre-

dat, umbrarum defectus iis diebus et locis sine fine adest.
Incipit crescere luna nova, quaecumque post solstitium est,
sensim modiceque cancrum sole transeunte, abundantissime
autem leonem, et residit in virgine iisdem quibus accrevit
modis. in totum autem revocatur intra ripas in libra, ut tra-
dit Herodotus, centesimo die. cum crescit, reges aut prae-
fectos navigare eo nefas iudicatum est. auctus per puteos
mensurae notis deprehenduntur. iustum incrementum est cu- 58
bitorum XVI. minores aquae non omnia rigant, ampliores
detinent tardius recedendo. hae serendi tempora absumunt
solo madente, illae non dant sitiente. utrumque reputat pro-
vincia. in XII cubitis famem sentit, in XIII etiamnum esurit,
XIIII cubita hilaritatem adferunt, XV securitatem, XVI deli-
cias. maxumum incrementum ad hoc aevi fuit cubitorum
XVIII Claudio principe, minumum V Pharsalico bello, veluti
necem Magni prodigio quodam flumine aversante. cum ste-
tere aquae, apertis molibus admittuntur. ut quaeque liberata
est terra, seritur. Idem amnis unus omnium nullas exspirat
auras. Dicionis Aegyptiae esse incipit a fine Aethiopiae 59
Syene. ita vocatur peninsula M passuum ambitu in qua ca-
stra sunt latere Arabiae et ex adverso. insula est Philae DC M
passuum a Nili fissura, unde appellari diximus Delta. hoc
spatium edidit Artemidorus, et in eo CCL oppida fuisse, Iu-
ba CCCC M passuum, Aristocreon ab Elephantide ad mare
DCCL M passuum. Elephantis insula intra novissimum catar-
racten IIII M passuum et supra Syenen XVI M habitatur,
navigationis Aegypti finis, ab Alexandria DLXXX M pass.
In tantum erravere supra scripti. Ibi Aethiopicae conveniunt
naves, namque eas plicatilis umeris transferunt quotiens ad
catarractas ventum est.

(11.) Aegyptus super ceteram antiquitatis gloriam XX 60
M urbium sibi Ammase regnante habitata praefert, nunc quo-
que multis etiamsi ignobilibus frequens. celebrantur tamen
Apollinis, mox Leucotheae, Diospolis magna, eadem Thebe
portarum centum nobilis fama, Coptos Indicarum Arabica-
rumque mercium Nilo proxumum emporium, mox Veneris
oppidum et iterum Iovis, ac Tentyris, infra quod Abydus
Memnonis regia et Osiris templo inclutum, VII M D passuum

61 in Libyam remotum a flumine. dein Ptolemais et Panopolis
ac Veneris iterum, et in Libyco Lycon, ubi montes finiunt
Thebaidem. ab iis oppida Mercuri, Alabastron, Canum et
50 supra dictum Herculis. deinde Arsinoes ac iam dicta Mem-
phis, inter quam et Arsinoiten nomon in Libyco turres quae
pyramides vocantur, labyrinthus e Moeridis lacu nullo ad-
dito ligno exaedificatus et oppidum Crialon. unum praeterea
intus et Arabiae conterminum claritatis magnae, Solis op-
pidum.

62 10. Sed iure laudetur in litore Aegyptii maris Alexan-
dria a Magno Alexandro condita in Africae parte ab ostio
Canobico XII M passuum iuxta Mareotim lacum, qui locus
antea Rhacotes nominabatur. metatus est eam Dinochares
architectus pluribus modis memorabili ingenio, XV M pas-
suum laxitate insessa ad effigiem Macedonicae chlamydis
orbe gyrato laciniosam, dextra laevaque anguloso pro-
63 cursu, iam tum tamen quinta situs parte regiae dicata. Ma-
reotis lacus ad meridiana urbis partem euripo e Canobico
ostio mittit ex mediterraneo conmercio, insulas quoque plu-
ris amplexus, XXX M passuum traiectu, CL ambitu, ut tra-
dit Claudius Caesar. alii schoenos in longitudinem patere
XL faciunt, schoenumque stadia XXX, ita fieri longitudinis
64 CL M pass., tantumdem et latitudinis. Sunt in honore et in-
tra decursus Nili multa oppida, praecipue quae nomina
ostiis dedere, non omnibus (XII enim reperiuntur, superque
quattuor quae ipsi falsa ora appellant), sed celeberrimis se-
ptem, proxumo Alexandriae Canobico, dein Bolbitino,
Sebennytico, Phatnitico, Mendesico, Tanitico, ultimoque
Pelusiaco. praeterea Butos, Pharbaethos, Leontopolis,
Athribis, Isidis oppidum, Busiris, Cynopolis, Aphrodites,
Sais, Naucratis, unde ostium quidam Naucratiticum nomi-
nant quod alii Heracleoticum, Canobico cui proxumum est
praeferentes.

65 11. (12.) Ultra Pelusiacum Arabia est, ad Rubrum
mare pertinens et odoriferam illam ac divitem et beatae
cognomine inclutam. Haec Cattabanum et Esbonitarum et
Scenitarum Arabum vocatur, sterilis, praeterquam ubi Syriae
confinia attingit, nec nisi Casio monte nobilis. His Arabes

iunguntur, ab oriente Canchlei, a meridie Cedrei, qui deinde
ambo Nabataeis. Heroopoliticus vocatur alterque Aelaniti-
cus sinus Rubri maris in Aegyptum vergentis, CL M pas-
suum intervallo inter duo oppida, Aelana et in nostro mari
Gazam. Agrippa a Pelusio Arsinoen Rubri maris oppidum
per deserta CXXV M passuum tradit. tam parvo distat ibi
tanta rerum naturae diversitas.

12. (13.) Iuxta Syria litus occupat, quondam terra- 66
rum maxuma et pluribus distincta nominibus. namque Palae-
stina vocabatur qua contingit Arabas, et Iudaea et Coele,
exin Phoenice, et qua recedit intus Damascena, ac magis
etiamnum meridiana Babylonia, et eadem Mesopotamia inter
Euphraten et Tigrin, quaque transit Taurum Sophene, citra
vero etiam Commagene, et ultra Armeniam Adiabene Assy-
ria ante dicta, et ubi Ciliciam attingit Antiochia. Longitudo 67
eius inter Ciliciam et Arabiam CCCCLXX M passuum est,
latitudo a Seleucia Pieria ad oppidum in Euphrate Zeugma
CLXXV M passuum. qui subtilius dividunt circumfundi Sy-
ria Phoenicen volunt, et esse oram maritimam Syriae, cuius
pars sit Idumaea et Iudaea, dein Phoenicen, dein Syriam.
Id quod praeiacet mare totum Phoenicium appellatur. ipsa
gens Phoenicum in magna gloria litterarum inventionis et si-
derum navaliumque ac bellicarum artium.

(14.) A Pelusio Chabriae castra, Casius mons, delu- 68
brum Iovis Casii, tumulus Magni Pompei. Ostracine Arabia
finitur, a Pelusio LXV M passuum. 13. Mox Idumaea inci-
pit et Palaestina ab emersu Sirbonis lacus, quem quidam CL
M passuum circuitu tradidere. Herodotus Casio monti adpli-
cuit, nunc est palus modica. oppida Rhinocolura et intus
Rhaphea, Gaza et intus Anthedon, mons Argaris. Regio
per oram Samaria. oppidum Ascalo liberum, Azotos, Ia-
mneae duae, altera intus. Iope Phoenicum, antiquior ter- 69
rarum inundatione, ut ferunt, insidet collem praeiacente
saxo in quo vinculorum Andromedae vestigia ostendunt. co-
litur illic fabulosa Ceto. Inde Apollonia, Stratonis turris,
eadem Caesarea, ab Herode rege condita, nunc colonia
Prima Flavia a Vespasiano imperatore deducta. finis Palae-
stines CLXXXVIIII mil. passuum a confinio Arabiae. dein

Phoenice. intus autem Samariae oppida Neapolis, quod antea Mamortha dicebatur, Sebaste in monte, et altiore Gamala.

70 14. (15.) Supra Idumaeam et Samaritin Iudaea longe lateque funditur. pars eius Syriae iuncta Galilaea vocatur, Arabiae vero et Aegypto proxuma Peraea, asperis dispersa montibus et a ceteris Iudaeis Iordane amne discreta. reliqua Iudaea dividitur in toparchias X quo dicemus ordine: Hiericuntem palmetis consitam, fontibus riguam, Emmaum, Lyddam, Iopicam, Acrebitenam, Gophaniticam, Thamniticam, Bethleptephenen, Orinen, in qua fuere Hierosolyma longe clarissima urbium orientis non Iudaeae modo, Herodium cum oppido inlustri eiusdem nominis.

71 15. Iordanes amnis oritur e fonte Paniade, qui cogno-
74 men dedit Caesareae de qua dicemus. amnis amoenus et quatenus locorum situs patitur ambitiosus adcolisque se praebens velut invitus Asphaltiten lacum dirum natura petit, a quo postremo ebibitur aquasque laudatas perdit pestilentibus mixtas. ergo ubi prima convallium fuit occasio, in lacum se fundit quem plures Genesaram vocant, XVI M passuum longitudinis, VI M latitudinis, amoenis circumsaeptum oppidis, ab oriente Iuliade et Hippo, a meridie Tarichea, quo nomine aliqui et lacum appellant, ab occidente Tiberiade aquis calidis salubri.

72 16. Asphaltites nihil praeter bitumen gignit, unde et nomen. nullum corpus animalium recipit, tauri camelique fluitant. inde fama nihil in eo mergi. longitudine excedit C M passuum, latitudine maxuma LXXV inplet, minuma VI. prospicit eum ab oriente Arabia Nomadum, a meridie Machaerus, secunda quondam arx Iudaeae ab Hierosolymis. eodem latere est calidus fons medicae salubritatis Callirroe aquarum gloriam ipso nomine praeferens.

73 17. Ab occidente litora Esseni fugiunt usque qua nocent, gens sola, et in toto orbe praeter ceteras mira, sine ulla femina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum. in diem ex aequo convenarum turba renascitur large frequentantibus quos vita fessos ad mores eorum fortunae fluctibus agit. ita per seculorum milia (incredibile

dictu) gens aeterna est, in qua nemo nascitur. tam fecunda
illis aliorum vitae paenitentia est. Infra hos Engada oppi-
dum fuit, secundum ab Hierosolymis fertilitate palmetorum-
que nemoribus, nunc alterum bustum. inde Masada castel-
lum in rupe et ipsum haut procul Asphaltite. Et hactenus
Iudaea est.

18. (16.) Iungitur ei latere Syriae Decapolitana regio 74
numero oppidorum, in quo non omnes eadem observant,
plurumum tamen Damascum epoto riguis amne Chrysorroa
fertilem, Philadelphiam, Rhaphanam, omnia in Arabiam re-
cedentia, Scythopolim (antea Nysam a Libero Patre, sepulta
nutrice ibi) Scythis deductis, Gadara, Hieromice praefluente,
et iam dictum Hippon, Dion, Pellam aquis divitem, Galasam, 71
Canatham. Intercursant cinguntque has urbis tetrarchiae,
regnorum instar singulae, et regna contribuuntur, Trachoni-
tis, Panias in qua Caesarea cum supra dicto fonte, Abila, Ar- 71
ca, Ampeloessa, Gabe.

19. (17.) Hinc redeundum est ad oram atque Phoeni- 75
cen. Fuit oppidum Crocodilon, est flumen. memoria ur-
bium Dorum, Sycaminum. promontorium Carmelum et in
monte oppidum eodem nomine, quondam Acbatana dictum.
Iuxta Getta, Geba, rivos Pacida sive Belus vitri fertilis ha-
renas parvo litori miscens. ipse e palude Cendeberia a radi-
cibus Carmeli profluit, iuxta colonia Claudi Caesaris Ptole-
mais, quae quondam Acce. oppidum Ecdippa, promonto-
rium Album. Tyros, quondam insula praealto mari DCC 76
passibus divisa, nunc vero Alexandri oppugnantis operibus
continens, olim partu clara urbibus genitis Lepti, Utica, et illa
aemula terrarumque orbis avida Carthagine, etiam Gadibus ex-
tra orbem conditis. nunc omnis eius nobilitas conchylio at-
que purpura constat. circuitus XIX M passuum est, intra
Palaetyro inclusa. oppidum ipsum XXII stadia optinet. Inde
Sarepta et Ornithon oppida et Sidon artifex vitri Thebarum-
que Boeotiarum parens. 20. A tergo eius Libanus mons or- 77
sus MD stadiis Simyram usque porrigitur quae Coeles Sy-
riae cognominatur. huic par interveniente valle mons ad-
versus Antilibanus optenditur quondam muro coniunctus.
post eum introrsus Decapolitana regio praedictaeque cum 74

78 ea tetrarchiae et Palaestinae tota laxitas. at ** in ora autem subiecta Libano fluvius Magoras, Berytus colonia quae Felix Iulia appellatur, Leontos oppidum, flumen Lycos, Palaebyblos, flumen Adonis, oppida Byblos, Botrys, Gigarta, Trieris, Calamos, Tripolis quam Tyrii et Sidonii et Aradii optinent, Orthosia, Eleutheros flumen, oppida Simyra, Marathos contraque Arados VII stadiorum oppidum et insula CC passus a continente distans. regio in qua supradicti desinunt montes, et interiacentibus campis Bargylus mons incipit.

79 (18.) Hinc rursus Syria, desinente Phoenice. oppida Carne, Balanea, Paltos, Gabala, promontorium in quo Laodicea libera, Dipolis, Heraclea, Charadrus, Posidium.

21. Dein promontorium Syriae Antiochiae. intus ipsa Antiochia libera Epidaphnes cognominata. Oronte amne dividitur. in promontorio autem Seleucia libera Pieria appellata.

80 22. Super eam mons eodem quo alius nomine, Casius. cuius excelsa altitudo quarta vigilia orientem per tenebras solem adspicit, brevi circumactu corporis diem noctemque pariter ostendens. ambitus ad cacumen XVIIII M pass. est, altitudo per directum IIII. at in ora amnis Orontes natus inter Libanum et Antilibanum iuxta Heliopolim. oppida Rhosos et a tergo Portae quae Syriae appellantur, intervallo Rhosiorum montium et Tauri. in ora oppidum Myriandros, mons Amanus in quo oppidum Bomitae. ipse ab Syris Ciliciam separat.

81 23. (19.) Nunc interiora dicantur. Coele habet Apameam Marsya amne divisam a Nazerinorum tetrarchia, Bambycen quae alio nomine Hierapolis vocatur, Syris vero Mabog — ibi prodigiosa Atargatis, Graecis autem Derceto dicta, colitur —, Chalcidem cognominatam ad Belum, unde regio Chalcidene fertilissima Syriae. et inde Cyrrestice Cyrrum, Gazetas, Gindarenos, Gabenos, tetrarchias duas quae Granucomatae vocantur, Ermisenos, Hylatas, Ituraeorum gentem et qui ex his Bethemi vocantur, Mariammitanos,
82 tetrarchiam quae Mammisea appellatur, Paradisum, Pagras,
79 Pinaritas, Seleucias praeter iam dictam duas, quae ad Eu-

phraten et quae ad Belum vocantur, Tardytenses. reliqua
autem Syria habet (exceptis quae cum Euphrate dicentur)
Arbethusios, Beroeenses, Epiphanenses ad Orontem, Lao-
dicenos qui ad Libanum cognominantur, Leucadios, Lari-
saeos, praeter tetrarchias in regna descriptas barbaris nomi-
nibus XVII.

24. (29.) Et de Euphrate hoc in loco dixisse aptissi- 83
mum fuerit. oritur in praefectura Armeniae maioris Carani-
tide, ut prodidere ex iis qui proxume viderant Domitius Cor-
bulo in monte Aga, Licinius Mucianus sub radicibus montis
quem Capoten appellat; supra Zimaram XII M passuum, ini-
tio Pyxurates nominatus. fluit Derxenen primum, mox Anae-
ticam, Armeniae regiones a Cappadocia excludens. Dascu- 84
sa abest a Zimara LXXV M passuum, inde navigatur Sarto-
nam L M passuum, Melitenen Cappadociae XXIIII M pas-
suum, Elegiam Armeniae X M passuum acceptis fluminibus
Lyco, Arsania, Arsano. apud Elegiam occurrit ei Taurus
mons, nec resistit quamquam XII M pass. latitudine praeva-
lens. Ommam vocant inrumpentem, mox ubi perfregit, Eu-
phraten, ultra quoque saxosum et violentum. Arabiam inde 85
laeva, Oreon dictam regionem trischoena mensura, dextraque
Commagenes disterminat, pontis tamen etiam ubi Taurum
expugnat patiens. apud Claudiopolim Cappadociae cursum
ad occasum solis agit. primo hunc illic in pugna Taurus au-
fert, victusque et abscisus sibimet alio modo vincit ac fra-
ctum expellit in meridiem. ita naturae dimicatio illa aequa-
tur hoc eunte quo volt, illo prohibente ire qua velit. a ca-
tarractis iterum navigatur. XL M passuum inde Commagenes
caput Samosata.

(21.) Arabia supra dicta habet oppida Edessam quae 86
quondam Antiochia dicebatur, Callirroen a fonte nominatam,
Carras Crassi clade nobile. Iungitur praefectura Mesopota-
miae ab Assyriis originem trahens, in qua Anthemusia et
Nicophorium oppida. mox Arabes qui Praetavi vocantur. ho-
rum caput Singara. a Samosatis autem, latere Syriae, Mar-
syas amnis influit. Cingilla Commagenen finit, Imeneorum
civitas incipit. oppida adluuntur Epiphania et Antiochia quae
ad Euphraten vocantur, item Zeugma LXXII milibus passuum

a Samosatis, transitu Euphratis nobile. ex adverso Apa-
meam Seleucus, idem utriusque conditor, ponte iunxerat.
87 Qui cohaerent Mesopotamiae Rhoali vocantur. at in Syria
oppida Europum, Thapsacum quondam, nunc Amphipolis.
Arabes Scenitae. Ita fertur usque Uram locum, in quo con-
versus ad orientem relinquit Syriae Palmyrenas solitudines
quae usque ad Petram urbem et regionem Arabiae felicis
appellatae pertinent.
88 25. Palmyra urbs nobilis situ, divitiis soli et aquis
amoenis, vasto undique ambitu harenis includit agros ac ve-
lut terris exempta a rerum natura, privata sorte inter duo
imperia summa Romanorum Parthorumque, et prima in dis-
cordia semper utrimque cura, abest ab Seleucia Parthorum
quae vocatur ad Tigrim CCCXXXVII mil. passuum, a pro-
ximo vero Syriae litore CCIII milibus et a Damasco XXVII
propius.
89 26. Infra Palmyrae solitudines Stelendena regio est
81 82 dictaeque iam Hierapolis ac Beroea et Chalcis. ultra Pal-
myram quoque ex solitudinibus iis aliquid optinet Emesa,
item Elatium, dimidio propior Petrae quam Damascus. a
Sura autem proxume est Philiscum oppidum Parthorum ad
Euphraten. ab eo Seleuciam dierum X navigatio, totidem-
90 que fere Babylonem. Scinditur Euphrates a Zeugmate
DLXXXXIIII milibus passuum circa vicum Massicen, et parte
laeva in Mesopotamiam vadit per ipsam Seleuciam, circa
eam praefluenti infusus Tigri. dexteriore autem alveo Ba-
bylonem quondam Chaldaeae caput petit, mediamque per-
means, item quam Otrim vocant, distrahitur in paludis. in-
crescit autem et ipse Nili modo statis diebus paulum diffe-
rens ac Mesopotamiam inundat sole optinente vicesimam
partem cancri. minui incipit in virginem e leone transgresso.
in totum vero remeat in vicesima nona parte virginis.
91 27. (22.) Sed redeamus ad oram Syriae, cui proxuma
est Cilicia. Flumen Diaphanes, mons Crocodilus, portae
Amani montis, flumina Androcus, Pinarus, Lycus, sinus Is-
sicus, oppidum Issos, item Alexandria, flumen Chlorus, op-
pidum Aegaeae liberum, amnis Pyramus, portae Ciliciae, op-
pida Mallos, Magirsos et intus Tarsos. campi Aleii, oppida

Casyponis, Mopsos liberum Pyramo inpositum, Thynos, Ze-
phyrium, Anchiale. amnes Saros, Cydnus Tarsum liberam 92
urbem procul a mari secans. regio Celenderitis cum oppido,
locus Nymphaeum, Soloe Cilicii, nunc Pompeiopolis, Adana,
Cibyra, Pinare, Pedalie, Ale, Selinus, Arsinoe, Thebe, Do-
rio, iuxtaque mare Corycos, eodem nomine oppidum et por-
tus et specus. mox flumen Calycadnus, promontorium Sar-
pedon, oppida Holmoe, Myle, promontorium et oppidum
Veneris a quo proxume Cyprus insula. sed in continenti 93
oppida Mysanda, Anemurium, Coracesium, finisque antiquos
Ciliciae Melas amnis. intus autem dicendi Anazarbeni qui
nunc Caesarea, Augusta, Castabala, Epiphania quae antea
Oeniandos, Eleusa, Iconium, Seleucia supra amnem Caly-
cadnum Tracheotis cognomine, a mari relata ubi vocabatur
Hermia. praeterea intus flumina Liparis, Bombos, Paradi-
sus, mons Imbarus.

(23.) Ciliciae Pamphyliam omnes iunxere neglecta 94
gente Isaurica. oppida eius intus Isaura, Clibanus, Lalasis.
decurrit autem ad mare Anemurii regione supra dicti. simili 95
modo omnibus qui eadem conposuere ignorata est contermina
illi gens Homanadum quorum intus oppidum Homana. cetera
castella XLIIII inter asperas convallis latent.

(24.) Insident verticem Pisidae quondam appellati So-
lymi, quorum colonia Caesarea, eadem Antiochia. oppida
Oroanda, Agalesos.

(25.) Hos includit Lycaonia in Asiaticam iurisdictionem 95
versa, cum qua conveniunt Philomelienses, Tymbriani, Leu-
colithi, Pelteni, Tyrienses. Datur et tetrarchia ex Lycaonia,
qua parte Galatiae contermina est, civitatium XIIII, urbe
celeberrima Iconio. Ipsius Lycaoniae celebrantur Thebasa
in Tauro, Ide in confinio Galatiae atque Cappadociae. a la-
tere autem eius super Pamphyliam veniunt Thracum suboles,
Milyae, quorum Arycanda oppidum.

(26.) Pamphylia antea Mopsopia appellata est. mare 96
Pamphylium Cilicio iungitur. oppida Sade et in monte A-
spendum, Plantanistum, Perga. promontorium Leucolla. mons
Sardemisus. amnes Eurymedon iuxta Aspendum fluens, Ca-

tarractes, iuxta quem Lyrnesus et Olbia, ultimaque eius orae
Phaselis.
97 (27.) Iunctum mare Lycium est gensque Lycia, unde
vastos sinus Taurus mons ab Eois veniens litoribus Chelido-
nio promontorio disterminat, inmensus ipse et innumerarum
gentium arbiter, dextro latere septentrionalis, ubi primum
ab Indico mari exsurgit, laevo meridianus et ad occasum
tendens mediamque distrahens Asiam, nisi opprimenti terras
occurrerent maria. resilit ergo ad septentriones, flexusque
inmensum iter quaerit, velut de industria rerum natura sub-
inde aequora opponente, hinc Phoenicium, hinc Ponticum,
illinc Caspium et Hyrcanium contraque Maeotium lacum.
98 torquetur itaque conlisus inter haec claustra, et tamen vi-
ctor flexuosus evadit usque ad cognata Ripaeorum montium
iuga, numerosis nominibus et novis quacumque incedit in-
signis, Imaus prima parte dictus, mox Edigis, Paropanisus,
Circius, Cambades, Pariades, Choatras, Oreges, Oroandes,
Nypetos, Taurus, atque ubi se quoque exsuperat Caucasus,
ubi brachia emittit subinde temptanti maria similis Sarpe-
99 don, Coracesius, Cragus, iterumque Taurus, etiam ubi de-
hiscit seque populis aperit portarum tamen nomine unitatem
sibi vindicans quae aliubi Armeniae aliubi Caspiae aliubi Ci-
liciae vocantur. quin etiam confractus, effugiens quoque ma-
ria, plurumis se gentium nominibus hinc et illinc inplet, a
dextra Hyrcanius, Caspius, a laeva Pariedrus, Moschicus,
Amazonicus, Coraxicus, Scythicus appellatus, in universum
vero Graece Ceraunius.
100 (28.) In Lycia igitur a promontorio eius oppidum Si-
mena, mons Chimaera noctibus flagrans, Hephaestium civi-
tas et ipsa saepe flagrantibus iugis. oppidum Olympus ibi
fuit, nunc sunt montana Gagae, Corydalla, Rhodiopolis.
iuxta mare Limyra cum amne in quem Arycandus influit, et
mons Masycitus, Andria civitas, Myra, oppida Aperrae et
Antiphellos quae quondam Habesus, atque in recessu Phel-
los. dein Pyrra itemque Xanthus a mari XV M passuum, flu-
menque eodem nomine. deinde Patara, quae prius Pataros,
101 et in monte Sidyma, promontorium Cragus. Ultra par sinus
priori. ibi Pinara et quae Lyciam finit Telmesus. Lycia

LXX quondam oppida habuit, nunc XXXVI habet. ex his
celeberrima praeter supra dicta Canas, Candyba, ubi lauda-
tur Oenium nemus, Podalia, Choma praefluente Aedesa,
Cyaneae, Ascandalis, Amelas, Noscopium, Tlos, Telandrus.
conprehendit mediterraneis et Cabaliam, cuius tres urbes
Oenianda, Balbura, Bubon. A Telmeso Asiaticum mare 102
sive Carpathium et quae proprie vocatur Asia. In duas eam
partes Agrippa divisit. unam inclusit ab oriente Phrygia et
Lycaonia, ab occidente Aegaeo mari, a meridie Aegyptio, a
septentrione Paphlagonia. huius longitudinem CCCCLXX M
passuum, latitudinem CCCXX M fecit. alteram determina-
vit ab oriente Armenia minore, ab occidente Phrygia, Ly-
caonia, Pamphylia, a septentrione provincia Pontica, a me-
ridie mari Pamphylio, longam DLXXV M passuum, latam
CCCXXV M.

(29.) In proxuma ora Caria est, mox Ionia, ultra eam 103
Aeolis. Caria mediae Doridi circumfunditur, ad mare utro-
que latere ambiens. in ea promontorium Pedalium, amnis
Glaucus deferens Telmedium, oppida Daedala, Crya fugiti-
vorum, flumen Axon, oppidum Calynda. 28. Amnis Indus
in Cibyratarum iugis ortus recipit LX perennis fluvios, tor-
rentis vero amplius C. oppidum Caunos liberum, dein Pyr- 104
nos. portus Cressa, a quo Rhodus insula XX M. locus Lo-
ryma, oppida Tisanusa, Paridion, Larymna, sinus Thymnias,
promontorium Aphrodisias, oppidum Hyda, sinus Schoenus,
regio Bubasus. oppidum fuit Acanthus, alio nomine Dulo-
polis. est in promontorio Cnidos libera, Triopia, dein Pe-
gusa et Stadia appellata. Ab ea Doris incipit. sed prius 105
terga et mediterraneas iurisdictiones indicasse conveniat. Una
appellatur Cibyratica. ipsum oppidum Phrygiae est. conve-
niunt eo XXV civitates celeberrima urbe Laodicea. 29. In-
posita est Lyco flumini, latera adluentibus Asopo et Capro,
appellata primo Diospolis, dein Rhoas. reliqui in eo con-
ventu quos nominare non pigeat Hydrelitae, Thimisones,
Hierapolitae. Alter conventus a Synnade accepit nomen.
conveniunt Lycaones, Appiani, Corpeni, Dorylaei, Midaei,
Iulienses, et reliqui ignobiles populi XV. Tertius Apameam 106
vadit ante appellatam Celaenas, dein Ciboton. sita est in

radice montis Signiae, circumfusa Marsya, Obrima, Orba fluminibus in Maeandrum cadentibus. Marsyas ibi redditur ortus ac paulo mox conditus, ubi certavit tibiarum cantu cum Apolline. Aulocrene sita vocatur convallis decem M passuum ab Apamea, Phrygiam petentibus. ex hoc conventu deceat nominare Metropolitas, Dionysopolitas, Euphorbenos, Acmonensis, Peltenos, Silbianos. reliqui ignobiles

107 VIIII. Doridis in sinu Leucopolis, Hamaxitos, Eleus, Etene. dein Cariae oppida Pitaium, Eutane, Halicarnasus. sex oppida contributa ei sunt a Magno Alexandro, Theangela, Side, Medmasa, Uranium, Pedasum, Telmisum. habitatur inter duos sinus, Ceramicum et Iasium. inde Myndos et ubi fuit Palaemyndus, Nariandos, Neapolis, Caryanda, Termera

108 libera, Bargylia et (a quo sinus Iasius) oppidum Iasus. Caria interiorum nominum fama praenitet. quippe ibi sunt oppida Mylasa libera, Antiochia ubi fuere Symmaethos et Cranaos oppida. nunc eam circumfluunt Maeander et Orsinus. fuit in eo tractu et Maeandropolis. est Eumenia Cludro flumini adposita, Glaucus amnis, Lysias oppidum et Orthosia, Berecynthius tractus, Nysa, Trallis, eadem Evanthia et Seleucia et Antiochia dicta. adluitur Eudone amne, perfundi-

109 tur Thebaite. quidam ibi Pygmaeos habitasse tradunt. praeterea sunt Thydonos, Pyrra, Eurome, Heraclea, Amyzon, Alabanda libera quae conventum eum cognominavit, Stratonicea libera, Hynidos, Ceramus, Troezene, Phorontis. longinquiores eodem foro disceptant Orthronienses, Alidienses seu Hippini, Xystiani, Hydissenses, Apolloniatae, Trapezopolitae, Aphrodisienses liberi. Praeter haec sunt Coscinus, Harpasa adposita fluvio Harpaso, quo et Trallicon, cum fuit, adluebatur.

110 (30.) Lydia autem perfusa flexuosis Maeandri amnis recursibus super Ioniam procedit, Phrygiae ab exortu solis vicina, ad septentrionem Mysiae, meridiana parte Cariam amplectens, Maeonia antea appellata. celebratur maxume Sardibus in latere Tmoli montis, qui antea Timolus appellabatur, conditis. ex quo profluente Pactolo eodemque Chrysorroa ac fonte Tarni a Maeoniis civitas ipsa Hyde vocitata

111 est clara stagno Gygaeo. Sardiana nunc appellatur ea iu-

risdictio, conveniuntque in eam extra praedictos Macedones
Cadieni, Philadelphini, et ipsi in radice Tmoli Cogamo flu-
mini adpositi Maeonii, Tripolitani, iidem et Antoniopolitae
Maeandro adluuntur, Apollonihieritae, Mysotimolitae et alii
ignobiles.

(31.) Ionia ab Iasio sinu incipiens numerosiore am- 112
bitu litorum flectitur. in ea primus sinus Basilicus, Posideum
promontorium et oppidum oraculum Branchidarum appella-
tum, nunc Didymaei Apollinis, a litore stadiis XX, et inde
CLXXX Miletus Ioniae caput, Lelegeis antea et Pityusa et
Anactoria nominata, super XC urbium per cuncta maria ge-
netrix, nec fraudanda cive Cadmo qui primus prorsam ora-
tionem condere instituit. amnis Maeander ortus e lacu in 113
monte Aulocrene plurumisque adfusus oppidis et repletus
fluminibus crebris, ita sinuosus flexibus ut saepe credatur
reverti, Apamenam primum pervagatur regionem, mox Eu-
meneticam, ac dein Hyrgaleticos campos, postremo Cariam,
placidus omnisque eos agros fertilissimo rigans limo, ad de-
cumum a Mileto stadium lenis inlabitur mari. inde mons Lat-
mus, oppida Heraclea montis eius cognominis, Carice, Myus
quod primo condidisse Iones narrantur Athenis profecti,
Naulochum, Priene. in ora quae Troglea appellatur Gessus
amnis. regio omnibus Ionibus sacra et ideo Panionia appella-
ta. iuxta a fugitivis conditum (uti nomen indicio est) Phy- 114
gela fuit et Marathesium oppidum. supra haec Magnesia
Maeandri cognomine insignis, a Thessalica Magnesia orta.
abest ab Epheso XV M passuum, Trallibus eo amplius MMM.
antea Thessaloche et Androlitia nominata et litori adposita
Derasidas insulas secum abstulit mari. Intus et Thyatira ad- 115
luitur Lyco, Pelopia aliquando et Euhippia cognominata. in
ora autem Matium, Ephesus Amazonum opus, multis antea
expetita nominibus. Alopes, cum pugnatum apud Troiam
est, mox Ortygia, Amorges vocata est et Zmyrna cognomine
Trachia, et Haemonion et Ptelea. attollitur monte Pione,
adluitur Caystro in Cilbianis orto multosque amnis deferente
et stagnum Pegaseum quod Phyrites amnis expellit. ab his
multitudo limi est qua terras propagat mediisque iam campis
Syrien insulam adiecit. fons in urbe Callippia et templum

116 Dianae conplexi e diversis regionibus duo Selenuntes. Ab
Epheso Matium aliud Colophoniorum et intus ipsa Colophon,
Haleso adfluente. inde Apollinis Clarii fanum, Lebedos. fuit
et Notium oppidum. promontorium Cyrenaeum, mons Mimas
CL M passuum excurrens atque in continentibus campis re-
sidens. quo in loco Magnus Alexander intercidi planitiem
eam iusserat VII M D passuum longitudine, ut duos sinus
117 iungeret Erythrasque cum Mimante circumfunderet. Iuxta
eas fuerunt oppida Pteleon, Helos, Dorion, nunc est Aleon
fluvius, Corynaeum Mimantis promontorium, Clazomenae,
Parthenie et Hippi, Chytrophoria appellatae, cum insulae
essent. Alexander idem per duo stadia continenti adiecit.
Interiere intus Daphnus et Hermesta et Sipylum quod antea
Tantalis vocabatur, caput Maeoniae, ubi nunc est stagnum
Sale. obiit et Archaeopolis substituta Sipylo et inde illi
118 Colpe et huic Libade. Regredientibus inde abest XII M
passuum ab Amazone condita, restituta ab Alexandro, in ora
Zmyrna, amne Melete gaudens non procul orto. Montes
Asiae nobilissimi in hoc tractu fere explicant se. Mastusia,
a tergo Zmyrnae et Termetis, Olympi radicibus iunctis in
Dracone desinit, Draco in Tmolo, Tmolus in Cadmo, ille in
119 Tauro. A Zmyrna Hermus campos facit et nomini suo ad-
optat. oritur iuxta Dorylaum Phrygiae civitatem, multosque col-
ligit fluvios, inter quos Phrygem qui nomine genti dato a Caria
eam disterminat, Hyllum et Cryon, et ipsos Phrygiae, My-
siae, Lydiae amnibus repletos. fuit in ore eius oppidum
Temnos, nunc in extremo sinu Myrmeces scopuli, oppidum
Leucae in promontorio quod insula fuit finisque Ioniae Pho-
120 caea. Zmyrnaeum conventum magna pars Aeoliae quae
mox dicetur frequentat, praeterque Macedones Hyrcani co-
gnominati et Magnetes a Sipylo. verum Ephesum alterum
lumen Asiae remotiores conveniunt Caesarienses, Metropo-
litae, Cilbiani inferiores et superiores, Mysomacedones, Ma-
staurenses, Briulitae, Hypaepeni, Dioshieritae.
121 30. (32.) Aeolis proxuma est, quondam Moesia ap-
pellata, et quae Hellesponto adiacet Troas. ibi a Phocaea
Ascanius portus. dein fuerat Larisa, sunt Cyme, Myrina
quae Sebastopolim se vocat. intus Aegaeae, Itale, Posidea,

Neontichos, Temnos. in ora autem Titanus amnis et civitas ab eo cognominata. fuit et Grynia, nunc tantum portus, olim insula adprehensa. oppidum Elaea, et ex Mysia veniens Caicus amnis. oppidum Pitane, Canaius amnis. Intercidere 122 Canae, Lysimachea, Atarnea, Carene, Cisthene, Cilla, Cocylium, Thebe, Astyre, Chrysa, Palaescepsis, Gergitha, Neandros. nunc est Perperene civitas, Heracleotes tractus, Coryphas oppidum, amnes Grylios, Ollius; regio Aphrodisias quae antea Politice Orgas. regio Scepsis, flumen Evenum, cuius in ripis intercidere Lyrnesos, Miletos. In hoc tractu Ide mons, et in ora quae sinum cognominavit et conventum Adramytteos olim Pedasus dicta. flumina Astron, Cormalos, Crianos, Alabastros, Hieros ex Ida, intus mons Gargara eodemque nomine oppidum. rursus in litore Antandros 123 Edonis prius vocata, dein Cimmeris, Assos, eadem Apollonia. fuit et Palamedium oppidum. promontorium Lectum disterminans Aeolida et Troada. fuit et Polymea, Chrysa et Larisa alia. Zminthium templum durat. intus Colone in- 121 tercidit. deportant Adramytteum negotia Apolloniatae a Rhyndaco amne, Eresi, Miletopolitae, Poemaneni, Macedones Asculacae, Polichnaei, Pionitae, Cilices Mandacadeni, in Mysia Abretteni et Hellespontii appellati et alii ignobiles.

(33.) Troadis primus locus Hamaxitus, dein Cebrenia 124 ipsaque Troas Antigonia dicta, nunc Alexandria, colonia Romana. oppidum Nee. Scamander amnis navigabilis et in promontorio quondam Sigeum oppidum. dein portus Achaeorum, in quem influit Xanthus Simoenti iunctus stagnumque prius faciens Palaescamander. ceteri Homero celebrati, Rhesus, Heptaporus, Caresus, Rhodius, vestigia non habent. Granicus diverso tractu in Propontida fluit, est tamen. et prius Scamandria civitas parva, ac M D passus remotum a portu Ilium inmune, unde omnis rerum claritas. Extra si- 125 num sunt Rhoetea litora Rhoeteo et Dardanio et Arisbe oppidis habitata. fuit et Achilleon oppidum iuxta tumulum Achillis conditum a Mytilenaeis et mox Atheniensibus ubi classis eius steterat in Sigeo. fuit et Aeantion a Rhodiis conditum in altero cornu, Aiace ibi sepulto, XXX stadiorum

intervallo a Sigeo, et ipso statione classis suae. Supra Aeo-
lida et partem Troadis in mediterraneo est quae vocatur
Teuthrania, quam Mysi antiquitus tenuere. ibi Caicus amnis
121 dictus oritur. gens ampla per se, etiam cum totum Mysia
126 appellaretur. In ea Pioniae, Andera, Itale, Stabulum, Co-
nisium, Teium, Balce, Tiare, Teuthranie, Sarnaca, Hali-
serne, Lycide, Parthenium, Cambre, Oxyopum, Lygdamum,
Apollonia, longeque clarissimum Asiae Pergamum, quod in-
termeat Selinus, praefluit Cetius profusus Pindaso monte.
121 abest haut procul Elaea, quam in litore diximus. Perga-
mena vocatur eius tractus iurisdictio. ad eam conveniunt
Thyatireni, Mossyni, Mygdones, Bregmeni, Hierocometae,
Perpereni, Tiareni, Hierolophienses, Hermocapelitae, Atta-
lenses, Panteenses, Apollonidienses aliaeque inhonorae civi-
127 tates. A Rhoeteo Dardanium oppidum parvum abest stadia
LXX. inde XVIII M promontorium Trapeza, unde primum
concitat se Hellespontus. Ex Asia interiisse gentis tradit
Eratothenes Solymorum, Lelegum, Bebrycum, Colycantio-
rum, Tripsedorum. Isidorus Arieneos et Capreatas, ubi sit
Apamia condita a Seleuco rege, inter Ciliciam, Cappado-
ciam, Cataoniam, Armeniam et quoniam ferocissimas gentis
domuisset, initio Dameam vocatam.

128 31. (34.) Insularum ante Asiam prima est in Canobico
ostio Nili, a Canobo Menelai gubernatore, ut ferunt, dicta.
altera iuncta ponte Alexandriae, colonia Caesaris dictatoris,
Pharos, quondam diei navigatione distans ab Aegypto, nunc
e turri nocturnis ignibus cursum navium regens. namque
fallacibus vadis Alexandria tribus omnino aditur alveis mari,
Stegano, Posideo, Tauro. in Phoenicio deinde mari est ante
Iopen Paria, tota oppidum, in qua obiectam beluae Andro-
78 medam ferunt, et iam dicta Arados, inter quam et continen-
tem L cubita alto mari, ut auctor est Mucianus, e fonte dul-
cis aqua tubo coriis facta usque a vado trahitur.

129 (35.) Pamphylium mare ignobilis insulas habet, Cili-
cium ex V maxumis Cyprum ad ortum occasumque Ciliciae
ac Syriae obiectam, quondam VIIII regnorum sedem. huius
circuitum Timosthenes CCCCXXVII M D prodidit, Isidorus
CCCLXXV M. longitudinem inter duo promontoria, Dinas

et Açamanta, quod est ad occasum, Artemidorus CLXII D,
Timosthenes CC. vocatam antea Acamantida Philonides, Ce-
rastim Xenagoras et Aspeliam et Amathusiam et Macariam,
Astynomus Crypton et Coliniam. oppida in ea XV, Neapa- 130
phos, Palaepaphos, Curias, Citium, Corineum, Salamin, Ama-
thus, Lapethos, Soloe, Tamasos, Epidaurum, Chytri, Arsi-
noe, Carpasium, Golgoe. fuere et ibi Cinyria, Marium, Ida-
lium. abest ab Anemurio Ciliciae L M pass. Mare quod
praetenditur vocant Aulona Cilicium. In eodem situ Eleusa
insula est, et IIII ante promontorium ex adverso Syriae Cli-
des, rursusque ab altero capite Stiria, contra Neampaphum
Hierocepia, contra Salamina Salaminiae. in Lycio autem 131
mari Illyris, Telendos, Attelebussa, Cypriae tres steriles et
Dionysia prius Caretha dicta. deinde contra Tauri promon-
torium pestiferae navigantibus Chelidoniae totidem. ab iis
cum oppido Leucolla Pactyae, Lasia, Nymphais, Macris,
Megista cuius civitas interiit. multae deinde ignobiles. sed
contra Chimaeram Dolichiste, Choerogylion, Crambussa,
Rhoge, Enagora VIII M passuum, Daedaleon duae, Cryeon
tres, Strongyle, et contra Sidyma Antiochi Glaucumque ver-
sus amnem Lagussa, Macris, Didymae, Helbo, Scope, Aspis,
et (in qua oppidum interiit) Telandria, proxumaque Cauno
Rhodussa.

(36.) Sed pulcherrima et libera Rhodos, circuitu CXXV 132
M passuum aut, si potius Isidoro credimus, CIII, habitata ur-
bibus Lindo, Camiro, Ialyso, nunc Rhodo. distat ab Alex-
andria Aegypti DLXXXIII M, ut Isidorus tradit, ut Eratosthe-
nes CCCCLXIX M, ut Mucianus D, a Cypro CLXVI. voci-
tata est antea Ophiussa, Asteria, Aethria, Trinacrie, Corym-
bia, Poeeessa, Atabyria ab rege, dein Macaria et Oloessa.
Rhodiorum insulae Carpathus quae mari nomen dedit, Casos, 133
Achne olim, Nisyros distans ab Cnido XII mil. D, Porphyris
antea dicta, et eodem tractu media inter Rhodum Cnidumque
Syme. cingitur XXXVII mil. D. portus benigne praebet
octo. praeter has circa Rhodum Cyclopis, Teganon, Cordy-
lussa, Diabatae IIII, Hymos, Chalcee cum oppido, Seutlussa,
Narthecussa, Dimastos, Progne, et a Cnido Cisserussa, The-
rionarcia, Calydne cum tribus oppidis Notio, Nisyro, Mende-

tero, et in Arconneso oppidum Ceramus. in Cariae ora quae vocantur Argiae numero XX, et Hyetussa, Lepsia, Le-
134 ros. nobilissima autem in eo sinu Coos ab Halicarnaso quindecim mil. passuum distans, circuitu C, ut plures existumant Merope vocata, Cea ut Staphylus, Meropis ut Dionysius, dein Nymphaea. mons ibi Prion, et Nisyron abruptam illi putant, quae Porphyris antea dicta est. Hinc Caryanda cum oppido. nec procul ab Halicarnaso Pidossus. in Ceramico autem sinu Priaponnesos, Hipponnesos, Psyra, Lampsa Aemyndus, Passala, Crusa, Pinnicussa, Sepiussa, Melano, paulumque a continente distans quae vocata est Cinaedopolis probrosis ibi relictis a rege Alexandro.

135 (37.) Ioniae ora Aegeas et Corseas habet et Icaron,
4,68 de qua dictum est, Laden quae prius Late vocabatur, atque inter ignobilis aliquot duas Camelidas Mileto vicinas, Mycalae Trogilias tris, Philion, Argennon, Sandalion, Samon liberam circuitu LXXXVII M passuum aut, ut Isidorus, C M. Partheniam primum appellatam Aristoteles tradit, postea Dryussam, deinde Anthemussam. Aristocritus adicit Melamphyllum, dein Cyparissiam, alii Parthenoarussam, Stephanen. amnes in ea Imbrasus, Chesius, Ibettes, fontes Gigartho, Leucothea, mons Cercetius. adiacent insulae Rhypara, Nymphaea, Achillea.

136 (38.) Par claritate ab ea distat XCIIII M passuum cum oppido Chios libera, quam Aethaliam Ephorus prisco nomine appellat, Metrodorus et Cleobulus Chiam a Chione nympha, aliqui a nive, et Macrim et Pityusam. montem habet Pelinaeum, marmor Chium. circuitu CXXV M passuum colligit, ut veteres tradidere, Isidorus VIIII M adicit. posita est inter Samum et Lesbum, ex adverso maxume Erythrarum.

137 Finitimae sunt Tellusa quam alii Daphnussam scribunt, Oenussa, Elaphitis, Euryanassa, Arginusa cum oppido. Iam hae circa Ephesum et quae Pisistrati vocantur Anthinae, Myonnesos, Diarreusa (in utraque oppida intercidere), Poroselene cum oppido, Cerciae, Halone, Commone, Illetia, Lepria, Aethre, Sphaeria, Procusae, Bolbulae, Pheate, Priapos, Syce, Melane, Aenare, Sidussa, Pele, Drymussa, Anhydros, Scopelos, Sycussa, Marathussa, Psile, Perirreusa, multae-

que ignobiles. clara vero in alto Teos cum oppido, a Chio 138
LXXI M D passuum, tantundem ab Erythris. Iuxta Zmyr-
nam sunt Peristerides, Carteria, Alopece, Elaeussa, Bachina,
Pystira, Crommyonnesos, Megale. ante Troada Ascaniae,
Plateae tres, dein Lamiae, Plitaniae duae, Plate, Scopelos,
Getone, Arthedon, Coelae, Lagussae, Didymae.

(39.) Clarissima autem Lesbos, a Chio LXV M pas- 139
suum, Himerte et Lasia, Pelasgia, Aegira, Aethiope, Maca-
ria appellata fuit, novem oppidis incluta. ex iis Pyrra hau-
sta est mari, Arisbe terrarum motu subversa, Antissam Me-
thymna traxit in se ipsam, novem urbibus Asiae in XXXVII
M passuum vicina. et Agamede obiit et Hiera. restant Eresos,
Pyrra et libera Mytilene annis M D potens. Tota insula 140
circuitur, ut Isidorus, CLXVIII M passuum, ut veteres CXCV
M. montis habet Lepetymnum, Ordymnum, Macistum, Creo-
nem, Olympum. a proxuma continente abest VII M D pas-
suum. Insulae adpositae Sandalium, Leucae V. ex iis Gi-
gnea cum puteo calido. Arginussae ab Aege IIII M passuum
distant. dein Phellusa, Pedna. Extra Hellespontum adversa
Sigeo litori iacet Tenedus Leucophrys dicta et Phoenice et
Lyrnesos. abest a Lesbo LVI M passuum, a Sigeo XII
M D.

32. (40.) Impetum deinde sumit Hellespontus et in mare 141
incumbit, verticibus limitem fodiens, donec Asiam abrum-
pat Europae. promontorium id appellavimus Trapezam. Ab 127
eo X M passuum Abydum oppidum, ubi angustiae VII sta-
diorum. deinde Percote oppidum et Lampsacum antea Pi-
tyusa dictum, Parium colonia quam Homerus Adrastiam ap-
pellavit, oppidum Priapos, amnis Aesepus, Zelia, Propontis.
ita appellatur ubi se dilatat mare. flumen Granicum, Artace
portus ubi oppidum fuit. ultra insula quam continenti iunxit 142
Alexander, in qua oppidum Milesiorum Cyzicum antea vo-
citatum Arctonnesos et Dolionis et Dindymis, cuius a vertice
mons Dindymus. mox oppida Placia, Ariace, Scylace, quo-
rum a tergo mons Olympus Mysius dictus, civitas Olympena.
amnes Horisius et Rhyndacus ante Lycus vocatus. oritur in
stagno Artynia iuxta Miletopolim, recipit Maceston et ple-
rosque alios, Asiam Bithyniamque disterminans. Ea appel- 143

lata est Cronia, dein Thessalis, dein Malianda et Strymonis. hos Homerus Halizonas dixit, quando praecingitur gens mari. Urbs fuit inmensa Attusa nomine, nunc sunt XII civitates, inter quas Gordiucome quae Iuliopolis vocatur, in ora Dascylos. dein flumen Gelbes, et intus Helgas oppidum quae Germanicopolis, alio nomine Booscoete, sicut Apamea quae nunc Myrlea Colophoniorum, flumen Echeleos anticus Troadis fi-
144 nis et Mysiae initium. postea sinus in quo flumen Ascanium, oppidum Bryalion, amnes Hylas et Cios cum oppido eiusdem nominis, quod fuit emporium non procul adcolentis Phrygiae a Milesiis quidem conditum, in loco tamen qui Ascania Phrygiae vocabatur. quapropter non alibi aptius de ea dicatur.

145 (41.) Phrygia Troadi superiecta populisque a promontorio Lecto ad flumen Echeleum praedictis septentrionali sui parte Galatiae contermina, meridiana Lycaoniae, Pisidiae, Mygdoniae, ab oriente Cappadociam attingit. oppida ibi ce-
105 sq. leberrima praeter iam dicta Ancyra, Andria, Celaenae, Colossae, Carina, Cotyaion, Ceraine, Conium, Midaium. Sunt auctores transisse ex Europa Moesos et Brygos et Thynos, a quibus appellentur Mysi, Phryges, Bithyni.

146 (42) Simul dicendum videtur et de Galatia, quae superposita agros maiori ex parte Phrygiae tenet caputque quondam eius Gordium. Qui partem eam insedere Gallorum Tolostobogi et Voturi et Ambitouti vocantur, qui Maeoniae et Paphlagoniae regionem Trogmi. Praetenditur Cappadocia a septentrione et solis ortu, cuius uberrimam partem occupavere Tectosagés ac Teutobodiaci. Et gentes quidem hae. populi vero ac tetrarchiae omnes numero CXCV. oppida Tectosagum Ancyra, Trogmorum Tavium, Tolostobogorum
147 Pisinus. praeter hos celebres Actalenses, Alasenses, Comenses, Didienses, Hierorenses, Lystreni, Neapolitani, Oeandenses, Seleucenses, Sebasteni, Timoniacenses, Thebaseni. Attingit Galatia et Pamphyliae Cabaliam et Milyas qui circa Barim sunt et Cyllanicum et Oronticum Pisidiae tractum, item Lycaoniae partem Obizenen. flumina sunt in ea praeter iam dicta Sangarium et Gallus, a quo nomen traxere Matris deum sacerdotes.

(43.) Nunc reliqua in ora. a Cio intus in Bithynia Prusa 148
ab Hannibale sub Olympo condita. inde Nicaeam XXV M passuum interveniente Ascanio lacu. dein Nicaea in ultimo Ascanio sinu, quae prius Olbia, et Prusias. item altera sub Hypio monte. fuere Pythopolis, Parthenopolis, Coryphanta. sunt in ora amnes Aesius, Bryazon, Plataneus, Areus, Aesyros, Geodos qui et Chrysorroas, promontorium in quo Megarice oppidum fuit. unde Craspedites sinus vocabatur, quoniam id oppidum velut in lacinia erat. fuit et Astacum, unde et ex eo Astacenus idem sinus. fuit et Libyssa oppidum ubi nunc Hannibalis tantum tumulus. est in intumo sinu Nicomedia Bithy- 149
niae praeclara. Leucatas promontorium quo includitur Astacenus sinus a Nicomedia XXXVII M D, rursusque coeuntibus terris angustiae pertinentes usque ad Bosporum Thracium. in iis Chalcedon libera a Nicomedia LXII D, Procerastis ante dicta, dein Colpusa, postea Caecorum oppidum, quod locum eligere nescissent, VII stadiis distante Byzantio tanto feliciore omnibus modis sede. ceterum intus in Bithynia colonia Apamena, Agrippenses, Iuliopolitae, Bithynion. flumina Syrium, Laphias, Pharnacias, Alces, Serinis, Lilaeus, Scopius, Hieros qui Bithyniam et Galatiam disterminat. Ultra Chalce- 150
dona Chrysopolis fuit. dein Nicopolis, a qua nomen etiamnum sinus retinet in quo portus Amyci. dein Naulochum promontorium, Estiae, templum Neptuni. Bosporus D passuum intervallo Asiam Europae iterum auferens abest a Chalcedone XII M D passuum. inde fauces primae VIII M DCCL passuum, ubi Spiropolis oppidum fuit. Tenent oram omnem Thyni, interiora Bithyni. Is finis Asiae est populorumque CCLXXXII qui ad eum locum a sinu Lyciae numerantur. Spatium Hellesponti et Propontidis ad Bosporum Thracium esse CCXXXVIIII M pass. diximus. a Chalcedone Sigeum Isi- 4,76
dorus CCCXXII M D pass. tradit.

(44.) Insulae in Propontide ante Cyzicum Elaphonne- 151
sus, unde Cyzicenum marmor, eadem Neuris et Proconnesus dicta. secuntur Ophiussa, Acanthus, Phoebe, Scopelos, Porphyrione, Halone cum oppido, Delphacie, Polydora, Artacaeon cum oppido. est et contra Nicomediam Demonnesos, item ultra Heracleam adversa Bithyniae Thynias quam barbari

Bithyniam vocant. est et Antiochia et contra faucis Rhyndaci Besbicos XVIII M circuitu. est Elaea et duae Rhodussae, Erebinthote, Megale, Chalcitis, Pityodes.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VI.

---

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Pontus Euxinus antea ab inhospitali
feritate Axinus appellatus, peculiaris invidiae naturae sine
ulla fine indulgentis, aviditate maris et ipse in Europam
Asiamque funditur. non fuerat satis oceano ambisse terras
et partem earum aucta inmanitate abstulisse, non inrupisse
fractis montibus Calpeque Africae avolsa tanto maiora ab-
sorbuisse quam relinqueret spatia, non per Hellespontum
Propontida infudisse iterum terris devoratis. a Bosporo quo-
que in aliam vastitatem panditur nulla satietate donec spa-
2 tianti lacus Maeotii rapinam suam iungat. Invitis hoc acci-
disse terris indicio sunt tot angustiae atque tam parva natu-
rae repugnantis intervalla, ad Hellespontum DCCCLXXV
passuum, ad Bosporos duos vel bubus meabili transitu, unde
nomen ambobus, et iam quaedam in dissociatione germanitas
concors. alitum quippe cantus canumque latratus invicem
audiuntur, vocis etiam humanae conmercia, inter duos orbis
3 manente conloquio, nisi cum id ipsum auferunt venti. Men-
suram Ponti a Bosporo ad Maeotium lacum quidam fecere
$\overline{XIV}$. XXXVIII M passuum, Eratosthenes C minorem. Agrippa
a Chalcedone ad Phasim $\overline{X}$, inde Bosporum Cimmerium
CCCLX milia. nos intervalla generatim ponemus conperta in
aevo nostro, quando etiam in ipso ore Cimmerio pugnatum est.
4 ergo in faucibus Bospori est amnis Rhebas, quem aliqui Rhe-
sum dixerunt. dein Syris, portus Calpas, Sangaris fluvius ex
inclutis. oritur in Phrygia, accipit vastos amnis, inter quos
Tembrogium et Gallum, idem Sagiarius plerisque dictus,

Coralius, a quo incipiunt Mariandyni sinus, oppidumque
Heraclea Lyco flumini adpositum. abest a Ponti ore milibus CC.
portus Acone veneno aconito dirus, specus Acherusia, flumina Paedopides, Callichorum, Sonautes, oppidum Tium ab
Heraclea XXXVIII mil. passuum, fluvius Billis.

2. (2.) Ultra quem gens Paphlagonia, quam Pylaeme- 5
niam aliqui dixerunt inclusam a tergo Galatia. oppidum Mastya Milesiorum, dein Cromna, quo loco Enetos adicit Nepos
Cornelius, a quibus in Italia ortos cognomines eorum Venetos
credere postulat. Sesamon oppidum, quod nunc Amastris.
mons Cytorus a Tio LXIII M passuum. oppida Cimolis, Ste-
phane, amnis Parthenius. Promontorium Cerambis vasto ex- 6
cursu abest a Ponti ostio CCCXXV M passuum vel, ut aliis placuit, CCCL M, tantundem a Cimmerio aut, ut aliqui maluere,
CCCXII M D. fuit et oppidum eodem nomine et aliud inde
Armine. nunc est colonia Sinope a Cytoro CLXIIII M. flumen
Varecum, gens Cappadocum, oppidum Catiria Zaceplum, amnis
Pilis a radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamque decur-
rens. oppida Ganger, Carusa, Amisum liberum a Sinope 7
CXXX M passuum, eiusdemque nominis sinus tanti recessus,
ut Asiam paene insulam faciat, CC M passuum aut amplius per
continentem ad Issicum Ciliciae sinum. Quo in omni tractu
proditur tris tantum gentis Graecas iure dici, Doricam Ionicam Aeolicam, ceteras Barbarorum esse. Amiso iunctum fuit
oppidum Eupatoria a Mithridate conditum. victo eo Pompeiopolis utrumque appellatum est.

3. (3.) Cappadocia intus habet coloniam Claudi Cae- 8
saris Archelaidem quam praefluens* Hylas, oppida Comana
quod Salius, Neocaesaream quod Lycus, Amasiam quod Iris
in regione Gazacena. in Colopene vero Sebastiam et Sebastopolim (haec parva sed paria supra dictis), reliqua sui parte
Melitam a Semiramide conditam haud procul Euphrate, Diocaesaream, Tyana, Castabala, Magnopolim, Zelam et sub
monte Argaeo Mazacum quae nunc Caesarea nominatur.
Cappadociae pars praetenta Armeniae maiori Melitene vo- 9
catur, Commagenis Cataonia, Phrygiae Gassauritis, Sar-
garausana, Cammaneni, Galatiae Morimene, ubi disterminat
eos Cappadox amnis, a quo nomen traxere antea Leucosyri

8 dicti. A Neocaesarea supra dicta minorem Armeniam Lycus
amnis disterminat. est et Ceranus intus clarus. in ora autem
ab Amiso oppidum et flumen Chadisia, Lycastum, a quo
Themiscyrena regio.
10 (4.) Iris flumen deferens Lycum. civitas Ziela intus,
nobilis clade Triari et victoria C. Caesaris. in ora amnis Ther-
modon ortus ad castellum quod vocant Phanoriam praeterque
radices Amazonii montis lapsus. fuit oppidum eodem nomine
et alia quinque, Amazonium, Themiscyra, Sotira, Amasia,
11 Comana, nunc Matium. 4. Gentes Genetarum, Chalybum,
oppidum Cotyorum, gentes Tibareni, Massyni notis signantes
corpora, gens Macrocephali, oppidum Cerasus, portus Chor-
dule, gentes Bechires, Buxeri, flumen Melas, gens Machorones,
Sidoni flumenque Sidenum quo adluitur oppidum Polemonium
ab Amiso CXX M passuum. inde flumina Iasonium, Melan-
thium, et ab Amiso LXXX M passuum Pharnacea oppidum,
Tripolis castellum et fluvius, item Philocalia, et sine fluvio
item Liviopolis, et a Pharnacea C M passuum Trapezus
12 liberum monte vasto clausum. ultra quod gens Armenochaly-
bes, et maior Armenia XXX M passuum distans. In ora
ante Trapezunta flumen Pyxites, ultra vero gens Sannorum
Heniochorum. flumen Absarrum cum castello cognomine
in faucibus a Trapezunte CXL M passuum. Eius loci a tergo
montium Iberia est, in ora vero Heniochi, Ampreutae,
Lazi, flumina Acampseon, Isis, Mogrus, Bathys, gentes
Colchorum, oppidum Matium, flumen Heracleum et promon-
13 torium eodem nomine, clarissimusque Ponti Phasis. oritur
in Moschis, navigatur quamlibet magnis navigiis XXXVIII
M D passuum, inde minoribus longo spatio, pontibus CXX
pervius. oppida in ripis habuit conplura, celeberrima Tyn-
darida, Circaeum, Cygnum et in faucibus Phasim. maxume
autem inclaruit Aea, XV M passuum a mari, ubi Hippos et
Cyaneos vasti amnes e diverso in eum confluunt. nunc habet
Surium tantum, et ipsum ab amne influente ibi cognomina-
tum usque quo magnarum navium capacem esse diximus.
et alios accipit fluvios magnitudine numeroque mirabilis,
inter quos Glaucum. in ore eius insulae sine nomine ab Ab-
14 sarro LXX M. Inde aliud flumen Charien, gens Saloe antiquis

Phthirophagi dicti et alia Suani. flumen Chobum e Caucaso
per Suanos fluens. dein Rhoas, regio Cegritice, amnes
Singania, Tarsuras, Astelphus, Chrysorroas. gens Absi-
lae, castellum Sebastopolis a Phaside centum M passuum.
gens Sanigarum, oppidum Cygnus, flumen et oppidum Pe-
nius. deinde multis nominibus Heniochorum gentes.

5. (5.) Subicitur Ponti regio Colica, in qua iuga Cau- 15
casi ad Ripaeos montis torquentur, ut dictum est, altero la- 5,98
tere in Euxinum et Maeotium devexa, altero in Caspium et
Hyrcanium mare. Reliqua litora ferae nationes tenent,
Melanchlaeni, Coraxi urbe Colchorum Dioscuriade iuxta
fluvium Anthemunta nunc deserta, quondam adeo clara ut
Timosthenes in eam CCC nationes dissimilibus linguis descen-
dere prodiderit. et postea a nostris CXXX interpretibus ne-
gotia gesta ibi. sunt qui conditam eam ab Amphito et 16
Telchio Castoris ac Pollucis aurigis putent, a quibus ortam
Heniochorum gentem fere constat. A Dioscuriade oppidum
Heracleum * distat, a Sebastopoli LXX M passuum. Achaei,
Mardi, Cercetae, post eos Serri, Cephalotomi. in intumo
eo tractu Pityus oppidum opulentissimum ab Heniochis di-
reptum est. a tergo eius Epageritae, Sarmatarum populus
in Caucasi iugis, post quem Sauromatae. Ad hos pro- 17
fugerat Mithridates Claudio principe, narravitque Thallos
iis esse confinis qui ab oriente Caspii maris faucis attingerent.
siccari eas aestu recedente. In ora autem iuxta Cercetas flu-
men Icarusa, cum oppido Hiero et flumine, ab Heracleo
CXXXVI M. inde promontorium Crunoe, a quo superci-
lium arduum tenent Oretae. civitas Sindica, ab Hiero LXVII
M D passuum. flumen Setheries.

6. Inde ad Bospori Cimmerii introitum LXXXVIII M D pass.
(6.) Sed ipsius peninsulae inter Pontum et Maeotium la- 18
cum excurrentis non amplior LXVII M D passuum longitudo
est, latitudo nusquam infra duo iugera. Eionem vocant. ora
ipsa Bospori utrimque ex Asia atque Europa curvatur in Mae-
otim. oppida in aditu Bospori primo Hermonasa, dein Cepoe
Milesiorum, mox Stratoclia et Phanagoria, et paene desertum
Apaturos ultimoque in ostio Cimmerium, quod antea Cerberion
vocabatur.

4,78 7. Inde Maeotis lacus in Europa dictus.

19 (7.) A Cimmerio adcolunt Maeotici, Hali, Serni, Serrei,
Cizi, Gnissi. dein Tanaim amnem gemino ore influentem
incolunt Sarmatae, Medorum (ut ferunt) suboles, et ipsi
in multa genera divisi. primi Sauromatae Gynaecocratume-
noe, Amazonum connubia. dein Nevazae, Coitae, Cizi
Messeniani, Cotobacchi, Cetae, Zigae, Tindari, Thyssa-
getae, Iyrcae usque ad solitudines saltuosis convallibus aspe-
ras, ultra quas Arimphaei qui ad Ripaeos pertinent montis.
20 Tanaim ipsum Scythae Sinum vocant, Maeotim Temarun-
dam, quo significant matrem maris. oppidum in Tanais
quoque ostio. Tenuere finitima primo Cares, dein Clazo-
menii et Maeones, postea Panticapenses. sunt qui circa
Maeotim ad Ceraunios montis has tradant gentis: a litore
Naptras, supraque Essedones Colchis iunctos, montium
21 cacuminibus. dein Camacas, Oranos, Autacas, Mazacasos,
Cantiocaptas, Agamathas, Picos, Rimosolos, Acascomarcos,
et ad iuga Caucasi Itacalas, Imadochos, Ramos, Anclacas,
Tydios, Carastaseos, Anthiandas. Lagoum amnem ex monti-
bus Catheis in quem defluat Opharus, ibi gentis Cauthadas,
Opharitas, amnis Menotharum, Imityen ex montibus Cissiis,
inter Agdeos, Carnas, Oscardeos, Accisos, Gabros, Gogaros,
22 circaque fontem Imityis Imityos et Apatraeos. alii influxisse
eo Scythas Auchetas, Atherneos, Asampatas, ab his Tanai-
tas et Inapaeos viritim deletos. aliqui Ocharium labi per
Canticos et Sapeos, Tanaim vero transisse Sarcharceos, Her-
ticeos, Spondolicos, Synhietas, Anasos, Issos, Catetas, Tago-
ras, Caronos, Neripos, Agandeos, Mandareos, Satarcheos,
Spaleos.

23 8. (8.) Peracta est interior ora a Cio amne omnesque
adcolae, nunc reddatur ingens in mediterraneo sinus, in
quo multa aliter ac veteres proditurum me non eo infitias,
anxia perquisita cura rebus nuper in eo situ gestis a Domitio
Corbulone regibusque inde missis supplicibus aut regum
liberis obsidibus. ordiemur autem a Cappadocum gente.
24 Longissime haec Ponticarum omnium introrsus recedens
minorem Armeniam maioremque et Commagenen laevo suo
latere transit, dextro vero omnis in Asia dictas gentis, pluru-

mis superfusa populis, magnoque impetu scandens ad ortum solis et Tauri iuga transit Lycaoniam, Pisidiam, Ciliciam, vadit super Antiochiae tractum, et usque ad Cyrresticam eius regionem parte sua quae vocatur Cataonia contendit. itaque ibi longitudo Asiae $\overline{\text{XII}}$. L M passuum efficit, latitudo DCXL M.

9. (9.) Armenia autem maior incipiens a Parihedris 25 montibus Euphrate amne, ut dictum est, aufertur Cappadociae 5,83 et, qua discedit Euphrates, Mesopotamiae haut minus claro amne Tigri. utrumque fundit ipsa et initium Mesopotamiae facit inter duos amnis sitae. terrae quod interest ibi tenent Arabes Orei. sic finem usque in Adiabenen perfert. ab ea transversis iugis inclusa latitudinem in laeva pandit ad Cyrum amnem transversa Araxen, longitudinem vero ad minorem usque Armeniam, Absarro amne in Pontum defluente et Parihedris montibus qui fundunt Absarrum discreta ab illa.

(10.) Cyrus oritur in Heniochiis montibus quos alii 26 Coraxicos vocavere, Araxes eodem monte quo Euphrates VI M passuum intervallo, auctusque amne Usi et ipse, ut plures existumavere, a Cyro defertur in Caspium mare. Oppida celebrantur in minore Caesarea, Aza, Nicopolis, in maiore Arsamosata Euphrati proxumum, Tigri Carcathiocerta, in excelso autem Tigranocerta, at in campis iuxta Araxen Artaxata. Universae magnitudinem Aufidius $\overline{\text{L}}$ M pro- 27 didit, Claudius Caesar longitudinem a Dascusa ad confinium Caspii maris $\overline{\text{XIIII}}$ M passuum, latitudinem dimidium eius a Tigranocerta ad Iberiam. dividitur, quod certum est, in praefecturas, quas στρατηγίας vocant, quasdam ex iis vel singula regna quondam, barbaris nominibus CXX. claudunt eam montes ab oriente, sed non statim, Ceraunii, nec Adiabene regio. Quod interest spati Cepheni tenent. ab his iuga ultra 28 Adiabeni tenent, per convallis autem proxumi Armeniae sunt Menobardi et Moscheni. Adiabenen Tigris et montes invii cingunt. Ab laeva eius regio Medorum est ad prospectum Caspii maris. ex oceano hoc, ut suo loco dicemus, infunditur, 36 totumque Caucasiis montibus cingitur. Incolae per confinium Armeniae nunc dicentur.

29 10. (11.) Per planitiem omnem a Cyro usque Albanorum gens tenet, mox Iberum discreta ab his amne Alazone in Cyrum Caucasiis montibus defluente. praevalent oppida Albaniae Cabalaca, Iberiae Hermastus iuxta flumen, Neoris. regio Thasie et Triare usque ad Parteodoros montis. Ultra sunt Colchicae solitudines, quarum a latere ad Ceraunios verso Armenochalybes habitant et Moschorum tractus ad Iberum amnem in Cyrum defluentem et infra eos Sacassani et deinde Macerones ad flumen Absarrum. Sic plana aut devexa optinentur. rursus ab Albaniae confinio tota montium fronte gentes Silvorum ferae, et infra Lupeniorum, mox Diduri et Sodii.

30 11. (12.) Ab iis sunt portae Caucasiae magno errore multis Caspiae dictae, ingens naturae opus montibus interruptis repente, ubi fores obditae ferratis trabibus, subter medias amne diri odoris fluente citraque in rupe castello quod vocatur Cumania conmunito ad arcendas transitu gentis innumeras, ibi loci terrarum orbe portis discluso, ex adverso maxime Hermasti oppidi Iberum. A portis Caucasiis per montis Gordynios Valli, Suani, indomitae gentes, auri tamen metalla fodiunt. ab his ad Pontum usque Heniochorum plura genera, mox Achaeorum. Ita se habet terrarum sinus e clarissi-
31 mis. Aliqui inter Pontum et Caspium mare CCCLXXV M pass., non amplius interesse tradiderunt, Cornelius Nepos CCL M. tantis iterum angustiis infestatur Asia. Claudius Caesar a Cimmerio Bosporo ad Caspium mare CL M prodidit, eaque perfodere cogitasse Nicatorem Seleucum quo tempore a Ptolemaeo Cerauno sit interfectus. a portis Caucasiis ad Pontum CC M pass. esse constat fere.

32 12. (13.) Insulae in Ponto Planctae sive Cyaneae sive Symplegades. deinde Apollonia Thynias dicta, ut distingueretur ab ea quae est in Europa. distat a continente passibus M, cingitur IIII M. et contra Pharnaceam Chalceritis, quam Graeci Ariam dixerunt Martique sacram, et in ea volucres cum advenis pugnasse pinnarum ictu.

33 13. (14.) Nunc omnibus quae sunt Asiae interiora dictis Ripaeos montis transcendat animus dextraque litore oceani incedat. Tribus hic e partibus caeli adluens Asiam Scythicus

a septentrione, ab oriente Eous, a meridie Indicus vocatur,
varieque per sinus et adcolas in conplura nomina dividitur.
verum Asiae quoque magna portio adposita septentrioni in-
iuria sideris rigens vastas solitudines habet. Ab extremo 34
aquilone ad initium orientis aestivi Scythae sunt. extra eos
ultraque aquilonis initia Hyperboreos aliqui posuere, pluri-
bus in Europa dictos. Primum inde noscitur promontorium
Celticae Lytarmis, fluvius Carambucis, ubi lassata cum si-
derum vi Ripaeorum montium deficiunt iuga, ibique Arim-
phaeos quosdam accepimus, haut dissimilem Hyperboreis
gentem. sedes illis nemora, alimenta bacae, capillus iuxta fe- 35
minis virisque in probro existumatur, ritus clementes. itaque
sacros haberi narrant inviolatosque esse etiam feris adcolarum
popularis, nec ipsos modo sed illos quoque qui ad eos profu-
gerint. Ultra eos plane iam Scythae, Cimmerii, Cisianthi,
Georgi et Amazonum gens. Haec usque ad Caspium et Hyrca-
nium mare.

(15.) Nam et inrumpit e Scythico oceano in aversa Asiae 36
pluribus nominibus adcolarum appellatum, celeberrimis duo-
bus Caspium et Hyrcanium. Non minus hoc esse quam Pon-
tum Euxinum Clitarchus putat, Eratosthenes ponit et mensu-
ram ab exortu et meridie per Cadusiae et Albaniae oram quin-
quiens mille CCCC stadia, inde per Atiacos, Amarbos, Hyr-
canos ad ostium Zoni fluminis quater mille DCCCC stadia, ab
eo ad ostium Iaxartis MM CCCC, quae summa efficit quin-
deciens centena LXXV mil. passuum. Artemidorus hinc de-
trahit XXV M passuum. Agrippa Caspium mare gentisque 37
quae circa sunt et cum his Armeniam determinans ab oriente
oceano Serico, ab occidente Caucasi iugis, a meridie Tauri,
a septentrione oceano Scythico, patere qua cognitum est
CCCCLXXX M passuum in longitudinem, CCXC M in latitudi-
nem prodidit. non desunt vero qui eius maris universum cir-
cuitum a freto viciens et quinquiens centenis M passuum tra-
dunt. Inrumpit autem artis faucibus et in longitudinem spa- 38
tiosis, atque ubi coepit in latitudinem pandi lunatis obliquatur
cornibus, velut ad Maeotium lacum ab ore descendens, sicilis,
ut auctor est M. Varro, similitudine. Primus sinus appellatur
Scythicus. utrimque enim adcolunt Scythae et per angustias

inter se conmeant, hinc Nomades et Sauromatae multis nominibus, illinc Abzoae non paucioribus. ab introitu dextra mucronem ipsum faucium tenent Udini Scytharum populus. dein per oram Albani, ut ferunt, ab Iasone creti, ante quos
39 quod mare est Albanum nominatur. Haec gens superfusa montibus Caucasiis ad Cyrum amnem, Armeniae confinium
29 atque Iberiae, descendit, ut dictum est. Supra maritima eius Udinorumque gentem Sarmatae, Utidorsi, Aroteres praeten-
35 duntur, quorum a tergo indicatae iam Amazones et Sauromatides. Flumina per Albaniam decurrunt in mare Casus et Albanus, dein Cambyses in Caucasiis ortus montibus, mox
26 Cyrus in Coraxicis, ut diximus. Oram omnem a Caso praealtis rupibus accessu carere per CCCCXXV M pass. auctor est Agrippa. A Cyro Caspium mare vocari incipit.
40 adcolunt Caspii. Corrigendus est in hoc loco error multorum etiam qui in Armenia res proxume cum Corbulone gessere. namque hi Caspias appellavere portas Iberiae quas Caucasias
30 diximus vocari, situsque depicti et inde missi hoc nomen inscriptum habent. et Neronis principis conminatio ad Caspias portas tendere dicebatur, cum peteret illas quae per Iberiam in Sarmatas tendunt, vix ullo propter oppositos montis aditu ad Caspium mare. sunt autem aliae Caspiis gentibus iunctae, quod dignosci non potest nisi comitatu rerum Alexandri Magni.

41 (16.) Namque Persarum regna, quae nunc Parthorum intellegimus, inter duo maria Persicum et Hyrcanium Caucasi iugis attolluntur. utrimque per devexa laterum Armeniae maiori a frontis parte quae vergit in Commagenen Cephenia, ut
28 diximus, copulatur, eique Adiabene Assyriorum initium, cuius pars est Arbelitis ubi Darium Alexander debellavit proxume
42 Syriae. Totam eam Macedones Mygdoniam cognominaverunt a similitudine. oppida Alexandria, item Antiochia quam Nesebin vocant. abest ab Artaxatis DCCL M passuum. fuit et Ninus inposita Tigri ad solis occasum spectans, quondam clarissima. reliqua vero fronte, qua tendit ad Caspium mare, Atropatene ab Armeniae Otene regione discreta Araxe. oppidum eius Gazae, ab Artaxatis CCCCL M passuum, totidem ab Ecbatanis Medorum, quorum pars sunt Atropateni.

14. (17.) Ecbatana caput Mediae Seleucus rex condidit, 43 a Seleucia magna DCCL M passuum, a portis vero Caspiis XX M. reliqua Medorum oppida Phisganzaga, Apamea Rhagiane cognominata. Causa portarum nominis eadem quae supra, interruptis angusto transitu iugis ita ut vix singula meent plaustra, longitudine VIII M passuum, toto opere manu facto. dextra laevaque ambustis similes inpendent scopuli sitiente tractu per XXVIII M passuum. angustias impedit conrivatus salis e cautibus liquor atque eadem emissus. praeterea serpentium multitudo nisi hieme transitum non sinit.

15. Adiabenis conectuntur Carduchi quondam dicti, 44 nunc Cordueni, praefluente Tigri, his Pratitae παρ' ὁδὸν appellati, qui tenent Caspias portas. iis a latere altero occurrunt deserta Parthiae et Citheni iuga. mox eiusdem Parthiae amoenissimus situs qui vocatur Choara. duae urbes ibi Parthorum oppositae quondam Medis, Calliope et alia in rupe Issatis quondam. ipsius vero Parthiae caput Hecatompylos abest a portis CXXXIII M passuum. ita Parthorum quoque regna foribus discluduntur. Egressos portis excipit protinus 45 gens Caspia ad litora usque, quae nomen portis et mari dedit. laeva montuosa. Ab ea gente retrorsus ad Cyrum amnem produntur CCXX M passuum. ab eodem amne si subeatur ad portas, DCC M passuum. hunc enim cardinem Alexandri Magni itinerum fecere ab iis portis ad Indiae principium stadia XV M DCLXXX prodendo, ad Bactra oppidum quod appellant Zariasta, MMM DCC, inde ad Iaxartem amnem V.

16. (18.) A Caspiis ad orientem versus regio est Apa- 46 vortene dicta, et in ea fertilitatis inclutae locus Dareium. mox gentes Tapyri, Anariaci, Staures, Hyrcani, a quorum litoribus idem mare Hyrcanium vocari incipit a flumine Sideri. citra id amnes Maziris, Strato, omnia ex Caucaso. Sequitur regio Margiane apricitatis inclutae, sola in eo tractu vitifera, undique inclusa montibus amoenis, ambitu stadiorum MD, difficilis aditu propter harenosas solitudines per CXX M passuum, et ipsa contra Parthiae tractum sita in qua Alexander Alexandriam condiderat. qua diruta a barbaris Antiochus 47

Seleuci filius eodem loco restituit Syrianam interfluente
Margo qui conrivatur in Zothale. is maluerat illam Antio-
chiam appellari. urbis amplitudo circumitur stadiis LXX. in
hanc Orodes Romanos Crassiana clade captos deduxit. Ab
huius excelsis per iuga Caucasi protenditur ad Bactros us-
que gens Mardorum fera, sui iuris. sub eo tractu gentes
Orciani, Commori, Berdrigae, Harmatotropi, Citomarae,
48 Comani, Murrasiarae, Mandruani. flumina Mandrum, Chin-
drum, ultraque Chorasmi, Gandari, Arasmi, Paricani, Sa-
rangae, Marotiani, Arsi, Gaeli quos Graeci Cadusios appel-
lavere, Matiani. oppidum Heraclea ab Alexandro conditum,
quod deinde subversum ac restitutum Antiochus Achaida ap-
pellavit. Derbices quorum medios finis secat Oxus amnis
ortus in lacu Oaxo, Syrmatae, Oxyttagae, Moci, Bateni,
Saraparae, Bactri quorum oppidum Zariastes, quod postea
Bactrum, a flumine appellatum est. Gens haec optinet aversa
montis Paropanisi exadversus fontis Indi, includitur flumine
49 Ocho. Ultra Sogdiani, oppidum Panda et in ultimis eorum
finibus Alexandria ab Alexandro Magno conditum. Arae ibi
sunt ab Hercule ac Libero Patre constitutae, item Cyro et
Samiramide atque Alexandro, finis omnium eorum ductus ab
illa parte terrarum, includente flumine Iaxarte, quod Scythae
Silim vocant, Alexander militesque eius Tanaim putavere esse.
transcendit eum amnem Demodamas, Seleuci et Antiochi
regum dux, quem maxume sequimur in his, arasque Apollini
Didymaeo statuit.

50 17. (19.) Ultra sunt Scytharum populi. Persae illos
Sacas in universum appellavere a proxuma gente, antiqui
Aramios. Scythae ipsi Persas Chorsaros et Caucasum mon-
tem Groucasim, hoc est nive candidum. Multitudo populo-
rum innumera et quae cum Parthis ex aequo degat. celeber-
rimi eorum Sacae, Massagetae, Dahae, Essedones, Asta-
cae, Rumnici, Paestici, Homodoti, Histi, Edones, Camae,
Camacae, Euchatae, Cotieri, Anthusiani, Psacae, Arimaspi,
Antacati, Chroasai, Oetei. Ibi Napaei interiisse dicuntur
51 a Palaeis. Nobilia apud eos flumina Mandragaeum et Cas-
pasum. nec in alia parte maior auctorum inconstantia, credo
propter innumeras vagasque gentis. Haustum ipsius maris

dulcem esse et Alexander Magnus prodidit et M. Varro talem perlatum Pompeio iuxta res gerenti Mithridatico bello, magnitudine haut dubie influentium amnium victo sale. Adicit 52 idem Pompei ductu exploratum in Bactros VII diebus ex India perveniri ad Iachrum flumen quod in Oxum influat, et ex eo per Caspium in Cyrum subvectos, et V non amplius dierum terreno itinere ad Phasim in Pontum Indicas posse devehi mercis. Insulae toto in eo mari multae, volgata una maxume Tazata.

(20.) A Caspio mari Scythicoque oceano in Eoum cur- 53 sus inflectitur ad orientem conversa litorum fronte. Inhabitabilis eius prima pars a Scythico promontorio ob nivis, proxuma inculta saevitia gentium. Anthropophagi Scythae insident humanis corporibus vescentes. ideo iuxta vastae solitudines ferarumque multitudo haut dissimilem hominum inmanitatem obsidens. Iterum deinde Scythae iterumque deserta cum beluis, usque ad iugum incubans mari quod vocant Tabim. Nec ante dimidiam ferme longitudinem eius orae quae spectat aestivom orientem inhabitatur illa regio. Primi sunt hominum qui noscantur Seres lanicio silvarum no- 54 biles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem, unde geminus feminis nostris labor redordiendi fila rursumque texendi. tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur ut in publico matrona traluceat. Seres mites quidem, sed et ipsi feris similes coetum reliquorum mortalium fugiunt, conmercia exspectant. Primum eorum noscitur flumen Psitharas, 55 proxumum Cambari, tertium Lanos, a quo promontorium Chryse, sinus Cyrnaba, flumen Atianos, sinus et gens hominum Attacorum, apricis ab omni noxio adflatu seclusa collibus. eadem qua Hyperborei degunt temperie. de iis privatim condidit volumen Amometus, sicut Hecataeus de Hyperboreis. Ab Attacoris gentes Thuni et Focari, et iam Indorum Casiri introrsus ad Scythas versi humanis corporibus vescuntur, Nomades quoque Indiae vagantur. Sunt qui ab aquilone contingi ab ipsis et Ciconas dixere et Brysaros.

(21.) Sed unde plane constent gentes Emodi montes 56 adsurgunt, Indorumque gens incipit non Eoo tantum mari

33 adiacens verum et meridiano quod Indicum appellavimus,
quaeque pars orienti adversa recto praetenditur spatio ad
flexum et initio Indici maris $\overline{\text{XVIII}}$. LXXV M passuum col-
ligit. deinde qua flectitur in meridiem $\overline{\text{XXIIII}}$. LXXV M pass.,
ut Eratosthenes tradit, usque ad Indum amnem qui est ab
57 occidente finis Indiae. Conplures autem totam ipsius longi-
tudinem XL dierum noctiumque velifico navium cursu deter-
minavere, et a septentrione ad meridiem $\overline{\text{XXVIII}}$ L M passuum.
Agrippa longitudinis $\overline{\text{XXXIII}}$, latitudinis $\overline{\text{XXIII}}$ prodidit. Po-
sidonius ab aestivo solis ortu ad hibernum exortum metatus
est eam, adversam Galliam statuens, quam ab occidente ae-
stivo ad occidentem hibernum metabatur totam a favonio.
itaque adversam eius venti adflatu iuvari Indiam salubremque
58 fieri haut dubia ratione docuit. Alia illius caeli facies, alii
siderum ortus, binae aestates in anno, binae messes media
inter illas hieme etesiarum flatu, nostra vero bruma lenes
ibi aurae, mare navigabile. gentes et urbes quam innume-
rae, si quis omnis persequi velit. etenim patefacta est non
modo Alexandri Magni armis regumque qui successere, cir-
cumvectis etiam in Hyrcanium mare et Caspium Seleuco et
Antiocho praefectoque classis eorum Patrocle, verum et
aliis auctoribus Graecis, qui cum regibus Indicis morati,
sicut Megasthenes et Dionysius a Philadelpho missus, ex ea
59 causa viris quoque gentium prodidere. Non tamen est dili-
gentiae locus, adeo diversa et incredibilia traduntur. Alex-
andri Magni comites in eo tractu Indiae quem armis subege-
runt scripserunt V milia oppidorum fuisse, nullum Coo minus,
gentium VIIII, Indiamque tertiam partem esse terrarum
omnium, multitudinem populorum innumeram, probabili sane
ratione. Indi enim gentium prope soli numquam migravere
finibus suis. colliguntur a Libero Patre ad Alexandrum
Magnum reges eorum CLIII, annis VI mil. CCCCLI adiciunt
60 et menses III. Amnium mira vastitas. proditur Alexandrum
nullo die minus stadia DC navigasse in Indo nec potuisse
ante menses V enavigare adiectis paucis diebus, et tamen
minorem Gange esse constat. Seneca etiam apud nos
temptata Indiae commentatione LX amnis eius prodidit,
gentis CXVIII. Par labos sit montis enumerare. iunguntur

inter se Imaus, Emodus, Paropanisus, Caucasus, a quibus
tota decurrit in planitiem inmensam et Aegypto similem. 61
Verum ut terrena demonstratio intellegatur, Alexandri Magni
vestigiis insistimus. Diognetus et Baeton itinerum eius men-
sores scripsere a portis Caspiis Hecatompylon Parthorum
quot diximus milia esse, inde Alexandriam Arion, quam ur- 44
bem is rex condidit, DLXXV mil., Prophthasiam Drangarum
CXCVIIII mil.; Arachosiorum oppidum DLXV mil., Or-
tospanum CCL mil., inde ad Alexandri oppidum L M. In 62
quibusdam exemplaribus diversi numeri reperiuntur. hanc
urbem sub ipso Caucaso esse positam. ab ea ad flumen Co-
pheta et oppidum Indorum Peucolatim CCXXXVII mil.,
unde ad flumen Indum et oppidum Taxilla LX mil., ad Hy-
daspen fluvium clarum CXX mil., ad Hypasim non ignobi-
liorem XXIX. CCCXC, qui fuit Alexandri itinerum terminus
exsuperato tamen amne arisque in adversa ripa dicatis. epi-
stolae quoque regis ipsius consentiunt his. Reliqua inde 63
Seleuco Nicatori peragrata sunt. ad Sydrum CLXVIII mil.,
Iomanen amnem tantundem (aliqua exemplaria adiciunt V
milia passuum). inde ad Gangen CXII mil., ad Rhodaphan
DLXVIIII mil. (alii CCCXXV mil. in hoc spatio produnt), ad
Calinipaza oppidum CLXVII D (alii CCLXV M), inde ad
confluentem Iomanis amnis et Gangis DCXXV M (plerique
adiciunt XIII mil.), ad oppidumque Palibothra CCCCXXV,
ad ostium Gangis DCXXXVII D pass. Gentes quas memorare 64
non pigeat a montibus Emodis, quorum promontorium Imaus
vocatur incolarum lingua nivosum significante, Isari, Cosyri,
Izi, et per iuga Chisiotosagi, multarumque gentium cogno-
men Brachmanae, quorum Maccocalingae. flumina Prinas et
Cainas, quod in Gangen influit, ambo navigabilia. gentes Calin-
gae mari proxumi, et supra Mandei, Malli quorum mons Mal-
lus, finisque tractus eius Ganges.

18. (22.) Hunc alii incertis fontibus ut Nilum rigantem- 65
que vicina eodem modo, alii in Scythicis montibus nasci di-
xerunt. influere in eum XVIIII amnis, ex iis navigabilis praeter
iam dictos Crenaccam, Rhamnumbovam, Casuagum, Sonum.
alii cum magno fragore ipsius statim fontis erumpere, deiectum-
que per scopulosa et abrupta, ubi primum mollis planities con-

tingat, in quodam lacu hospitari, inde lenem fluere, ubi
minumum, VII milia passuum latitudine, ubi modicum,
stadiorum C, altitudine nusquam minore passuum XX, no-
vissima gente Gangaridum Calingarum. regia Protalis vo-
catur.
66 19. Regi LX M peditum, equites M, elephanti DCC in pro-
cinctu bellorum excubant. namque vita mitioribus populis Indo-
rum multipartita degitur. tellurem exercent, militiam alii ca-
pessunt, mercis alii suas evehunt externasque invehunt, res pu-
blicas optimi ditissimique temperant, iudicia reddunt, regibus
adsident. quintum genus celebratae illic et prope in religionem
versae sapientiae deditum voluntaria semper morte vitam ac-
censo prius rogo finit. unum super haec est semiferum ac plenum
laboris inmensi et, quo supra dicta continentur, venandi ele-
phantes domandique. his arant, his vehuntur, haec maxume
novere pecuaria, his militant dimicantque pro finibus. de-
67 lectum in bella vires et aetas atque magnitudo faciunt. In-
sula in Gange est magnae amplitudinis gentem continens
unam, nomine Modogalingam. Ultra siti sunt Modubae, Mo-
lindae, Uberae cum oppido eiusdem nominis magnifico, Mo-
dresi, Preti, Caloae, Sasuri, Fasulae, Colobae, Orumcolae,
Abali, Thalutae. rex horum peditum L M, equitum IIII M,
elephantorum CCCC in armis habet. Validior deinde gens
Andarae, plurumis vicis, XXX oppidis quae muris turribus-
que muniuntur, regi praebet peditum C M, equitum MM,
elephantos M. fertilissimi sunt auri Dardae, Setae vero et
68 argenti. sed omnia in India prope, non modo in hoc tractu,
potentia claritateque antecedunt Prasii amplissima urbe di-
tissimaque Palibothra, unde quidam ipsam gentem Pali-
bothros vocant, immo vero tractum universum a Gange. regi
eorum peditum DC M, equitum XXX M, elephantorum VIIII M,
per omnis dies stipendiantur, unde coniectatio ingens opum
69 est. Ab his in interiore situ Monedes et Suari, quorum mons
Maleus in quo umbrae ad septentrionem cadunt hieme, ae-
state in austrum, per senos menses. septentriones eo tractu
semel anno adparere, nec nisi XV diebus, Baeton auctor est,
hoc idem pluribus locis Indiae fieri Megasthenes. austrinum
polum Indi Diamasa vocant. Amnis Iomanes in Gangen per

Palibothros decurrit inter oppida Methora et Chrysobora.
A Gange versa ad meridiem plaga tinguntur sole populi, iam 70
quidem infecti, nondum tamen Aethiopum modo exusti, quan-
tum ad Indum accedunt tantum colore praeferunt sidus. In-
dus statim a Prasiorum gente, quorum in montanis Pygmaei
traduntur. Artemidorus inter duos amnis $\overline{XXI}$ M pass. inter-
esse tradit.

20. (23.) Indus incolis Sindus appellatus in iugo Cau- 71
casi montis quod vocatur Paropanisus adversus solis ortum
effusus et ipse undeviginti recipit amnis, sed clarissimos Hy-
daspen quattuor alios adferentem, Cantabam tris, per se vero
navigabilis Acesinum et Hysephim, quadam tamen aquarum
modestia nusquam latior L stadiis aut altior XV passibus,
amplissimam insulam efficiens quae Prasiane nominatur et
aliam minorem quae Patale. ipse per $\overline{XII}$. XL M pass. par- 72
cissimis auctoribus navigatus et quodam solis comitatu in oc-
casum versus oceano infunditur. Mensuram ora ad eum po-
nam, ut invenio, generatim, quamquam inter se nullae con-
gruunt. Ab ostio Gangis ad promontorium Calingon et oppi-
dum Dandaguda DCXXV mil. passuum, ad Tropina $\overline{XII}$. XXV
M pass., ad Perimulae promontorium, ubi est celeberrimum
Indiae emporium, DCCL, ad oppidum in insula quam supra
diximus Patalam DCXX M pass. Gentes montanae inter eum 73
et Iomanen Cesi, Cetriboni silvestres, deinde Megallae,
quorum regi D elephanti, peditum equitumque numerus in-
certus, Chrysei, Parasangae, Asmagi, tigri fera scatentes.
armant peditum XXX mil., elephantos CCC, equites DCCC.
hos Indus includit montium corona circumdatos et solitudini-
bus per DCXXV M. Infra solitudines Dari, Surae, iterumque
solitudines per CLXXXVII M pass. plerumque harenis am-
bientibus haut alio modo quam insulas mari. Infra deserta 74
haec Maltecorae, Singae, Marohae, Rarungae, Morontes.
Hi montium qui perpetuo tractu ad oceani oram pertinent in-
colae liberi et regum expertes multis urbibus montanos opti-
nent collis. Nareae deinde, quos claudit mons altissimus In-
dicorum Capitalia. huius incolae alio latere late auri et ar-
genti metalla fodiunt. Ab iis Oratae, quorum regi elephanti 75
quidem decem, sed amplae vires peditum, Suarataratae, et

hi sub rege elephantos non alunt fiducia equitum peditum-
que, Odonbeores, Arabastrae et Horacae urbe pulchra fossis
palustribus munita per quas crocodili humani corporis avi-
dissimi aditum nisi ponte non dant. et aliud apud illos lauda-
tur oppidum Automula, inpositum litori, V amnium in unum
confluente concursu, emporio nobili. regi eorum elephanti
M DC, peditum CL M, equitum V M. pauperior Charmarum
76 rex elephantos LX parvasque reliquas viris habet. Ab his
gens Pandae, sola Indorum regnata feminis. unam Herculi
sexus eius genitam ferunt ob idque gratiorem, praecipuo
regno donatam. ab ea deducentes originem imperitant CCC
oppidis, peditum CL M, elephantis D, post quam CCC urbium
seriem Darangae, Posingae, Butae, Gogaraei, Umbrae, Ne-
reae, Brancosi, Nobundae, Cocondae, Nesei, Palatitae,
Salobriasae, Olostrae Patalam insulam attingentes, a cuius
extremo litore ad Caspias portas XVIIII. XXV M produntur.
77 Hinc deinde adcolunt Indum adversus eum scandente demon-
stratione Athoae, Bolingae, Gallitalutae, Dimuri, Megari,
Ardabae, Mesae. ab his Uri, Silae, mox deserta in CCL M
passuum. quibus exsuperatis Organagae, Abortae, Bassuer-
tae, et ab his solitudines prioribus pares. dein Sorofages,
Arbae, Marogomatrae Umbrittaeque, quorum XII nationes
singulisque binae urbes, Asini trium urbium incolae. caput
eorum Bucephala Alexandri regis equo cui fuerat hoc nomen
78 ibi sepulto conditum. montani super hos Caucaso subiecti
Soseadae, Sondrae, transgressisque Indum et cum eo decur-
rentibus Samarabriae, Sambraceni, Bisambritae, Orsi, Anti-
xeni, Taxilae cum urbe celebri, iam in plana demisso tractu
cui universo nomen Amendae. populi quattuor, Peucolitae,
Arsagalitae, Geretae, Assoi. etenim plerique ab occidente
non Indo amne determinant, sed adiciunt quattuor satrapias,
Gedrosos, Arachotas, Arios, Paropanisadas, ultimo fine Co-
phete fluvio, quae omnia Ariorum esse aliis placet.
79 21. Nec non et Nysam urbem plerique Indiae adscri-
bunt montemque Merum Libero Patri sacrum, unde origo fa-
bulae Iovis femine editum. item Aspaganos gentem vitis et
lauri et buxi pomorumque omnium in Graecia nascentium
fertilem. quae memoranda et prope fabulosa de fertilitate

terrae et genere frugum arborumque aut ferarum ac volu-
crum et aliorum animalium traduntur suis quaeque locis in re-
liqua parte operis conmemorabuntur, quattuor vero satrapiae
mox paulo, ad Taprobanen insulam festinante animo. sed 80
ante sunt aliae: Patale quam significavimus in ipsis faucibus 71
Indi, triquetra figura, CCXX M passuum latitudine. extra
ostium Indi Chryse et Argyre, fertiles metallis, ut credo.
nam quod aliqui tradidere aureum argenteumque iis solum
esse haut facile crediderim. ab iis XX M pass. Crocala, ab
ea XII M pass. Bibaga ostreis et conchyliis referta, dein To-
ralliba VIII M pass. a supra dicta, multaeque ignobiles.

22. (24.) Taprobanen alterum orbem terrarum esse 81
diu existumatum est Antichthonum appellatione. ut insulam
liqueret esse Alexandri Magni aetas resque praestitere.
Onesicritus classis eius praefectus elephantos ibi maiores
bellicosioresque quam in India gigni scripsit, Megasthenes
flumine dividi, incolasque Palaeogonos appellari, auri mar-
garitarumque grandium fertiliores quam Indos. Eratosthenes
et mensuram prodidit, longitudinis VII M stad., latitudinis
V M, nec urbis esse sed vicos DCC. Incipit ab Eoo mari 82
inter ortum occasumque solis Indiae praetenta et quondam
credita XX dierum navigatione a Prasiana gente distare, mox,
quia papyraceis navibus armamentisque Nili peteretur, ad
nostrarum navium cursus VII dierum intervallo taxata.
Mare interest vadosum, senis non amplius altitudinis passi-
bus, sed certis canalibus ita profundum ut nullae ancorae si-
dant. ob id navibus utrimque prorae, ne per angustias alvei
circumagi sit necesse. magnitudo ad terna milia amphorum.
siderum in navigando nulla observatio, septentrio non cer- 83
nitur, sed volucres secum vehunt emittentes saepius, meatum-
que earum terram petentium comitantur. nec plus quaternis
mensibus anno navigant. cavent a solstitio maxume centum
dies, tunc illo mari hiberno. Hactenus a priscis memorata. 84
nobis diligentior notitia Claudi principatu contigit legatis
etiam ex insula advectis. id accidit hoc modo. Anni Plo-
cami, qui maris Rubri vectigal a fisco redemerat, libertus
circa Arabiam navigans Aquilonibus raptus praeter Carma-
niam, XV. die Hippuros portum eius invectus, hospitali regis

clementia sex mensum tempore imbutus adloquio percontanti
85 postea narravit Romanos et Caesarem. mirum in modum in au-
ditis iustitiam ille suspexit, quod pares pondere denarii essent
in captiva pecunia, cum diversae imagines indicarent a pluribus
factos. et hoc maxume sollicitatus ad amicitiam legatos IIII
misit principe eorum Rachia. ex iis cognitum D esse oppida,
portum contra meridiem adpositum oppido Palaesimundo
86 omnium ibi clarissimo ac regiae CC M plebis. stagnum intus
Megisba CCCLXXV M passuum ambitu, insulas pabuli tan-
tum fertilis conplexum. ex eo duos amnis erumpere, Pa-
laesimundum iuxta oppidum eiusdem nominis influentem in
portum III alveis, V stadiorum artissimo, XV amplissimo,
alterum ad septentriones Indiamque versum, Cydara nomine.
proxumum esse Indiae promontorium quod vocetur Colia-
cum, quatridui navigatione, medio in cursu Solis insula oc-
87 currente. mare id colore perviridi, praeterea fruticosum
arboribus, iubas earum gubernaculis deterentibus. Septen-
triones vergiliasque apud nos veluti novo caelo mirabantur,
ne lunam quidem apud ipsos nisi ab octava ad XVI. supra
terram adspici fatentes, Canopum lucere noctibus, sidus in-
gens et clarum. sed maxume mirum iis erat umbras suas in
nostrum caelum cadere, non in suum, solemque a laeva oriri
88 et in dexteram occidere potius quam e diverso. Iidem nar-
ravere latus insulae quod praetenderetur Indiae X M stad.
esse ab oriente hiberno. ultra montis Emodos Seras quoque
ab ipsis adspici notos etiam conmercio, patrem Rachiae con-
measse eo, advenis sibi Seras occursare. ipsos vero exce-
dere hominum magnitudinem, rutilis comis, caeruleis oculis,
oris sono truci, nullo conmercio linguae. cetera eadem quae
nostri negotiatores. fluminis ulteriore ripa mercis positas
iuxta venalia tolli ab his, si placeat permutatio, non aliter
odio iustiore luxuriae quam si perducta mens illuc usque
89 cogitet quid et quo petatur et quare. Sed ne Taprobane
quidem, quamvis extra orbem a natura relegata, nostris vi-
tiis caret. aurum argentumque et ibi in pretio. marmor te-
studinis simile, margaritae gemmaeque in honore multo,
praestantiorum et totius luxuriae nostrae cumulus. Ipsorum
opes maiores esse dicebant, sed apud nos opulentiae maio-

rem usum. servom nemini, non in diem aut interdiu som-
num, aedificia modice ab humo exstantia, annonam num-
quam augeri, non fora litisve esse, coli Herculem, eligi re-
gem a populo senecta clementiaque liberos non habentem, et
si postea gignat, abdicari, ne fiat hereditarium regnum. re- 90
ctores ei a populo XXX dari, nec nisi plurium sententia
quemquam capitis damnari. sic quoque appellationem esse
ad populum. LXX iudices dari. si liberent ii reum, amplius
triginta iis nullam esse dignationem, gravissimo probro. regi
cultum Liberi Patris, ceteris Arabum. regem, si quid delin- 91
quat, morte multari, nullo interimente, aversantibus cunctis
et conmercia etiam sermonis negantibus, festa venatione ab-
sumi, gratissimam eam tigribus elephantisque constare.
agros diligenter coli, vitis usum non esse, pomis abundare.
esse et in piscatu voluptatem, testudinum maxume, quarum
superficie familias habitantium contegi. tanta reperiri magni-
tudine. vitam hominum C annis modicam. Haec conperta de
Taprobane.

(25.) Quattuor satrapiae quas in hunc locum distulimus 92
ita se habent. 79

23. A proxumis Indo gentibus montana. Capisene ha-
buit Capisam urbem quam diruit Cyrus. Arachosia cum flu-
mine et oppido eiusdem nominis, quod quidam Cutim dixere,
a Samiramide conditum. amnis Erymanthus praefluens Para-
bestan Arachosiorum. Proxumos iis a meridie ad partem
Arachotarum faciunt Dexendrusos, a septentrione Paropani-
siadas, Cartana oppidum sub Caucaso, quod postea Tetra-
gonis dictum. haec regio est ex adverso Bactrianorum,
deinde cuius oppidum Alexandria a conditore dictum. Syn-
draci, Dangalae, Parapinae, Catuces, Mazi. ad Caucasum
Cadrusi, oppidum ab Alexandro conditum. Infra haec omnia 93
ora ab Indo. Ariana regio ambusta fervoribus desertisque
circumdata, multa tamen interfusa opacitate cultores con-
gregat circa duos maxume fluvios, Tonberon et Arosapen.
oppidum Artacoanna, Arius amnis qui praefluit Alexandriam
ab Alexandro conditam. patet oppidum stadia XXX, multo-
que pulchrius sicut antiquius Artacabane, iterum ab Antiocho
munitum, stadia L. Dorisdorsigi gens. amnes Pharnacotis, 94

Ophradus. Prophthasia oppidum Zaraspadum, Drangae, Ever-
getae, Zarangae, Gedrusi, oppida Peucolis, Lyphorta, Me-
thorgon desertum, amnis Manais, Acutri gens, flumen Eo-
rum, gens Orbi, flumen navigabile Pomanus Pandarum finibus,
item Apirus Suarorum ostio portuosum, oppidum Condi-
gramma, flumen Cophes. influunt in eum navigabilia Sadda-
95 ros, Parospus, Sodanus. Arianae partem esse Darrintim aliqui
volunt, mensuramque produnt utriusque longitudinem $\overline{\text{XVIIII}}$.
L, latitudinem dimidio minorem quam Indiae. alii Gedrusos
et Sires posuere per CXXXVIII mil. passuum, mox Ichthyo-
phagos Oritas propria, non Indorum lingua loquentis per
CC mil. passuum. [Ichthyophagos omnis Alexander vetuit
piscibus vivere]. deinde posuere Arbiorum gentem per CC
mil. ultra deserta, dein Carmania ac Persis atque Arabia.
96 (26.) Sed priusquam generatim haec persequamur in-
dicari convenit quae prodit Onesicritus classe Alexandri cir-
cumvectus in mediterranea Persidis ex India, narrata proxume
a Iuba, deinde eam navigationem quae his annis conperta ser-
vatur hodie. Onesicriti et Nearchi navigatio nec nomina ha-
bet mansionum nec spatia, primumque Xylinepolis ab Alex-
andro condita, unde ceperunt exordium, iuxta quod flumen
97 aut ubi fuerit non satis explanatur. Haec tamen digna me-
moratu prodentur: Arbis oppidum a Nearcho conditum in
navigatione ea, flumen Nabrum navium capax, contra insula
distans LXX stadia, Alexandria condita a Leonnato iussu
Alexandri in finibus gentis, Argenus portu salubri, flumen
Tonberon navigabile, circa quod Pasirae. deinde Ichthyophagi
tam longo tractu ut XXX dierum spatio praenavigaverint, in-
sula quae Solis appellatur et eadem Nympharum cubile, ru-
bens, in qua nullum non animal absumitur incertis causis.
98 Ori gens, flumen Carmaniae Hyctanis portuosum et auro fer-
tile. ab eo primum septentriones adparuisse adnotavere,
arcturum neque omnibus cerni noctibus nec totis umquam
Achaemenidas usque illo tenuisse. aeris et ferri metalla et
arrenici ac mini exerceri. Inde promontorium Carmaniae est,
ex quo in adversam oram ad gentem Arabiae Macas traiectus
distat L M passuum. insulae III, quarum Oracla tantum habi-
tatur aquosa a continenti XXV M passuum. insulae IIII iam

in sinu ante Persida. circa has hydri marini vicenum cubito-
rum adnatantes terruere classem. insula Athothadrus, item 99
Gauratae, in quibus Gyani gens. flumen Hyperis in medio sinu
Persico, onerariarum navium capax, flumen Sitiogannus, quo
Pasargadas septumo die navigatur, flumen navigabile Phristi-
mus, insula sine nomine. flumen Granis modicarum navium per
Susianen fluit, dextra eius adcolunt Deximontani qui bitumen
perficiunt. flumen Zarotis ostio difficilis nisi peritis, insulae II
parvae. inde vadosa navigatio palustri similis per euripos
tamen quosdam peragitur. ostium Euphratis. lacus quem 100
faciunt Eulaeus et Tigris iuxta Characem. inde Tigri Susa.
Festos dies ibi agentem Alexandrum invenerunt septumo
mense, postquam digressus ab iis fuerat Patalis, tertio navi-
gationis. Sic Alexandri classis navigavit. postea a Syagro
Arabiae promontorio Patalen favonio quem hippalum ibi vo-
cant, peti certissimum videbatur $\overline{\text{XIIII}}$ XXXII M passuum ae-
stumatione. Secuta aetas propiorem cursum tutioremque iu- 101
dicavit, si ab eodem promontorio Sigerum portum Indiae pe-
teret. diuque ita navigatum est, donec conpendia invenit
mercator, lucroque India admota est. quippe omnibus annis
navigatur sagittariorum cohortibus inpositis. etenim piratae
maxume infestabant. Nec pigebit totum cursum ab Aegypto
exponere nunc primum certa notitia patescente. digna res,
nullo anno minus HS $\overline{\text{DL}}$ imperi nostri exhauriente India et
mercis remittente quae apud nos centuplicato veneant. Duo 102
milia passuum ab Alexandria abest oppidum Iuliopolis. inde
navigant Nilo Coptum CCCVIIII mil. passuum, qui cursus
Etesiis flantibus peragitur XII diebus. a Copto camelis itur
aquationum ratione mansionibus dispositis. prima appellatur
Hydreuma XXII mil., secunda in monte diei itinere, tertia in
altero Hydreumate a Copto XCV mil., deinde in monte. mox
ad Hydreuma Apollinis a Copto CLXXXIIII mil. pass., rur-
sus in monte. mox ad novom Hydreuma a Copto CCXXX 103
mil. pass. est et aliud Hydreuma vetus, Trogodyticum no-
minatur, ubi praesidium excubat, deverticulum duum milium.
distat a novo Hydreumate VII mil. passuum. inde Berenice
oppidum, ubi portus Rubri maris, a Copto CCLVII M pas-
suum. sed quia maior pars itineris conficitur noctibus propter

aestus et stativis dies absumuntur, totum a Copto Berenicen
104 iter duodecimo die peragitur. Navigare incipiunt aestate
media ante canis ortum aut ab exortu protinus, veniuntque
circiter XXX. die Ocelim Arabiae aut Canen turiferae regionis.
est et tertius portus qui vocatur Muza, quem Indica navigatio
non petit, nec nisi turis odorumque Arabicorum mercatores.
intus oppidum, regia eius, appellatur Sapphar, aliudque Save.
Indos autem petentibus utilissimum est ab Oceli egredi.
inde vento hippalo navigant diebus XL ad primum emporium Indiae Muzirim
non expetendum propter vicinos piratas qui optinent locum nomine Nitrias,
neque est abundans mercibus. praeterea longe a terra abest navium statio,
lintribusque adferuntur onera et egeruntur. regnabat
105 ibi, cum proderem haec, Caelobothras. Alius utilior portus
gentis Neacyndon, qui vocatur Becare. ibi regnabat Pandion,
longe ab emporio mediterraneo distante oppido quod vocatur
Modura. regio autem ex qua piper monoxylis lintribus
Becaren convehunt vocatur Cottonara, quae omnia gentium
portuumve aut oppidorum nomina apud neminem priorum
106 reperiuntur, quo adparet mutari locorum status. Ex India
renavigant mense Aegyptio Tybi incipiente, nostro decembri,
aut utique Mechiris Aegyptii intra diem sextum, quod fit intra
idus Ianuarias nostras. ita evenit ut eodem anno remeent.
navigant autem ex India vento volturno et, cum
intravere Rubrum mare, Africo vel austro. Nunc revertemur
ad propositum.

107 (27.) Carmaniae oram patere $\overline{\text{XII}}$ L M passuum
Nearchus scripsit. ab initio eius ad flumen Sabim C M passuum.
inde vineas coli et arva ad flumen Ananim XXV M
spatio. regio vocatur Armysia. oppida Carmaniae Zetis et
Alexandria.

(28.) Inrumpit deinde et in hac parte geminum mare
terras, quod Rubrum dixere nostri, Graeci Erythrum a rege
Erythra, aut, ut alii, solis repercussu talem reddi existumantes
colorem, alii ab harena terraque, alii tali aquae ipsius a
natura.

108 24. Sed in duos dividitur sinus. is qui ab oriente est
Persicus appellatur, $\overline{\text{XXV}}$ M passuum circuitu, ut Eratosthe-

nes tradit. ex adverso est Arabia, cuius $\overline{\text{XV}}$. M passuum lon-
gitudo. rursus altero ambitur sinu Arabico nominato. ocea-
num qui influit Azanium appellant. Persicum introitu V mil.
passuum latitudinis, alii IIII fecerunt. ab eo ad intumum si-
num recto cursu $\overline{\text{XI}}$. XXV M propemodum constat esse, et
situm eius humani capitis effigie. Onesicritus et Nearchus ab 109
Indo amne in sinum Persicum atque illinc Babylonem Euphra-
tis paludibus scripserunt $\overline{\text{XVII}}$. M passuum esse. In Carma-
niae angulo Chelonophagi, testudinum superficie casas tegen-
tes, carne vescentes. a flumine Arabi promontorium ipsum
inhabitant praeter capita toto corpore hirti coriisque piscium
vestiti.

25. Ab horum tractu Indiam versus Cascandrus de- 110
serta insula in oceano L M passuum traditur, iuxtaque eam
freto interfluente Stoides quaestuosa margaritis. A promon-
torio Carmanis iunguntur Armazaei. quidam interponunt Ar-
bios, CCCCXXI milia passuum toto litore. Ibi portus Mace-
donum et arae Alexandri in promontorio. amnes Siccanas,
dein Dratinus et Salsa. ab eo promontorium Themisteas, in- 111
sula Aphrodisias habitatur. Inde Persidis initium ad flumen
Oratim quo dividitur ab Elymaide. contra Persidem insulae
Psilos, Cassandra, Aracha cum monte praealto Neptuno sacra.
ipsa Persis adversus occasum sita optinet litore DL M pass.,
etiam in luxu dives, in Parthorum iam pridem translata nomen.
Horum de imperio nunc paucis.

(29.) Regna Parthorum XVIII sunt omnia. ita enim 112
dividunt provincias circa duo, ut diximus, maria, Rubrum 41
a meridie, Hyrcanium a septentrione. Es iis XI quae supe-
riora dicuntur incipiunt a confinio Armeniae Caspiisque lito-
ribus, pertinent ad Scythas cum quibus ex aequo degunt.
reliqua VII regna inferiora appellantur. Quod Parthos atti-
net, semper fuit Parthyaea in radicibus montium saepius dicto- 41
rum qui omnes has gentis praetexunt. Habet ab ortu Arios, 113
a meridie Carmaniam et Arianos, ab occasu Pratitas Medos,
a septentrione Hyrcanos, undique desertis cincta. ulteriores
Parthi Nomades appellantur. citra deserta ab occasu urbes
eorum quas diximus, Issatis et Calliope, ab oriente aestivo 44
Pyropum, ab hiberno Maria, in medio Hecatompylos, Arsace,

regio Nisiaea Parthyenes nobilis, ubi Alexandropolis a
conditore.
114 26. Necessarium est hoc in loco signare et Medorum
situm terrarumque faciem circumagere ad Persicum mare,
quo facilius dein reliqua noscantur. namque Media ab occasu
transversa obliqua Parthiae occurrens utraque regna prae-
cludit. Habet ergo ipsa ab ortu Caspios et Parthos, a meri-
die Sittacenen et Susianen et Persida, ab occasu Adiabenen,
115 a septentrione Armeniam. Persae Rubrum mare semper ad-
coluere, propter quod is sinus Persicus vocatur. regio ibi
maritima Ciribo, qua vero ipsa subit ad Medos Climax Me-
gale appellatur locus arduo montis ascensu per gradus, in-
troitu angusto, ad Persepolim caput regni dirutum ab Alex-
andro. praeterea habet in extremis finibus Laodiceam ab An-
116 tiocho conditam. Inde ab oriente Magi optinent Frasargida
castellum, in quo Cyri sepulchrum est, et horum Ecbatana
oppidum translatum ab Dario rege ad montis. Inter Parthos
et Arianos excurrunt Paraetaceni. his a gentibus et Euphrate
inferiora regna cluduntur. Reliqua dicemus a Mesopotamia
5,86 sq. excepto mucrone eius Arabumque populis in priore dictis
volumine.
117 (30.) Mesopotamia tota Assyriorum fuit, vicatim dis-
persa praeter Babyloniam et Ninum. Macedones eam in ur-
bis congregavere propter ubertatem soli. oppida praeter iam
dicta habet Seleuciam, Laodiceam, Artemitam, item in Arabum
gente qui Orei vocantur et Mardani Antiochiam quae a prae-
118 fecto Mesopotamiae Nicanore condita Arabis vocatur. Iun-
guntur his Arabes introrsus Eldamari, supra quos ad Palla-
contam flumen Bura oppidum, Salmani et Masei Arabes; Gor-
dyaeis vero iuncti Aloni, per quos Zerbis fluvius in Tigrim
cadit, Azones, Silici montani et Orontes, quorum ad occiden-
tem oppidum Gaugamela, item Sue in rupibus. Supra Silici
Classitrae, per quos Lycus ex Armenia fertur, Absithris ad
hibernum exortum, Acochis oppidum, mox in campestribus
119 oppida Diospage, Polytelia, Stratonice, Anthemus. In vi-
5,86 cinia Euphratis Nicephorion, quod diximus. Alexander ius-
ibid. sit condi propter loci opportunitatem. dicta est et in Zeug-
mate Apamea, ex qua orientem petentes excipit oppidum

Caphrena munitum, quondam stadiorum LXX amplitudine et
satraparum regia appellatum, quo tributa conferebantur, nunc
in arcem redactum. Durant, ut fuere, Thaebata et ductu 120
Pompei Magni terminus Romani imperi Oruros, a Zeugmate
CCL milibus passuum. Sunt qui tradunt Euphraten Gobaris
praefecti opere diductum, ubi eum diximus findi, ne prae- 5,89
cipiti cursu Babylona infestaret, ab Assyriis vero universis
appellatum Narmalchan, quod significat regium flumen. qua
derivatur oppidum fuit Agranis e maxumis, quod diruere Per-
sae. Babylon Chaldaicarum gentium caput diu summam cla- 121
ritatem inter urbis optinuit toto orbe, propter quam reliqua
pars Mesopotamiae Assyriaeque Babylonia appellata est,
LX milia passuum amplexa muris ducenos pedes altis, quin-
quagenos latis, in singulos pedes ternis digitis mensura am-
pliore quam nostra, interfluo Euphrate, mirabili opere utro-
que. durat adhuc ibi Iovis Beli templum. inventor hic fuit
sideralis scientiae. cetero ad solitudinem rediit exhausta 122
vicinitate Seleuciae ob id conditae a Nicatore intra nonage-
simum lapidem in confluente Euphratis fossa perducti atque
Tigris, quae tamen Babylonia cognominatur, libera hodie ac
sui iuris Macedonumque moris. ferunt ei plebis urbanae DC
M esse, situm vero moenium aquilae pandentis alas, agrum
totius orientis fertilissimum. invicem ad hanc exhauriendam
Ctesiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide
condidere Parthi, quod nunc caput est regnorum. et post-
quam nihil proficiebatur, nuper Vologesus rex aliud oppidum
Vologesocertam in vicino condidit. Sunt etiamnum in Meso- 123
potamia oppida Hipparenum, Chaldaeorum doctrina et hoc
sicut Babylon, iuxta fluvium Narragam, qui cadit in Narro-
gam, unde civitati nomen. muros Hipparenorum Persae di-
ruere. Orcheni quoque tertia Chaldaeorum doctrina in eo-
dem situ locantur ad meridiem versi. ab his Notitae et Oro-
thophanitae et Graeciaecha[illegible]e. Euphrate navigari Babylo- 124
nem e Persico mari CCCCXII M passuum tradunt Nearchus et
Onesicritus, qui vero postea scripsere ad Seleuciam CCCCXL
mil., Iuba a Babylone Characem CLXXV mil. passuum. fluere
aliqui ultra Babylona continuo alveo, priusquam distrahitur
ad rigua, LXXXVII mil., universo autem cursu $\overline{\text{XII}}$ M pass.

inconstantiam mensurae diversitas auctorum facit, cum Per-
sae quoque schoenos et parasangas alii alia mensura deter-
125 minent. ubi desiit alveo munire, ad confinium Characis ac-
cedente tractu, statim infestant Attali latrones, Arabum gens,
ultra quos Scenitae. ambitu vero Euphratis Nomades Ara-
5,87 biae usque ad deserta Syriae, unde in meridiem flecti eum
126 diximus, solitudines Palmyrenas relinquentem. Seleucia ab-
est a capite Mesopotamiae Euphraten navigantibus XI. XXV
mil. passuum, a mari Rubro, si Tigri navigetur, CCXX M,
a Zeugmate DCCXXIIII mil., Zeugma abest Seleucia Syriae
ad nostrum litus CLXXV mil. passuum. Haec est ibi latitudo
terrarum inter duo maria, Parthici vero regni DCCCCXVIII
mil. passuum.

(31.) Est etiamnum oppidum Mesopotamiae in ripa
Tigris circa confluentis, quod vocant Digbam.

127 27. Sed et de Tigri ipso dixisse conveniat. oritur in
regione Armeniae maioris fonte conspicuo in planitie. loco
nomen Elegosine est, ipsi qua tardior fluit Diglito. unde
concitatur, a celeritate Tigris incipit vocari. ita appellant
Medi sagittam. influit in lacum Aretissam omnia inlata pon-
dera sustinentem et nitrum nebulis exhalantem. unum genus
ei piscium est, idque transcurrentis non miscetur alveo sicut
128 neque e Tigri pisces in lacum transnatant. fertur autem et
cursu et colore dissimilis, transvectusque occurrente Tauro
monte in specum mergitur subterque lapsus a latere altero
eius erumpit. locus vocatur Zoroande. eundem esse mani-
festum est, quod demersa perfert. alterum deinde transit la-
cum qui Thespites appellatur rursumque in cuniculos mergi-
tur. post XXII mil. passuum circa Nymphaeum redditur.
tam vicinum Arsaniae fluere eum in regione Arrene Clau-
dius Caesar auctor est, ut, cum intumuere, confluant nec ta-
men misceantur, leviorque Arsanias innatet IIII M ferme spa-
129 tio, mox divisus in Euphraten mergatur. Tigris autem ex
Armenia acceptis fluminibus claris Parthenia ac Nicephorione
25 Arabas Oreos Adiabenosque disterminans et quam diximus
Mesopotamiam faciens, lustratis montibus Gordyaeorum circa
Apameam Mesenes oppidum, citra Seleuciam Babyloniam
CXXV M passuum divisus in alveos duos, altero meridiem

ac Seleuciam petit Mesenen perfundens, altero ad septentrio-
nem flexus eiusdem gentis tergo campos Cauchas secat, ubi
remeavere aquae, Pasitigris appellatus. postea recipit ex 130
Media Choaspen, atque, ut diximus, inter Seleuciam et Cte- 122
siphontem vectus in lacus Chaldaicos se fundit, eosque LXX
M pass. amplitudine inplet. mox vasto alveo profusus dextra
Characis oppidi infertur mari Persico X mil. passuum ore.
Inter duorum amnium ostia XXV M passuum fuere aut, ut alii
tradunt, VII M, utroque navigabili. sed longo tempore Eu-
phraten praeclusere Orcheni et adcolae agros rigantes, nec
nisi per Tigrim defertur in mare. Proxuma Tigri regio Para- 131
potamia appellatur. in ea dictum est de Mesene. oppidum 129
eius Dabithac, et iungitur Chalonitis cum Ctesiphonte, non
palmetis modo verum et olea pomisque aliisque arbustis no-
bilis. ad eam pervenit Zagrus mons ex Armenia inter Medos
Adiabenosque veniens supra Paraetacenen et Persida. Chalo-
nitis abest a Perside CCCLXXX M passuum. tantum a Ca-
spio mari et Assyria abesse conpendio itineris aliqui tradunt.
Inter has gentis atque Mesenen Sittacene est, eadem Arbeli- 132
tis et Palaestine dicta. oppidum eius Sittace Graecorum ab
ortu, et Sabdata, ab occasu autem Antiochia inter duo flu-
mina Tigrim et Tornadotum. item Apameam, cui nomen An-
tiochus matris suae inposuit, Tigris circumfunditur. haec di-
viditur Archoo. Infra est Susiane, in qua vetus regia Per- 133
sarum Susa a Dario Hystaspis filio condita. abest a Seleucia
Babylonia CCCCL mil. passuum, tantundem ab Ecbatanis Me-
dorum per montem Carbantum. In septentrionali Tigris alveo
oppidum est Babytace. abest a Susis CXXXV M passuum.
Ibi mortalium solis aurum in odio. contrahunt id defodiunt-
que, ne cui sit in usu. Susianis ad orientem versus iunguntur
Oxii latrones et Mizaeorum XL populi liberae feritatis. Supra 134
eos parent Parthis Mardi et Saitae ii qui praetenduntur supra
Elymaida, quam Persidi in ora iunximus. Susa a Persico 111
mari absunt CCL mil. passuum. Qua subiit ad eam classis
Alexandri Pasitigri, vicus ad lacum Chaldaicum vocatur
Aple, unde Susa navigatione LX M D passuum absunt. Su-
sianis ab oriente proximi sunt Cossiaei, supra Cossiaeos ad
septentrionem Mesabatene sub monte Cambalido, qui est

135 Caucasi ramus, inde mollissimo transitu in Bactros. Susianen ab Elymaide disterminat amnis Eulaeus ortus in Medis modicoque spatio cuniculo conditus ac rursus exortus et per Mesabatenen lapsus. circumit arcem Susorum ac Dianae templum augustissimum illis gentibus, et ipse in magna caerimonia, siquidem reges non ex alio bibunt et ob id in longinqua portant. recipit amnis Hedypnon praeter Asylum Persarum venientem, Adunam ex Susianis. oppidum iuxta eum Magoa, a Charace XV mil. passuum. quidam hoc in extrema Susiane
136 ponunt solitudinibus proxumum. Infra Eulaeum Elymais est in ora iuncta Persidi, a flumine Orati ad Characem CCXL mil. passuum. oppida eius Seleucia et Socrate adposita monti
99 Casyro. Oram quae praeiacet minorum Syrtium vice diximus inaccessam coeno, plurumum limi deferentibus Brixa et Ortacea amnibus, madente et ipsa Elymaide in tantum ut nullus sit nisi circuitu eius ad Persida aditus. infestatur et serpentibus quos flumina deportant. pars eius maxume invia Characene vocatur ab oppido Arabiae claudente regna, de quo
137 dicemus exposita prius M. Agrippae sententia. namque is Mediam et Parthiam et Persidem ab oriente Indo, ab occidente Tigri, a septentrione Tauro, Caucaso, a meridie Rubro mari terminatas patere in longitudinem $\overline{XIII}$. XX mil. pass., in latitudinem DCCCXL prodidit. praeterea per se Mesopotamiam ab oriente Tigri, ab occasu Euphrate, a septentrione Tauro, a meridie mari Persico inclusam, lon-
138 gitudine DCCC mil. pass., latitudine CCCLX. Charax oppidum Persici sinus intumum, a quo Arabia Eudaemon cognominata excurrit, habitatur in colle manu facto inter confluentis, dextra Tigrim, laeva Eulaeum, III mil. pass. laxitate. conditum est primum ab Alexandro Magno. colonis ex urbe regia Durine quae tum interiit deductis militumque inutilibus ibi relictis Alexandriam appellari iusserat, pagumque Pellaeum a patria sua quem proprie Macedo-
139 num fecerat. flumina id oppidum expugnavere. postea restituit Antiochus quintus regum et suo nomine appellavit iterumque infestatum Pasines Saggonadaci filius, rex finitimorum Arabum, quem Iuba satrapen Antiochi fuisse falso tradit, oppositis molibus restituit nomenque suum dedit emu-

nito situ iuxta in longitudinem III mil. pass., in latitudinem
paulo minus. prius fuit a litore stadiis X (maritimum etiam
Vipsania porticus habet), Iuba vero prodente L M pass.,
nunc abesse a litore CXX M legati Arabum nostrique ne- 140
gotiatores qui inde venere adfirmant. nec ulla parte plus
aut celerius profecere terrae fluminibus invectae mari. id
mirum est, aestu longe ultra id accedente non percussas.
Hoc in loco ingenitum esse Dionysium terrarum orbis situs 141
recentissimum auctorem, quem ad commentanda omnia in
orientem praemiserit divos Augustus ituro in Armeniam ad
Parthicas Arabicasque res maiore filio, non me praeterit, nec
sum oblitus sui quemque situs diligentissimum auctorem vi- 3,2
sum nobis in introitu huius operis. in hac tamen parte arma
Romana sequi placet nobis Iubamque regem ad eundem
Gaium Caesarem scriptis voluminibus de eadem expeditione
Arabica.

28. (32.) Arabia gentium nullis postferenda amplitu- 142
dine longissima, a monte Amano, a regione Ciliciae Com-
magenisque descendit, ut diximus, multis gentibus eorum 5,85
deductis illo a Tigrane Magno, sponte vero ad mare no-
strum litusque Aegyptium, ut docuimus, nec non in media 5,65
Syriae ad Libanum montem penetrantibus Nubeis, quibus
iunguntur Ramisi, dein Taranei, dein Patami. ipsa vero 143
peninsula Arabia inter duo maria Rubrum Persicumque pro-
currens, quodam naturae artificio ad similitudinem atque
magnitudinem Italiae mari circumfusa, in eandem etiam caeli
partem nulla differentia spectat, haec quoque in illo situ
felix. Populos eius a nostro mari usque ad Palmyrenae soli-
tudines diximus, reliqua nunc peragemus. Nomadas inde 5,65 86
infestatoresque Chaldaeorum Scenitae, ut diximus, cludunt, 125
et ipsi vagi, sed a tabernaculis cognominati quae ciliciis
metantur ubi libuit. deinde Nabataei oppidum includunt 144
Petram nomine in convalle, paulo minus duum mil. passuum
amplitudinis, circumdatum montibus inaccessis, amne inter-
fluente. abest ab Gaza oppido litoris nostri DC M, a sinu
Persico CXXXV M. huc convenit utrumque bivium, eo-
rum qui et Syria Palmyram petiere et eorum qui ab Gaza
venerunt. A Petra incoluere Omani ad Characem usque 145

oppidis quondam claris a Samiramide conditis Besamnis et Soractia. nunc sunt solitudines. Deinde est oppidum quod Characenorum regi paret in Pasitigris ripa, Fora nomine, in quod a Petra conveniunt, Characemque inde XII M passuum secundo aestu navigant. et Parthico autem regno navigantibus vicus Teredon. infra confluentem Euphratis et Tigris laeva a flumine Chaldaei optinent, dextra
146 Nomades Scenitae. quidam et alia duo oppida longis intervallis Tigri praenavigari tradunt, Barbatiam, mox Dumatham, quod abesse a Petra dierum X navigatione, (negotiatores dicunt Characenorum regi parere), et Apameam sitam ubi restagnatio Euphratis cum Tigri confluat. itaque molientis incursionem Parthos operibus obiectis inundatione arceri.
147 Nunc a Charace diximus oram Epiphani primum exquisitam. Locus ubi Euphratis ostium fuit, flumen Salsum, promontorium Chaldone, voragini similius quam mari per L M pass. orae, flumen Achenum, deserta C M pass. usque ad insulam Barum, sinus Capeus quem adcolunt Gaulopes et Gattaei, sinus Gerraicus, oppidum Gerra V M pass. amplitudine turris
148 habet ex salis quadrati molibus. A litore L M passuum regio Attene. ex adverso Tyros insula totidem milibus a litore, plurumis margaritis celeberrima cum oppido eiusdem nominis, iuxtaque altera minor a promontorio eius XII M D passuum. ultra magnas adspici insulas tradunt ad quas non sit perventum, huius ambitu CXII M D passuum. a Perside longius esse, adiri uno alveo angusto. Insula Asclie, gentes Nocheti, Zurazi, Borgodi, Catharrei, Nomades, flumen Cy-
149 nos. Ultra navigationem inconpertam ab eo latere propter scopulos tradit Iuba praetermissa mentione oppidi Omanorum Batrasavaves et Omanae, quod priores celebrem portum Carmaniae fecere, item Homnae et Attanae, quae nunc oppida maxume celebrari a Persico mari nostri negotiatores dicunt. A flumine Canis, ut Iuba, mons adusto similis. gentes Epimaranitae, mox Ichthyophagi, insula deserta, gens Bathymi. Eblitaei montes, insula Omoenus, portus Mochorbe,
150 insulae Etaxalos, Inchobrice, gens Cadaei. insulae sine nominibus multae, celebres vero Isura, Rhinnea et proxuma in qua scriptae sunt stelae lapideae litteris incognitis,

Coboea portus, Bragae insulae desertae, gens Thaludaei, Dabanegoris regio, mons Orsa cum portu, sinus Duatus, insulae multae, mons Tricoryphos, regio Cardaleon, insulae Solanades, Cachinna, item Ichthyophagorum. dein Clari, litus Mamaeum, ubi auri metalla, regio Canauna, gentes Apitami, Casani, insula Devade, fons Coralis, Carphati, insulae Alaea, Amnamethus, gens Darrae. insulae 151
Chelonitis, Ichthyophagon multae, Odanda deserta, Basa, multae Sabaeorum. flumina Thanar, Amnum, insulae Doricae. fontes Daulotos, Dora. insulae Pteros, Labatanis, Coboris, Sambrachate et oppidum eodem nomine in continente. a meridie insulae multae, maxuma Camari. flumen Musecros, portus Laupas. Scenitae Sabaei, insulae multae, emporium eorum Acila, ex quo in Indiam navigatur. Regio Amithoscutta, Damnia, Mizi maiores et minores, 152
Drimati. Naumachaeorum promontorium contra Carmaniam distat L mil. passuum. mira res ibi traditur, Numenium ab Antiocho rege Mesenae praepositum ibi vicisse eodem die classe aestuque reverso iterum equitatu contra Persas dimicantem et gemina tropaea eodem in loco Iovi ac Neptuno statuisse. Insula in alto obiacet Ogyris, clara Erythra 153
rege ibi sepulto. distat a continente CXX mil. pass. circuitu CXII mil. passuum. nec minus altera clara in Azanio mari Dioscoridu, distans a Syagro extumo promontorio CCLXXX mil. pass. Reliqui in continente a noto etiamnum Autaritae, in montis VII dierum transitus. gentes Larendani et Catabani, Gebanitae pluribus oppidis, sed maxumis Nagia et Thomna, templorum LXV. haec est amplitudinis significatio. Promontorium, a quo ad continentem Trogodytarum L M 154
pass., Thoani, Actaei, Chatramotitae, Tonabei, Antidalei et Lexianae, Agraei, Cerbani, Sabaei Arabum propter tura clarissimi ad utraque maria porrectis gentibus. oppida eorum in Rubro litore Merme, Marma, Corolia, Sabatha, intus oppida Nascus, Cardava, Carnus et quo mercis odorum deferunt Thomala. pars eorum Atramitae, quorum caput 155
Sabota LX templa muris includens. regia tamen omnium Mariaba. sinum optinet XCIIII M pass. refertum insulis odoriferis. Atramitis in mediterranea iunguntur Minaei, mare

adcolunt Attalimitae oppido eiusdem nominis. iis iuncti Cha-
culatae. oppidum Sibi quod Graeci Apaten vocant, Arsi,
Codani, Varei oppido magno, Barasasaei, Lechieni, Sygaros
insula quam canes non intrant expositique circa litora er-
156 rando moriuntur. Sinus intumus in quo Laeanitae, qui no-
men ei dedere. regia eorum Agra et in sinu Laeana vel, ut
alii, Aelana. nam et ipsum sinum nostri Aelaniticum, Arte-
midorus Aleniticum, Iuba Laeniticum. Circuitus Arabiae a
Charace Laeana colligere proditur $\overline{XLVI}$. LXX M, Iuba paulo
minus $\overline{XL}$. M putat. latissima est a septentrione inter oppida
157 Heroeum et Characem. Nunc et reliqua mediterranea eius
dicantur. Nabataeis Thimaneos iunxerant veteres. nunc sunt
Taveni, Suelleni, Arraceni, Anageni, oppidum in quo omnis
negotiatio eius convenit. Hemuatae, Aualitae, oppida Do-
mata, Hegra. Tamudaei, oppidum Badanatha. Carrei, op-
pidum Carriati. Achoali, oppidum Foth, ac Minaei a rege
Cretae Minoe, ut existumant, originem trahentes, quorum
Carmaei. oppidum XIIII mil. passuum Marippa, Palmalacum
158 et ipsum non spernendum, item Carnon. Rhadamaei (et ho-
rum origo Rhadamanthus putatur, frater Minois), Homeritae
Massala oppido, Hamirei, Gedranitae, Amphryae, Ilisanitae,
Bachilitae, Samnaei, Amitaei oppidis Nessa et Cennesseri,
Zamareni oppidis Sagiatta, Canthace, Bacascami, Riphearma
oppidum, quo vocabulo hordeum appellant, Autei, Ethravi,
Cyrei, Elmatacei oppido Chode, Aiathuri in montibus op-
pido XX mil. passuum, in quo fons Aenuscabales, quod si-
159 gnificat camelorum oppidum. Ampelome colonia Milesiorum,
Athrida oppidum, Calingii, quorum Mariba oppidum signifi-
cat dominos omnium, oppida Palon, Murannimal iuxta flu-
men per quod Euphraten emergere putant, gentes Agrei et
Ammonii, oppidum Athenae, Caunaravi, quod significat di-
tissimos armento, Coranitae, Oesani, Ciani. fuerunt et
Graeca oppida Arethusa, Larisa, Chalcis, deleta variis bel-
160 lis. Romana arma solus in eam terram adhuc intulit Aelius
Gallus ex equestri ordine. nam C. Caesar Augusti filius
prospexit tantum Arabiam. Gallus oppida diruit non nomi-
nata auctoribus qui ante scripserant, Negranam, Nestum,
159 Nescam, Masugum, Caminacum, Labeciam, et supra dictam

Maribam circuitu VI mil. passuum, item Caripetam, quo longissime processit. Cetera explorata retulit: Nomadas lacte 161 et ferina carne vesci, reliquos vinum ut Indos palmis exprimere, oleum sesimae. numerosissimos esse Homeritas, Minaeos, fertilis agros palmetis arbustoque, in pecore divitias. Cerbanos et Agraeos armis praestare, maxume Chatramotitas. Carreis latissimos et fertilissimos agros. Sabaeos ditissimos silvarum fertilitate odorifera, auri metallis, agrorum riguis, mellis ceraeque proventu. de odoribus suo dicemus I. 12 volumine. Arabes mitrati degunt aut intonso crine, barba 162 abraditur praeterquam in superiore labro. aliis et haec intonsa. mirumque dictu ex innumeris populis pars aequa in conmerciis aut latrociniis degit. in universum gentes ditissimae, ut apud quas maxumae opes Romanorum Parthorumque subsidant, vendentibus quae e mari aut silvis capiunt, nihil invicem redimentibus.

(33.) Nunc reliquam oram Arabiae contrariam perse- 163 quemur. Timosthenes totum sinum quatridui navigatione in longitudinem taxavit, bidui in latitudinem, angustias VII mil. D passus, Eratosthenes ab ostio $\overline{\text{XIII}}$ mil. in quamque partem, Artemidorus Arabiae latere $\overline{\text{XVII}}$. L mil., 29. Trogodytico 164 vero $\overline{\text{XI}}$. XXXVII M D pass. Ptolemaida usque. Agrippa $\overline{\text{XVII}}$. XXII mil. passuum sine differentia laterum. plerique latitudinem CCCCLXXV prodiderunt, faucisque hiberno orienti obversas alii XII, alii XV mil. passuum patere. Situs 165 autem ita se habet: A sinu Laeanitico alter sinus quem Arabes Soean vocant, in quo Heroon oppidum est. fuit et Cambysu inter Nelos et Marchadas deductis eo aegris exercitus. gens Tyron, Daneon portus, ex quo navigabilem alveum perducere in Nilum, qua parte ad Delta dictum decurrit, LXII 5,48 M D passuum intervallo, quod inter flumen et Rubrum mare interest, primus omnium Sesostris Aegypti rex cogitavit, mox Darius Persarum, deinde Ptolemaeus sequens, qui et duxit fossam latitudine pedum C, altitudine XL, in longitudinem XXXVII M D passuum usque ad Fontis amaros. ultra deterruit inundationis metus, excelsiore tribus cubitis 166 Rubro mari conperto quam terra Aegypti. aliqui non eam adferunt causam, sed ne inmisso mari corrumperetur aqua

Nili, quae sola potus praebet. Nihilominus iter totum terre-
nis frequentatur a mari Aegyptio, quod est triplex, unum a
Pelusio per harenas, in quo nisi calami defixi regant via non
167 reperitur subinde aura vestigia operiente. alterum vero II
mil. passuum ultra Casium montem, quod a LX mil. passuum
redit in Pelusiacam viam. adcolunt Arabes Autei. tertium a
Gerro, quod Agipsium vocant, per eosdem Arabes LX mil.
passuum propius, sed asperum montibus et inops aquarum.
eae viae omnes Arsinoen ducunt conditam sororis nomine in
sinu Carandra a Ptolemaeo Philadelpho, qui primus Trogo-
dyticen excussit, amnem qui Arsinoen praefluit Ptolemaeum
168 appellavit. mox oppidum parvom est Enum — alii pro hoc
Philoterias scribunt — deinde sunt Abasaei ex Trogodytarum
connubiis, Arabes feri, insulae Sarapine, Scytala, mox de-
serta ad Myoshormon, ubi fons Tatnos, mons Aeas, insula
Iambe, portus multi. Berenice, oppidum matris Philadelphi
103 nomine, ad quod iter a Copto diximus. Arabes Autei et Ze-
169 badei. (34.) Trogodytice, quam prisci Midoen, alii Michoe
dixere. mons Pentedactylos, insulae Stenae dirae aliquot,
Halonnesi non pauciores, Cardamine, Topazos, quae gem-
mae nomen dedit. sinus insulis refertus, ex iis quae Mareu
vocantur aquosae, quae Eranos sitientes. regum iis prae-
fecti fuere. Introrsus Candei, quos Ophiophagos vocant,
serpentibus vesci adsueti. neque alia regio fertilior earum.
170 Iuba, qui videtur diligentissime persecutus haec, omisit in
hoc tractu, nisi si exemplarium vitium est, Berenicen alteram
quae Panchrysos cognominata est et tertiam quae Epidires,
insignem loco. est enim sita in cervice longe procurrente,
ubi fauces Rubri maris VII mil. D passuum ab Arabia distant.
171 insula ibi Cytis, topazium ferens et ipsa. Ultra silvae, ubi
Ptolemais a Philadelpho condita ad venatus elephantorum,
ob id Epitheras cognominata, iuxta lacum Monoleum. Haec
2,183 est regio secundo volumine a nobis significata, in qua XLV
diebus ante solstitium totidemque postea hora sexta consu-
muntur umbrae, et in meridiem reliquis horis cadunt, ceteris
diebus in septentrionem, cum in Berenice quam primam
166 posuimus ipso die solstiti sexta hora umbrae in totum absu-
mantur nihilque adnotetur aliud novi, DCII mil. passuum in-

tervallo a Ptolemaide, res ingentis exempli locusque sub-
tilitatis inmensae, mundo ibi deprenso, cum indubitata ra-
tione umbrarum Eratosthenes mensuram terrae prodere inde
coeperit. Hinc Azanium mare, promontorium quod aliqui 172
Hispalum scripsere, lacus Mandalum, insula Colocasitis, et
in alto multae in quibus testudo pluruma. oppidum Suche,
insula Daphnidis, oppidum Aduliton. Aegyptiorum hoc servi
profugi a dominis condidere. Maxumum hic emporium 173
Trogodytarum, etiam Aethiopum, abest a Ptolemaide V die-
rum navigatione. deferunt plurumum ebur, rhinocerotum
cornua, hippopotamorum coria, celtium testudinum, sphin-
gia, mancipia. Supra Aethiopas Aroteras insulae quae
Aliaeu vocantur, item Bacchias et Antibacchias et Stratioton.
Hinc in ora Aethiopiae sinus incognitus, quod miremur, cum
ulteriora mercatores scrutentur. promontorium in quo fons
Cucios expetitus navigantibus. Ultra Isidis portus, X dierum 174
remigio ab oppido Adulitarum distans. in eum Trogodytis
myrra confertur. insulae ante portum duae Pseudopylae vo-
cantur, interiores totidem Pylae, in altera stelae lapideae
litteris ignotis. Ultra sinus Abalitu, dein insula Diodori et
aliae desertae, per continentem quoque deserta, oppidum
Gaza, promontorium et portus Mossylites, quo cinnamum
devehitur. hucusque Sesosis exercitum duxit. Aliqui unum 175
Aethiopiae oppidum ultra ponunt in litore Baricaza. a Mos-
sylico promontorio Atlanticum mare incipere volt Iuba prae-
ter Mauretanias suas Gadis usque navigandum coro, cuius
tota sententia hoc in loco subtrahenda non est. A promon-
torio Indorum quod vocatur Lepteacra, ab aliis Drepanum,
proponit recto cursu praeter Exustae et Malichu insulam $\overline{\mathrm{XV}}$
mil. passuum esse, inde ad locum quem vocant Sceneos
CCXXV M, inde ad insulam Sadanum CL mil. passuum. sic
fieri ad apertum mare $\overline{|\mathrm{XVIII}|}$ LXXV mil. passuum. Reliqui 176
omnes propter solis ardorem navigari posse non putave-
runt. quin et conmercia ipsa infestant ex insulis Arabes
Ascitae appellati, quoniam bubulos utres binos insternendo
ponte piraticam exercent sagittis venenatis. Gentis Trogo-
dytarum idem Iuba tradit Therothoas a venatu dictos, mirae
velocitatis, sicut Ichthyophagos, natantis ceu maris anima-

lia, Bangenos, Gangoras, Chalybas, Xoxinas, Sirechas, Da-
177 remas, Domazames. quin et adcolas Nili a Syene non Ae-
thiopum populos sed Arabum esse dicit usque Meroen, Solis
quoque oppidum, quod non procul Memphi in Aegypti situ
5,40 diximus, Arabas conditores habere. sunt et qui ulterio-
rem ripam Aethiopiae auferant adnectantque Africae. ripas
autem incoluere propter aquam. nos relicto cuiquē intelle-
gendi arbitrio oppida quo traduntur ordine utrimque ponemus.
178 (35.) A Syene prius Arabiae latere gens Catadupi,
deinde Syenitae, oppida Tacompson quam quidam appella-
verunt Ethicten, Aramum, Sesamos, Samduna, Masindoma-
cum, Arabeta et Boggia, Leupitorga, Tantarene, Mecindita,
Noa, Gloploa, Gystate, Megada, Lea, Renni, Nups, Direa,
Patigga, Bacata, Dumana, Rhadata, in quo felis aurea pro
deo colebatur, Boron in mediterraneo, Mallos proxumum
179 Meroen. sic prodit Bion. Iuba aliter: oppidum in monte
Megatichos inter Aegyptum et Aethiopiam, quod Arabes
Myrson vocaverunt, dein Tacompson, Aramum, Sesamum,
Piden, Mamuda, Orambin, Utoera, bituminis fontem, Amodita,
Prosda, Parenta, Mama, Tesatta, Gallas, Zoton, Graucomen,
Emeum, Pidisbotas, Hebdomecontacometas, Nometas in
tabernaculis viventis, Cysten, Macadagalen, Proaprimin, Nups,
Detrelin, Patim, Ganbreves, Magasneos, Segasmala, Crau-
dala, Denna, Cadeuma, Thena, Batha, Alana, Mascoa, Scam-
mos, Horam in insula, ab iis Abala, Androgalim, Seseren,
180 Mallos, Agolen. Ex Africae latere tradita sunt eodem no-
mine Tacompsos altera sive pars prioris, Moggore, Saea,
Edos, Plenariae, Pinnis, Magassa, Buma, Linthuma, Spin-
tum, Sydop, Censoe, Pindicitora, Acug, Orsum, Sausa,
Maumarum, Urbim, Molum, quod oppidum Graeci Hypaton
vocarunt, Pagoarca, Zmanes, unde elephanti incipiant,
Mambli, Berressa, Acetuma. fuit quondam et Epis oppidum
181 contra Meroen, antequam Bion scriberet deletum. Haec
sunt prodita usque Meroen, ex quibus hoc tempore nullum
prope utroque latere exstat. certe solitudines nuper renun-
tiavere principi Neroni missi ab eo milites praetoriani cum
tribuno ad explorandum, inter reliqua bella et Aethiopicum
cogitanti. Intravere autem et eo arma Romana divi Augusti

temporibus duce P. Petronio et ipso equestris ordinis prae-
fecto Aegypti. is oppida eorum expugnavit quae sola inve-
nimus quo dicemus ordine: Pselcim, Primin, Bocchin, Fo-
rum, Cabusin, Attemam, Stadasim, ubi Nilus praecipitans
se fragore auditum adcolis aufert. diripuit et Napata. lon- 182
gissime autem a Syene progressus est DCCCCLXX mil. pas-
suum. nec tamen arma Romana ibi solitudinem fecerunt,
Aegyptiorum bellis attrita est Aethiopia vicissim imperitando
serviendoque, clara et potens etiam usque ad Troiana bella
Memnone regnante. et Syriae imperitasse eam nostroque
litori aetate regis Cephei patet Andromedae fabulis. Simili 183
modo et de mensura eius varia prodidere, primus Dalion
ultra Meroen longe subvectus, mox Aristocreon et Basilis,
Simonides minor etiam quinquennio in Meroe moratus, cum
de Aethiopia scriberet. nam Timosthenes classium Philadel-
phi praefectus sine mensura dierum LX a Syene Meroen iter
prodidit, Eratosthenes DCXXV mil., Artemidorus DC mil.,
Sebosus ab Aegypti extremis $\overline{\text{LXVI}}$. LXXV mil. passuum,
unde proxume dicti $\overline{\text{XII}}$. L M. verum omnis haec finita nu- 184
per disputatio est, quoniam a Syene DCCCLXXI milia Ne-
ronis exploratores renuntiavere his modis: a Syene Hieran
sycaminon LIIII mil. pass., inde Tama LXXII mil. pass., re-
gionem Evonymiton Aethiopum primam CXX, Acinam LIIII
mil., Pittaram XXV, Tergedum CVI milia. insulam Gagauden
esse in medio tractu. inde primum visas avis psittacos et ab
altera, quae vocatur Articula, animal sphingion, a Tergedo
cynocephalos. inde Napata LXXX milia. oppidum id parvom
inter praedicta solum. ab eo ad insulam Meroen CCCLX M. 185
herbas circa Meroen demum viridiores, silvarum aliquid ad-
paruisse et rhinocerotum elephantorumque vestigia. ipsum
oppidum Meroen ab introitu insulae abesse LXX mil. pass.,
iuxtaque aliam insulam Tadu dextro subeuntibus alveo, quae
portum faceret. aedificia oppidi pauca. regnare feminam 186
Canagen, quod nomen multis iam annis ad reginas transiit.
delubrum Hammonis et ibi religiosum et toto tractu sacella.
cetero cum potirentur rerum Aethiopes, insula ea magnae
claritatis fuit. tradunt armatorum CCL mil. dare solitam, arti-
ficum IIII M alere. reges Aethiopum XLV et hodie traduntur.

187 30. Universa vero gens Aetheria appellata est, deinde
Atlantia, mox a Volcani filio Aethiope Aethiopia. Anima-
lium hominumque monstrificas effigies circa extremitates eius
gigni minime mirum artifici ad formanda corpora effigiesque
caelandas mobilitate ignea. ferunt certe ab orientis parte
intuma gentis esse sine naribus, aequali totius oris planitie,
188 alias superiore labro orbas, alias sine linguis. pars etiam ore
concreto et naribus carens uno tantum foramine spirat, po-
tumque calamis avenae trahit et grana eiusdem avenae sponte
provenientis ad vescendum. quibusdam pro sermone nutus
motusque membrorum est. quibusdam ante Ptolemaeum
Lathyrum Aegypti regem ignotus fuit usus ignium. quidam
et Pygmaeorum gentem prodiderunt inter paludis ex quibus
189 Nilus oriretur. In ora autem ubi desinunt continui mon-
tes ardentis similes rubent. Trogodytis et Rubro mari a Me-
roe tractus omnis superponitur, a Napata tridui in itinere
ad Rubrum litus aqua pluvia ad usum conpluribus locis ser-
vatur, fertilissima regione quae interest auri. Ulteriora
Adabuli Aethiopum gens tenent. dein contra Meroen Me-
gabarri, quos aliqui Adiabaros nominavere, oppidum habent
Apollinis. pars eorum Nomades, quae elephantis vescitur.
190 Ex adverso in Africae parte Macrobii, rursus a Megabarris
Memnones et Dabeli dierumque XX intervallo Critensi.
ultra eos Dochi, deinde Gymnetes semper nudi, mox An-
detae, Mothitae, Mesaches, Ipsodorae, atri coloris tota cor-
pora rubrica inlinunt. at ex Africae parte Medimni, dein
Nomades cynocephalorum lacte viventes, Aladi, Syrbotae
191 qui octonum cubitorum esse dicuntur. Aristocreon Libyae
latere a Meroe oppidum Tollen dierum V itinere tradit. inde
dierum XII Desar oppidum Aegyptiorum qui Psammetichum
fugerint. in eo prodente se CCC habitasse. contra in Ara-
bico latere Daron oppidum esse eorum. Bion autem Sapen
vocat quod ille Desar, et ipso nomine advenas ait signifi-
cari. caput eorum in insula Sembobitin, et tertium in Ara-
bia Sinat. inter montis autem et Nilum Simbarri sunt, Pa-
lugges, in ipsis vero montibus Asachae multis nationibus.
abesse a mari dicuntur dierum V itinere. vivont elephanto-
192 rum venatu. Insula in Nilo Semberritarum reginae paret.

ab ea Nubei Aethiopes dierum VIII itinere. oppidum eorum
Nilo inpositum Tenupsis. Sesambri, apud quos quadripedes
omnes sine auribus, etiam elephanti. ex Africae parte To-
nobari, Ptoenphae, qui canem pro rege habent, motu eius
imperia augurantes, Auruspi oppido longe a Nilo sito. postea
Archisarmi, Phaliges, Marigerri, Casmari. Bion et alia op- 193
pida in insulis tradit, a Sembobiti Meroen versus dierum
toto itinere XX. proxumae insulae oppidum Semberritarum
sub regina, et aliud Asara, alterius oppidum Darden. ter-
tiam Medoen vocant, in qua oppidum Asel. quartam eodem
quo oppidum nomine Garoden. inde per ripas oppida Na-
vos, Modundem, Andatim, Secundum, Collocat, Secande,
Navectabe, Cumi, Agroripse, Aegipam, Candrogari, Ara-
bam, Summaram. Regio supra Sirbitum, ubi desinunt mon- 194
tes, traditur a quibusdam habere maritimos Aethiopas, Nisa-
caethas, Nisytos, quod significat ternum et quaternum ocu-
lorum viros, non quia sic sint, sed quia sagittis praecipua
contemplatione utantur. ab ea vero parte Nili quae supra
Syrtis maiores oceanum meridianum protenditur Dalio voca-
tos esse dicit pluvia tantum aqua utentis Cisoros, Longom-
poros ab Oecalicibus dierum V itinere, Usibalcos, Isbelos,
Perusios, Ballios, Cispios. reliqua deserta, deinde fabu- 195
losi ad occidentem versus Nigroae, quorum rex unum oculum
in fronte habet, Agriophagi pantherarum et leonum maxume
carne viventes, Pamphagi omnia mandentes, Anthropo-
phagi humana carne vescentes, Cynamolgi caninis capitibus,
Artabatitae quadripedes, ferarum modo vagi. deinde He-
sperioe, Perorsi, quos in Mauretaniae confinio diximus. Pars 5,10
quaedam Aethiopum locustis tantum vivit fumo et sale dura-
tis in annua alimenta. ii quadragesimum annum vitae non ex-
cedunt. Aethiopum terram universam cum mari Rubro pa- 196
tere in longitudinem XXI. LXX mil. passuum, in latitudinem
cum superiore Aegypto XII. XCVII M Agrippa existumavit.
quidam longitudinem ita diviserunt: a Meroe Sirbitum XI
dierum navigationem, ab ea XV ad Dabellos, ab iis ad ocea-
num Aethiopicum VI dierum iter. in totum autem ab oceano
ad Meroen DCXXV M passuum esse inter auctores fere con- 184
venit, inde Syenen quantum diximus. Sita est Aethiopia ab 197

oriente hiberno ad occidentem hibernum. meridiano cardine silvae hebeno maxume virent, a media eius parte inminens mari mons excelsus aeternis ardet ignibus, Theon ochema dictus Graecis. a quo navigatio quatridui, promontorium quod Hesperu ceras vocatur confine Africae iuxta Aethiopas Hesperios. quidam et in eo tractu modicos collis amoena opacitate vestitos Aegipanum Satyrorumque produnt.

198 31. (36.) Insulas toto eo mari et Ephorus conpluris esse
tradidit et Eudoxus et Timosthenes, Clitarchus vero Alex-
andro rege renuntiat adeo divitem ut equos incolae talentis
auri permutarent, alteram, ubi sacer mons opacus silva re-
pertus esset, destillante arboribus odore mirae suavitatis.
Contra sinum Persicum Cerne nominatur insula adversa Ae-
thiopiae, cuius neque magnitudo neque intervallum a con-
tinente constat. Aethiopas tantum populos habere proditur.
199 Ephorus auctor est a Rubro mari navigantis in eam non
posse propter ardores ultra quasdam columnas (ita appellan-
tur parvae insulae) provehi. Polybius in extrema Maureta-
nia contra montem Atlantem a terra stadia VIII abesse pro-
didit Cernen, Nepos Cornelius ex adverso maxume Cartha-
ginis a continente pass. X M, non ampliorem circuitu MM.
Traditur et alia insula contra montem Atlantem, et ipsa
Atlantis appellata. ab ea V dierum praenavigationis solitu-
dines ad Aethiopas Hesperios et promontorium quod vocavi-
197 mus Hesperu ceras, inde primum circumagente se terrarum
200 fronte in occasum ac mare Atlanticum. Contra hoc quoque
promontorium Gorgades insulae narrantur, Gorgonum quon-
dam domus, bidui navigatione distantes a continente, ut tra-
dit Xenophon Lampsacenus. penetravit in eas Hanno Poe-
norum imperator prodiditque hirta feminarum corpora, viros
pernicitate evasisse, duarumque Gorgadum cutis argumenti
et miraculi gratia in Iunonis templo posuit spectatas usque
201 ad Carthaginem captam. Ultra has etiamnum duae Hesperi-
dum insulae narrantur, adeoque omnia circa hoc incerta sunt
ut Statius Sebosus a Gorgonum insulis praenavigatione Atlan-
tis dierum XL ad Hesperidum insulas cursum prodiderit, ab
iis ad Hesperu ceras unius. nec Mauretaniae insularum cer-
tior fama est. paucas modo constat esse ex adverso Autolo-

lum a Iuba repertas, in quibus Gaetulicam purpuram tinguere
instituerat.

32. (37.) Sunt qui ultra eas Fortunatas putant esse 202
quasdamque alias, quarum numero idem Sebosus etiam spa-
tia conplexus Iunoniam abesse a Gadibus DCCL mil. pass.
tradit. ab ea tantundem ad occasum versus Pluvialiam Ca-
prariamque. in Pluvialia non esse aquam nisi ex imbribus.
ab iis CCL mil. pass. Fortunatas contra laevam Mauretaniae
in VIII. horam solis, vocari Invallem convexitate et Plana-
siam a specie, Invallis circuitu CCC mil. passuum. arborum
ibi proceritatem ad CXIIII pedes adolescere. Iuba de 203
Fortunatis ita inquisivit: sub meridie quoque positas esse
prope occasum, a Purpurariis DCXXV mil. passuum, sic ut
CCL supra occasum navigetur, dein per CCCLXXV mil. pas-
suum ortus petatur. primam vocari Ombrion nullis aedificio-
rum vestigiis, habere in montibus stagnum, arbores similis
ferulae, ex quibus aqua exprimatur, e nigris amara, ex can-
didioribus potui iucunda. alteram insulam Iunoniam appel- 204
lari, in ea aediculam esse tantum lapide exstructam. ab ea
in vicino eodem nomine minorem, deinde Caprariam lacertis
grandibus refertam. in conspectu earum esse Ninguariam,
quae hoc nomen acceperit a perpetua nive, nebulosam.
proxumam ei Canariam, multitudine canum ingentis magnitu- 205
dinis, ex quibus perducti sunt Iubae duo. adparent vestigia
aedificiorum. cum omnes autem copia pomorum et avium
omnis generis abundent, hanc et palmetis caryotas ferentibus
ac nuce pinea abundare. esse copiam et mellis, papyrum quo-
que et siluros in amnibus gigni, infestari eas beluis quae ex-
pellantur adsidue putrescentibus.

(38.) Et abunde orbe terrarum extra intra indicato,
colligenda in artum mensura aequorum videtur. 33. Po- 206
lybius a Gaditano freto longitudinem directo cursu ad os
Maeotis $\overline{\text{XXXIIII}}$. XXXVII mil. D passuum prodidit, ab eodem
initio Siciliam $\overline{\text{XII}}$. L mil. passuum, Cretam CCCLXXV M
passuum, Rhodum CLXXXVII M D passuum, Chelidonias
tantundem, Cyprum CCXXV M passuum, inde Syriae Seleu-
ciam Pieriam CXV mil. passuum, quae conputatio efficit
$\overline{\text{XXIII}}$. XL M passuum. Agrippa hoc idem intervallum a freto 207

Gaditano ad sinum Issicum per longitudinem directam $\overline{\text{XXXIIII}}$. XL M passuum taxat, in quo haut scio an sit error numeri, quoniam idem a Siculo freto Alexandriam cursus $\overline{\text{XIII}}$. L mil. passuum tradidit. universus autem circuitus per sinus dictos ab eodem exordio colligit inter Maeotim lacum $\overline{\text{C}}$. LVIIII mil. passuum, Artemidorus adicit DCCLVI mil., idem cum Maeotide
208 $\overline{\text{CLXXIII}}$. XC M passuum esse tradidit. Haec est mensura inermium et pacata audacia fortunam provocantium hominum. nunc ipsarum partium magnitudo conparabitur, utcumque difficultatem adferet auctorum diversitas, aptissime tamen spectabitur ad longitudinem latitudine addita. est ergo ad hoc praescriptum Europae magnitudo $\overline{\text{LXXXII}}$. XCIIII mil. passuum. Africae (ut media ex omni varietate prodentium sumatur conputatio) efficit longitudo $\overline{\text{XXXVII}}$. XCIIII mil., latitudo, qua colitur, nusquam CCL milia passuum excedit.
209 sed quoniam a Cyrenaica eius parte DCCCCX milium passuum eam fecit Agrippa, deserta eius ad Garamantas usque, qua noscebantur, conplectens, universa mensura quae veniet in conparationem $\overline{\text{XLVI}}$. VIII mil. passuum efficit. Asiae longitudo in confesso est $\overline{\text{LXIII}}$. LXXV mil. passuum, latitudo sane conputetur ab Aethiopico mari Alexandriam iuxta Nilum sitam, ut per Meroen et per Syenen mensura currat, $\overline{\text{XVIII}}$.
210 LXXV mil. passuum. adparet ergo Europam paulo minus dimidia Asiae parte maiorem esse quam Asiam, eandem altero tanto et sexta parte Africae ampliorem quam Africam. quod si misceantur omnes summae, liquido patebit Europam totius terrae tertiam esse partem et octavam paulo amplius, Asiam vero quartam et quartamdecimam, Africam autem quintam et insuper sexagesimam.

211 (39.) His addemus etiamnum unam Graecae inventionis sententiam vel exquisitissimae subtilitatis, ut nihil desit in spectando terrarum situ, indicatisque regionibus noscatur et cum qua cuique societas sit sive cognatio dierum ac noctium, quibusque inter se pares umbrae et aequa mundi convexitas. ergo reddetur hoc etiam, terraeque universae in membra caeli digerentur.

212 34. Plura sunt segmenta mundi, quae nostri circulos appellavere, Graeci parallelos. Principium habet Indiae pars

versa ad austrum. patet usque Arabiam et Rubri maris adcolas. continentur Gedrosi, Carmanii, Persae, Elymaei, Parthyene, Aria, Susiane, Mesopotamia, Seleucia cognominata Babylonia, Arabia ad Petras usque, Syria Coele, Pelusium, Aegypti inferiora, quae Χώρα vocatur Alexandriae, Africae maritima, Cyrenaica oppida omnia, Thapsus, Adrumetum, Clupea, Carthago, Utica, uterque Hippo, Numidia, Mauretania utraque, Atlanticum mare, columnae Herculis. In hoc caeli circumplexu aequinocti die medio umbilicus quem gnomonem vocant VII pedes longus umbram non amplius IIII pedes longam reddit, noctis vero dieique longissima spatia XIIII horas aequinoctialis habent, brevissima ex contrario X. Sequens circulus incipit ab India vergente ad 213 occasum, vadit per medios Parthos, Persepolim, cituma Persidis, Arabiam citeriorem, Iudaeam, Libani montis adcolas, amplectitur Babylonem, Idumaeam, Samariam, Hierosolyma, Ascalonem, Iopen, Caesaream Phoenices, Ptolemaidem, Sidonem, Tyrum, Berytum, Botryn, Tripolim, Byblum, Antiochiam, Laodiceam, Seleuciam, Ciliciae maritima, Cypri austrina, Cretam, Lilybaeum in Sicilia, septentrionalia Africae et Numidiae. umbilicus aequinoctio XXXV pedum umbram XXIIII pedes longam facit, dies autem noxque maxuma XIIII horarum aequinoctialium est accedente quinta parte unius horae. Tertius circulus ab Indis Imavo proxumis oritur. ten- 214 dit per Caspias portas, Mediae proxuma, Cataoniam, Cappadociam, Taurum, Amanum, Issum, Cilicias portas, Solos, Tarsum, Cyprum, Pisidiam, Pamphyliae Siden, Lycaoniam, Lyciae Patara, Xanthum, Caunum, Rhodum, Coum, Halicarnasum, Cnidum, Dorida, Chium, Delum, Cycladas medias, Gythium, Malean, Argos, Laconicam, Elim, Olympiam, Messeniam Peloponnesi, Syracusas, Catinam, Siciliam mediam, Sardiniae austrina, Carteiam, Gadis. gnomonis C unciae umbram LXXVII unciarum faciunt. longissimus dies est aequinoctialium horarum XIIII atque dimidiae cum trigesima unius horae. Quarto subiacent circulo quae sunt 215 ab altero latere Imavi, Cappadociae austrina, Galatia, Mysia, Sardis, Zmyrna, Sipylus, Tmolus mons, Lydia, Caria, Ionia, Trallis, Colophon, Ephesus, Miletos, Chios, Samos,

Icarium mare, Cycladum septentrionales, Athenae, Megara,
Corinthus, Sicyon, Achaia, Patrae, Isthmos, Epirus, septen-
trionalia Siciliae, Narbonensis Galliae exortiva, Hispaniae
maritima a Carthagine nova et inde ad occasum. gnomoni
XXI pedum respondent umbrae XVI pedum. longissimus
dies habet aequinoctialis horas XIIII et duas tertias unius
216 horae. Quinto continentur segmento ab introitu Caspii ma-
ris Bactri, Iberia, Armenia, Mysia, Phrygia, Hellespontus,
Troas, Tenedus, Abydos, Scepsis, Ilium, Ida mons, Cy-
zicum, Lampsacum, Sinope, Amisum, Heraclea in Ponto,
Paphlagonia, Lemnus, Imbrus, Thasus, Cassandria, Thessa-
lia, Macedonia, Larisa, Amphipolis, Thessalonice, Pella,
Edessa, Beroea, Pharsalia, Carystum, Euboea Boeotum,
Chalcis, Delphi, Acarnania, Aetolia, Apollonia, Brundisium,
Tarentum, Thurii, Locri, Rhegium, Lucani, Neapolis, Pu-
teoli, Tuscum mare, Corsica, Baliares, Hispania media.
gnomoni septem pedes, umbris sex. magnitudo diei summa
217 horarum aequinoctialium XV. Sexta conprehensio, qua
continetur urbs Roma, amplectitur Caspias gentis, Cauca-
sum, septentrionalia Armeniae, Apolloniam supra Rhynda-
cum, Nicomediam, Nicaeam, Chalcedonem, Byzantium, Ly-
simachiam, Cherronesum, Melanem sinum, Abderam, Samo-
thraciam, Maroneam, Aenum, Bessicam, Thraciam, Maedi-
cam, Paeoniam, Illyrios, Durrachium, Canusium, Apuliae
extuma, Campaniam, Etruriam, Pisas, Lunam, Lucam, Ge-
nuam, Liguriam, Antipolim, Massiliam, Narbonem, Tarra-
conem, Hispaniam Tarraconensem mediam et inde per Lusi-
taniam. gnomoni pedes VIIII, umbrae VIII. longissima spa-
tia horarum aequinoctialium XV addita nona parte unius ho-
218 rae aut, ut Nigidio placuit, quinta. Septuma divisio ab al-
tera Caspii maris ora incipit, vadit supra Callatim, Bospo-
rum, Borysthenem, Tomos, Thraciae aversa, Triballos, Illy-
rici reliqua, Hadriaticum mare, Aquileiam, Altinum, Vene-
tiam, Vicetiam, Patavium, Veronam, Cremonam, Ravennam,
Anconam, Picenum, Marsos, Pelignos, Sabinos, Umbriam,
Ariminum, Bononiam, Placentiam, Mediolanum omniaque ab
Apennino, transque Alpis Galliam Aquitanicam, Viennam,
Pyrenaeum, Celtiberiam. umbilico XXXV pedum umbrae

XXXVI, ut tamen in parte Venetiae exaequetur umbra gno-
moni. amplissima dies horarum aequinoctialium XV et quin-
tarum partium horae trium. Hactenus antiquorum exacta 219
celebravimus. sequentium diligentissimi quod superest ter-
rarum tribus adsignavere segmentis: a Tanai per Maeotim
lacum et Sarmatas usque Borysthenen atque ita per Dacos
partemque Germaniae, Gallias, oceani litora amplexi, quod
esset horarum XVI, alterum per Hyperboreos et Britanniam
horarum XVII, postremum Scythicum a Ripaeis iugis in Thy- 220
len, in quo dies continuarentur, ut diximus, nocteque per vicis. 4,89
Iidem et ante principia quae fecimus posuere circulos duos:
primum per insulam Meroen et Ptolemaidem in Rubro mari
ad elephantorum venatus conditam, ubi longissimus dies XII
horarum esset, dimidia hora amplior, secundum per Syenen
Aegypti euntem, qui esset horarum XIII, iidemque singulis
dimidia horarum spatia usque ad ultimum adiecere circulis.
Et hactenus de terris.

Zeitschrift f. Alterthumswissenschaft 1848. Nr. 56:

„In der vorliegenden Ausgabe begrüssen wir die Frucht gewissenhaften Fleisses und inniger Befreundung mit den Schriften des Salust. Der Herr Herausgeber hat sich nirgends mit den Ergebnissen früherer Erklärer begnügt und diese ohne einzelne Prüfung in seine Ausgabe aufgenommen, sondern überall selbstständig geforscht und selbst da, wo die Untersuchung bereits als abgeschlossen erschien, diese von Neuem begonnen etc.“

Aus Schneidewin's Philologus I. (1846). S. 681.

„Die Ausgabe des Catilina und Iugurtha von Rud. Dietsch ist unstreitig die vollständigste und auch werthvollste Bearbeitung dieser Geschichtsbücher, und überhaupt eine der besten Erscheinungen auf dem Gebiete der latein. Litteratur, welche die letzten Jahre gebracht haben. Wiewohl der Verfasser in der Interpretation des Salust nicht wenige treffliche Vorgänger gehabt hat, so brachte er doch einen so selbstständigen Forschergeist zur Erklärung seines Autors mit, dass man sich wirklich verwundern muss, wie es nach den Arbeiten eines Fabri, Gerlach, Herzog und Kritz noch möglich war, so viel neues geben zu können. In der Kritik zeigt Hr. D. ganz den sichern Takt und die eindringende Schärfe der Hermann'schen Schule; es ist kaum eine schwierige Stelle, wo Hr. D. nicht zur Entscheidung einer schwankenden Leseart oder Interpretation ein neues gewichtiges Moment beigebracht hat. Für die Kenntniss und Erforschung des Sal. Sprachgebrauchs ist die Ausgabe des Hrn. D. epochemachend; seine scharfsinnigen Untersuchungen gehen bis in das kleinste Detail und erstrecken sich in umfassender Weise auf alle Erscheinungen der sprachlichen Darstellung, so dass der Commentar, namentlich zum Iugurtha, an neuen und sehr feinen Spracherörterungen überaus ergiebig geworden ist. Doch ist es nicht allein die kritisch-grammatische Exegese, die Hr. D. in seinem Commentare verfolgte; mit derselben Sorgfalt finden wir auch die im Sal. noch so vernachlässigte historische und antiquarische Seite der Erklärung bedacht. Hr. D. vergleicht immer genau die Nachrichten anderer Zeitgenossen und Historiker mit den Ueberlieferungen des Sal., prüft bei abweichenden Berichten mit Unbefangenheit und echt historischer Kritik die Glaubwürdigkeit seines Autors, giebt endlich in zahlreichen Anmerkungen sehr schätzbare Andeutungen, um das Urtheil über die historische Kunst des Sal. und die psychologische Würdigung seines Charakters festzustellen. Da so keine Seite der Erklärung unberücksihtigt geblieben und der Commentar bei dem compressen Druck sehr umfangreich geworden ist, so können wir die Ausgabe des Hrn. D. nicht in die Reihe der Schulausgaben stellen, wenn auch bei manchen Noten diese Tendenz mag vorgewaltet haben; die treffliche Arbeit ist, wie wir sie beurtheilen, bloss für Lehrer und Philologen bestimmt und verdient auch die volle Beachtung der römischen Geschichtsforscher und Litterarhistoriker.“

Karl Halm.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI XXXVII.

RECOGNOVIT ATQUE INDICIBUS INSTRUXIT

LUDOVICUS IANUS.

VOL. II. LIBB. VII—XV.

LIPSIAE

SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLVI.

PRAEFATIO.

Longiore quam speraveram intervallo quod primum Plinii volumen sequitur hoc secundum, id nullam ob aliam causam est factum, nisi quod interim inventum est novum idque maximum eius parandi adiumentum et subsidium. Iam enim rem me confecisse putabam, iam dimidia fere pars typis erat descripta, quum increbruit fama a *Fredegario Moneo*, qui Heidelbergae nunc philologiam privatim docet, inventas esse vetustissimi codicis rescripti reliquias ad undecimum librum Plinianae Naturalis historiae pertinentes, et ad eos qui sequuntur usque ad quintum decimum. Quo rumore ad me perlato quid aliud mihi fuit faciendum quam ut intermitterem inceptum opus, ne fraudaretur hoc tanto adiumento? Atque a peritis percontatus audivi illas codicis rescripti reliquias paucos post menses in lucem editum iri sumptibus *Friderici Andreae Perthes*, quem de Silligiano Plinio optime esse meritum inter omnes constat. Id sicut mihi nuntiatum ita factum est; sed multo maior quam putaveram inde mihi obortus est labor; cursum coactus sum non iterare tantummodo, sed aliter instituere, quum novum eumque fide valde dignum nactus essem ducem, sed quem non temere sequi mihi liceret. Ut enim codicis vetustas me monebat ut eius potissimum premerem vestigia, ita me non fugit satis mendosum esse exemplar. Quamvis ergo diligenti usus fuerim circumspectione atque accurata consideratione, tamen vereor, ne hic illic non rectam viam videar iniisse.

De hoc codice rescripto quoniam et verba feci apud philologos Hamburgum congressos et egi in Monacensibus nuntiis litterariis, hic ponam ea tantum quae videantur prorsus esse necessaria, ut quanti sit pretii vere possit iudicari. Et invenit eum Moneus, ut ipse refert, in bibliotheca monasterii ad *S. Paulum* in valle Lavantina Carinthiae, quo translatus est e monasterio *S. Blasii*, quod est in silva nigra, sed et tegumentum codicis et inscriptio vetus: *liber augie maioris* demonstrat eum antea fuisse

servatum in bibliotheca monasterii *Augiae maioris* vel *divitis* (Reichenau), quod est in lacus Brigantini insula, quo statuit ille eum secum adportasse episcopum quendam Veronensem.

Exstant formae minoris folia CXXVI codicis Pliniani, quem propter rotundas litteras unciales Moneus censet exaratum esse seculo quarto èxeunte vel ineunte quinto; at eadem forma litterarum etiam sexti seculi librarios esse usos pro certo est habendum. Vetusta autem illa scriptura deleta in his membranis scriptus est S. Hieronymi commentarius in Ecclesiasticum Longobardicis litteris, seculo, ut videtur, octavo.

Compluribus locis hoc codice homines docti qui ante Harduinum Plinii Naturalem historiam curaverunt typis edendam defenduntur a culpa interpolationis, quum quae illi scripserunt adhuc in nullo manu scripto codice reperta hic saepe referat; alias consentit cum Riccardiano (R) et Parisino I. (a), alias cum Chiffletiano (Θ), alias cum Toletano (T) et Parisino II. (d). Supplementa adhuc tantum e margine codicis Vaticani (D) a me excussi nota in eo quoque leguntur; explentur praeterea lacunae nondum animadversae lib. XIIII. §§. 36. 47. 140, lib. XV. §. 59; et lib. XIII. §. 38. leguntur ea verba, quae, quum in exemplaribus ante Harduinum editis legerentur alieno loco (§. 45), illuc pertinere pridem equidem conieceram *). Etiam multae aliae aliorum coniecturae confirmantur, multi loci ex hoc solo codice possunt emendari. Unde elucet eum cum codicum qui adhuc perlustrati sunt nullo eidem posse adscribi familiae, sed nobis esse instar vetustae cuiusdam cuius vestigia in reliquis exemplaribus remanserint, sed ita, ut in aliis libris alia propius ad eam videantur accedere.

Orthographiae quam recepit Silligius inveniuntur aliarum rerum permulta, aliarum certe singula quaedam exempla, nam scriptura, ut fit, non sibi constat, sed ubique scribitur *aestimare* et *existimare*. Quam ob rem inde a libro XI. revocavi hanc scripturam, sicut litteram *h* post *rr* in Graecis vocabulis, quoniam nusquam in hoc codice est omissa et num recte eam omisissem iam pridem (vid. lib. I. praef. p. V.) mihi fuerat dubium. Contra *ictuus*, eiusmodi alia (vid. l. c.), quamvis in hoc codice

---

*) Cf. Münchn. Gel Anzeigen 1836. vol. III, p. 285.

haud raro inveniantur, admittere non sustinui, nec magis *sorvi*, quamquam *sorbi* in eo usquam me legere non memini.

Inscribuntur libri XIIII. et XV. — nam libri XI. XII. XIII. inscriptione carent — *Naturae historiarum*, quam inscriptionem Moneus censet esse unice veram, cui sententiae suffragantur et nonnullae inscriptiones codicum, ut Riccardiani et Parisini II, et Plinius minor epist. III, 5, 6; at *Naturalis historiae* libri nominantur, ne afferam praestantissimum codicem Bambergensem, ab ipso Plinio in praefatione, et a Suetonio in eius vita, a Gellio N. A. III, 16, 22; IX, 4, 13; X, 12, 1; XVII, 15, 6; a Symmacho ep. I, 24; a Servio ad Vergil. Georg. I, 410 et Aen. I, 174. 398; III, 113; IV, 261 et saepius; ab Isidoro Orig. XII, 2, 11; a Prisciano III, 4, 22; VI, 11, 63; a Macrobio Saturn. III, 16, 5, ut dubitari non possit quin haec inscriptio sit praeferenda.

De hac re doctissime, ut solet, nuper disputavit *) *Ludovicus Urlichsius*, sicut de libri I. iis partibus quae, quoniam praemittuntur ut in aliis vetustis exemplaribus sui cuique libro indices, in hoc codice inveniuntur. In his multa ex eo esse emendanda quum testatus esset etiam *Iulius Silligius* in epistola mihi data paucis diebus ante quam obiit mortem — de qua quicumque student faventque Plinio certe scio gravissime mecum dolere —, operae pretium mihi visum est quae vellem in primum volumen me potuisse recipere hic adiungere in eius supplementum.

Atque habet codex rescriptus a Moneo inventus (M) in indice libri XI. (qui exstat a pag. 21. lin. 25. usque ad pag. 23. lin. 26.) 22. 2. *pyralilique sive pyrolocum*, ut, nisi aliud quid latet, sicut infra (II, §. 119.) *pyrallis sive pyrota* legendum sit. | 7. post *de auribus* inserendum est: *quae auris non habeant* (M *habent*). | 15. *mento* M. | 18. *earum* (sc. serpentium) M. accommodatum est ad usum Plinii qui huic voci rarius tribuit masculinum genus. | 19. *ruminantium*, quod legitur in MRTa, non quadrat in §. 168 sq. Fortasse scribendum est *veterinorum et ruminantium.* | 25. 34. 36. 38. 23. 3. 12. ante pronomen relativum non male omittitur *et*; 22, 37. ante *ubi.* | 30. quod in Ra legitur *quibus animalium alibi* id commendatur eo quod est in M *quibus animalibus*

*) N. Jahrb. für Philol. u. Paedag. vol. LXXIII, p. 70 sq.

aliubi. | 32. *iocur* M. | 23. 2. *sebum* M. | 11. post *tergoris* in M legitur: *quibus intus et pedes subtus hirti.* Moneus, quia est in Ra *quibus eos intus pedes subtus hirti*, et in Td *quibus pili intus in os et subtus pedes*, coniicit legendum esse *quibus os intus*, quod non est opus, dummodo ad verba *quibus intus* ex autecedentibus intelligas *sint pili;* cf. §§. 165 et 229. | 16. *hominis* M. | 19. *religio* (om. *sacra*) M; cf. §. 250.

Lib. XII. (pag. 24. lin. 8. — pag. 25. lin. 7.) 24. 10. *quis primus viridiaria tondere instituerit?* M; *viridiaria* est etiam in SRa (d *viridia*). | 14. *ariera* M, *ariere* R. | 15. *Indorum* SMRa. | 20. *maldacum, scordasti* M, cf. §§. 35. 36. | 23. *cynas* et 24. *lintea* M, cf. §. 39. | 32. *scorbo enhaemo.* (om. *de*) M.

Lib. XIII. (pag. 25. lin. 38. usque ad finem) 26. 2. *epicactis* Tad (M *epicacis*, R *epigactis*), cf. §. 114. | 4. *inestor* M; legas *enestor;* cf. §. 114. | 5. delendum est [*tamarice*], cf. §. 116. | 6. *leon* et §. 119. *leonem* M. | Pro *apharce* M habet *athrarce*, et §. 121. *abphrace.* | 8. *ophiostaphyle* M, cf. §. 127. | 10. *grascon* M suffragatur scripturae *grason* vel *grasson* §. 135.

Lib. XIIII. (cuius ut libri XV. index exstat integer) 26. 29. *frugiferae* M probante Urlichsio. Sic legitur in ind. lib. XV. 1. et 12, 14; 13, 27; sed *fructiferae* 13, 53. in MRad. | 30. *serantur* M minus recte. | 31. *et uvarum genera* M (Rad *et earum*). | 36. 37. *de vino observationes a Romulo rege* M. | 27. 2. *qui* (om. *et*) M. | 3. *hydromeli sive apomeli sive melicraton* MT (ad *apomelicen*, R *pomelicen*), cf. Dioscor. 5, 27. | 4. *vino prodigiosa genera XII*, unde Moneus bene coniicit legendum esse *vinorum.*

Lib. XV. 27. 29. *fuerit* M. | 30. *coeperit. de oleo. nationes et bonitates olei* M (idem verborum ordo est in Ra). | 35. 36. *pomorum omnium genera et natura* M Ra. | 36. 37. *struthiorum genera XIIII. cotoniorum genera IIII. punicorum genera IIII.* M. Haec verba etiam in RTd repetita sunt ex ind. lib. XIII. (34.) propter §. 39. verba: *granata quae in Punicis arboribus novem generum dicta sunt.* | 28. 6. *mespilae* MRa. Arbor sane apud Graecos vocatur *μεσπίλη*.

Ut praeterea in verborum ordine aliquando codex M minus recte consentit cum codicibus Ra, ita in aliis rebus cum iisdem

eius consensus suffragatur sane Urlichsio censenti in indicibus emendandis me codicibus Td nimium tribuisse.

Indices auctorum librorum XI. et XII. interciderunt. In indice libri XIII. legitur pag. 26. lin. 15. *Fabio Proculo*, quod, quum *Proculo* legatur h. l. etiam in codd. Rad et in ind. lib. XII. in RTád, ut recipiatur suadet Urlichs. l. c., et omittitur *Trogo*. | 20. *Nicobulo* MR (ad *Dicobulo*), ut in ind. lib. XII. 25. 12. | 22. et 27. 23; 28. 26. *Dinone* M, quae scriptura legitur in ind. libb. X. et XII. in R, et recepta est 10, 136. | *Lagio* MRad probante Urlichs. l. c. | 23. 24. *Aristomacho. Alexandro polyhistore.* M. | 24. *rege* om. M. | 25. *qui de odoribus F* (pro *S.* i. e. *scripsit*) M. | *Botrye item Archidemo* M. | 26. *Democle* M.

Libb. XIIII. et XV. 27. 13. et 28. 17. 18. *Masurio* M ut codd. Macrobii Sat. I, 4, 6. 15; 10, 8; III, 6, 11. | 27. 14. et 28. 19. *M. Accio* M. | 27. 14. *Fabio Dossenno* (28. 19. *Fabio Dosseno*) M, cui scripturae suffragatur Urlichs. coll. 14, 92. | 27. 15. et 28. 19. *L. Aelio* M. Urlichs. intelligit L. Aelium Stilonem. | 27. 16. *Vibio Rufino* MR; 28. 20. MRad; 38. 19. RTVad probante Urlichs. l. c. | 27. 18. *Philometore rege*, *Attalo rege* M ut 28. 21. 22. | 27. 19. 21. 24. et 28. 26. 27. *Atheniense* M, idem 28. 22. 26. *Athen.* | 27. 22. *Priense* et 28. 26. *Prien.* M. | 27. 25. *Lysimacho qui item* om. M, sed legitur, ubi vulgo omittitur 28. 29. ut utroque loco videatur esse inserendum. | 27. 27. *epitomas* M; idem 28. 29. et ad priore loco *epitoma*. | 27. 27. post *Asclepiade medico* in MRTd inseruntur haecce: *Erasistrato item. Commiade qui de conditura vini scripsit. Aristomacho qui item. Hicesio qui item. Themisone medico* ut 28. 30—32. quae, quum hoc ipso libro agatur de vino, Silligius non recte statuit per errorem librarii ex indice libri sequentis huc esse translata. | 28. 21. *Hesiodo. Theophrasto* Md ut 27. 17.

Denique primi libri praefationi est addendum verba uncis inclusa mihi esse suspecta, litteris inclinatis scripta addita e coniectura, nota ** significari lacunas.

Scribebam Suevofurti a. d. III. Kal. Februar. MDCCCLVI.

SCRIPTURAE DISCREPANTIA.

Lib. VII. pag. 1. lin. 1. 2. *maria insignia* SR Rob. *) | 3. *minore* (om. *est*) S Rhenan. | 8. *cunctarum* ST cod. Oudendorp., sed cf. 2, 155. | 26. *totque* SR² Rhenan. Rob. | *tot* om. SR Rhenan. Rob. | 2. 1. *nihil sine* S, dist. I, *nisi* U. | 5. 6. *uni amb., uni avar.* om. R¹Td. | 34. *fidem modo* RT Murbac. | 3. 2. *et Italia* om. SR¹TΘ, at cf. infra *et Laestrygonas* et 3, 59. | 7. *γῆς κλεῖθρον* S Turn., at cf. Hesych. *κλῖτα, στοαὶ ἢ ἐλαίας (σπήλαια?) εἰς τὸ κατακλίνεσθαι.* | 14. *Imai* S Barb. | 25. *XIII.* T probante U., *decem* SRd. | 38. *internec.* Sv, *internit.* Rd. (*internic.* 8, 77. SR, 14, 3. T, 17, 244. a). | 4. 3. *gentis* SR codd. Salm. (*gens* Gell. 16, 11; sed vid. §§. 17. et 27. | 6. *ictu salivae* Td. | *contactum* SRd Murbac., sed cf. 30, 24. | 19. *Bithiae* I, *bitiae* R, *vitiae* dΘ codd. Salm. *Bithyae* SBarb. | 20. *Tib.* R, *Tyb.* TdΘ, sed cf. Plut. Symp. 7. p. 680. Θηβεῖς, et Hesych. *Θίβεις γυναῖκές* (Salm. *Θιβεῖς γόητές*) *τινες.* | 28. *ingenuisset* (om. *homine*) U. | 5. 5. *et* coni. Sill., *e* R, *haec* Sd. | 16. *aversos* SR, sed cf. §. 11. | 37. *Sciratas* U. | 6. 5. *paulo odore* om. RTd¹Θ. | 22. 23. *binor. palmor.* Sv. | 26. *Pandarae* U(RT .. *re*), *Pandore* Sd. | 31. *Pandarum* vel *Pandaeorum* cum Pint. U. | 7. 2. *Sor.* RTdΘ, sed cf. 6, 95. et Strab. 15. p. 720. | 15. *ex sing.* U. | 32. *Trallis* codd. | *partus. Alc.* Sv., dist. U. | 34. *ancilla et mult.* SΘ. | 8. 4. *C. Lic.* RdΘ. | 7. *Arist.* codd. | 25. *Vest.* S codd. Rezz., sed vid. Tac. Ann. 2, 85. | *C. Lici* I, *Glici* R, *Gliti* D, *Gluti* d, *C. Herdici* SAmbr. I. | 29.

---

*) *S* significat contextum editionis Silligianae, *Sill.* commentarium Silligii, *U* emendationes Urlichsii in Vindiciis Plinianis Gryph. 1853, *I* emendationes editoris, *Salm.* Salmasii Exercitationes Plin. Trai. ad Rhen. 1689, *Rob.* Roberti Crikeladensis deflorationem Plin. sec. XII., *Barb.* Hermolai Barbari Castigationes Rom. 1492, *M* codicem rescriptum a F. Moneo inventum, *Mon.* eiusdem adnotationes, *D* cod. Vatic. 3861 sec. XI. vel XII., *R* cod. Riccard. sec. IX., *T* cod. Tolet., *a* cod. Paris. 6795. sec. VIII. vel IX., *c* cod. Paris. 6796., *d* cod. Paris. 6797. sec. XIII., *Θ* cod. Chifflet., *v* scripturam nullius codicis auctoritate nominatim confirmatam.

mensium R. | 31. *abortibus* Rd. | 9. 16. An *tinnitoria?*, *imperatoria* (om. *semper*) U. | 28. *mortesque obnoxio accessu* S; dist. I (ut sit *accessu* fere idem quod *fastigio*), *adnoxio accessu* R(Td .. *ium* .. *sum*). | 10. 17. *mensium* d. | 30. *Niciae* U. | 32. *inmensa* I (coll. §. 101. *inmensae quaestionis est*), *in menta* R¹d¹, *inventa* Td², *in mente* SR². | 11. 11. *habenti* SMan. Dalec. | 11. 12. *is erat* SRhenan., *inerat* Rd, *indiderat* Sill. | 13. *Salvitto* STd, cf. 35, 8. *Saluto* R¹, *Salutio* R²Suet. Iul. 59. (Plut. Caes. 52. Σαλλ.) | 20. *rictus* SΘ, *rictu* R (d *ritu*). | 23. *Torr.* SRob. Vid. ad Macrob. Sat. II, 4, 28. | 28. *conquir.* RdΘ. | 12. 20. *in* om. RdΘ, *e* Rob. | 22. *Salonis* codd. | 24. *quis* SΘ. | 34. *citatior* codd. | 13. 1. *insid.* RdΘ codd. Oudendorp., *insed.* Sv. | 7. *Asphaltitae* S. | 9. *quonem* R¹, *quem* R²d. | *et infec.* Rd. | 14. 27—29. *Naevi .. habitum* om. R. | 15. 32. *effect.* Rd. | 16. 7. *selat.* R¹, *relat.* R² probante U. An: *in prodigiosarum virium relatione?* Cf. §. 6. | 14. *idem* Sabell., *ideo* S codd. | 21. *Crotoniensem Mil.* S e 37, 144 et Solin. I, 76, *C. Mil.* codd. | 25. *Anystis* S Solin., *Canisti* R (d .. *tri*). | 17. 6. *a quo quadrigam .. fabricatam et navem* Sv; emend. Sill. (*a quo* om. Rd, *quadriga* Θ, .. *ge* R). | 10. *nuncii* add. I ut a *nam Ci.* absorptum. | 26. *exigeret* S vet. Dal. | 18. 1. *Gaium Caes.* SRob. | 6. *aut ... septenos* om. R¹d. | 8. *dimicaverat* SR². 19. 35. *Caec. Dentrem* SHard. Gesn. | 37. *A* om. codd. | *Aterio* SHard., *Aterno* R, codd. Salm. | 20. 5. *in* Rd, om. Sv, sed vid. Hand. Tursell. III. pag. 276. 44. | 12. *XVII annos* RdΘ, *decumum septumum annum* Sv. Cf. §. 158. | 23. 28. *excurrant* Rd. An Plinius scripsit *excussata?* | 31. *C. Quinctio* deleri vult U. | 36—38. *hoc .. est* om. R¹d. | 24. 1. *Rupil* SDrakenborch. | 10. *qui ven.* SRob. | 19. *ex* SΘ. | 27. *Gros.* RTd. | 36. *Medeam* Sv, sed vid. Sill. ad 25, 10. et cod. Bamb. ad 35, 26. 136. 137. 145; 37, 173. Scribas *Media* etiam 2, 235; 3, 151. | 25. 4. *sed et* coni. Sill. (codd. *insignis et*), *et* Sv. | 7. *Mentori olim* Sill. coll. 33, 154. | *Ephesia* SR². Cf. §. 125. | 13. *histrionis reditus* I (Rd *reddi.*), *histriones sed* Sv. | 19. *Lutorio* SLips. ad Tac. Ann. 3, 49., *Sutorio* codd. | 26. 2. *nimium* S codd. | 6. *heu vana* SRob. | 20. *proscriptura* Sill., *proscriptus* S codd. | 26. *furn.* STurneb. Adv. 29, 18., *furin.* Θ, *fusin.* Td, *fufif.* R. | 29. *iudicem* et 34. *qui* codd. | 27. 27. *ab* om. codd.

An delendum est *alii?* | 32. *a* om. S. Vide ne desint plura et scripserit Plinius: *praeter hon. ampl. cognomenque e Mac. reportatum est a quatt. fil. inlatus rogo.* | 28. 8. *reste intort.* S Ruhnken. | 9. *poenam exactam esse* S, *poena exacta esset* T(Rd *poenae*, Θ *est*). Vide ne *esset* male sit ex antecedentibus repetitum. | 19. *deorum* R probante U. *de eorum* Sv. | 31. *avuncolarium* R(d..*culiarum*, Sill. coni. *avunc. maiorem*. An *magnum?* | 34. *morbidi* I (cf. 8, 96.), *morbi* S codd. | 29. 19. *Tellum Pediaeum* coni. U. | 30. 5. *Titormum* U. | 19. et 21. *Perperna* S. | 30. *Rutilia* codd. | 31. 8. Vide ne post *vivere* exciderit *homines.* | 14. *excedit* S codd. (cf. §. 161.) | 15. *et tart.* SR (d *et art.*); cf. Meinek. exercitt. ad Athen. 2. p. 31; sed obstant tempora verborum *tradiderunt* et *appellant.* | 21. *dicit* Sv, sed Sill: ipse probat *statuit.* | 34. *CXXXII* S cum Salm. et nonnullis codd. Rezz., *CXXV* codd. | 36. *in* om. S (in R. ras.). | 37. *CXL* SBergk., *CX et L* R. | 32. 8. *Caelius* S Coler. Ruhnk. Ernest. Weichert., *Caecilius* Rd. | *Cornelius Lic.* Rd. | 13. *Marco* Rd. | 15. *Pheraeus* S Pint. et Turneb., *Phalereus* codd. | 33. 2. *mori* vide ne sit e dittographia vocis *morbis* natum. | 9. *et occasum* R(Td..*su*). Vide ne quid interciderit. | 35. *De anima reperimus* SRd. | 34. 3. 4. *magna quaesita cura ac fabulositate* I, *magna q; ritur ac fabul.* R(Td *quae magna quaeritur hac*), *magnam quaesitura fabulositatem* U, *magna quae sequitur fabul.* Sv. | 5. *aestu diei* SR². | 37. 38. *renuntiare* (om. *se*) S codd. | 35. 4. *at qua* l, *atque* S codd. | 8. *Siciliae tyrannus* SR²d², at cf. §. 110. | 12. *ab* I, coll. 6, 104; 17, 191; 18, 126; 20, 226; 30, 129, *ad* S codd. | *interrogationem* SR² (d..*nes*). | 16. 17. *C. Rebilius* I, *C. Rebilus* S, *Orbilius* Θ(R cum litura post *r*), *Oreillius* T, *more illius* d; *gaius servilius* codd. Macrob. Sat. II, 2, 13. | 27. 28. *secunda* (om. *ad*) Sd; cf. 9, 37. et Hard. Tursell. I, p. 102, 3. | 34. 35. *t. tucius* R. | 36. 1. *Qu.* I, *Q.* Hard., *V.* codd., *T.* S cum Valer. Max. IX, 12, 8. | *Heterius* Td(R *Hectier.*). | 33. *vita* STΘ, sed cf. §. 190. | 37. 4. *delira.* SR². | 18. *Mercurius* h. l. add. I, post *instituit* add. Osann Philol. VII, p. 394. et U. | *vindemiare* ut proximis simillimum add. I, ante *Liber* Osann. inseri vult *libertatem*, U *vindemias* vel *vitium culturam.* | 27. *ΗΨΦΧ* I coll. Max. Victor. p. 1944 P. et Endlich. Anall. Gr. p. 199 ap. Franz. Epigr. Gr. p. 12.,

ΗΤΦΧ cod. Med. I., *ΝΤΦΧ* Rd, *ΘΞΦΧ* Sv. | *med.* R[1]Td. | *ΤΖΟΘ* Sill. coll. Max. Vict. l. c., *ΤΞΟΘ* R, *ΤΖΘΘ* d, *ΖΗΨΩ* Sv. | 29. 30. Litterae Graecae non leguntur in Rd. | 31. *Menen* U, *Menon* S codd. | 31. 34. 36. *M* add. S. | 36. 37. *adparet* SR². | 38. 24. An *Eucles*, ut 34, 51.? | 39. 10. *Aetolios* Rd. | 11. *et* add. I. | *pilum Penth. Amazonem*, *securim Pisaeum*, *venab.... Cretas*, *catap. Syrophoenicas*, Sv; dist. I; *pilum* deleri vult Osann. | 25. *Amphiaraus*, *extispicia* SR², om. R¹d. | 34. *chordis primum cecinit III ad IIII primas additis* SΘ. | 37. 38. *Ardalus* SHard. | 40. 17. *Sam.* I, cf. 6, 49., *Sem.* SΘ, *apanus miramin* d, *apenus myrram* R. | 29. *hippagum* ST. | 41. 2. 3. *ΝΑΤC* S, *ΑΔΤΣ*. codd. | 3. 4. *ΔΕΚΑΤΑΝ..ΩΝΑΣ* I, om. S, *ΑΕΚΑΙΑΝΝΔΔΕΞΙΟΔΙΟΝ ΟΝΑΣ* d, *ΩΝΑΣ ΚΑΤΑΝΝΑΔΘΞΙΟΔ ΑΤΟΝΟΝ ΟΝΑΣ* R. | 8. *Thinio* d, *Thinnio* RΘ. | 11. 12. *observatione iam..accedens.* Sv; dist. I. | 12, *huic* I, *hinc* S codd. | *ratione* codd. | 17. *ad arcem* U. | 26. *M.* Rd. | 32. *etiamnunc* SR². | 34. *Laenatis* S codd. Gelen.

Lib. VIII. pag. 42. lin. 2. *elephans* T semper, Rd multis in locis, *elephas* Sv. (Vid. ad 198. 10. 204. 16.) | 43. 29. *sed et* SRob. | 33. *subsistere ab olfactu*, S; dist. I. | 46. 4. *clastris ferreis* Θ, om. RTd. | 24. *Capti...suco* cum §. 23. iuncta Sv. | 30. *ope* Sill. coll. 7, 186., *vi* Sv, om. codd. | *negantur* R¹d¹. Fort. *nituntur*, cf. 2, 192. | *reges* Pint. U, *regere* Rd¹, *greges* SBarb., quod sane commendatur §§. 2 et 11. | 47. 1. *femore* SR²(R¹ *femere*). | 8. *Elephantorum...pavidiores* superiori capiti iuncta Sv. | 21. 22. *semel..quam* om. R¹d¹. | 48. 19. *facili* (cum ras.) d, *faciunt* RTΘ, *facili III.* Sill. Fort. *facile uno.* | 21. 22. *utilissima* I, *ut his una* S codd. | 22. *scandendi* (nulla interpunct.) Sd². | 25. *auteritum* R (d *erituum*), *adfrictum* Sill. | 36. *artatosque* d², cf. §. 30. *coartatosque* SR²Θ, *motusque* Td¹, *artubusque* U. | 49. 3. *inpares* SR². | 12. *ut quamvis* SRob. | *haustu ut* I, *aut stultus* R¹, *haustus* SR². | 17. *boae* SR², *boes* d. | 20. *suctu* Schneider hist. amphib. 2, 237. | 21—23. *Ceterorum...referre* priori cap. et paragr. iunguntur Sv. | 22. *Italia* Rd. | 27. *cerviceque* RTd. | 37. *ferum* d(R..*at*). | 50. 2. *IIII orgyium* Sill. coll. Aristot. hist. an. 9, 45. | 5. *refricetur* R. | 6. *ingrediendo*

SR². | 13. *et feminis* ST(R.*effem.*). | 22. 23. *Aristoteli... summo viro*, Sv; dist. I. | 37. *Mestum* d² ut 4, 40 et 42., *estum* d¹, *vestum* R, *Nestum* SBarb. | 51. 8. *ut, si ... abeant* Sv; at U conf. 10, 154. et 31, 34. | 12. *superant* SR. | 13. *metu eius* SR² (R¹ *m ei*, d¹ *in eius*). | 16. *saevire* (om. *ubi*) SR². | 31. *taeter* I coll. Aristot. h. a. 9, 44. ἰχῶρες ὠχροὶ σφόδρα, *alter* Rd¹, *ater* Sd². | 52. 14. An *adnixarum*? | 23. *e Gaetulis* Sill. coll. §. 158; *egetuti* R, *e getulie* d, *Gaetuli* Sv. | 38. *in tantum* Sd². Cf. §. 80. | 53. 15. Equidem putaverim tale quid scripsisse Plinium: *dum fortuitu videns causam ille amplius diffidens non est.* | 21. *aechenotar* Rd. | 35. 36. *ea cum his* I (Rob. *ea usque c. h.*), *eam iis* R¹, *eam usque* d, *eam* (om. *cum his*) SR²Θ. | 36. *prosequente* Rob., *prosequentes* S codd. | 54. 16. *modo cornua* Sd². | 18. *his* SdΘ. | 32. *transferuntur* Sd(R ...*runt*). | 55. 5. *equitatu* ST(d cum ras.), *equitatus* Θ Salm., *equitatum* R, *equitatuum* U. | 21. *ovi ferae* codd. | 24. κήπους SHard. | 56. 2. *clunis* R¹dΘ. | 3. *melino* SR². | 5. *eale* S Solin., *et* Rd. | 9. *habet tauros* Sv. | 21. *axin* Sv. | 33. *que* Rd¹. | 57. 1. *reliquae* S codd. Gelen. Rob. | 8. *interficiunt* RTΘ. Fortasse Plinius scripsit *Interim iniciunt.* | 18. *in tantum* Sv. Cf. §. 55. (52, 38.) | 25. *recup.* SR². Cf. 7, 96. | 29. *itaque* Sd, om. R. | *Agriopas* S codd. Gel., *acopas* (cum ras. ante *a*) R, *copas* Td codd. Dalec. In lib. I. codd. habent *apocas*. Vide ne verum sit *Scopas*. | 33. *restitisse* vet. Dal., *restituisset* RTdΘ, *certasse* S codd. Gel. | 58. 8. *cerastis* Sv (R²d..*tes*). | 24. *adversa ut* I, *adverso* SRd. | *cernere* Sd. | 25. *pede* SHard. cf. §. 85., *sed* codd., exspectes: *sensu alio.* | 33. *crocodill.* Rd semper. | 59. 5. *temp.* Rd. | 8. *adsultum* RTd, sed cf. 11, 79. | 18. *spina* SR², *pina* R¹. | 18. 19. *praeda* Sd. | 26. *Tint.* codd., sed cf. 5, 60. | 29. *serpentes* codd. | *quin* S Man. Dalec. Rob. | 60. 21. *mutis* I coll. 1, 32, 9. et Macrob. Sat. VII, 5, 7 et 11., *multis* S codd. | 23. *eiecto* Sd. | 61. 7. *suspensis* flagitat constructio verborum. | 14. Pro *turtures* in codd. est *totis*. Sill. coni. *et otis*, at obstat numerus. Vide ne scribendum sit *loti* (foliis) *sed.* | 28. *sollemne est.* Sv; dist. I. | *inter ea* (sc. auguria) I, *interea* codd., *in Thracia* Sv. | 34. *in cont.* S coll. 37, 148. | 38. *Amunclas* S e Sol. 2, 32., *Mynclas* R(d *minc.*). | 62. 2. *Rhoet.* SHard., *otrerieres* codd. | 6. *continuitate* (om.

et) Sv. | 17. *crocottam* S Rob., *corocottiam* RTd. | 63. 16. *sese*, et 17. 18. *siselis* codd. | 17. *tamnus* Sill. ex 21, 86., *tamo* RT, *camo* d, *et anno* Θ, *aros* Sv. | 29. *sunt* om. Rd, sed R habet *acerrimis*. | 64. 16. *arborem* SR²(R¹ . . *re*). | 19. *fiunt* d edd. | 21. *est* om. SR. | 37. *ei* om. S(Rd *figurae*). | 65. 17. *et Scyth.* SRob. | 31. *ceu iren.* I, *acviren.* codd., *ac erin.* S (Sill. vult omitti *ac* et *genere*), *ut erin.* U. (*iren.* enotatur ex R 8, 125. 133. 221; 30, 29. 52. 65. 70. 81. 105; ex d 8, 125; 30, 29. 52. 65. 70. 81; ex V 30, 29. 52. 110; *irin.* ex RV 29, 107. 108; *iranec.* ex d 10, 174; *erin.* ex d 8, 133; *herin.* ex dΘ 29, 108; nihil enotatum est lib. 1 (8); 8, 228; 10, 187; 30, 121. 124. 133.) | 32. *missilibus ora* SR². | 36. *ambo* Rd. | 66. 7 et 18. *nec . . quidem* codd. | 21. *praedomant operam* I coll. Sen. ep. 113, 22, *praedomantes ora* S codd. | 67. 7. *residentes* I (cf. Hard. Turs. II p. 527 sqq.), *resident* RTd. at cf. §. 127, *residunt* S codd. Gel. | 9. *erin.* Sd. | 18. *exinanitos* I, *exinanitates* R(Td . . *nientes*), *exinanita* S Hard. | 25. Corrupta haec esse apparet. Equidem putaverim praemissis quibusdam verbis scripsisse Plinium *suspendiosus fame necatur*, cf. 28, 49. | *necat* SΘ Man. Dalec. | 29. *lucrum* ut glossema uncis inclusi. | 29. 30. *monopolio* SBarb. | 68. 4. *ob id* Sv. Lacuna sic fere videtur esse explenda: *ob similitudinem confusas cum sucino.* | 4. 5. *at plerique* Rd. | 15. 16. Vide ne scribendum sit: *durant, algore modo dempto, omni secessus tempore veneno orbae. Dormiunt simili modo et cocleae*, cf. §. 177. et infra l. 22. in Rd *obruta.* | 22. *haec* R. Sic 10, 65 et 85. Rd. | 27. *Niso* RTdΘ, sed cf. Arrian. Ind. p. 509. | 30. *omnis* SR(d . . *nes*). | 31. *atque equos* post *fidelissimum*, etsi ab ipso Plinio, iniuria adiectum est. | 33. *volucris* S, sed obest Sillig. nota ad 2, 189. et genetivus *volucrum*. | 69. 20. *cadaver* SR²d. | 70. 13. *urguenti* SR. | 13. 14. *inhorruit* SR². | 14. *contraque beluam* S e Solin. 15, 7; sed cf. 2, 154; 9, 23; 13, 126. | 23. *itemque* Sill., *idemque* S codd. | 23. 24. *totidem* Sill., *totidemque* codd., *totidemque esse* Sv. | 71. 16. Fortasse scribendum erat *Sam*, ut 6, 49 et 92., certe 6, 8. codd. (ad) id flagitant. | 24. *matrem* S, *matre* codd. | 32. An *demptis frenis?* | 72. 4. *albatis* I, *alvat his* d, *albat hic* R, *albati* T, *albato* SHard. | 5. *prima, tum* SR. | *opponentes se* Sill. | 9. *si* om. SR²d. | 11. *ab Veiis* Sv, *aseis* R¹d¹. | 16. *fe-*

mina RTdΘ, ..*nae* Sv. | 16. 17. *eaedem* SR. | 17. *capiunt* SR². 23. *accepit* SR. | 33. *tonsis* SR²(R¹ *tonis*). | 73. 14. *carpere* S codd. Barb. | 15. *in cursum* Sill., *in cursu* codd., *incursus* Sv. | 27. *urinam genitalem* Sv. | 37. 38. *in cubitu* U, *incubita* R, *incubitat* Sd. | 74. 3. 4. *quadringentena* dΘ(R *quadrag.*). | 4. 5. *enixas. Mularum maxume partu aurium* Sv; dist. I. | 17. *laeta omina* I, *lenta omnia* S codd. | *hae e* I, *esse* (i. e. *eẽ*) codd., *eis ut* Sv. | 19. *asini equus* Θ probante Sill., *ex asino equi* Sv (om. R¹). | 25. *diversum* Rd. | 33. An *pravum?* Cf. Aristot. de gen. an. 2, 8. ἡμίονος ἀνάπηρος. | 75. 12. *Tauri gener. quadrimi inplent* S edd. vett. | 30. *gigber* Rd. | 76. 6. *replicans orbis* SΘ. | 19. *nec claudicante* om. R¹d. | 22. *divo* S coll. 32, 133. *dio* d, *diu* RΘ, quod erat recipiendum. Vid. ad 275, 25. | 35. *submoto lictorum* R(d..*tu*); emend. Salmas. exerc. Plin. p. 217 a. C. | 36. *comitantur* I, *comitatur* SR(d¹..*tus*). | 77. 15. *cordis* Rd. | 78. 3. *iam Asia* SHard. ex Colum. VII, 2, 4. *cani asia* d, *atnia* R. | 4. *Baeticae* Rd. | 25. *Sancus* Rd. | 79. 28. *capri* S cum Schneidero ex Aristot., *caprae* codd. | 34. *utiles* S cum Pint. et Schneider. | 80. 24. *in anno* SR². Cf. §§. 186. 212. | 81. 10. Videntur talia quaedam excidisse: *ne odorentur canes et egesta urina*, cf. 28, 212. | 14. *saginatis ac satie* S codd., *sag. a satietate* Barb.; dist. I. | 29. *non tota* SHard., *notata* codd. | 31. *horum* Sd. | 32. *Lup.* STdΘ; cf. 9, 173. | 82. 1. *geminia* SΘ, *gemina ex* Rd. | 15. *recursu* codd. | 23. *cones* codd. Emend. Salm. | 25. *adorare* S codd. Gel., vet. Dalec. | 29. *similis* SRΘ. | 83. 2. *adferentis* S. | 26. *erin.* S; vid. ad 65. 21. | 28. *fugaverunt* SR. | 34. *venere* SR. | 84. 3. *congregare* SRd. | 12. *sexis vic.* Rd. | 16. *Boeotiae* I, *in Boeotiae* Rd, *in Boeotia* S Man. Dalec. | 25. *Sicandro* SR²Θ. | 31. *Cydoniat.* Sv. | 32. *erin.* S, nec quidquam adnotatum est, sed vid. ad 65, 31. | 85. 4. Equidem putaverim a glossatore esse adscriptum: *i. e. praeter ea terrestrium.*

Lib. VIIII. pag. 85. lin. 18. *volucris* S, sed vid. ad 68. 33. | 86. 3. *sarisis* Sill. coll. ad Herenn. IV, 32, 43., *sparsis* S codd. | 4. *ictus* I, coll. Liv. 38, 5, 3., *ictu sed* S codd. | 17. *pistrix* SR². | 87. 3. *Nereidas vero multas Turr.* S; dist. U. | 23. *defudere* R, *diffundere* Sd. | 33. *vicem* SRd, sed cf. seqq. et §§. 17 et 147. | 34. *versae* SR. | 88. 9. *indignius* I, *indignis*

ST(R cum ras. ante *s*, d post *s*), *insignibus* U. | 11. *alia possunt* SR². | 38. *nam qui* I, *namque* codd., *nam cum* S. | 89. 1. *arte missi* Rd(Θ..*ce*), *arcu emissi* Sv. | 18. *hominis* RdΘ. | 25. *ob iter* I, *obiter* S codd. | 90. 33. *simone* R. An *simones* legendum est? | *spectaculi in* I, *in* om. codd., *ad spect.* Sv. | 91. 1. *tum* tacitus delevit S. | 13. *Iasio* SBarb., sed Sill. concedit posse intelligi sinum Cretae dictum ab urbe *Λατώ*. | 24. *turs.* STdΘ, sed cf. Graecum nomen *Θυρσίων*. | *quadam* SR². | 37. *leniter* Harduin. prob. U, *lev.* S codd. | 92. 5. 6. *tanta..comminuant* S codd. post *vivont;* transposuit Sill. | 14. *chelyon* S Hard.; cf. 6, 173. | 31. *in coitu* SR². | 93. 5. *animalia* SR²Td. | 12. *isox* S ex Hesych. et Isid., *ixox* R(d *yx.*). | 31. *vero* codd., *verno* Sill. | 94. 23. *portum* S Lips., *pontum* codd. | *Byzanti* S(R cum ras.). | 36. *et ex* SΘ Man. Dalec. | 95. 8. *in* om. codd. | 23. *si iteratur* dΘ; an: *si iterum teratur?* Aristot. hist. an. 8, 15. *πολλάκις τριβομένου τοῦ βύθους*. | 37. *psettam* SHard., *pyston* R(d *piest.*). | 96. 20. *collyri* I coll. 32, 146. *colliri* Td, *calliri* R, *callariae* Sv. | 34. *murenis* SR² vet. Dalec. | 97. 13. *ad omnem luxum in ganea* I, cf. 8, 209., *ad omne luxus ingenium* SR(Td *ingeniorum*). | *natus* Sill., *maius* codd., *mirus* Sv. | 98. 9. 10. *transeunti* R, *transeunt. In* SΘ(Td om. *in*). | 26. *aliquando* SR². | 30. *et senis* SR. | 31. *hieme* S(Rd etiam *eadem*). | 35. An *Veroniensi?* Vid. ad 255. 34. | 99. 37. *arbitratur Aristoteles* Sv et Aristotele h. n. 2, 14. et codicibus refragantibus. | 100. 2. *sic* (i. e. velut si ibi sit os) I, *si* d, ras. R, *simplice* SR² vet. Dalec. | 4. *a Periandro* Sv coll. Herodot. 3, 48 sqq., at *Periandro* est dativus commodi. | *pueros* U, sed vide ne quid exciderit, *pueri* S codd. | 6. 7. *esse* delendum est, nisi comma ponitur post *digitorum*. | 16. *attollit cornuta* S codd. Massar. | 25. *duo; ex his* Sv; emend. U. | 37. *eademque* SR. | 102. 1. *suctu diu trahit* SR²(R¹ *du*). Ex Td emend. U. | 7. *muriae* I. Cf. Aristot. h. a. 4, 8. *ταριχηραῖς ὀσμαῖς*, *mire* codd., om. Sv. | 8. *inmodici* SR², *immodicant* R¹, *immodicae his* (ad seqq. rel.) d edd. An *in medio ante?* | 103. 21. 22. *congregantur, si quando os* U. | 104. 15. *crispa, cunic.* Sv; emend. I. | 20. *sibi* S codd. | 105. 4. *Toidis* Rd. | 5. *Pericula* R¹d. Cf. Aelian. h. a. 15, 8. *ὄνομα δὲ τῇ πόλει Περιμούδα*. | 10. *niti* SR. | 13. 14. *caeli quietis* S codd. | 19. *speciem* SRd

vet. Dal.; emend. U. | *inflatam* S vet. Dal. | 22. *miro* SRd. | 35. *abscindit* Sv. | 106. 4. *obrutas* SR. Semicolon post *fictilibus* posuit S. | 22. *carpunt* I, cf. Plin. ep. I, 8, 6; 9, 5., *cupiunt* S codd. | 108. 16. *margarita* Rd. | 22. *impuni cum* (sup. scr. *o*) R (d *in punicum*), *inpositum* Sv. | 30. *mutuoque* Sv, at cf. 10, 63. *mutua carne vescuntur*. | 37. *cum terra* codd. | 109. 1. *fasces ut* Rd, *Huic fasces* S. | 21. *caniculato* et 22. *caniculi* codd. An *conic.* aut *canalic.?* | 31. *cauc.* (bis) codd. | 32. *mari* R, *mare* Td. An *glaueculense a glauculo mari?* | 33. *dialuc.* Rd. | 110. 21. *L.* SHard., om. codd. | 112. 9. *detrahens* S^1R^2. | 34. *marcentis* RdΘ, .. *ti* Sv. | 114. 3. 4. *rapiunt* I coll. §. 181, *rapuit* R, *rapiat* STd. | 15. *camp.* codd. | 115. 1. *feminam* SR. | 22. *acresc.* R, *accresc.* TdΘ, sed cf. 11, 118. | 117. 5. *baln.* S. | 32. *Lupinus* ST coll. 8, 211. | 35. 36. *separatim ut* SR. | 118. 11. *Chronum* R, *Crona* Td. | *et Lycum* om. RTd. | 14. 15. *ergo; motu ... adprobant* S codd. (T *apparebant*); emend. I. | 17. *indigo* Rd. | 26. *quam* interpretor *eandem quam*. | *puteis arbitratur* SR^2. | *in ullis* I, *nullis* (om. *in*) codd., *in nullis* Sv. | 27. *et vitam* RTdΘ, om. Sv. | 28. *vita* I, *vitam* S codd. | 34. *idque* SR^2. | 36. *scopulos inmanis* Sill. (R *in malis*, d *in mari*), *scopulosi maris* Sv. | 119. 2. 3. Coniiciebam: *cavensque quod timuit .... minus unus* coll. 8, 112. | 20. *teneatur* I, nam huc pertinere videtur quod 21. e cod. R se recepisse ait S, *tenetur* S codd. (?). | 21. *teneatur* SR (?). | 32. *ora* SΘ (R *hora*). | 120. 1. *ut si* SR^2. | *viso* in Toletano legi retulit Pintianus, cf. §. 22 et 24, 95.; 25, 101., *visum* Td, *vidit* Θ, *videat* S (R^1 ex corr.).

Lib. X. pag. 120. lin. 37. *honestare* R, ..*ri* S. | 38. *Mamillius*, sed infra (121. 9.) *Mamilius* codd., *Manilius* S ex auctor. ind., in quo tamen legitur etiam *Mamilius Sura*, quod nomen vide ne corruptum sit in *senator*. In M'. Manilium Nepotem iure consultum certe minus quadrant ea quae sequuntur. | 121. 25. 26. *clang.* codd., sed Aristoteles h. a. 9, 32. πλάγγον. | 29. *Boeus* Pint., *Boetius* R (Td .. *th.*). | 122. 25. *gang.* SHard. | 123. 15. *ferre* SR^2. | *legiones* SR. | 19. *ora verb.* SR^2. | 24. *saepe* cum sqq. iungunt codices, unde 25. *Est percelebris* Sv; sed cf. §§. 24. 47. 65. 83. | 25. 26. *educatam* Sv. | 32. 33. *advolare falso* Sv; dist. I. | 124. 1. *magna in* I, *magni* codd., *in*

magna Sv. | 9. *triorchim* S coll. §§. 204. 207. | 28. *acceperint* SR². | 31. *internecinum* SΘ, ut 8, 87. | 125. 6. *minutae* S vet. Dal., sed cf. §. 29. *habentia*. | 11. *esse* S codd. | 12. *quae* ST. | 34. *alibi* SMan. Dalec. | 127. 31. *autem* SRd, *alitem* Sill., sed cf. §. 43. | 128. 9. *et* om. S, eras. R. | 129. 1. *Tanagram. Sec.* Sv; dist. U. | 21. *Est et* SR². An infra legendum est *est testata?* | 24. *Olenii* (om. *nomine*) S cum Gesnero. Si ad Aelian. h. an. 5, 29. spectamus, verum est *genere Olenii*, *nomine Amphilochi*, sed cave corrigas ipsius Plinii errorem. | 36. *torrere* Sv (*sorbere*, quod legitur in R¹d, est *e iure edere*). | 130. 33. *lassatus* RdΘ(T ..*tis*). Vide ne scribendum sit *qui lassati somno decidens indiligentiam coarguat*. | 131. 11. *loca* SR². | *certa* S. | 27. *atergo* S(R² *terga*). | 38. *haec* codd., vid. ad 68. 22. | 132. 19. *actionem* Rd (sed 29, 117. VRd *axionis*), *asionem* Sv et codd. Barb. l. c. | 33. *Bizyes* Salm. cf. 4, 47. *Bizicis* TdΘ, *Bizyas* S (R *Bizi.*). | *in Threcia* l (v *Thra*), vid. ad vol. I. p. 163. 24., *in Threcia intrant* Sill., *in trema* R¹, *intrant* SR². | 133. 28. *Casii* SBarb., sed cf. 5, 118. | 32. *mysacoren* Rd(Θ *nis.*). An *Myiarogon?* | 134. 3. *ista* v, codd. Salm., *is* R, *iis* S vet. Dalec. | 135. 19. *haec* codd., vid. ad 68. 22. | 36. *alibi* S cum Hand. Turs. I. p. 231. 277. | 136. 6. *cyanea et* Sill. | 6. 7. *minore tantum purpurea, sed* Sill., *maiore, tantum purpureis et* Sv, *qua tenuiore* (sup. scr. *ex parte*) d, *teiore* Murb.; *purpureas* (om. *et*) RΘ(d ..*ras*). | 7. *admixtis* Sv(d ..*tas*). | 8. *caret* add. I ex Aristot. h. an. 8, 3. cf. §§. 114 et 115. | 15. 16. *eminenti, ore* S, sed cf. §. 96. | 27. *madefacta* Rd. | 138. 6. 7. *inlicem* S Scaliger et Turneb., *ind.* codd. | 18. *impetu* I coll. 24, 62 et 28, 88., *metu* S codd. | 22. *frustratur* S(R ex corr.). | 139. 12. *adparet* STd². | 16. *quaeritur plaudere* Sv; dist. I, ut *plaudere* et *sulcare* sint infinitivi historici. | 140. 13. *ab alto* SR². | 141. 4. *religio inest* SR²d². An *sunt et religiones?* | 13. 14. *sittacem* S codd. Gelen. | 17. *ni ea* I, *in ea* R¹d, *cum* SR². | 31. *latior his est lingua* SR². | 142. 27. *contexa* R¹, *contextu* Td(R² ..*tū*), *contextim* Sill. e §. 147, sed cf. §. 170. | 143. 25. *in* Rd, om. Sv. | 29. *soli dicuntur* I, *solido ut* R, *solida ve* d¹(d² *et*), *solita ut* Θ, *soliti sunt* Sv. | 144. 16. An *occisae marcescit?* (v inserto *statim*), *occisi emarc.* SRd. | 28. *volucris* S, sed vid. ad 68. 33. | 145. 13. *fraude* Rd. | 20. *clune*

Rd, *hic clune* Sv. | 36. 37. *aquatilia item* inserui suadente Sill., qui tamen scripsit *aquatica.* | 146. 3. An *oti?* | 38. *ut* I, om. S codd. | *si mov.* SR². | 147. 24. *stramina* SR. | 25. *a retro* R (..*to* d). Fort. *aut aera e feretro.* | 26. *naturae gignunt* STd. An *gignuntur?* | 36. *die milium* R¹d. | 148. 11. 12. *centra* R (Knöten in den Eiern? cf. 16, 198), *contra* Td, *certa* Sv. | 16. *et mota* Rd. | 21. *turtures* SR²d. | 24. *quod inr.* SR². | 149. 4. *singulis* Rd. | 18. *Ardiol.* Rd (11, 140 R, 30, 140 R²), *ardeol.* Sv. | 26. *alia in plures* RTd. An *alia alitum pluris?* | 150. 33. *tote* (om. *.die*) Rd. An *tota aetate*, ut §. 178? Vide ne idem valeat διημερεύει apud Aristot. hist. an. 5, 3. | 38. *irenacei* I (vid. ad 65. 31.), *iranecei* d, *erinacei* SR. | 151. 6. *circumfl.* RTdΘ, *circumpl.* Sv. | 16. *informe* R (Aristot. hist. an. 6, 34 ἀδιάρθρωτον), ..*mem* S, ..*mia* d edd. | 24. *catulis* (om. *nec*) Rd. Vide ne quid interciderit. | *omnes* S. | 29. *quosque* IS, *quoque* codd. | 32. *labore* Broter., *labores* RdΘ, *post laborem* Pint. S. | 38. *autem* I, *n̄* (i. e *ā* vel *h́*) Rd, *vero* S. | 152. 2. *e* R¹, *a* SR², *in* Td. | 3. *demum* I Münchn. Gel. Anz. 1854, 2, p. 123, *diem* S codd.; at conf. Aristot. hist. an. 5, 32. Urlichs vult omitti *post tertium diem aut* et infra legi *post annum.* | 5. *sed muli mater* I coll. 8, 172 et Aristot. hist. an. 6, 22, *et mulier* S codd., *asinas* (om. *et*) U. | 8. *exadversum* Sill., *ex adverso* Sv. | 8. 9. *aquilonem austrumve* RTdΘ, *aquilone austrove* Sv. | 16. *antequam* Sv. | 35. *item pluris* e glossemate vocis *numerosos* orta esse suspicatus est Sill. | 153. 2. *praegnatis* R. Eidem formae idem favet 11, 236, ubi hanc scripturam recepi ex M, a 12, 58; B 32, 59 et 37, 180; V 25, 115; a 12, 58 et 17, 155. | 10. *erinaceis* S codd., sed vid. ad 65. 31. | 26. *vero* Rd. | 27. 28. *ver statumque* om. R¹Td. | 28. *generant* SR. | 154. 3. 4. *talpae obrutae* Sv; dist. I. | 13. *ut patet* RdT, sed videtur ortum esse e glossemate, *utpote* S edd. vett. | 23. *coguntur* codd.; *coniciuntur* S codd. Gelen. Verba Aristotelis hist. an. 4, 8 τοὺς δὲ πολύποὺς φασὶν ὀπτήσαντας εἰς τοὺς κύρτους ἐντιθέναι videntur suadere ut legatur *cocta iaciuntur.* | 35. *architecti vis* I, *arcite et vivis* T, *arcitae et fibis* d, *architectis* (ex corr.) *his* R, *architectae vis* Hard. S. | 155. 12. *et serp.* SR. | 156. 18. 19. *rursus ... cornix* vide ne post *accipiter* (21.), ubi Aristoteles hist. an. 9, 1, p. 609, 24. videtur suadere ut inseratur *et serpen-*

tes, suum locum habeant. | 20. *anates* om. codd. | 34. *erucae* SR², vid. ad 177. 7. | 157. 17. *qui* SR.

Lib. XI. pag. 158. lin. 12. *flexilibus* SR². | 159. 2. *nexusque* U. | 2. 3. *inessent* U, *insset* S codd. | 4. *aliquis* RTd. | 5 *nullus* ST. | 9. *semper suasit* STd. | „13. *spiritum* M. | 19. *iis* M, *his* Sv. | 20. *inter se similem, verum* M, *verum simile quiddam* SBarb. (..*lem quidem* Rd), cf. §. 93 et §. 255. | 21. *vires* MRTd²Θ(d¹ *vire*). Cf. 13, 77. *vicem* S. | 23. *denique* M, *donec* Sv. | *existimatio* MRd, *aestum*, S. | *ne* M, om. Sv. | 24. *est* om. M. | 24. 25. *indagare dubias* M, *dubias indag.* Td, *indicare dubias* R (*iud.* S). | 26. 27. *habere nervos* M, *nervos habere* Sv. | 30. An *in alvo?* cf. §. 1. | 31. *tutius* SR², *totius* M, *istius* R¹d." | 160. 10. *tanta* RdΘ, *tamen tanta* Sv. | 10. 11. *minuma* RTd, *minumi* Sv. | 19. *diu; quae* Sv; emend. I. | 23. *existumat. Ante fabas florentis non exeunt* Sv, *non* om. RTdΘ; dist. I. | 28. *harundinis, suco* S; dist. I. | 29. *totam* aut *in totum* Sill., *totum* Sv. | 161. 8. *capitur, africi* Sill., *capita fici* RTd, *africi* (om. *capitur*) Sv. | 10. 11. *futurae messis indicium* om. Rd. | 26. *operis haec* S cum edd. vett. | 30. *ita quae* I, *itaque* Sv. | *temperies caeli cum* RTd, *temperie caeli et* Sv. | 34. *et* om. SR. | 37. *et* Hard. (poterat sane excidere propter proximum *ex*), *atque* S (propter antecedens ..*aeque*), om. RdΘ. | 162. 8. *nunc* (post *contingunt*) om. SRd. | 25. *inperitans iis* S, *imperatis* R, *imperans* d (ex corr.). | „35. *fit* M, *fiet* Sv. | 163. 6. *ex* om. Rd. | 10. *diu* M (sic legendum est 2, 240 ex RAd, et 21, 84 ex RV²d; legitur etiam apud Plautum Mostell. III, 2, 78), *divo* SRd." | 16. *a* I, *e* S, om. codd. | „164. 6. *vellent* M (cf. infra *corrumperet*), *velint* Sv. | 8. ὡραῖον S. | 21. 22. *oleumque, appellatur acetum. Maxume laudabile est aestivom* S; dist. I. | 22. *tacitum* M. | 23. *ut siccioribus confectum diebus* M, *ut dieb. conf. sicc.* S, *confectum diebus* om. RTd cum iis quae sequuntur, librario aberrante a *sicciorib*us ad *ulceribus*. | 23. 24. *album ..ulceribus* om. Sv; leguntur in M, huic loco vindicata a me Münchn. Gel. Anzeig. 1836, 3, p. 285, quum legerentur in edd. vett. §. 45 post *vocant*, sed falso *quod bithymum est.* | 28. *bonitatis* M probante U NJahrb. d. Phil. 73, p. 68. | 31. An *ex aestiva mellatione?* conf. §. 42. | 38. *erice* M edd. vett., *myrice* SRd. | 165. 1. *ex a. d. pridie* I, *et ad. pr.* M, *ex ante pridie* S (RTd *a.*).

| 5. *eam* Θ, *iam* M, *tam* R, *tamen* T, om. Sd. | *tetradicen* M, *teradicem* T(d..*en* e corr.), *terradicent* R, *tetralicem* Θ edd. vett. et ind. lib. I., *tamaricem* S Hard. | 6. *sisyrum* M, *sysyr.* RΘ, *sysir.* T, *sisir.* Sd. | 13. *etiamnum* M, *etiam nunc* Td, *etiam tunc* SR. | 16. *dirib.* SM, *diripi.* RTd. | 17. *siquidem* Td. | 24. *quando* M, *quarum* Sv. | 26. *acapnum* M, ..*nunc* Rd, ..*non* Sv. | 29. *ore confingi* M (cf. §. 11), *oportere confici* Sv. | 35. *alios perfectos*, *inperf.* SR." | 166. 23. *rufus, deterior* I coll. §. 59 et Aristot. hist. an. 5, 21 et 9, 40., *rufus quam* Sv, om. codd. | 33. *pestis* I coll. §§. 64 et 104, *mestis* d, *estis* R[1], *eius* SR[2]d[2]. | *illi statum* R[1], *illi* (ras.) *statutum* d, *illis tantum* Sd[2]. | 167. 14. *prospere* SR[2]. | „18. *interemunt* M, vid. ad 173. 4. 206. 18. (BV ad 32, 14), *interim.* Sv. | 22. *illos* (sc. fucos) MTd, *illas* SR. | 24. *aequo modo* d (R *equo*), cf. §. 52, *quo modo* M, *sed quomodo* Sv. | *si* add. I. | 25. *melior* om. SRd. | 30. *duasque* M Pint., *easque* Sv. | 168. 8. *velut* M edd. vett., *sed ut* Rd, *ut* S. | 18. *statio* I coll. §. 20, *spatio* Sv. | 27. *glomeratur* (sc. plebs) M edd. vett., ..*antur* Sv. | 28. *diducta multitudine* S Pint. (R d[1]Θ...*tae*). | 31. *existumatur* SR[2]d. | 32. *blapsigoniam* M. | 169. 1. *e* M, om. Sv. | 11. *aversa* MPint., *adv.* Sv. | 17. *functae* M edd. vett., *functo* SRTdΘ. | 19. *elatae* M, *datae* Sv. | 24. *tepido* M, *totidem tepide* Θ, *toto die* Sv. | 32. *cerae* MTd, *cera* R, *cetera* S edd. vett. | *e* M, om. Sv, cf. Aristot. hist. an. 5, 23 συγκεῖται δ' οὐκ ἐκ κηροῦ ἀλλ' ἐκ φλοιώδους καὶ ἀραχνώδους ὕλης τὸ κηρίον. | *Et fetus* S, *effetus* R. | 34. *vere* M edd. vett., sed cf. 17, 135; 19, 37. 95. 129. 148. | 37. *peremunt* M, vid. ad 190. 27, *perim.* Sv." | 170. 31. *Bombyces* S codd. Gelen. | „*tradunt* M, *traduntur* SRd. | 36. *lanuginem in vellera.* edd. vett. M sine distinctione, dist. U, *lanuginem vellere*; S codd. Hard. | *is* M, *his* Sv. | 36. 37. *cogi subigique* M edd. vett., *cogique* (om. *subigi*) Rd, *cogi* (om. *subigique*) S codd. Gelen. | *in tramas, tenuari* I coll. §. 81, *inter ramos tenuari* SMR, *in terram ad tenuari* Td. | 171. 3. *coepta* S codd. Hard. | *sit* Salmas. ad Tertull. de pall. p. 237. | 3. 4. *lanifica* M, *lanificia* Sv, *lanitia* Salm. An *lanicia?* cf. §. 115." | 36. *a terra per* Sv, dist. I. | 38. *ad cursus* I (coll. §. 158: *ad olfactus*), *adcursus* S(RΘ *acc.*), *ac rursus* Td, *ad cursum* edd. vett. | 172. 1. *et quia* SR[2]T(R[1] *ex*). | 7. *non* om. codd. (Θ *retexunt*). | „33. *inexplebiles* edd. vett., *explebiles*

M, *inexplebile* R, *inexplebili* TdΘ. | *potuus* MR, *potu* Sv. | 173. 4. *interemunt* M, vid. ad 167. 18., *interim.* Sv." | 20. *volatura e a* Sd, *volatur e a* R². | 35. *oculi sunt* I, *oculi* (om. *sunt*) d edd., *oculis* SRT. | 36. *adpropinquet iis* I, ..*quens* R¹, ..*ques* SR², ..*quans* d, ..*quet* (om. *iis*) edd. | 36. 37. *velut in folia* add. Barbar. | „174. 21. *lucavos* MRdΘ, *Lucanos* Sv. | 30. *balneis* Sv, *balineas* Md, vid. ad 246. 17." | 33. *Threcia* I, vid. ad vol. I, p. 163. 24., *Thretia* R, *Trecia* d, *Thracia* Sv. | 175. 10. *hieme e terra* R; dist. I (d *terra*, om. *e*), *hieme sub terra;* Sv favente Aristot. h. a. 5, 28. | 18. *obeuntes* Rd, unde Sill. *mare obeunte.* | „20. *nisi rimosis* I, *in rimosis* (om. *nisi*) MRd¹Θ(d²T *prim.*), *nisi in planis et rimosis* S cum edd. vett. et Schneid. ex Aristot. h. a. 9, 6. An legendum est *nascuntur in rimosis locis* (om. *non*), quum in M post deperdita sit primum verbum *nascuntur?* | 37. *PR.* M, *populo* (om. *Romano*) S." | 176. 17. *sed apes utiles* Td(R¹ *uti ille*), *ut apes; sed illae* SR². | 177. 5. *vere, sed* S, *vere set* R², *ver set* R¹. | 7. *urica* Sa. Hanc scripturam idem codex habet 19, 177. 179, sed 19, 180 *urycas*, ibid. et 17, 266 bis *urucae* et 19, 156 *erucae.* praeterea *uricae* legitur tantum in Θ 17, 266, sed idem codex paulo infra habet *urucas*, quam scripturam infra ubique e suis codicibus recepit Silligius; cf. praeter locos quos supra citavi 23, 62. ubi codd. Vad habent *erucae;* 28, 78; 30, 24. | 11. *imbri* RdΘ, ..*re* Sv. | 14. *trecenum* S Broter. | 15. *exanima* SR²(R¹d *exanim*). † 18. *interemit* I, vid. ad 167. 18., *interimit* Sv. | 23. *animal id* RdΘ, *id* (om. *animal*) Sv. | 29. *cum* Td, *cui* R, *que* Sv. | 178. 2. *horum* SR. | 11. *aliqua* (om. *et*) SR², *aliqui* R¹, *aliquid* Td. | 14. *pyrota* I, *pyroto* RTd, *pyrato* Θ, *pyrausta* Sv ex Aristot. h. a. 8, 27, quae huc non pertinent. | 20. *vermiculis* I, ..*li* Rd, ..*lo* Sv. | 36. *rite* SR². | „37. *peculiare datum* M. | 179. 14. *lyras* M edd. vett., *liras* Sv. | *decorent* I (cf. 13, 103; 15, 133), *decerent* MRTd, *diceres* S codd. Barb. | 16. *derecta* MR, *directa* Sv." | 26. *aliis* Sill. | 38. *natura* add. S Broter. | 180. 36. *conroborantur* SR(d *comburantur*). | 181. 27. *in animo sensus eius.* S Salmant., *In ansensu eius* R. | 182. 1. *ardiol.* R¹, vid. ad 149. 18., *ardeol.* Sv. | 183. 14. 15. *habili mixtura ut* (om. *et*) SΘ. | 21. *incrementa* SR². | 28. *magno ritu* SR². | 184. 8. *testacei* SΘ. | 24. *Nec* Rd edd. vett. | 31. *ut* om. Rd, quam ob rem Sill. censet addenda esse *idem con-*

tingit. An *id quod fit?* | 185. 4. *Brocchi* R¹, *Bochi* dTΘ. | 18. *ori* SRTd. | 27. 28. *iugula* Rondelet. assentiente Cuverio. equidem scriberem *in caula*, coll. Lucret. 4, 624 et 664 *caulae palati*, nisi Charisius I. p. 20 vetaret uti singulari numero. | 186. 1. 2. *repulsa* Rd. | 5. 6. *iam a minumis* S, *tam in animis* Rd. | 10. *praeter* (om. *que*) Sd. | „20. *circi ter* SM, om. RTd. | 21. *vicesimo anno* Td. | 27. *maxillarium* M, ..*rum* Sv. | 29. *a caninis* MRd (T *at*); *at canini* Sv. | 31. *iudicatur* MΘ, *ind.* Sv. | 34. *amittit binos* M, *bin. amitt.* Sv. | 187. 1. *subus* MR¹Θ, cf. §§. 179. 203. 207. 263, *suibus* SR²d. | *non deciduni umquam* MΘ (R²d om. *non*), *decidunt numquam* SR². | 19. *mansuefactam* RTΘ (d ..*tum*). | 25. *eliditur* M Oudendorp. coll. §. 269 et 14, 146, *elicitur* TΘ, *elitur* R¹d, *editur* SR². | *attenti* SR², *et extenti* M. | 27. *his* M, cf. l. 29, *iis* Sv. | 34. 35. *Opis verba* U, *Opiferae* S codd., quamob rem scripsi *Opi*. | 188. 7. 8. *appelletur* edd., *appellatur appelletur* M, *appellatur* SRTdΘ, sed cf. §. 267 et 12, 104. Cicero in Milon. §. 12. | 24. *subus* Md; vid. ad 187. 1., *suibus* SR.“ | 33. *taeniis* I, *rcnis* SRTd. | 34. *fabrilis* I, *fabris* SRd. | 189. 3. *animal* SBarbar. | „24. *fortioris* ..*industriae* M edd. vett., *fortiores* ..*industria* SRd. | 37. *sacrificantibus* (om. *bis*) Rd (M ..*tis*). | 190. 3. *gneum* M, *reum* Sv. | 20. *Ianuari* SR². | 23 et 27. *iocinora* S. | 24. *fimbria* M, cf. §. 220.“ | 27. *peremit* Rd, vid. ad 169. 37., *perimit* Sv. | 38. *pessumium* (om. *que*) S vet. Dalec. (R *que* eras.). | 191. 1. *in* vide ne sit delendum, *ideo amarum est* S Hard. | 14. *avibus* add. Sillig., *autem est* codd., *est autem* Sv. | 15. 16. *cetis omnibus* edd. e coni. Barbari. An *avibus* e superioribus huc defluxit, et est legendum tantum *cetis?* | „20. *iocusc.* MR¹d, *ie cusc.* SR². | 23. *saepe* Md, *semper* SR. | 25. *opsidionum* M. Vide ne legendum sit ὀψιμόρων, vel simile quid. | 29. *existum.* Sv, *extim.* R¹. | 32. *quam* SMR²T, *quae* R¹dΘ edd. | 192. 3. *humana* om. SR. | 17. An *item?*“ | 34. *subus* dΘ, vid. ad 187. 1. | 193. 11. *minuitur* I. cf. §. 284 et 26, 132, *inuritur* Sv. | „21. *iis* M, *eis* Sv. | 30. *homini* MR¹d, *homini tantum* SR². | *subus* Md², vid. ad 187. 1., *suibus* Sv. | 38. *capillamentum* SR. | 194. 32. *Et* om. M.“ | 195. 4. *tubas* codd., cf. 16, 172. | 25. Numerus (89) vulgo ponitur ante §. 220, at vid. ind. lib. I. | 29. *per aetates stabilis* S; dist. I. | 196. 2. „*coitus sanguinis* SR. | 3. *Sanguis* M, om. SR. | *iracundia* Sd. | 11. *his* RdΘ. | 14. *alterutra*

M, *alter a* S. | 16. *viro praetorio* SR. | 27. *profluere* M, *praefl.* R, *transfl.* Sv." | 197. 8. *purpuram* SR. an *puram putam?* | 12. *vespertilio. nam* I, *vespertilionum* Td (.. *orum* R). | 19. 20. *hi .. nascuntur* add. S ex R qui habet *castris*. | 22. *velut* (om. *et*) SR. | *lanuginosi* S (R *lanugini*). | 27. *tussi* RTdΘ contra Aristot. h. a. 3, 11. | „36. *lact* M, idem §. 236 bis et §. 237, cf. 15, 53. *lacte*. | 198. 5. *alibi* Scum Hand. Tursell. I, p. 277. | 10. *et alia* SR. | *elephans* M(R. *hel.*), *elephas* Sv. Vid. ad 42. 2. | 13. *et primas* S(R *partus et*, M *partuus vel*, om. *sues*). | 15. *sed detr.* S, *set tracto* R. | 19. *oblicum* MR, vid. ad 199. 37., *obliquom* S. | 20. *marini* Dalec. add. ex Aristot. h. a. 3, 20 om. codd. | 28. *pumicis modo* (om. *in*) SR. | 28. 29. *praegnates* M, .. *ces* R. Vid. ad 153. 2. | 37. *quocumque* S, *quorumq.* R. | 38. *umore* MRTdΘ, *frigore* Sv favente Aristotele h. a. 3, 20. | *serescit* Barbarus ex Aristot. l. c., *fervescit* MRTdΘ. | 199. 8. *lentior* om. STd. | 15. *Docleante* S codd. Gelen. | 17. *lactes. asinnatem* M(d *lactis*, R *aesin.*), U NJb. d. Ph. u. P. LXXIII, p. 69. coll. Sil. Ital. 8, 463. emend. *Sassinatem*. Propter antecedens *maxume* scribendum est *e lacte*. | 18. *Luniensem* MRd, *Lunens.* Sv, at cf. 36. 48. 135. | 20. *Caedicio* M edd. vett., cf. 14, 62, *Cedilio* SRd. | 21. *augente* I, *eam augente* edd., *aquente* MTd, *h cavente* R, *hanc acuente* S. | 23. *semper* d, *saper* M, *sapor* Sv. | *medicamenti vitium* S, *medicamentiu tium* R. | 25. *videtur maior* (om. *ita*) SR. | 33. *M. Corani* M, *M. Curiatii* edd. vett., *coram* R, *coraci* d, *corati* T, *C. Horati* S codd. Hard. | 37. *oblicum* M, vid. ad 198. 19., *obliquom* S. | 200. 4. *unum* SR. | *cruris quino* (om. *articulum*) M. | 4. 5. *dependentem* S. | 7. *notatum* Sill. ex 10, 62. | 11. *quas* M vet. Dalec., *quae* Rd. | 26. *item* SR. | 201. 6. An *Graecis*? | 8. *attest.* codd. | *dexteram* M, *dextram* Sv. | 15. *dexetris* M, *dextris* Sv. | 25. *ungulae intus* M, *enuncule hictus* R, *in ungulae ictu* S. | 28. *bisulcus* Sd. | 29. *exiguopes*, S; dist. I. | *in* om. SR. | 202. 1. *articulis* SR. | 8. *adversam* SR." | 9. *Avibus* SR. | 23. *obliquom* Sv, sed vid. ad 198. 19. | „203. 22. *piscibus* SR. | 26. *leoni* om. M, *in prima* SMR, quod erat recipiendum." | 31. *habeant* I, *habent* SR edd. vett. (TdΘ om.). | *spirant* edd. vett. | 36. *similia* om. SR. | 204. 5. *caper* Rd, sed vid. 32, 19 *porcum*. | 16. *elephas* Sd, sed vid. ad 42, 2. | „21. *anniculo. set* M, *anniculo*

est. S(R *et*, d *esse*). | 22. *quod tunc id* SR. | 24. *a* om. SRΘ. | 27. *in* om. SR. | 31. *eam* Md edd. | 32. *eae* Sd. | 205. 8. *doctrina* SR. | 20. *porrigentur* SR. | 23. *maliv.* MR, *malev.* Sv. | 24. *malif.* M. | 27. *inprud.* codd. | 33. *hominis* Sd. | *infici natura* M, *natura infici* Sv.“ | 206. 9. 10. *fugantem* I (Sill... *tes*), *fugantur* Sd, *fugat* R. | 10. *odores* Sd. | 10. *rosam* Sd. | 18. *interemit* Rd, vid. ad 167, 18., *interimit* Sv. | „27. *aspera* .. *varia* om. Sd.“

Lib. XII. pag. 207. lin. 29. *his* Sa. | „208. 15. 16. *promissa* MR (Θ .. *sso*). | 19. An *in mare?*“ | 32. *Celebrata est* Sill., .. *tae sunt* S codd. | 33. *a radice* STad. | „210. 7. *est autem* STd. | 14. *in* om. Sa. | 24. *DCCCXCVI* STad. | 29. *arborem iure* Tad (M *arboreum*), emend. Salm. | 30. *etenodis* M, *et nodi* Rad, emend. Rigalt. | 35. *exili* I coll. §. 24. et Theophr. h. pl. IV, 4, 4., *exilia* Sad, *eximia* MRΘ. | *poma* Sa². | 211. 3. *evolant* SR. | 8. *praedulcis* SMRd. | 9. *sapor et* M, *saporis* SR. | 14. *et tanta magnitudine* add. I. Cf. sequentia *ut* .. *satiet* et Theophr. h. pl. IV, 4, 5 ἡδύκαρπον καὶ μεγαλόκαρπον.“ | 31. *iunipiro* I. cf. 13, 52 et 67., .. *pero* S codd. | 37. *casca* Ra et 18, 161. d. | 212. 18. *iuniperi* S codd. Vid. ad 31. | 21. 22. *Indica loto* Sill. Oud., *indicato* ad¹, *indico loco* R¹, *Indico luco* Sv. | 22. *in spina* I coll. §. 31., *in* om R., *in spinis* STad. | „213. 3. *Ariane* M, cf. §. 35., *Ariana* Sv. | 4. *lacrima* MR, .. *marum* Sv. | 4. 5. *difficili accessu propter aculeos adnixos* M, an *adfixos?* | 5. Theophrastus h. pl. IV, 4, 15. flagitat *magnitudine raphani.* Cf. §. 35. | 6. *invitans quae* M. | 14. *Bactriana* M edd. vett. | 21. 22. *per Mediam* S, *per Media* MR, *ex Media* ad. | 25. *aemula* S vet. Dalec. | 28. *quo* M, *quod* Sv. | 31. *terram* M Sill., *terra* Sv.“ | 214. 23. *imbres* S. | 24. *Vicinitas Arabiae* S (R *vicinatis*), *vicina his Arabia* ad edd. | 29. *in* SR, *et a*, *est* d. | 33. *cypiros* I coll. §. 43 et 21, 115. 117. e Diosc. 1, 6 ὡς κυπειρίζων, *cypressum* vel *cupr.* codd., *cyperi* Sv. | 215. 3. *cypiro* a¹, *cyparo* R, *cypero* Sa², *cyperi* Td, om. Θ. | *cypiri* R, *cypri* d, *cyperi* STaΘ. Vid. ad 214. 33. | 13. *phun* R, commendat Sill. ad 21, 136. (1, 21, 80. *phin* Tad, *fin* V, *phyri* R), *phu* SBarb., *fu* ad. | 14. An *in purpuram?* | 29. *acinorum* I, *acinosum* S codd. | 33. *Threcia* I, vid. ad vol. I, p. 163, 24., *trechia* d, *tracia* a, *Graecia* SR. | 35. *a* add. I. | *aut*, *ut* I, *aut* om. S codd., vid.

ad 221. 3. | 36. *montuoso* T, cf. §. 102., *mut.* Θ, *mmt.* a, *met.* R, *myrtuoso* S codd. Gelen. | 216. 12. *fricanti* codd., at Dioscor. 1, 5. δύσθρανστον. | 36. *id esse* SR. | 217. 24. *praegnas* a[1], ..*ans* Sv; vid. ad 153, 2. | 34. 35. An *apud nos corpora?* | „218. 12. *etiamnunc* Sa[2]. | 13. *mnae* M, cf. 21, 185. | 18. *Sabotam* M edd. vett. cf. §. 52., *Sabota* STadΘ. | 19. *reges* M, *leges* Sv. | 20. *Sabin* MΘ, *ibi in* ad, *Sabim* S. | 25. *M* om. S codd." | 38. *fricetur* Td, *frig.* a, vid. ad p. 216. 12. | 219. 12. 13. *iunipiro* et 14. *iunipiri* I, ..*pero* et ..*peri* S codd. Vid. ad 211. 31. | 13. 14. *rotundiorem* SaΘ. | 26. *Gebanitica et* TadΘ, om. Sv. | 29. *Dusar.* S Hard. Steph. Byz. | 31. *est* om. Sa[2]d. | „220. 12. *a* M, om. Sv. | 13. 14. *ut dinosci* M (edd. *dign.*), *ut id din.* d, *ut id n.* a, *uti dign.* S. | 16. *XX* M, *XX* Sv. | *XII* I, *Xin* M, unde Mone coni. *bini*, *XII* Sv. | 18. *etiamnum* Sa. | 22. *turguentis* S. | 27. *storbon* M et in ind. h. lib. *scorbo*, *strobon* ad edd., *stobolon* S codd. Salm. | 30. *et* om. Sa[2]. | 34. *in pulv.* Sa[1]. | 36. *pinguia* M, cf. 11, 9; 32, 40. Dioscor. 1, 128. λιπαρίας τινάς, *pingui* adΘ, *pingue* Sv. | 37. *et tractis* Md, *extr.* Θ, at Diosc. l. c. σχοίνια ἐπισύρουσι τοῖς θάμνοις. | 221. 3. *aut, ut* M edd., *aut* om. Sd, *ut* om. a. | *degenerante* M, *gen.* Sv. | 7. *esse debet* Ma, *debet esse* Sv. | 9. *iucunde gr.* ST. | *myrtatum* I, *tum myrta* Mad, *myrtata* Barb., *tum myrtata* S. | *deprehenditur crepitatque* M, ..*duntur* ..*tantque* Sv. | 12. *qua Indis* STd, at Theophr. h. pl. IV, 7, 2. habet οἱ ἰατροί. | 20. *satias* M, cf. 10, 171; 13, 130., *satietas* Sv. | 26. *Scytrae* adΘ codd. Salm., *Sostrae* M, *Sittacae* S codd. Barb. | *Scanchro* Md, *Schantro* a Θ, *Zagro* Sv coll. 6, 131. | 27. *stobrum* ST et codd. in ind. h. lib., *istobrum* M etiam in ind., *strobum* d edd., *istrobum* a. | *Carras* Sv. | 31. *illi* d, *ibi* M. | 38. *sunt ligni* M, *ligni sunt* Sad. | 222. 3. 4. *styracem* ... *hircinis* M, *urunt styracem in pellibus hircinis* Sv. | 8. *falsi et ingrati* M man. Dalec., *falsa et ingrata* Sv. | An *quasi?* | 20. *tanti* M, cf. 13, 20., *tanto* Sv. | 22. *vel* M, *uti* Sv. | 32. *aurae* Mad, *aura* T, *aurae* S. | *concentu* M edd., *conceptum* TadΘ. | 33. *odoribus nuntiatam ineptum* M." | 223. 27. *ei* S, *et* ad. | 31. *fricetur* d'T. | 224. 18. *longissimi* M. An *languidissimi?* | 25. *Daphnidis* MΘ codd. Salm., *daphanidis* d (a ..*os*), *daphnoiden* Sv. | 29. *alvariis* M, cf. 21, 80., *alveariis* Sv. | 32. *consedere* M Sill., *considere* Sv." | 225. 2. *nascitur* I, *nascen-*

tibus ad, *nascens* Sv. | „34. 35. *praestanti* M. | 226. 2. *in libras singulas* M. | *XI* et *XV* M, *XI* et *XV* Sv. | 6. *lacrima* MRa, .. *mam* Sd. | *nomen* Man. Dal. | 7. 8. *metopon* MTd (R .. *pona*), cf. Steph. Thes. s. h. v., *metapoli* aΘ, — *quam metopion appellant*, S (in comment. add. *sc. lacrimam*, at vid. Diosc. 1, 71.). | 9. *traston* ad, *ranstron* M. | 25. *Canop.* etiam M. | 26. *insula odoris* S codd., dist. I. | 26. 27. *suavitas quaedam.* M, *suavitas. quidam* Rad, *suavitate. quidam* Sv. | 227. 4. *arbutum* MTadΘ (R .. *tam*), ut esse videatur nomen appellativum (cf. Rutil. Itin. I, 31. *arbuta nostra*), *arbusculam* Sv. | 9. *vincta* MR, *victa* STd², *dicta* ad¹Θ. | 9. 10. *modo quae* S codd., dist. I. | 10. *ipsa sustinet* M, *ipsae .. nent* Sv. | 12. *rutae* S Barb. e Theophr. h. pl. IX, 6, 1. et Dioscor. 1, 18., ubi legitur φύλλα ἔχον ὅμοια πηγάνῳ, *tuburi* MR (TadΘ .. *eri*), quod natum putaveris e *PROXIMVRVTE*; an scripsit Plinius: *folium proxumum rutae, fructus proxumus tuburi?* nimirum apud Theophrastum sequitur: καρπὸν δὲ παρόμοιον τῇ τερμίνθῳ. | 16. *tenue* MR (cf. Dioscor. 1, 18. τὸ λεπτὸν καὶ τριχῶδες), *tribui* ad, *tenui* Sv. | 17. *eutheriston* S codd. Barb. (Diosc. l. c. θεριστόν), *entheristrum* ad (Θ .. *tru*), *henthesiscum* R, *epentheristion* M. | 20. *eutheristo* S Barb., *enth.* MRad. | 24. *vitalia laedi* SR. | 27. 28. *tenuis guttae* S Man. Dal., *gutta* e glossa ortum esse censuit Ruhnk. ad Rutil. Lup. p. 140. | 30. *transl.* SRd. | 38. *unguentis; pro* Sv. | *ipsum* Sd, add. *substituere officinae* Sad. | 228. 3. *est optimum* Ta (S .. *tum.*), *optimum est* d. | 5. *coarguitur* (om. *quod*) R, *suo arguitur* a¹ (a² *suco*). | 8. *odora* M, cf. §. 134 et 20, 177., .. *rata* Sv. | *candidi* M, .. *do* Sv." | 19. *nigrior et* SR. | 26. *licere auctorem* I, *liquorem* add. R (cf. 35, 88.), *augere liquorem* Sad. | 27. *XVI.* SR. | 32. *praegnans* S codd., sed vid. ad 153. 2. | 33. *in scobe* Sa. | „229. 10. *Panacen* Md. | 16. *autumno* Md, *in aut.* Sa (R *radicem aut.*). | 16. 17. *candore fusco ac se* M. | 17. *statera* om. M. | 31. An *a Xc singulas?* | *CCC.* MTad Θ, at cf. 13, 20." | 37. *psithia* I (cf. 14, 80.), *psitia* Rad, *psythia* Sv. | *aminnea* I (sic cod. Medic. Verg. Georg. 2, 97. et M 14, 41. ubi, ut aliis locis, scripsi *Aminea*), *aminnia* R (ad *um.*), *aminea* Sv. | 230. 12. *atque ita* Sa. | 21. *odorata* d (a *ador.*) | 23. *comacum* S, Pint. Salm., Graece κωμακόν, *commacum* R, *camacum* TadΘ codd. Salm. et 233. 23. M.

| 24. *a surculo* edd. vett. (R *susculo*, cf. §. 89.), *masculo* adΘ, *a suco illo* S Pint.

Lib. XIII. pag. 231. lin. 8. *Darei* a¹Θ, *Darii* Sv. | 232. 12. 13. *addito* S(R .. *ta*). | 31. *multo* R commendante Sill., om. Sv. | 32. *postea multo* Sv, *multo* delendum censuit Sill. | 233. 1. 2. *panacem, externa omnia.* Sv, dist. I. | *et prod.* RTadΘ, *et* om. Sv. | ,,14.15. *est eadem* M, *eadem est* Sv. | 23. *camaco* M. | *nardis spica* a, *nardis* (om. *spica*) MR, sed cf. 12, 42. | 25. *sericato* M(R .. *tho*, ad .. *ton*). | 26. *cyprio* M; an *cypro?* cf. 12, 109. | 37. *coquuntur* codd.; emend. Chifflet. e Theophr. de odor. §. 41.; *coquuntur et conduntur* Sill. | 234. 3. *ilico* M; cf. *vilicus* a *villa*. | 7. *si* MRTa, *sed* dv, om. S. | 8. *sint.* SR. | 19. *e* M, *ex* Sv. | 22. *possent* SR. | 31. 32. *fruatur .. corpus* M, sed cf. 14, 146. | 33. *Saturn.* MRa(d .. *um*); cf. Forbig. Handb. d. alt. Geogr. III, p. 446., *Salern.* Sv. | 235. 1. *inclyta* M. | 10. *anno sitienti* Sad. | 13. 14. *brevisque* M, *brevesque* ad, *brevemque* R, *brevique* S codd. Gelen. | *rami orbe* M(a *obre*); dist. I coll. §. 55., *rami orbem* R, *ramorum orbe* Sd codd. Gelen. | 14. *foliorum tectori* I (a *f. oliorum*), *foliosum. Tectori* SMRd. | 15. *est et* MR, *est* (om. *et*) SadΘ. | 21. *indutis* MTdΘ, *inductis* Sa (R .. *citis*). | 25. *bifida tabellas* M(R .. *data. bellas*), cf. §. 69., *bifidatis bellas* a, .. *datis bella* d, .. *data bella* Sv. | 26. *gemina* SRd. | 236. 3. *cacuminis* MRTad, .. *ni* Sv. | *adhaeret* M edd., ..*rens* STad, .. *entibus* R. | 5. *est* M, *est et* R edd., *et* .. STad. | 7. *corius* M; at cf. §. 64. | 14. *viduvio* (om. *post*) Sill., quod nunc probo, (R *vidi uvi o, vid ... ost* M), *biduo post* ad²T(d¹ *bidu* cum ras.), *viduas post* Sv. | 18. *trunco ad* S(R *truncū erat*). | 19. *longitudinem* Sa. | 30. *et* (om. *in*) M edd. vett. | 31. *se div.* Md, *div. se* Sv. | 38. *germ. rursus* SRd. | 237. 3. *chamaerepes* SHard., cf. 24, 130. | 12. *ob honorem* a (M *ad*), *ab honore* Sv. | 12. 13. *servabantur* M edd. vett., *servarentur* STadΘ. | 20. *accep.* Sa. | 21. *intermori* M, *inter non* R, *iterum mori* STadΘ. | 23. *a* om. SR. | 24. *evidentissime* SR. | 26. *earum* SR. | 238. 3. *dactylis* SMR, *iacens* TadΘ. | *est prael.* S(R *et*). | 4. *quos* Ma edd. vett. | 6. *Thebaidi* MR (M ante *in totum*), .. *dae* ad, .. *cae* S edd. vett. | 7. *et* om. S Pint. | 8. *haec. tanta* MIU, *haec tanta* S. | 11. *coicas* S codd. Hard. | 15. *Ex rel.* SR. | *Syriae* om. SR. | 23. *atque* M, *et* Sv. | 24. *Assyria* MR. | 25. *iis* M, *his* Sv.

| 26. *decidisse* M Pint., *cecid.* SRTadΘ. | 27. *adhaeserint* MRa, ..*runt* T, ..*rit* Sd. | 34. *quas* M, cf. §. 48. (15.), *quos* R, *quat* T, *quae* Sd. | 35. *myxas* M. | 37. *Iunipiri* R(M ..*ris*), ..*peri* Sv. | 239. 2. *infesta; altera* SM. Delevi interpunctionem, ut intelligeretur *est*. E Theophrasto h. pl. III, 12, 3., videatur esse legendum *infesta est et altera.* | *praestans* MTad, ..*stat* SR. | 19. 20. *et ex* M, *et* (om. *ex*) a edd. vett., *ex* (om. *et*) STRd. | 24. *lentis* MR; cf. §. 58. | 26. *aliubi* M, *alibi* Sv. | 29. *fert* post *pomum* (28.) habet Sv. | 240. 7. *sorvi* M, *solvit* R. | 9. *siliqua* MRT, ..*quae* SadΘ. | 11. *Gnidum* Md edd. vett. | 16. *eius* om. SR, *est* a. | 18. *ei* S, *eis* R. | 24. *nihilo* SR. | *et ex* M, cf. §. 53., *ex* (om *et*) SRad. | 26. *contortae* MR, ..*ta* Sv. | 31. *commendabilis* Mad edd. | 241. 3. 4. *utilis sima. Manat* S, at obstat genus, *utilissima nat* R(M *si manat*). | 6. *persia* MR. | 10. *et copia* M, *copiaque* Sv. | 22. 23. *iunipiro* MR, ..*pero* Sv, cf. §. 52. | 31. *ante ea* SR. | 32. 33. *scripsit* (etiam §. 89.) M. | 37. *ipsam totam fuisse* S edd. vett. | 242. 10. *trianguli* SR. | 24. *Praeparantur* SRd. | *chartae* Sd(a *charet*). | 25. *philur.* SR[2]ad. | 29. 30. *amphitheatriticae* M(R. ..*tritica*), ..*tricae* Sv (vid. infra). | 33. *amphitheatritica* MR, ..*trica* Sv. | 35. *Taeniot.* SBarb. ex Athen. I, 33. E. | 36. *emporit.* M etiam infra p. 243. 12., *emporet.* Sv. | 243. 4. *trav.* M, *transv.* Sv. | 11. *amphitheatritica* R, ..*trica* MSv. | 12. *mallio* MR(ad *alio*), M etiam §. 82., sed ibid. semel et §. 81. *malleo.* | 16. *tram.* (et 17. *pertral.*) Ma, *transm.* Sv. | 17. *e* M edd. vett., om. SRad. | 18. *amplit.* M. | *pedali* MRad, ..*lis* Sv. | 19. *mensura. erat* M, *mensura erat* SRad. | 20. *scidae* R, *schidae* M, *scedae* a, *schedae* S. | 29. *taenea* MRad, ..*ia* Sv. | 37. *conscripta* MR (ad ..*tae*). | 37. *et iterum glutino* Sd. | 244. 9. *Tamph.* S Sigon., *Pamph.* MRad. | 11. *tot* om. MR. | *annis* om Md. | 13. *possent* MRad, *potuissent* Sv. | 15. *medio* S Man. Dalec. | *arcae vinctum* Rad(M *vict.*), *arcae vinctum* S. | 17. 19. *in his* ..*Pythagoricae* interpolatori deberi videntur, cf. Münchn. Gel. Anz. 1854. Oct. I, N. 13.; Sillig. verba: *lapidem* (14.) ..*essent* (21.) tribuit Terentio scribae. | 23 *tertio decimo* Mad, *XIIII* R, *quarto decumo* S. Vide ne scribendum sit: *tertio decumo libros XIIII.* | 24. *libros XII fuisse* om. codd. praeter Man. Dal. | 27. *et s. c. ponit* R, *et s e ponit* M, *ponit* (om. *et s. c.*) Sv; emend. U. | 35.

constet curve M, *constet? cur et* Sv. | 36. 37. *tradiderit* M, *prodidit* Sv. | 245. 2. *laniferas* SR. | 8. *Atlans* M, .. *as* Sv. | 12. *HS.* D̅ M, *HS.* X̅. Sv; numerus deest in eius codd. | 13. |X| M, *XI.* Sad. | *ab* M, *a* Sad. | 17. *amplissimis* Mad, .. *ma* Sv. | *fuit. uni* M, *fuit unius* Sv. | 21. *solida* ST. | 22. *Tiberi Caesaris* S edd. vett. | *trahenti* (sc. tabulae) I, .. *te* S codd. | 26. *cuius materia esset* (propter antecedens *esset*) I (S edd. vett. *erat*), om. codd. (in M cum antecedente *esset*). | 28. *radicis vitium maxumeque in eo laud.* S edd. vett. | 29. *quae superne quaeque* Sv (*superque* a; d ras. post *super*). | 32. *atque* om. Sd². | 38. *verum* Mad, *vero* Sv. | 246. 5. *vitia lignum* Sv; dist. I. | 10. *corticum* Md, *corvum* Sa. | 15. *cospiss.* M, *spiss.* Sv. | 17. *manus siccae* M, .. *nu* .. *ca* Sv. | *fricatu* M(ad .. *tur*), .. *ta* Sv. | *balin.* M, *baln.* Sv. | 22. *tradidit* M, .. *dit* Sv. | *Circes* S codd. Salm. at cf. 7, 15. | 25. *tradat uri* S Salm., *tradatur* Mad. | 26. *proxumus* SM, *primus* ad, cf. 21, 48. | 27. *scripsit haec* M, *scribit* Sv. | 34. *quo* M, *quae* STad. | 247. 1. *cellhim* M, *celt.* Sv. | 4. *alioqui* d, *aliqui* M, *qui* a, *quae* S Man. Dal. | 5. *videntur* S Pint. | 8. *cerasis* (sc. nascitur fructus) Cad, *cerasi* (sc. modo) Sv. | 10. *morbos* M edd. vett., .. *bo* d, .. *bum* Sa. | 14. *alica* MSBarb. (d .. *qua*), *aqua* Td. | 36. *sed* Sa. | *crudum* MTad, .. *do* Sv. | *neque* M, *nec* Sv. | 248. 1. *ac* M, *atque* Sv. | 7. *abesset* M (ad .. *sse*), cf. §. 119., *abest, sed* Sv. | 8. *acini* M, *sunt acini* Sv, *est incini* a(d om. *est*). | 9. *alias* M Sill., *alia* Sv. | *in favis* MSBarb., *infamis* Tad. | 10. *mitia* Td. | 15. 16. *epip.* SBarb. cf. Dioscor. 4, 107. | 19. .. *elaean* (bis) M, .. *am* Sv. | 20. *cnestron* SBarb. | 25. *tragacantham* I, .. *thum* M (in ind. .. *tha*), .. *then* Sv. | 30. *quam alii* Sd. | *tramaricem* M, *tamaricen* Sv. | *vocat* M, .. *ant* Sv. | *bryam* Sd. | 31. *insignem* STa. | *in ea quod* M edd., *quod in ea* STa²d(a¹ *quod eam*). | 36. *piris* M, *pilis* ad, *piri* Sv. | 249. 5. *quadriang.* Ma¹d, *quadrang.* Sv, at cf. 25, 63; 26, 57; 27, 11. | 10. *neque* .. *neque* M, *nec* .. *nec* Sv. | 17. *aspectus* M, .. *tu* Sv. | 20. *arborum* Sd. | 26. *distinguimus* STad. | *forin.* M, *hoc est forin.* Sv. | 27. *sabuci* M (16, 83. 103. 179. a; 15, 100. d; 29, 51. V; vid. Sill. ad 16, 103.), *samb.* Sád. | 31. *narthecyam* S, *ναρθηκυία* Theophr. h. pl. 6, 1, 4 et 2, 7. | *exeunti* M Dalec., .. *untia* Sv. | 32. *cetera* Ma, .. *ro* Sv. | 33. *simili* M, .. *lis* Rv. | 34. *facilius* adΘ. | 36.

thapsian M. | 37. *sui* M, *sed sui* Sv (d *thapsi assidui*, a . . *dui* .). | 250. 1. *quippe* M *quippe etiam* Sv. | 2. *nocet; si* . . *aura*, S; dist. I. | 5. *item* M, *item in* Sv. | 6. *non tractent* M, *contractent* Sv. | *Ista* (om. *sed*) STa. | 8. *esse transeant* M. | 14. *sic cum* I, *siccum* Tad, *id cum* M, *sibi cum* Sv. | 17. *Ubi* M, *o b* d, *ibi* Sv. | 18. *cibis* M, *cibi* Sv. | 22. *solvit* M edd. vett., *facit* ad, *movet* SMan. Dalec. | 23. *sari* M. | 28. *alibi* STd. | 32. *vinum* Sa. | 34. *Amphiloco* M, cf. ind. et 18, 144., *Anthiloco* d, *Antilomaco* a, *Aristomacho* Sv. | *Atheniensi* Sd. | 251. 1. *valida* M, om. Sv. | *omnibus* M, *omni usu* Sv. | 4. *viridem* M, *viridem etiam* Sv. | 6. *atque* M, om. Sv. | 10. *transferuntur* M Dalec., *praefer.* SΘ, *perfer.* Tad. | 12. *anusve* M, *anus vel* ad, *vel anus vel* SΘ. | 17. *cepas* M, cf. Sill. ad 19, 99., *capes(sere)* a, *caepe* Sd. | 18. *tral.* M, *transl.* Sv. | 19. *praeterea*, *propter* Sill., qui tamen statuit lacunam esse inter has voces, *praeterea* MadΘ, *propter* Sv. | 26. *alia* SM, *haila* a, *hiala* d. An *Itala?* cf. 25, 10. et 11, 251; 21, 50; 26, 100; 30, 49. | 27. *maris* M, *magis* Sv. | 28. *folia lata* Sd. | 29. *grason* M (ad *grass.*); *grascon* M in ind., *prason* SBarb. | 252. 9. *virere* M, *vivere* Sv. | 10. *ferentes* a, . . *tibus* Md, . . *tem* S edd. vett. | 12. Videntur quaedam intercidisse, ut *eaque silva est.* | 17. *exemplam* . . . *arescentem* M, . . *ta* . . *te* Sad. | 25. *vere decidentes* M, om. Sv. | 34. *vocetur* STadΘ, . . *atur* M edd.

Lib. XIIII. pag. 253. lin. 10. *interisse* M edd. vett., . . *iisse* Sv. | 21. *internic.* T (vid. ad 3, 38.), *internec.* SMv. | 22. *vitii* M Td, *summi* ac, *somni* S codd. Barb. An *veterni?* | 25. *adeoque* M, *id.* Sv. | 28. *opes* M. | 29. *opera* M Dalec., *operae* Sv. | 32. *magis* om. M. | 254. 8. *hercule* M. | 12. *et in iis* I (M *his*), *etantis* Tad (edd. vett. . . *tisque*), *et tantis* cΘ, *et e tantis* S codd. Hard. | 18. *etiam* M, *quam* STacd." | 25. *una e* SSalm. (Thuan. *unae*), *e* om. Tacd. | 35. *velli* a, *avelli* Sv., cum verbo *nequeunt* om. cd. Videntur plura quaedam excidisse librario aberrante a *velli* ad *villas;* certe requiritur verbum *videmus* vel simile quoddam. | 37. *loris quodque memoria* Td (ac edd. vett. *quoque*); dist. I, *loris memoria* (om. *quodque*) Sv. | 38. *existumavit. Una* Sv. | 255. 11. *e talea* Sill., *e t alia* ac (d . . *am*), *et aliae* Sv. | *per parietum damna*

I, *peritiam damnà* acd, *peritia domini* Sv. | 20. *non alibi .. uva* S D in marg., om. acd. | 34. *e villis* I (cf. §. 61. *in pal. populetis, sinu Amynd.*), *et ullis* Tacd, *et uvis* Sv. | *Veroniensium* ac (Td *quero mentium*); cf. §. 67; 15, 48; 36, 46., *Veron ens.* S (sic codd. 9, 75; 18, 109.). | 256. 18. *aminnos* acd. | 27. *aut Indos adeo*, I coll. Hand. Tursell. I, p. 153 sq., *aut Indos; adeo* Sv. | 36. *genera. Lanugine et ipsae* S Man. Dalec. | 257. 3. 4. *advenere. e Chio Thasove* Pint., *advenere e Chio Thasove.* S (acd *Thasiove*). | „17. *vino* I (coll. §§. 29. 33. 35. 41. et Colum. III, 2, 19. *vetustatem vina earum patiuntur*), *non* MSv. | 19. *non favonium*, ut post *quoniam* omissa add. I (coll. 2, 122. et 15, 12. 13.). | 21. *visulla* (etiam 258. 4.) M, *visula* Sv. | *grandi* M, *magno* U, signum lacunae posuit S. | 30. *variantes* M, .. *ti* Sv. | 35. *caccol.* MTcd, *cocol.* Sa. | 258. 10. *marcum* MTcd, *em.* S Hard. ex Colum. III, 2, 25. | 23. *autumnique* Pint., .. *nisque* MTacd, .. *nisque et* Sv. | 25. *Vennuculam* I ex Horat. Sat. II, 4, 71., Macrob. Sat. III, 20, 7., Isidor. orig. XVII, 5, 15., *vennunc.* M, *venic.* Sv. | 26. *surc.* MTd, *scirc.* Sac (Θ *scicc.*). An *scurcula?* cf. Colum. III, 2, 27. | *scap.* M, *stac.* Sv. | 31—33. *e diverso ... annua ac* M (S D in marg. om. *ac*), om. acd. | 31. *arceraca* M, *arcelaca* Sill. e Colum. l. c., *argeica* SD. | 34. *mettica* MTcd, *met.* Sa. | 38. (ubi scribendum fuit *in iis Florentiae*) *etiamnum in iis* (sc. Tuscis) I, *etiam nomen iis* M, *etiam nominis* Sv. | *Florentiae* M, *Florentia.* Sv. | 259. 1. *sopina* M, *est opima* Sv. | 3. 4. *pariter et bonitate* M, om. Sv. | 6. *sicuti* Md, .. *ut* Sv. | 8. *itriola* „Andr. Boccius l. 5. p. 258., quoniam ἴτριον apud Athen. [14. p. 646. D.] ex Aristophane [Acharn. 1092.] dulciarii genus est.“ Hard., *ytriciae* M, *irtiola* Sacd Colum. III, 2, 28., *irc.* TΘ. | 10. *Pompei* M, .. *eii* Sv. | 14. 15. *calventinam* Mad, *et Laurenti; nam* Sv. | 15. *tral.* M, *transl.* Sv. | 16. *Surrent.* M (cf. §. 64; 23, §. 33. 36.), *Tarent.* Sv (cf. § 69.). | 19. *Pariana* MTd, *Paria* SacΘ. | 21. *streptis* MT, *strepitis* cd, *strepitus* a, *streptos* Sv. | *Gallicam* Mc, .. *ca* Sad. | 22. *Picenam* M, .. *na* Sacd. | 25. 26. *servatur* M, .. *abilis* Sv. | 31. *scrip.* Ma[1]cd (a[2]Θ *scrib.*, T *scrup.*), *scirp.* Sv. | 36. *Aminnea* M, fortasse recte; vid. ad 229. 37. Scripturam *Amminea* quam M habet §§. 46. et 47. ferri non posse docet Vergil. Georg. 2, 97. | 38. *nigrae* M (cf. Macrob. Sat. III, 20, 1.),

nigraeque Sv. | 260. 30—32. *in olla* . . *eadem* M, om. Sv. | 34. *maiores et Scantianas opportunissimas esse* S ex Catone 7, 2. refragante U p. 179. | 261. 18. *nemo non* S Gron. miscell. p. 848. | 19. *iis* M, *his* Sacd. | 22. *ruit* M Gron., *fuit* Sv. | 23. *huius* M, *eius* Sv. | 27. et 30. *culleos* Macd, *cul.* Sv. | 33. 34. *maritimae* M (cf. 34, 149.), . . *ma* Sv. | 35. *eius* M, om. Sv. | 262. 1. *etiamnum* M, *etiam* Sv. | 3. *iis* M, *his* Sv. | *octonis* M codd. Barb., edd. vett., *octogenis* STacd Θ." | 9. *bonitati* cd, . . *tas* Sa. | 10. An *interemptus est?* | 14. *pervincive* Sill., *provinciae* ac (d *unciae* cum ras.), *si non pervincat* Sv. | „34. *hominis* M, . . *ni* Tad, . . *num* Sc. | 37. *aliud* om. M. | 263. 2. *alius praestantior* acd. | 7. *saxoso* M, sed cf. 36, 76. | 9. *Praetet.* S, *praecianum* ac (Θ *praic.*, Td *prait. Praecianum pirum* memorat Macrob. Sat. III, 19, 6.), *prauset.* M, | 14. *Amyncl.* M (d *aminel.*, a *ani sunt cl.*), cf. 3, 59. et 8, 104., *Amycl.* Sv. | 15. *intercidit et* Sv. | 16. *ab Averno* S Pint. | 18. *Faustiniano* M, *Faustino* TcdΘ (a . . *ni*), *Faustiano* Sv. | 19. *haec* M, *hoc* Sv. | 21. 22. *Faustinianus* M, *Faustianus autem* Sv. | 22. *milia passum* M, om. acd, *miliaria* Sv. | *Caedicio* I coll. 11, 241., *Caedicii* M, *prope Caedicias* S (ac *Cedias*, T *cecidis*, d *ceadis*). | 23. *passum* M, om. Sv. | *nunc* M, *in* Sv. | 24. *solum* S Barb. vet. Dalec. | 26. *Faustin.* M, *Faust.* Sv. | 27. *celebrantur* Sc. | 33. *alioquin* ac. | 35. *a* M, *e* Tacd. | 36. *Statiana* M, sed cf. 23, 36. | *principatum* M Dalec., . . *tus* Sv. | 37. *suos* M, *sicut* Sv. | 264. 1. *et* M, *ex* ac, om. STdΘ. | 2. *Veliterrana* M." | 7. 8. *dicta illo cognomine* Td; dist. I, *dic illo comine* c, *dicta in loco* Sv. | 8. *proxima* a c^2, . . *me* Tc^1d, . . *mo* Sv. | 9. *lagonis* I (vid. ad 267, 11.), *lagenis* S codd. | 13. *Veroniensi* acd^2, . . *nensi* Sd^1, (vid. ad 255. 34.). | 15. *gravicana. stoniensia* TacdΘ. | 24. *Servitia* acd. | 26. *Potiti* I (cf. Real-Enc. VI, p. 2354.), *politi* ad, *ponti* c, *potu et* S codd. Barb. | 27. *Grom.* acd. | 37. *Laset.* Tcd (a *Lasit.*, Θ *Lusit.*). | 265. 8. *iudicaverit* U, . . *vit* S codd. | 16. *Timol.* Tad. | 266. 4. *quae translata* Sd Θ. | „11. *septem* M, *septem aut sex* S (TdΘ *in sex*, a *vel in sex*). | 15. *psith.* (bis) M, *psyth.* Sv. | 16. *ciscibilites* Td, *civilitas* a. | 17. *psitacum* (sup. add. *h*) M, sed Graece est σίϱαιον vel σείϱαιον. | 19. *tertiam* M, *tertiam partem* Sv. | 23. *psithiam* M, *sticam* Sad,

sticham a. | 24. *apinam* M. | *scrip.* M (cf. § 41.), *scirp.* Sad. | 25. *oleo* Md edd. (cf. Colum. XII, 16, 1. 3.), *dolio* Sa (cf. Colum. XII, 39, 1. 3.). | 26. *praecotu* M. An *praecoce et?* | 34. *glaucos* M. | 36. *cados* om. M. | 267. 4. *diacymton* M. | 6. *ab umore* M, sed Colum. XII, 29, 1. *ne irrorentur.* | 7. *E dulci* M, *dulci* (om. *e*) d, *dulcique* a, *dulci e* Sv. | 10. *genera potuum* S (d *potui*). | *poni debet* M, *ponere debeo* Sv. | 12. *in lagonis* M (cod. Bamb. in Senec. ep. 114, 5.), *lagenis* (om. *in*) Sv. | 18. *quam quae* U, *quam* M, *quae* Sv. | 23. *nullum* MT, *nulli* Sv. | *annui* MTd, *anno* Sa. | 26. 27. *praeterea longe* M, *longe praet.* edd. vett., *longe propt.* SadΘ. | 269. 9. An *summa?* Cf. 21, 11; 25, 9. | 22. *tempore primum* M, *pr. temp.* Sv. | 23. *alia omnia* Sa | 34. 35. *reliqua* (sc. pars) M acd, . . *qui* Sv. | 35. *quae* M. | 270. 2. *fervent* M. Coll. 25, 90. et Dioscor. 5, 13. videtur Plinius sic fere scripsisse: *aquae dimidium additum decoquitur leniter cinere ferventi.* | 11. *mitiorum* Pint., vet. Dalec., *mitiarum* M (Tacd. codd. Salm. *mitear.*), *maturarum* S Barb. ex Dioscor. 5, 40. | *thyd.* M. | 13. *pharnuprium* M, *parnuprimum* d, *parmiprim* .. T, *palmiprim* . S Barb. | *trochin* M, *trocin* TacdΘ, *catorchiten* S Barb. e Dioscor. 5, 41. | 18. *sorvis* M. | 25. *asparagi* M Sill., . . *go* Sv. | 31. 32. *X. L pondere* M, *XL pondere denariorum* Sv. | 32. *musti vic.* M, *vic. musti* Sv. | 37. *alibi* M, *alit* c, *alii* STd, om. a. | 38. *et* (pro *in*) Sac. | 271. 4. *helenion* S Barb., *menelion* TacdΘ (M om. cum antecedentibus), cf. Diosc. 5, 66. | 6. *X. L* M, *XL* Tacd, *XL denariorum* Sv. (cf. §. 109.) | 7. 8. 9. *abs.* M, *aps.* S. | 10. *tusis* M. | 11. *vinum* Macd[2], *unum* Sd[1]. | 14. *quare* M, *qualem* Sv. | *salicem* acd (M *sil.*), *salicum* S codd. Gelen. | 17. *et* om. M. | 18. *et* om. acd. | 19. *tragoriganiodo* M, an *tragorigani, modo?* | *elelisphaco* M, *elebis phagora* ad (. . *fag.*). | 20. *acoro conyza* S codd. Barb. e Dioscor. 5, 63. | *ithyzinum* M. An *conyzinum* et (21.) *oenomeli?* cf. Diosc. 5, 63. et 16. | 21. *letisph.* M, an *elelisphaciten?* cf. Diosc. 5, 71. | 22. *E* MTd, *Et* Sac. | *e genere* Sv. (*a* ac). | *cupressus* M, cf. Varr. l. l. 9, 47, Colum. IV, 26, 1, Vitruv. II, 9, 12. al., *cupressi* Sv. | 23. *iunipiri* Mc (a *pinip.*), *iuniperi* Sd; cf. 13, 52. | *terebenthi* M. | *in Gallia* S Hard., (*therebinthini*) *challin* ac (d *callim*., T *callini*), *callen* M. | *bacae* MSill. (cd. *bace*, a *bac*),

bacas Sv. | 24. *decocuntur* M Sill., ∴ *cunt* Sv. | *chamaepythiis* cd (M ..*phyis*, a ..*pilus*), .. *pilyos* Sv. | 25. *chamaedrys* M (acd ... *drisis*), .. *dryos* Sv." | 30. *a canis ortu* Sill.; sed cf. §. 118. | 272. 10. *chariniam* acd, sed Pausan. VII, 25, 3 sqq. *Κερύνεια.* | 16. *libadios* I (d ..*deos*, ac ..*deor*), *libanios* S Barb. | 273. 21. *figul.* I, *fulig.* a, *figl.* Sv. | 32. *est mulsi* a (Θ *mulci*), *simulet* Td, *est musti* Sv. | *pice. Est natura* I, *pice et natura.* STadΘ. | 34. *deperit* edd. codd. Gel., *deserit* d, *defervit* a, *cum defervit* S (Man. Dal. *deferbuit*). | *vappae* (om. *que*) Sa. | 274. 15. *bitumini* a, ..*nis* Sv. | 20. *cull.* Tad, vid. ad 261. 27. *cul.* Sv. | „33. *caelo* M Tad (cf. §§. 27. et 55. et 34, 144.), *cella* Sv. | 34. *tectisque* M; an *textis?* | 38. *stupet* M, ..*ens* Sv. | 275. 1. *sinus* M. | 1. 2. *praebent alibi, alibi vero* I, *praebent*, *alibi vero* Sv, *prohibent a Libero* M probante Mon. | *traduntque* M, cf. §. 135., *traduntu rque* Sv. | 9. *ventriosa* (forma Plautina) M, *ventru.* STadΘ. | 16. *aut* M, *ac* Sv. | *aperire* SadΘ. | 17. *austro* M, *vetant austro* Sv. | 21. *sapa* Mad, *sapas* Sv. | 22. *debent* M, *iubent* Sv. | 25. *diu* Md, *divo* Sa, vid. ad 76. 22. et 283. 17. | 29. *animalia* M, sed cf. 2, 155. | 31. *praestat* M. | 32. *ob id editis* M, *ubi deditis* d (a .. *istis*), *huic deditis* Sv. | 35. 36. *concip.* SM Pint., *conscip.* d, *conspic.* Ta. | 38. *iis* M, *his* Sv, *his immo ad.* | *balineis* M (d *balien.*), *baln.* Sa. | *vidimus* M (et infra *vomant et hauriant*). | 276. 2. *nudos* (om. *que*) Sa. | *at* om. Sad. | 6. *corpus hum.* M, *hum. corp.* Sv. | 9. *quae .. certamina* add. ex M. | 13. *edit* Mad, cf. 20, 82., *edat* S(T *et edat*). | 15. *inlicentur* M. | 16. *mortifera eloc.* Sill., .. *re loc.* MTdΘ, ..*ra loc.* Sa. | 20. *vivunt* M Hard., *bibunt* STad. | 29. *semper* M, om. Sv. | 32. *consul.* et 33. *praeturae* M, sed cf. Sueton. Octav. 3. | 35. *alias et* I, *alia et* M, *alias; sed* Sa. | 36. *ipsa* Sa. | 37. *urbis* M, *urbis Romae* Sv. | 277. 2. *refer.* M. | 3. 4. *sermonem* SΘ. | 4. *nec alia* M, *non alia* T, *non alta* ad, *non altera* Sv. | 5. *obisse iniuria vigilias* M; an *in urbe?* | 9. *Ciceroni* Sa. | 33. *in eo vita* M, *vita in eo* Sv. | 34. *fuerit* MT, om. Sv.

Lib. XV. pag. 278. 1. *Olivam* M. | 14. *Pompei* Sa. | 15. *consulatu* S (ad *cons.*). | 18. *ferunt* M, *serunt* Sv. | 26. *oleum quam* S edd. vett. | 29. 30. *sive ..prematur* SM (D in marg.), om.

D[1]ad. | 33. *quam* SD[2]. | 34. *petiadas* M. | 279. 8. *Italia e* Mon. probante U (M *Italiae*), cf. 36, 146. *Italia* (om. *e*) Sv. | 13. *relicum* M, ..*quom* S. | 14. *cetero fere* M (..*rum* a, *fert* Tad), om. Sv. | 15. *totum* M, *totum id* Sv. | 17. *plena erroris* d, *erroris plena* Sv, *erro.* (om. *plena*) M. | *parte* M, *parte vitae* Sv. | 18. *docuimus* I, *edomus* M, *docebimus* Sv. | 19. *oliva constat* M, ..*ae*..*ant* Sv. | 22. *intellegitur* M, ..*imus* Sv. | *de* om. Ma. An legendum est *in?* | 23. *ab arcturi exortum. in* M (edd. vett. om. *in*), *ad arct. exortum* S, om. TadΘ. | 24. *cum si etiam* M. | 24. 25. *copiosiores* M,.. *osi* Sv." | 31. *multisve* T, ..*tis sive* d, ..*ta sive* Sa. | 34. *calores* (om. *est*) SD. | *etiam* S. | 280. 13. *cuminia* ad. | „21. *mora* Md edd. vett., *hora* Sa. | 24. *invictus* M, *in victu* TadΘ, *in vita* Sv. | 25. *et* M. | 25. 26. *existumantium*, *praesertim cum* Sa. | 26. *nec* M, om. Sv. | *constare* Mad, *non const.* Sv. | 28. *babbiae* M (cf. Forcell.), *bambiae* ad, *phauliae* Sv e Theophr. d. c. pl. VI, 8, 5. | 33. *condiuntur* M edd., ..*antur* STad. | 36. *praecoques* M. | 37. *quamlibeat* M, *quamlibet* Sv. | 280. 1. *in is* M, *et in iis* d edd., *et his* Sa. | *possis* M. | 17. *Graecia* M, ..*ci* STad. | 19. 20. *concalido* M. | 20. *Sallent.* M, *Salent.* Sv. cf. Forbig. Handb. d. a. Geogr. 3. p, 753. | *orc.* M. | 21. *Cominianam* M (a[2]d *Comm.*), *Cominiam* S (a[1] *Comm.*). | *albit.* M. | 22. *iis* M Barb. Man. Dal., *finis* d[1] (a ..*es*), *singulis* STd[2]. | 24. *vitiari eius* M, *vitiaberis* a, *vitiari* (om. *eius*) Sd. | 28. *frictas* I, *factas* M, *fractas* Sv. | 33. *in die* STd. | 38. *fraces* MS Barb. e Cat. 66, *faeces* adΘ. | *linquantur* M Dalec. | *solide; ob id* Sa. | 282. 1. *spongia* M. | 9. *tunc* Md. | 13. *medicamenta* M, ..*tum* Sv. | 16. *sibi* MΘ, *sybi* Td, *sili* SSalm. | *silvestrem eam* M, *silvestre* (om. *eam*) Sv. | 19. *emacinium* M. | 21. *adepta* (sup. add. *emp.*) *ubi* M. | *igne* (om. *sine*) M. | *tale* M. | 22. *utile* SDiosc. 4, 161. | 23. *neopum* Mad[2], *nopum* d[1], *netopum* Barb. ex Hippocr. (H. Steph. in Thes. l. Gr. s. v. *νέτωπον*: „Ac videtur esse *νέτωπον* quod *νίωπον* Erotiano vocatur."), *metopium* SBarb. ex Dioscor. | 24. *contusis* M (sed *tunsis*). | *adspersum* Mad; an *adspersam* (offam)? | 25. *e* om. Md. | *lauru* M (cf. §§. 113. 130. 132. et 14, 112.), *lauro* Sv. | 27. *cortici* M, ..*ce* Sv. | 30. *adspersae* M edd., .. *sa* STadΘ. | 34. *vocant, alii chamaem.* edd., om. M (quod huic verborum ordini suffragatur),

alii chamaem. vocant Sad. | 34. *aliqui a coronae* M, *aliqua corone* Td, at cf. 25, 158. | 36. *iuglandis* MTadΘ (ut sit arboris nomen). | *caryn.* M, *carsin.* ad (cf. Macrob. Sat. III, 18, 5. *qui Carsitani vocantur ἀπὸ τῶν καρύων*). | *malis, cedro* Md (cf. 24, 19. et Dioscor. 1, 55. et 105. | 283. 6. *XXI* edd. vett., *XXII* S. (Dioscor. 1, 67. *XXX.*). | 10. *et ex* I, *ex* M, *et* Tad, *et de* Sv. | 15. *herbave* I (cf. §. 35. *specie figurave*), *herbae* Ma, *herba* Sv. cf. 18, 259. An legendum est: *alibi e gramine herbaceum?* cf. 23, 95. | 16. *cnidinum* SBarb., *necinum* d, *onetinum* a, *casecinum* M. | 17. *divo* Sa, vid. ad 275, 26. | 19. *Selgiticum* M² Td edd., *Selgicum* S e Strab. 12. p. 571., *Selticum* Θ, *Selet.* a, *Segnit.* M¹. | 24. *oleomeli* Mad. | 33. *vestiaria* M, *..rium* Sv. | 284. 3. *nullo* T, *nulli* Ma (cf. Stallb. ad Ruddim. 1. p. 53.), *nullius* Sd. | 13. *tarent.* Md. | 14. *sappini* M Salm. de hyle p. 81 aG, coll. 16, 61., *sappiniae* S Hard., *appiniae* adΘ. | 16. *pitydia* MΘ, *pythidia* ad, *pityida* S codd. Barb. | 17. *in melle decoctis nucleis* M, *. In melle decoctos nucleos* S. | *aravicelos* M. | 20. *cydonaea* I, *cydonea* Md, *..ia* Sa. | 23. *qui candidior* (color) MTa (d *quae*), *quae candidiora* Sv. | *cognominat* M Pint., *..nata* Sv. | 24. *honor* Sad. | 28. *iam* M, *omnia iam* Sv.“ | 285. 9. *onychina* S e Colum. XII, 10, 2. 3. et infra §. 55., *ac nigra* ad. | „26. *e Pers.* M, sed 37. *ex Pers.* | 33. *ab* M, *a* Sv. | *transl.* S (etiam M, idem infra 37. *tral.*). | 286. 6. *tubures* M (vid. ad 11. et ad Macrob. Sat. III, 19, 2.), *tuberes* Sv. | 11. *tuburum* M¹a, *..erum* Sv. | 12. *sericum* Mad, at cf. §. 51. et 35. 40. | 13. *Veroniensi* M, *Venerenensi* a, *Veronensi* Sv. Vid. ad 255. 34.“ | 21. *Cestio* S Dalec. e Galeno, *Gest.* ad. | 22. *Scaudio* a²d¹Θ, vid. 288. 3. et ad Macrob. l. c., *Scand.* STa¹d². | 24. *Scaud.* Θ (a *sed aud.*), *Scand.* Td. | 27. *Quiriana* ad, cf. Macrob. l. c., *Quiriniana* S Pint. e Cat. 7. et Varr. I, 59, 1. | 287. 2. *colos* Sa²Θ. | 5. *perstr.* d edd. | 6. *dat iis* S (Ta *datis*). | 23. *et esse in* SD (a *esset*) improbante U. | „37. *fulgurata piari* M. | 38. *fuerint* M, *..runt* Sv. | 288. 1. *fieri pronuntiatur* M, *pronuntiantur* (om. *fieri*) Sv. | 2. *in matre* M, *ad matrem* Sv. | 3. *Scaud.* MadΘ, *Scand.* ST. | 5. Fort. *pruna. et pomis.* | *proprietates* S (a *..tis*). | 6. *cavent, e* I (M *cavente*), *cavent; ac* Sv. (ad *cadent*). | 8. *strutia* M. | 13. *autumni* M a, *..nale* STd. | 16. *soleis* a, *solidis* M. | 27. *mala*

et M, *et mala* d, *mala* (om. *et*) Sv. | 28. *figul.* M, *figl.* Sa. | 29. *inter scrobes* S (d *scrobe*, a *scrobea*). | 30. *sorva* M. | 31. *superintecta* TdΘ, . . *ducta* a. | 32. *interque uvas* add. ex M. | 34. *repetunt* M, *petunt* Sv. | 289. 2. *sorva* M. | 8. *servari* M, . . *re* Sv ut §. 67. | 10. *figul.* I, vid. ad 288. 28., *figl.* SM." | 15. *sabuci* I, vid. ad 249. 27., *samb.* Sv. | 27. *servatur* Sa. | 290. 2. 3. *materiae* Sa. | 9. *haut parum* Dalec. probante U. | 19. *vilissimisque* U. | 23. *trifario* Sa. | „31. *uti* M, *sicuti* Sv. | *artis naturae* (om. *non*) M, cf. 29, 21., *arte, non natura* Sv. | 291. 1. *Africae* M, *et Afr.* Sv. | *usi* MTad Sill., *uso* Sv. | 9. *moeris* Md, *moenis* D[1] (D[2]a . . *niis*), *muris* SAmbr. II. | 16. *Thrasym* M. | *busto* Mad, *insignes busto* Sv." | 20. *sacro* ad. | 22. *ac Remi* videtur esse delendum, quia sequitur *conditoris*. | 22. 23. *imperi* . . *ruminalis* S add. ex D in marg. | 26. *Navio* SDTd, *navigio* a. | *augurante nec sine praesagio* S add. ex D. | 26. 27. *aliquo arescit* SD, *aliqua re scit* a, *aliqua crescit* d. | 292. 4. *evolant* SSalm., *advol.* d. | 13. *opere* ad probante U, . . *rae* S. | 20. *lacrimas* S. | 20. 21. *siccat honos, laudatas servat* S, dist. U. | 28. *cottana* SBarb., *castanede* adΘ, sed cf. 13, 51. | 29. *venales* S. | 293. 34. *venerunt* U, *venere et* S codd., cf. 14, 97. | *ideoque* TU, *ideo quod* Sad, an *quae ideo?* (cf. 24. 8. *quod ideo acolecion vocant*). | 294. 5. *galbas* ad, *calvas* S codd. Turneb. 27, 17. | 12. *nucum . . . loco* S add. ex D. | 23. *praestanti* (om. *in*) DTad, emend. S. | 29. *pura plana.* a (Dd *plura*), dist. S. | 31. *eterana* Tad, emend. Hard. | 295. 10. *insitionibus* U. | 26. *sabuci* d, *samb.* Sv, vid. ad 249. 20. | 29. *his* Sa. | 34. *laurui* I, vid. ad 282, 25., . . *ri* SDa, . . *ris* d. | 296. 1. *ut diximus* uncis inclusi, ut quae non habeant quo referantur. | 37. *aquam* S, . . *a* a, . . *ae* Td. | 297. 32. *in usum* adΘ, *in usu* S codd. Gelen. | *generari* I, *genera* ad, . . *ri* S codd. Gelen. | *myxis* I (Salm. *myxo*), cf. §. 45., *mydis* ad codd. Salm., *amygdalae* S codd. Gelen. | 33. *gigni diximus* S codd. Gelen. | 34. *et amygd.* Sa. | 298. 3. *sabuci* I, vid. ad 249. 27., *samb.* Sv. | 11. *eisdemque* Θ probante U, *eisdem quae* Sad. | 299. 7. *Murtiam* codd. Hard., *Murciam* SBarb. alii codd. Hard., *myrtiam* Tad, *myrciam* Θ. | 13. *exasticam* a, *ex Africa* Td. | 14. *ut quae minus alta* I (coll. §§. 130. et 133. Theophr. de caus. pl. VI, 18, 9. διὸ καὶ οὐδ' εὐαυξεῖς εἰς μῆκος), *ut quae*

in alia d (a *utraque*, D *halia*). | *coniugalem* TadΘ, ..*gulam* Sv. | 32. *leniter* Tad, *leviter* Sv. | 36. *Massur.* Sa. | 300. 8. *coli Cato* Sill., *colito* a, *coli* d, *Cato* Sv. | 27. *spadonina* Tad Θ, ..*nia* (ut §. 51.) Sv. | 29. 30. *hippoglott.* ad, sed cf. 27, 93. Dioscor. 4, 145. | 31. *topiarii ac* om. Tad. | 33. *in India* Td. | 301. 11. *oracula inde repetere* S add. ex D in marg. | 18. *Massur.* Sa.

C. PLINI SECUNDI

NATURALIS HISTORIAE

LIBRI VII—XV.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VII.

(Sect. 1.) Mundus et in eo terrae, gentes, maria, in- 1
signes insulae, urbes ad hunc modum se habent. animantium
in eodem natura nullius prope partis contemplatione minor est,
siquidem omnia exsequi humanus animus queat. principium
iure tribuetur homini, cuius causa videtur cuncta alia genuisse
natura, magna saeva mercede contra tanta sua munera, non
sit ut satis aestumare, parens melior homini an tristior no-
verca fuerit. Ante omnia unum animantium cunctorum alienis 2
velat opibus. ceteris varie tegimenta tribuit, testas, cortices,
spinas, coria, villos, saetas, pilos, plumam, pinnas, squa-
mas, vellera. truncos etiam arboresque cortice, interdum
gemino, a frigoribus et calore tutata est. hominem tantum
nudum et in nuda humo natali die abicit ad vagitus statim et
ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrimas, et has
protinus vitae principio. at, Hercule, risus praecox ille et
celerrimus ante quadragesimum diem nulli datur. Ab hoc 3
lucis rudimento quae ne feras quidem inter nos genitas vin-
cula excipiunt et omnium membrorum nexus, itaque feliciter
natus iacet manibus pedibusque devinctis, flens, animal ce-
teris imperaturum, et a suppliciis vitam auspicatur unam
tantum ob culpam, qua natum est. heu dementia ab his
initiis existumantium ad superbiam se genitos! Prima roboris 4
spes primumque temporis munus quadripedi similem facit.
quando hominis incessus! quando vox! quando firmum cibis
os! quamdiu palpitans vertex, summae inter cuncta animalia
inbecillitatis indicium! iam morbi tot atque medicinae tot
contra mala excogitatae, et hae quoque subinde novitatibus
victae! et cetera sentire naturam suam, alia pernicitatem usur-
pare, alia praepetes volatus, alia nare, hominem nihil scire,

nihil, sine doctrina, non fari, non ingredi, non vesci, bre-
viterque non aliud naturae sponte quam flere. itaque multi
exstitere qui non nasci optumum censerent aut quam ocissime
5 aboleri. uni animantium luctus est datus, uni luxuria, et
quidem innumerabilibus modis ac per singula membra, uni
ambitio, uni avaritia, uni inmensa vivendi cupido, uni super-
stitio, uni sepulturae cura atque etiam post se de futuro.
nulli vita fragilior, nulli rerum omnium libido maior, nulli
pavor confusior, nulli rabies acrior. denique cetera ani-
mantia in suo genere probe degunt. congregari videmus et
stare contra dissimilia. leonum feritas inter se non dimicat,
serpentium morsus non petit serpentis, ne maris quidem be-
luae ac pisces nisi in diversa genera saeviunt. at, Hercule,
homini pluruma ex homine sunt mala.

6 Cap. 1. Et de universitate quidem generis humani magna
ex parte in relatione gentium diximus. neque enim ritus
moresque nunc tractabimus innumeros ac totidem paene quot
sunt coetus hominum, quaedam tamen haut omittenda duco,
maxumeque longius a mari degentium, in quibus prodigiosa
aliqua et incredibilia multis visum iri haut dubito. quis enim
Aethiopas antequam cerneret credidit? aut quid non miraculo
est, cum primum in notitiam venit? quam multa fieri non
7 posse priusquam sint facta iudicantur? Naturae vero rerum
vis atque maiestas in omnibus momentis fide caret, si quis
modo partis eius ac non totam conplectatur animo. ne pa-
vones ac tigrium pantherarumque maculas et tot animalium
picturas conmemorem, parvom dictu sed inmensum aestu-
matione, tot gentium sermones, tot linguae, tanta loquendi
8 varietas, ut externus alieno paene non sit hominis vice. iam
in facie voltuque nostro cum sint decem aut paulo plura
membra, nullas duas in tot milibus hominum indiscretas effi-
gies exsistere, quod ars nulla in paucis numero praestet ad-
fectando. Nec tamen ego in plerisque eorum obstringam
fidem meam, potiusque ad auctores relegabo qui dubiis red-
dentur omnibus, modo ne sit fastidio Graecos sequi tanto
maiore eorum diligentia vel cura vetustiore.

9 2. (2.) Esse Scytharum genera, et quidem plura, quae
4,88 6,53 corporibus humanis vescerentur indicavimus. id ipsum in-

credibile fortasse, ni cogitemus in medio orbe terrarum ac
Sicilia et Italia fuisse gentis huius monstri, Cyclopas et Lae-
strygonas, et nuperrime trans Alpis hominem inmolari gen-
tium earum more solitum, quod paulum a mandendo abest.
sed et iuxta eos qui sunt ad septentrionem versi, haut procul 10
ab ipso aquilonis exortu specuque eius dicto, quem locum
Gescliton appellant, produntur Arimaspi, quos diximus, uno 4,88 6,50
oculo in fronte media insignes, quibus adsidue bellum esse
circa metalla cum grypis, ferarum volucri genere quale volgo
traditur eruente ex cuniculis aurum, mira cupiditate et feris
custodientibus et Arimaspis rapientibus, multi sed maxume
inlustres Herodotus et Aristeas Proconnesius scribunt. super 11
alios autem Anthropophagos Scythas in quadam convalle
magna Imavi montis regio est quae vocatur Abarimon, in
qua silvestres vivont homines aversis post crura plantis, exi-
miae velocitatis, passim cum feris vagantes. hos in alio
non spirare caelo ideoque ad finitimos reges non pertrahi
neque ad Alexandrum Magnum pertractos Baeton itinerum
eius mensor prodidit. priores Anthropophagos, quos ad 12
septentrionem esse diximus, decem dierum itinere supra 9
Borysthenen amnem ossibus humanorum capitum bibere cuti-
busque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti Isigonus
Nicaeensis. idem in Albania gigni quosdam glauca oculorum
acie a pueritia statim canos qui noctu plus quam interdiu cer-
nant. idem itinere dierum XIII supra Borysthenen Sauroma-
tas tertio die cibum capere semper. Crates Pergamenus in 13
Hellesponto circa Parium genus hominum fuisse, quos Ophio-
genes vocat, serpentium ictus contactu levare solitos et manu
inposita venena extrahere corpori. Varro etiamnum esse
paucos ibi quorum salivae contra ictus serpentium medean-
tur. similis et in Africa Psyllorum gens fuit, ut Agatharchi- 14
des scribit, a Psyllo rege dicta, cuius sepulchrum in parte
Syrtium maiorum est. horum corpori ingenitum fuit virus
exitiale serpentibus et cuius odore sopirent eas. mos vero
liberos genitos protinus obiciendi saevissimis earum eoque
genere pudicitiam coniugum experiendi non profugientibus
adulterino sanguine natos serpentibus. haec gens ipsa qui-
dem prope internicione sublata est a Nasamonibus qui nunc

eas tenent sedes, genus tamen hominum ex iis qui profu-
gerant aut cum pugnatum est afuerant hodieque remanet in
15 paucis. Simile et in Italia Marsorum genus durat, quos a
Circae filio ortos ferunt et ideo inesse iis vim naturalem eam.
et tamen omnibus hominibus contra serpentis inest venenum,
feruntque ictas saliva ut ferventis aquae contactu fugere.
quod si in faucis penetraverit, etiam mori, idque maxume
humani ieiuni oris. Supra Nasamonas confinisque illis Ma-
chlyas Androgynos esse utriusque naturae inter se vicibus
coeuntis Calliphanes tradit. Aristoteles adicit dextram mam-
16 mam iis virilem, laevam muliebrem esse. in eadem Africa
familias quasdam effascinantium Isigonus et Nymphodorus,
quorum laudatione intereant probata, arescant arbores, emo-
riantur infantes. esse eiusdem generis in Triballis et Illyriis
adicit Isigonus, qui visu quoque effascinent interimantque
quos diutius intueantur, iratis praecipue oculis, quod eorum
malum facilius sentire puberes. notabilius esse quod pupillas
17 binas in singulis habeant oculis. Huius generis et feminas in
Scythia, quae Bithiae vocantur, prodit Apollonides. Phy-
larchus et in Ponto Thibiorum genus multosque alios eiusdem
naturae, quorum notas tradit in altero oculo geminam pu-
pillam in altero equi effigiem. eosdem praeterea non posse
mergi, ne veste quidem degravatos. haut dissimile iis genus
Pharnacum in Aethiopia prodidit Damon, quorum sudor ta-
18 bem contactis corporibus adferat. feminas quidem omnis
ubique visu nocere quae duplices pupillas habeant Cicero
quoque apud nos auctor est. adeo naturae, cum ferarum
morem vescendi humanis visceribus in homine genuisset,
gignere etiam in toto corpore et in quorundam oculis quoque
venena placuit, ne quid usquam mali esset quod in homine
19 non esset. Haut procul urbe Roma in Faliscorum agro fa-
miliae sunt paucae quae vocantur Hirpi. hae sacrificio annuo
quod fit ad montem Soractem Apollini super ambustam ligni
struem ambulantes non aduruntur, et ob id perpetuo senatus-
consulto militiae omniumque aliorum munerum vacationem
20 habent. Quorundam corpori partes nascuntur ad aliqua mi-
rabiles, sicut Pyrro regi pollex in dextro pede, cuius tactu
lienosis medebatur. hunc cremari cum reliquo corpore non

potuisse tradunt, conditumque loculo in templo. Praecipue 21
India Aethiopumque tractus miraculis scatent. maxuma in
India gignuntur animalia. indicio sunt canes grandiores cete-
ris. arbores quidem tantae proceritatis traduntur, ut sagittis
superiaci nequeant. et facit ubertas soli, temperies caeli,
aquarum abundantia, si libeat credere, ut sub una fico tur-
mae condantur equitum. harundines vero tantae proceritatis
ut singula internodia alveo navigabili ternos interdum homines
ferant. multos ibi quina cubita constat longitudine excedere, 22
non exspuere, non capitis aut dentium aut oculorum ullo
dolore adfici, raro aliarum corporis partium, tam moderato
solis vapore durari. philosophos eorum, quos gymnosophi-
stas vocant, ab exortu ad occasum perstare contuentis solem
inmobilibus oculis, ferventibus harenis toto die alternis pe-
dibus insistere. in monte cui nomen est Nulo homines esse
aversis plantis octonos digitos in singulis habentis auctor est
Megasthenes. in multis autem montibus genus hominum ca- 23
pitibus caninis ferarum pellibus velari, pro voce latratum
edere, unguibus armatum venatu et aucupio vesci. horum
supra centum viginti milia fuisse prodente se Ctesias scribit,
et in quadam gente Indiae feminas semel in vita parere geni-
tosque confestim canescere. idem hominum genus qui Mo-
nocoli vocarentur singulis cruribus, mirae pernicitatis ad sal-
tum, eosdemque Sciapodas vocari, quod in maiori aestu
humi iacentes resupini umbra se pedum protegant. non
longe eos a Trogodytis abesse, rursusque ab his occidentem
versus quosdam sine cervice oculos in umeris habentis. Sunt 24
et satyri subsolanis Indorum montibus (Catharcludorum di-
citur regio), perniciosissimum animal. tum quadripedes,
tum recte currentes humana effigie, propter velocitatem nisi
senes aut aegri non capiuntur. Choromandarum gentem
vocat Tauron silvestrem, sine voce, stridoris horrendi,
hirtis corporibus, oculis glaucis, dentibus caninis. Eudoxus
in meridianis Indiae viris plantas esse cubitalis, feminis adeo
parvas ut Struthopodes appellentur. Megasthenes gentem 25
inter Nomadas Indos narium loco foramina tantum habentem,
anguium modo loripedem, vocari Scyritas. ad extremos finis
Indiae ab oriente circa fontem Gangis Astomorum gentem sine

ore, corpore toto hirtam vestiri frondium lanugine, halitu
tantum viventem et odore quem naribus trahant. nullum illis
cibum nullumque potum, radicum tantum florumque varios
odores et silvestrium malorum, quae secum portant longiore
itinere, ne desit olfactus. graviore paulo odore haut difficul-
26 ter exanimari. Super hos extrema in parte montium Trispi-
thami Pygmaeique narrantur, ternas spithamas longitudine,
hoc est ternos dodrantis, non excedentes, salubri caelo
semperque vernante montibus ab aquilone oppositis, quos a
gruibus infestari Homerus quoque prodidit. fama est insi-
dentis arietum caprarumque dorsis armatos sagittis veris tem-
pore universo agmine ad mare descendere et ova pullosque
earum alitum consumere, ternis expeditionem eam mensibus
confici, aliter futuris gregibus non resisti. casas eorum luto
27 pinnisque et ovorum putaminibus construi. Aristoteles in ca-
vernis vivere Pygmaeos tradit, cetera de his ut reliqui. Cyr-
nos Indorum genus Isigonus annis centenis quadragenis vi-
vere. item Aethiopas Macrobios et Seras existumat et qui
Athon montem incolant, hos quidem, quia viperinis carnibus
alantur. itaque nec capiti nec vestibus eorum noxia corpori
28 inesse animalia. Onesicritus quibus locis Indiae umbrae non
sint corpora hominum cubitorum quinum et binarum palma-
rum exsistere, et vivere annos centum triginta, nec se-
nescere sed ut medio aevo mori. Crates Pergamenus Indos
qui centenos annos excedant Gymnetas appellat, non pauci
Macrobios. Ctesias gentem ex his quae appelletur Pandarae,
in convallibus sitam annos ducenos vivere, in iuventa candido
29 capillo qui in senectute nigrescat. contra alios quadragenos
non excedere annos, iunctos Macrobiis, quorum feminae
semel pariant. idque et Agatharchides tradit. praeterea
locustis eos ali et esse pernices. Mandorum nomen iis de-
dit Clitarchus et Megasthenes trecentosque eorum vicos ad-
numerat. feminas septumo aetatis anno parere, senectam
30 quadragesimo accidere. Artemidorus in Taprobane insula
longissimam vitam sine ullo corporis languore traduci. Duris
Indorum quosdam cum feris coire mixtosque et semiferos
esse partus. in Calingis eiusdem Indiae gente quinquennis
concipere feminas, octavum vitae annum non excedere. et

alibi cauda villosa homines nasci pernicitatis eximiae, alios
auribus totos contegi. Oritas ab Indis Arabis fluvius disterminat.
hi nullum alium cibum novere quam piscium, quos
unguibus dissectos sole torreant atque ita panem ex his
faciant, ut refert Clitarchus. Trogodytas super Aethiopiam 31
velociores equis esse Pergamenus Crates. item Aethiopas
octona cubita longitudine excedere. Syrbotas vocari gentem
eam. Nomadum Aethiopum secundum flumen Astragum ad
septentrionem vergentium gens Menisminorum appellata abest
ab oceano dierum itinere viginti. animalium quae cynocephalos
vocamus lacte vivit, quorum armenta pascit maribus
interemptis praeterquam subolis causa. In Africae solitudi- 32
nibus hominum species obviae subinde fiunt momentoque
evanescunt. Haec atque talia ex hominum genere ludibria
sibi, nobis miracula, ingeniosa fecit natura. et singulis
quidem quae facit in dies ac prope horas quis enumerare
valeat? ad detegendam eius potentiam satis sit inter prodigia
posuisse gentis. Hinc ad confessa in homine pauca.

3. (3.) Tergeminos nasci certum est Horatiorum Curia- 33
tiorumque exemplo. super inter ostenta dicitur praeterquam
in Aegypto, ubi fetifer potu Nilus amnis. proxume supremis
divi Augusti Fausta quaedam e plebe Ostiae duos maris
totidem feminas enixa famem quae consecuta est portendit
haut dubie. reperitur et in Peloponneso binos quater enixa,
maioremque partem ex omni eius vixisse partu. et in Aegypto
septenos uno utero simul gigni auctor est Trogus. Gignuntur 34
et utriusque sexus quos Hermaphroditos vocamus, olim androgynos
vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis.
Pompeius Magnus in ornamentis theatri mirabilis fama
posuit effigies ob id diligentius magnorum artificum ingeniis
elaboratas, inter quas legitur Eutychis a xx liberis rogo inlata
Trallibus enixa xxx partus, Alcippe elephantum. quamquam
id inter ostenta est. namque et serpentem peperit inter
initia Marsici belli ancilla. Multiformes pluribus modis inter 35
monstra partus eduntur. Claudius Caesar scribit hippocentaurum
in Thessalia natum eodem die interisse, et nos principatu
eius adlatum illi ex Aegypto in melle vidimus. Est

inter exempla in uterum protinus reversus infans Sagunti quo
anno deleta ab Hannibale est.
36 4. Ex feminis mutari in maris non est fabulosum. — inve-
nimus in annalibus P. Licinio Crasso C. Cassio Longino coss.
Casini puerum factum ex virgine sub parentibus, iussuque
haruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mu-
cianus prodidit visum a se Argis Arescontem, cui nomen
Arescusae fuisse, nupsisse etiam, mox barbam et virilitatem
provenisse uxoremque duxisse. eiusdem sortis et Zmyrnae
puerum a se visum. ipse in Africa vidi mutatum in marem
37 nuptiarum die L. Cossicium civem Thysdritanum. — editis
geminis raram esse aut puerperae aut puerperio praeterquam
alteri vitam. si vero utriusque sexus editi sint gemini, ratio-
rem utrique salutem. feminas celerius gigni quam maris,
sicuti celerius senescere. saepius in utero moveri maris, et
in dextera fere geri parte, in laeva feminas.
38 5. (4.) Ceteris animantibus statum et pariendi et partus
gerendi tempus est, homo toto anno et incerto gignitur spatio,
alius septumo mense, alius octavo et usque ad initia decumi
undecimique. ante septumum mensem haut umquam vitalis
est. septumo non nisi pridie posterove pleniluni die aut in-
39 terlunio concepti nascuntur. tralatitium in Aegypto est et
octavo gigni. iam quidem et in Italia talis partus esse vitalis
contra priscorum opiniones. variant haec pluribus modis.
Vistilia C. Lici ac postea Pomponi atque Orfiti clarissimorum
civium coniux ex his quattuor partus enixa, septumo semper
mense, genuit Suillium Rufum undecimo, Corbulonem se-
ptumo, utrumque consulem, postea Caesoniam Gai principis
40 coniugem octavo. In quo mensum numero genitis intra qua-
dragesimum diem maxumus labor, gravidis autem quarto et
octavo mense, letalesque in iis abortus. Masurius auctor est
L. Papirium praetorem secundo herede lege agente bonorum
possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se XIII
mensibus diceret tulisse, quoniam nullum certum tempus
pariendi statum videretur.
41 6. (5.) A conceptu decumo die dolores capitis, oculo-
rum vertigines tenebraeque, fastidium in cibis, redundatio
stomachi indices sunt hominis inchoati. melior colos marem

ferenti et facilior partus, motus in utero quadragesimo die.
contraria omnia in altero sexu, ingestabile onus, crurum et
inguinis levis tumor, primus autem nonagesimo die motus.
sed plurumum languoris in utroque sexu capillum germinante 42
partu et in plenilunio, quod tempus editos quoque infantis
praecipue infestat. adeoque incessus atque omne quidquid
dici potest in gravida refert, ut salsioribus cibis usae caren-
tem unguiculis partum edant, et si respiravere difficilius eni-
tantur. oscitatio quidem in enixu letalis est, sicut sternuisse
a coitu abortivum.

7. Miseret atque etiam pudet aestumantem quam sit 43
frivola animalium superbissimi origo, cum plerumque abortus
causa odor a lucernarum fiat exstinctu. his principiis nascun-
tur tyranni, his carnifex animus. tu qui corporis viribus
fidis, tu qui fortunae munera amplexaris et te ne alumnum
quidem eius existumas sed partum, tu cuius semper tinctoria 44
est mens, tu qui te deum credis, aliquo successu tumes,
tanti perire potuisti, atque etiam hodie minoris potes, quan-
tulo serpentis ictus dente, aut etiam ut Anacreon poeta acino
uvae passae, ut Fabius Senator praetor in lactis haustu
uno pilo strangulatus. is demum profecto vitam aequa lance
pensitabit qui semper fragilitatis humanae memor fuerit.

8. (6.) In pedes procedere nascentem contra naturam 45
est, quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegri partus,
qualiter M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis
exemplo in omnibus ad hunc modum genitis. quamquam is
quoque adversa pedum valetudine, misera iuventa, exercito
aevo inter arma mortisque, obnoxio accessu, infelici terris
stirpe omni sed per utrasque Agrippinas maxume, quae Gaium,
quae Domitium Neronem principes genuere totidem facis ge-
neris humani, praeterea brevitate aevi, quinquagesimo uno 46
raptus anno in tormentis adulteriorum coniugis socerique prae-
gravi servitio, luisse augurium praeposteri natalis existuma-
tur. Neronem quoque paulo ante principem et toto princi-
patu suo hostem generis humani pedibus genitum scribit
parens eius Agrippina. ritu naturae capite hominem gigni
mos est, pedibus efferri.

9. (7.) Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut 47

Scipio Africanus prior natus primusque Caesarum a caeso matris utero dictus, qua de causa et Caesones appellati. simili modo natus et Manilius qui Carthaginem cum exercitu intravit.

10. (8.) Vopiscos appellabant e geminis qui retenti utero nascerentur altero interempto abortu. namque maxuma etsi rara circa hoc miracula exsistunt.

48 11. (9.) Praeter mulierem pauca animalia coitum novere gravida, unum quidem omnino aut alterum superfetat.
exstat in monimentis et medicorum et quibus talia consectari
curae fuit uno abortu duodecim puerperia egesta. sed ubi
paululum temporis inter duos conceptus intercessit, utrum-
49 que perfertur, ut in Hercule et Iphicle fratre eius adparuit
et in ea quae gemino partu alterum marito similem alterumque adultero genuit, item in Proconnesia ancilla quae eiusdem diei coitu alterum domino similem alterum procuratori eius, et in alia quae unum iusto partu, quinque mensum alterum edidit, rursus in alia quae septem mensum edito puerperio insecutis mensibus geminos enixa est.

50 10. Iam illa volgata varia: ex integris truncos gigni, ex truncis integros, eadem parte truncos, signa quaedam naevosque et cicatrices etiam regenerari. quarto partu Dacorum originis nota in brachio redditur.

12. In Lepidorum gente tris, intermisso ordine, obducto
51 membrana oculo genitos accepimus, similis quidem alios
avo, et ex geminis quoque alterum patri alterum matri, annoque post genitum maiori similem fuisse ut geminum. quasdam sibi similis semper parere, quasdam viro, quasdam nulli, quasdam feminam patri, marem sibi. indubitatum exemplum est Nicaei nobilis pyctae Byzantii geniti qui adulterio Aethiopis nata matre nihil a ceteris colore differente ipse avom
52 regeneravit Aethiopem. Similitudinum quidem inmensa re-
putatio est et in qua credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoria haustaeque imagines sub ipso conceptu. cogitatio etiam utriuslibet animum subito transvolans effingere similitudinem aut miscere existumatur. ideoque plures in homine quam in ceteris omnibus animalibus differentiae, quoniam velocitas cogitationum animique celeritas et ingeni va-

rietas multiformis notas inprimat, cum ceteris animantibus
inmobiles sint animi et similes omnibus singulisque in suo
cuique genere. Antiocho regi Syriae e plebe nomine Artemo 53
in tantum similis fuit ut Laodice coniux regia necato iam An-
tiocho mimum per eum commendationis regnique successio-
nis peregerit. Magno Pompeio Vibius quidam e plebe et
Publicius etiam servitute liberatus indiscreta prope specie
fuere similes, illud os probum reddentes ipsumque honorem
eximiae frontis. qualis causa patri quoque eius Menogenis 54
coci sui cognomen inposuit, iam Strabonis a specie oculorum
habentis vitium imitata et in servo. Scipioni Serapionis, is
erat suarii negotiatoris vile mancipium. eiusdem familiae
Scipioni post eum cognomen Salvitto mimus dedit, sicut
Spinther secundarum tertiarumque Pamphilus collegio Len-
tuli et Metelli coss., in quo perquam inportune fortuitum hoc
quoque fuit, duorum simul consulum in scaena imagines cerni.
e diverso L. Plancus orator histrioni Rubrio cognomen inpo- 55
suit. rursus Curioni patri Burbuleius, itemque Messalae cen-
sorio Menogenes, perinde histriones. Surae quidem procon-
sulis etiam rictum in loquendo intractionemque linguae et
sermonis tumultum, non imaginem modo, piscator quidam in
Sicilia reddidit. Cassio Severo celebri oratori Armentarii
mirmillonis obiecta similitudo est. Thoranius mango Antonio 56
iam triumviro eximios forma pueros, alterum in Asia geni-
tum alterum trans Alpis, ut geminos vendidit. tanta unitas
erat. postquam deinde sermone puerorum detecta fraude a
furente increpitus Antonio est, inter alia magnitudinem preti
conquerente (nam ducentis erat mercatus sestertiis), respon-
dit versutus ingeni mango id ipsum se tanti vendidisse, quo-
niam non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis,
diversarum quidem gentium natalis tam concordi figura repe-
riri super omnem esse taxationem. adeoque tempestivam
admirationem intulit, ut ille proscriptor animus modo et con-
tumelia furens non aliud in censu magis ex fortuna sua du-
ceret.

13. (11.) Est quaedam privatim dissociatio corporum, 57
et inter se steriles, ubi cum aliis iunxere, gignunt, sicut
Augustus et Livia. item alii aliaeque feminas tantum gene-

rant aut maris, plerumque et alternant, sicut Gracchorum
mater duodeciens et Agrippina Germanici noviens. aliis ste-
58 rilis est iuventa, aliis semel in vita datur gignere. quaedam
non perferunt partus, quales, si quando medicina et cura
vicere, feminam fere gignunt. divos Augustus in reliqua
exemplorum raritate neptis suae nepotem vidit genitum quo
excessit anno M. Silanum, qui cum Asiam optineret post con-
sulatum Neronis principis successione, veneno eius interem-
59 ptus est. Q. Metellus Macedonicus, cum sex liberos relin-
queret, undecim nepotes reliquit, nurus vero generosque et
omnis qui se patris appellatione salutarent viginti septem.
60 In actis temporum divi Augusti invenitur XII. consulatu eius
Lucioque Sulla collega a. d. III. idus Aprilis C. Crispinum
Hilarum ex ingenua plebe Faesulana cum liberis VIII, in quo
numero filiae duae fuere, nepotibus XXVIII, pronepotibus
XIX, neptibus VIII, prolata pompa cum omnibus his in Ca-
pitolio inmolasse.

61 14. (12.) Mulier post quinquagesimum annum non gignit,
maiorque pars quadragesimo profluvium genitale sistit. nam
in viris Masinissam regem post LXXXVI. annum generasse
filium quem Metimanum appellaverit clarum est, Catonem
62 censorium octogesimo exacto e filia Saloni clientis sui. qua
de causa aliorum eius liberum propago Liciniani sunt cogno-
minati, hi Saloniani, ex quibus Uticensis fuit. nuper etiam
L. Volusio Saturnino in urbis praefectura exstincto notum
est Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum qui fuit
consul genitum post LXII. annum. et usque ad LXXV. apud
ignobilis vulgaris reperitur generatio.

63 15. (13.) Solum autem animal menstruale mulier est.
inde unius utero quas appellarunt molas. ea est caro infor-
mis, inanima, ferri ictum et aciem respuens. movetur sistit-
que menses, et ut partus alias letalis alias una senescens
aliquando alvo citatiore excidens. simile quiddam et viris in
ventre gignitur, quod vocant scirron, sicut Oppio Capitoni
64 praetorio viro. sed nihil facile reperiatur mulierum profluvio
magis monstrificum. acescunt superventu musta, sterilescunt
tactae fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina,

fructus arborum quibus insidere decidunt, speculorum fulgor
adspectu ipso hebetatur, acies ferri praestringitur, eboris
nitor, alvi apium emoriuntur, aes etiam ac ferrum robigo
protinus conripit odorque dirus, et in rabiem aguntur gustato
eo canes atque insanabili veneno morsus inficitur. quin et 65
bituminum sequax alioquin ac lenta natura in lacu Iudaeae
qui vocatur Asphaltite et certo tempore anni supernatans non
quit sibi avelli ad omnem contactum adhaerens praeterquam
filo quod tale virus infecerit. etiam formicis, animali minumo,
inesse sensum eius ferunt, abicique gestatas fruges nec po-
stea repeti. et hoc tale tantumque omnibus tricenis diebus 66
malum in muliere exsistit et trimestri spatio largius, quibus-
dam vero saepius mense, sicut aliquis numquam. sed tales
non gignunt, quando haec est generando homini materia, ger-
mine e maribus coaguli modo hoc in sese glomerante, quod
deinde tempore ipso animatur corporaturque. ergo cum gra-
vidis fluxit, invalidi aut non vitales partus eduntur aut sa-
niosi, ut auctor est Nigidius. — 16. idem lac feminae non 67
corrumpi alenti partum, si ex eodem viro rursus conceperit,
arbitratur. — (14.) incipiente autem hoc statu aut desinente
conceptus facillimi traduntur. Fecunditatis in feminis praero-
gativam accepimus inunctis medicamine oculis salivam infici.

(15.) Ceterum editis primores septumo mense gigni den- 68
tis, priusque in supera fere parte, haut dubium est, septumo
eosdem decidere anno aliosque suffici, quosdam et cum den-
tibus nasci, sicut M'. Curium qui ob id Dentatus cognomina-
tus est, et Cn. Papirium Carbonem, praeclaros viros. in
feminis ea res inauspicati fuit exempli regum temporibus.
cum ita nata esset Valeria, exitio civitati in quam delata es- 69
set futuram responso aruspicum vaticinante Suessam Pometiam
illa tempestate florentissimam deportata est, veridico exitu
consecuto. — Quasdam concreto genitali gigni infausto omine
Cornelia Gracchorum mater indicio est. — Aliqui vice dentium
continuo osse gignuntur, sicuti Prusiae regis Bithyniorum
filius superna parte oris. Dentes autem tantum invicti sunt 70
ignibus, nec cremantur cum reliquo corpore, iidemque flam-
mis indomiti cavantur tabe pituitae. candorem trahunt quo-
dam medicamine. usu atteruntur, multoque primum in ali-

quibus deficiunt. nec cibo tantum et alimentis necessarii,
quippe vocis sermonisque regimen primores tenent, concentu
quodam excipientes ictum linguae serieque structurae atque
magnitudine mutilantes mollientesve aut hebetantes verba et,
71 cum defuere, explanationem omnem adimentes. Quin et
augurium in hac esse creditur parte. triceni bini viris attri-
buuntur excepta Turdulorum gente. quibus plures fuere lon-
giora promitti vitae putant spatia. feminis minor numerus,
quibus in dextra parte gemini superne a canibus cognominati
fortunae blandimenta pollicentur, sicut in Agrippina Domiti
72 Neronis matre. contra in laeva. Hominem prius quam genito
11,160 sqq. dente cremari mos gentium non est. Sed mox plura de hoc,
cum membratim historia decurret. Risisse eodem die quo ge-
nitus esset unum hominem accepimus Zoroastren. eidem ce-
rebrum ita palpitasse ut inpositam repelleret manum, futurae
praesagio scientiae.
73 (16.) In trimatu suo cuique dimidiam esse mensuram
futurae certum est. in plenum autem cuncto mortalium ge-
neri minorem in dies fieri propemodum observatur, rarosque
patribus proceriores, consumente ubertatem seminum ex-
ustione in cuius vicis nunc vergat aevom. In Creta terrae
motu rupto monte inventum est corpus stans XLVI cubitorum,
74 quod alii Orionis alii Oti fuisse arbitrantur. Orestis corpus
oraculi iussu refossum VII cubitorum fuisse monimentis cre-
ditur. iam vero ante annos prope mille vates ille Homerus
non cessavit minora corpora mortalium quam prisca conqueri.
Naevi Pollionis amplitudinem annales non tradunt, sed quia
populi concursu paene interemptus esset, prodigi vice habi-
tum. procerissimum hominum aetas nostra divo Claudio prin-
cipe Gabbaram nomine ex Arabia advectum VIIII pedum et
75 totidem unciarum vidit. fuere sub divo Augusto semipede
addito, quorum corpora eius miraculi gratia in conditorio
Sallustianorum adservabantur hortorum. Posioni et Secundil-
lae erant nomina. eodem praeside minumus homo duos pedes
et palmum Conopas nomine in deliciis Iuliae neptis eius fuit,
et mulier Andromeda liberta Iuliae Augustae. Manium Maxu-
mum et M. Tullium equites Romanos binum cubitorum fuisse
auctor est M. Varro, et ipsi vidimus in loculis adservatos.

sesquipedalis gigni, quosdam longiores, in trimatu inplentis vitae cursum, haut ignotum est.

(17.) Invenimus in monimentis Salamine Euthymenis 76 filium in tria cubita triennio adolevisse, incessu tardum, sensu hebetem, puberem etiam factum, voce robusta, absumptum contractione membrorum subita triennio circumacto. ipsi non pridem vidimus eadem ferme omnia praeter pubertatem in filio Corneli Taciti equitis Romani Belgicae Galliae rationes procurantis. ἐκτραπέλους Graeci vocant eos, in Latio non habent nomen.

17. Quod sit homini spatium a vestigio ad verticem id 77 esse pansis manibus inter longissimos digitos observatum est, sicuti viris dextra parte maiores, quibusdam aequas utraque, aliquis laeva manu praecipuas, nec id umquam in feminis. (18.) maris praestare pondere, et defuncta viventibus corpora omnium animalium, et dormientia vigilantibus, virorum cadavera supina fluitare, feminarum prona, velut pudori defunctarum parcente natura.

18. Concretis quosdam ossibus ac sine medullis vivere 78 accepimus. signum eorum esse nec sitim sentire nec sudorem emittere, quamquam et voluntate scimus sitim victam, equitemque Romanum Iulium Viatorem e Vocontiorum gente foederata in pupillaribus annis aqua subter cutem fusa morbo prohibitum umore a medicis naturam fecisse consuetudinem atque in senecta caruisse potu. nec non et alii multa sibi imperavere.

19. Ferunt Crassum avom Crassi in Parthis interempti 79 numquam risisse, ob id Agelastum vocatum, sicut nec flesse multos. Socratem clarum sapientia eodem semper visum voltu, nec aut hilaro magis aut turbato. Exit hic animi tenor aliquando in rigorem quendam torvitatemque naturae duram et inflexibilem, adfectusque humanos adimit, qualis ἀπαθεῖς Graeci vocant multos eius generis experti, quodque mirum 80 sit, auctores maxume sapientiae, Diogenen Cynicum, Pyrronem, Heraclitum, Timonem, hunc quidem etiam in totius odium generis humani evectum. Sed haec parva naturae insignia in multis varia cognoscuntur, ut in Antonia Drusi numquam exspuisse, in Pomponio consulari poeta numquam

ructasse. Quibus natura concreta sunt ossa, qui sunt rari
admodum, cornei vocantur.
81 20. (19.) Corpore vesco sed eximiis viribus Tributa-
num in gladiatorio ludo, Samnitium armatura celebrem, filium-
que eius militem Magni Pompei, et rectos et traversos can-
cellatim toto corpore habuisse nervos, in brachiis etiam ma-
nibusque, auctor est Varro in prodigiosa virium elatione,
atque etiam hostem ab eo ex provocatione dimicante inermi
dextra uno digito superatum et postremo conreptum in ca-
82 stra tralatum. at Vinnius Valens meruit in praetorio divi
Augusti centurio, vehicula cum culeis onusta donec exina-
nirentur sustinere solitus, carpenta adprehensa una manu
retinere, obnixus contra nitentibus iumentis, et alia mirifica
83 facere quae insculpta monimento eius spectantur. idem M.
Varro: R u s t i c e l l u s, inquit, H e r c u l e s a p p e l l a t u s
m u l u m s u u m t o l l e b a t F u s i u s, S a l v i u s d u o c e n-
t e n a r i a p o n d e r a p e d i b u s, t o t i d e m m a n i b u s, e t
d u c e n a r i a d u o u m e r i s c o n t r a s c a l a s f e r e b a t. nos
quoque vidimus Athanatum nomine prodigiosae ostentationis
quingenario thorace plumbeo indutum cothurnisque quingen-
tum pondo calciatum per scaenam ingredi. Milonem athle-
tam, cum constitisset, nemo vestigio educebat. malum te-
nenti nemo digitum corrigebat.
84 (20.) Cucurrisse MCLX stadia ab Athenis Lacedaemonem
biduo Philippiden magnum erat, donec Anystis cursor Lace-
daemonius et Philonides Alexandri Magni a Sicyone Elim
uno die MCCCV stadia cucurrerunt. nunc quidem in circo
quosdam CLX M passuum tolerare non ignoramus, nuperque
Fonteio et Vipstano coss. annos VIII genitum puerum a me-
ridie ad vesperam LXXV M passuum cucurrisse. cuius rei ad-
miratio ita demum solida perveniat, si quis cogitet nocte ac
die longissimum iter vehiculis tribus Tiberium Neronem emen-
sum festinantem ad Drusum fratrem aegrotum in Germaniam.
ea fuerunt CC M passuum.
85 21. (21.) Oculorum acies vel maxume fidem excedentia
invenit exempla. In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in
membrana scriptum tradit Cicero. idem fuisse qui pervideret
CXXXV M passuum. huic et nomen M. Varro reddit, Stra-

bonem vocatum. solitum autem Punico bello a Lilybaeo Siciliae promontorio exeunte classe e Carthaginis portu etiam numerum navium dicere. Callicrates ex ebore formicas et alia tam parva fecit animalia ut partes eorum a ceteris cerni non possent. Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit quadriga ex eadem materia quam musca integeret alis fabricata et nave quam apicula pinnis absconderet.

22. (22.) Auditus unum exemplum habet mirabile, proe- 86
lium quo Sybaris deleta est eo die quo gestum erat auditum Olympiae. nam *nuncii* Cimbricae victoriae Castoresque Romani qui Persicam victoriam ipso die quo contigit nunciavere visus et numinum fuere praesagia.

23. (23.) Patientia corporis, ut est crebra sors calami- 87
tatium, innumera documenta peperit, clarissimum in feminis Leaenae meretricis, quae torta non indicavit Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas, in viris Anaxarchi, qui simili de causa cum torqueretur praerosam dentibus linguam unamque spem indicii in tyranni os exspuit.

24. (24.) Memoria necessarium maxume vitae bonum cui 88
praecipua fuerit haut facile dictu est tam multis eius gloriam adeptis. Cyrus rex omnibus in exercitu suo militibus nomina reddidit, L. Scipio populo Romano, Cineas Pyrri regis legatus senatui et equestri ordini Romae postero die quam advenerat. Mithridates duarum et viginti gentium rex totidem linguis iura dixit, pro contione singulas sine interprete adfatus. Charma- 89
das quidam in Graecia quae quis exegerit volumina in bibliothecis legentis modo repraesentavit. ars postremo eius rei facta et inventa est a Simonide melico, consummata a Metrodoro Scepsio, ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum. Nec aliud est aeque fragile in homine, morborum et casus 90
iniurias atque etiam metus sentit, alias particulatim, alias universa. ictus lapide oblitus est litteras tantum. ex praealto tecto lapsus matris et adfinium propinquorumque cepit oblivionem, alius aegrotus servorum etiam, sui vero nominis Messala Corvinus orator. itaque saepe deficere temptat ac meditatur vel quieto corpore et valido. somno quoque serpente amputatur, ut inanis mens quaerat ubi sit loci.

25. (25.) Animi vigore praestantissimum arbitror geni- 91

tum Caesarem dictatorem. nec virtutem constantiamque nunc
conmemoro, nec sublimitatem omnium capacem quae caelo
continentur, sed proprium vigorem celeritatemque quodam
igne volucrem. scribere aut legere,* simul dictare et audire
solitum accepimus, epistulas vero tantarum rerum quaternas
pariter librariis dictare [aut, si nihil aliud ageret, septenas].
92 idem signis conlatis quinquagiens dimicavit, solus M. Marcel-
lum transgressus, qui undequadragiens dimicavit. nam prae-
ter civilis victorias undeciens centena et XCII M hominum
occisa proeliis ab eo non equidem in gloria posuerim, tantam
etiam coactam humani generis iniuriam, quod ita esse con-
fessus est ipse bellorum civilium stragem non prodendo.
93 (26.) Iustius Pompeio Magno tribuatur DCCCXLVI navis
piratis ademisse, Caesari proprium et peculiare sit praeter
supra dicta clementiae insigne qua usque ad paenitentiam
omnis superavit. idem magnanimitatis perhibuit exemplum,
94 cui conparari non possit aliud. spectacula enim edita effusas-
que opes aut operum magnificentiam in hac parte enumerare
luxuriae faventis est. illa fuit vera et inconparabilis invicti
animi sublimitas, captis apud Pharsaliam Pompei Magni scri-
niis epistularum iterumque apud Thapsum Scipionis concre-
masse ea optuma fide atque non legisse.
95 26. (27.) Verum ad decus imperi Romani, non solum
ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos omnis
triumphosque hoc in loco nuncupari, aequato non modo Ale-
xandri Magni rerum fulgore, sed etiam Herculis prope ac
96 Liberi patris. igitur Sicilia recuperata, unde primum Sulla-
nus in rei publicae causa exoriens auspicatus est, Africa
vero tota subacta et in dicionem redacta, Magnique nomine
in spolium inde capto, eques Romanus, id quod antea nemo,
curru triumphali revectus est, et statim ad solis occasum trans-
gressus, excitatis in Pyrenaeo tropaeis, oppida DCCCLXXVI
ab Alpibus ad finis Hispaniae ulterioris in dicionem redacta
victoriae suae adscripsit et maiore animo Sertorium tacuit,
belloque civili, quod omnia externa conciebat, exstincto
iterum triumphalis currus eques Romam induxit, totiens impe-
97 rator ante quam miles. postea ad tota maria et deinde solis
ortus missus hos retulit patriae titulos more sacris certamini-

bus vincentium, — neque enim ipsi coronantur, sed patrias suas coronant, — hos ergo honores urbi tribuit in delubro Minervae quod ex manubiis dicabat: Cn. Pompeius Magnus imperator bello XXX annorum confecto, fusis fugatis occisis in deditionem acceptis hominum centiens viciens semel LXXVIII M, depressis aut captis navibus DCCCXLVI, oppidis castellis MDXXXVIII in fidem receptis, terris a Maeotis ad Rubrum mare subactis, votum merito Minervae. hoc est breviarium eius ab oriente. triumphi vero quem duxit 98
a. d. tertium kalendas octobris M. Pisone M. Messala consulibus praefatio haec fuit: Cum oram maritimam praedonibus liberasset et imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudaeis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis et super haec de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit. summa summarum in illa gloria fuit 99
(ut ipse in concione dixit, cum de rebus suis dissereret) Asiam ultimam provinciarum accepisse eandemque mediam patriae reddidisse. Si quis e contrario simili modo velit percensere Caesaris res, qui maior illo apparuit, totum profecto terrarum orbem enumeret, quod infinitum esse conveniet.

27. (28.) Ceteris virtutum generibus varie et multi fuere 100
praestantes. Cato primus Porciae gentis tris summas in homine res praestitisse existumatur, ut esset optumus orator, optumus imperator, optumus senator, quae mihi omnia, etiamsi non prius, attamen clarius fulsisse in Scipione Aemiliano videntur, dempto praeterea plurumorum odio quo Cato laboravit. itaque sit proprium Catonis quater et quadragiens causam dixisse, nec quemquam saepius postulatum et semper absolutum.

28. (29.) Fortitudo in quo maxume exstiterit inmensae 101
quaestionis est, utique si poetica recipiatur fabulositas. Q. Ennius T. Caecilium Teucrum fratremque eius praecipue miratus propter eos sextum decumum adiecit annalem. L. Siccius Dentatus, qui tribunus plebei fuit Sp. Tarpeio A. Aternio consulibus haut multo post exactos reges, vel numerosissima

2*

suffragia habet centiens viciens proeliatus, octiens ex provo-
catione victor, quadraginta quinque cicatricibus adverso cor-
102 pore insignis, nulla in tergo. idem spolia cepit XXXIIII,
donatus hastis puris duodeviginti, phaleris XXV, torquibus III
et LXXX, armillis CLX, coronis XXVI, in civicis XIIII, aureis
VIII, muralibus III, obsidionali unâ, fisco aeris, X captivis
et XX simul bubus, imperatores novem ipsius maxume opera
triumphantis secutus, praeterea (quod optumum in operibus
eius reor) uno ex ducibus T. Romilio ex consulatu ad popu-
103 lum convicto male imperatae rei militaris. Haut minora fo-
rent Manli Capitolini decora, ni perdidisset illa exitu vitae.
ante XVII annos bina ceperat spolia. primus omnium eques
coronam muralem acceperat, VI civicas, XXXVII dona, XXIII
cicatrices adverso corpore exceperat, P. Servilium magistrum
equitum servaverat, ipse volneratus umerum, femur. super
omnia Capitolium summamque rem in eo solus a Gallis ser-
104 vaverat, si non regno suo servasset. Verum in his sunt qui-
dem virtutis opera magna, sed maiora fortunae. M. Sergio,
ut equidem arbitror, nemo quemquam hominum iure praetu-
lerit, licet pronepos Catilina gratiam nomini deroget. secundo
stipendio dextram manum perdidit, stipendiis duobus ter et
viciens volneratus est, ob id neutra manu, neutro pede satis
utilis, uno tantum servo, plurumis postea stipendiis debilis
miles. bis ab Hannibale captus — neque enim cum quolibet
hoste res fuit —, bis vinculorum eius profugus, in XX mensi-
105 bus nullo non die in catenis aut conpedibus custoditus. sini-
stra manu sola quater pugnavit, duobus equis insidente eo
subfossis. dextram sibi ferream fecit, eaque religata proe-
liatus Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est,
duodena castra hostium in Gallia cepit, quae omnia ex ora-
tione eius adparent habita cum in praetura sacris arceretur
a collegis ut debilis, quos hic coronarum acervos constructu-
106 rus hoste mutato! etenim plurumum refert, in quae cuiusque
virtus tempora inciderit. quas Trebia Ticinusve aut Trasi-
menus civicas dedere? quae Cannis corona merita, unde
fugisse virtutis summum opus fuit? ceteri profecto victores
hominum fuere, Sergius vicit etiam fortunam.
107 29. (30.) Ingeniorum gloriae quis possit agere delectum

per tot disciplinarum genera et tantam rerum operumque varietatem, nisi forte Homero vate Graeco nullum felicius exstitisse convenit, sive operis fortuna sive materia aestumetur? Itaque Alexander Magnus — etenim insignibus iudiciis optume 108
citraque invidiam tam superba censura peragetur — inter spolia Darii Persarum regis unguentorum scrinio capto, quod erat auro margaritis gemmisque pretiosum, varios eius usus amicis demonstrantibus, quando taedebat unguenti bellatorem et militia sordidum, immo Hercule, inquit, librorum Homeri custodiae detur, ut pretiosissimum humani animi opus quam maxume diviti opere servaretur. item Pindari va- 109
tis familiae penatibusque iussit parci, cum Thebas caperet. Aristotelis philosophi patriam condidit, tantaeque rerum claritati tam benignum testimonium miscuit. Archilochi poetae interfectores Apollo arguit Delphis. Sophoclem tragici cothurni principem defunctum sepelire Liber pater iussit, obsidentibus moenia Lacedaemoniis, Lysandro eorum rege in quiete saepius admonito ut pateretur humari delicias suas. requisivit rex, quis supremum diem Athenis obiisset, nec difficulter ex iis quem deus significasset intellexit, pacemque funeri dedit.

30. (31.) Platoni sapientiae antistiti Dionysius tyran- 110
nus alias saevitiae superbiaeque natus vittatam navem misit obviam, ipse quadrigis albis egredientem in litore excepit. Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit. Aeschines Atheniensis summus orator, cum accusationem qua fuerat usus Rhodiis legisset, legit et defensionem Demosthenis qua in illud pulsus fuerat exsilium, mirantibusque tum magis fuisse miraturos dixit, si ipsum orantem audivissent, calamitate testis ingens factus inimici. Thucydiden imperatorem Athe- 111
nienses in exsilium egere, rerum conditorem revocavere, eloquentiam mirati cuius virtutem damnaverant. Magnum et Menandro in comico socco testimonium regum Aegypti et Macedoniae contigit classe et per legatos petito, maius ex ipso regiae fortunae praelata litterarum conscientia. Perhibuere 112
et Romani proceres etiam exteris testimonia. Cn. Pompeius confecto Mithridatico bello intraturus Posidonii sapientiae professione clari domum forem percuti de more a lictore

vetuit, et fascis litterarum ianuae submisit is cui se oriens
occidensque submiserat. Cato censorius in illa nobili trium
sapientiae procerum ab Athenis legatione audito Carneade
quamprimum legatos eos censuit dimittendos, quoniam illo
viro argumentante quid veri esset haut facile discerni posset.
113 quanta morum conmutatio! ille semper alioquin universos
ex Italia pellendos censuit Graecos, at pronepos eius Uti-
censis Cato unum ex tribunatu militum philosophum, alterum
ex Cypria legatione deportavit, eandemque linguam ex duo-
bus Catonibus in illo abegisse, in hoc inportasse memorabile
114 est. Sed et nostrorum gloriam percenseamus. Prior Afri-
canus Q. Enni statuam sepulchro suo inponi iussit, clarum-
que illud nomen, immo vero spolium ex tertia orbis parte
raptum, in cinere supremo cum poetae titulo legi. Divos
Augustus carmina Vergili cremari contra testamenti eius ve-
recundiam vetuit, maiusque ita vati testimonium contigit quam
115 si ipse sua probavisset. M. Varronis in bibliotheca, quae
prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romae
est, unius viventis posita imago est, haut minore, ut equidem
reor, gloria, principe oratore et cive ex illa ingeniorum quae
tunc fuit multitudine uni hanc coronam dante, quam cum eidem
116 Magnus Pompeius piratico ex bello navalem dedit. Innume-
rabilia deinde sunt exempla Romana, si persequi libeat, cum
pluris una gens in quocumque genere eximios tulerit quam
ceterae terrae. sed quo te, M. Tulli, piaculo taceam, quove
maxume excellentem insigni praedicem? quo potius quam
universi populi, illius gentis, amplissimo testimonio, e tota
117 vita tua consulatus tantum operibus electis? te dicente legem
agrariam, hoc est alimenta sua, abdicaverunt tribus, te sua-
dente Roscio theatralis auctori legis ignoverunt notatasque
se discrimine sedis aequo animo tulerunt, te orante pro-
scriptorum liberos honores petere puduit, tuum Catilina
fugit ingenium, tu M. Antonium proscripsisti. salve primus
omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum
linguaeque lauream merite, et facundiae Latiarumque littera-
rum parens atque, ut dictator Caesar hostis quondam tuus de
te scripsit, omnium triumphorum laurea maiore! quanto plus
est ingeni Romani terminos in tantum promovisse quam imperi.

31. Reliquis animi bonis praestitere ceteros mortalis, 118
sapientia, ob id Cati, Corculi apud Romanos cognominati,
apud Graecos Socrates oraculo Apollinis Pythii praelatus
cunctis. 32. (32.) rursus mortales oraculorum societa- 119
tem dedere Chiloni Lacedaemonio praecepta eius Delphis
consecrando aureis litteris, quae sunt haec: nosse se
quemque, et nihil nimium cupere, comitemque
aeris alieni atque litis esse miseriam. quin et funus
eius, cum victore filio Olympiae exspirasset gaudio, tota
Graecia prosecuta est.

33. (33.) Divinitas et quaedam caelitum societas nobilissima ex feminis in Sibylla fuit, ex viris in Melampode apud Graecos, apud Romanos in Marcio.

34. (34.) Vir optumus semel a condito aevo iudicatus 120
est Scipio Nasica a iurato senatu, idem in toga candida bis
repulsa notatus a populo. in summa ei in patria mori non
licuit, non, Hercule, magis quam extra vincula illi sapientissimo ab Apolline iudicato Socrati.

35. (35.) Pudicissima femina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fulvi Flacci, electa ex centum praeceptis quae simulacrum Veneris ex Sibyllinis libris dedicaret, iterum religionis experimento Claudia inducta Romam deum matre.

36. (36.) Pietatis exempla infinita quidem toto orbe ex- 121
stitere, sed Romae unum cui conparari cuncta non queant.
humilis in plebe et ideo ignobilis puerpera, supplici causa
carcere inclusa matre cum impetrasset aditum, a ianitore
semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens eam. quo miraculo matris salus donata filiae
pietati est, ambaeque perpetuis alimentis, et locus ille eidem
consecratus deae, C. Quinctio M'. Acilio coss. templo Pietatis exstructo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli theatrum est. Gracchorum pater anguibus prehensis in domo, 122
cum responderetur ipsum victurum alterius sexus interempto:
immo vero, inquit, meum necate, Cornelia enim
iuvenis est et parere adhuc potest. hoc erat uxori
parcere et rei publicae consulere. idque mox consecutum
est. M. Lepidus Appuleiae uxoris caritate post repudium obiit.

P. Rutilius morbo levi inpeditus nunciata fratris repulsa in consulatus petitione illico exspiravit. P. Catienus Plotinus patronum adeo dilexit ut heres omnibus bonis institutus in rogum eius se iaceret.

123 37. (37.) Variarum artium scientia innumerabiles enituere, quos tamen attingi par sit florem hominum libantibus: astrologia Berosus cui ob divinas praedictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, grammatica Apollodorus cui Amphictyones Graeciae honorem habuere, Hippocrates medicina. venientem ab Illyriis pestilentiam praedixit discipulosque ad auxiliandum circa urbes dimisit, quod ob meritum honores illi quos Herculi decrevit Graecia. eandem scientiam in Cleombroto Ceo Ptolemaeus rex Megalensibus sacris donavit C talentis servato Antiocho
124 rege. magna et Critobulo fama est extracta Philippi regis oculo sagitta et citra deformitatem oris curata orbitate luminis, summa autem Asclepiadi Prusiensi condita nova secta, spretis legatis et pollicitationibus Mithridatis regis, reperta ratione qua vinum aegris mederetur, relato e funere homine et conservato, sed maxume sponsione facta cum fortuna, ne medicus crederetur, si umquam invalidus ullo modo fuisset ipse. et vicit suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus.

125 (38.) Grande et Archimedi geometricae ac machinalis scientiae testimonium M. Marcelli contigit interdicto, cum Syracusae caperentur, ne violaretur unus, nisi fefellisset imperium militaris inprudentia. Laudatus est et Chersiphron Cnosius aede Ephesi Dianae admirabili fabricata, Philon Athenis armamentario mille navium, Ctesibius pneumatica ratione et hydraulicis organis repertis, Dinochares metatus Alexandro condente in Aegypto Alexandriam. idem hic imperator edixit ne quis ipsum alius quam Apelles pingeret, quam Pyrgoteles scalperet, quam Lysippus ex aere duceret, quae artes pluribus inclaruere exemplis.

126 38. (39.) Aristidis Thebani pictoris unam tabulam centum talentis rex Attalus licitus est, octoginta emit duas Caesar dictator, Mediam et Aiacem Timomachi, in templo Veneris Genetricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturam Magnetum exiti, haut mediocris spati, pari rependit auro. Rhodum

non incendit rex Demetrius expugnator cognominatus, ne ta-
bulam Protogenis cremaret a parte ea muri locatam. Praxi- 127
teles marmore nobilitatus est Cnidiaque Venere praecipue ve-
sano amore cuiusdam iuvenis insigni, sed et Nicomedis aestu-
matione regis grandi Cnidiorum aere alieno permutare eam
conati. Phidiae Iuppiter Olympius cotidie testimonium per-
hibet, Mentori Capitolinus et Diana Ephesi, quibus fuere
consecrata artis eius vasa.

39. (40.) Pretium hominis in servitio geniti maxumum 128
ad hanc diem, quod equidem conpererim, fuit grammaticae
artis Daphni, Natio Pisaurense vendente et M. Scauro prin-
cipe civitatis IIi. DCC licente. excessere hoc in nostro aevo,
nec modice, histrionis reditus libertatem suam mercati, quippe
cum iam apud maiores Roscius histrio IIi. D annua meritasse 129
prodatur, nisi si quis in hoc loco desiderat Armeniaci belli
paulo ante propter Tiridaten gesti dispensatorem, quem Nero
IIi. CXXX manumisit. sed hoc pretium belli, non hominis,
fuit tam, Hercules, quam libidinis, non formae, Paezontem
e spadonibus Seiani IIi. D mercante Lutorio Prisco. quam
quidem iniuriam lucrifecit ille mercatus in luctu civitatis, quo-
niam arguere nulli vacabat.

40. (41.) Gentium in toto orbe praestantissima una 130
omnium virtute haut dubie Romana exstitit. Felicitas cui
praecipua fuerit homini non est humani iudici, cum prosperi-
tatem ipsam alius alio modo et suopte ingenio quisque deter-
minet. si verum facere iudicium volumus ac repudiata omni
fortunae ambitione decernere, nemo mortalium est felix.
abunde agitur atque indulgenter a fortuna deciditur cum eo
qui iure dici non infelix potest. quippe ut alia non sint, certe
ne lassescat fortuna metus est, quo semel recepto solida fe-
licitas non est. quid quod nemo mortalium omnibus horis 131
sapit? utinamque falsum hoc et non ut a vate dictum quam
plurumi iudicent! vana mortalitas et ad circumscribendam
se ipsam ingeniosa conputat more Thraciae gentis, quae cal-
culos colore distinctos pro experimento cuiusque diei in ur-
nam condit ac supremo die separatos dinumerat atque ita de
quoque pronunciat. quid quod iste calculi candore illo lau- 132
datus dies originem mali habuit? quam multos accepta ad-

flixere imperia! quam multos bona perdidere et ultimis mersere suppliciis! ista nimirum bona, cum interim illa hora in gaudio fuit! ita est profecto, alius de alio iudicat dies et tamen supremus de omnibus, ideoque nullis credendum est. quid quod bona malis paria non sunt etiam pari numero, nec laetitia ulla minumo maerore pensanda? vana et inprudens diligentia! numerus dierum conparatur ubi quaeritur pondus!

133 41. (42.) Una feminarum in omni aevo Lampido Lacedaemonia refertur quae regis filia, regis uxor, regis mater fuerit, una Berenice quae filia, soror, mater Olympionicarum, una familia Curionum in qua tres continua serie oratores exstiterint, una Fabiorum in qua tres continui principes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rullianus filius, Q. Fabius Gurges nepos.

134 42. (43.) Cetera exempla fortunae variantis innumera
sunt. etenim quae facit magna gaudia nisi ex malis, aut
quae mala inmensa nisi ex ingentibus gaudiis? 43. servavit
proscriptum a Sulla M. Fidustium senatorem annis XXXVI,
sed iterum proscriptura. superstes Sullae vixit, sed us-
que ad Antonium, constatque nulla alia de causa ab eo pro-
scriptum quam quia proscriptus fuisset. (44.) triumphare
135 P. Ventidium de Parthis voluit quidem solum, sed eundem
in triumpho Asculano Cn. Pompei duxit puerum, quam-
quam Masurius auctor est bis in triumpho ductum, Cicero
mulionem castrensis furnariae fuisse, plurumi iuventam ino-
136 pem in caliga militari tolerasse. Fuit et Balbus Cornelius
maior consul, sed accusatus atque de iure virgarum in eum
iudicum in consilium missus, primus externorum atque etiam
in oceano genitorum usus illo honore quem maiores Latio
quoque negaverint. est et L. Fulvius inter insignia exempla,
Tusculanorum rebellantium consul, eodemque honore, cum
transisset, exornatus confestim a populo Romano, qui solus
eodem anno quo fuerat hostis Romae triumphavit ex iis quorum
137 consul fuerat. Unus hominum ad hoc aevi Felicis sibi co-
gnomen adseruit L. Sulla, civili nempe sanguine ac patriae
oppugnatione adoptatus. et quibus felicitatis inductus argu-
mentis? quod proscribere tot milia civium ac trucidare po-

tuisset? o prava interpretatio et futuro tempore infelix! non
melioris sortis tunc fuere pereuntes quorum miseremur hodie,
cum Sullam nemo non oderit? age, non exitus vitae eius 138
omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit ero-
dente se ipso corpore et supplicia sibi gignente? quod ut
dissimulaverit et supremo somnio eius, cui inmortuus quo-
dammodo est, credamus ab uno illo invidiam gloria victam,
hoc tamen nempe felicitati suae defuisse confessus est quod
Capitolium non dedicavisset.

(45.) Quintus Metellus in ea oratione quam habuit su- 139
premis laudibus patris sui L. Metelli pontificis, bis consulis,
dictatoris, magistri equitum, quindecimviri agris dandis, qui
primus elephantos ex primo Punico bello duxit in triumpho,
scriptum reliquit decem maxumas res optumasque, in qui-
bus quaerendis sapientes aetatem exigerent, consummasse
eum. voluisse enim primarium bellatorem esse, optumum 140
oratorem, fortissimum imperatorem, auspicio suo maxumas
res geri, maxumo honore uti, summa sapientia esse, summum
senatorem haberi, pecuniam magnam bono modo invenire,
multos liberos relinquere et clarissimum in civitate esse. haec
contigisse ei nec ulli alii post Romam conditam. Longum est 141
refellere et supervacuum abunde uno casu refutante. siqui-
dem is Metellus orbam luminibus exegit senectam amissis in-
cendio, cum Palladium raperet ex aede Vestae, memorabili
causa sed eventu misero. quo fit ut infelix quidem dici non
debeat, felix tamen non possit. tribuit ei populus Romanus
quod nulli alii ab condito aevo, ut quotiens in senatum iret
curru veheretur ad curiam. magnum et sublime, sed pro ocu-
lis datum.

44. Huius quoque Q. Metelli qui illa de patre dixerat 142
filius inter rara felicitatis humanae exempla numeratur. nam
praeter honores amplissimos cognomenque e Macedonia a
quattuor filiis inlatus rogo, uno praetorio, tribus consulari-
bus, duobus triumphalibus, uno censorio, quae singula quo-
que paucis contigere. in ipso tamen flore dignationis suae 143
ab C. Atinio Labeone, cui cognomen fuit Macerioni, tribuno
plebis, quem e senatu censor eiecerat, revertens e campo
meridiano tempore, vacuo foro et Capitolio ad Tarpeium

raptus ut praecipitaretur, convolante quidem tam numerosa illa cohorte quae patrem eum appellabat, sed, ut necesse erat in subito, tarde et tamquam in exsequias, cum resistendi sacroquesanctum repellendi ius non esset, virtutis suae opera et censurae periturus, aegre tribuno qui intercederet reperto
144 a limine ipso mortis revocatus, alieno beneficio postea vixit, bonis inde etiam consecratis a damnato suo, tamquam parum esset faucium certe intortarum expressique per auris sanguinis poena exacta. equidem et Africani sequentis inimicum fuisse, inter calamitatis duxerim, ipso teste Macedonico, siquidem liberis dixit: *ite filii, celebrate exsequias, numquam civis maioris funus videbitis.* et hoc dice-
145 bat iam Baliaricis, Diadematis, iam Macedonicus ipse. verum ut illa sola iniuria aestumetur, quis hunc iure felicem dixerit periclitatum ad libidinem inimici, nec Africani saltem, perire? quos hostis vicisse tanti fuit? aut quos non honores currusque illa sua violentia fortuna retroegit, per mediam urbem censore tracto — etenim sola haec morandi ratio fuerat, — tracto in Capitolium illud in quo triumphans ipse deorum exuviis ne
146 captivos quidem sic traxerat? maius hoc scelus felicitate consecuta factum est, periclitato Macedonico vel funus tantum ac tale perdere, in quo a triumphalibus liberis portaretur in rogum velut exsequiis quoque triumphans. nulla est profecto solida felicitas quam contumelia ulla vitae rumpit, nedum tanta. quod superest, nescio morum gloriae an indignationis dolori accedat, inter tot Metellos tam sceleratam C. Attini audaciam semper fuisse inultam.

147 45. (46.) In divo quoque Augusto, quem universa mortalitas in hac censura nuncupet, si diligenter aestumentur cuncta, magna sortis humanae reperiantur volumina: repulsa in magisterio equitum apud avonculum et contra petitionem eius praelatus Lepidus, proscriptionis invidia, collegium in triumviratu pessimorum civium, nec aequa saltem portione,
148 sed praegravi Antonio. Philippensi proelio morbidi fuga, et triduo in palude aegroti et (ut fatentur Agrippa et Maecenas) aqua subter cutem fusa turgidi latebra, naufragia Sicula et alia ibi quoque in spelunca occultatio. iam in navali fuga urguente hostium manu preces Proculeio mortis admotae,

cura Perusinae contentionis, sollicitudo Martis Actiaci, Pan-
nonicis bellis ruina e turri, tot seditiones militum, tot anci-
pites morbi corporis, suspecta Marcelli vota, pudenda Agrip- 149
pae ablegatio, totiens petita insidiis vita, incusatae liberorum
mortes luctusque non tantum orbitate tristis, adulterium filiae
et consilia parricidae palam facta, contumeliosus privigni
Neronis secessus, aliud in nepte adulterium, iuncta deinde tot
mala, inopia stipendi, rebellio Illyrici, servitiorum delectus,
iuventutis penuria, pestilentia urbis, fames Italiae, destinatio
exspirandi et quatridui inedia maior pars mortis in corpus re-
cepta. iuxta haec Variana clades et maiestatis eius foeda 150
suggillatio, abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem,
desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium arca-
norumque proditionem, hinc uxoris et Tiberi cogitationes,
suprema eius cura. in summa deus ille caelumque nescio
adeptus magis an meritus herede hostis sui filio excessit.

46. (47.) Subeunt in hac reputatione Delphica oracula 151
velut ad castigandam hominum vanitatem a deo emissa. duo
sunt haec: Pedium felicissimum, qui pro patria proxume oc-
cubuisset, iterum a Gyge rege tunc amplissimo terrarum con-
sulti, Aglaum Psophidium esse feliciorem. senior hic in an-
gustissimo Arcadiae angulo parvom sed annuis victibus large
sufficiens praedium colebat, numquam ex eo egressus atque,
ut e vitae genere manifestum est, minuma cupiditate minu-
mum in vita mali expertus.

47. (48.) Consecratus est vivos sentiensque eiusdem 152
oraculi iussu et Iovis deorum summi adstipulatu Euthymus
pycta, semper Olympiae victor et semel victus. patria ei Lo-
cri in Italia. ibi imaginem eius et Olympiae alteram eodem die
tactam fulmine Callimachum ut nihil aliud miratum video ad
eumque iussisse sacrificari, quod et vivo factitatum et mor-
tuo, nihilque adeo mirum aliud quam placuisse dis.

48. (49.) De spatio atque longinquitate vitae hominum 153
non locorum modo situs verum exempla ac sua cuique sors
nascendi incertum fecere. Hesiodus, qui primus aliqua de
hoc prodidit, fabulose, ut reor, multa de hominum aevo re-
ferens cornici novem nostras attribuit aetatis, quadruplum
eius cervis, id triplicatum corvis, et reliqua fabulosius in

154 phoenice ac Nymphis. Anacreon poeta Arganthonio Tarte-
siorum regi CL tribuit annos, Cinyrae Cypriorum X annis
amplius, Aegimio CC. Theopompus Epimenidi Cnosio CLIII,
Hellanicus quosdam in Aetolia Epiorum gentis CC explere,
cui adstipulatur Damastes memorans Pictoreum ex iis prae-
cipuum corpore viribusque etiam CCC vixisse, Ephorus Ar-
155 cadum reges CCC annis, Alexander Cornelius Dandonem
quendam in Illyrico D vixisse. Xenophon in periplo Lutmio-
rum insulae regem DC, atque ut parce mentitus filium eius
DCCC, quae omnia inscitia temporum acciderunt. annum enim
alii aestate unum determinabant et alterum hieme, alii qua-
dripartitis temporibus, sicut Arcades quorum anni trimestres
fuere, quidam lunae senio ut Aegyptii. itaque apud eos ali-
156 qui et singula milia annorum vixisse produntur. Sed ut ad
confessa transeamus, Arganthonium Gaditanum octoginta an-
nis regnasse prope certum est. putant quadragesimo coepisse.
Masinissam sexaginta annis regnasse indubitatum est, Gor-
gian Siculum centum et octo vixisse. Q. Fabius Maximus
sexaginta tribus annis augur fuit. M. Perpenna et nuper L.
Volusius Saturninus omnium quos in consulatu sententiam ro-
gaverant superstites fuere. Perpenna septem reliquit ex iis
157 quos censor legerat. vixit annos XCVIII. qua in re et illud
adnotare succurrit, unum omnino quinquennium fuisse quo
senator nullus moreretur, cum Flaccus et Albinus censores
lustrum condidere, usque ad proxumos censores, ab anno
urbis quingentesimo septuagesimo nono. M. Valerius Corvi-
nus C annos inplevit, cuius inter primum et sextum consula-
tum XLVI anni fuere. idem sella curuli semel ac viciens
sedit, quotiens nemo alius. aequavit eius vitae spatia Me-
158 tellus pontifex. Et ex feminis Livia Rutili XCVI annos ex-
cessit, Statilia Claudio principe ex nobili domo nonaginta no-
vem, Terentia Ciceronis CIII, Clodia Ofili CXV, haec quidem
etiam enixa quindeciens. Lucceia mima centum annis in
scaena pronuntiavit. Galeria Copiola emboliaria reducta est
in scaenam C. Poppaeo Q. Sulpicio coss. ludis pro salute
divi Augusti votivis. annum VIII. agens producta fuerat tiro-
cinio a M. Pompilio aedile plebis C. Mario Cn. Carbone con-
sulibus ante annos XC, a Magno Pompeio magni theatri

dedicatione anus pro miraculo reducta. Sammulam quoque 159
centum annis vixisse auctor est Pedianus Asconius. Minus
miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit, utris-
que saecularibus ludis saltavisse, et divi Augusti et quos
Claudius Caesar consulatu suo quarto fecit, quando LXIII
non amplius anni interfuere, quamquam et postea diu vixit.
In Tmoli montis cacumine quod vocant Tempsim CL annis vi-
vere Mutianus auctor est, totidem annos censum Claudi Cae-
saris censura T. Fullonium Bononiensem, idque conlatis cen-
sibus quos ante detulerat vitaeque argumentis — etenim id
curae principi erat — verum adparuit.

49. (50.) Poscere videtur locus ipse sideralis scientiae 160
sententiam. Epigenes CXII annos inpleri negavit posse, Be-
rosus excedi CXVII. durat et ea ratio quam Petosiris ac Ne-
cepsos tradiderunt (tetartemorion appellant a trium signorum
portione) qua posse in Italiae tractu CXXIIII annos vitae con-
tingere adparet. negavere illi quemquam XC partium exorti-
vam mensuram (quod anaphoras vocant) transgredi, et has
ipsas incidi occursu maleficorum siderum aut etiam radiis eo-
rum solisque, schola rursus Aesculapi secuta quae stata vitae
spatia a stellis accipi statuit, sed quantum plurumum tribuat
incertum est. rara autem esse dicunt longiora tempora, quan- 161
doquidem momentis horarum insignibus lunae dierum, ut VII
atque XV, quae nocte ac die observantur, ingens turba na-
scatur scansili annorum lege occidua, quam climacteras appel-
lant, non fere ita genitis LIV. annum excedentibus. Primum 162
ergo ipsius artis inconstantia declarat quam incerta res sit.
accedunt experimenta recentissimi census quem intra quadri-
ennium imperatores Caesares Vespasiani pater filiusque cen-
sores egerunt. nec sunt omnia vasaria excutienda. mediae
tantum partis inter Apenninum Padumque ponemus exempla:
centum viginti annos Parmae tres edidere, Brixelli unus CXXV, 163
Parmae duo CXXX, Placentiae unus, Faventiae una mulier
CXXXV, Bononiae L. Terentius Marci filius, Arimini vero M.
Aponius CXL, Tertulla CXXXVII. circa Placentiam in colli-
bus oppidum est Veleiacium, in quo CX annos sex detulere,
quattuor centenos vicenos, unus CXL, M. Mucius M. F.
Galeria Felix. ac ne pluribus moremur in re confessa, in 164

regione Italiae octava centenum annorum censi sunt homines LIIII, centenum denum homines XIIII, centenum vicenum quinum homines duo, centenum tricenum homines quattuor, centenum tricenum quinum aut septenum totidem, centenum
165 quadragenum homines tres. Alia mortalitatis inconstantia: Homerus eadem nocte natos Hectorem et Polydamanta tradidit, tam diversae sortis viros. C. Mario Cn. Carbone III coss. a. d. quintum kalend. Iunias M. Caelius Rufus et C. Licinius Calvos eadem die geniti sunt, oratores quidem ambo, sed tam dispari eventu. hoc etiam iisdem horis nascentibus in toto mundo cotidie evenit, pariter domini ac servi gignuntur, reges et inopes.

166 50. (51.) Publius Cornelius Rufus, qui consul cum M'. Curio fuit, dormiens oculorum visum amisit, cum id sibi accidere somniaret. e diverso Pheraeus Iason deploratus a medicis vomicae morbo, cum mortem in acie quaereret, volnerato pectore medicinam invenit ex hoste. Q. Fabius Maxumus consul apud flumen Isaram proelio conmisso adversus Allobrogum Arvernorumque gentis a. d. VI. idus Augustas, CXXX M perduellium caesis, febri quartana liberatus est in acie.
167 Incertum ac fragile nimium est hoc munus naturae, quidquid datur nobis, malignum vero et breve etiam in his quibus largissime contigit, universum utique aevi tempus intuentibus. quid quod aestumatione nocturnae quietis dimidio quisque spatio vitae suae vivit, pars aequa morti similis exigitur aut poenae, nisi contigit quies? nec reputantur infantiae anni qui sensu carent, non senectae in poenam vivacis. tot periculorum genera, tot morbi, tot metus, tot curae, totiens in-
168 vocata morte ut nullum frequentius sit votum. Natura vero nihil hominibus brevitate vitae praestitit melius. hebescunt sensus, membra torpent, praemoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam ac ciborum instrumenta, et tamen vitae hoc tempus adnumeratur. ergo pro miraculo et id solitarium reperitur exemplum Xenophili musici, centum et quinque
169 annis vixisse sine ullo corporis incommodo. At, Hercule, reliquis omnibus per singulas membrorum partis qualiter nullis aliis animalibus certis pestifer calor remeat horis aut rigor, neque horis modo sed et diebus noctibusque trinis

quadrinisve, etiam anno toto. atque etiam morbus est aliquis
per sapientiam mori. morbis enim quoque quasdam leges na-
tura posuit: quadrini circuitus febrem numquam bruma, num- 170
quam hibernis mensibus incipere, quosdam post sexagesimum
vitae spatium non accidere, alios pubertate deponi, a femi-
nis praecipue, senes minume sentire pestilentiam. namque
et universis gentibus ingruunt morbi, et generatim modo ser-
vitiis modo procerum ordini aliosque per gradus. qua in re
observatum a meridianis partibus ad occasum solis pestilen-
tiam semper ire, nec umquam aliter fere, non hieme, nec ut
ternos excedat menses. 51. (52.) iam signa letalia: in 171
furoris morbo risum, sapientiae vero aegritudine fimbriarum
curam et stragulae vestis plicaturas, a somno moventium ne-
glectum, praefandi humoris e corpore effluvium, in oculo-
rum quidem et narium adspectu indubitata maxume, atque
etiam supino adsidue cubitu, venarum inaequabili aut formi-
cante percussu, quaeque alia Hippocrati principi medicinae
observata sunt. et cum innumerabilia sint mortis signa, sa-
lutis securitatisque nulla sunt, quippe cum censorius Cato ad
filium de validis quoque observationem ut ex oraculo aliquo
prodiderit senilem iuventam praematurae mortis esse signum.
morborum vero tam infinita est multitudo ut Pherecydes Sy- 172
rius serpentium multitudine ex corpore eius erumpente ex-
spiraverit. quibusdam perpetua febris est, sicut C. Maece-
nati. eidem triennio supremo nullo horae momento contigit
somnus. Antipater Sidonius poeta omnibus annis uno die tan-
tum natali conripiebatur febre et eo consumptus est satis longa
senecta.

52. (53.) Aviola consularis in rogo revixit et, quoniam 173
subveniri non potuerat praevalente flamma, vivos crematus
est. similis causa in L. Lamia praetorio viro traditur. nam
C. Aelium Tuberonem praetura functum a rogo relatum Mes-
sala, Rufus et plerique tradunt. Haec est conditio mortalium.
ad has et eiusmodi occasiones fortunae gignimur, uti de ho-
mine ne morti quidem debeat credi. Reperimus inter exempla 174
Hermotimi Clazomenii animam relicto corpore errare solitam
vagamque e longinquo multa adnuntiare quae nisi a praesente
nosci non possent, corpore interim semianimi, donec cre-

mato eo inimici qui Cantharidae vocabantur remeanti animae veluti vaginam ademerint. Aristeae etiam visam evolantem ex ore in Proconneso corvi effigie, magna quaesita cura ac
175 fabulositate. quam equidem et in Cnosio Epimenide simili modo accipio, puerum aestu et itinere fessum in specu septem et quinquaginta dormisse annis, rerum faciem mutationemque mirantem velut postero die experrectum, hinc pari numero dierum senio ingruente, ut tamen in septumum et quinquagesimum atque centesimum vitae duraret annum. Feminarum sexus huic malo videtur maxume opportunus conversione volvae, quae si corrigatur, spiritus restituitur. huc pertinet nobile apud Graecos volumen Heraclidis septem die-
176 bus feminae exanimis ad vitam revocatae. Varro quoque auctor est XXviro se agros dividente Capuae quendam qui efferretur foro domum remeasse pedibus. hoc idem Aquini accidisse. Romae quoque Corfidium materterae suae maritum funere locato revixisse et locatorem funeris ab eo ela-
177 tum. adicit miracula quae tota indicasse conveniat: e duobus fratribus equestris ordinis Corfidio maiori accidisse ut videretur exspirasse, apertoque testamento recitatum heredem minorem funeri institisse, interim eum qui videbatur exstinctus plaudendo concivisse ministeria et narrasse a fratre se venisse, commendatam sibi filiam ab eo, demonstratum praeterea quo in loco defodisset aurum nullo conscio, et rogasse ut iis funebribus quae conparasset efferretur. hoc eo narrante fratris domestici propere adnuntiavere exanimatum
178 illum, et aurum ubi dixerat repertum est. Plena praeterea vita est his vaticiniis, sed non conferenda, cum saepius falsa sint, sicut ingenti exemplo docebimus. Bello Siculo Gabienus Caesaris classium fortissimus captus a Sexto Pompeio iussu eius incisa cervice et vix cohaerente iacuit in litore toto die. deinde, cum advesperavisset, cum gemitu precibusque congregata multitudine petiit ut Pompeius ad se veniret aut aliquem ex arcanis mitteret, se enim ab inferis remissum
179 habere quae nuntiaret. misit pluris Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit inferis dis placere Pompei causas et partis pias, proinde eventum futurum quem optaret, hoc se nuntiare iussum, argumentum fore veritatis quod peractis man-

datis protinus exspiraturus esset. idque ita evenit. Post se-
pulturam quoque visorum exempla sunt, nisi quod naturae
opera, non prodigia, consectamur.

53. (54.) In primis autem miraculo sunt, at qua frequen- 180
tia, mortes repentinae (hoc est summa vitae felicitas) quas esse
naturalis docebimus. plurumas prodidit Verrius, nos cum de-
lectu modum servabimus. Gaudio obiere praeter Chilonem,
de quo diximus, Sophocles et Dionysius tyrannus, uterque 119
accepto tragicae victoriae nuntio, mater illa Cannensi filio
incolumi viso contra nuntium falsum. pudore Diodorus sa-
pientiae dialecticae professor, lusoria quaestione non proti-
nus ab interrogatione Stilponis dissoluta. Nullis evidenti- 181
bus causis obiere, dum calciantur matutino, duo Caesares,
praetor et praetura perfunctus dictatoris Caesaris pater, hic
Pisis exanimatus, ille Romae, Q. Fabius Maxumus in con-
sulatu suo pridie kalend. Ianuarias, in cuius locum C. Rebi-
lius paucissimarum horarum consulatum petiit, item C. Vol-
catius Gurges senator, omnes adeo sani atque tempestivi ut de
progrediendo cogitarent, Q. Aemilius Lepidus iam egrediens
incusso pollice limini cubiculi, C. Aufustius egressus, cum
in senatum iret, offenso pede in comitio. legatus quoque 182
qui Rhodiorum causam in senatu magna cum admiratione ora-
verat in limine curiae protinus exspiravit progredi volens, Cn.
Bebius Tamphilus praetura et ipse functus, cum a puero quae-
sisset horas, Aulus Pompeius in Capitolio, cum deos salutas-
set, M'. Iuventius Thalna consul, cum sacrificaret, C. Ser-
vilius Pansa, cum staret in foro ad tabernam hora diei ad
secundam in P. Pansam fratrem innixus, Bebius iudex, dum
vadimonium differri iubet, M. Terentius Corax, dum tabellas
scribit in foro. nec non et proxumo anno, dum consulari 183
viro in aurem dicit, eques Romanus ante Apollinem eboreum
qui est in foro Augusti. super omnis C. Iulius medicus, dum
inunguit, specillum per oculum trahens, Aulus Manlius Tor-
quatus consularis, cum in cena placentam adpeteret, L. Tuc-
cius medicus Valla, dum mulsi potionem haurit, Ap. Saufeius,
e balineo reversus cum mulsum bibisset ovomque sorberet, P.
Quintius Scapula, cum apud Aquilium Gallum cenaret, Decimus
Saufeius scriba, cum domi suae pranderet. Cornelius Gallus 184

praetorius et Qu. Haterius eques Romanus in venere obiere,
et quos nostra adnotavit aetas duo equestris ordinis in eodem
pantomimo Mystico tum forma praecellente. operosissima ta-
men securitas mortis in M. Ofilio Hilaro ab antiquis traditur.
185 comoediarum histrio is, cum populo admodum placuisset na-
tali die suo conviviumque haberet, edita cena caldam potio-
nem in pultario poposcit, simulque personam eius diei acce-
ptam intuens coronam e capite suo in eam transtulit, tali ha-
bitu rigens nullo sentiente, donec accubantium proxumus
186 tepescere potionem admoneret. Haec felicia exempla, at
contra miseriarum innumera: L. Domitius clarissimae gentis
apud Massiliam victus, Corfini captus ab eodem Caesare, ve-
neno poto propter taedium vitae, postquam biberat, omni
ope ut viveret adnisus est. invenitur in actis Felice russei
auriga elato in rogum eius unum e faventibus iecisse sese,
frivolum dictu, ne hoc gloriae artificis daretur, adversis stu-
diis copia odorum corruptum criminantibus. cum ante non
multo M. Lepidus nobilissimae stirpis, quem divorti anxietate
122 diximus mortuum, flammae vi e rogo eiectus recondi propter
ardorem non potuisset, iuxta sarmentis aliis nudus crema-
tus est.

187 54. (55.) Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris
instituti. terra condebantur. at postquam longinquis bellis ob-
rutos erui cognovere, tunc institutum. et tamen multae fa-
miliae priscos servavere ritus, sicut in Cornelia nemo ante
Sullam dictatorem traditur crematus. idque voluisse ve-
ritum talionem eruto C. Mari cadavere. sepultus vero intel-
legatur quoquo modo conditus, humatus vero humo contectus.

188 55. (56.) Post sepulturam variae manium ambages.
Omnibus a suprema die eadem quae ante primum, nec magis
a morte sensus ullus aut corpori aut animae quam ante nata-
lem. eadem enim vanitas in futurum etiam se propagat et in
mortis quoque tempora sibi vitam mentitur, alias inmortali-
tatem animae, alias transfigurationem, alias sensum inferis
dando et manis colendo deumque faciendo qui iam etiam homo
esse desierit, ceu vero ullo modo spirandi ratio ceteris ani-
malibus distet, aut non diuturniora in vita multa reperiantur
189 quibus nemo similem divinat inmortalitatem. quod autem

corpus animae per se? quae materia? ubi cogitatio illi? quo- 189
modo visus, auditus, aut qui tangit? quis usus eius aut quod
sine his bonum? quae deinde sedes quantave multitudo tot
saeculis animarum velut umbrarum? puerilium ista deleni-
mentorum avidaeque numquam desinere mortalitatis commenta
sunt. similis et de adservandis corporibus hominum ac revi-
viscendi promissa a Democrito vanitas, qui non revixit ipse.
Quae, malum, ista dementia est iterari vitam morte? quaeve 190
genitis quies umquam, si in sublimi sensus animae manet,
inter inferos umbrae? perdit profecto ista dulcedo credulitas-
que praecipuum naturae bonum, mortem, ac duplicat obituri
dolorem etiam post futuri aestumatione. etenim si dulce vi-
vere est, cui potest esse vixisse? at quanto facilius certius-
que sibi quemque credere ac specimen securitatis antegeni-
tali sumere experimento!

56. (57.) Consentaneum videtur, priusquam digredia- 191
mur a natura hominum, indicare quae cuiusque inventa sint.
Mercurius emere ac vendere instituit, Liber pater *vindemiare*.
idem diadema, regium insigne, et triumphum invenit, Ceres
frumenta, cum antea glande vescerentur. eadem molere et
conficere in Attica, et alia in Sicilia, ob id dea iudicata. ea-
dem prima leges dedit, ut alii putavere Rhadamanthus. Lit- 192
teras semper arbitror Assyrias fuisse, sed alii apud Aegy-
ptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt.
utique in Graeciam intulisse e Phoenice Cadmum sedecim nu-
mero, quibus Troiano bello Palameden adiecisse quattuor hac
figura *ΗΨΦΧ*, totidem post eum Simoniden melicum, *ΥΖΩΘ*,
quarum omnium vis in nostris recognoscitur. Aristoteles X et
VIII priscas fuisse *ΑΒΓΔΕΖΙΚΛΜΝΟΠΡΣΤΥΦ*, et duas
ab Epicharmo additas *ΘΧ* quam a Palamede mavolt. Anticli- 193
des in Aegypto invenisse quendam nomine Menen tradit, XV M
annorum ante Phoronea antiquissimum Graeciae regem, idque
monimentis adprobare conatur. e diverso Epigenes apud Ba-
bylonios DCCXX M annorum observationes siderum coctilibus
laterculis inscriptas docet, gravis auctor in primis, qui mi-
numum, Berosus et Critodemus, CCCCXC M ex quo ad-
pareret aeternus litterarum usus. in Latium eas attulerunt
Pelasgi. laterarias ac domum constituerunt primi Euryalus et 194

Hyperbius fratres Athenis. antea specus erant domibus. Gellio Toxius Caeli filius lutei aedifici inventor placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis. oppidum Cecrops a se appellavit Cecropiam quae nunc est Athenis. aliqui Argos a Phoroneo rege ante conditum volunt, quidam et Sicyonem,
195 Aegyptii vero multo ante apud ipsos Diospolim. tegulas invenit Cinyra Agriopae filius et metalla aeris, utrumque in insula Cypro, item forcipem, martulum, vectem, incudem. puteos Danaus ex Aegypto advectus in Graeciam quae vocabatur Argos Dipsion. lapicidinas Cadmus Thebis, aut ut Theophrastus in Phoenice. Thrason muros, turris ut Aristoteles
196 Cyclopes, Tirynthii ut Theophrastus. Aegyptii textilia, inficere lanas Sardibus Lydi, fusos in lanificio Closter filius Arachnae, linum et retia Arachne, fulloniam artem Nicias Megarensis, sutrinam Tychius Boeotius. medicinam Aegyptii apud ipsos volunt repertam, alii per Arabum Babylonis et Apollinis filium, herbariam et medicamentariam a Chirone
197 Saturni et Philyrae filio. aes conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythen monstrasse, Theophrastus Delan Phrygem putat, aerariam fabricam alii Chalybas alii Cyclopas, ferrum Hesiodus in Creta eos qui vocati sunt Dactyli Idaei. argentum invenit Erichthonius Atheniensis, ut alii Aeacus. auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangaeum montem, ut alii Thoas aut Eaclis in Panchaia aut Sol Oceani filius cui Gellius medicinae quoque inventionem ex melle adsignat. plumbum ex Cassiteride insula primus adportavit Midacritus.
198 fabricam ferream invenere Cyclopes, figlinas Coroebus Atheniensis, in iis orbem Anacharsis Scythes, ut alii Hyperbius Corinthius. fabricam materiariam Daedalus, et in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam, normam autem et libellam et tornum et clavem Theodorus Samius, mensuras et pondera Phidon Argivus, aut Palamedes ut maluit Gellius. ignem e silice Pyrodes Cilicis filius, eun-
199 dem adservare ferula Prometheus. vehiculum cum quattuor rotis Phryges, mercaturas Poeni, culturam vitium et arborum Eumolpus Atheniensis, vinum aquae misceri Staphylus Sileni filius, oleum et trapetas Aristaeus Atheniensis, idem mella. bovem et aratrum Buzyges Atheniensis, ut alii Tripto-

lemus. regiam civitatem Aegyptii, popularem Attici post 200
Theseum. tyrannus primus fuit Phalaris Agraganti. servitium
invenere Lacedaemonii. iudicium capitis in Areopago primum
actum est. proelium Afri contra Aegyptios primi fecere fu-
stibus, quos vocant phalangas. clipeos invenerunt Proetus
et Acrisius inter se bellantes, sive Chalcus Athamantis filius,
loricam Midias Messenius, galeam, gladium, hastam Lace-
daemonii, ocreas et cristas Cares. arcum et sagittam Scy- 201
then Iovis filium, alii sagittas Persen Persei filium invenisse
dicunt, lanceas Aetolos, iaculum cum ammento Aetolum Mar-
tis filium, hastas velitaris Tyrrenum et pilum, Penthesileam
Amazonem securim, Pisaeum venabula et in tormentis scor-
pionem, Cretas catapultam, Syrophoenicas ballistam et fun-
dam, aeneam tubam Pisaeum Tyrrenum, testudines Artemo-
nem Clazomenium. equom (qui nunc aries appellatur) in 202
muralibus machinis Epeum ad Troiam, equo vehi Bellero-
phontem, frenos et strata equorum Pelethronium, pugnare
ex equo Thessalos qui Centauri appellati sunt habitantis se-
cundum Pelium montem. bigas prima iunxit Phrygum natio,
quadrigas Erichthonius. ordinem exercitus, signi dationem,
tesseras, vigilias Palamedes invenit Troiano bello, specula-
rum significationem eodem Sinon, inducias Lycaon, foedera
Theseus. auguria ex avibus Car a quo Caria appellata. ad- 203
iecit ex ceteris animalibus Orpheus, haruspicam Delphus,
ignispicia Amphiaraus, auspicia avium Tiresias Thebanus,
interpretationem ostentorum et somniorum Amphictyon, astro-
logiam Atlas Libyae filius, ut alii Aegyptii, ut alii Assyrii,
sphaeram in ea Milesius Anaximander, ventorum rationem
Aeolus Hellenis filius. musicam Amphion, fistulam et mo- 204
naulum Pan Mercuri, obliquam tibiam Midas in Phrygia, ge-
minas tibias Marsyas in eadem gente, Lydios modulos Am-
phion, Dorios Thamyris Thrax, Phrygios Marsyas Phryx,
citharam Amphion, ut alii Orpheus, ut alii Linus, septem
chordis additis Terpander, octavam Simonides addidit, no-
nam Timotheus. cithara sine voce cecinit Thamyris primus,
cum cantu Amphion, ut alii Linus. citharoedica carmina con-
posuit Terpander. cum tibiis canere voce Troezenius Dar-
danus instituit. saltationem armatam Curetes docuere, pyrri-

205 chen Pyrrus, utramque in Creta. versum heroum Pythio
oraculo debemus. de poematum origine magna quaestio est.
ante Troianum bellum probantur fuisse. prosam orationem
condere Pherecydes Syrius instituit Cyri regis aetate, histo-
riam Cadmus Milesius, ludos gymnicos in Arcadia Lycaon,
funebris Acastus Iolco, post eum Theseus in Isthmo, Hercu-
les Olympiae athleticam, Pythus pilam lusoriam, Gyges Ly-
dus picturam Aegypti, et in Graecia Euchir Daedali co-
gnatus ut Aristoteli placet, ut Theophrasto Polygnotus Athe-
206 niensis. nave primus in Graeciam ex Aegypto Danaus advenit.
antea ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter insulas
a rege Erythra. reperiuntur qui Mysos et Troianos priores
excogitasse in Hellesponto putent, cum transirent adversus
Thracas. etiamnunc in Britannico oceano vitiles corio cir-
cumsutae fiunt, in Nilo ex papyro et scirpo et harundine.
207 longa nave Iasonem primum navigasse Philostephanus auctor
est, Hegesias Paralum, Ctesias Samiramim, Archemachus
Aegaeonem, biremem Damastes Erythraeos fecisse, triremem
Thucydides Aminoclen Corinthium, quadriremem Aristoteles
208 Carthaginiensis, quinqueremem Mnesigiton Salaminios, sex
ordinum Xenagoras Syracusios, ab ea ad decemremem Mne-
sigiton Alexandrum Magnum, ad XII ordines Philostephanus
Ptolemaeum Soterem, ad quindecim Demetrium Antigoni, ad
XXX Ptolemaeum Philadelphum, ad XL Ptolemaeum Philo-
patorem qui Tryphon cognominatus est. onerariam Hippus
Tyrius invenit, lembum Cyrenenses, cymbam Phoenices, ce-
209 letem Rhodii, cercyrum Cyprii. siderum observationem in
navigando Phoenices, remum Copae, latitudinem eius Pla-
taeae, vela Icarus, malum et antennam Daedalus, hippegum
Samii aut Pericles Atheniensis, tectas longas Thasii, antea
ex prora tantum et puppi pugnabatur. rostra addidit Pisaeus
Tyrrenus, ancoram Eupalamus, eandem bidentem Anacharsis,
harpagones et manus Pericles Atheniensis, adminicula guber-
nandi Tiphys. classe princeps depugnavit Minos. animal oc-
cidit primus Hyperbius Martis filius, Prometheus bovem.
210 57. (58.) Gentium consensus tacitus primus omnium con-
spiravit ut Ionum litteris uterentur. 58. veteres Graecas fuisse
easdem paene quae nunc sint Latinae indicio erit Delphica

antiqui aeris, quae est hodie in Palatio dono principum Minervae dicata in bibliotheca, cum inscriptione tali: *ΝΑΥΣΙΚΡΑΤΗΣ ΑΝΕΘΕΤΟ ΤΗΙ ΔΙΟΣ ΚΟΡΗΙ ΔΕΚΑΤΑΝ ΑΔΕΞΙΟΔΥΝΟΝ ΩΝΑC.*

59. (59.) Sequens gentium consensus in tonsoribus fuit, 211
sed Romanis tardior. in Italiam ex Sicilia venere post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimo quarto adducente P. Titinio Mena, ut auctor est Varro. antea intonsi fuere. primus omnium radi cotidie instituit Africanus sequens, divos Augustus cultris semper usus est.

60. (60.) Tertius consensus fuit in horarum observatione. 212
iam huic rationi accedens quando et a quo in Graecia reperta, diximus secundo volumine. serius etiam hoc Romae contigit. 2,187
duodecim tabulis ortus tantum et occasus nominantur, post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia inter Rostra et Graecostasim prospexisset solem, a columna Maenia ad carcerem inclinato sidere supremam pronuntiavit, sed hoc serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum. princeps Romanis solarium ho- 213
rologium statuisse ante duodecim annos quam cum Pyrro bellatum est ad aedem Quirini L. Papirius Cursor, cum eam dedicaret a patre suo votam, a Fabio Vestale proditur. sed neque facti horologi rationem vel artificem significat nec unde translatum sit aut apud quem scriptum id invenerit. M. 214
Varro primum statutum in publico secundum Rostra in columna tradit bello Punico primo a M'. Valerio Messala consule Catina capta in Sicilia, deportatum inde post XXX annos quam de Papiriano horologio traditur, anno urbis CCCCLXXXXI. nec congruebant ad horas eius liniae, paruerunt tamen eis annis undecentum, donec Q. Marcius Philippus qui cum L. Paulo fuit censor diligentius ordinatum iuxta posuit, idque munus inter censoria opera gratissime acceptum est. etiamnum ta- 215
men nubilo incertae fuere horae usque ad proxumum lustrum. tunc Scipio Nasica collega Laenati primus aqua divisit horas aeque noctium ac dierum, idque horologium sub tecto dicavit anno urbis DXCV. tamdiu populo Romano indiscreta lux fuit. Nunc revertemur ad reliqua animalia primumque terrestria.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VIII.

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Ad reliqua transeamus animalia et
primum terrestria. Maxumum est elephans proxumumque
humanis sensibus, quippe intellectus illis sermonis patrii et
imperiorum obedientia officiorumque quae didicere memoria,
amoris et gloriae voluptas, immo vero, quae etiam in ho-
mine rara, probitas, prudentia, aequitas, religio quoque si-
2 derum solisque ac lunae veneratio. auctores sunt in Mau-
retaniae saltibus ad quendam amnem cui nomen est Amilo
nitescente luna nova greges eorum descendere ibique se
purificantis sollemniter aqua circumspergi atque ita salutato
sidere in silvas reverti vitulorum fatigatos prae se ferentis.
3 alienae quoque religionis intellectu creduntur maria transi-
turi non ante navis conscendere quam invitati rectoris iureiu-
rando de reditu. visique sunt fessi aegritudine, quando et
illas molis infestant morbi, herbas supini in caelum iacien-
tes, veluti tellure precibus adlegata. nam quod ad docilita-
tem attinet regem adorant, genua submittunt, coronas porri-
gunt. Indis arant minores, quos appellant nothos.
4 2. (2.) Romae iuncti primum subiere currum Pompei Magni
Africo triumpho, quod prius India victa triumphante Libero
patre memoratur. Procilius negat potuisse Pompei triumpho
iunctos egredi porta. Germanici Caesaris munere gladiatorio
5 quosdam etiam inconditos motus edidere saltantium modo. vol-
gare erat per auras arma iacere non auferentibus ventis at-
que inter se gladiatorios congressus edere aut lasciviente
pyrriche conludere. postea et per funis incessere, lecticis
etiam ferentes quaterni singulos puerperas imitantis, plenis-

que homine tricliniis adcubitum iere per lectos ita libratis vestigiis, ne quis potantium attingeretur.

3. (3.) Certum est unum tardioris ingeni accipiendis quae 6
tradebantur saepius castigatum verberibus eadem illa meditantem noctu repertum. mirum maxume et adversis quidem funibus subire, sed regredi magis utique pronis. Mutianus ter consul auctor est aliquem ex his et litterarum ductus Graecarum didicisse solitumque perscribere eius linguae verbis: Ipse ego haec scripsi et spolia Celtica dicavi, itemque se vidente Puteolis, cum advecti e nave egredi cogerentur, territos spatio pontis procul a continente porrecti, ut sese longinquitatis aestumatione fallerent, aversos retrorsus isse.

(4.) Praedam ipsi in se expetendam sciunt solam esse in 7
armis suis, quae Iuba cornua appellat, Herodotus tanto antiquior et consuetudo melius dentis. quamobrem deciduos casu aliquo vel senecta defodiunt. hoc solum ebur est. cetero et in his quoque qua corpus intexit vilitas ossea, quamquam nuper ossa etiam in lamnas secari coepere paenuria. etenim rara amplitudo iam dentium praeterquam ex India reperitur, cetera in nostro orbe cessere luxuriae. dentium candore in- 8
tellegitur iuventa. circa hos beluis summa cura. alterius mucroni parcunt, ne sit proeliis hebes, alterius operario usu fodiunt radices, inpellunt molis. circumventique a venantibus primos constituunt quibus sunt minumi, ne tanti proelium putetur, postea fessi inpactos arbori frangunt praedaque se redimunt.

4. (5.) Mirum in plerisque animalium scire quare petan- 9
tur, sed per cuncta quid caveant. elephans homine obvio forte in solitudine et simpliciter oberrante clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur, idem vestigio hominis animadverso prius quam homine intremiscere insidiarum metu, subsistere, ab olfactu circumspectare, iras proflare, nec calcare, sed erutum proxumo tradere, illum sequenti, nuntio simili usque ad extremum, tunc agmen circumagi et reverti aciemque dirigi. adeo omnium odori durare virus illud maiore ex parte ne nudorum quidem pedum. Sic et tigris 10
etiam feris ceteris truculenta atque ipsa elephanti quoque

spernens vestigia hominis viso transferre dicitur protinus catulos. quonam modo agnito? ubi ante conspecto illo quem timet? etenim talis silvas minume frequentari certum est. sane mirentur ipsam vestigi raritatem. sed unde sciunt timendum esse? immo vero cur vel ipsius conspectum paveant tanto viribus, magnitudine, velocitate praestantiores? nimirum haec est natura rerum, haec potentia eius, saevissimas ferarum maxumasque numquam vidisse quod debeant timere et statim intellegere cum sit timendum.

11 5. Elephanti gregatim semper ingrediuntur. ducit agmen
maxumus natu, cogit aetate proxumus. amnem transituri mi-
numos praemittunt, ne maiorum ingressu atterente alveum
crescat gurgiti altitudo. Antipater auctor est duos Antiocho
regi in bellicis usibus celebris etiam cognominibus fuisse.
etenim novere ea. certe Cato, cum imperatorum nomina an-
nalibus detraxerit, eum qui fortissime proeliatus esset in Pu-
12 nica acie, Surum tradidit vocatum altero dente mutilato. An-
tiocho vadum fluminis experienti renuit Aiax, alioqui dux
agminis semper. tum pronuntiatum eius fore principatum qui
transisset, ausumque Patroclum ob id phaleris argenteis, quo
maxume gaudent, et reliquo omni primatu donavit. ille qui
notabatur inedia mortem ignominiae praetulit. mirus namque
pudor est, victusque vocem fugit victoris, terram ac verbe-
13 nas porrigit. pudore numquam nisi in abdito coeunt, mas
quinquennis, femina decennis. initur autem biennio quinis,
ut ferunt, cuiusque anni diebus, nec amplius, sexto perfun-
duntur amne, non ante reduces ad agmen. nec adulteria no-
vere, nullave propter feminas inter se proelia ceteris anima-
libus pernicialia, nec quia desit illis amoris vis, namque tra-
ditur unus amasse quandam in Aegypto corollas vendentem
ac, ne quis volgariter electam putet, mire gratam Aristo-
14 phani celeberrimo in arte grammatica. alius Menandrum Sy-
racusanum incipientis iuventae in exercitu Ptolemaei, deside-
rium eius, quotiens non videret, inedia testatus. et unguen-
tariam quandam dilectam Iuba tradit. omnium amoris fuere
argumenta gaudium ad conspectum blanditiaeque inconditae,
stipesque quas populus dedisset servatae et in sinum effusae.
15 nec mirum esse amorem quibus sit memoria. idem namque

tradit agnitum in senecta multos post annos qui rector in iu-
venta fuisset. idem divinationem quandam iustitiae. cum
Bocchus rex triginta elephantis totidem in quos saevire in-
stituerat stipitibus adligatos obiecisset, procursantibus inter
eos qui lacesserent, non potuisse effici ut crudelitatis alienae
ministerio fungerentur.

6. (6.) Elephantos Italia primum vidit Pyrri regis bello 16
et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis qua-
dringentesimo septuagesimo secundo, Roma autem in triumpho
septem annis ad superiorem numerum additis, eadem pluru-
mos anno quingentesimo secundo victoria L. Metelli pontifi-
cis in Sicilia de Poenis captos. centum quadraginta duo
fuere aut, ut quidam, CXL transvecti ratibus quas doliorum
consertis ordinibus inposuerat. Verrius eos pugnasse in circo 17
interfectosque iaculis tradit paenuria consili, quoniam neque
ali placuisset neque donari regibus. L. Piso inductos dum-
taxat in circum atque, ut contemptus eorum increscere, ab
operariis hastas praepilatas habentibus per circum totum
actos. nec quid deinde iis factum sit auctores explicant qui
non putant interfectos.

7. (7.) Clara est unius e Romanis dimicatio adversus ele- 18
phantum, cum Hannibal captivos nostros dimicare inter sese
coegisset. namque unum qui supererat obiecit elephanto, et
ille dimitti pactus, si interemisset, solus in harena congres-
sus magno Poenorum dolore confecit. Hannibal, cum famam
eius dimicationis contemptum adlaturam beluis intellegeret,
equites misit qui abeuntem interficerent. proboscidem eo-
rum facillime amputari Pyrri proeliorum experimentis patuit.
Romae pugnasse Fenestella tradit primum omnium in circo 19
Claudi Pulchri aedilitate curuli M. Antonio A. Postumio coss.
anno urbis sexcentesimo quinquagesimo quinto, item post
annos XX Lucullorum aedilitate curuli adversus tauros. Pom- 20
pei quoque altero consulatu, dedicatione templi Veneris Vic-
tricis, viginti pugnavere in circo aut, ut quidam tradunt, XVII.
Gaetulis ex adverso iaculantibus, mirabili unius dimicatione,
qui pedibus confossis repsit genibus in catervas, abrepta
scuta iaciens in sublime, quae decidentia voluptati spectan-
tibus erant in orbem circumacta, velut arte non furore beluae

iacerentur. magnum et in altero miraculum fuit uno ictu oc-
ciso, pilum autem sub oculo adactum in vitalia capitis vene-
21 rat. universi eruptionem temptavere, non sine vexatione po-
puli, circumdatis clathris ferreis. qua de causa Caesar dicta-
tor postea simile spectaculum editurus euripis harenam cir-
cumdedit, quos Nero princeps sustulit equiti loca addens.
sed Pompeiani amissa fugae spe misericordiam volgi inenar-
rabili habitu quaerentes supplicavere quadam sese lamen-
tatione conplorantes, tanto populi dolore ut oblitus impera-
toris ac munificentiae honori suo exquisitae flens universus
consurgeret dirasque Pompeio quas ille mox luit inprecare-
22 tur. pugnavere et Caesari dictatori tertio consulatu eius
viginti contra pedites quingentos, iterumque totidem turriti
cum sexagenis propugnatoribus eodem quo priore numero
peditum et pari equitum ex adverso dimicante, postea sin-
guli principibus Claudio et Neroni in consummatione gladia-
23 torum. Ipsius animalis tanta narratur clementia contra minus
validos ut in grege pecudum occurrentia manu dimoveat, ne
quod opterat inprudens. nec nisi lacessiti nocent idque cum
gregatim semper ambulent, minume ex omnibus solivagi.
equitatu circumventi infirmos aut fessos volneratosve in me-
dium agmen recipiunt, ac velut imperio aut ratione per vicis
subeuntes.

24 8. (8.) Capti celerrime mitificantur hordei suco. ca-
piuntur autem in India unum ex domitis agente rectore qui
deprehensum solitarium abactumve a grege verberet ferum,
quo fatigato transcendit in eum nec secus ac priorem regit.
Africa foveis capit, in quas deerrante aliquo protinus ceteri
congerunt ramos, molis devolvont, aggeres construunt, omni-
25 que ope conantur extrahere. ante domitandi gratia reges
equitatu cogebant in vallem manu factam et longo tractu fal-
lacem, cuius inclusos ripis fossisque fame domabant. argu-
mentum erat ramus homine porrigente clementer acceptus.
nunc dentium causa pedes eorum iaculantur alioquin mollis-
26 simos. Trogodytae contermini Aethiopiae, qui hoc solo ve-
natu aluntur, propinquas itineri eorum conscendunt arbores.
inde totius agminis novissimum speculati extremas in clunis
desiliunt. laeva deprehenditur cauda, pedes stipantur in si-

nistro femine. ita pendens alterum poplitem dextra caedit ac
praeacuta bipenni hoc crure tardato profugiens alterius po-
plitis nervos ferit, cuncta praeceleri pernicitate peragens.
alii tutiore genere, sed magis fallaci, ingentis arcus intentos
defigunt humi longius. hos praecipui viribus iuvenes conti-
nent, alii conixi pari conatu contendunt ac praetereuntibus
sagittarum venabula infigunt, mox sanguinis vestigiis secuntur.

9. (9.) Elephantorum generis feminae multo pavidiores. 27
domantur autem rabidi fame et verberibus, elephantis aliis
admotis qui tumultuantem catenis coerceant. et alias circa
coitus maxume efferantur et stabula Indorum dentibus ster-
nunt. quapropter arcent eos coitu feminarumque pecuaria
separant, quae haut alio modo quam armentorum habent.
domiti militant et turris armatorum in hostis ferunt, magna-
que ex parte orientis bella conficiunt. prosternunt acies,
proterunt armatos. iidem minumo suis stridore terrentur
volneratique et territi retro semper cedunt haut minore par-
tium suarum pernicie. Indicum Africi pavent nec contueri
audent, nam et maior Indicis magnitudo est.

10. (10.) Decem annis gestare in utero volgus existumat, 28
Aristoteles biennio, nec amplius quam semel gignere plurisve
quam singulos, vivere ducenis annis et quosdam trecenis.
iuventa eorum a sexagesimo incipit. Gaudent amnibus maxume
et circa fluvios vagantur, cum alioquin nare propter magni-
tudinem corporis non possint. iidem frigoris inpatientes.
maxumum hoc malum. inflationemque et profluvium alvi nec
alia morborum genera sentiunt. olei potu tela quae corpori
eorum inhaereant decidere invenio, a sudore autem facilius
adhaerescere. et terram edisse his tabificum est, nisi sae- 29
pius mandant. devorant autem et lapides. truncos quidem
gratissimo in cibatu habent. palmas excelsiores fronte pro-
sternunt, atque ita iacentium absumunt fructum. mandunt ore,
spirant et bibunt odoranturque haut inproprie appellata manu.
Animalium maxume odere murem, et si pabulum in praese-
pio positum attingi ab eo videre fastidiunt. cruciatum in potu
maxumum sentiunt hausta hirudine, quam sanguisugam volgo
coepisse appellari adverto. haec ubi in ipso animae canali
se fixit, intolerando adficit dolore. Durissimum dorso tergus, 30

ventri molle, saetarum nullum tegimentum, ne in cauda quidem
praesidium abigendo taedio muscarum, — namque id et tanta
vastitas sentit, — sed cancellata cutis et invitans id genus ani-
malium odore. ergo cum extenti recepere examina, artatis
in rugas repente cancellis conprehensas enecant. hoc iis pro
31 cauda, iuba, villo est. Dentibus ingens pretium et deorum
simulacris lautissima ex iis materia. invenit luxuria commen-
dationem et aliam expetiti in callo manus saporis, haut alia
de causa, credo, quam quia ipsum ebur sibi mandere videtur.
magnitudo dentium videtur quidem in templis praecipua, sed
tamen in extremis Africae, qua confinis Aethiopiae est, po-
stium vicem in domiciliis praebere, saepesque in iis et peco-
rum stabulis pro palis elephantorum dentibus fieri Polybius
tradidit auctore Gulusa regulo.
32 11. (11.) Elephantos fert Africa ultra Syrticas solitudines
26 et in Mauretania, ferunt Aethiopes et Trogodytae, ut dictum
est, sed maxumos India bellantisque cum iis perpetua discor-
dia dracones tantae magnitudinis et ipsos ut circumplexu
facili ambiant nexuque nodi praestringant. conmoritur ea di-
micatio, victusque conruens conplexum elidit pondere.
33 12. (12.) Mira animalium pro se cuique sollertia est uti-
lissima arcessendi. in tanta altitudine difficultas draconi. ita-
que tritum iter ad pabula speculatus ab excelsa se arbore
inicit. scit ille inparem sibi luctatum contra nexus, itaque
arborum aut rupium attritum quaerit. cavent hoc dracones,
ob idque gressus primum adligant cauda. resolvont illi no-
dos manu. at hi in ipsas naris caput condunt, pariterque
spiritum praecludunt et mollissimas lancinant partis, iidem
obvii deprehensi in adversos erigunt se oculosque maxume
petunt. ita fit ut plerumque caeci ac fame et maeroris tabe
34 confecti reperiantur. Quam quis aliam tantae discordiae
causam attulerit nisi naturam spectaculum sibi paria conpo-
nentem? Est et alia dimicationis huius fama. elephantis fri-
gidissimum esse sanguinem, ob id aestu torrente praecipue
draconibus expeti. quamobrem in amnis mersos insidiari bi-
bentibus, artatosque inligata manu in aurem morsum defi-
gere, quoniam is tantum locus defendi non possit manu. dra-
cones esse tantos ut totum sanguinem capiant, itaque ele-

phantos ab iis ebibi siccatosque concidere et dracones ine-
briatos opprimi conmorique.
13. (13.) Generat Aethiopia Indicis pares, vicenum cu- 35
bitorum. id modo mirum, unde cristatos Iuba crediderit. Asa-
chaei vocantur Aethiopes apud quos maxume nascuntur, nar-
rantque in maritimis eorum quaternos quinosque inter se
cratium modo inplexos erectis capitibus velificantis ad me-
liora pabula Arabiae vehi fluctibus.
14. (14.) Megasthenes scribit in India serpentis in tan- 36
tam magnitudinem adolescere ut solidos hauriant cervos tau-
rosque. Metrodorus circa Rhyndacum amnem in Ponto su-
pervolantis quamvis alte perniciterque alites haustu ut ab-
reptas absorbeant. Nota est in Punicis bellis ad flumen Ba- 37
gradam Regulo imperatore ballistis tormentisque ut oppidum
aliquod expugnata serpens CXX pedum longitudinis. pellis
eius maxillaeque usque ad bellum Numantinum duravere
Romae in templo. faciunt his fidem in Italia appellatae bovae
in tantam amplitudinem exeuntes ut divo Claudio principe
occisae in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. alun-
tur trimo bubuli lactis suco, unde nomen traxere.
15. (15.) Ceterorum animalium, quae modo convecta 38
undique Italiam contigere saepius, formas nihil attinet scru-
pulose referre. paucissima Scythia gignit inopia fruticum,
pauca contermina illi Germania, insignia tamen boum ferorum
genera, iubatos bisontis excellentique vi et velocitate uros,
quibus inperitum volgus bubalorum nomen inponit, cum id
gignat Africa vituli potius cervique quadam similitudine.
(16.) Septentrio fert et equorum greges ferorum, sicut 39
asinorum Asia et Africa, praeterea alcen iuvenco similem,
ni proceritas aurium et cervicis distinguat. item natam in
Scandinavia insula nec umquam visam in hac urbe, multis
tamen narratam achlim haut dissimilem illi, sed nullo suf-
fraginum flexu, ideoque non cubantem, sed adclinem arbori
in somno, eaque incisa ad insidias capi, alias velocitatis me-
moratae. labrum ei superius praegrande. ob id retrogradi-
tur in pascendo, ne in priora tendens involvatur. Tradunt in 40
Paeonia feram quae bonasus vocetur equina iuba, cetera tauro
similem, cornibus ita in se flexis ut non sint utilia pugnae.

quapropter fuga sibi auxiliari reddentem in ea fimum inter-
dum et trium iugerum longitudine, cuius contactus sequentis
ut ignis aliquis amburat.
41 (17.) Mirum pardos, pantheras, leones et similia con-
dito in corporis vaginas unguium mucrone, ne refringantur he-
betenturve, ingredi, aversisque falculis currere nec nisi ad-
42 petendo protendere. 16. Leoni praecipua generositas tunc
cum colla armosque vestiunt iubae. id enim aetate contingit
leone conceptis. quos vero pardi generavere semper insigni
hoc carent, simili modo feminae. magna libido coitus
et ob hoc maribus ira. Africa haec maxume spectat inopia
aquarum ad paucos amnis congregantibus se feris. ideo
multiformes ibi animalium partus varie feminis cuiusque ge-
neris maris aut vi aut voluntate miscente. unde etiam vol-
gare Graeciae dictum semper aliquid novi Africam adferre.
43 odore pardi coitum sentit in adultera leo totaque vi consur-
git in poenam. idcirco ea culpa flumine abluitur aut longius
comitatur. semel autem edi partum lacerato unguium acie
utero in enixu volgum credidisse video. Aristoteles diversa
tradit, vir quem in his magna secuturus ex parte praefandum
44 reor. Alexandro Magno rege inflammato cupidine animalium
naturas noscendi delegataque hac commentatione Aristoteli,
summo in omni doctrina viro aliquot milia hominum in to-
tius Asiae Graeciaeque tractu parere iussa, omnium quos
venatus, aucupia piscatusque alebant quibusque vivaria, ar-
menta, alvearia, piscinae, aviaria in cura erant, ne quid us-
quam genitum ignoraretur ab eo. quos percontando quin-
quaginta ferme volumina illa praeclara de animalibus con-
didit. quae a me collecta in artum cum iis quae ignora-
verat quaeso ut legentes boni consulant, in universis rerum
naturae operibus medioque clarissimi regum omnium deside-
45 rio cura nostra breviter peregrinantes. is ergo tradit leae-
nam primo fetu parere quinque catulos, ac per annos sin-
gulos uno minus, ab uno sterilescere. informis minumasque
carnis magnitudine mustelarum esse initio, semestris vix in-
gredi posse, nec nisi bimestris moveri, in Europa autem in-
ter Acheloum tantum Mestumque amnis leones esse, sed longe
viribus praestantiores iis quos Africa aut Syria gignant.

(18.) Leonum duo genera, conpactile et breve crispio- 46
ribus iubis. hos pavidiores esse quam longos simplicique
villo. eos contemptores volnerum. urinam maris crure sub-
lato reddere ut canes. gravem odorem, nec minus halitum.
raros in potu vesci alternis diebus, a saturitate interim tri-
duo cibis carere. quae possint in mandendo solida devorare,
nec capiente aviditatem alvo coniectis in faucis unguibus
extrahere, aut si fugiendum in satietate habeant. vitam iis 47
longam docet argumento, quod plerique dentibus defecti re-
periantur. Polybius Aemiliani comes in senecta hominem
ab his adpeti refert, quoniam ad persequendas feras vires
non suppetant. tunc obsidere Africa urbis, eaque de causa
cruci fixos vidisse se cum Scipione, quia ceteri metu poenae
similis absterrerentur eadem noxa.

(19.) Leoni tantum ex feris clementia in supplices. pro- 48
stratis parcit et, ubi saevit, in viros potius quam in feminas
fremit, in infantis non nisi magna fame. credit Libya per-
venire intellectum ad eos precum. captivam certe Gaetu-
liae reducem audivi multorum in silvis impetum a se mitiga-
tum adloquio ausae dicere se feminam, profugam, infirmam,
supplicem animalis omnium generosissimi ceterisque impe-
ritantis, indignam eius gloria praedam. Varia circa hoc opinio
ex ingenio cuiusque vel casu mulceri adloquiis feras, quippe
obviam serpentis extrahi cantu cogique in poenam verum
falsumne sit non vita decreverit. Leonum animi index cauda 49
sicut et equorum aures. namque et has notas generosissimo
cuique natura tribuit. inmota ergo placido, clemens blan-
dienti, quod rarum est, crebrior enim iracundia. eius in
principio terra verberatur, incremento terga ceu quodam
incitamento flagellantur. vis summa in pectore. ex omni
volnere sive ungue inpresso sive dente taeter profluit san-
guis. iidem satiati innoxii sunt. Generositas in periculis 50
maxume deprehenditur, non in illo tantummodo, quod sper-
nens tela diu se terrore solo tuetur ac velut cogi testatur,
cooriturque non tamquam periculo coactus, sed tamquam
amentia iratus. illa nobilior animi significatio: quamlibet
magna canum et venantium urguente vi contemptim resti-
tansque cedit in campis et ubi spectari potest. idem ubi

virgulta silvasque penetravit, acerrimo cursu fertur velut abscondente turpitudinem loco. dum sequitur insilit saltu, quo
51 in fuga non utitur. Volneratus observatione mira percussorem novit et in quantalibet multitudine adpetit. eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non volneraverit, conreptum rotatumque sternit nec volnerat. cum pro catulis feta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula ex-
52 pavescat. cetero dolis carent et suspicione, nec limis intuentur oculis aspicique simili modo nolunt. creditum est a moriente humum morderi lacrimamque leto dari. atque hoc tale, tam saevom animal rotarum orbes circumacti currusque inanes et gallinaceorum cristae cantusque etiam magis terrent, sed maxume ignes. Aegritudinem fastidi tantum sentit, in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente adnexarum lascivia simiarum. gustatus deinde sanguis in remedio est.
53 (20.) Leonum simul plurium pugnam Romae princeps dedit Scaevola P. filius in curuli aedilitate, centum autem iubatorum primus omnium L. Sulla, qui postea dictator fuit, in praetura. post eum Pompeius Magnus in circo DC, in iis iubatorum CCCXV, Caesar dictator CCCC.
54 (21.) Capere eos ardui erat quondam operis, foveisque maxume. principatu Claudi casus rationem docuit pudendam paene talis ferae nomine, pastoris e Gaetulis sago contra ingruentis impetum obiecto, quod spectaculum in harenam protinus tralatum est, vix credibili modo torpescente tanta illa feritate, quamvis levi iniectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans. videlicet omnis vis constat in oculis, quo minus mirum sit a Lysimacho Alexandri iussu simul
55 incluso strangulatum leonem. Iugo subdidit eos primusque Romae ad currum iunxit M. Antonius, et quidem civili bello, cum dimicatum esset in Pharsaliis campis, non sine ostento quodam, tempore generosos spiritus iugum subire illo prodigio significante. nam quod ita vectus est cum mima Cytheride, super monstra etiam illarum calamitatium fuit. primus autem hominum leonem manu tractare ausus et ostendere mansuefactum Hanno e clarissimis Poenorum traditur damnatusque illo argumento, quoniam nihil non persuasurus vir tam artificis ingeni videbatur, et male credi libertas ei cui tantum

cessisset etiam feritas. Sunt vero et fortunae eorum quoque 56
clementiae exempla: Mentor Syracusanus in Syria leone ob-
vio suppliciter volutante attonitus pavore, cum refugienti
undique fera opponeret sese et vestigia lamberet adulanti
similis, animadvertit in pede eius tumorem volnusque. ex-
tracto surculo liberavit cruciatu. pictura casum hunc testa-
tur Syracusis. Simili modo Elpis Samius natione in Africam 57
delatus nave iuxta litus conspecto leone hiatu minaci arbo-
rem in fuga petit Libero patre invocato, quoniam tum prae-
cipuus votorum locus est, cum spei nullus est. neque pro-
fugienti, cum potuisset, fera institerat, et procumbens ad
arborem hiatu quo terruerat miserationem quaerebat. os
morsu avidiore inhaeserat dentibus cruciabatque inedia, tum
poena in ipsis eius telis, suspectantem ac velut mutis preci-
bus orantem. dum fortuitu ** fidens non est contra feram,
multoque diutius miraculo quam metu cessatum est. degres- 58
sus tandem evellit praebenti et quam maxume opus esset
adcommodanti. traduntque quamdiu navis ea in litore ste-
terit retulisse gratiam venatus adgerendo. qua de causa Li-
bero patri templum in Samo Elpis sacravit, quod ab eo facto
Graeci *κεχηνότος Διονύσου* appellavere. Miremur postea
vestigia hominum intellegi a feris, cum etiam auxilia ab uno
animalium sperent? cur enim non ad alia iere, aut unde me-
dicas manus hominis sciunt? nisi forte vis malorum etiam fe-
ras omnia experiri cogit.

17. Aeque memorandum et de panthera tradit Deme- 59
trius physicus, iacentem in media via hominis desiderio re-
pente adparuisse patri cuiusdam Philini adsectatoris sapien-
tiae. illum pavore coepisse regredi, tamen feram circumvo-
lutari non dubie blandientem seseque conflictantem maerore
qui etiam in panthera intellegi posset. feta erat catulis pro-
cul in foveam delapsis. primum ergo miserationis fuit non 60
expavescere, proxumum et curam intendere, secutusque qua
trahebat vestem unguium levi iniectu, ut causam doloris in-
tellexit simulque salutis suae mercedem, exemit catulos, ea
cum his prosequente usque extra solitudines deductus laeta
atque gestiente, ut facile adpareret gratiam referre et nihil
in vicem inputare, quod etiam in homine rarum est.

61 (22.) Haec fidem et Democrito adferunt qui Thoantem
in Arcadia servatum a dracone narrat. nutrierat eum puer
dilectum admodum, parensque serpentis naturam et magni-
tudinem metuens in solitudines tulerat, in quibus circumvento
latronum insidiis agnitoque voce subvenit. nam quae de in-
fantibus ferarum lacte nutritis, cum essent expositi, produn-
tur, sicut de conditoribus nostris a lupa, magnitudini fatorum
accepta ferri aequius quam ferarum naturae arbitror.
62 (23.) Panthera et tigris macularum varietate prope solae
bestiarum spectantur, ceteris unus ac suus cuique generi
color est, leonum tantum in Syria niger. pantheris in can-
dido breves macularum oculi. Ferunt odore earum mire sol-
licitari quadripedes cunctas, sed capitis torvitate terreri.
quamobrem occultato eo reliqua dulcedine invitatas conri-
piunt. sunt qui tradant in armo iis similem lunae esse macu-
63 lam crescentem in orbis et cavantem pari modo. Nunc va-
rias et pardos, qua mares sunt, appellant in eo omni ge-
nere creberrimo in Africa Syriaque. quidam ab iis pantheras
candore solo discernunt, nec adhuc aliam differentiam inveni.
64 (24.) Senatusconsultum fuit vetus ne liceret Africanas
in Italiam advehere. contra hoc tulit ad populum Cn. Aufi-
dius tribunus plebis, permisitque circensium gratia inportare.
primus autem Scaurus aedilitate sua varias centum quinqua-
ginta universas misit, dein Pompeius Magnus quadringentas
65 decem, divos Augustus quadringentas viginti. (25.) idem
Q. Tuberone Fabio Maxumo coss. IV. nonas Maias theatri
Marcelli dedicatione tigrim primus omnium Romae ostendit
in cavea mansuefactum, divos vero Claudius simul quattuor.
66 18. Tigrim Hyrcani et Indi ferunt, animal velocitatis
tremendae et maxume cognitae, dum capitur totus eius fe-
tus, qui semper numerosus est. ab insidiante rapitur equo
quam maxume pernici, atque in recentis subinde transfertur.
at ubi vacuum cubile reperit feta, maribus enim subolis cura
non est, fertur praeceps odore vestigans. raptor adpropin-
quante fremitu abicit unum e catulis. tollit illa morsu et pon-
dere etiam ocior acta remeat iterumque consequitur ac sub-
inde, donec in navim regresso inrita feritas saevit in litore.
67 (26.) Camelos inter armenta pascit oriens, quarum duo

genera, Bactriae et Arabiae, differunt, quod illae bina habent tubera in dorso, hae singula et sub pectore alterum cui incumbant. dentium superiore ordine ut boves carent in utroque genere. omnes autem iumentorum ministeriis dorso funguntur atque etiam equitatu in proeliis. velocitas inter equos, 68 sed sua cuique mensura sicuti vires. nec ultra adsuetum procedit spatium, nec plus instituto onere recipit. Odium adversus equos gerunt naturale. sitim et quatriduo tolerant, inplenturque, cum bibendi occasio est, et in praeteritum et in futurum obturbata proculcatione prius aqua. aliter potu non gaudent. Vivont quinquagenis annis, quaedam et centenis, utcumque rabiem et ipsae sentiunt. castrandi genus etiam feminas quae bello praeparentur inventum est. fortiores ita fiunt coitu negato.

(27.) Harum aliqua similitudo in duo transfertur anima- 69 lia. nabun Aethiopes vocant collo similem equo, pedibus et cruribus bovi, camelo capite, albis maculis rutilum colorem distinguentibus, unde appellata camelopardalis, dictatoris Caesaris circensibus ludis primum visa Romae. ex eo subinde cernitur adspectu magis quam feritate conspicua, quare etiam ovis ferae nomen invenit.

19. (28.) Pompei Magni primum ludi ostenderunt chama, 70 quem Galli rufium vocabant, effigie lupi, pardorum maculis. iidem ex Aethiopia quas vocant cephus, quarum pedes posteriores pedibus humanis et cruribus, priores manibus fuere similes. hoc animal postea Roma non vidit.

20. (29.) Iisdem ludis et rhinoceros unius in nare cor- 71 nus, qualis saepe visus. alter hic genitus hostis elephanto cornu ad saxa limato praeparat se pugnae, in dimicatione alvom maxume petens, quam scit esse molliorem. longitudo par, crura multo breviora, color buxeus.

21. (30.) Lyncas volgo frequentis et sphingas, fusco 72 pilo, mammis in pectore geminis, Aethiopia generat, multaque alia monstri similia, pinnatos equos et cornibus armatos quos pegasos vocant, crocottas velut ex cane lupoque conceptos, omnia dentibus frangentis protinusque devorata conficientis ventre, cercopithecos nigris capitibus, pilo asini et dissimilis ceteris voce, Indicos boves unicornis tricornis-

que, leucrocottam pernicissimam feram asini fere magnitu-
dine, clunibus cervinis, collo, cauda, pectore leonis, capite
melium, bisulca ungula, ore ad auris usque rescisso, dentium
73 loco osse perpetuo. — hanc feram humanas voces tradunt imi-
tari. apud eosdem et quae vocatur eale, magnitudine equi
fluviatilis, cauda elephanti, colore nigra vel fulva, maxillis
apri, maiora cubitalibus cornua habens mobilia quae alterna
in pugna sistit variatque infesta aut obliqua, utcumque ratio
74 monstravit. — sed atrocissimos tauros silvestris maio-
res agrestibus, velocitate ante omnis, colore fulvos, oculis
caeruleis, pilo in contrarium verso, rictu ad auris dehiscente,
iuxta cornua mobilia. tergori duritia silicis omne respuens
volnus. feras omnis venantur, ipsi non aliter quam foveis
75 capti feritate semper intereunt. Apud eosdem nasci Ctesias
scribit quam mantichoram appellat triplici dentium ordine
pectinatim coeuntium, facie et auriculis hominis, oculis glau-
cis, colore sanguineo, corpore leonis, cauda scorpionis modo
spicula infigentem, vocis ut si misceatur fistulae et tubae
concentus, velocitatis magnae, humani corporis vel praeci-
76 pue adpetentem. (31.) in India et boves solidis ungulis, uni-
cornis, et feram nomine asin hinnulei pelle, pluribus can-
didioribusque maculis, sacrorum Liberi patris. Orsaei Indi
simias candentis toto corpore venantur. asperrimam autem
feram monocerotem, reliquo corpore equo similem, capite
cervo, pedibus elephanto, cauda apro, mugitu gravi, uno
cornu nigro media fronte cubitorum duum eminente. hanc
feram vivam negant capi.

77 (32.) Apud Hesperios Aethiopas fons est Nigris, ut ple-
5,52 rique existumavere, Nili caput. argumenta quae diximus
persuadent. iuxta hunc fera appellatur catoblepas, modica
alioqui ceterisque membris iners, caput tantum praegrave
aegre ferens. id deiectum semper in terram. alias inter-
nicio humani generis omnibus qui oculos eius videre con-
festim exspirantibus.

78 (33.) Eadem et basilisci serpentis est vis. Cyrenaica
hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum
magnitudine, candida in capite macula ut quodam diademate
insignem. sibilo omnis fugat serpentis, nec flexu multiplici

ut reliqua corpus inpellit sed celsus et erectus in medio in-
cedens. necat frutices, non contactos modo verum et adfla-
tos, exurit herbas, rumpit saxa. talis vis malo est. creditum
quondam ex equo occisum hasta et per eam subeunte vi non
equitem modo sed equum quoque absumptum. Huic tali mon- 79
stro, — saepe enim enectum concupivere reges videre, — mu-
stelarum virus exitio est. adeo naturae nihil placuit esse sine
pare. iniciunt has cavernis facile cognitis soli tabe. ne-
cant illae simul odore moriunturque, et naturae pugna con-
ficitur.

22. (34.) Sed in Italia quoque creditur luporum visus esse 80
noxius, vocemque homini quem priores contemplentur adi-
mere ad praesens. Inertis hos parvosque Africa et Aegyptus
gignunt, asperos trucisque frigidior plaga. Homines in lu-
pos verti rursumque restitui sibi falsum esse confidenter
existumare debemus aut credere omnia quae fabulosa tot
saeculis conperimus. unde tamen ista volgo infixa sit fama
tantum ut in maledictis versipellis habeat indicabitur. Euan- 81
thes inter auctores Graeciae non spretus tradit Arcadas scri-
bere ex gente Anthi cuiusdam sorte familiae lectum ad sta-
gnum quoddam regionis eius duci vestituque in quercu sus-
penso tranare atque abire in deserta transfigurarique in lu-
pum et cum ceteris eiusdem generis congregari per annos
novem. quo in tempore si homine se abstinuerit, reverti ad
idem stagnum et, cum tranaverit, effigiem reciperare ad pri-
stinum habitum addito novem annorum senio. id quoque Fa-
bius, eandem recipere vestem. Mirum est quo procedat Graeca 82
credulitas! nullum tam inpudens mendacium est ut teste careat.
ita Agriopas qui Olympionicas scripsit narrat Demaenetum Par-
rasium in sacrificio quod Arcades Iovi Lycaeo humana etiam-
tum hostia faciebant, inmolati pueri exta degustasse et in lu-
pum se convertisse, eundem decumo anno restitutum athle-
ticae restitisse in pugilatu victoremque Olympia reversum.
quin et caudae huius animalis creditur volgo inesse amato- 83
rium virus exiguo in villo eumque, cum capiatur, abici nec
idem pollere nisi viventi direptum. dies quibus coeat toto
anno non amplius duodecim. eundem in fame vesci terra.
inter auguria, ad dexteram conmeantium praeciso itinere si

84 pleno id ore fecerit, nullum ominum praestantius. Sunt in
eo genere qui cervarii vocantur, qualem e Gallia in Pompei
70 Magni harena spectatum diximus. Huic quamvis in fame man-
denti, si respexerit, oblivionem cibi subrepere aiunt digres-
sumque quaerere aliud.

85 23. (35.) Quod ad serpentis attinet, volgatum est colo-
rem eius plerasque terrae habere in qua occultentur. innu-
mera esse genera. cerasti corpore eminere cornicula saepe
quadrigemina, quorum motu reliquo corpore occultato solli-
citent ad se avis. geminum caput amphisbaenae, hoc est et
a cauda, tamquam parum esset uno ore fundi venenum. aliis
squamas esse, aliis picturas, omnibus exitiale virus. iaculum
ex arborum ramis vibrari, nec pedibus tantum pavendas ser-
pentis sed et missili volare tormento. colla aspidum intu-
mescere nullo ictus remedio praeterquam si confestim par-
86 tes contactae amputentur. Unus huic tam pestifero animali
sensus vel potius adfectus est. coniugia ferme vagantur, nec
nisi cum pari vita est. itaque alterutra interempta incredi-
bilis ultionis alteri cura. sequitur interfectorem, unumque
eum in quantolibet populi agmine notitia quadam infestat,
perrumpit omnis difficultatis, permeat spatia nec nisi amnibus
87 arcetur aut praeceleri fuga. Non est fateri rerum natura
largius mala an remedia genuerit. iam primum hebetes ocu-
los huic malo dedit, eosque non in fronte, adversa ut cerneret,
sed in temporibus, — itaque excitatur pede saepius quam
88 visu, — 24. deinde internecinum bellum cum ichneumone.

(36.) Notum est animal hac gloria maxume in eadem na-
tum Aegypto. mergit se limo saepius siccatque sole. mox
ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit, in dimicationem
pergit. in ea caudam attollens ictus inritos aversus excipit,
donec obliquo capite speculatus invadat in faucis. nec hoc
contentus aliud haut mitius debellat animal.

89 25. (37.) Crocodilum habet Nilus, quadripes malum et
terra pariter ac flumine infestum. unum hoc animal terrestre
linguae usu caret, unum superiore mobili maxilla inprimit
morsum alias terribilem pectinatim stipante se dentium serie.
magnitudine excedit plerumque duodeviginti cubita. parit
ova quanta anseres, eaque extra eum locum semper incubat

praedivinatione quadam ad quem summo auctu eo anno egres-
surus est Nilus. nec aliud animal ex minore origine in maio-
rem crescit magnitudinem. et unguibus autem armatus est
contra omnis ictus cute invicta. dies in terra agit, noctis in
aqua, teporis utrumque ratione. hunc saturum cibo piscium 90
et semper esculento ore in litore somno datum parva avis,
quae trochilos ibi vocatur, rex avium in Italia, invitat ad hian-
dum pabuli sui gratia, os primum eius adsultim repurgans,
mox dentis et intus faucis quoque ad hanc scabendi dulcedi-
nem quam maxume hiantis, in qua voluptate somno pressum
conspicatus ichneumon per easdem faucis ut telum aliquod
inmissus erodit alvom.

(38.) Similis crocodilo, sed minor etiam ichneumone, est 91
in Nilo natus scincos, contra venena praecipuus antidotis,
item ad inflammandam virorum venerem. verum in crocodilo
maior erat pestis quam ut uno esset eius hoste natura con-
tenta. itaque et delphini inmeantes Nilo, quorum dorso tam-
quam ad hunc usum cultellata inest pinna, abigentes eos prae-
dam ac velut in suo tantum amne regnantis, alioquin inpares
viribus ipsi astu interimunt. callent enim in hoc cuncta ani-
malia, sciuntque non sua modo commoda verum et hostium
adversa, norunt sua tela, norunt occasiones partisque dissi-
dentium inbellis. in ventre mollis est tenuisque cutis croco-
dilo. ideo se ut territi mergunt delphini subeuntesque alvom
illa secant spina. quin et gens hominum est huic beluae ad- 92
versa in ipso Nilo a Tentyri insula in qua habitat appellata.
mensura eorum parva, sed praesentia animi in hoc tantum
usu mira. terribilis haec contra fugientis belua est, fugax con-
tra sequentis. adversum ire soli hi audent, qui et flumini in- 93
natant, dorsoque equitantium modo inpositi hiantibus resu-
pino capite ad morsum addita in os clava, a dextra ac laeva
tenentes extrema eius utrimque, ut frenis in terram agunt
captivos, ac voce etiam sola territos cogunt evomere recen-
tia corpora ad sepulturam. itaque uni ei insulae crocodili
non adnant, olfactuque eius generis hominum, ut Psyllorum
serpentes, fugantur. Hebetes oculos hoc animal dicitur 94
habere in aqua, extra acerrimi visus, quattuorque men-
ses hiemis semper inedia tramittere in specu. quidam hoc

unum quamdiu vivat crescere arbitrantur. vivit autem longo tempore.

95 (39.) Maior altitudine in eodem Nilo belua hippopotamus editur, ungulis binis quales bubus, dorso equi et iuba et hinnitu, rostro resimo, cauda et dentibus aprorum aduncis sed minus noxiis, tergoris ad scuta galeasque inpenetrabilis, praeterquam si umore madeant. depascitur segetes destinatione ante, ut ferunt, determinatas in diem et ex agro ferentibus vestigiis, ne quae revertenti insidiae conparentur.

96 26. (40.) Primus eum et quinque crocodilos Romae aedilitatis suae ludis M. Scaurus temporario euripo ostendit. Hippopotamus in quadam medendi parte etiam magister exstitit. adsidua namque satietate obesus exit in litus recentis harundinum caesuras speculatum atque ubi acutissimum videt stirpem inprimens corpus venam quandam in crure volnerat atque ita profluvio sanguinis morbidum alias corpus exonerat et plagam limo rursus obducit.

97 27. (41.) Simile quiddam et volucris in eadem Aegypto monstravit, quae vocatur ibis, rostri aduncitate per eam partem se perluens qua reddi ciborum onera maxume salubre est. Nec haec sola mutis animalibus reperta sunt usui futura et homini. dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere percussi eo telo pastuque herbae eius electo. — iidem percussi a phalangio, quod est aranei genus, aut aliquo simili cancros edendo sibi medentur. — est et ad serpentium ictus praecipua, qua se lacerti quotiens cum his con-
98 seruere pugnam volnerati refovent. chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstravere vexatis pullorum oculis illa medentes. testudo cunilae quam bubulam vocant pastu viris contra serpentis refovet, mustela ruta in murium venatum cum iis dimicatione conserta. ciconia origano, hedera apri in morbis sibi medentur et cancros vescendo maxume
99 mari eiectos. anguis hiberno situ membrana corporis obducta feniculi suco inpedimentum illud exuit nitidusque vernat. exuit autem a capite primum, nec celerius quam uno die et nocte, replicans ut extra fiat membranae quod fuerit intus. idem hiberna latebra visu obscurato marathro herbae se adfricans oculos inunguit ac refovet, si vero squamae ob-

torpuere, spinis iuniperi se scabit. draco vernam nausiam silvestris lactucae suco restinguit. pantheras perfricata carne 100 aconito — venenum id est — barbari venantur. occupat illico faucis earum angor, quare pardalianches id venenum appellavere quidam. at fera contra hoc excrementis hominis sibi medetur, et alias tam avida eorum ut a pastoribus ex industria in aliquo vase suspensa altius quam ut queat saltu attingere iaculando se adpetendoque deficiat et postremo exspiret, alioqui vivacitatis adeo lentae ut eiectis interaneis diu pugnet. 101 elephans chamaeleone concolori frondi devorato occurrit oleastro huic veneno suo. ursi cum mandragorae malum gustavere, formicas lambunt. cervos herba cinare venenatis pabulis resistit. palumbes, graculi, merulae, perdices lauri folio annuum fastidium purgant, columbae, turtures et gallinacei herba quae vocatur helxine. anates, anseres ceteraeque aquaticae herba siderite. grues et similes iunco palustri. corvos occiso chamaeleone, qui etiam victori nocet, lauro infectum virus exstinguit.

28. (42.) Milia praeterea, utpote cum plurumis animalibus 102 eadem natura rerum caeli quoque observationem et ventorum, imbrium, tempestatum praesagia alia alio modo dederit, quod persequi immensum est, aeque scilicet quam reliquam cum singulis hominum societatem. siquidem et pericula praemonent non fibris modo extisque, circa quod magna mortalium portio haeret, sed alia quadam significatione. ruinis 103 inminentibus musculi praemigrant, aranei cum telis primi cadunt. auguria quidem artem fecere apud Romanos et sacerdotum collegium vel maxume sollemne. est inter ea locis rigentibus et volpes, animal alioqui sollertia dirum. amnis gelatos lacusque nonnisi ad eius itum reditumque transeunt. observatum eam aure ad glaciem adposita coniectare crassitudinem gelus.

29. (43.) Nec minus clara exiti documenta sunt etiam 104 contemnendis animalibus. M. Varro auctor est a cuniculis subfossum in Hispania oppidum, a talpis in Thessalia, ab ranis civitatem in Gallia pulsam, ab locustis in Africa, ex Gyaro Cycladum insula incolas a muribus fugatos, in Italia Amunclas a serpentibus deletas. citra Cynamolgos Aethio-

pas late deserta regio est a scorpionibus et solipugis gente
sublata, et a scolopendris abactos Rhoetiensis auctor est
Theophrastus. Sed ad reliqua ferarum genera redeamus.
105 30. (44.) Hyaenis utramque esse naturam et alternis an-
nis maris alternis feminas fieri, parere sine mare volgus cre-
dit, Aristoteles negat. collum et iuba et unitate spinae porri-
106 gitur, flectique nisi circumactu totius corporis non quit. multa
praeterea mira traduntur, sed maxume sermonem humanum
inter pastorum stabula adsimulare, nomenque alicuius ad-
disci quem evocatum foris laceret, item vomitionem hominis
imitari ad sollicitandos canes quos invadat. ab uno animali
sepulchra erui inquisitione corporum. feminam raro capi.
oculis mille esse varietates colorumque mutationes. prae-
terea umbrae eius contactu canes obmutescere. et quibus-
dam magicis artibus omne animal quod ter lustraverit in vesti-
107 gio haerere. (45.) Huius generis coitu leaena Aethiopica
parit corocottam, similiter voces imitantem hominum peco-
rumque. acies ei perpetua in utraque parte oris nullis gin-
givis, dente continuo, ne contrario occursu hebetetur capsa-
rum modo includitur. hominum sermones imitari et manti-
choran in Aethiopia auctor est Iuba.
108 (46.) Hyaenae plurumae gignuntur in Africa, quae et
asinorum silvestrium multitudinem fundit. mares in eo ge-
nere singuli feminarum gregibus imperitant. timent libidinis
aemulos et ideo gravidas custodiunt morsuque natos maris
castrant. contra gravidae latebras petunt et parere furto
cupiunt gaudentque copia libidinis.
109 (47.) Easdem partis sibi ipsi Pontici amputant fibri pe-
riculo urguente, ob hoc se peti gnari. castoreum id vocant
medici. alias animal horrendi morsus arbores iuxta flumina
ut ferro caedit. hominis parte conprehensa non ante quam
fracta concrepuerint ossa morsus resolvit. cauda piscium iis,
cetera species lutrae. utrumque aquaticum, utrique mollior
pluma pilus.
110 31. (48.) Ranae quoque rubetae, quarum et in terra
et in umore vita, plurumis refertae medicaminibus deponere
ea cotidie ac resumere pastu dicuntur, venena tantum sem-
per sibi reservantes.

(49.) Similis et vitulo marino victus in mari ac terra, 111
simile fibris et ingenium. evomit fel suum ad multa medicamenta utile, item coagulum ad comitialis morbos, ob ea se peti prudens. Theophrastus auctor est anguis modo et stelliones senectutem exuere itaque protinus devorare praeripientis comitiali morbo remedia. eosdem pestiferi in Graecia morsus innocuos esse in Sicilia.

32. (50.) Cervis quoque est sua malignitas, quamquam 112
placidissimo animalium. urguente vi canum ultro confugiunt ad hominem, et in pariendo semitas minus cavent humanis vestigiis tritas quam secreta ac feris opportuna. conceptus earum post arcturi sidus. octonis mensibus ferunt partus, interim et geminos. a conceptu separant se, at mares relicti rabie libidinis saeviunt, fodiunt scrobis. tunc rostra eorum nigrescunt, donec aliqui abluant imbres. feminae autem ante partum purgantur herba quadam quae seselis dicitur, faciliore ita utentes utero. a partu duas, quae tamnus et seselis appellantur, pastae redeunt ad fetum. illis inbui lactis primos volunt sucos quacumque de causa. editos partus exer- 113
cent cursu et fugam meditari docent, ad praerupta ducunt saltumque demonstrant. iam mares soluti desiderio libidinis avide petunt pabula. ubi se praepinguis sensere, latebras quaerunt fatentes incommodum pondus. et alias semper in fuga adquiescunt stantesque respiciunt, cum prope ventum est, rursus fugae praesidia repetentes. hoc fit intestini dolore tam infirmi, ut ictu levi rumpatur intus. fugiunt autem 114
latratu canum audito secunda semper aura, ut vestigia cum ipsis abeant. mulcentur fistula pastorali et cantu. cum erexere aures, acerrimi sunt auditus, cum remisere, surdi. cetero animal simplex et omnium rerum miraculo stupens in tantum ut equo aut bucula accedente propius hominem iuxta venantem non cernant aut, si cernant, arcum ipsum sagittasque mirentur. maria trameant gregatim nantes porrecto ordine et capita inponentes praecedentium clunibus vicibusque ad terga redeuntes. hoc maxume notatur a Cilicia Cyprum traicientibus. nec vident terras, sed in odore earum natant. Cornua 115
mares habent, solique animalium omnibus annis stato veris tempore amittunt. ideo sub ista die quam maxume invia pe-

tunt. latent amissis velut inermes. sed et hi bono suo invi-
dentes. dextrum cornu negant inveniri ceu medicamento ali-
quo praeditum, idque mirabilius fatendum est, cum et in vi-
variis mutent omnibus annis. defodi ab iis putant. accensi
autem utrius libeat odore comitiales morbi deprehenduntur.
116 indicia quoque aetatis in illis gerunt, singulos annis adicien-
tibus ramos usque ad sexennis. ab eo tempore similia revi-
vescunt, nec potest aetas discerni, sed dentibus senecta de-
claratur. aut enim paucos aut nullos habent, nec in corni-
bus imis ramos alioqui ante frontem prominere solitos iunio-
117 ribus. non decidunt castratis cornua nec nascuntur. erum-
punt autem renascentibus tuberibus primo aridae cutis si-
milia. eadem teneris increscunt ferulis harundineas in pani-
culas molli plumata lanugine. quamdiu carent iis, noctibus
procedunt ad pabula. increscentia solis vapore durant ad
arbores subinde experientes. ubi placuit robur, in aperta
prodeunt. captique iam sunt hedera in cornibus viridante ex
attritu arborum ut in aliquo ligno teneris, dum experiuntur,
innata. fuit aliquando et candido colore, qualem fuisse tra-
dunt Q. Sertori cervam quam esse fatidicam Hispaniae gen-
118 tibus persuaserat. Et iis est cum serpente pugna. vestigant
cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentis. ideo sin-
gulare abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu,
contra morsus vero praecipuum remedium ex coagulo hin-
119 nulei matris in utero occisi. Vita cervis in confesso longa,
post centum annos a quibusdam captis cum torquibus aureis
quos Alexander Magnus addiderat adopertis iam cute in magna
obesitate. febrium morbos non sentit hoc animal, quin et
medetur huic timori. quasdam modo principes feminas sci-
mus omnibus diebus matutinis carnem eam degustare solitas
et longo aevo caruisse febribus, quod ita demum existumant
ratum, si volnere uno interierit.

120 33. Est eadem specie, barba tantum et armorum villo
distans, quem *τραγέλαφον* vocant, non alibi quam iuxta Pha-
sim amnem nascens.

(51.) Cervos Africa propemodum sola non gignit, at cha-
maeleonem et ipsa, quamquam frequentiorem Indiae. Figura ei
et magnitudo erat lacerti, nisi crura essent recta et excelsiora.

latera ventri iunguntur ut piscibus, et spina simili modo emi-
net. rostrum, ut in parvo, haut absimile suillo, cauda prae- 121
longa in tenuitatem desinens, inplicans se viperinis orbibus,
ungues adunci, motus tardior ut testudini, corpus asperum
ceu crocodilo, oculi in recessu cavo, tenui discrimine prae-
grandes et corpori concolores. numquam eos operit, nec
pupillae motu sed totius oculi versatione circumadspicit. ipse 122
celsus hianti semper ore solus animalium nec cibo nec potu
alitur nec alio quam aeris alimento, circa caprificos ferus, in-
noxius alioqui. et coloris natura mirabilior. mutat namque
eum subinde et oculis et cauda et toto corpore, redditque
semper quemcumque proxume attingit praeter rubrum candi-
dumque. defuncto pallor est. caro in capite et maxillis et
ad conmissuram caudae admodum exigua, nec aliubi toto
corpore. sanguis in corde et circa oculos tantum, viscera
sine splene. hibernis mensibus latet ut lacerta.

34. (52.) Mutat colores Scytharum tarandrus nec aliud 123
ex iis quae pilo vestiuntur nisi in Indiis lycaon, cui iubata
traditur cervix. nam thoes, — luporum id genus est pro-
cerius longitudine, brevitate crurum dissimile, velox saltu,
venatu vivens, innocuum homini, — habitum, non colorem,
mutant, per hiemes hirti, aestate nudi. Tarandro magnitudo 124
quae bovi est, caput maius cervino, nec absimile, cornua ra-
mosa, ungulae bifidae, villus magnitudine ursorum sed,
cum libuit sui coloris esse, asini similis. tergori tanta duri-
tia ut thoraces ex eo faciant. colorem omnium arborum, fru-
ticum, florum locorumque reddit metuens in quibus latet.
ideo raro capitur. mirum esset habitum corpori tam mul-
tiplicem dari, mirabilius et villo.

35. (53.) Hystrices generat India et Africa spina con- 125
tectas ceu irenaceorum genere, sed hystrici longiores aculei
et, cum intendit cutem, missiles. ora urguentium figit canum
et paulo longius iaculatur. hibernis autem se mensibus con-
dit, quae natura multis et ante omnia ursis.

36. (54.) Eorum coitus hiemis initio, nec volgari qua- 126
dripedum more, sed ambobus cubantibus conplexisque. dein
secessus in specus separatim, in quibus pariunt trigesimo die
plurumum quinos. hi sunt candida informisque caro, paulo

muribus maior, sine oculis, sine pilo, ungues tantum promi-
nent. hanc lambendo paulatim figurant. nec quicquam ra-
rius quam parientem videre ursam. ideo mares quadragenis
127 diebus latent, feminae quaternis mensibus. specus si non
habuere, ramorum fruticumque congerie aedificant inpene-
trabilis imbribus mollique fronde constratos. primis diebus
bis septenis tam gravi somno premuntur ut ne volneribus
quidem excitari queant. tunc mirum in modum veterno pin-
guescunt. illi sunt adipes medicaminibus apti contraque de-
fluvium capilli tenaces. ab iis diebus residunt ac priorum
pedum suctu vivont. fetus rigentis adprimendo pectori fo-
128 vent non alio incubitu quam ad ova volucres. mirum dictu,
credit Theophrastus per idem tempus coctas quoque ursorum
carnis, si adserventur, increscere. cibi nulla tunc argumenta,
nec nisi umoris minumum in alvo inveniri, sanguinis exiguas
129 circa corda tantum guttas, reliquo corpori nihil inesse. pro-
cedunt vere, sed mares praepingues, cuius rei causa non
prompta est, quippe ne somno quidem saginatis, praeter
127 quattuordecim dies, ut diximus. exeuntes herbam quandam
arum nomine laxandis intestinis alioquin concretis devorant,
circaque surculos dentium praedomant operam. oculi eorum
hebetantur, qua maxume causa favos expetunt ut convolne-
130 ratum ab apibus os levet sanguine gravedinem illam. Inva-
lidissimum urso caput, quod leoni fortissimum. ideo urgente
vi praecipitaturi se ex aliqua rupe manibus eo operto iaciun-
tur, ac saepe in harena colapho infracto exanimantur. cere-
bro veneficium inesse Hispaniae credunt, occisorumque in
spectaculis capita cremant testato, quoniam potum in ursi-
131 nam rabiem agat. Ingrediuntur et bipedes. arborem aversi
derepunt. tauros ex ore cornibusque eorum omnibus pedi-
bus suspensi pondere fatigant. nec alteri animalium in ma-
leficio stultitia sollertior. Annalibus notatum est M. Pisone
M. Messala coss. a. d. XIIII. kalendas Octobris Domitium
Ahenobarbum aedilem curulem ursos Numidicos centum et
totidem venatores Aethiopas in circo dedisse. miror ad-
iectum Numidicos fuisse, cum in Africa ursum non gigni
constet.

132 37. (55.) Conduntur hieme et Pontici mures, dumtaxat

albi, quorum palatum in gustu sagacissimum auctores quonam modo intellexerint miror. conduntur et Alpini, quibus magnitudo melium est, sed hi pabulo ante in specus convecto, cum quidem narrent alternos marem ac feminam subrosae conplexo fasce herbae supinos, cauda mordicus adprehensa, invicem detrahi ad specum, ideoque illo tempore detrito esse dorso. Sunt his pares et in Aegypto, similiterque residentes in clunis et in binis pedibus gradiuntur prioribusque ut manibus utuntur.

(56.) Praeparant hiemi et irenacei cibos ac volutati 133 supra iacentia poma adfixa spinis, unum amplius tenentes ore, portant in cavas arbores. iidem mutationem aquilonis in austrum, condentes se in cubile praesagiunt. ubi vero sensere venantem, contracto et ore pedibusque ac parte omni inferiore, qua raram et innocuam habent lanuginem, convolvuntur in formam pilae, ne quid conprehendi possit praeter aculeos. in desperatione vero urinam ex se reddunt tabificam, tergori 134 suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. quamobrem exinanitos prius urina venari ars est. et tum praecipua dos tergori, alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deciduis, etiamsi vivat subtractus fuga. ob id non nisi in novissima spe maleficio eo perfunditur, quippe et ipsi odere suum veneficium, ita parcentes sibi terminumque supremum opperientes ut ferme ante captivitas occupet. calidae postea aquae adspersu resolvitur pila, adprehensusque pes alter e posterioribus ** suspendiosa fame necatur. aliter non est occidere et tergori parcere. Ipsum animal non, ut remur 135 plerique, vitae hominum supervacuum est, si non sint illi aculei, frustra vellerum mollitia in pecude mortalibus data. hac cute expoliuntur vestes. magnum fraus et ibi [lucrum] monopolium invenit, de nulla re crebrioribus senatusconsultis nulloque non principe adito querimoniis provincialibus.

38. (57.) Urinae et duobus aliis animalibus ratio mira. 136 Leontophonon accipimus vocari parvom nec alibi nascens quam ubi leo gignitur, quo gustato tanta illa vis ut ceteris quadripedum imperitans illico exspiret. ergo corpus eius adustum adspergunt aliis carnibus polentae modo insidiantes ferae, necantque etiam cinere. tam contraria est pestis. haut inmerito igitur odit leo visumque frangit et citra morsum

examinant. ille contra urinam spargit, prudens hanc quoque
137 leoni exitialem. Lyncum umor ita redditus, ubi gignuntur,
glaciatur arescitve in gemmas carbunculis similis et igneo
colore fulgentis, lyncurium vocatas atque ob ** sucino a ple-
risque ita generari prodito. novere hoc sciuntque lynces,
et invidentes urinam terra operiunt eoque celerius solidatur
138 illa. Alia sollertia in metu melibus. subflatae cutis distentu
ictus hominum et morsus canum arcent. (58.) Provident tem-
pestatem et sciuri opturatisque qua spiraturus est ventus
cavernis ex alia parte aperiunt fores. de cetero ipsis villo-
sior cauda pro tegimento est. ergo in hiemes aliis provisum
pabulum, aliis pro cibo somnus.
139 39. (59.) Serpentium vipera sola terra dicitur condi,
ceterae arborum aut saxorum cavis. et alias vel annua fame
durant algore modo dempto. omnia secessus tempore veneno
orba dormiunt. simili modo et cocleae, illae quidem iterum
et aestatibus adhaerentes maxume saxis aut etiam iniuria
140 resupinatae avolsaeque, non tamen exeuntes. in Baliaribus
vero insulis cavaticae appellatae non prorepunt e cavis terrae
neque herba vivont, sed uvae modo inter se cohaerent. Est
et aliud genus minus volgare adhaerente operculo eiusdem
testae se operiens. obrutae terra semper hae et circa ma-
ritimas tantum Alpis quondam effossae coepere iam erui et
in Literno. omnium tamen laudatissimae in Astypalaea insula.
141 (60.) Lacertae, inimicissimum genus cocleis, negantur
semestrem vitam excedere. lacerti Arabiae cubitales, in
Indiae vero Nysa monte XXIIII in longitudinem pedum, colore
fulvi aut punicei aut caerulei.
142 40. (61.) Ex his quoque animalibus quae nobiscum de-
gunt multa sunt cognitu digna, fidelissimumque ante omnia
homini canis atque equos. Pugnasse adversus latrones ca-
nem pro domino accepimus confectumque plagis a corpore
non recessisse, volucres et feras abigentem. ab alio in Epiro
agnitum in conventu percussorem domini laniatuque et la-
tratu coactum fateri scelus. Garamantum regem canes du-
143 centi ab exsilio reduxere proeliati contra resistentis. propter
bella Colophonii itemque Castabalenses cohortes canum ha-
buere. hae primae dimicabant in acie numquam detrectan-

tes, haec erant fidissima auxilia nec stipendiorum indiga. ca-
nes defendere Cimbris caesis domus eorum plaustris inposi-
tas. canis Iasone Lycio interfecto cibum capere noluit ine-
diaque consumptus est. is vero cui nomen Hyrcani reddit
Duris accenso regis Lysimachi rogo iniecit se flammae, simi-
literque Hieronis regis. Memorat et Pyrrum Gelonis tyranni 144
canem Philistus. memoratur et Nicomedis Bithyniae regis
uxore eius Consingi lacerata propter lasciviorem cum marito
iocum. apud nos Volcatium nobilem qui Cascellium ius ci-
vile docuit asturcone e suburbano redeuntem, cum advespe-
ravisset, canis a grassatore defendit. item Caelium senato-
rem aegrum Placentiae ab armatis oppressum, nec prius ille
volneratus est quam cane interempto. sed super omnia in 145
nostro aevo actis populi Romani testatum Appio Iunio et P.
Silio coss., cum animadverteretur ex causa Neronis Germa-
nici fili in Titium Sabinum et servitia eius, unius ex his ca-
nem nec in carcere abigi potuisse nec a corpore recessisse
abiecti in gradibus gemitoriis maestos edentem ululatus
magna populi Romani corona, ex qua cum quidam ei cibum
obiecisset, ad os defuncti tulisse. innatavit idem cadavere
in Tiberim abiecto sustentare conatus, effusa multitudine ad
spectandam animalis fidem. Soli dominum novere et igno- 146
tum quoque, si repente veniat, intellegunt. soli nomina sua,
soli vocem domesticam agnoscunt. itinera quamvis longa
meminere, nec ulli praeter hominem memoria maior. impe-
tus eorum et saevitia mitigatur ab homine considente humi.
Pluruma alia in his quoque vita invenit, sed in venatu soller- 147
tia et sagacitas praecipua est. scrutatur vestigia atque per-
sequitur, comitantem ad feram inquisitorem loro trahens,
qua visa quam silens et occulta sed quam significans demon-
stratio est cauda primum, deinde rostro. ergo etiam senecta
fessos caecosque ac debilis sinu ferunt ventos et odorem
captantis protendentisque rostra ad cubilia. E tigribus eos 148
Indi volunt concipi, et ob id in silvis coitus tempore adligant
feminas. primo et secundo fetu nimis ferocis putant gigni,
tertio demum educant. hoc idem e lupis Galli, quorum gre-
ges suum quisque ductorem e canibus et ducem habent. illum
in venatu comitantur, illi parent. namque inter se exercent

etiam magisteria. Certum est iuxta Nilum amnem currentis
lambere, ne crocodilorum aviditati occasionem praebeant.
149 Indiam petenti Alexandro Magno rex Albaniae dono dederat
inusitatae magnitudinis unum, cuius specie delectatus iussit
ursos, mox apros et deinde damas emitti contemptu inmobili
iacente eo, qua segnitia tanti corporis offensus imperator
generosi spiritus interimi eum iussit. nuntiavit hoc fama regi.
itaque alterum mittens addidit mandata, ne in parvis experiri
vellet sed in leone elephantove. duos sibi fuisse, hoc
150 interempto praeterea nullum fore. nec distulit Alexander,
leonemque fractum protinus vidit. postea elephantum iussit
induci, haut alio magis spectaculo laetatus. horrentibus
quippe villis per totum corpus ingenti primum latratu intonuit,
moxque increvit adsultans contraque membra exsurgens
hinc et illinc artifici dimicatione qua maxume opus esset
infestans atque evitans, donec adsidua rotatam vertigine adflixit
ad casum eius tellure concussa.

151 (62.) Canum generi bis anno partus. iusta ad pariendum
annua aetas. gerunt uterum sexagenis diebus. gignunt caecos,
et quo largiore aluntur lacte eo tardiorem visum accipiunt,
non tamen umquam ultra vicesimum primum diem nec
ante septumum. quidam tradunt, si unus gignatur, nono die
cernere, si gemini, decumo, itemque in singulos adici totidem
tarditatis ad lucem dies, et ab ea quae femina sit ex
primipara genita Faunos cerni. optumus in fetu qui novissime
cernere incipit aut quem primum fert in cubile feta.

152 (63.) Rabies canum sirio ardente homini pestifera, ut
2, 107 diximus, ita morsis letali aquae metu. quapropter obviam
itur per XXX eos dies, gallinaceo maxume fimo inmixto canum
cibis aut, si praevenerit morbus, veratro. 41. a morsu
vero unicum remedium oraculo quodam nuper repertum ra-
153 dix silvestris rosae quae cynorroda appellatur. Columella
auctor est, si quadragesimo die quam sit natus castretur
morsu cauda summusque eius articulus auferatur, insequi nervom.
exempto nec caudam crescere nec canes rabidos fieri.
Canem locutum in prodigiis, quod equidem adnotaverim, accepimus
et serpentem latrasse, cum pulsus est regno Tarquinius.

42. (64.) Eidem Alexandro et equi magna raritas contigit. 154
Bucephalan eum vocarunt sive ab adspectu torvo sive ab insigni
taurini capitis armo inpressi. tredecim talentis ferunt ex Phi-
lonici Pharsalii grege emptum etiam tum puero capto eius de-
core. neminem hic alium quam Alexandrum regio instratu or-
natus recepit in sedem, alias passim recipiens. idem in proeliis
memoratae cuiusdam perhibetur operae, Thebarum oppugna-
tione volneratus in alium transire Alexandrum non passus, multa
praeterea eiusdem modi, propter quae rex defuncto ei duxit
exsequias urbemque tumulo circumdedit nomine eius. Nec 155
Caesaris dictatoris quemquam alium recepisse dorso equos
traditur, idemque similis hominis pedes priores habuisse,
hac effigie locatus ante Veneris Genetricis aedem. fecit et
divos Augustus equo tumulum, de quo Germanici Caesaris
carmen est. Agrigenti conplurium equorum tumuli pyrami-
das habent. equom adamatum a Semiramide usque ad coitum
Iuba auctor est. Scythici quidem equitatus equorum gloria 156
strepunt: occiso regulo ex provocatione dimicante hostem,
cum victor ad spoliandum venisset, ab equo eius ictibus mor-
suque confectum, alium detracto oculorum operimento et
cognito cum matre coitu petiisse praerupta atque exanima-
tum. aequa ex causa in Reatino agro laceratum prorigam in-
venimus. namque et cognationum intellectus his est, atque
in grege prioris anni sororem libentius etiam quam matrem
equa comitatur. Docilitas tanta est ut universus Sybaritani 157
exercitus equitatus ad symphoniae cantum saltatione quadam
moveri solitus inveniatur. iidem praesagiunt pugnam et amis-
sos lugent dominos, lacrimas interdum desiderio fundunt. in-
terfecto Nicomede rege equos eius inedia vitam finivit. Phy- 158
larchus refert Centaretum e Galatis in proelio occiso An-
tiocho potitum equo eius conscendisse ovantem, at illum in-
dignatione accensum domitis frenis, ne regi posset, praeci-
pitem in abrupta isse exanimatumque una. Philistus a Dio-
nysio relictum in caeno haerentem, ut sese evellisset, secu-
tum vestigia domini examine apium iubae inhaerente, eoque
in ostento tyrannidem a Dionysio occupatam.

(65.) Ingenia eorum inenarrabilia. iaculantes obsequia 159
experiuntur difficilis conatus corpore ipso nisuque invitan-

tium. iam tela humi collecta equiti porrigunt. nam in circo
ad currus iuncti non dubie intellectum adhortationis et glo-
160 riae fatentur. Claudi Caesaris saecularium ludorum circen-
sibus excusso in carceribus auriga albatis Corace occupa-
vere, primatum optinuere opponentes, effundentes, omnia-
que contra aemulos quae debuissent peritissimo auriga in-
sistente facientes, cum puderet hominum artis ab equis vinci,
161 peracto legitimo cursu ad cretam stetere. maius augurium
apud priscos plebeis circensibus excusso auriga ita ut si sta-
ret in Capitolium cucurrisse equos aedemque ter lustrasse,
maxumum vero eodem pervenisse a Veis cum palma et co-
rona effuso Ratumenna qui ibi vicerat, unde postea nomen
162 portae est. Sarmatae longinquo acturi inedia pridie prae-
parant eos, potum exiguum inpertientes, atque ita per cen-
tena milia et quinquaginta continuo cursu euntibus insident.
Vivont annis quidam quinquagenis, femina minore spatio. ea-
dem quinquennio finem crescendi capit, mares anno addito.
Forma equorum qualis maxume legi oporteat pulcherrime
quidem Vergilio vate absoluta est. sed et nos diximus in li-
bro de iaculatione equestri condito, et fere inter omnis con-
stare video. diversa autem circo ratio quaeritur. itaque cum
bimi in alio subiungantur imperio, non ante quinquennis ibi
certamen accipit.

163 (66.) Partum in eo genere undenis mensibus ferunt,
duodecimo gignunt. coitus verno aequinoctio bimo utrique
volgaris, sed a trimatu firmior partus. generat mas ad an-
nos triginta tris, utpote cum a circo post vicesimum annum
mittantur ad subolem. Opunte et ad quadraginta durasse tra-
164 dunt adiutum modo in attollenda priore parte corporis. sed
ad generandum paucis animalium minor fertilitas. qua de causa
intervalla admissurae dantur, nec tamen quindecim initus eius-
dem anni valet tolerare. equarum libido exstinguitur iuba
tonsa. gignunt annis omnibus ad quadragesimum. vixisse
165 equom septuaginta quinque annos proditur. in hoc genere
gravida stans parit, praeterque ceteras fetum diligit. et sane
equis amoris innasci veneficium hippomanes appellatum in
fronte, caricae magnitudine, colore nigro, quod statim edito
partu devorat feta aut partum ad ubera non admittit. si quis

praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. amissa
parente in grege armenti reliquae fetae educant orbum. Terram
attingere ore triduo proxumo quam sit genitus negant
posse. quo quis acrior in bibendo profundius naris mergit.
Scythae per bella feminis uti malunt, quoniam urinam cursu
non inpedito reddant.

(67.) Constat in Lusitania circa Olisiponem oppidum et 166
Tagum amnem equas Favonio flante obversas animalem concipere
spiritum, idque partum fieri et gigni pernicissimum
ita, sed triennium vitae non excedere. in eadem Hispania
Gallaica gens est et Asturica. equini generis, — hi sunt quos
thieldones vocamus, minore forma appellatos asturcones, —
gignunt quibus non volgaris in cursu gradus sed mollis alterno
crurum explicatu glomeratio, unde equis tolutim capere
incursum traditur arte. Equo fere qui homini morbi, praeterque
vesicae conversio, sicut omnibus in genere veterino.

43. (68.) Asinum CCCC milibus nummum emptum Q. 167
Axio senatori auctor est M. Varro, haut scio an omnium
pretio animalium victo. opera sine dubio generi mirifica,
arando quoque, sed mularum maxume progeneratione. patria
etiam spectatur in his, Arcadicis in Achaia, in Italia Reatinis.
ipsum animal frigoris maxume inpatiens. ideo non generatur
in Ponto, nec aequinoctio verno ut cetera pecua admittitur,
sed solstitio. Mares in remissione operis deterio- 168
res. partus a tricesimo mense ocissimus, sed a trimatu legitimus.
totidem quot equae et eisdem mensibus et simili modo.
sed incontinens uterus urina genitale reddit, ni cogatur in
cursum verberibus a coitu. raro geminos parit. paritura lucem
fugit et tenebras quaerit, ne conspiciatur ab homine.
gignit tota vita quae est ei ad trigesimum annum. Partus ca- 169
ritas summa, sed aquarum taedium maius. per ignis ad fetus
tendunt. eaedem, si rivos minumus intersit, horrent ita
ut pedes omnino caveant tinguere. nec nisi adsuetos potant
fontis quae sunt in pecuariis atque ita ut sicco tramite ad potum
eant. nec pontis transeunt per raritatem eorum tralucentibus
fluviis. mirumque dictu, sitiunt et, si mutentur aquae,
ut bibant cogendae exorandaeve sunt. nec nisi spatiosa in
cubitu laxitas. varia namque somno visa concipiunt ictu pe-

dum crebro, qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris ma-
170 teriae clauditatem illico adfert. Quaestus ex iis opima prae-
dia exsuperant. notum est in Celtiberia singulas quadrin-
genta milia nummum enixas, mularum maxume partu. au-
rium referre in his et palpebrarum pilos aiunt. quamvis enim
unicolor reliquo corpore, totidem tamen colores quot ibi fuere
reddit. Pullos earum epulari Maecenas instituit multum eo
tempore praelatos onagris. post eum interiit auctoritas sa-
pori. Asino moriente viso celerrime id genus deficit.
171 44. (69.) Ex asino et equa mula gignitur mense tertio
decumo, animal viribus in labores eximium. ad talis partus
equas neque quadrimis minores neque decennibus maiores
legunt, arcerique utrumque genus ab altero narrant nisi in
infantia eius generis quod ineat lacte hausto. quapropter sub-
reptos pullos in tenebris equarum uberi, asinarumve eculeos
admovent. gignitur autem mula ex equo et asina, sed effre-
172 nis et tarditatis indomitae. laeta omina hae e vetulis. Con-
ceptum ex equo secutus asini coitus abortu perimit, non item
asini equos. feminas a partu optume septumo die inpleri
observatum, maris fatigatos melius inplere. quae non prius
quam dentis quos pullinos appellant iaciat conceperit ste-
rilis intellegitur, et quae non primo initu generare coeperit.
Equo et asina genitos maris hinnulos antiqui vocabant, con-
173 traque mulos quos asini et equae generarent. Observatum
e duobus diversis generibus nata tertii generis fieri et neu-
tri parentum esse similia, eaque ipsa quae sunt ita nata non
gignere in omni animalium genere, idcirco mulas non parere.
est in annalibus nostris peperisse saepe, verum prodigi loco
habitum. Theophrastus volgo parere in Cappadocia tradit,
sed esse id animal ibi sui generis. Mulae calcitratus inhi-
174 betur vini crebriore potu. In plurium Graecorum est moni-
mentis cum equa muli coitu natum quem vocaverint ginnum,
id est parvum mulum. generantur ex equa et onagris man-
suefactis mulae veloces in cursu, duritia eximia pedum, ve-
rum strigoso corpore, indomito animo. sed generator ona-
gro et asina genitus omnis antecellet. onagri in Phrygia
et Lycaonia praecipui. pullis eorum ceu praestantibus sa-
175 pore Africa gloriatur, quos lalisiones appellat. Mulum

LXXX annis vixisse Atheniensium monimentis adparet. gavisi namque, cum templum in arce facerent, quod derelictus senecta scandentia iumenta comitatu nisuque exhortaretur, decretum fecere ne frumentarii negotiatores ab incerniculis eum arcerent.

45. (70.) Bubus Indicis camelorum altitudo traditur, cornua in latitudinem quaternorum pedum. in nostro orbe Epiroticis laus maxuma a Pyrri, ut ferunt, iam inde regis cura. id consecutus est non ante quadrimatum ad partus vocando. praegrandes itaque fuere et hodieque reliquiae stirpium durant. at nunc anniculae fecunditatem poscuntur, tolerantius tamen bimae, tauri generationem quadrimi. inplent singuli denas eodem anno, tradunt. si autem post coitum in dexteram partem abeant tauri, generatos maris esse, si in laevam, feminas. conceptio uno initu peragitur, quae si forte pererravit, 177 vigesimum post diem marem femina repetit. pariunt mense decumo. quidquid ante genitum inutile est. sunt auctores ipso conplente decumum mensem die parere. gignunt raro geminos. coitus a delphini exortu a. d. pridie nonas Ianuarias diebus triginta, aliquis et autumno, gentibus quidem quae lacte vivont ita dispensatus ut omni tempore anni supersit id alimentum. tauri non saepius quam bis die ineunt. Boves 178 animalium soli et retro ambulantes pascuntur, apud Garamantas quidem haut aliter. Vita feminis quindenis annis longissima, maribus vicenis. robur in quinquennatu. lavatione calidae aquae traduntur pinguescere, et si quis incisa cute spiritum harundine in viscera adigat. Non degeneres existu- 179 mandi etiam minus laudato adspectu. plurumum lactis Alpinis quibus minumum corporis, plurumum laboris capite non cervice iunctis. Syriacis non sunt palearia sed gibber in dorso. Carici quoque in parte Asiae foedi visu tubere super armos a cervicibus eminente, luxatis cornibus, excellentes in opere narrantur, cetero nigri coloris candidive ad laborem damnantur. tauris minora quam bubus cornua tenuioraque. Domitura boum in trimatu, postea sera, ante praematura. 180 optume cum domito iuvencus inbuitur. socium enim laboris agrique culturae habemus hoc animal tantae apud priores curae ut sit inter exempla damnatus a populo Romano die

dicta qui concubino procaci rure omassum edisse se negante
occiderat bovem, actusque in exsilium tamquam colono suo
181 interempto. Tauris in adspectu generositas, torva fronte,
auribus saetosis, cornibus in procinctu dimicationem poscen-
tibus. sed tota comminatio prioribus in pedibus. stat ira gli-
scente alternos replicans spargensque in alvom harenam et
182 solus animalium eo stimulo ardescens. Vidimus ex imperio
dimicantis et ideo monstratos rotari, cornibus cadentis excipi
iterumque resurgere, modo iacentis ex humo tolli, bigarum-
que etiam curru citato velut aurigas insistere. Thessalorum
gentis inventum est equo iuxta quadripedante cornu intorta
cervice tauros necare. primus id spectaculum dedit Romae
183 Caesar dictator. Hinc victimae opimae et laudatissima deo-
rum placatio. huic tantum animali omnium quibus procerior
cauda non statim nato consummatae ut ceteris mensurae.
crescit uni donec ad vestigia ima perveniat. quamobrem
victimarum probatio in vitulo ut articulum suffraginis contin-
gat. breviore non litant. hoc quoque notatum vitulos ad aras
umeris hominis adlatos non fere litare, sicut [nec claudicante]
nec aliena hostia deos placari, nec trahente se ab aris. Est
frequens in prodigiis priscorum bovem locutum, quo nun-
tiato senatum sub divo haberi solitum.
184 46. (71.) Bos in Aegypto etiam numinis vice colitur.
Apim vocant. insigne ei in dextro latere candicans macula
cornibus lunae crescere incipientis, nodus sub lingua quem
cantharum appellant. non est fas eum certos vitae excedere
annos, mersumque in sacerdotum fonte necant quaesituri
luctu alium quem substituant, et donec invenerint maerent
derasis etiam capitibus. nec tamen umquam diu quaeritur.
185 inventus deducitur Memphim a sacerdotibus. delubra ei ge-
mina, quae vocant thalamos, auguria populorum. alterum
intrasse laetum est, in altero dira portendit. responsa privis
dat e manu consulentium cibum capiendo. Germanici Caesa-
ris manum aversatus est haut multo postea exstincti. cetero
secretus, cum se proripuit in coetus, incedit submoto, greges-
que puerorum comitantur carmen honori eius canentium. in-
tellegere videtur et adorari velle. hi greges repente lym-
186 phati futura praecinunt. femina bos ei semel anno ostendi-

tur, suis et ipsa insignibus, quamquam aliis, semperque eodem die et inveniri eam et exstingui tradunt. Memphi est locus in Nilo quem a figura vocant Phialam omnibus annis ibi auream pateram argenteamque mergentes diebus quos habent natalis Apis. septem hi sunt, mirumque neminem per eos a crocodilis attingi, octavo post horam diei sextam redire beluae feritatem.

47. (72.) Magna et pecori gratia vel in placamentis 187 deorum vel in usu vellerum. ut boves victum hominum excolunt ita corporum tutela pecori debetur. generatio bimis utrimque ad novenos annos, quibusdam et ad decumum. primiparis minores fetus. coitus omnibus ab arcturi occasu, id est a. d. III. idus Maias ad aquilae occasum X. kal. Augustas. gerunt partum diebus centum quinquaginta. postea concepti invalidi. cordos vocabant antiqui post id tempus natos. multi hibernos agnos praeferunt vernis, quoniam magis intersit ante solstitium quam ante brumam firmos esse solumque hoc animal utiliter bruma nasci. arieti naturale agnas fastidire, 188 senectam ovium sonsectari, et ipse senecta melior, mutilus quoque utilior. ferocia eius cohibetur cornu iuxta aurem terebrato. dextro teste praeligato feminas generat, laevo maris. tonitrua solitariis ovibus abortus inferunt. remedium est congregare eas, ut coetu iuventur. aquilonis flatu maris 189 concipi dicunt, austri feminas, atque in eo genere arietum maxume spectantur ora, quia cuius coloris sub lingua habuere venas eius et lanicium in fetu est, variumque, si plures fuere. et mutatio aquarum potusque variat. Ovium summa genera duo, tectum et colonicum, illud mollius, hoc in pascuo delicatius, quippe cum tectum rubis vescatur. operimenta ei ex Arabicis praecipua.

48. (73.) Lana autem laudatissima Apula et quae in Ita- 190 lia Graeci pecoris appellatur, alibi Italica. tertium locum Milesiae oves optinent. Apulae breves villo nec nisi paenulis celebres. circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent, in Asia vero eodem genere Laodiceae. alba Circumpadanis nulla praefertur, nec libra centenos nummos ad hoc aevi excessit ulla. oves non ubique tondentur, durat 191 quibusdam in locis vellendi mos. colorum plura genera, quippe

cum desint etiam nomina eis. quas nativas appellant aliquot modis Hispania, nigri velleris praecipuas habet Pollentia iuxta Alpis, iam Asia rutili quas Erythraeas vocant, item Baetica, Canusium fulvi, Tarentum et suae pulliginis. sucidis omnibus medicata vis. Istriae Liburniaeque pilo propior quam lanae, pexis aliena vestibus et quam Salacia scutulato textu commendat in Lusitania. similis circa Piscenas provinciae Narbonensis, similis et in Aegypto, ex qua vestis detrita usu pingitur rursusque aevo durat. est et hirtae pilo crasso in tapetis antiquissima gratia. iam certe priscos iis usos Homerus auctor est. aliter haec Galli pingunt, aliter Parthorum
192 gentes. Lanae et per se coactam vestem faciunt et, si addatur acetum, etiam ferro resistunt, immo vero etiam ignibus novissimo sui purgamento. quippe aenis polientium extractae in tomenti usum veniunt Galliarum, ut arbitror, invento. certe Gallicis hodie nominibus discernitur, nec facile dixerim qua
193 id aetate coeperit. antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris. gausapa patris mei memoria coepere amphimallia nostra, sicut villosa etiam ventralia. nam tunica lati clavi in modum gausapae texi nunc primum incipit. Lanarum nigrae nullum colorem bibunt. de reliqua-
9,134 sq. rum infectu suis locis dicemus in conchyliis maris aut herba-
21,45 sq. rum natura.

194 (74.) Lanam in colu et fuso Tanaquilis, quae eadem Gaia Caecilia vocata est, in templo Sanci durasse prodente se auctor est M. Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in aede Fortunae, qua Ser. Tullius fuerat usus. inde factum ut nubentis virgines comitaretur colus compta et fusus cum stamine. ea prima texuit rectam tunicam, qualis cum
195 toga pura tirones induuntur novaeque nuptae. undulata vestis prima e laudatissimis fuit. inde sororiculata defluxit. Togas rasas Phryxianasque divi Augusti novissimis temporibus coepisse scribit Fenestella. crebrae papaveratae antiquiorem habent originem iam sub Lucilio poeta in Torquato notatae. praetextae apud Etruscos originem invenere. trabeis usos accipio reges, pictas vestis iam apud Homerum fuisse,
196 unde triumphales natae. acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygioniae appellatae sunt. aurum intexere in ea-

dem Asia invenit Attalus rex, unde nomen Attalicis. colores diversos picturae intexere Babylon maxume celebravit et nomen inposuit. plurumis vero liciis texere quae polymita appellant Alexandria instituit, scutulis dividere Gallia. Metellus Scipio tricliniaria Babylonica sestertium octingentis milibus venisse iam tunc ponit in Catonis criminibus, quae Neroni principi quadragiens sestertio nuper stetere. Servi 197
Tulli praetextae, quibus signum Fortunae ab eo dicatae coopertum erat, duravere ad Seiani exitum, mirumque fuit neque defluxisse eas neque teredinum iniurias sensisse annis DLX. Vidimus iam et viventium vellera purpura, cocco, conchylio, sesquipedalibus libris infecta, velut sic nasci cogente luxuria.

(75.) In ipsa ove satis generositatis ostenditur brevitate 198
crurum, ventris vestitu. quibus nudus esset apicas vocabant damnabantque. Syriae cubitales ovium caudae, plurumumque in ea parte lanici. Castrari agnos nisi quinquemestris praematurum existumatur.

49. Est in Hispania, sed maxume Corsica, non maxume 199
absimile pecori genus musmonum caprino villo quam pecoris velleri propius, quorum e genere et ovibus natos prisci Umbros vocarunt. Infirmissimum pecori caput, quamobrem aversum a sole pasci cogendum. quam stultissima animalium lanata. qua timuere ingredi, unum cornu raptum sequontur. vita longissima anni X, in Aethiopia XIII. capris eodem loco XI, in reliquo orbe plurumum octoni. utrumque genus intra quartum coitum inpletur.

50. (76.) Caprae pariunt et quaternos, sed raro admo- 200
dum. ferunt quinque mensibus, ut oves. capri pinguitudine sterilescunt. ante trimos minus utiliter generant et in senecta ultra quadriennium. incipiunt septumo mense adhuc lactentes. mutilum in utroque sexu utilius. primus in die coitus non inplet, sequens efficacior ac deinde. concipiunt Novembri mense ut Martio pariant turgescentibus virgultis, aliquando anniculae, semper bimae, in trimatu inutiles. pariunt octonis annis. abortus frigori obnoxius. Oculos subfusos capra 201
iunci puncto sanguine exonerat, caper rubi. sollertiam eius animalis Mutianus visam sibi prodidit in ponte praetenui, duabus obviis e diverso cum circumactum angustiae non cape-

rent nec reciprocationem longitudo in exilitate caeca, tor-
rente rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse atque
202 ita alteram proculcatae supergressam. Maris quam maxume
simos, longis auribus infractisque, armis quam villosissimis
probant. feminarum generositatis insigne laciniae corpori-
bus a cervice binae dependentes. Non omnibus cornua, sed
quibus sunt, in his et indicia annorum per incrementa nodo-
rum. mutilis lactis maior ubertas. auribus eas spirare, non
naribus, nec umquam febri carere Archelaus auctor est.
ideo fortassis anima his quam ovibus ardentior calidioresque
203 concubitus. Tradunt et noctu non minus cernere quam in-
terdiu. ideo, si caprinum iecur vescantur, restitui vespertinam
aciem his quos nyctalopas vocant. in Cilicia circaque Syrtis
villo tonsili vestiuntur. capras in occasum declivi sole in
pascuis negant contueri inter sese sed aversas iacere, reli-
quis autem horis adversas et inter cognationes. Dependet
204 omnium mento villus quem aruncum vocant. hoc si quis ad-
prehensam ex grege unam trahat, ceterae stupentes spectant.
id etiam evenire, cum quandam herbam aliqua ex eis momor-
derit. Morsus earum arbori exitialis. olivam lambendo quo-
que sterilem faciunt, eaque ex causa Minervae non inmolantur.
205 51. (77.) Suilli pecoris admissura a favonio ad aequi-
noctium vernum, aetas octavo mense, quibusdam in locis
etiam quarto, usque ad octavom annum. partus bis anno,
tempus utero quattuor mensum, numerus fecunditati ad vi-
cenos, sed educare nequeunt tam multos. diebus decem
circa brumam statim dentatos nasci Nigidius tradit. inplen-
tur uno coitu, qui et geminatur propter facilitatem aboriendi.
remedium, ne prima subatione neque ante flaccidas auris
206 coitus fiat. mares non ultra trimatum generant. feminae
senectute fessae cubantes coeunt. comesse fetus his non
est prodigium. suis fetus sacrificio die quinto purus est, pe-
coris die septumo, bovis tricesimo. Coruncanius ruminalis
hostias donec bidentes fierent puras negavit. Sues oculo
amisso putant cito exstingui, alioqui vita ad quindecim an-
nos, quibusdam et vicenos. verum efferantur, et alias ob-
207 noxium genus morbis, anginae maxume et strumae. index
suis invalidae cruor in radice saetae dorso evolsae, caput

obliquom in incessu. paenuriam lactis praepingues sentiunt, et primo fetu minus sunt numerosae. In luto volutatio generi grata. intorta cauda. id etiam notatum, facilius litare in dexterum quam in laevom detorta. pinguescunt LX diebus, sed magis tridui inedia saginatione orsa. animalium hoc maxume brutum, animamque ei pro sale datam non inlepide existumabatur. conpertum agnitam vocem suarii furto abactis, 208
mersoque navigio inclinatione lateris unius remeasse. quin et duces in urbe forum nundinarium domosque petere discunt, et feri sapiunt palude confundere urinam ** fugam levare. Castrantur feminae sic quoque uti et cameli post bi- 209
dui inediam suspensae pernis prioribus volva recisa. celerius ita pinguescunt. adhibetur et ars iecori feminarum sicut anserum, inventum M. Apici, fico arida saginatis, a satie necatis repente mulsi potu dato. neque alio ex animali numerosior materia ganeae. quinquaginta prope sapores, cum ceteris singuli. hinc censoriarum legum paginae interdictaque cenis abdomina, glandia, testiculi, volvae, sincipita verrina, ut tamen Publi mimorum poetae cena, postquam servitutem exuerat, nulla memoretur sine abdomine, etiam vocabulo suminis ab eo inposito.

(78.) Placuere autem et feri sues. iam Catonis censo- 210
ris orationes aprunum exprobrant callum. in tris tamen partis diviso media ponebatur, lumbus aprunus appellata. solidum aprum Romanorum primus in epulis adposuit P. Servilius Rullus, pater eius Rulli qui Ciceronis consulatu legem agrariam promulgavit. tam propinqua origo nunc cotidianae rei est. et hoc annales notarunt, horum scilicet ad emendationem morum quibus non tota quidem cena sed in principio bini ternique pariter manduntur apri.

52. Vivaria eorum ceterorumque silvestrium primus to- 211
gati generis invenit Fulvius Lippinus. in Tarquiniensi feras pascere instituit. nec diu imitatores defuere L. Lucullus et Q. Hortensius. Sues ferae semel anno gignunt. maribus in 212
coitu pluruma asperitas. tunc inter se dimicant indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes. feminae in partu asperiores, et fere similiter in omni genere bestiarum. apris maribus nonnisi anniculis generatio. in India cubitales

dentium flexus gemini ex rostro, totidem a fronte ceu vituli
cornua exeunt. pilus aereo similis agrestibus, ceteris niger.
at in Arabia suillum genus non vivit.
213 53. (79.) In nullo genere aeque facilis mixtura cum
fero, qualiter natos antiqui hybridas vocabant ceu semiferos,
ad homines quoque ut in C. Antonium Ciceronis in consulatu
collegam appellatione tralata. non in suibus autem tantum sed
in omnibus quoque animalibus cuiuscumque generis ullum est
7, 9 sqq. placidum eiusdem invenitur et ferum, utpote cum hominum
214 etiam silvestrium tot genera praedicta sint. caprae tamen
in plurumas similitudines transfigurantur. sunt capreae, sunt
rupicaprae, sunt ibices pernicitatis mirandae, quamquam one-
rato capite vastis cornibus gladiorumque vaginis. in haec se
librat ut tormento aliquo rotatus in petras, potissimum e
monte aliquo in alium transilire quaerens, atque recussu per-
nicius quo libuerit exultat. sunt et oryges, soli quibusdam
dicti contrario pilo vestiri et ad caput verso. sunt et damae
et pygargi et strepsicerotes multaque alia haut dissimilia.
sed illa Alpes, haec transmarini situs mittunt.
215 54. (80.) Simiarum quoque genera hominis figurae pro-
xuma caudis inter se distinguntur. mira sollertia. visco in-
ungui laqueisque calciari imitatione venantium tradunt, Mu-
tianus et latrunculis lusisse fictas cera icones usu distinguente.
luna cava tristis esse quibus in eo genere cauda sit, novam
exsultatione adorari. nam defectum siderum et ceterae pa-
216 vent quadripedes. Simiarum generi praecipua erga fetum
adfectio. gestant catulos quae mansuefactae intra domos
peperere, omnibus demonstrant tractarique gaudent, gratula-
tionem intellegentibus similes. itaque magna ex parte con-
plectendo necant. efferatior cynocephalis natura sicut saty-
ris. callitriches toto paene adspectu differunt, barba est in
facie, cauda late fusa primori parte. hoc animal negatur vi-
vere in alio quam Aethiopiae quo gignitur caelo.
217 55. (81.) Et leporum plura sunt genera. in Alpibus
candidi quibus hibernis mensibus pro cibatu nivem credunt
esse. certe liquescente ea rutilescunt annis omnibus, et est
alioqui animal intolerandi rigoris alumnum. leporum generis
sunt et quos Hispania cuniculos appellat, fecunditatis innu-

merae famemque Baliarum insulis populatis messibus adfe-
rentes. fetus ventri exsectos vel uberibus ablatos non re-
purgatos interaneis gratissimo in cibatu habent. laurices vo-
cant. certum est Baliaricos adversus proventum eorum auxi- 218
lium militare a divo Augusto petiisse. magna propter venatum
eum viverris gratia est. iniciunt eas in specus qui sunt multi-
fores in terra, unde et nomen animali, atque ita eiectos superne
capiunt. Archelaus auctor est quot sint corporis cavernae
ad excrementa lepori totidem annos esse aetatis. varius certe
numerus reperitur. idem utramque vim singulis inesse ac
sine mare aeque gignere. Benigna circa hoc natura innocua 219
et esculenta animalia fecunda generavit. lepus omnium prae-
dae nascens solus praeter dasypodem superfetat aliud edu-
cans, aliud in utero pilis vestitum, aliud inplume, aliud in-
choatum gerens pariter. Nec non et vestis leporino pilo fa-
cere temptatum est, tactu non perinde molli, ut in cute, propter
brevitatem pili dilabidas. 56. (82.) hi mansuescunt raro, 220
cum feri dici iure non possint, conplura namque sunt nec
placida nec fera, sed mediae inter utrumque naturae, ut in
volucribus hirundines, apes, in mari delphini.

57. Quo in genere multi et hos incolas domuum posuere 221
muris, haut spernendum in ostentis etiam publicis animal:
adrosis Lanuvi clipeis argenteis Marsicum portendere bel-
lum, Carboni imperatori apud Clusium fasciis quibus in cal-
ciatu utebatur exitium. plura eorum genera in Cyrenaica re-
gione, alii lata fronte, alii acuta, alii irenaceorum genere
pungentibus pilis. Theophrastus auctor est in Gyara insula 222
cum incolas fugaverint, ferrum quoque rosisse eos, id quod
natura quadam et ad Chalybas facere in ferrariis officinis.
aurariis quidem in metallis ob hoc alvos eorum excidi sem-
perque furtum id deprehendi tantam esse dulcedinem furandi.
Venisse murem CC denariis Casilinum obsidente Hannibale,
eumque qui vendiderat fame interiisse, emptorem vixisse, an-
nales tradunt. Cum candidi provenere, laetum faciunt osten- 223
tum. nam soricum occentu dirimi auspicia annalis refertos
habemus. Sorices et ipsos hieme condi auctor est Nigidius,
sicut glires, quos censoriae leges princepsque M. Scaurus
in consulatu non alio modo cenis ademere quam conchylia

224 aut ex alio orbe convectas avis. semiferum et ipsum animal,
cui vivaria in doliis idem qui apris instituit. qua in re nota-
tum non congregari nisi popularis eiusdem silvae et, si mi-
sceantur alienigenae, amne vel monte discreti, interire dimi-
cando. genitores suos fessos senecta alunt insigni pietate.
senium finitur hiberna quiete. conditi enim et hi cubant. rur-
sus aestate iuvenescunt, simili et nitelis quiete.

225 58. (83.) Hic mirum rerum naturam non solum alia aliis
dedisse terris animalia sed in eodem quoque situ quaedam
aliquis locis negasse. in Messia silva Italiae non nisi in parte
reperiuntur hi glires. in Lycia dorcades non transeunt mon-
tis, et his vicini onagri montem qui Cappadociam a Cilicia
dividit. in Hellesponto in alienos finis non conmeant cervi,
et circa Arginussam Elaphum montem non excedunt, auribus
226 etiam in monte fissis. in Poroselene insula viam mustelae
non transeunt. Boeotiae Lebadeae inlatae solum ipsum fu-
giunt quae iuxta in Orchomeno tota arva subruunt talpae,
quarum e pellibus cubicularia vidimus stragula. adeo ne re-
ligio quidem a portentis submovet delicias. in Ithaca lepores
inlati moriuntur extremis quidem in litoribus, in Ebuso li-
227 toribus cuniculi, scatent iuxta Hispania Baliaribusque. Cyre-
nis mutae fuere ranae, inlatis e continente vocalibus durat
genus earum. mutae sunt etiam nunc in Seripho insula. eae-
dem alio tralatae canunt, quod accidere et in lacu Thes-
saliae Sicendo tradunt. in Italia muribus araneis venenatus
est morsus, eosdem ulterior Apennino regio non habet. iidem
ubicumque sunt, orbitam si transiere, moriuntur. in Olympo
228 Macedoniae monte non sunt lupi nec in Creta insula. ibi qui-
dem nec volpes ursive atque omnino nullum maleficum ani-
11, 79 29, 84 mal praeter phalangium. aranei id genus dicemus suo loco.
mirabilius in eadem insula cervos praeterquam in Cydoneata-
rum regione non esse, item apros et attagenas, irenaceos in
Africa autem nec apros nec cervos nec capreas nec ursos.

229 59. (84.) Iam quaedam animalia indigenis innoxia advenas
interimunt, sicut serpentes parvi in Tirynthe, quos terra nasci
proditur. item in Syria angues circa Euphratis maxume ripas
dormientis Syros non attingunt aut, etiamsi calcati momordere,
non sentiuntur maleficia, aliis cuiuscumque gentis infesti, avide

et cum cruciatu exanimantes, quamobrem et Syri non necant eos. contra in Latmo Cariae monte Aristoteles tradit a scorpionibus hospites non laedi, indigenas interimi. Sed reliquorum quoque animalium [et praeterea terrestrium] dicemus genera.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER VIIII.

Cap. 1. (Sect. 1.) Animalium quae terrestria appellavi- 1
mus hominum quadam consortione degentia indicata natura[8, 1]
est. ex reliquis minumas esse volucres convenit. quamobrem
prius aequorum, amnium stagnorumque dicentur. 2. Sunt 2
autem conplura in iis maiora etiam terrestribus. causa evidens umoris luxuria. alia sors alitum quibus vita pendentibus. in mari autem tam late supino mollique ac fertili nutrimento, accipiente causas genitalis e sublimi semperque pariente natura, pleraque etiam monstrifica reperiuntur perplexis et in semet aliter atque aliter nunc flatu nunc fluctu convolutis seminibus atque principiis, vera ut fiat volgi opinio quidquid nascatur in parte naturae ulla et in mari esse, praeterque
multa quae nusquam alibi. rerum quidem, non solum animalium, 3
simulacra esse licet intellegere intuentibus uvam, gladium, serras, cucumim vero et colore et odore similem, quo minus miremur equorum capita in tam parvis eminere cocleis.

3. (2.) Pluruma autem et maxuma animalia in Indico mari, 4
ex quibus balaenae quaternum iugerum, pristes ducenum cubitorum, quipe ubi locustae quaterna cubita inpleant, an-
guillae quoque in Gange amne tricenos pedes. Sed in mari 5
beluae circa solstitia maxume visuntur. tunc illic ruunt turbines, tunc imbres, tunc deiectae montium iugis procellae ab imo vertunt maria pulsatasque ex profundo beluas cum flucti-

bus volvont, et alias tanta thynnorum multitudine, ut Magni
Alexandri classis haut alio modo quam hostium acie obvia
contrarium agmen adversa fronte direxerit. aliter sarisis non
erat evadere. non voce, non sonitu, non ictus fragore
6 terrentur, nec nisi ruina turbantur. Cadara appellatur Rubri
maris paeninsula ingens. huius obiectu vastus efficitur sinus
duodecim dierum et noctium remigio enavigatus Ptolemaeo
regi, quando nullius aurae recipit flatum.' huius loci quiete
praecipue ad inmobilem magnitudinem beluae adulescunt.
7 Gedrosos qui Arabim amnem adcolunt Alexandri Magni clas-
sium praefecti prodiderunt in domibus fores maxillis belua-
rum facere, ossibus tecta contignare, ex quibus multa qua-
dragenum cubitorum longitudinis reperta. exeunt et pecori
similes beluae ibi in terram pastaeque radices fruticum re-
meant, et quaedam equorum, asinorum, taurorum capitibus
quae depascuntur sata.
8 4. (3.) Maxumum animal in Indico mari pristis et ba-
laena est, in Gallico oceano physeter ingentis columnae
modo se attollens altiorque navium velis diluviem quandam
eructans, in Gaditano oceano arbor in tantum vastis dispansa
ramis ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur.
adparent et rotae appellatae a similitudine, quaternis distin-
ctae radiis, modiolos earum oculis duobus utrimque clau-
dentibus.
9 5. (4.) Tiberio principi nuntiavit Olisiponensium legatio
ob id missa visum auditumque in quodam specu concha ca-
nentem Tritonem qua noscitur forma. et Nereidum falsa non
est, squamis modo hispido corpore etiam qua humanam effi-
giem habent. namque haec in eodem spectata litore est,
cuius morientis etiam gannitum tristem adcolae audivere longe.
et divo Augusto legatus Galliae conpluris in litore adparere
10 exanimis Nereidas scripsit. Auctores habeo in equestri or-
dine splendentis visum ab his in Gaditano oceano marinum
hominem toto corpore absoluta similitudine. adscendere eum
navigia nocturnis temporibus statimque degravari quas inse-
derit partis et, si diutius permaneat, etiam mergi. Tiberio
principe contra Lugdunensis provinciae litus in insula simul
trecentas amplius beluas reciprocans destituit oceanus mirae

varietatis et magnitudinis, nec pauciores in Santonum litore
interque reliquas elephantos et arietes candore tantum cor-
nibus adsimulatis, Nereidas vero multas. Turranius prodidit 11
expulsam beluam in Gaditano litore cuius inter duas pinnas
ultimae caudae cubita sedecim fuissent, dentes eiusdem CXX,
maxumi dodrantium mensura, minumi semipedum. Beluae
cui dicebatur exposita fuisse Andromeda ossa Romae adpor-
tata ex oppido Iudaeae Iope ostendit inter reliqua miracula
in aedilitate sua M. Scaurus longitudine pedum XL, altitudine
costarum Indicos elephantos excedente, spinae crassitudine
sesquipedali.

6. (5.) Balaenae et in nostra maria penetrant. in Gadi- 12
tano oceano non ante brumam conspici eas tradunt, condi au-
tem statis temporibus in quodam sinu placido et capaci mire
gaudentis ibi parere. hoc scire orcas, infestam his beluam et
cuius imago nulla repraesentatione exprimi possit alia quam
carnis inmensae dentibus truculentae. inrumpunt ergo in 13
secreta ac vitulos earum aut fetas vel etiamnum gravidas
lancinant morsu, incursuque ceu Liburnicarum rostris fodiunt.
illae ad flexum inmobiles, ad repugnandum inertes et pondere
suo oneratae, tunc quidem et utero graves pariendive poenis
invalidae, solum auxilium novere in altum profugere et se
toto defendere oceano. contra orcae occurrere laborant se-
seque opponere et caveatas angustiis trucidare, in vada ur-
guere, saxis inlidere. spectantur ea proelia ceu mari ipsi
sibi irato, nullis in sinu ventis, fluctibus vero ad anhelitus
ictusque quantos nulli turbines volvont. orca et in portu 14
Ostiensi visa est oppugnata a Claudio principe. venerat tum
exaedificante eo portum invitata naufragiis tergorum advecto-
rum e Gallia, satiansque se per conpluris dies alveum in vado
sulcaverat attumulata fluctibus in tantum ut circumagi nullo
modo posset et, dum saginam persequitur, in litus fluctibus
propulsa emineret dorso multum supra aquas carinae vice
inversae. praetendi iussit Caesar plagas multiplicis inter ora 15
portus, profectusque ipse cum praetorianis cohortibus po-
pulo Romano spectaculum praebuit lanceas congerente mi-
lite e navigiis adsultantibus, quorum unum mergi vidimus re-
flatu beluae oppletum unda.*

16 (6.) Ora balaenae habent in frontibus, ideoque summa aqua natantes in sublime nimbos efflant. 7. spirant autem confessione omnium et paucissima alia in mari quae internorum viscerum pulmonem habent, quoniam sine eo spirare animal nullum putatur. nec piscium branchias habentis anhelitum reddere ac per vicis recipere existumant quorum haec opinio est, nec multa alia genera etiam branchiis carentia, in qua sententia fuisse Aristotelem video et
17 multis persuasisse doctrina indignius. nec me protinus huic opinioni eorum accedere haut dissimulo, quoniam et pulmonum vice possunt alia spirabilia inesse viscera ita volente natura, sicut pro sanguine est multis alius umor. in aquas quidem penetrare vitalem hunc halitum quis miretur qui etiam reddi ab his eum cernat et in terras quoque tanto spissiorem naturae partem penetrare argumento animalium quae semper
18 defossa vivont, ceu talpae? accedunt apud me certe efficacia ut credam etiam omnia in aquis spirare naturae suae sorte, primum saepe adnotata piscium aestivo calore quaedam anhelatio et alia tranquillo velut oscitatio, ipsorum quoque qui sunt in adversa opinione de somno piscium confessio, — quis enim sine respiratione somno locus? — praeterea bullantium aquarum sufflatio lunaeque effectu concharum quoque corpora augescentia. super omnia est quod esse auditum et odoratum piscibus non erit dubium, ex aeris utrumque materia. odorem quidem non aliud quam infectum aera intellegi possit. quamobrem de his opinetur ut cuique libitum
19 erit. Branchiae non sunt balaenis, nec delphinis. haec duo genera fistulis spirant quae ad pulmonem pertinent, balaenis a fronte, delphinis a dorso. et vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra. item testudines, de
35 sqq. quibus mox plura.
20 8. (7.) Velocissimum omnium animalium, non solum marinorum, est delphinus ocior volucre, acrior telo, ac nisi multum infra rostrum os illi foret medio paene in ventre, nullus piscium celeritatem eius evaderet. sed adfert moram providentia naturae, quia nisi resupini atque conversi non corripiunt, quae causa praecipue velocitatem eorum ostendit. nam qui fame conciti fugientem in vada ima persecuti

piscem diutius spiritum continuere ut arte missi ad respiran-
dum emicant, tantaque vi exsiliunt ut plerumque vela navium
transvolent. vagantur fere coniugia, pariunt catulos decumo 21
mense aestivo tempore, interim et binos. nutriunt uberibus,
sicut balaena, atque etiam gestant fetus infantia infirmos. quin
et adultos diu comitantur magna erga partum caritate. adu- 22
lescunt celeriter, decem annis putantur ad summam magnitu-
dinem pervenire. vivont et tricenis, quod cognitum praecisa
cauda in experimentum. abduntur tricenis diebus circa canis
ortum occultanturque incognito modo, quod eo magis mirum
est, si spirare in aqua non queunt. solent in terram erum-
pere incerta de causa, nec statim tellure tacta moriuntur,
multoque ocius fistula clausa. lingua est his contra naturam 23
aquatilium mobilis, brevis atque lata, haut differens suillae.
pro voce gemitus humano similis, dorsum repandum, rostrum
simum. qua de causa nomen simonis omnes miro modo agno-
scunt maluntque ita appellari.

(8.) Delphinus non homini tantum amicum animal, ve- 24
rum et musicae arti, mulcetur symphoniae cantu et praeci-
pue hydrauli sono. hominem non expavescit ut alienum, ob-
viam navigiis venit, adludit exsultans, certat etiam et quamvis
plena praeterit vela. Divo Augusto principe Lucrinum lacum 25
invectus pauperis cuiusdam puerum ex Baiano Puteolos in lu-
dum literarium itantem, cum meridiano inmorans appellatum
eum simonis nomine saepius fragmentis panis quem ob iter
ferebat adlexisset, miro amore dilexit. — pigeret referre, ni
res Maecenatis et Fabiani et Flavi Alfi multorumque esset
litteris mandata,—quocumque diei tempore inclamatus a puero
quamvis occultus atque abditus ex imo advolabat pastusque
e manu praebebat adscensuro dorsum, pinnae aculeos velut
vagina condens, receptumque Puteolos per magnum aequor
in ludum ferebat simili modo revehens pluribus annis, donec
morbo exstincto puero subinde ad consuetum locum ventitans
tristis et maerenti similis ipse quoque, quod nemo dubitaret,
desiderio exspiravit. Alius intra hos annos in Africo litore 26
Hipponis Diarryti simili modo ex hominum manu vescens
praebensque se tractandum et adludens nantibus inpositos-
que portans unguento perunctus a Flaviano proconsule Afri-

cae et sopitus, ut adparuit, odoris novitate fluctuatusque si-
milis exanimi caruit hominum conversatione ut iniuria fuga-
tus per aliquot menses, mox reversus in eodem miraculo fuit.
iniuriae potestatum in hospitalis ad visendum venientium
27 Hipponensis in necem eius conpulerunt. Ante haec similia
de puero in Iaso urbe memorantur, cuius amore spectatus
longo tempore, dum abeuntem in litus avide sequitur, in ha-
renam invectus exspiravit. puerum Alexander Magnus Baby-
lone Neptunio sacerdotio praefecit amorem illum numinis
propitii fuisse interpretatus. In eadem urbe Iaso Hegeside-
mus scribit et alium puerum Hermian nomine similiter maria
perequitantem, cum repentinae procellae fluctibus exanimatus
esset, relatum, delphinumque causam leti fatentem non re-
28 versum in maria atque in sicco exspirasse. Hoc idem et Nau-
pacti accidisse Theophrastus tradit. nec modus exemplorum.
eadem Amphilochi et Tarentini de pueris delphinisque nar-
rant. quae faciunt ut credatur Arionem quoque citharoedicae
artis, interficere nautis in mari parantibus ad intercipiendos
eius quaestus, eblanditum ut prius caneret cithara congre-
gatis cantu delphinis, cum se iecisset in mare, exceptum ab
uno Taenarum in litus pervectum.

29 (9.) Est provinciae Narbonensis et in Nemausiensi agro
stagnum Latera appellatum, ubi cum homine delphini socie-
tate piscantur. innumera vis mugilum stato tempore an-
gustis faucibus stagni in mare erumpit observata aestus re-
ciprocatione. qua de causa praetendi non queunt retia aeque
molem ponderis nullo modo toleratura, etiamsi non sollertia
insidietur tempori. simili ratione in altum protinus tendunt
quod vicino gurgite efficitur, locumque solum pandendis re-
30 tibus habilem effugere festinant. quod ubi animadvertere
piscantes, — concurrit autem multitudo temporis gnara et ma-
gis etiam voluptatis huius avida, — totusque populus e litore
quanto potest clamore conciet simonem spectaculi in eventum,
celeriter delphini exaudiunt desideria aquilonum flatu vocem
prosequente, austro vero tardius ex adverso referente. sed
31 tum quoque inproviso in auxilium advolant. properare ad-
paret acies quae protinus disponitur in loco ubi coniectus
est pugnae. opponunt sese ab alto trepidosque in vada ur-

guent. tum piscatores circumdant retia furcisque sublevant.
mugilum nihilominus velocitas transilit. at illos excipiunt
delphini et occidisse ad praesens contenti cibos in victoriam
differunt. opere proelium fervet includique se retibus fortis- 32
sime urguentes gaudent ac, ne id ipsum fugam hostium stimu-
let, inter navigia et retia natantisve homines ita sensim ela-
buntur ut exitum non aperiant. saltu, quod est alias blandis-
simum his, nullus conatur evadere, ni submittantur sibi retia.
egressus protinus ante vallum proeliatur. ita peracta captura
quos interemere diripiunt. sed enixioris operae quam in unius
diei praemium conscii sibi opperiuntur in posterum, nec pi-
scibus tantum sed et intrita panis e vino satiantur.

(10.) Quae de eodem genere piscandi in Latio sinu Mu- 33
tianus tradit hoc differunt, quod ultro neque inclamati praesto
sint partisque e manibus accipiant et suum quaeque cymba e
delphinis socium habeat quamvis noctu et ad facis. ipsis
quoque inter se publica est societas. capto a rege Cariae
adligatoque in portu ingens reliquorum convenit multitudo
maestitia quadam quae posset intellegi miserationem petens,
donec dimitti rex eum iussit. quin et parvos semper aliquis
grandior comitatur ut custos, conspectique iam sunt defun-
ctum portantes, ne laceraretur a beluis.

9. (11.) Delphinorum similitudinem habent qui vocan- 34
tur thursiones. distant et tristitia quidem adspectatus, abest
enim illa lascivia, maxume tamen rostris canicularum malefi-
centiae adsimulati.

10. (12.) Testudines tantae magnitudinis Indicum mare 35
emittit ut singularum superficie habitabilis casas integant at-
que inter insulas Rubri praecipue maris his navigent cymbis.
capiuntur multis quidem modis, sed maxume evectae in summa
pelagi antemeridiano tempore blandito, eminente toto dorso
per tranquilla fluitantes, quae voluptas libere spirandi in tan-
tum fallit oblitas sui ut solis vapore siccato cortice non queant
mergi invitaeque fluitent opportunae venantium praedae. fe- 36
runt et pastum egressas noctu avideque saturatas lassari at-
que, ut remeaverint matutino, summa in aqua obdormiscere.
id prodi stertentium sonitu. tum adnatare, leniterque singulis
ternos. a duobus in dorsum verti, a tertio laqueum iniei su-

pinae atque ita e terra a pluribus trahi. in Phoenicio mari
haut ulla difficultate capiuntur, ultroque veniunt stato tem-
37 pore anni in amnem Eleutherum effusa multitudine. Dentes
non sunt testudini, sed rostri margines acuti superna parte
inferiorem claudente pyxidum modo. tanta oris duritia ut la-
pides conminuant. in mari conchyliis vivont, in terram egres-
sae herbis. pariunt ova avium ovis similia ad centena nu-
mero, eaque defossa extra aquas et cooperta terra ac pa-
vita pectore et conplanata incubant noctibus. educunt fetus
annuo spatio. quidam oculis spectandoque ova foveri ab iis
putant, feminas coitum fugere, donec mas festucam aliquam
38 inponat aversae. Trogodytae cornigeras habent ut in lyra
adnexis cornibus latis sed mobilibus, quorum in natando re-
migio se adiuvant. celtium id vocatur, eximiae testudinis sed
rarae. namque scopuli praeacuti Chelonophagos terrent,
Trogodytae autem, quos adnant, ut sacras adorant. Sunt et
terrestres, quae ob id in operibus chersinae vocantur, in Afri-
cae desertis, qua parte maxume sitientibus harenis squalent,
roscido, ut creditur, umore viventes. neque aliud ibi animal
39 provenit. 11. (13.) Testudinum putamina secare in lamnas
lectosque et repositoria his vestire Carvilius Pollio instituit,
prodigi et sagacis ad luxuriae instrumenta ingeni.
40 12. (14.) Aquatilium tegimenta plura sunt. alia corio
et pilis integuntur ut vituli et hippopotami, alia corio tantum
ut delphini, cortice ut testudines, silicum duritia ut ostreae et
conchae, crustis ut locustae, crustis et spinis ut echini, squa-
mis ut pisces, aspera cute ut squatina, qua lignum et ebora
poliuntur, molli ut murenae, alia nulla ut polybi.
41 13. (15.) Quae pilo vestiuntur animal pariunt ut pristis,
balaena, vitulus. Hic parit in terra, pecudum more secundas
partus reddit. initu canum modo cohaeret, parit nonnum-
quam geminis pluris, educat mammis fetum. non ante duo-
decimum diem deducit in mare, ex eo subinde adsuefaciens.
interficiuntur difficulter nisi capite eliso. Ipsis in sono mu-
gitus, unde nomen vituli. accipiunt tamen disciplinam, voce-
que pariter et visu populum salutant, incondito fremitu no-
42 mine vocati respondent. Nullum animal graviore somno pre-
mitur. pinnis quibus in mari utuntur humi quoque vice pe-

dum serpunt. pellis eorum etiam detractas corpori sensum
aequorum retinere tradunt semperque aestu maris recedente
inhorrescere, praeterea dextrae pinnae vim soporiferam in-
esse somnosque adlicere subditam capiti.

14. Pilo carentium duo omnino animal pariunt, delphinus 43
ac vipera. (16.) Piscium species sunt septuaginta quattuor
praeter crustis intecta quae sunt triginta. de singulis alias 32, 142 sqq.
dicemus. nunc enim naturae tractantur insignium.

15. (17.) Praecipua magnitudine thynni. invenimus ta- 44
lenta quindecim pependisse, eiusdem caudae latitudinem
quinque cubita et palmum. Fiunt et in quibusdam amnibus
haut minores, silurus in Nilo, isox in Rheno, attilus in Pado
inertia pinguescens ad mille aliquando libras, catenato captus
hamo nec nisi boum iugis extractus. atque hunc minumus
piscis appellatus clupea venam quandam eius in faucibus mira
cupidine adpetens morsu exanimat. Silurus grassatur ubi- 45
cumque est omne animal adpetens, equos innatantis saepe de-
mergens. praecipue in Moeno Germaniae amne protelis boum
et in Danuvio marris extrahitur porculo marino simillimus,
et in Borysthene memoratur praecipua magnitudo nullis ossi-
bus spinisve intersitis, carne praedulci. In Gange Indiae pla- 46
tanistas vocant rostro delphini et cauda, magnitudine autem
XVI cubitorum. in eodem esse Statius Sebosus haut modico
miraculo adfert vermis branchiis binis LX cubitorum, caeru-
leos, qui nomen a facie traxerunt. his tantas esse viris ut ele-
phantos ad potus venientis mordicus conprehensa manu eo-
rum abstrahant.

(18.) Thynni mares sub ventre non habent pinnam. in- 47
trant e magno mari Pontum verno tempore gregatim, nec
alibi fetificant. cordyla appellatur partus qui fetas redeuntis
in mare autumno comitatur, limosae vere aut e luto pela-
mydes incipiunt vocari et, cum annuum excessere tempus,
thynni. Hi membratim caesi cervice et abdomine commendan- 48
tur atque clidio, recenti dumtaxat, et tum quoque gravi ructu.
cetera parte plenis pulpamentis sale adservantur. melandrya
vocantur quercus assulis similia. vilissima ex his quae caudae
proxuma, quia pingui carent, probatissima quae faucibus. at
in alio pisce circa caudam exercitatissima. pelamydes in

apolectos particulatimque consectae in genera cybiorum dis-
pertiuntur.

49 (19.) Piscium genus omne praecipua celeritate adulescit,
maxume in Ponto. causa multitudo amnium dulcis inferen-
tium aquas. amiam vocant cuius incrementum singulis die-
bus intellegitur. cum thynnis haec et pelamydes in Pontum
ad dulciora pabula intrant gregatim suis quaeque ducibus, et
primi omnium scombri, quibus est in aqua sulpureus color,
extra qui ceteris. Hispaniae cetarias hi replent thynnis non
conmeantibus.

50 (20.) Sed in Pontum nulla intrat bestia piscibus male-
fica praeter vitulos et parvos delphinos. thynni dextera ripa
intrant, exeunt laeva. id accidere existumatur, quia dextro
oculo plus cernant utroque natura hebeti. Est in euripo Thra-
cii Bospori quo Propontis Euxino iungitur in ipsis Europam
Asiamque separantis freti angustiis saxum miri candoris a
vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiae.
huius adspectu repente territi semper adversum Byzantii
promontorium ex ea causa appellatum aurei cornus praeci-
51 piti petunt agmine. itaque omnis captura Byzantii est magna
Chalcedonis paenuria, M passibus medii interfluentis euripi.
opperiuntur autem aquilonis flatum, ut secundo fluctu exeant
e Ponto, nec nisi intrantes portum Byzantii capiuntur. bruma
non vagantur. ubicumque deprehensi usque ad aequinoctium,
ibi hibernant. Iidem saepe navigia velis euntia comitantes
mira quadam dulcedine per aliquot horarum spatia et pas-
suum milia a gubernaculis spectantur ne tridente quidem in
eos saepius iacto territi. quidam eos qui hoc e thynnis fa-
52 ciant pompilos vocant. Multi in Propontide aestivant, Pon-
tum non intrant. item soleae, cum rhombi intrent. nec saepia
est, cum lolligo reperiatur. saxatilium turdus et merula de-
sunt, sicut conchylia, cum ostreae abundent. omnia autem
hibernant in Aegaeo. intrantium Pontum soli non remeant
trichiae, — Graecis enim in plerisque nominibus uti par erit,
quando aliis atque aliis eosdem diversi appellavere tractus —,
53 sed hi soli in Histrum amnem subeunt, ex eo subterraneis
eius venis in Hadriaticum mare defluunt, itaque et illic de-
scendentes nec umquam subeuntes e mari visuntur. Thynno-

rum captura est a vergiliarum exortu ad arcturi occasum. reliquo tempore hiberno latent in gurgitibus imis nisi tepore aliquo evocati aut pleniluniis. pinguescunt et in tantum ut dehiscant, vita longissima his bienni.

54 (21.) Animal est parvom scorpionis effigie, aranei magnitudine. hoc se et thynno et ei qui gladius vocatur crebro delphini magnitudinem excedenti sub pinna adfigit aculeo, tantoque infestat dolore, ut in navis saepenumero exsiliant. quod et alias faciunt aliorum vim timentes mugiles maxume, tam praecipuae velocitatis ut transversa navigia interim superiactent.

55 16. (22.) Sunt et in hac parte naturae auguria, sunt et piscibus praescita. Siculo bello ambulante in litore Augusto piscis e mari ad pedes eius exsilivit, quo argumento vates respondere Neptunum patrem adoptante tum sibi Sexto Pompeio, — tanta erat navalis rei gloria, — sub pedibus Caesaris futuros qui maria tempore illo tenerent.

56 (23.) Piscium feminae maiores quam mares. in quodam genere omnino non sunt mares, sicut in erythinis et channis. omnes enim ovis gravidae capiuntur. Vagantur gregatim fere cuiusque generis squamosi. capiuntur ante solis ortum. tum maxume piscium fallitur visus. noctibus quies, et inlustribus aeque quam die cernunt. Aiunt et si teratur gurges interesse capturae, itaque pluris secundo tractu capi quam primo. Gustu olei maxume, dein modicis imbribus gaudent aluntur-que. quippe et harundines quamvis in palude prognatae non tamen sine imbre adulescunt, et alias ubicumque pisces in eadem aqua adsidui, si non adfluat, exanimantur.

57 (24.) Praegelidam hiemem omnes sentiunt, sed maxume qui lapidem in capite habere existumantur, ut lupi, chromis, sciaena, phagri. cum asperae hiemes fuere, multi caeci capiuntur. itaque his mensibus iacent speluncis conditi, sicut in terrestrium genere retulimus, maxume hippurus et coracini (8, 126 sqq.) hieme non capti praeterquam statis diebus paucis et iisdem semper, item murena et orphus, conger, percae et saxatiles omnes. terra quidem, hoc est vado maris excavato, condi per hiemes torpedinem, psettam, soleam tradunt.

58 (25.) Quidam rursus aestus inpatientia mediis fervoribus

sexagenis diebus latent, ut glaucus, aselli, auratae. Fluviatilium silurus caniculae exortu sideratur, et alias semper fulgure sopitur. hoc et in mari accidere cyprino putant. et alioqui totum mare sentit exortum eius sideris, quod maxume in Bosporo adparet. alga enim et pisces superferuntur, omnia ab imo versa.

59 17. (26.) Mugilum natura ridetur in metu capite abscondito totos se occultari credentium. iisdem tam incauta salacitas ut in Phoenice et Narbonensi provincia coitus tempore e vivariis marem linia longinqua per os ad branchias religata emissum in mare eademque linia retractum feminae sequantur ad litus rursusque feminam mares partus tempore.

60 (27.) Apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser, unus omnium squamis ad os versis, contra quam in nando meant, nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cum sit rarus inventu. quidam eum elopem vocant.

61 (28.) Postea praecipuam auctoritatem fuisse lupo et asellis Cornelius Nepos et Laberius poeta mimorum tradidere. luporum laudatissimi qui appellantur lanati a candore mollitiaque carnis. asellorum duo genera, collyri minores et bacchi, qui non nisi in alto capiuntur, ideo praelati prioribus. at in lupis in amne capti praeferuntur.

62 (29.) Nunc principatus scaro datur, qui solus piscium dicitur ruminare herbisque vesci, non aliis piscibus, Carpathio maxume mari frequens. promontorium Troadis Lectum numquam sponte transit. inde advectos Tiberio Claudio principe Optatus Elipertius praefectus classis inter Ostiensem et Cam-
63 paniae oram sparsos disseminavit. quinquennio fere cura est adhibita ut capti redderentur mari. postea frequentes inveniuntur Italiae litore, non antea ibi capti. admovitque sibi gula sapores piscibus satis et novom incolam mari dedit, ne quis peregrinas avis Romae parere miretur. Proxuma est mensa iecori dumtaxat mustelarum, quas, mirum dictu, inter Alpis quoque lacus Raetiae Brigantinus aemulas marinis generat.

64 (30.) Ex reliqua nobilitate et gratia maxuma est et copia mullis, sicut magnitudo modica, binasque libras ponderis raro admodum exsuperant, nec in vivariis piscinisque crescunt.

septentrionalis tantum hos et proxuma occidentis parte gignit
oceanus. cetero genera eorum plura. nam et alga vescun-
tur et ostreis et limo et aliorum piscium carne. barba ge-
mina insigniuntur inferiori labro. lutarium ex iis vilissimi ge- 65
neris appellant. hunc semper comitatur sargus nomine alius
piscis, et caenum fodiente eo excitatum devorat pabulum.
nec litoralibus gratia. laudatissimi conchylium sapiunt. no-
men his Fenestella a colore mulleorum calciamentorum da-
tum putat. pariunt ter annis. certe totiens fetura adparet.
Mullum exspirantem versicolori quadam et numerosa varie- 66
tate spectari proceres gulae narrant, rubentium squamarum
multiplici mutatione pallescentem, utique si vitro spectetur
inclusus. M. Apicius ad omnem luxum in ganea natus in so-
ciorum garo — nam ea quoque res cognomen invenit — ne-
cari eos praecellens putavit, atque e iecore eorum alecem
excogitare provocavit. id enim est facilius dixisse quam quis
vicerit.

(31.) Asinius Celer e consularibus hoc pisce prodigus 67
Gaio principe unum mercatus octo milibus nummum, quae
reputatio aufert traversum animum ad contemplationem eo-
rum qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris
quam equos quiritabant. at nunc coci triumphorum pretiis
parantur et coquorum pisces, nullusque prope iam mortalis
aestumatur pluris quam qui peritissime censum domini mer-
git. 18. Mullum LXXX librarum in mari Rubro captum Lici- 68
nius Mutianus prodidit, quanti mercatura eum luxuria subur-
banis litoribus inventum?

(32.) Est et haec natura ut alii alibi pisces principatum
optineant, coracinus in Aegypto, zeus idem faber appellatus
Gadibus, circa Ebusum salpa, obscenus alibi et qui nusquam
percoqui possit nisi ferula verberatus, in Aquitania salmo
fluviatilis marinis omnibus praefertur.

(33.) Piscium alii branchias multiplicis habent, alii sim- 69
plicis, alii duplicis. his aquam emittunt acceptam ore. Se-
nectutis indicium squamarum duritia, quae non sunt omnibus
similes. Duo lacus Italiae in radicibus Alpium Larius et Ver-
bannus appellantur, in quibus pisces omnibus annis vergilia-
rum ortu exsistunt squamis conspicui crebris atque praeacu-

tis, clavorum caligarium effigie, nec amplius quam circa eum mensem visuntur.

70 19. (34.) Miratur et Arcadia suum exocoetum appellatum ab eo quod in siccum somni causa exeat. circa Clitorium vocalis hic traditur et sine branchiis, idem aliquis Adonis dictus.

71 (35.) Exeunt in terram et qui marini mures vocantur et polypi et murenae, quin et in Indiae fluminibus certum genus piscium, ac deinde resilit. nam in stagna et amnis transeundi plerisque evidens ratio est ut tutos fetus edant, quia non sint ibi qui devorent partus fluctusque minus saeviant. has intellegi ab iis causas servarique temporum vicis magis miretur, si quis reputet quoto cuique hominum nosci uberrimam esse capturam sole transeunte piscium signum.

72 20. (36.) Marinorum alii sunt plani, ut rhombi, soleae ac passeres, qui a rhombis situ tantum corporum differunt, dexter resupinatus est illis, passeri laevos. alii longi, ut murena, conger.

73 (37.) Ideo pinnarum quoque fiunt discrimina, quae pedum vice sunt datae piscibus, nullis supra quaternas, quibusdam binae, aliquis nullae. in Fucino tantum lacu piscis est qui octonis pinnis natat. binae omnino longis et lubricis, ut anguillis et congris, nullae, ut murenis, quibus nec branchiae. haec omnia flexuoso corporum inpulsu ita mari utuntur ut serpentes terra. in sicco quoque repunt, ideo etiam vivaciora talia. Et e planis aliqua non habent pinnas, ut pastinacae, — ipsa enim latitudine natant, — et quae mollia appellantur, ut polypi, quoniam pedes illis pinnarum vicem praestant.

74 21. (38.) Anguillae octonis vivont annis. durant et sine aqua senis diebus aquilone spirante, austro paucioribus. at hiemem eaedem in exigua aqua non tolerant, nec in turbida. ideo circa vergilias maxume capiuntur fluminibus tum praecipue turbidis. pascuntur noctibus. exanimes piscium solae non fluitant.

75 22. Lacus est Italiae Benacus in Veronensi agro Mincium amnem tramittens, ad cuius emersus annuo tempore, Octobri fere mense, autumnali sidere, ut palam est, hiemato lacu, fluctibus glomeratae volvontur in tantum mirabili multitudine

ut in excipulis eius fluminis ob hoc ipsum fabricatis singulorum milium reperiantur globi.

23. (39.) Murena quocumque mense parit, cum ceteri 76 pisces stato pariant. ova eius citissime crescunt. in sicco litore lapsas volgus coitu serpentium inpleri putat. Aristoteles zmyrum vocat marem qui generat. discrimen esse, quod murena varia et infirma sit, zmyrus unicolor et robustus dentisque extra os habeat. In Gallia septentrionali murenis omnibus dextera in maxilla septenae maculae ad formam septentrionis aureo colore fulgent, dumtaxat viventibus, pariterque cum anima exstinguntur. Invenit in hoc animali documenta 77 saevitiae Vedius Pollio eques Romanus ex amicis divi Augusti vivariis earum inmergens damnata mancipia, non tamquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum pariter hominem distrahi spectare non poterat. ferunt aceti gustu praecipue eas in rabiem agi. Tenuissimum his tergus, contra anguillis crassius, eoque verberari solitos tradit Verrius praetextatos, et ob id multam his dici non institutam.

24. (40.) Planorum piscium alterum est genus quod pro 78 spina cartilaginem habet, ut raiae, pastinacae, squatinae, torpedo, et quos bovis, lamiae, aquilae, ranae nominibus Graeci appellant. quo in numero sunt squali quoque, quamvis non plani. haec Graece in universum σελάχη appellavit Aristoteles primus, hoc nomine eis inposito. nos distinguere non possumus nisi si cartilaginea appellare libeat. omnia autem carnivora sunt talia, et supina vescuntur, ut in delphinis diximus, et cum ceteri pisces ova pariant, hoc genus solum ut ea quae cete appellant animal parit excepta quam ranam vocant.

25. (41.) Est parvos admodum piscis adsuetus petris 79 echeneis appellatus. hoc carinis adhaerente naves tardius ire creduntur inde nomine inposito, quam ob causam amatoriis quoque veneficiis infamis est et iudiciorum ac litium mora, quae crimina una laude pensat fluxus gravidarum utero sistens partusque continens ad puerperium. in cibos tamen non admittitur. Pedes eum habere arbitrantur, Aristoteles 80 ita posita pinnarum similitudine. Mutianus muricem esse la-

tiorem purpura, neque aspero neque rotundo ore neque in angulos prodeunte rostro, sed sic concha utroque latere sese colligente, quibus inhaerentibus plenam ventis stetisse navem portantem Periandro ut castrarentur nobilis pueros, conchasque quae id praestiterint apud Cnidiorum Venerem coli. Trebius Niger pedalem esse et crassitudine quinque digitorum, navis morari, praeterea hanc esse vim eius adservati in sale ut aurum quod deciderit in altissimos puteos admotus extrahat.

81 26. (42.) Mutant colorem candidum menae et fiunt aestate nigriores. mutat et phycis, reliquo tempore candida, vere varia. eadem piscium sola nidificat ex alga atque in nido parit.

82 (43.) Volat hirundo, sane perquam similis volucri hirundini, item milvos. 27. Subit in summa maria piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exserta tranquillis noctibus relucet. attollit e mari sesquipedanea fere cornua quae ab his nomen traxit. rursus draco marinus captus atque inmissus in harenam cavernam sibi rostro mira celeritate excavat.

83 28. (44.) Piscium sanguine carent de quibus dicemus. sunt autem tria genera: primum quae mollia appellantur, dein contecta crustis tenuibus, postremo testis conclusa duris. mollia sunt lolligo, saepia, polypus et cetera generis eius. his caput inter pedes et ventrem, pediculi octoni omnibus. saepiae et lolligini pedes duo ex his longissimi et asperi quibus ad ora admovent cibos et in fluctu se velut ancoris stabiliunt, cetera cirri quibus venantur.

84 29. (45.) Lolligo etiam volitat extra aquam se efferens, quod et pectunculi faciunt, sagittae modo. Saepiarum generi mares varii et nigriores constantiaeque maioris. percussae tridente feminae auxiliantur, at femina icto mare fugit. ambo autem, ubi sensere se adprehendi, effuso atramento quod pro sanguine his est infuscata aqua absconduntur.

85 (46.) Polyporum multa genera. terreni maiores quam pelagii. omnes bracchiis ut pedibus ac manibus utuntur, cauda vero, quae est bisulca et acuta, in coitu. est polypis fistula in dorso qua tramittunt mare, eamque modo in dexteram partem, modo in sinistram transferunt. natant obliqui in caput,

quod praedurum est sufflatione viventibus. cetero per brac-
chia velut acetabulis dispersis haustu quodam adhaerescunt.
tenent supini ut avelli non queant. vada non adprehendunt,
et grandibus minor tenacitas. soli mollium in siccum exeunt,
dumtaxat asperum. levitatem odere. vescuntur conchylio- 86
rum carne, quorum conchas conplexu crinium frangunt. ita-
que praeiacentibus testis cubile eorum deprehenditur. et cum
alioqui brutum habeatur animal, ut quod ad manum hominis
adnatet, in re quodammodo familiari callet. omnia in domum
conportat, dein putamina erosa carne egerit adnatantisque
pisciculos ad ea venatur. colorem mutat ad similitudinem 87
loci, et maxume in metu. ipsum bracchia sua rodere falsa
opinio est, id enim a congris evenit ei. sed renasci sicut co-
lotis et lacertis caudas haut falsum.

(47.) Inter praecipua autem miracula est qui vocatur 88
nautilos, ab aliis pompilos. supinus in summa aequorum per-
venit ita se paulatim subrigens ut emissa omni per fistulam
aqua velut exoneratus sentina facile naviget. postea prima
duo bracchia retorquens membranam inter illa mirae tenuita-
tis extendit, qua velificante in aura ceteris subremigans brac-
chiis media se cauda ut gubernaculo regit. ita vadit alto
Liburnicarum ludens imagine, si quid pavoris interveniat, hau-
sta se mergens aqua.

30. (48.) Polyporum generis est ozaena dicta a gravi ca- 89
pitis odore, ob hoc maxume murenis eam consectantibus.
Polypi binis mensibus conduntur. ultra bimatum non vivont.
pereunt autem tabe semper, feminae celerius et fere a partu.
Non sunt praetereunda et L. Lucullo proconsule Baeticae
conperta de polypis quae Trebius Niger e comitibus eius
prodidit: avidissimos esse concharum, illas ad tactum con- 90
primi praecidentis bracchia eorum ultroque escam ex prae-
dante capere. carent conchae visu omnique sensu alio quam
cibi et periculi. insidiantur ergo polypi apertis, inpositoque
lapillo extra corpus, ne palpitatu eiciatur. ita securi grassan-
tur extrahuntque carnes. illae se contrahunt, sed frustra,
discuneatae. tanta sollertia animalium hebetissimis quoque
est. praeterea negat ullum atrocius esse animal ad conficien- 91
dum hominem in aqua. luctatur enim conplexu et sorbet ace-

tabulis ac numeroso suctu trahit, cum in naufragos urinantisve impetum cepit. sed si invertatur, elanguescit vis. exporrigunt enim se resupinati. cetera quae idem retulit mon-
92 stro propiora possunt videri. Carteiae in cetariis adsuetus exire e mari in lacus eorum apertos atque ibi salsamenta populari, — mire omnibus marinis expetentibus odorem quoque eorum, qua de causa et nassis muriae inlinuntur, — convertit in se custodum indignationem adsiduitate furti inmodici. saepes erant obiectae, sed has transcendebat per arborem, nec deprehendi potuit nisi canum sagacitate. hi redeuntem circumvasere noctu, concitique custodes expavere novitatem. primum omnium magnitudo inaudita erat. deinde color muria obliti odore diri. quis ibi polypum exspectasset aut ita cognosceret? cum monstro dimicare sibi videbantur. namque et adflatu terribili canes agebat, nunc extremis crinibus flagellatos, nunc robustioribus bracchiis clavarum modo in-
93 cussos, aegreque multis tridentibus confici potuit. ostendere Lucullo caput eius doli magnitudine amphorarum quindecim capax atque, ut ipsius Trebi verbis utar, barbas quas vix utroque bracchio conplecti esset clavarum modo torosas, longas pedum tricenum, acetabulis sive caliculis urnalibus pelvium modo, dentis magnitudini respondentis. reliquiae adservatae miraculo pependere pondo DCC. Saepias quoque et lolligines eiusdem magnitudinis expulsas in litus illud idem auctor est. in nostro mari lolligines quinum cubitorum capiuntur, saepiae binum. neque his bimatu longior vita.

94 (49.) Navigeram similitudinem et aliam in Propontide visam sibi prodidit Mutianus: concham esse acatii modo carinatam, inflexa puppe, prora rostrata. in hac condi nauplium, animal saepiae simile, ludendi societate sola. duobus hoc fieri generibus. tranquillo enim vectorem demissis palmulis ferire ut remis, si vero flatus invitet, easdem in usu gubernaculi porrigi pandique buccarum sinus aurae. huius voluptatem esse ut ferat, illius ut regat, simulque eam descendere in duo sensu carentia, nisi forte tristi — id enim constat — omine navigantium humana calamitas in causa est.

95 (50.) Locustae crusta fragili muniuntur in eo genere quod

caret sanguine. latent mensibus quinis. similiter cancri qui
eodem tempore occultantur, et ambo veris principio senectu-
tem anguium more exuunt renovatione tergorum. cetera in
undis natant, locustae reptantium modo fluitant, si nullus in-
gruat metus, recto meatu, cornibus quae sunt propria ro-
tunditate praepilata ad latera porrectis, iisdem erectis in pa-
vore oblique in latera procedunt. cornibus inter se dimicant.
unum hoc animalium, nisi vivom ferventi aqua incoquatur,
fluida carne non habet callum. 31. Vivont petrosis locis, 96
cancri mollibus. hieme aprica litora sectantur, aestate in
opaca gurgitum recedunt. omnia eius generis hieme laedun-
tur, autumno et vere pinguescunt et plenilunio magis, quia
nocte sidus tepido fulgore mitificat.

(51.) Cancrorum genera carabi, astaci, maeae, paguri, 97
Heracleotici, leones et alia ignobiliora. carabi cauda a cete-
ris cancris distant. in Phoenice hippoe vocantur, tantae velo-
citatis ut consequi non sit. Cancris vita longa, pedes octoni,
omnes in obliquom flexi. feminae primus pes duplex, mari
simplex. praeterea bina bracchia denticulatis forficibus. su-
perior pars in primoribus his movetur inferiore inmobili.
dexterum bracchium omnibus maius. Universi aliquando con- 98
gregantur. os Ponti evincere non valent, quamobrem egressi
circumeunt adparetque tritum iter. Pinotheras autem vocatur
minumus ex omni genere, ideo opportunus iniuriae. huic sol-
lertia est inanium ostrearum testis se condere et, cum ad-
creverit, migrare in capaciores. Cancri in pavore et retrorsi 99
pari velocitate redeunt. dimicant inter se ut arietes adversis
cornibus incursantes. contra serpentium ictus medentur.
sole cancri signum transeunte et ipsorum, cum exanimati
sunt, corpus transfigurari in scorpiones narratur in sicco. Ex 100
eodem genere sunt echini quibus spinae pro pedibus. in-
gredi est his in orbem volvi, itaque detritis saepe aculeis in-
veniuntur. ex his echinometrae appellantur quorum longis-
simae spinae, calyces minumi. nec omnibus idem vitreus co-
lor. circa Toronen candidi nascuntur spina parva. ova om-
nium amara, quina numero. ora in medio corpore in terram
vertunt. tradunt saevitiam maris praesagire eos correptis-
que opperiri lapillis mobilitatem pondere stabilientes. nolunt

volutatione spinas atterere. — quod ubi videre nautici, sta-
tim pluribus ancoris navigia infrenant.
101 32. In eodem genere cocleae aquatiles terrestresque exse-
rentes se domicilio binaque ceu cornua protendentes contra-
hentesque. oculis carent, itaque corniculis praetemptant iter.
33. Pectines in mari ex eodem genere habentur, recon-
diti et ipsi magnis frigoribus ac magnis aestibus, ungues-
que velut igne lucentes in tenebris, etiam in ore mandentium.
102 (52.) Firmioris iam testae murices et concharum genera,
in quibus magna ludentis naturae varietas. tot colorum dif-
ferentiae, tot figurae planis, concavis, longis, lunatis, in or-
bem circumactis, dimidio orbe caesis, in dorsum elatis, levi-
bus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intorto,
margine in mucronem emisso, foris effuso, intus replicato,
103 iam distinctione virgulata, crinita, crispa cuniculatim, pecti-
natim divisa, imbricatim undata, cancellatim reticulata, in
obliquom, in rectum expansa, densata, porrecta, sinuata, brevi
nodo ligatis, toto latere conexis, ad plausum apertis, ad bu-
cinum recurvis. navigant ex his Veneriae, praebentesque
concavam sui partem et aurae opponentes per summa aequo-
rum velificant. saliunt pectines et extra volitant, seque et
ipsi carinant.
104 34. (53.) Sed quid haec tam parva conmemoro, cum
populatio morum atque luxuria non aliunde maior quam e
concharum genere proveniat? Iam quidem ex tota rerum na-
tura damnosissimum ventri mare est tot modis, tot mensis,
tot piscium saporibus, quis pretia capientium periculo fiunt.
105 35. sed quota haec portio est reputantibus purpuras, con-
chylia, margaritas? parum scilicet fuerat in gulas condi maria,
nisi manibus, auribus, capite totoque corpore a feminis iuxta
virisque gestarentur. quid mari cum vestibus, quid undis
fluctibusque cum vellere? non recte recipit haec nos rerum
natura nisi nudos. esto, sit tanta ventri cum eo societas!
quid tergori? parum est, nisi qui vescimur periculis etiam
vestiamur. adeo per totum corpus anima hominis quaesita
maxume placent.
106 (54.) Principium ergo columenque omnium rerum preti
margaritae tenent. Indicus maxume has mittit oceanus inter

illas beluas talis tantasque, quas diximus, per tot maria ve- 4
nientis, tam longo terrarum tractu e tantis solis ardoribus.
atque Indis quoque in insulas petuntur et admodum paucas.
fertilissima est Taprobane et Stoidis, ut diximus in circuitu [6, 81, 110]
mundi, item Perimula promontorium Indiae. praecipue autem
laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris Rubri. Origo 107
atque genitura conchae est haut multum ostrearum conchis
differens. has ubi genitalis anni stimularit hora, pandentis se
quadam oscitatione inpleri roscido conceptu tradunt, gravi-
das postea eniti, partumque concharum esse margaritas pro
qualitate roris accepti. si purus influxerit, candorem con-
spici, si vero turbidus, et fetum sordescere. eundem pallere
caelo minante conceptum. ex eo quippe constare, caelique
eis maiorem societatem esse quam maris, inde nubilum trahi
colorem aut pro claritate matutina serenum. si tempestive 108
satientur, grandescere et partus. si fulguret, conprimi con-
chas ac pro ieiuni modo minui. si vero etiam tonuerit,
pavidas ac repente conpressas quae vocant physemata effi-
cere, specie modo inani inflatas sine corpore. hos esse
concharum abortus. sani quidem partus multiplici constant
cute, non inproprie callum ut existumari corporis possit. ita-
que expurgantur a peritis. miror ipso tantum eas caelo gau- 109
dere, sole rufescere candoremque perdere ut corpus huma-
num. quare praecipuum custodiunt pelagiae, altius mersae
quam ut penetrent radii. flavescunt tamen et illae senecta
rugisque torpescunt, nec nisi in iuventa constat ille qui quae-
ritur vigor. crassescunt etiam in senecta conchisque adhae-
rescunt, nec his avelli queunt nisi lima. quibus una tantum
est facies et ab ea rotunditas, aversis planities, ob id tympa-
nia nominantur. cohaerentis videmus in conchis hac dote
unguenta circumferentibus. cetero in aqua mollis unio, ex-
emptus protinus durescit.

(55.) Concha ipsa, cum manum vidit, conprimit sese 110
operitque opes suas gnara propter illas se peti, manumque,
si praeveniat, acie sua abscidat nulla iustiore poena, et aliis
munita suppliciis, quippe inter scopulos maior pars invenitur.
in alto quoque comitantur marinis canibus, nec tamen aures
feminarum arcentur. Quidam tradunt sicut apibus ita con- 111

charum examinibus singulas magnitudine et vetustate praecipuas esse veluti duces mirae ad cavendum sollertiae. has urinantium cura peti, illis captis facile ceteras palantis retibus includi. multo deinde obruta sale in vasis fictilibus rosa carne omni nucleos quosdam corporum, hoc est uniones, decidere in ima.

112 (56.) Usu atteri non dubium est, coloremque indiligentia mutare. dos omnis in candore, magnitudine, orbe, levore, pondere; haut promptis rebus in tantum ut nulli duo reperiantur indiscreti, unde nomen unionum Romanae scilicet inposuere deliciae. nam id apud Graecos non est, ne apud barbaros

113 quidem inventores eius aliud quam margaritae. Et in candore ipso magna differentia. clarior in Rubro mari repertis, Indicos specularium lapidum squama adsimulat alias magnitudine praecellentis. summa laus coloris est exaluminatos vocari. et procerioribus sua gratia est. elenchos appellant fastigata longitudine alabastrorum figura in pleniorem orbem

114 desinentis. Hos digitis suspendere et binos ac ternos auribus feminarum gloria est. subeunt luxuriae eius nomina et taedia exquisita perdito nepotatu, siquidem, cum id fecere, crotalia appellant, ceu sono quoque gaudeant et conlisu ipso margaritarum. carpuntque iam et pauperes lictorem feminae in publico unionem esse dictitantes. quin et pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis sed totis socculis addunt. neque enim gestare iam margaritas, nisi calcent ac per unio-

115 nes etiam ambulent, satis est. In nostro mari reperiri solebant, crebrius circa Bosporum Thracium, rufi ac parvi in conchis quas myas appellant. at in Acarnania quae vocatur pina gignit, quo adparet non uno conchae genere nasci. namque et Iuba tradit Arabicis concham esse similem pectini insecto, hirsutam echinorum modo, ipsum unionem in carne grandini similem. conchae non tales ad nos adferuntur. nec in Acarnania autem laudati reperiuntur, enormes et feri colorisque marmorei. meliores circa Actium, sed et hi parvi, et in Mauretaniae maritimis. Alexander polyhistor et Sudines senescere eos putant coloremque exspirare.

116 (57.) Eorum corpus solidum esse manifestum est, quod nullo lapsu franguntur. non autem semper in media carne

reperiantur, sed aliis atque aliis locis, vidimusque iam in ex-
tremis etiam marginibus velut concha exeuntis, et in quibus-
dam quaternos quinosque. pondus ad hoc aevi semunciae
pauci singulis scripulis excessere. In Britannia parvos atque
decolores nasci certum est, quoniam divos Iulius thoracem
quem Veneri Genetrici in templo eius dicavit ex Britannicis
margaritis factum voluerit intellegi.

(58.) Lolliam Paulinam, quae fuit Gai principis matrona, 117
ne serio quidem aut sollemni caerimoniarum aliquo adpa-
ratu sed mediocrium etiam sponsalium cena, vidi zmaragdis
margaritisque opertam, alterno texto fulgentibus toto capite,
crinibus, spira, auribus, collo, monilibus, digitisque, quae
summa quadringentiens HS. colligebat, ipsa confestim parata
mancupationem tabulis probare. nec dona prodigi principis
fuerant, sed avitae opes, provinciarum scilicet spoliis partae.
hic est rapinarum exitus, hoc fuit quare M. Lollius infama- 118
tus regum muneribus in toto oriente interdicta amicitia a Gaio
Caesare Augusti filio venenum biberet, ut neptis eius qua-
dringentiens HS. operta spectaretur ad lucernas. conputet
nunc aliquis ex altera parte quantum Curius aut Fabricius in
triumphis tulerint, imaginetur illorum fercula, ex altera parte
Lolliam unam imperi mulierculam adcubantem: non illos
curru detractos quam in hoc vicisse malit? Nec haec summa 119
luxuriae exempla sunt. duo fuere maxumi uniones per omne
aevom. utrumque possedit Cleopatra Aegypti reginarum no-
vissima per manus orientis regum sibi traditos. haec, cum
exquisitis cotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul
ac procaci fastu, ut regina meretrix lautitiam eius omnem ad-
paratumque obtrectans, quaerente eo quid adstrui magnifi-
centiae posset respondit una se cena centiens HS. absump-
turam. cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbi- 120
trabatur. ergo sponsionibus factis postero die quo iudicium
agebatur magnificam alias cenam, ne dies periret, sed co-
tidianam, Antonio adposuit inridenti conputationemque ex-
postulanti. at illa corollarium id esse et consumpturam eam
cenam taxationem confirmans, solamque se centiens HS. ce-
naturam, inferri mensam secundam iussit. ex praecepto mi-
nistri unum tantum vas ante eam posuere aceti cuius asperi-

121 tas visque in tabem margaritas resolvit. gerebat auribus cum
maxume singulare illud et vere unicum naturae opus. itaque
exspectante Antonio quidnam esset actura detractum alterum
mersit ac liquefactum obsorbuit. iniecit alteri manum L.
Plancus, iudex sponsionis eius, eum quoque paranti, simili
modo absumere, victumque Antonium pronuntiavit omine
rato. comitatur fama unionis eius parem capta illa tantae
quaestionis victrice regina dissectum, ut esset in utrisque Ve-
neris auribus Romae in Pantheo dimidia eorum cena.

122 (59.) Non ferent tamen hanc palmam, spoliabunturque
etiam luxuriae gloria. prior id fecerat Romae in unionibus
magnae taxationis Clodius tragoedi Aesopi filius, relictus ab
eo in amplis opibus heres, ne triumviratu suo nimis super-
biat Antonius paene histrioni conparatus, et quidem nulla
sponsione ad hoc producto, quo magis regium fiat, sed ut
experiretur in gloria palati quidnam saperent margaritae, at-
que ut mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones
123 convivis quoque absorbendos dedit. Romae in promiscuum
ac frequentem usum venisse Alexandrea in dicionem redacta,
primum autem coepisse circa Sullana tempora minutas et vi-
lis Fenestella tradit manifesto errore, cum Aelius Stilo Iu-
gurthino bello unionum nomen inponi cum maxume grandi-
bus margaritis prodat.

124 (60.) Et hoc tamen aeternae prope possessionis est.
sequitur heredem, in mancipatum venit ut praedium aliquod.
conchylia et purpuras omnis hora atterit, quibus eadem ma-
125 ter luxuria paria paene etiam margaritis pretia fecit. 36. Pur-
purae vivont annis plurumum septenis. latent sicut murices
circa canis ortum tricenis diebus. congregantur verno tem-
pore, mutuumque attritu lentorem cuiusdam cerae salivant. si-
mili modo et murices, sed purpurae florem illum tinguendis
126 expetitum vestibus in mediis habent faucibus. Liquoris hic
minumi est in candida vena unde pretiosus ille bibitur, ni-
grantis rosae colore sublucens. reliquom corpus sterile. vi-
vas capere contendunt, quia cum vita sucum eum evomunt.
et maioribus quidem purpuris detracta concha auferunt, mi-
nores cum testa vivas frangunt, ita demum eum exspuen-
127 tis. Tyri praecipuus hic Asiae, in Meninge Africae et Gae-

tulo litore oceani, in Laconica Europae. Fasces huic securesque Romanae viam faciunt, idemque pro maiestate pueritiae est. distinguit ab equite curiam, dis advocatur placandis, omnemque vestem inluminat, in triumphali miscetur auro. quapropter excusata et purpurae sit insania. sed unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color austerus in glauco et irascenti similis mari? Lingua purpurae longitudine digi- 128
tali, qua pascitur perforando reliqua conchylia. tanta duritia aculeo est. aquae dulcedine necantur et sicubi flumen inmergitur, alioqui captae et diebus quinquagenis vivont saliva sua. Conchae omnes celerrime crescunt, praecipue purpurae. anno magnitudinem inplent.

(61.) Quod si hactenus transcurrat expositio, fraudatam 129
profecto se luxuria credat nosque indiligentiae damnet. quamobrem persequemur etiam officinas, ut tamquam in victu frugum noscitur ratio sic omnes qui istis gaudent praemia vitae suae calleant. Concharum ad purpuras et conchylia — 130
eadem enim est materia, sed distat temperamento — duo sunt genera: bucinum minor concha ad similitudinem eius qua bucini sonus editur, unde causa nomini, rotunditate oris in margine incisa. alterum purpura vocatur cuniculato procurrente rostro et cuniculi latere introrsus tubulato, qua proseratur lingua. praeterea clavatum est ad turbinem usque aculeis in orbem septenis fere, qui non sunt bucino, sed utrisque orbes totidem quot habeant annos. bucinum nonnisi petris adhaeret circaque scopulos legitur.

37. Purpurae nomine alio pelagiae vocantur. earum ge- 131
nera plura pabulo et solo discreta: lutense putre limo et algense enutritum alga, vilissimum utrumque. melius taeniense in taeniis maris collectum, hoc quoque tamen etiamnum levius atque dilutius. calculense appellatur a calculo maris mire aptum conchyliis, et longe optumum purpuris dialutense, id est vario soli genere pastum. capiuntur au- 132
tem purpurae parvolis rarisque textu veluti nassis in alto iactis. inest iis esca, clusiles mordacesque conchae, ceu mitulos videmus. has seminecis sed redditas mari avido hiatu reviviscentis adpetunt purpurae porrectisque linguis infestant. at illae aculeo exstimulatae claudunt sese conpri-

muntque mordentia. ita pendentes aviditate sua purpurae tolluntur.

133 38. (62.) Capi eas post canis ortum aut ante vernum tempus utilissimum, quoniam, cum cerificavere, fluxos habent sucos. sed id tinguentium officinae ignorant, cum
126 summa vertatur in eo. eximitur postea vena quam diximus, cui addi salem necessarium, sextarios ferme centenas in libras, macerari triduo iustum, quippe tanto maior vis quanto recentior. fervere in plumbo, singulasque amphoras centenas ad quingentenas medicaminis libras aequari ac modico vapore torreri et ideo longinquae fornacis cuniculo. ita despumatis subinde carnibus, quas adhaesisse venis necesse est, decumo ferme die liquata cortina vellus elutriatum mergitur in experimentum et, donec spei satis fiat, uritur liquor.
134 rubens color nigrante deterior. quinis lana potat horis rursusque mergitur carminata, donec omnem ebibat saniem. bucinum per se damnatur, quoniam fucum remittit. pelagio admodum adligatur, nimiaeque eius nigritiae dat austeritatem illam nitoremque qui quaeritur cocci. ita permixtis viribus
135 alterum altero excitatur aut adstringitur. Summa medicaminum in L libras vellerum bucini ducenae et e pelagio CXI. ita fit amethysti color eximius ille. at Tyrius pelagio primum satiatur inmatura viridique cortina, mox permutatur in bucino. laus ei summa in colore sanguinis concreti, nigricans adspectu idemque suspectu refulgens. unde et Homero purpureus dicitur sanguis.

136 39. (63.) Purpurae usum Romae semper fuisse video, sed Romulo in trabea. nam toga praetexta et latiore clavo Tullum Hostilium e regibus primum usum Etruscis devictis
137 satis constat. Nepos Cornelius, qui divi Augusti principatu obiit: Me, inquit, iuvene violacea purpura vigebat, cuius libra denariis centum venibat, nec multo post rubra Tarentina. huic successit dibapha Tyria, quae in libras denariis mille non poterat emi. hac P. Lentulus Spinther aedilis curulis primus in praetexta usus inprobabatur, qua purpura quis non iam, inquit, tricliniaria facit? Spinther aedilis fuit urbis conditae anno DCXCI. Cicerone consule. diba-

pha tunc dicebatur quae bis tincta esset, veluti magnifico inpendio, qualiter nunc omnes paene commodiores purpurae tinguntur.

(64.) In conchyliata veste cetera eadem sine bucino, 138
praeterque ius temperatur aqua et pro indiviso humani potus excremento. dimidia et medicamina adduntur. sic gignitur laudatus ille pallor saturitate fraudata tantoque dilutior quanto magis vellera esuriunt.

40. Pretia medicamento sunt quidem pro fertilitate litorum viliora, non tamen usquam pelagii centenas libras quinquagenos nummos excedere et bucini centenos sciant qui ista mercantur inmenso.

(65.) Sed alia e fine initia, iuvatque ludere inpendio 139
et lusus geminare miscendo iterumque et ipsa adulterare adulteria naturae, sicut testudines tinguere, argentum auro confundere ut electra fiant, addere his aera ut Corinthia.

41. Non est satis abstulisse gemmae nomen amethystum, rursum absolutum inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque nomen inprobum simulque luxuria duplex, et cum confecere conchylia, transire melius in Tyrium putant. paenitentia 140
hoc primum debet invenisse artifice mutante quod damnabat. inde ratio nata, votum quoque factum e vitio portentosis ingeniis et gemina demonstrata via luxuriae, ut color alius operiretur alio suavior ita fieri leniorque dictus. quin et terrena miscere coccoque tinctum Tyrio tinguere ut fieret hysginum. Coccum Galatiae rubens granum, ut dicemus [16,32. 22,3] 141
in terrestribus, aut circa Emeritam Lusitaniae in maxuma laude est. verum, ut simul peragantur nobilia pigmenta, anniculo grano languidus sucus, idem a quadrimo evanidus. ita nec recenti vires, neque senescenti. Abunde tractata est ratio qua se virorum iuxta feminarumque forma credit amplissimam fieri.

42. (66.) Concharum generis et pina est. nascitur in 142
limosis subrecta semper nec umquam sine comite, quem pinotheren vocant, alii pinophylacem, id est squilla parva, aliubi cancer dapis adsectator. pandit se pina luminibus orbum corpus intus minutis piscibus praebens. adsultant illi protinus et, ubi licentia audacia crevit, inplent eam. hoc tempus

speculatus index morsu levi significat. illa conprehenso
quidquid inclusit exanimat partemque socio tribuit.
143 (67.) Quo magis miror quosdam existumasse aquati-
libus nullum inesse sensum. novit torpedo vim suam ipsa
non torpens, versaque in limo se occultat piscium qui se-
curi supernatantes obtorpuere conripiens. huius iecori te-
neritas nulla praefertur. nec minor sollertia ranae quae
in mari piscatrix vocatur. eminentia sub oculis cornicula
turbato limo exserit, adsultantibus pisciculis pertrahens, do-
144 nec tam prope accedant ut adsiliat. simili modo squatina
et rhombus abditi pinnas exsertas movent specie vermicu-
lorum, itemque quae vocantur raiae. nam pastinaca latro-
cinatur ex occulto transeuntis radio, quod telum est ei,
figens. argumenta sollertiae huius, quod tardissimi piscium
hi mugilem velocissimum omnium habentes in ventre repe-
riuntur.
145 43. Scolopendrae terrestribus similes, quas centipedes
vocant, hamo devorato omnia interanea evomunt, donec ha-
mum egerant, deinde resorbent. at volpes marinae simili in
periculo glutiunt amplius usque ad infirma liniae quae facile
praerodant. cautius qui glanis vocatur aversos mordet hamos,
nec devorat sed esca spoliat.
44. Grassatur aries ut latro, et nunc grandiorum navium
in salo stantium occultatus umbra si quem nandi voluptas in-
vitet exspectat, nunc elato extra aquam capite piscantium
cymbas speculatur occultusque adnatans mergit.
146 45. (68.) Equidem et his inesse sensum arbitror quae
neque animalium neque fruticum sed tertiam quandam ex
utroque naturam habent, urticis dico et spongeis. Urticae
noctu vagantur noctuque mutant. carnosae frondis his natura,
et carne vescuntur. vis pruritu mordax eademque quae ter-
restris urticae. contrahit ergo se quam maxume rigens ac
praenatante pisciculo frondem suam spargit conplectensque
147 devorat. alias marcentis similis et iactari se passa fluctu
algae vice, contactos piscium attrituque petrae scalpentis
pruritum invadit. eadem noctu pectines et echinos perquirit.
cum admoveri sibi manum sentit, colorem mutat et contrahi-
tur. tacta uredinem mittit, paulumque si fuit intervalli, abs-

conditur. ora ei in radice esse traduntur, excrementa per
summa tenui fistula reddi.
(69.) Spongearum tria genera accepimus: spissum ac 148
praedurum et asperum, tragos id vocatur, spissum et mollius
manos, tenue densumque ex quo penicilli Achillium. nascuntur omnes in petris, aluntur conchis, pisce, limo. intellectum
inesse his adparet, quia, ubi avolsorem sensere, contractae
multo difficilius abstrahuntur. hoc idem fluctu pulsante faciunt. vivere esca manifesto conchae minutae in his reper- 149
tae ostendunt. circa Toronen vesci illis avolsas etiam aiunt
et ex relictis radicibus recrescere. in petris cruoris quoque
inhaeret color, Africis praecipue quae generantur in Syrtibus. Maxumae fiunt manoe sed mollissimae circa Lyciam, in
profundo autem nec ventoso molliores. in Hellesponto asperae, et densae circa Maleam. putrescunt in apricis locis,
ideo optumae in gurgitibus. viventibus idem qui madentibus
nigricans colos. Adhaerent nec parte nec totae. intersunt 150
enim fistulae quaedam inanes quaternae fere aut quinae, per
quas pasci existumantur. sunt et aliae, sed superne concretae. et subesse membrana quaedam radicibus earum intellegitur. Vivere constat longo tempore. Pessumum omnium
genus est earum quae aplysiae vocantur, quia elui non possunt, in quibus magnae sunt fistulae et reliqua densitas
spissa.

46. (70.) Canicularum maxume multitudo circa eas uri- 151
nantis gravi periculo infestat. ipsi ferunt et nubem quandam crassescere super capita animalium planorum piscium
similem, prementem eos arcentemque a reciprocando, et ob
id stilos praeacutos liniis adnexos habere sese, quia nisi perfossae ita non recedant, caliginis et pavoris, ut arbitror, opere.
nubem enim et nebulam,[4] cuius nomine id malum appellant,
inter animalia haut ullam conperit quisquam. Cum caniculis 152
atrox dimicatio. inguina et calcis omnemque candorem corporum adpetunt. salus una in adversas eundi ultroque terrendi. pavet enim hominem aeque ac terret, et sors aequa
in gurgite. ut ad summa aquae ventum est, ibi periculum anceps adempta ratione contra eundi, dum conetur emergere,
et salus omnis in sociis. funem illi religatum ab umeris eius

trahunt. hunc dimicans, ut sit periculi signum, laeva quatit, dextera adprehenso stilo in pugna est. modicus alias tractatus.
153 ut prope carinam ventum est, nisi praeceleri vi repente rapiunt, absumi spectant. ac saepe iam subducti e manibus auferuntur, si non trahentium opem conglobato corpore in pilae modum ipsi adiuvere. protendunt quidem tridentis alii, sed monstro sollertia est navigium subeundi atque ita e tuto proeliandi. omnis ergo cura ad speculandum hoc malum insumitur. 47. certissima est securitas vidisse planos piscis qui numquam sunt ubi maleficae bestiae, qua de causa urinantes sacros appellant eos.

154 (71.) Silicea testa inclusis fatendum est nullum esse sensum, ut ostreis. multis eadem natura quae frutici, ut holothuriis, pulmonibus, stellis. adeoque nihil non gignitur in mari ut cauponarum etiam aestiva animalia pernici molesta saltu aut quae capillus maxume celat exsistant et circumglobata escae saepe extrahantur, quae causa somnum piscium in mari noctibus infestare existumatur. quibusdam vero ipsis innascuntur, quo in numero chalcis accipitur.

155 48. (72.) Nec venena cessant dira, ut in lepore qui in Indico mari etiam tactu pestilens vomitum dissolutionemque stomachi protinus creat, in nostro offa informis colore tantum lepori similis, in Indis et magnitudine et pilo, duriore tantum. nec vivos ibi capitur. Aeque pestiferum animal araneus spinae in dorso aculeo noxius. sed nullum usquam exsecrabilius quam radius super caudam eminens trygonis, quam nostri pastinacam appellant, quincunciali magnitudine. arbores infixus radici necat, arma ut telum perforat vi ferri et veneni malo.

156 49. (73.) Morbos universa genera piscium, ut cetera animalia etiam fera, non accipimus sentire. verum aegrotare singulos manifestum facit aliquorum macies, cum in eodem genere praepingues alii capiantur.

157 50. (74.) Quonam modo generent, desiderium et admiratio hominum differri non patitur. Pisces attritu ventrium coeunt tanta celeritate ut visum fallant, delphini et reliqua cete simili modo et paulo diutius. femina piscis coitus tempore marem sequitur ventrem eius rostro pulsans. sub partu

mares feminas similiter ova vescentes earum. nec satis est
generationi per se coitus, nisi editis ovis interversando mares
vitale adsperserint virus. non omnibus id contingit ovis in
tanta multitudine. alioqui replerentur maria et stagna, cum
singuli uteri innumerabilia concipiant.

51. Piscium ova in mari crescunt, quaedam summa cele- 158
ritate, ut murenarum, quaedam paulo tardius. Plani piscium,
quibus cauda non obest aculeique, et testudines in coitu su-
perveniunt, polypi crine uno feminae naribus adnexo, sae-
piae et lolligines linguis, conponentes inter se bracchia et in
contrarium nantes. ore et pariunt. sed polypi in terram
verso capite coeunt, reliqua mollium tergis ut canes, item
locustae et squillae, cancri ore. Ranae superveniunt, priori- 159
bus pedibus alas feminae mare adprehendente, posterioribus
clunis. pariunt minumas carnis nigras, quas gyrinos vocant,
oculis tantum et cauda insignis, mox pedes figurantur cauda
findente se in posteriores. mirumque semestri vita resolvon-
tur in limum nullo cernente, et rursus vernis aquis renascun-
tur quae fuere, naturae perinde occulta ratione, cum omni-
bus annis id eveniat. Et mituli et pectines sponte naturae in 160
harenosis proveniunt. quae durioris testae sunt, ut murices,
purpurae, salivario lentore, sicut acescente umore culices.
apua spuma maris incalescente, cum admissus est imber.
quae vero siliceo tegmine operiuntur, ut ostrea, putrescente
limo aut spuma circa navigia diutius stantia defixosque palos
et lignum maxume. nuper conpertum in ostreariis umorem
iis fetificum lactis modo effluere. anguillae atterunt se sco-
pulis. ea strigmenta vivescunt, nec alia est eorum procreatio.
Piscium diversa genera non coeunt praeter squatinam et 161
raiam, ex quibus nascitur priore parte raiae similis, et no-
men ex utroque conpositum apud Graecos trahit. Quaedam 162
tempore anni gignuntur, et in umore ut in terra, vere pecti-
nes, limaces, hirundines. eadem tempore evanescunt. pi-
scium lupus et trichias bis anno parit, et saxatiles omnes.
mulli ter, ut chalcis, cyprinus sexies, scorpaenae bis, ac
sargi vere et autumno. ex planis squatina bis, sola autumno,
occasu vergiliarum. plurumi piscium tribus mensibus Aprili,
Maio, Iunio, salpae autumno, sargi, torpedo, squali circa

aequinoctium, molles vere, saepia omnibus mensibus. ova
eius glutino atramenti ad speciem uvae cohaerentia masculus
163 prosequitur adflatu, alias sterilescunt. Polypi hieme coeunt,
pariunt vere ova tortili vibrata pampino, tanta fecunditate
ut multitudinem ovorum occisi non recipiant cavo capitis
quo praegnantes tulere. ea excludunt quinquagesimo die, e
164 quibus multa propter numerum intercidunt. Locustae et re-
liqua tenuioris crustae ponunt ova super ova, atque ita incu-
bant. polypus femina modo in ovis sedet, modo cavernam
cancellato bracchiorum inplexu claudit. saepia in terreno parit
inter harundines aut sicubi enata alga, excludit quinto ac
decumo die. lolligines in alto conserta ova edunt ut saepiae.
purpurae, murices eiusdemque generis vere pariunt. echini
ova pleniluniis habent hieme, et cocleae hiberno tempore
nascuntur.

165 (75.) Torpedo octogenos fetus habens invenitur, eaque
intra se parit ova praemollia, in alium locum uteri transfe-
rens atque ibi excludens. simili modo omnia quae cartilagi-
78 nea appellavimus. ita fit ut sola piscium et animal pariant et
ova concipiant. silurus mas solus omnium edita custodit ova,
saepe et quinquagenis diebus, ne absumantur ab aliis. cete-
rae feminae in triduo excludunt, si mas attigit.

166 (76.) Acus sive belone unus piscium dehiscente propter
multitudinem utero parit. a partu coalescit volnus, quod et
in caecis serpentibus tradunt. Mus marinus in terra scrobe
effosso parit ova et rursus obruit terra, tricesimo die refossa
aperit fetumque in aquam ducit.

52. (77.) Erythini et channae volvas habere traduntur,
qui trochos appellatur a Graecis ipse se inire. Aquatilium
omnium fetus inter initia visu carent.

167 53. (78.) Aevi piscium memorandum nuper exemplum
accepimus. Pausilypum villa est Campaniae haut procul
Neapoli. in ea in Caesaris piscinis a Pollione Vedio con-
iectum piscem sexagesimum post annum exspirasse scribit
Annaeus Seneca, duobus aliis aequalibus eius ex eodem ge-
nere tunc viventibus. quae mentio piscinarum admonet ut
paulo plura dicamus hac de re priusquam digrediamur ab
aquatilibus.

54. (79.) Ostrearum vivaria primus omnium Sergius 168
Orata invenit in Baiano aetate L. Crassi oratoris, ante Marsicum
bellum, nec gulae causa sed avaritiae, magna vectigalia tali
ex ingenio suo percipiens, ut qui primus pensilis invenerit
balineas, ita mangonicatas villas subinde vendendo. is pri-
mus optumum saporem ostreis Lucrinis adiudicavit, quando
eadem aquatilium genera aliubi atque aliubi meliora, sicut 169
lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontis, rhombus Ra-
vennae, murena in Sicilia, elops Rhodi, et alia genera simi-
liter, ne culinarum censura peragatur. Nondum Britannica
serviebant litora, cum Orata Lucrina nobilitabat. postea vi-
sum tanti in extremam Italiam petere Brundisium ostreas, ac
ne lis esset inter duos sapores, nuper excogitatum famem
longae advectionis a Brundisio conpascere in Lucrino.
(80.) Eadem aetate prior Licinius Murena reliquorum pi- 170
scium vivaria invenit, cuius deinde exemplum nobilitas secuta
est Philippi, Hortensi. Lucullus exciso etiam monte iuxta Nea-
polim maiore inpendio quam villam exaedificaverat euripum
et maria admisit, qua de causa Magnus Pompeius Xerxen to-
gatum eum appellabat. quadragiens HS. piscinae a defuncto
illo veniere pisces.
55. (81.) Murenarum vivarium privatim excogitavit ante 171
alios C. Hirrius, qui cenis triumphalibus Caesaris dictatoris sex
milia numero murenarum mutua adpendit. nam permutare qui-
dem pretio noluit aliave merce. huius villam intra quam mo-
dicum quadragiens piscinae vendiderunt. Invasit deinde sin- 172
gulorum piscium amor. apud Baulos in parte Baiana pisci-
nam habuit Hortensius orator, in qua murenam adeo dilexit
ut exanimatam flesse credatur. In eadem villa Antonia Drusi
murenae quam diligebat inauris addidit, cuius propter famam
nonnulli Baulos videre concupiverunt.
56. (82.) Coclearum vivaria instituit Fulvius Lippinus 173
in Tarquiniensi paulo ante civile bellum, quod cum Pompeio
Magno gestum est, distinctis quidem generibus earum, sepa-
ratim ut essent albae quae in Reatino agro nascuntur, sepa-
ratim Illyricae quibus magnitudo praecipua, Africanae quibus
fecunditas, Solitanae quibus nobilitas. quin et saginam ea- 174
rum conmentus est sapa et farre aliisque generibus, ut co-

cleae quoque altiles ganeam inplerent, cuius artis gloria in
eam magnitudinem perducta sit ut octoginta quadrantis caperent
singularum calices. auctor est M. Varro.

175 57. (83.) Piscium genera etiamnum a Theophrasto mira
produntur. circa Babylonis rigua decedentibus fluviis in cavernis
aquas habentibus remanere quosdam, inde exire ad
pabula pinnulis gradientis crebro caudae motu, contraque
venantis refugere in suas cavernas et in iis obversos stare,
capita eorum esse ranae marinae similia, reliquas partis go-
176 bionum, branchias ut ceteris piscibus. Circa Heracleam et
Cromnam et Lycum et multifariam in Ponto unum genus esse
quod extremas fluminum aquas sectetur cavernasque sibi faciat
in terra atque in his vivat, etiam reciprocis amnibus
siccato litore, effodi ergo motu demum corporum vivere eos
177 adprobante. circa Heracleam eandem eodemque Lyco amne
decedente ovis relictis in limo generari piscis qui ad pabula
petenda palpitent exiguis branchiis, quo fieri non indigos
umoris, propter quod et anguillas diutius vivere exemptas
aquis, ova autem in sicco maturari ut testudinum. eadem in
Ponti regione adprehendi glacie piscium maxume gobiones
178 non nisi patinarum calore vitalem motum fatentis. Est in
his quidem, tametsi mirabilis, tamen aliqua ratio. idem tradit
in Paphlagonia effodi piscis gratissimos cibis terrenos
altis scrobibus in his locis ubi nullae restagnent aquae, miratusque
et ipse gigni sine coitu, umoris quidem vim aliquam
inesse quam puteis, ceu vero in ullis reperiantur pisces.
Quidquid est hoc, certe minus admirabilem et vitam talparum
facit vita subterranei animalis, nisi forte vermium terrenorum
et his piscibus natura inest.

179 58. (84.) Verum omnibus his fidem Nili inundatio adfert
omnia excedente miraculo. quippe detegente eo musculi
reperiuntur inchoato opere genitalis aquae terraeque, iam
parte corporis viventes novissima effigie etiamnum terrena.

180 59. (85.) Nec de anthia pisce sileri convenit quae ple-
8, 181 rosque adverto credidisse. Chelidonias insulas diximus
Asiae scopulos inmanis ante promontorium sitas. ibi frequens
hic piscis et celeriter capitur uno genere. parvo navigio et
concolori veste eademque hora per aliquot dies continuos

piscator enavigat certo spatio escamque proicit. quidquid
ex eo mittitur suspecta fraus praedae est, cavensque, quod
timuit, cum id saepe factum est, unus aliquando consuetu-
dine invitatus anthias escam adpetit. notatur hic intentione 181
diligenti ut auctor spei conciliatorque capturae. neque
est difficile, cum per aliquot dies solus accedere audeat.
tandem et aliquos invenit, paulatimque comitatior postremo
greges adducit innumeros, iam vetustissimis quibusque ad-
suetis piscatorem agnoscere et e manu cibum rapere. tum
ille paulum ultra digitos in esca iaculatus hamum singulos in-
volat verius quam capit, ab umbra navis brevi conatu ra-
piens ita ne ceteri sentiant, alio intus excipiente centonibus
raptum, ne palpitatio ulla aut sonus ceteros abigat. conci- 182
liatorem nosse ad hoc prodest, ne capiatur, fugituro in reli-
quom grege. ferunt discordem socium duci insidiatum pul-
chre noto cepisse malefica voluntate agnitum in macello a
socio cuius iniuria erat et damni formulam editam condemna-
tumque addit Mutianus aestumata lite. Iidem anthiae, cum unum
hamo teneri viderint, spinis quas in dorso serratas habent
liniam secare traduntur eo qui teneatur extendente ut praecidi
possit. at inter sargos ipse qui tenetur ad scopulos liniam terit.

60. (86.) Praeter haec claros sapientia auctores video 183
mirari stellam in mari. ea figura est, parva admodum caro
intus, extra duriore callo. huic tam igneum fervorem esse
tradunt ut omnia in mari contacta adurat, omnem cibum sta-
tim peragat. quibus sit hoc cognitum, experimentis haut fa-
cile dixerim, multoque memorabilius dixerim id cuius expe-
riendi cotidie occasio est.

61. (87.) Concharum e genere sunt dactyli ab humano- 184
rum unguium similitudine appellati. his natura in tenebris
remoto lumine alio fulgere claro, et quanto magis umorem
habeant lucere in ore mandentium, lucere in manibus atque
etiam in solo ac veste decidentibus guttis, ut procul du-
bio pateat suci illam naturam esse quam miraremur etiam in
corpore.

62. (88.) Sunt et inimicitiarum atque concordiae mira- 185
cula. Mugil et lupus mutuo odio flagrant, conger et murena
caudam inter se praerodentes. polypum in tantum locusta

pavet ut iuxta viso omnino moriatur. locustam conger,
rursus polypum congri lacerant. Nigidius auctor est praero-
dere caudam mugili lupum, eosdemque statis mensibus con-
cordis esse. omnis autem vivere quibus caudae sic ampu-
186 tentur. At e contrario amicitiae exempla sunt praeter illos de
142 quorum diximus societate balaena et musculus, quando prae-
gravi superciliorum pondere obrutis eius oculis infestantia
magnitudinem vada praenatans demonstrat oculorumque vice
fungitur. Hinc volucrum naturae dicentur.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER X.

1 Cap. 1. (Sect. 1.) Sequitur natura avium, quarum gran-
dissimi et paene bestiarum generis struthocameli Africi vel
Aethiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeri-
tatem vincunt, ad hoc demum datis pinnis ut currentem adiu-
vent. cetero non sunt volucres, nec a terra tolluntur. ungulae
iis cervinis similes, quibus dimicant, bisulcae et conprehen-
dendis lapidibus utiles, quos in fuga contra sequentis ingerunt
2 pedibus. concoquendi sine delectu devorata mira natura,
sed non minus stoliditas in tanta reliqui corporis altitudine,
cum colla frutice occultaverint, latere se existumantium.
praemia ex iis ova propter amplitudinem pro quibusdam ha-
bita vasis conosque bellicos et galeas adornantes pinnae.
3 2. (2.) Aethiopes atque Indi discolores maxume et inenar-
rabilis ferunt avis et ante omnis nobilem Arabia phoenicem,
haut scio an fabulose, unum in toto orbe nec visum magno
opere. aquilae narratur magnitudine, auri fulgore circa colla,
cetero purpureus, caeruleam roseis caudam pinnis distinguen-
tibus, cristis faucis, caputque plumeo apice honestante.
4 Primus atque diligentissime togatorum de eo prodidit Mami-

lius senator ille maxumis nobilis doctrinis doctore nullo: ne-
minem exstitisse qui viderit vescentem, sacrum in Arabia
Soli esse, vivere annis DXL, senescentem casia turisque sur-
culis construere nidum, replere odoribus et superemori. ex
ossibus deinde et medullis eius nasci primo ceu vermiculum,
inde fieri pullum, principioque iusta funera priori reddere et
totum deferre nidum prope Panchaiam in Solis urbem et in
ara ibi deponere. Cum huius alitis vita magni conversionem 5
anni fieri prodit idem Mamilius, iterumque significationes tem-
pestatum et siderum easdem reverti, hoc autem circa meri-
diem incipere quo die signum arietis sol intraverit, et fuisse
eius conversionis annum prodente se P. Licinio Cn. Cornelio
consulibus ducentesimum quintum decumum. Cornelius Va-
lerianus phoenicem devolavisse in Aegyptum tradit Q. Plau-
tio Sex. Papinio consulibus. adlatus est et in urbem Claudi
principis censura, anno urbis DCCC., et in comitio propositus,
quod actis testatum est, sed quem falsum esse nemo dubitaret.

3. (3.) Ex his quas novimus aquilae maxumus honos, 6
maxuma et vis. sex earum genera: melanaetos a Graecis
dicta eademque valeria, minuma magnitudine, viribus prae-
cipua, colore nigricans. sola aquilarum fetus suos alit, ce-
terae, ut dicemus, fugant. sola sine clangore, sine murmura- 13
tione. conversatur autem in montibus. secundi generis pygar- 7
gus in oppidis mansitat et in campis, albicante cauda. tertii
morphnos, quam Homerus et percnum vocat, aliqui et plan-
gum et anatariam, secunda magnitudine et vi. huic vita circa
lacus. Phemonoe Apollinis dicta filia dentis ei esse prodi-
dit mutae alias carentique lingua. eandem aquilarum niger-
rimam, prominentiore cauda. consentit et Boeus. ingenium
est ei testudines raptas frangere e sublimi iaciendo, quae
sors interemit poetam Aeschylum praedictam fatis, ut ferunt,
eius diei ruinam secura caeli fide caventem. item quarti ge- 8
neris est percnopterus, eadem oripelargus, volturina specie,
alis minumis, reliqua magnitudine antecellens, sed inbellis et
degener, ut quam verberet corvos. eadem ieiunae semper
aviditatis et querulae murmurationis. sola aquilarum exa-
nima fert corpora, ceterae, cum occidere, considunt. haec
facit ut quintum genus γνήσιον vocetur velut verum solum-

que incorruptae originis, media magnitudine, colore subru-
tilo, rarum conspectu. superest haliaetus clarissima oculo-
rum acie, librans ex alto sese visoque in mari pisce praeceps
9 in eum ruens et discussis pectore aquis rapiens. Illa quam
tertiam fecimus aquaticas avis circa stagna adpetit mergen-
tis se subinde, donec sopitas lassatasque rapiat. spectanda
dimicatio, ave ad perfugia litorum tendente, maxume si con-
densa harundo sit, aquila inde ictu abigente alae et, cum ad-
petat, in lacus cadente umbramque suam nanti. sub aqua a
litore ostendente, rursus ave in diverso et ubi minume se
credat exspectari emergente. haec causa gregatim avibus na-
tandi, quia plures simul non infestantur respersu pinnarum
hostem obcaecantes. saepe et aquilae ipsae non tolerantes
10 pondus adprehensum una merguntur. Haliaetus tantum in-
plumis etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit adver-
sos intueri solis radios et, si coniventem humectantemque
animadvertit, praecipitat e nido velut adulterinum atque dege-
11 perem. illum cuius acies firma contra stetit educat. haliaeti
suum genus non habent, sed ex diverso aquilarum coitu na-
scuntur. id quidem quod ex iis natum est in ossifragis genus
habet e quibus voltures minores progenerantur, et ex iis
magni qui omnino non generant. Quidam adiciunt genus aquilae
quam barbatam vocant, Tusci vero ossifragam.
12 (4.) Tribus primis et quinto aquilarum generi inaedifica-
tur nido lapis aetites, quem aliqui dixere gagiten, ad multa
remedia utilis, nihil igne deperdens. est autem lapis iste
nraegnans intus alio, cum quatias, velut in utero sonante, sed
13 vis illa medica non nisi nido direptis. Nidificant in petris et
arboribus, pariunt et ova terna, excludunt pullos binos, visi
sunt et tres aliquando. alterum expellunt taedio nutriendi. —
quippe eo tempore ipsis cibum negavit natura prospiciens
ne omnium ferarum fetus raperentur. ungues quoque earum
invertuntur diebus iis, albescunt inedia pinnae, ut merito par-
tus suos oderint. — sed eiectos ab his cognatum genus os-
14 sifragi excipiunt et educant cum suis. verum adultos quoque
persequitur parens et longe fugat, aemulos scilicet rapinae.
et alioquin unum par aquilarum magno ad populandum tractu,
ut satietur, indiget. determinant ergo spatia, et in proxumo

praedantur. rapta non protinus ferunt, sed primo deponunt,
expertaeque pondus tunc demum abeunt. oppetunt non se- 15
nio nec aegritudine sed fame, in tantum superiore adcrescente
rostro ut aduncitas aperiri non queat. a meridiano autem
tempore operantur et volant, prioribus horis diei, donec in-
pleantur hominum conventu fora, ignavae sedent. Aquilarum
pinnae mixtas reliquarum alitum pinnas devorant. negant
umquam solam hanc alitem fulmine exanimatam. ideo armi-
geram Iovis consuetudo iudicavit.

4. (5.) Romanis eam legionibus C. Marius in secundo 16
consulatu suo proprie dicavit. erat et antea prima cum quat-
tuor aliis. lupi, minotauri, equi aprique singulos ordines an-
teibant. paucis ante annis sola in aciem portari coepta erat,
reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdica-
vit. ex eo notatum non fere legionis umquam hiberna esse
castra ubi aquilarum non sit iugum. Primo et secundo ge- 17
neri non minorum tantum quadripedum rapina sed etiam cum
cervis proelia. multum pulverem volutatu collectum insi-
dens cornibus excutit in oculos, pinnis verberans, donec
praecipitet in rupis. nec unus hostis illi satis est. acrior
cum dracone pugna multoque magis anceps, etiamsi in
aere. ova hic consectatur aquilae aviditate malefica, at illa ob
hoc rapit ubicumque visum. ille multiplici nexu alas ligat
ita se inplicans ut simul decidat saepe.

5. (6.) Celebris apud Seston urbem aquilae gloria educ- 18
tam a virgine retulisse gratiam avis primo, mox deinde ve-
natus adgerentem. defuncta postremo in rogum accensum
eius iniecisse sese et simul conflagrasse. quam ob causam
incolae quod vocant heroum in eo loco fecere appellatum
Iovis et virginis, quoniam illi deo ales adscribitur.

6. (7.) Volturum praevalent nigri. nidos nemo attingit. 19
ideo et fuere qui putarent illos ex adverso orbe advolare.
falso. nidificant in excelsissimis rupibus. fetus quidem saepe
cernuntur, fere bini. Umbricius haruspicum in nostro aevo
peritissimus parere tradit ova tredecim, uno ex iis reliqua
ova nidumque lustrare, mox abicere. triduo autem antea vo-
lare eos ubi cadavera futura sunt.

7. (8.) Sanqualem avem atque inmusulum augures Ro- 20

mani magna in quaestione habent. inmusulum aliqui volturis pullum arbitrantur esse et sanqualem ossifragae. Massurius sanqualem ossifragum esse dicit, inmusulum autem pullum aquilae, priusquam albicet cauda. quidam post Mutium augurem visos non esse Romae confirmavere, ego, quod veri similius, in desidia rerum omnium arbitror non agnitos.

21 8. (9.) Accipitrum genera sedecim invenimus. ex iis aegithum claudum altero pede prosperrimi auguri nuptialibus negotiis et pecuariae rei. triorchem a numero testium, cui principatum in auguriis Phemonoe dedit. buteonem hunc appellant Romani, familiam etiam ex eo cognominatam, cum prospero auspicio in ducis navi sedisset. epileum Graeci vocant qui solus omni tempore adparet, ceteri hieme abeunt.

22 Distinctio generum ex aviditate. alii non nisi ex terra rapiunt avem, alii non nisi circa arbores volitantem, alii sedentem in sublimi, aliqui volantem in aperto. itaque et columbae novere ex iis pericula, visoque considunt vel subvolant, contra naturam eius auxiliantes sibi. In insula Africae Cerne in oceano accipitres totius Masaesyliae humi fetificant, nec alibi nascuntur illis adsueti gentibus.

23 (10.) In Thraciae parte super Amphipolim homines et accipitres societate quadam aucupantur. hi ex silvis et harundinetis excitant avis, illi supervolantis deprimunt. rursus captas aucupes dividunt cum iis. traditum est missas in sublime sibi excipere eos, et cum sit tempus capturae, clangore ac volatus genere invitare ad occasionem. simile quiddam lupi ad Maeotim paludem faciunt. nam nisi partem a piscantibus suam accepere, expansa eorum retia lacerant.

24 Accipitres avium non edunt corda. Nocturnus accipiter cybindis vocatur, rarus etiam in silvis, interdiu minus cernens. bellum internecivum gerit cum aquila, cohaerentesque saepe prenduntur.

25 9. (11.) Coccyx videtur ex accipitre fieri, tempore anni figuram mutans, quoniam tunc non adparent reliqui nisi perquam paucis diebus. ipse quoque modico tempore aestatis visus non cernitur[1] postea. est autem neque aduncis unguibus solus accipitrum, nec capite similis illis, neque alio quam colore, ac rictu columbi potius. quin et absumitur ab acci-

pitre, si quando una adparuere, sola omnium avis a suo ge-
nere interempta. mutat autem et vocem, procedit vere, oc- 26
cultatur caniculae ortu semperque parit in alienis nidis, ma-
xume palumbium, maiore ex parte singula ova, quod nulla
alia avis, raro bina. causa subiciendi pullos putatur, quod
sciat se invisam cunctis avibus. nam minuta quoque infestant.
ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, ni fefellerit,
quare nullum facit nidum, alioqui trepidum animal. educat 27
ergo subditum adulterato feta nido. ille avidus ex natura
praeripit cibos reliquis pullis, itaque pinguescit et nitidus in
se nutricem convertit. illa gaudet eius specie miraturque sese
ipsam quod talem pepererit. suos conparatione eius damnat
ut alienos, absumique etiam se inspectante patitur, donec
conripiat ipsam quoque iam volandi potens. nulla tunc avium
suavitate carnis conparatur illi.

10. (12.) Milvi ex eodem accipitrum genere magnitu- 28
dine differunt. notatum in his rapacissimam et famelicam
semper alitem nihil esculenti rapere umquam ex funerum fer-
culis, nec Olympiae ex ara, ac ne ferentium quidem mani-
bus nisi lugubri municipiorum inmolantium ostento. iidem vi-
dentur artem gubernandi docuisse caudae flexibus, in caelo
monstrante natura quod opus esset in profundo. milvi et ipsi
hibernis mensibus latent, non tamen ante hirundinem abeun-
tes. traduntur autem et a solstitio adfici podagra.

11. (13.) Volucrum prima distinctio pedibus maxume 29
constat. aut enim aduncos unguis habent aut digitos, aut
palmipedum in genere sunt ut anseres et aquaticae fere aves.
aduncos unguis habentia carne tantum vescuntur ex parte
magna. 12. (14.) cornices et alio pabulo, ut quae duritiem 30
nucis rostro repugnantem volantes in altum in saxa tegulasve
iaciant iterum ac saepius, donec quassatam perfringere
queant. ipsa ales est inauspicatae garrulitatis, a quibusdam
tamen laudata. ab arcturi sidere ad hirundinum adventum
notatur eam in Minervae lucis templisque raro, alicubi
omnino non adspici, sicut Athenis. praeterea sola haec
etiam volantis pullos aliquamdiu pascit, inauspicatissima fetus
tempore, hoc est post solstitium.

(15.) Ceterae omnes ex eodem genere pellunt nidis pul- 31

los ac volare cogunt, sicut et corvi, qui et ipsi non carne tantum aluntur sed robustos quoque fetus suos fugant longius. itaque parvis in vicis non plus bina coniugia sunt, circa Crannonem quidem Thessaliae singula perpetuo. genitores
32 suboli loco cedunt. Diversa in hac et supradicta alite quaedam. corvi ante solstitium generant, iidem aegrescunt sexagenis diebus, siti maxume, antequam fici coquantur autumno. cornix ab eo tempore corripitur morbo. Corvi pariunt cum plurumum quinos. ore eos parere aut coire volgus arbitratur, ideoque gravidas, si ederint corvinum ovom, per os partum reddere, atque in totum difficulter parere, si tecto inferantur. Aristoteles negat, non, Hercule, magis quam in Aegypto ibim, sed illam exosculationem quae saepe cernitur
33 qualem in columbis esse. Corvi in auspiciis soli videntur intellectum habere significationum suarum. nam cum Medi hospites occisi sunt, omnes e Peloponneso et Attica regione volaverunt. pessuma eorum significatio, cum glutiunt vocem velut strangulati.

34 (16.) Uncos unguis et nocturnae aves habent, ut noctuae, bubo, ululae. omnium horum hebetes interdiu oculi. bubo funebris et maxume abominatus publicis praecipue auspiciis deserta incolit, nec tantum desolata sed dira etiam et inaccessa, noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis sed gemitu.
35 itaque in urbibus aut omnino in luce visus dirum ostentum est. privatorum domibus insidentem plurumum scio non fuisse feralem. volat numquam quo libuit, sed transversus aufertur. Capitoli cellam ipsam intravit Sex. Palpelio Histro L. Pedanio coss., propter quod nonis Martiis urbs lustrata est eo anno.

36 13. (17.) Inauspicata est et incendiaria avis, quam propter saepenumero lustratam urbem in annalibus invenimus, sicut L. Cassio C. Mario coss., quo anno et bubone viso lustrata est. Quae sit avis ea nec reperitur nec traditur. quidam ita interpretantur, incendiariam esse quaecumque adparuerit carbonem ferens ex aris vel altaribus. alii spinturnicem eam vocant, sed haec ipsa quae esset inter avis qui
37 se scire diceret non inveni. 14. Cliviam quoque avem ab antiquis nominatam animadverto ignorari. quidam clamatoriam

dicunt, Labeo prohibitoriam. et apud Nigidium subis appellatur avis quae aquilarum ova frangat. 15. Sunt praeterea conplura genera depicta in Etrusca disciplina sed ulli non visa, quae nunc defecisse mirum est, cum abundent etiam quae gula humana populatur.

16. (18.) Externorum de auguriis peritissime scripsisse 38
Hylas nomine putatur. is tradit noctuam, bubonem, picum arbores cavantem, trygonam, cornicem a cauda de ovo exire, quoniam pondere capitum perversa ova posteriorem partem corporum fovendam matri adplicent.

17. (19.) Noctuarum contra avis sollers dimicatio. ma- 39
iore circumdatae multitudine resupinae pedibus repugnant, collectaeque in artum rostro et unguibus totae teguntur. auxiliatur accipiter collegio quodam naturae bellumque partitur. noctuas sexagenis diebus hiemis cubare et novem voces habere tradit Nigidius.

18. (20.) Sunt et parvae aves uncorum unguium, ut 40
pici Martio cognomine insignes et in auspiciis magni. quo in genere arborum cavatores scandentes in subreptum felium modo, illi vero et supini percussi corticis sono pabulum subesse intellegunt. pullos in cavis educant avium soli. adactos cavernis eorum a pastore cuneos admota quadam ab his herba elabi creditur vulgo. Trebius auctor est clavom cuneumve adactum quanta libeat vi arbori in qua nidum habeat statim exsilire cum crepitu arboris, cum insederit clavo aut cuneo. Ipsi principales Latio sunt in auguriis a rege qui nomen huic 41
avi dedit. unum eorum praescitum transire non queo. In capite praetoris urbani Aeli Tuberonis in foro iura pro tribunali reddentis sedit ita placide ut manu prehenderetur. respondere vates exitium imperio portendi, si dimitteretur, at si exanimaretur, praetori. et ille avem protinus concerpsit, nec multo post inplevit prodigium.

(21.) Vescuntur et glande in hoc genere pomisque mul- 42
tae, sed quae carne tantum non vivont, excepto milvo, quod ipsum in auguriis dirum est. 19. Uncos unguis habentes omnino non congregantur, et sibi quaeque praedantur. sunt autem omnes fere altivolae praeter nocturnas, et magis maiores. omnibus alae grandes, corpus exiguum. ambulant

difficulter. in petris raro consistunt curvatura unguium prohibente.

43 (22.) Nunc de secundo genere dicamus, quod in duas dividitur species, oscines et alites. illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. 20. itaque praecedent et ordine, omnisque reliquas in his pavonum genus cum forma tum intellectu eius et gloria. gemmantis laudatus expandit colores adverso maxume sole, quia sic fulgentius radiant. simul umbrae quosdam repercussus ceteris, qui et in opaco clarius micant, conchata quaerit cauda, omnisque in acervom
44 contrahit pinnarum quos spectari gaudet oculos. idem cauda annuis vicibus amissa cum foliis arborum, donec renascatur iterum cum flore, pudibundus ac maerens quaerit latebram. vivit annis XXV. colores fundere incipit in trimatu. ab auctoribus non gloriosum tantum animal hoc traditur, sed et malevolum, sicut anser verecundum, quoniam has quoque quidam addiderunt notas in his, haut probatas mihi.

45 (23.) Pavonem cibi gratia Romae primus occidit orator Hortensius aditiali cena sacerdoti. saginare primus instituit circa novissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, exque eo quaestu reditus sestertium sexagena milia habuit.

46 21. (24.) Proxume gloriam sentiunt et hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit. norunt sidera, et ternas distingunt horas interdiu cantu. cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremque revocant, nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nun-
47 tiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo exercent. dimicatione paritur hoc inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intellegentes, nec finis saepe conmorientibus. quod si palma contingit, statim in victoria canunt seque ipsi principes testantur. victus occultatur silens aegreque servitium patitur. et plebs tamen aeque superba graditur ardua cervice, cristis celsa, caelumque sola volucrum adspicit crebra, in sublime caudam quoque falcatam erigens. itaque ter-
48 rori sunt etiam leonibus ferarum generosissimis. Iam ex his quidam ad bella tantum et proelia adsidua nascuntur, quibus

etiam patrias nobilitarunt, Rhodum aut Tanagram, — secun-
dus est honos habitus Melicis et Chalcidicis, — ut plane dignae
aliti tantum honoris praebeat Romana purpura. Horum sunt 49
tripudia solistima, hi magistratus nostros cotidie regunt do-
musque ipsis suas claudunt aut reserant. hi fascis Romanos
inpellunt aut retinent, iubent acies aut prohibent, victoriarum
omnium toto orbe partarum auspices. hi maxume terrarum
imperio imperant, extis etiam fibrisque haut aliter quam
opimae victoriae dis grati. habent ostenta et praeposteri eo-
rum vespertinique cantus. namque totis noctibus canendo
Boeotiis nobilem illam adversus Lacedaemonios praesagivere
victoriam, ita coniecta interpretatione, quoniam victa ales illa
non caneret.

(25.) Desinunt canere castrati, quod duobus fit modis: 50
lumbis adustis candente ferro aut imis cruribus, mox ulcere
oblito figlina creta. facilius ita pinguescunt. Pergami omnibus
annis spectaculum gallorum publice editur ceu gladiatorum.
Invenitur in annalibus in agro Ariminensi M. Lepido Q. Ca-
tulo coss. in villa Galeri locutum gallinaceum, semel, quod
equidem sciam.

22. (26.) Et anseri vigil cura Capitolio testata defenso, 51
per id tempus canum silentio proditis rebus, quam ob cau-
sam cibaria anserum censores in primis locant. quin et fama
amoris Aegii dilecta forma pueri nomine Oleni et Glauces
Ptolemaeo regi cithara canentis quam eodem tempore et aries
amasse proditur. potest et sapientiae videri intellectus his
esse. ita comes perpetuo adhaesisse Lacydi philosopho dici-
tur, nusquam ab eo, non in publico, non in balineis, non
noctu, non interdiu digressus.

(27.) Nostri sapientiores qui eos iecoris bonitate novere. 52
fartilibus in magnam amplitudinem crescit, exemptum quoque
lacte mulso augetur. nec sine causa in quaestione est quis tan-
tum bonum invenerit, Scipione Metellus vir consularis an M.
Seius eadem aetate eques Romanus. sed, quod constat, Mes-
salinus Cotta, Messalae oratoris filius, palmas pedum ex his
sorbere atque patinis cum gallinaceorum cristis condire re-
perit. tribuetur enim a me culinis cuiusque palma cum fide.
Mirum in hac alite a Morinis usque Romam pedibus venire. 53

fessi proferuntur ad primos, ita ceteri stipatione naturali pro-
pellunt eos. Candidorum alterum vectigal in pluma. vellun-
tur quibusdam locis bis anno. rursus plumigeri vestiuntur.
mollior, quae corpori proxuma, et e Germania laudatissima.
54 candidi ibi, verum minores, gantae vocantur. pretium plumae
eorum in libras denarii quini. et inde crimina plerumque
auxilium praefectis a vigili statione ad haec aucupia dimissis
cohortibus totis. eoque deliciae processere ut sine hoc in-
strumento durare iam ne virorum quidem cervices possint.
55 (28.) Aliud reperit Syriae pars quae Commagene voca-
tur, adipem eorum in vase aereo cum cinnamo nive multa ob-
rutum ac rigore gelido maceratum ad usum praeclari medi-
caminis quod ab gente dicitur Commagenum.
56 (29.) Anserini generis sunt chenalopeces et quibus lau-
tiores epulas non novit Britannia, chenerotes fere ansere
minores. Decet tetraonas suus nitor absolutaque nigritia,
in superciliis cocci rubor. alterum eorum genus volturum
magnitudinem excedit, quorum et colorem reddit. nec ulla
ales excepto struthocamelo maius corpore inplens pondus,
in tantum aucta ut in terra quoque inmobilis prehendatur.
gignunt eos Alpes et septentrionalis regio. in aviariis sapo-
57 rem perdunt. moriuntur contumacia spiritu revocato. Pro-
xumae eis sunt quas Hispania avis tardas appellat, Graecia
ὠτίδας, damnatas in cibis. emissa enim ossibus medulla
odoris taedium extemplo sequitur.
58 23. (30.) Inducias habet gens Pygmaea abscessu gruum,
7,26 ut diximus, cum iis dimicantium. inmensus est tractus quo
veniunt, si quis reputet, a mari Eoo. quando proficiscantur
consentiunt, volant ad prospiciendum alte, ducem quem se-
quantur eligunt, in extremo agmine per vicis qui adclament
59 dispositos habent et qui gregem voce contineant. excubias
habent nocturnis temporibus lapillum pede sustinentis, qui
laxatus somno et decidens indiligentiam coarguat. ceterae
dormiunt capite subter alam condito alternis pedibus insi-
stentes. dux erecto providet collo ac praedicit. eaedem man-
suefactae lasciviunt, gyrosque quosdam indecoro cursu vel
60 singulae peragunt. certum est Pontum transvolaturas pri-
mum omnium angustias petere inter duo promontoria Criu-

metopon et Carambin, mox saburra stabiliri. cum medium transierint, abici lapillos e pedibus, cum attigerint continentem, et e gutture harenam. Cornelius Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, cum scriberet turdos paulo ante coeptos saginari, addidit ciconias magis placere quam grues, cum haec nunc ales inter primas expetatur, illam nemo velit attigisse.

(31.) Ciconiae quonam e loco veniant aut quo se refe- 61
rant inconpertum adhuc est. e longinquo venire non dubium eodem quo grues modo, illas hiemis, has aestatis advenas. abiturae congregantur in loco certo, comitataeque sic ut nulla sui generis relinquatur nisi captiva et serva ceu lege praedicta die recedunt. nemo vidit agmen discedentium, cum discessurum adpareat, nec venire sed venisse cernimus. utrumque nocturnis fit temporibus, et quamvis ultra citrave pervolent, numquam tamen advenisse usquam nisi noctu existumantur. Pythonos comen vocant in Asia patentibus campis ubi 62
congregatae inter se conmurmurant, eamque quae novissima advenit lacerant atque ita abeunt. notatum post idus Augustas non temere visas ibi. sunt qui ciconiis non inesse linguam confirment. honos iis serpentium exitio tantus ut in Thessalia capital fuerit occidisse eademque legibus poena quae in homicidam.

(32.) Simili anseres quoque et olores ratione conmeant, 63
sed horum volatus cernitur. Liburnicarum more rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aera quam si recta fronte inpellerent, tergo sensim dilatante se cuneo porrigitur agmen, largeque inpellenti praebetur aurae. colla inponunt praecedentibus, fessos duces ad terga recipiunt. Ciconiae nidos eosdem repetunt, genetricum senectam invicem educant. Olorum morte narratur flebilis cantus, falso, ut arbitror aliquot experimentis. iidem mutua carne vescuntur inter se.

(33.) Verum haec conmeantium per maria terrasque per- 64
egrinatio non patitur differri minores quoque quibus est natura similis, utcumque supra dictas magnitudo et vires corporum invitare videri possint. Coturnices ante etiam semper 65
adveniunt quam grues, parva avis et, cum ad nos venit, terrestris potius quam sublimis. advolant et hae simili modo,

non sine periculo navigantium, cum adpropinquavere terris.
quippe velis saepe incidunt, et hoc semper noctu, mergunt-
66 que navigia. iter est his per hospitia certa. austro non vo-
lant, umido scilicet et graviore vento. aura tamen vehi vo-
lunt propter pondus corporum virisque parvas. hinc volan-
tium illa conquestio labore expressa. aquilone ergo maxume
volant ortygometra duce. primam earum terrae adpropin-
quantem accipiter rapit. semper hinc remeantes comitatum
sollicitant, abeuntque una persuasae glottis et otus et cychra-
67 mus. glottis praelongam exserit linguam, unde ei nomen.
hanc initio blandita peregrinatione avide profectam paeniten-
tia in volatu cum labore scilicet subit, reverti incomitatam piget
et sequi, nec umquam plus uno die pergit, in proxumo ho-
spitio deserit. verum invenitur alia antecedente anno re-
68 licta simili modo in singulos dies. cychramus perseverantior
festinat etiam pervenire ad expetitas sibi terras. itaque
noctu is eas excitat admonetque itineris. otus bubone minor
est, noctuis maior, auribus plumeis eminentibus, unde et no-
men illi — quidam Latine axionem vocant — imitatrix alias
avis ac parasita et quodam genere saltatrix. capitur haut
difficulter ut noctuae, intentam in aliquem circumeunte alio.
69 Quod si ventus agmen adverso flatu coepit inhibere, pon-
dusculis lapidum adprehensis aut gutture harena repleto
stabilitae volant. Coturnicibus veneni semen gratissimus ci-
bus, quam ob causam eas damnavere mensae, simulque co-
mitialem propter morbum despui suetum, quem solae ani-
malium sentiunt praeter hominem.

70 24. (34.) Abeunt et hirundines hibernis mensibus, sola
carne vescens avis ex iis quae aduncos unguis non habent.
sed in vicina abeunt apricos secutae montium recessus, in-
ventaeque iam sunt ibi nudae atque deplumes. Thebarum
tecta subire negantur, quoniam urbs illa saepius capta sit, nec
71 Bizyes in Threcia propter scelera Terei. Caecina Volater-
ranus equestris ordinis quadrigarum dominus conprehensas
in urbem secum auferens victoriae nuntias amicis mittebat
in eundem nidum remeantis inlito victoriae colore. Tradit
et Fabius Pictor in annalibus suis, cum obsideretur praesi-
dium Romanum a Ligustinis hirundinem a pullis ad se adla-

tam, ut lino ad pedem eius adligato nodis significaret quoto die adveniente auxilio eruptio fieri deberet.

(35.) Abeunt et merulae turdique et sturni simili modo 72
in vicina. sed hi plumam non amittunt, nec occultantur, visi saepe ibi quo hibernum pabulum petunt. itaque in Germania hieme maxume turdi cernuntur. verius turtur occultatur, pinnasque amittit. abeunt et palumbes. quonam et in iis incertum. Sturnorum generi proprium catervatim volare et quo- 73
dam pilae orbe circumagi omnibus in medium agmen tendentibus. volucrum soli hirundini flexuosi volatus velox celeritas, quibus ex causis neque rapinae ceterarum alitum obnoxia est. ea demum sola avium nonnisi in volatu pascitur.

25. (36.) Temporum magna differentia avibus: perennes, ut columbae, semestres, ut hirundines, trimestres, ut turdi, turtures et quae, cum fetum eduxere, abeunt, ut galguli, upupae.

26. (37.) Auctores sunt omnibus annis advolare Ilium 74
ex Aethiopia avis et confligere ad Memnonis tumulum, quas ob id Memnonidas vocant. hoc idem quinto quoque anno facere eas in Aethiopia circa regiam Memnonis exploratum sibi Cremutius tradit.

(38.) Simili modo pugnant Meleagrides in Boeotia. Africae hoc est gallinarum genus gibberum, variis sparsum plumis. quae novissimae sunt peregrinarum avium in mensas receptae propter ingratum virus. verum Meleagri tumulus nobilis eas fecit.

27. (39.) Seleucides aves vocantur quarum adventum ab 75
Iove precibus inpetrant Cadmi montis incolae fruges eorum locustis vastantibus. nec unde veniant quove abeant conpertum, numquam conspectis nisi cum praesidio earum indigetur.

28. (40.) Invocant et Aegyptii ibis suas contra serpentium adventum, et Elei Myiagron deum muscarum multitudine pestilentiam adferente, quae protinus intereunt qua litatum est ei deo.

29. (41.) Sed in secessu avium et noctuae paucis diebus 76
latere traduntur, quarum genus in Creta insula non est. etiam, si qua invecta sit, emori. nam haec quoque mira naturae differentia. alia aliis locis negat, tamquam genera frugum

fruticumve sic et animalium. non nasci tralaticium, invecta
emori mirum. quod illud est unius generis saluti adversum,
quaeve ista naturae invidia, aut qui terrarum dicti avibus ter-
77 mini? Rhodos aquilam non habet. Transpadana Italia iuxta
Alpis Larium lacum appellat amoenum arbusto agro ad quem
ciconiae non permeant, sicuti nec octavom citra lapidem ab
eo. inmensa alioqui finitimo Insubrium tractu examina gra-
culorum monedularum cui soli avi furacitas argenti aurique
praecipue mira est. picus Martius in Tarentino agro negatur
78 esse. nuper et adhuc tamen rara ab Appennino ad urbem
versus cerni coepere picarum genera quae longa insignes
cauda variae appellantur. proprium his calvescere omnibus
annis, cum serantur rapa. perdices non transvolant Boeotiae
finis in Attica, nec ulla avis in Ponto insula qua sepultus est
Achilles sacratam ei aedem. in Fidenate agro iuxta urbem
ciconiae nec pullos nec nidum faciunt. at in agrum Vola-
79 terranum palumbium vis e mari quotannis advolat. Romae in
aedem Herculis in foro Boario nec muscae nec canes intrant.
multa praeterea similia, quae prudens subinde omitto in sin-
gulis generibus, fastidio parcens, quippe cum Theophrastus
tradat invecticias esse in Asia columbas et pavones et cor-
vos et in Cyrenaica vocalis ranas.

80 (42.) Alia admiratio circa oscines. fere mutant colorem
vocemque tempore anni, ac repente fiunt aliae, quod in gran-
diore alitum genere grues tantum. hae enim senectute ni-
grescunt. merula ex nigra rufescit, canit aestate, hieme bal-
butit, circa solstitium muta. rostrum quoque anniculis in ebur
transfiguratur, dumtaxat maribus. turdis color aestate circa
cervicem varius, hieme concolor.

81 (43.) Lusciniis diebus ac noctibus continuis quindecim
garrulus sine intermissu cantus densante se frondium germine,
non in novissimum digna miratu ave. primum tanta vox tam
parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus. deinde in una
perfecta musica scientia modulatus editur sonus, et nunc
continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc
82 distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur revocato,
infuscatur ex inopinato, interdum et secum ipse murmurat,
plenus, gravis, acutus, creber, extentus. ubi visum est, vi-

brans, summus, medius, imus. breviterque omnja tam par-
vulis in faucibus quae exquisitis tibiarum tormentis ars homi-
num excogitavit, non sit ut dubium hanc suavitatem prae-
monstratam efficaci auspicio, cum in ore Stesichori cecinit
infantis. ac ne quis dubitet artis esse, plures singulis sunt
cantus, nec iidem omnibus, sed sui cuique. certant inter se, 83
palamque animosa contentio est. victa morte finit saepe vi-
tam spiritu prius deficiente quam cantu. meditantur aliae
iuveniores versusque quos imitentur accipiunt. audit disci-
pula intentione magna et reddit vicibusque reticent. intelle-
gitur emendatae conreptio et in docente quaedam reprehen-
sio. ergo servorum illis pretia sunt, et quidem ampliora quam 84
quibus olim armigeri parabantur. scio sestertiis sex candi-
dam alioquin, quod est prope invisitatum, venisse quae Agrip-
pinae Claudi principis coniugi dono daretur. visum iam saepe
iussas canere coepisse et cum symphonia alternasse, sicut
homines repertos qui sonum earum addita in traversas harun-
dines aqua foramen inspirantes linguaeve parva aliqua oppo-
sita mora indiscreta redderent similitudine. sed hae tantae 85
tamque artifices argutiae a quindecim diebus paulatim desi-
nunt, nec ut fatigatas possis dicere aut satiatas. mox aestu
aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia. mutatur
et color. postremo hieme ipsa non cernitur. linguis earum
tenuitas illa prima non est quae ceteris avibus. pariunt vere
primo cum plurumum sena ova.

(44.) Alia ratio ficedulis. nam formam simul coloremque 86
mutant. hoc nomen autumno. non habent postea, melanco-
ryphi vocantur. Sic et erithacus hieme idem phoenicurus
aestate. mutat et upupa, ut tradit Aechylus poeta, obscena
alias pastu avis, crista visenda plicatili, contrahens eam sub-
rigensque per longitudinem capitis.

(45.) Oenanthe quidem etiam statos latebrae dies habet. 87
exoriente sirio occultata ab occasu eiusdem prodit, quod
miremur, ipsis diebus utrumque. chlorion quoque, qui to-
tus est luteus, hieme non visus, circa solstitia procedit.
30. Merulae circa Cyllenen Arcadiae, nec usquam alibi,
candidae nascuntur. ibis circa Pelusium tantum nigra est,
ceteris omnibus locis candida.

88 31. (46.) Oscines praeter exceptas non temere fetus fa-
ciunt ante aequinoctium vernum aut post autumnale, ante sol-
stitium autem dubios, post solstitium vitalis.
89 32. (47.) Eo maxume sunt insignes halcyones. dies
earum partus maria quique navigant novere. ipsa avis paulo
amplior passere, colore cyaneo, ex parte minore tantum pur-
purea, sed candidis admixta pinnis, collo gracili ac procero.
alterum genus earum magnitudine distinguitur et *caret* cantu.
90 minores in harundinetis canunt. Halcyonem videre rarissimum
est, nec nisi vergiliarum occasu et circa solstitia brumamve
nave aliquando circumvolata statim in latebras abeuntem.
Fetificant bruma, qui dies halcyonides vocantur, placido mari
per eos et navigabili, Siculo maxume. faciunt autem septem
ante brumam diebus nidos, et totidem sequentibus pariunt.
91 nidi earum admirationem habent pilae figura paulum emi-
nenti ore perquam angusto, grandium spongearum similitu-
dine. ferro intercidi non queunt, franguntur ictu valido, ut
spuma arida maris. nec unde confingantur invenitur. putant
ex spinis aculeatis, piscibus enim vivont. subeunt et in amnis.
pariunt ova quina.

(48.) Gaviae in petris nidificant, mergi et in arboribus.
pariunt plurumum terna, sed gaviae aestate, mergi inci-
piente vere.

92 33. (49.) Halcyonum nidi figura reliquarum quoque sol-
lertiae admonet, neque alia parte ingenia avium magis admi-
randa sunt. Hirundines luto construunt, stramento roborant.
si quando inopia est luti, madefactae multa aqua pinnis pul-
verem spargunt. ipsum vero nidum mollibus plumis floccis-
que consternunt tepefaciendis ovis, simul ne durus sit infan-
tibus pullis. in fetu summa aequitate alternant cibum. nota-
bili munditia egerunt excrementa pullorum, adultioresque cir-
93 cumagi docent et foris saturitatem emittere. Alterum est
hirundinum genus rusticarum et agrestium quae raro in do-
mibus diversos figura sed eadem materia confingunt nidos,
totos supinos, faucibus porrectis in angustum, utero capaci,
mirum qua peritia et occultandis habilis pullis et substernen-
94 dis mollis. In Aegypti Heracleotico ostio molem continua-
tione nidorum evaganti Nilo inexpugnabilem opponunt stadi

fere unius spatio, quod humano opere perfici non posset. in eadem iuxta oppidum Copton insula est sacra Isidi, quam ne laceret amnis idem, muniunt opere, incipientibus vernis diebus palea et stramento rostrum eius firmantes, continuatis per triduum noctibus tanto labore ut multas in opere emori constet. eaque militia illis cum anno redit semper. Tertium 95
est earum genus, excavant ripas atque ita internidificant. harum pulli ad cinerem ambusti mortifero faucium malo multisque aliis morbis humani corporis medentur. non faciunt hae nidos, migrantque multis diebus ante, si futurum est ut auctus amnis attingant.

(50.) In genere vitiparrarum est cui nidus ex musco 96
arido ita absoluta perficitur pila ut inveniri non possit aditus. acanthyllis appellatur eadem figura ex lino intexens. Picorum aliquis suspenditur surculo primis in ramis cyathi modo, ut nulla quadripes possit accedere. galgulos quidem ipsos dependentis pedibus somnum capere confirmant, quia tutiores ita se sperant. Iam publicum quidem omnium est tabu- 97
lata ramorum sustinendo nido provide eligere, camarare ab imbri, aut fronde protegere densa. In Arabia cinnamolgos avis appellatur. cinnami surculis nidificat. plumbatis eos sagittis decutiunt indigenae mercis gratia. in Scythis avis magnitudine otidis binos parit, in leporina pelle semper in cacuminibus ramorum suspensa. Picae cum diligentius visum 98
ab homine nidum sensere, ova transferunt alio. hoc in his avibus quarum digiti non sint adcommodati conplectendis transferendisque ovis miro traditur modo. namque surculo super bina ova inposito ac feruminato alvi glutino subdita cervice medio aequa utrimque libra deportant alio.

(51.) Nec vero iis minor sollertia quae cunabula in terra 99
faciunt corporis gravitate prohibitae sublime petere. Merops vocatur genitores suos reconditos pascens, pallido intus colore pinnarum, superne cyaneo, primori subrutilo. nidificant in specu sex pedum defossa altitudine. Perdices spina et 100
frutice sic muniunt receptaculum ut contra feras abunde vallentur. ovis stragulum molle pulvere contumulant, nec in quo loco peperere incubant. ne cui frequentior conversatio suspecta sit, transferunt alio. illae quidem et maritos suos

fallunt, quoniam intemperantia libidinis frangunt earum ova
ne incubando detineantur. tunc inter se dimicant mares de-
101 siderio feminarum. victum aiunt venerem pati. id quidem
et coturnices Trogus et gallinaceos aliquando, perdices vero
a domitis feros et novos aut victos iniri promiscue. capiun-
tur quoque pugnacitate eiusdem libidinis, contra aucupis in-
licem exeunte in proelium duce totius gregis. capto eo pro-
cedit alter ac subinde singuli. rursus circa conceptum femi-
nae capiuntur contra aucupum feminam exeuntes ut rixando
102 abigant eam. Neque in alio animali par opus libidinis. si
contra maris steterint feminae, aura ab his flante praegnantes
fiunt, hiantes autem exserta lingua per id tempus aestuant.
concipiunt et supervolantium adflatu, saepe voce tantum au-
dita masculi. adeoque vincit libido etiam fetus caritatem, ut
illa furtim et in occulto incubans, cum sensit feminam aucu-
pis accedentem ad marem, recanat revocetque et ultro prae-
beat se libidini. rabie quidem tanta feruntur, ut in capite
103 aucupantium saepe caecae impetu sedeant. Si ad nidum is
coepit accedere, adprocurrit pedes eius feta, praegravem
aut delumbem sese simulans, subitoque in procursu aut brevi
aliquo volatu cadit fracta ut ala aut pedibus, procurrit iterum
iamiam prehensurum effugiens spemque frustrans, donec in
diversum abducat a nidis. eadem pavore libera ac materna
vacans cura in sulco resupina glaeba se terrae pedibus ad-
prehensa operit. Perdicum vita ad sedecim annos durare
existumatur.
104 34. (52.) Ab his columbarum maxume spectantur simili
ratione mores iidem, sed pudicitia illis prima et neutri nota
adulteria. coniugi fidem non violant, communemque servant
domum. nisi caelebs aut vidua nidum non relinquit. et impe-
riosos maris, subinde etiam iniquos ferunt, quippe suspicio
est adulteri, quamvis natura non sit. tunc plenum querela
guttur saevique rostro ictus, mox in satisfactione exosculatio
105 et circa veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. amor
utrique subolis aequalis. saepe et ex hac causa castigatio
pigrius intrante femina ad pullos. parturienti solatia et mini-
steria ex mare. pullis primo salsiorem terram collectam
gutture in ora inspuunt praeparantes tempestivitatem cibo.

proprium generis eius et turturum, cum bibant, colla non
resupinare, largeque bibere iumentorum modo.
35. Vivere palumbis ad XXX. annum, aliquas et ad XL., 106
habemus auctores, uno tantum incommodo unguium eodem et
argumento senectae, qui citra perniciem reciduntur. cantus
omnibus similis atque idem trino conficitur versu praeterque
in clausula gemitu, hieme mutis, a vere vocalibus. Nigidius
putat, cum ova incubet sub tecto, nominatam palumbem relin-
quere nidos. pariunt autem post solstitium. Columbae et 107
turtures octonis annis vivont. 36. contra passeri minumum
vitae, cui salacitas par. mares negantur anno diutius durare
argumento, quia nulla veris initio adpareat nigritudo in rostro,
quae ab aestate incipit. feminis longiusculum spatium. Ve- 108
rum columbis inest quidam et gloriae intellectus. nosse cre-
das suos colores varietatemque dispositam. quin etiam ex
volatu quaeritur. plaudere in caelo varieque sulcare. qua
in ostentatione ut vinctae praebentur accipitri, inplicatis stre-
pitu pinnis, qui non nisi ipsis alarum umeris eliditur, alioquin
soluto volatu in multum velociores. speculatur occultus fronde
latro et gaudentem in ipsa gloria rapit. 37. Ob id cum iis 109
habenda est avis quae tinnunculus vocatur. defendit enim
illas terretque accipitres naturali potentia in tantum ut visum
vocemque eius fugiant. hac de causa praecipuus columbis
amor eorum, feruntque, si in quattuor angulis defodiantur in
ollis novis oblitis, non mutare sedem columbas, quod et auro
insectis alarum articulis quaesivere aliqui non aliter innoxiis
volneribus, multivaga alioquin ave. est enim ars illis inter
se blandiri et corrumpere alias furtoque comitatiores reverti.
(53.) Quin et internuntiae in magnis rebus fuere, epistu- 110
las adnexas earum pedibus obsidione Mutinensi in castra con-
sulum Decumo Bruto mittente. quid vallum et vigil obsidio
atque etiam retia amne praetenta profuere Antonio per cae-
lum eunte nuntio? Et harum amore insaniunt multi. super
tecta exaedificant turris iis, nobilitatemque singularum et ori-
gines narrant vetere iam exemplo. L. Axius eques Romanus
ante bellum civile Pompeianum denariis quadringentis sin-
gula paria venditavit, ut M. Varro tradit. quin et patriam
nobilitavere in Campania grandissimae provenire existumatae.

111 (54.) Harum volatus in reputationem ceterarum quoque volucrum inpellit. 38. Omnibus animalibus reliquis certus et unius modi et in suo cuique genere incessus est, aves solae vario meatu feruntur et in terra et aere. ambulant aliquae, ut cornices, saliunt aliae, ut passeres, merulae, currunt, ut perdices, rusticulae, ante se pedes iaciunt, ut ciconiae, grues. expandunt alas pendentesque raro intervallo quatiunt, aliae crebrius, sed et primas dumtaxat pinnas,
112 aliae et tota latera pandunt, quaedam vero maiore ex parte conpressis volant, percussoque semel, aliquae et gemino ictu, aere feruntur, ut inclusum eum prementes eiaculantur sese in sublime, in rectum, in pronum. inpingi putes aliquas aut rursus ablabi, cadere has, illas salire. anates solae, quaeque sunt eiusdem generis, in sublime protinus sese tollunt atque e vestigio caelum petunt, et hoc etiam ex aqua. itaque in foveas quibus feras venamur delapsae solae eva-
113 dunt. voltur et ferae graviores nisi ex procursu aut altiore cumulo inmissae non evolant, caudà reguntur. aliae circumspectant, aliae flectunt colla. nec ullae vescuntur ea quae rapuere pedibus. sine voce non volant multae, aut e contrario semper in volatu silent. subrectae, pronae, obliquae, in latera, in ora, quaedam et resupinae feruntur, ut si pariter cernantur plura genera, non in eadem natura meare videantur.

114 39. (55.) Plurumum volant quae apodes, quia careant usu pedum, ab aliis cypseli appellantur hirundinum specie. nidificant in scopulis. hae sunt quae toto mari cernuntur, nec umquam tam longo naves tamque continuo cursu recedunt a terra ut non circumvolitent eas apodes. cetera genera residunt, insistunt. his quies nisi in nido nulla. aut pendent aut iacent.

115 (56.) Et ingenia aeque varia, ad pastum maxume. 40. Caprimulgi appellantur grandioris merulae adspectu fures nocturni. interdiu enim visu carent. intrant pastorum stabula caprarumque uberibus advolant suctum propter lactis, qua iniuria uber emoritur caprisque caecitas quas ita mulsere oboritur. Platea nominatur advolans ad eas quae se in mari mergunt et capita illarum morsu conripiens, donec capturam

extorqueat. eadem cum devoratis se inplevit conchis, calore
ventris coctas evomit, atque ita ex iis esculenta eligit testas
excernens.

41. (57.) Villaribus gallinis et religiones. inhorrescunt 116
edito ovo, excutiuntque sese et circumactae purificant aut
festuca aliqua sese et ova lustrant. 42. Minumae avium
cardueles imperata faciunt, nec voce tantum sed pedibus et
ore pro manibus. Est quae boum mugitus imitetur, in Are-
latensi agro taurus appellata, alioquin parva est. equorum
quoque hinnitus anthus nomine herbae pabulo adventu eorum
pulsa imitatur ad hunc modum se ulciscens.

(58.) Super omnia humanas voces reddunt, psittaci 117
quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, septa-
gen vocat, viridem toto corpore, torque tantum miniato in
cervice distinctam. imperatores salutat et quae accipit verba
pronuntiat, in vino praecipue lasciva. capiti eius duritia ea-
dem quae rostro. hoc, ni ea loqui discit, ferreo verberatur
radio. non sentit aliter ictus. cum devolat, rostro se exci-
pit, illi innititur levioremque se ita pedum infirmitati facit.

(59.) Minor nobilitas, quia non ex longinquo venit, sed 118
expressior loquacitas generi picarum est. adamant verba
quae loquantur, nec discunt tantum sed diligunt, meditantes-
que intra semet cura atque cogitatione intentionem non oc-
cultant. constat emori victas difficultate verbi ac, nisi sub-
inde eadem audiant, memoria falli, quaerentisque mirum in
modum hilarari, si interim audierint id verbum. nec volgaris
iis forma, quamvis non spectanda. satis illis decoris in specie
sermonis humani est. Verum addiscere alias negant posse 119
quam quae ex genere earum quae glande vescantur, et inter
eas facilius quibus quini sint digiti in pedibus, ac ne eas qui-
dem ipsas nisi primis duobus vitae annis. latiores linguae,
omnibusque in suo cuique genere quae sermonem imitantur
humanum, quamquam id paene in omnibus contingit. Agrip- 120
pina Claudi Caesaris turdum habuit, quod numquam ante, imi-
tantem sermones hominum. cum haec proderem, habebant et
Caesares iuvenes sturnum, item luscinias Graeco ac Latino
sermone dociles, praeterea meditantis in diem et adsidue
nova loquentis, longiore etiam contextu. docentur secreto

et ubi nulla alia vox misceatur, adsidente qui crebro dicat
ea quae condita velit ac cibis blandiente.
121 43. (60.) Reddatur et corvis sua gratia, indignatione
quoque populi Romani testata, non solum conscientia. Tibe-
rio principe ex fetu supra Castorum aedem genito pullus
in oppositam sutrinam devolavit, etiam religione commenda-
tus officinae domino. is mature sermoni adsuefactus, omni-
bus matutinis evolans in rostra in forum versus Tiberium,
dein Germanicum et Drusum Caesares nominatim, mox trans-
euntem populum Romanum salutabat, postea ad tabernam
122 remeans, plurium annorum adsiduo officio mirus. hunc sive
aemulatione vicinitatis manceps proxumae sutrinae sive
iracundia subita, ut voluit videri, excrementis eius posita cal-
ceis macula, exanimavit tanta plebei consternatione ut primo
pulsus ex ea regione, mox et interemptus sit, funusque aliti
innumeris celebratum exsequiis, constratum lectum super
Aethiopum duorum umeros praecedente tibicine et coronis
omnium generum ad rogum usque qui constructus dextra viae
Appiae ad secundum lapidem in campo Rediculi appellato
123 fuit. adeo satis iusta causa populo Romano visa est exse-
quiarum ingenium avis aut supplici de cive Romano in ea urbe
in qua multorum principum nemo deduxerat funus, Scipionis
vero Aemiliani post Carthaginem Numantiamque deletas ab
eo nemo vindicaverat mortem. hoc gestum M. Servilio C.
124 Cestio coss. a. d. v. kalend. Aprilis. Nunc quoque erat in urbe
Roma haec prodente me equitis Romani cornix e Baetica pri-
mum colore mira admodum nigro, deinde plura contexta verba
exprimens et alia atque alia crebro addiscens. nec non et re-
cens fama Crateri Monocerotis cognomine in Erizena regione
Asiae corvorum opera venantis eo quod devehebat in silvas
eos insidentes corniculis umerisque. illi vestigabant agebant-
que eo perducta consuetudine ut exeuntem sic comitarentur
125 et feri. Tradendum putavere memoriae quidam visum per si-
tim lapides congerentem in situlam monimenti, in qua pluvia
aqua durabat, sed quae attingi non posset. ita descendere
paventem expressisse tali congerie quantum poturo sufficeret.
126 44. (61.) Nec Diomedias praeteribo avis. Iuba cata-
ractas vocat et eis esse dentis oculosque igneo colore, cetero

candidis, tradens. duos semper iis duces, alterum ducere
agmen, alterum cogere. scrobis excavare rostro, inde crate
consternere et operire terra quae ante fuerit egesta. in his
fetificare. fores binas omnium scrobibus. orientem spectare
quibus exeant in pascua, occasum quibus redeant. alvom
exoneraturas subvolare semper et contrario flatu. uno hoc 127
in loco totius orbis visuntur, in insula quam diximus nobi- 3, 151
lem Diomedis tumulo atque delubro, contra Apuliae oram,
fulicarum similes. advenas barbaros clangore infestant, Grae-
cis tantum adulantur miro discrimine, velut generi Diomedis
hoc tribuentes, aedemque eam cotidie pleno gutture maden-
tibus pennis perluunt atque purificant, unde origo fabulae
Diomedis socios in earum effigies mutatos.

45. (62.) Non omittendum est, cum de ingeniis disseri- 128
mus, e volucribus hirundines indocilis esse, e terrestribus
muris, cum elephanti iussa faciant, leones iugum subeant,
in mari vituli totque piscium genera mitescant.

46. (63.) Bibunt aves suctu ex his quibus longa colla 129
intermittentes et capite resupinato velut infundentes sibi.
porphyrio solus morsu bibit. idem est proprio genere, omnem
cibum aqua subinde tinguens, deinde pede ad rostrum veluti
manu adferens. laudatissimi in Commagene. rostra iis et
praelonga crura rubent.

47. (64.) Haec quidem et himantopodi multo minori, 130
quamquam in eadem crurum altitudine. nascitur in Aegypto.
insistit ternis digitis. praecipue ei pabulum muscae. vita in
Italia paucis diebus.

(65.) Graviores omnes fruge vescuntur, altivolae carne
tantum. inter aquaticas mergi soli dicuntur devorare quae
ceterae reddunt.

(66.) Olorum similitudinem onocrotali habent, nec di- 131
stare existumarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alte-
rius uteri genus. huc omnia inexplebile animal congerit, mira
ut sit capacitas. mox perfecta rapina sensim inde in os red-
dita in veram alvum ruminantis modo refert. Gallia hos
septentrionali proxuma oceano mittit.

(67.) In Hercynio Germaniae saltu invisitata genera ali- 132
tum accipimus quarum plumae ignium modo conluceant noc-

tibus. in ceteris nihil praeter nobilitatem longinquitate factam memorandum occurrit. 48. Phalerides in Seleucia Parthorum et in Asia aquaticarum laudatissimae, rursus phasianae in Colchis geminas ex pluma auris submittunt subriguntque, Numidicae in parte Africae Numidia, omnesque iam in Italia.

133 (68.) Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse Apicius docuit nepotum omnium altissimus gurges. Attagen maxume Ionius celeber et vocalis alias, captus vero obmutescens, quondam existimatus inter raras avis. iam et in Gallia Hispaniaque capitur et per Alpis etiam, ubi et phalacrocoraces, aves Baliarium insularum peculiares, sicut Alpium pyrrocorax luteo rostro niger et praecipuo sapore lagopus. pedes leporino villo nomen ei hoc dedere, cetero candidae, co-
134 lumbarum magnitudine. Non extra terram eam vesci facile, quando nec vita mansuescit et corpus occisi emarcescit. Est et alia nomine eodem a coturnicibus magnitudine tantum differens, croceo tinctu cibis gratissima. visam in Alpibus ab se peculiarem Aegypti et ibim Egnatius Calvinus praefectus earum prodidit.

135 49. (69.) Venere in Italiam Bedriacensibus bellis civilibus trans Padum et novae aves — ita enim adhuc vocantur — turdorum specie, paulum infra columbas magnitudine, sapore gratae. Baliares insulae nobiliorem etiam supra dicto porphyrionem mittunt. ibi et buteo accipitrum generis in honore mensarum est, item vipiones. sic enim vocant minorem gruem.

136 (70.) Pegasos equino capite volucres et gryphas aurita aduncitate rostri fabulosos reor, illos in Scythia, hos in Aethiopia. equidem et tragopana, de qua plures adfirmant, maiorem aquila, cornua in temporibus curvata habentem, ferruginei coloris, tantum capite phoeniceo. Nec Sirenes inpetraverint fidem, adfirmet licet Dinon Clitarchi celebrati auctoris pater in India esse, mulcerique earum cantu quos gravatos
137 somno lacerent. Qui credat ista, et Melampodi profecto auris lambendo dedisse intellectum avium sermonis dracones non abnuat, vel quae Democritus tradit nominando avis quarum confuso sanguine serpens gignatur, quem quisquis ederit

intellecturus sit alitum conloquia, quaeque de una ave galeriat
privatim conmemorat, etiam sine his inmensa vitae ambage
circa auguria. Nominantur ab Homero scopes, avium genus, 138
neque harum satyricos motus, cum insidientur, plerisque me-
moratos facile conceperim mente, neque ipsae iam aves no-
scuntur. quamobrem de confessis disseruisse praestiterit.

50. (71.) Gallinas saginare Deliaci coepere, unde pestis 139
exorta opimas avis et suopte corpore unctas devorandi. hoc
primum antiquis cenarum interdictis exceptum invenio iam
lege C. Fanni cos. XI annis ante tertium Punicum bellum,
ne quid volucre poneretur praeter unam gallinam quae non
esset altilis, quod deinde caput translatum per omnis leges
ambulavit. inventumque deverticulum est in fraudem earum 140
gallinaceos quoque pascendi lacte madidis cibis. multo ita
gratiores adprobantur. feminae quidem ad saginam non om-
nes eliguntur, nec nisi in cervice pingui cute. postea culi-
narum artes, ut clunes spectentur, ut dividantur in tergora,
ut a pede uno dilatatae repositoria occupent. Dedere et Par-
thi cocis suos mores. nec tamen in hoc mangonio quicquam
totum placet, clune alibi pectore tantum laudatis.

(72.) Aviaria primus instituit inclusis omnium generum 141
avibus M. Laenius Strabo Brundisi equestris ordinis. ex eo
coepimus carcere animalia coercere quibus rerum natura cae-
lum adsignaverat. 51. maxume tamen insignis est in hac me-
moria Clodi Aesopi tragici histrionis patina HS C taxata,
in qua posuit avis cantu aliquo aut humano sermone vocalis,
HS VI singulas coemptas, nulla alia inductus suavitate nisi 142
ut in his imitationem hominis manderet, ne quaestus quidem
suos reveritus illos opimos et voce meritos, dignus prorsus
filio a quo devoratas diximus margaritas. non sit tamen, ut 5, 122
verum fatear, facile inter duos iudicium turpitudinis, nisi quod
minus est summas rerum naturae opes quam hominum linguas
cenasse.

52. (73.) Generatio avium simplex videtur esse, cum 143
et ipsa habeat sua miracula, quoniam et quadripedes ova
gignunt, chamaeleontes, lacertae et quae diximus inter *aqua-* 9, 37 et 78
tilia. item serpentes. pinnatorum autem infecunda sunt quae
aduncos habent unguis. cenchris sola ex his supra quaterna

edit ova. Tribuit hoc avium generi natura ut fecundiores
essent fugaces earum quam fortes. pluruma pariunt strutho-
cameli, gallinae, perdices, soli. Coitus avibus duobus modis,
femina considente humi ut in gallinis, aut stante ut in gruibus.
144 (74.) Ovorum alia sunt candida, ut columbis, perdici-
bus, alia pallida, ut aquaticis, alia punctis distincta, ut me-
leagridum, alia rubri coloris, ut phasianis, cenchridi. intus
autem omne ovom volucrum bicolor, aquaticis lutei plus
quam albi, idque ipsum magis luridum quam ceteris. piscium
145 unus color, in quo nihil candidi. avium ova ex calore fra-
gilia, serpentium ex frigore lenta, piscium ex liquore mollia.
aquatilium rotunda, reliqua fere fastigio cacuminata. exeunt
a rotundissima sui parte, dum pariuntur, molli putamine, sed
protinus durescente, quibuscumque emergunt portionibus.
quae oblonga sint ova gratioris saporis putat Horatius Flac-
cus. feminam edunt quae rotundiora gignuntur, reliqua marem.
umbilicus ovis a cacumine inest, ceu gutta eminens in pu-
tamine.
146 53. Quaedam omni tempore coeunt, ut gallinae, et pa-
riunt praeterquam duobus mensibus hiemis brumalibus. ex
iis iuvencae plura quam veteres, sed minora, et in eodem fetu
prima ac novissima. est autem tanta fecunditas ut aliquae
et sexagena pariant, aliquae cotidie, aliquae bis die, aliquae
147 in tantum ut effetae moriantur. Hadrianis laus maxuma. Co-
lumbae deciens anno pariunt, quaedam et undeciens, in Ae-
gypto vero etiam brumali mense. hirundines et merulae et
palumbi et turtures bis anno pariunt, ceterae aves fere se-
mel. turdi in cacuminibus arborum luto nidificantes paene
contextim, in secessu generant. A coitu diebus decem ova
maturescunt in utero. vexatis autem gallinae et columbae
148 pinna evolsa aliave simili iniuria diutius. Omnibus ovis me-
dio vitelli parva inest velut sanguinea gutta, quod esse cor
avium existumant, primum in omni corpore id gigni opinan-
tes. in ovo certe gutta ea salit palpitatque. ipsum animal
ex albo liquore ovi corporatur. cibus eius in luteo est. om-
nibus intus caput maius toto corpore, oculi conpressi capite
maiores. increscente pullo candor in medium vertitur, lu-
149 teum circumfunditur. ut vicesimo die moveatur ovom, iam

viventis intra putamen vox auditur. ab eodem tempore plu-
mescit, ita positus ut caput supra dextrum pedem habeat,
dextram vero alam supra caput. vitellus paulatim deficit.
aves omnes in pedes nascuntur, contra quam reliqua anima-
lia. Quaedam gallinae omnia gemina ova pariunt et geminos 150
interdum excludunt, ut Cornelius Celsus auctor est, alterum
maiorem. aliqui negant omnino geminos excludi. Plus vicena
quina incubanda subici vetant. parere a bruma incipiunt.
optuma fetura ante vernum aequinoctium. post solstitium nata
non inplent magnitudinem iustam, tantoque minus quanto se-
rius provenere.

54. (75.) Ova incubari intra decem dies edita utilissi- 151
mum. vetera aut recentiora infecunda. subici inpari numero
debent. quarto die postquam coepere incubari, si contra lu-
men cacumine ovorum adprehenso una manu purus et unius-
modi perluceat color, sterilia existumantur esse proque eis
alia substituenda. et in aqua est experimentum. inane flui-
tat, itaque sidentia, hoc est plena, subici volunt. concuti vero
experimento vetant, quoniam non gignant confusis vitalibus
venis. Incubationi datur initium post novam lunam, quia 152
prius inchoata non proveniant. celerius excluduntur calidis
diebus. ideo aestate undevicesimo educunt fetum, hieme XXV.
si incubitu tonuit, ova pereunt, et accipitris audita voce vi-
tiantur. remedium contra tonitrus clavos ferreus sub stramine
ovorum positus aut terra ex aratro. quaedam autem et citra 153
incubitum sponte natura gignit, ut in Aegypti fimetis. scitum
de quodam reperitur Syracusis tamdiu potare solitum, do-
nec cooperta terra fetum ederent ova.

55. (76.) Quin et ab homine perficiuntur. Iulia Augusta 154
prima sua iuventa Tiberio Caesare ex Nerone gravida, cum pa-
rere virilem sexum admodum cuperet, hoc usa est puellari au-
gurio, ovom in sinu fovendo atque, cum deponendum haberet,
nutrici per sinum tradendo, ne intermitteretur tepor. nec
falso augurata proditur. Nuper inde fortassis inventum ut
ova in calido loco inposita paleis igne modico foverentur ho-
mine versante, pariterque et stato die illic erumperet fetus.
Traditur quaedam ars gallinari cuiusdam dicentis quod ex 155
quaque esset. Narrantur et mortua gallina mariti earum visi

succedentes in vicem, et reliqua fetae more facientes abstinentesque se cantu. Super omnia est anatum ovis subditis atque exclusis admiratio, prima non plane adgnoscentis fetum, mox incerti singultus sollicite convocantis, postremo lamenta circa piscinae stagna mergentibus se pullis natura duce.

156 56. (77.) Gallinarum generositas spectatur crista erecta, interim et gemina, pinnis nigris, ore rubicundo, digitis inparibus, aliquando et super quattuor digitos traverso uno. ad rem divinam luteo rostro pedibusque purae non videntur, ad opertanea sacra nigrae. Est et pumilionum genus non sterile in his, quod non in alio genere alitum, sed quibus centra fecunditas rara et incubatio ovis noxia.

157 57. (78.) Inimicissima autem omnium generi pituita, maxumeque inter messis ac vindemiae tempus. Medicina in fame et cubitus in fumo, utique si e lauru aut herba sabina fiat, pinna per traversas inserta naris et per omnis dies emota, cibus alium cum farre aut aqua perfusus in qua maduerit noctua aut cum semine vitis albae coctus ac quaedam alia.

158 58. (79.) Columbae proprio ritu osculantur ante coitum. pariunt fere bina ova, ita natura moderante ut aliis crebrior sit fetus, aliis numerosior. palumbes et turtur plurumum terna nec plus quam bis vere pariunt, atque ita, si prior fetus corruptus est, et quamvis tria pepererint, numquam plus duobus educunt. tertium inritum est. urinum vocant. palumbes incubat femina post meridiana in matutinum, cetero
159 mas. Columbae marem semper et feminam pariunt, priorem marem, postridie feminam. incubant in eo genere ambo, interdiu mas, noctu femina. excludunt vicesimo die, pariunt a coitu quinto. aestate quidem interdum binis mensibus terna educunt paria. namque decumo octavo die excludunt statimque concipiunt. quare inter pullos ova inveniuntur et alii provolant, alii erumpunt. ipsi deinde pulli quinqueme-
160 stres fetificant. et ipsae autem inter se, si mas non sit, feminae aeque saliunt, pariuntque ova inrita ex quibus nihil gignitur, quae hypenemia Graeci vocant.

161 59. Pavo a trimatu parit. primo anno unum aut alterum ovom, sequenti quaterna quinave, ceteris duodena, non amplius, intermittens binos dies ternosve parit, et ter anno, si

gallinis subiciantur incubanda. mares ea frangunt desiderio
incubantium. quapropter noctu et in latebris pariunt aut in
excelso cubantes, et nisi molli strato excepta franguntur.
mares singuli quinis sufficiunt coniugibus. cum singulae aut
binae fuere, corrumpitur salacitate fecunditas. partus exclu-
ditur diebus ter novenis, aut tardius tricesimo. Anseres in 162
aqua coeunt, pariunt vere aut, si bruma coiere, post solsti-
tium, quadraginta prope, bis anno, si priorem fetum gallinae
excludant, alias pluruma ova sedecim, paucissima septem. si
quis subripiat, pariunt donec rumpantur. aliena non exclu-
dunt. incubanda subici utilissimum novem aut undecim. in- 163
cubant feminae tantum tricenis diebus, si vero tepidiores sint,
viginti quinque. pullis eorum urtica contactu mortifera, nec
minus aviditas, nunc satietate nimia, nunc suamet vi, quando
adprehensa radice morsu saepe conantes avellere, ante colla
sua abrumpunt. contra urticam remedium est stramento ab
incubitu subdita radix earum.

60. Ardiolarum tria genera: leucon, asterias, pellos. hi 164
in coitu anguntur. mares quidem cum vociferatu sanguinem
etiam ex oculis profundunt. nec minus aegre pariunt gravi-
dae. Aquila tricenis diebus incubat, et fere maiores alites, 165
minores vicenis, ut milvos et accipiter. singulos fere parit,
numquam plus ternos. is qui aegolios vocatur et quaternos,
corvos aliquando et quinos. incubant totidem diebus. Cor-
nicem incubantem mas pascit. Pica novenos, melancoryphus
supra vicenos parit, semper numero inpari, nec alia pluris.
tanto fecunditas maior parvis. Hirundini caeci primo pulli et
fere omnibus quibus numerosior fetus.

(80.) Inrita ova, quae hypenemia diximus, aut mutua 166
feminae inter se libidinis imaginatione concipiunt aut pul- 160
vere, nec columbae tantum, sed et gallinae, perdices, pavo-
nes, anseres, chenalopeces. sunt autem sterilia et minora
ac minus iucundi saporis et magis umida. quidam et vento
putant ea generari, qua de causa etiam zephyria appellantur.
urina autem vere tantum fiunt incubatione derelicta, quae alii
cynosura dixere. Ova aceto macerata in tantum emolliuntur ut 167
per anulos transeant. servari ea in lomento aut hieme in pa-
leis, aestate in furfuribus utilissimum. sale exinaniri creduntur.

168 61. (81.) Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui
et membranaceae pinnae uni. eadem sola volucrum lacte nu-
trit ubera admovens. parens geminos volitat amplexa infan-
tis secumque portat. eidem coxendix una traditur, et in ci-
batu culices gratissimi.

169 62. (82.) Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes,
de quibus nondum dictum est. coeunt conplexu, adeo cir-
cumvolutae sibi ipsae ut una existumari biceps possit. vi-
perae mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis
170 dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius
coloris et mollia ut pisces. tertia die intra uterum catulos
excludit, dein singulis diebus singulos parit, viginti fere
numero. itaque ceterae tarditatis inpatientes perrumpunt la-
tera occisa parente. Ceterae serpentes contexta ova in terra
incubant, et fetum sequente excludunt anno. crocodili vici-
bus incubant, mas et femina. Sed reliquorum quoque ter-
restrium reddatur generatio.

171 63. (83.) Bipedum solus homo animal gignit. homini
tantum primi coitus paenitentia, augurium scilicet vitae a pae-
nitenda origine. ceteris animalibus stati per tempora anni
7, 38 concubitus, homini, ut dictum est, omnibus horis dierum noc-
172 tiumque. ceteris satias in coitu, homini prope nulla. Mes-
salina Claudi Caesaris coniunx regalem existumans palmam ele-
git in id certamen nobilissimam e prostitutis ancillam merce-
nariae stipis, eamque nocte ac die superavit quinto atque
vicesimo concubitu. In hominum genere maribus deverticula
veneris excogitata, omnia scelere naturae, feminis vero ab-
ortus. quantum in hac parte multo nocentiores quam ferae
sumus! Viros avidiores veneris hieme, feminas aestate He-
173 siodus prodidit. Coitus aversis elephantis, camelis, tigribus,
lyncibus, rhinoceroti, leoni, dasypodi, cuniculis, quibus aversa
genitalia. cameli etiam solitudines aut secreta certe petunt,
neque intervenire datur sine pernicie. coitus tota die, et
his tantum ex omnibus quibus solida ungula. in quadripedum
genere maris olfactus accendit. avertuntur et canes, phocae,
174 lupi, in medioque coitu invitique etiam cohaerent. Supra
dictorum plerumque feminae priores superveniunt, in reliquis
8, 126 mares. ursi autem, ut dictum est, humanitus strati, irenacei

stantes ambo inter se conplexi, feles mare stante, femina
subiacente, volpes in latera proiectae maremque femina am-
plexa. taurorum cervorumque feminae vim non tolerant, ea
de causa ingrediuntur in conceptu. cervi vicissim ad alias
transeunt et ad priores redeunt. lacertae ut ea quae sine
pedibus sunt circumflexu venerem novere. Omnia animalia 175
quo maiora corpore hoc minus fecunda. singulos gignunt
elephanti, cameli, equi. acanthis duodenos, avis minuma.
Ocissime pariunt quae plurumos gignunt. quo maius est ani-
mal, tanto diutius formatur in utero. diutius gestantur qui-
bus longiora sunt vitae spatia, neque crescentium tempe-
stiva ad generandum aetas. Quae solidas habent ungulas 176
singulos, quae bisulcas et geminos pariunt. quorum in digi-
tos pedum fissura divisa est, ea numerosiora in fetu. sed su-
periora omnia perfectos edunt partus, haec inchoatos, in quo
sunt genere leaenae, ursae, et volpes informe etiam ma-
gis quam supradicta parit, rarumque est videre parientem.
postea lambendo calefaciunt fetus omnia ea et figurant. pa-
riunt plurumum quaternos. Caecos autem gignunt canes, 177
lupi, pantherae, thoes. canum plura genera. Laconicae
octavo mense utrimque generant. ferunt sexaginta diebus
et plurumum tribus. ceterae canes et semestres coitum pa-
tiuntur. inplentur omnes uno coitu. quae ante iustum tempus
concepere diutius caecos habent catulos, nec omnis totidem
diebus. existumantur in urina attollere crus fere semestres.
id est signum consummati virium roboris. feminae hoc idem
sidentes. Partus duodeni quibus numerosissimi, cetero quini, 178
seni, aliquando singuli, quod prodigiosum putant, sicut omnis
maris aut omnis feminas gigni. primos quosque maris pa-
riunt, in ceteris alternant. ineuntur a partu sexto mense.
Octonos Laconicae pariunt. propria in eo genere maribus
labore salacitas. vivont Laconici annis denis, feminae duo-
denis, cetera genera quindenos annos, aliquando et viginti,
nec tota sua aetate generant fere a duodecimo desinentes.
Felium et ichneumonum reliqua ut canum. vivont annis se- 179
nis. dasypodes omni mense pariunt et superfetant, sicut le-
pores. a partu statim inplentur. concipiunt quamvis ubera
siccante fetu. pariunt autem caecos. elephanti, ut diximus, [175] 8, 29

pariunt singulos magnitudine vituli trimestris. cameli duo-
decim mensibus ferunt, e trimatu pariunt vere iterumque post
180 annum inplentur a partu. equas autem post tertium demum
aut post unum ab enixu utiliter admitti putant, coguntque in-
vitas. sed muli mater septumo die concipere facillime cre-
ditur. equarum iubas tondere praecipiunt, ut asinorum coi-
tum patiantur humilitate. comantis enim gloria superbire.
a coitu solae animalium currunt exadversum aquilonem au-
strumve, prout marem aut feminam concepere. colorem il-
lico mutant rubriore pilo vel quicumque sit pleniore. hoc ar-
gumento desinunt admittere, etiam nolentis. nec inpedit par-
tus quasdam ab opere, falluntque gravidae. vicisse Olympia
181 praegnantem Echecratidis Thessali invenimus. Equos et
canes et sues initum matutinum adpetere, feminas autem post
meridiem blandiri diligentiores tradunt. equas domitas LX
diebus equire ante quam gregales, sues tantum coitu spu-
mam ore fundere, verrem subantis audita voce, ni admittatur,
cibum non capere usque in maciem, feminas autem in tantum
efferari ut hominem lancinent, candida maxume veste indu-
182 tum. rabies ea aceto mitigatur naturae adsperso. Aviditas
coitus putatur et cibis fieri, sicut viro eruca, pecori caepa.
quae ex feris mitigentur non concipere, ut anseres, apros
vero tarde et cervos nec nisi ab infantia educatos mirum est.
Quadripedum praegnantes venerem arcent praeter equam et
suem. sed superfetant dasypus et lepus tantum.
183 64. (84.) Quaecumque animal pariunt in capita gignunt
circumacto sub enixum fetu alias in utero porrecto. quadripe-
des gestantur extensis ad longitudinem cruribus et alvom suam
adplicatis, homo in semet conglobatus inter duo genua nari-
184 bus sitis. Molas, de quibus ante diximus, gigni putant ubi
7, 63 mulier non ex mare verum ex semetipsa tantum conceperit.
ideo nec animari, quia non sit ex duobus, altricemque habere
per se vitam illam quae satis arboribusque contingat. 65. Ex
omnibus quae perfectos fetus sues tantum et numerosos edunt
[item pluris] contra naturam solidipedum aut bisulcorum.
185 (85.) Super cuncta est murium fetus, haut sine cuncta-
tione dicendus, quamquam sub auctore Aristotele et Alexan-
dri Magni militibus. Generatio eorum lambendo constare, non

coitu, dicitur. ex una genitos CXX tradiderunt, apud Persas
vero in praegnantis ventre parientis repertas. et salis gustatu
fieri praegnantis opinantur. itaque desinit mirum esse unde 186
vis tanta messis populetur murium agrestium, in quibus illud
quoque adhuc latet, quonam modo illa multitudo repente oc-
cidat. nam nec exanimes reperiuntur neque exstat qui mu-
rem hieme in agro effoderit. plurumi ita ad Troada prove-
niunt, et iam inde fugaverunt incolas. proventus eorum sic-
citatibus. tradunt etiam obituris vermiculum in capite gigni.
Aegypti muribus durus pilus sicut irenaceis. iidem bipedes
ambulant ceu Alpini quoque. Cum diversi generis coiere 187
animalia, ita demum generant, si tempus nascendi par habent.
Quadripedum ova gignentium lacertas ore parere, ut credi-
tur vulgo, Aristoteles negat. neque incubant eaedem, oblitae
quo sint in loco enixae, quoniam huic animali nulla memoria.
itaque per se catuli erumpunt.

66. (86.) Anguem ex medulla hominis spinae gigni ac- 188
cipimus a multis. pleraque enim occulta et caeca origine
proveniunt, etiam in quadripedum genere, 67. sicut salaman-
drae, animal lacertae figura, stellatum, numquam nisi magnis
imbribus proveniens et serenitate desinens. huic tantus rigor
ut ignem tactu exstinguat non alio modo quam glacies. eius-
dem sanie, quae lactea ore vomitur, quacumque parte corpo-
ris humani contacta toti defluunt pili, idque quod contactum
est colorem in vitiliginem mutat.

68. (87.) Quaedam ergo gignuntur ex non genitis et sine 189
ulla simili origine, ut supra dicta et quaecumque ver statum- 188
que tempus anni generat. ex his quaedam nihil gignunt ut
salamandrae, neque est in his genus masculum femininumve,
sicut neque in anguillis omnibusque quae nec animal nec
ovom generant. neutrum est et ostreis genus et ceteris adhae-
rentibus vado vel saxo. Quae autem per se generantur, si 190
in maris et feminas descripta sunt, generant quidem aliquid
coitu, sed inperfectum ac dissimile et ex quo nihil amplius
gignatur, ut vermiculos muscae. id magis declaravit natura
eorum quae insecta dicuntur, arduae explanationis omnia et
privatim dicato opere narranda. quapropter ingenium prae-
dictorum et reliqua subtexetur edissertatio.

191 69. (88.) Ex sensibus ante cetera homini tactus, dein gustatus. reliquis superatur a multis. aquilae clarius cernunt, voltures sagacius odorantur, liquidius audiunt talpae. obrutae terra, tam denso atque surdo naturae elemento, praeterea voce omni in sublime tendente, sermonem exaudiunt et, si de iis loquare, intellegere etiam dicuntur et profugere.
192 Auditus cui hominum primo negatus est, huic et sermonis usus ablatus, nec sunt naturaliter surdi ut non iidem sint et muti. In marinis ostreis auditum esse non est verisimile, sed ad sonum mergere se dicuntur solenes. ideo et silentium in mari piscantibus.

193 70. (89.) Pisces quidem auditus nec membra habent nec foramina, audire tamen eos palam est, [ut patet,] cum plausu congregari feros ad cibum adsuetudine in quibusdam vivariis spectetur, et in piscinis Caesaris genera piscium ad nomen venire, quosdamque singulos. itaque produntur etiam clarissime audire mugil, lupus, salpa, chromis, et ideo in vado vivere.

194 (90.) Olfactum iis esse manifeste patet, quippe non omnes eadem esca capiuntur et prius quam adpetant odorantur. quosdam et speluncis latentis salsamento inlitis faucibus scopuli piscator expellit veluti sui cadaveris agnitionem fugientis, conveniuntque ex alto etiam ad quosdam odores, ut saepiam ustam et polypum, quae ideo coguntur in nassas. sentinae quidem navium odorem procul fugiunt, maxume tamen
195 piscium sanguinem. Non potest petris avelli polypus. idem cunila admota ab odore protinus resilit. purpurae quoque faetidis capiuntur. nam de reliquo animalium genere quis dubitet? cornus cervini odore serpentes fugantur, sed maxume styracis. origani aut calcis aut sulpuris formicae necantur. culices acida petunt, ad dulcia non advolant. 71. Tactus sensus omnibus est, etiam quibus nullus alius. nam et ostreis et terrestrium vermibus quoque.

196 (91.) Existumaverim omnibus sensum et gustatus esse. cur enim alios alia sapores adpetant? in quo vel praecipua naturae architecti vis. alia dentibus praedantur, alia unguibus, alia rostri aduncitate carpunt, alia latitudine eruunt, alia acumine excavant, alia sugunt, alia lambunt, sorbent, mandunt, vorant. nec minor varietas in pedum ministerio, ut ra-

piant, distrahant, teneant, premant, pendeant, tellurem scabere non cessent.

72. (92.) Venenis capreae et coturnices, ut diximus, 197
pinguescunt, placidissima animalia, at serpentes ovis, spec- [69]
tanda quidem draconum arte. aut enim solida hauriunt, si iam
fauces capiunt, quae deinde in semet convoluti frangunt intus atque ita putamina extussiunt, aut si tenerior est catulis adhuc aetas, orbe adprehensa spirae ita sensim vehementerque praestringunt, ut amputata parte ceu ferroe reliqua quae amplexu tenetur sorbeant. simili modo avibus devoratis solidis contentione plumam excitam revomunt.

(93.) Scorpiones terra vivont. serpentes, cum occasio 198
est, vinum praecipue adpetunt, cum alioqui exiguo indigeant potu. eaedem minumo et paene nullo cibo, cum adservantur inclusae, sicuti aranei quoque, alioqui suctu viventes. ideoque nullum interit fame aut siti venenatum. nam neque calor his nec sanguis nec sudor, quae aviditatem naturali sale augent. in quo genere omnia magis exitialia, si suum genus
edere antequam noceant. Condit in thesauros maxillarum 199
cibum sphingiorum et satyrorum genus. mox inde sensim ad mandendum manibus expromit, et quod formicis in annum sollemne est his in dies vel horas. 73. Unum animal digitos habentium herba alitur, lepus, sed et fruge. solidipedes et e bisulcis sues omni cibatu et radicibus. solidipedum volutatio propria. Serratorum dentium carnivora sunt omnia. ursi et fruge, fronde, vindemia, pomis vivont et apibus, cancris etiam
ac formicis. lupi, ut diximus, et terra in fame. Pecus potu 200
pinguescit, ideo sal illis aptissimus. item veterina, quam- [8,83]
quam et fruge et herba. sed ut bibere sic edunt. Ruminant praeter iam dicta silvestrium cervi, cum a nobis aluntur, omnia autem iacentia potius quam stantia, et hieme magis quam aestate, septenis fere mensibus. pontici quoque mures simili modo remandunt.

(94.) In potu autem quibus serrati dentes lambunt, et 201
mures hi volgares, quamvis ex alio genere sint. quibus continui dentes sorbent, ut equi, boves. neutrum ursi, sed aquam quoque morsu vorant. In Africa maior pars ferarum aestate non bibunt inopia imbrium, quam ob causam capti mures Li-

byci, si bibere, moriuntur. orygem perpetuo sitientia Africae
generant ex natura loci potu carentem, et mirabili modo ad
remedia sitientium. namque Gaetuli latrones eo durant auxi-
lio repertis in corpore eorum saluberrimi liquoris vesicis.
202 Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultati-
que earum ramis in praetereuntia desiliunt atque e volucrum
sede grassantur. feles quidem quo silentio, quam levibus
vestigiis obrepunt avibus! quam occulte speculatae in muscu-
los exsiliunt! excrementa sua effossa obruunt terra intelle-
gentes odorem illum indicem sui esse.
203 74. (95.) Ergo et alios quosdam sensus esse quam su-
pra dictos haut difficulter adparet. sunt enim quaedam his
bella amicitiaeque, unde et adfectus, praeter illa quae de qui-
busque eorum suis diximus locis. dissident olores et aquilae,
corvos et chloreus noctu invicem ova exquirentes. simili
modo corvos et milvos, illo praeripiente huic cibos. corni-
ces atque noctua, aquilae et trochilus, si credimus, quoniam
204 rex appellatur avium, noctuae et ceterae minores aves. rur-
sus cum terrestribus mustela et cornix, turtur et pyralis, ich-
neumones vespae et phalangia aranei. aquaticae anates et ga-
viae, harpe et triorchis accipiter. sorices et ardiolae invicem
fetibus insidiantes. aegithus avis minima cum asino. spinetis
enim se scabendi causa atterens nidos eius dissipat, quod
adeo pavet ut voce omnino rudentis audita ova eiciat, pulli
ipsi metu cadant. igitur advolans ulcera eius rostro excavat.
205 volpes et nisi. angues, mustelae et sues. Aesalon vocatur
parva avis ova corvi frangens, cuius pulli infestantur a volpi-
bus. invicem haec catulos eius ipsamque vellit. quod ubi
viderunt corvi, contra auxiliantur velut adversus communem
hostem. Et acanthis in spinis vivit. idcirco asinos et ipsa
odit flores spinae devorantis. aegithum vero anthus in tan-
tum ut sanguinem eorum credant non coire multisque ob id
206 veneficiis infament. Dissident thoes ac leones, et minuma
aeque ac maxuma. formicosam arborem urucae cavent. li-
brat araneus se filo in caput serpentis porrectae sub umbra
arboris suae tantaque vi morsu cerebrum adprehendit, ut
stridens subinde ac vertigine rotata ne filum quidem pendentis
rumpere, adeo non fugere queat. nec finis ante mortem est.

(96.) Rursus amici pavones et columbae, turtures et 207
psittaci, merulae et turtures, cornix et ardiolae contra volpium genus communibus inimicitiis, harpe et milvos contra triorchim. Quid, non et adfectus indicia sunt etiam in serpentibus, inmitissimo animalium genere? dicta sunt quae Ar- 8, 61
cadia narrat de domino a dracone servato et agnito voce draconi. De aspide miraculum Phylarcho reddatur. is enim 208
auctor est, cum ad mensam cuiusdam veniens in Aegypto aleretur adsidue, enixam catulos, quorum ab uno filium hospitis interemptum, illam reversam ad consuetudinem cibi intellexisse culpam et necem intulisse catulo, nec postea in tectum id reversam.

77. (97.) Somni quaestio non obscuram coniectationem 209
habet. In terrestribus omnia quae coniveant dormire manifestum est. aquatilia quoque exiguum quidem, etiam qui de ceteris dubitant, dormire tamen existumant, non oculorum argumento, quia non habent genas, verum ipsa quiete cernuntur placida ceu soporata, neque aliud quam caudas moventia et ad tumultum aliquem expavescentia. De thynnis con- 210
fidentius adfirmatur. iuxta ripas enim aut petras dormiunt, plani autem piscium in vado, ut manu saepe tollantur. nam delphini balaenaeque stertentes etiam audiuntur. insecta quoque dormird silentio adparet, quae ne luminibus quidem admotis excitentur.

(98.) Homo genitus premitur somno per aliquot menses, 211
dein longior in dies vigilia. Somniat statim infans. nam et pavore expergiscitur et suctum imitatur. quidam vero numquam, quibus mortiferum fuisse signum contra consuetudinem somnium invenimus exempla. Magnus hic invitat locus et diversis refertus documentis, utrumne sint aliqua praescita animi quiescentis, qua fiant ratione, an fortuita res sit ut pleraque. Si exemplis agatur, profecto paria fiant. A vino et a cibis proxuma atque in redormitione vana esse visa, prope convenit. est autem somnus nihil aliud quam animi in medium sese recessus. Praeter hominem somniare equos, canes, bo- 212
ves, pecora, capras, palam est. ob hoc creditur et in omnibus quae animal pariant. de iis quae ova gignunt incertum est, sed dormire ea certum. Verum ad insecta transeamus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XI.

1 (Sect. 1.) **Restant inmensae subtilitatis animalia, quando**
aliqui ea neque spirare et sanguine etiam carere prodiderunt.
Cap. 1. Multa haec et multigenera terrestrium volucrumque vita.
alia pinnata, ut apes, alia utroque modo, ut formicae, aliqua
et pinnis et pedibus carentia, iure omnia insecta appellata ab
incisuris quae nunc cervicum loco, nunc pectorum atque al-
vi, praecincta separant membra, tenui modo fistula cohaeren-
tia. aliquis vero non tota incisura, eam ambiente ruga, sed in
alvo aut superne tantum imbricatis flexili vertebris, nusquam
2 **alibi spectatiore naturae rerum artificio. 2. in magnis siquidem**
corporibus aut certe maioribus facilis officina sequaci mate-
ria fuit. in his tam parvis atque tam nullis quae ratio, quanta
vis, quam inextricabilis perfectio! ubi tot sensus collocavit
in culice? — et sunt alia dictu minora —, sed ubi visum in
eo praetendit? ubi gustatum adplicavit? ubi odoratum inse-
ruit? ubi vero truculentam illam et portione maxumam vocem
3 **ingeneravit? qua subtilitate pinnas adnevit, praelongavit pe-**
dum crura, disposuit ieiunam caveam, uti alvom, avidam san-
guinis, et potissimum humani sitim accendit! telum vero per-
fodiendo tergori quo spiculavit ingenio, atque ut in capaci,
cum cerni non possit exilitas, reciproca generavit arte ut fo-
diendo acuminatum pariter sorbendoque fistulosum esset!
quos teredini ad perforanda robora cum sono teste dentis ad-
4 **fixit, potissimumque e ligno cibatum fecit! sed turrigeros ele-**
phantorum miramur umeros taurorumque colla et trucis in
sublime iactus, tigrium rapinas, leonum iubas, cum rerum na-
tura nusquam magis quam in minumis tota sit. quapropter
quaeso, ne legentes, quoniam ex his spernunt multa, etiam
relata fastidio damnent, cum in contemplatione naturae nihil
possit videri supervacuum.

3. (2.) Insecta multi negarunt spirare, idque ratione per- 5
suadentes, quoniam viscera interiora nexus spirabilis non in-
essent, itaque vivere ut fruges arboresque, sed plurumum in-
teresse spiret aliquid an vivat. eadem de causa nec sangui-
nem iis esse, qui sit nullis carentibus corde atque iecore. sic
nec spirare ea quibus pulmo desit. unde numerosa quaestio-
num series exoritur. iidem enim et vocem esse his negant in 6
tanto murmure apium, cicadarum sono et aliis quae suis aesti-
mabuntur locis. nam mihi contuenti se persuasit rerum na-
tura nihil incredibile existimare de ea. nec video, cur magis
possint non trahere animam talia et vivere quam spirare sine
visceribus, quod etiam in marinis docuimus quamvis arcente 9,16 sqq.
spiratum densitate et altitudine umoris. Volare quidem ali- 7
qua et animatu carere in ipso spiritu viventia, habere sensum
victus, generationis, operis, atque etiam de futuro curam, et
quamvis non sint membra quae velut carina sensus invehant,
esse tamen iis auditum, olfactum, gustatum, eximia praeterea
naturae dona, sollertiam, animum, artem, quis facile credide-
rit? Sanguinem non esse iis fateor, sicut ne terrestribus qui- 8
dem cunctis inter se similem, verum. ut saepiae in mari san-
guinis viris atramentum optinet, purpurarum generi infector
ille sucus, sic et insectis quisquis est vitalis umor hic erit
sanguis. denique, existimatio ne sua cuique sit, nobis propo-
situm est naturas rerum manifestas indicare, non causas inda-
gare dubias.

4. (3.) Insecta, ut intellegi possit, non videntur habere 9
nervos, nec ossa nec spinas nec cartilaginem nec pinguia nec
carnis, ne crustam quidem fragilem, ut quaedam marina, nec
quae iure dicatur cutis, sed mediae cuiusdam inter omnia
haec naturae corpus arenti simile, nervo mollius, in reliquis
partibus tutius vere quam durius. Et hoc solum iis est, nec
praeterea aliud. nihil intus nisi admodum paucis intestinum
inplicatum. itaque divolsis praecipua vivacitas et partium sin- 10
gularum palpitatio, quia quaecumque est ratio vitalis illa non
certis inest membris, sed toto in corpore, minume tamen ca-
pite, solumque non movetur nisi cum pectore avolsum. In
nullo genere plures sunt pedes, et quibus ex his plurumi,
diutius vivont divolsa, ut in scolopendris videmus. habent

autem oculos praeterque e sensibus tactum atque gustatum,
aliqua et odoratum, pauca et auditum.

11 5. (4.) Sed inter omnia ea principatus apibus et iure prae-
cipua admiratio, solis ex eo genere hominum causa genitis.
Mella contrahunt, sucumque dulcissimum atque subtilissimum
ac saluberrimum. favos confingunt et ceras mille ad usus vi-
tae, laborem tolerant, opera conficiunt, rem publicam habent,
consilia privatim ac duces gregatim, et quod maxume mirum
12 sit, mores habent. praeterea, cum sint neque mansueti gene-
ris neque feri, tanta est natura rerum ut prope ex umbra mi-
numa animalis inconparabile effecerit quiddam. quos effica-
ciae industriaeque tantae conparemus nervos, quas viris?
quos rationi medius fidius viros? hoc certe praestantioribus,
quo nihil novere nisi commune. Non sit de anima quaestio,
constet et de sanguine, quantulum tamen esse in tantulis po-
test? aestimemus postea ingenium.

13 6. (5.) Hieme conduntur — unde enim ad pruinas nivis-
que et aquilonum flatus perferendos vires?—sane et insecta
omnia, sed minus diu· quae parietibus nostris occultata ma-
ture tepefiunt. circa apis aut temporum locorumve ratio mu-
tata est, aut erraverunt priores. conduntur a vergiliarum oc-
casu, et latent ultra exortum, adeo non ad veris initium, ut
dixere, nec quisquam in Italia de alvis existimat ante fabas
14 florentis. Exeunt ad opera et labores, nullusque, cum per
caelum licuit, otio perit dies. primum favos construunt, ce-
ram fingunt, hoc est domos cellasque faciunt. dein subolem,
postea mella, ceram ex floribus, melliginem e lacrimis arbo-
rum, quae glutinum pariunt, salicis, ulmi, harundinis suco,
15 cummi, resina. his primum alvom ipsam intus totam ut quo-
dam tectorio inlinunt, et aliis amarioribus sucis contra alia-
rum bestiolarum aviditates, id se facturas consciae quod con-
cupisci possit. his dein fores quoque latiores circumstruunt.

16 7. (6.) Prima fundamenta commosin vocant periti, secun-
da pissoceron, tertia propolin, inter coria cerasque, magni
ad medicamina usus. Commosis crusta est prima saporis
amari. pissoceros super eam venit, picantium modo, ceu di-
lutior cera. e vitium populorumque mitiore cummi propolis
crassioris iam materiae, additis floribus, nondum tamen cera,

sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut iniuriae
aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnunc gravi, ut qua ple-
rique pro galbano utantur.

(7.) Praeter haec convehitur erithace, quam aliqui san- 17
daracam, alii cerinthum vocant. hic erit apium dum operan-
tur cibus, qui saepe invenitur in favorum inanitatibus seposi-
tus, et ipse amari saporis. gignitur autem rore verno et
arborum suco, cummium modo capitur, africi minor, austri
flatu nigrior, aquilonibus melior et rubens, plurumus in Grae-
cis nucibus. Menecrates florem esse dicit futurae messis in-
dicium, sed nemo praeter eum.

8. (8.) Ceras ex omnium arborum satorumque floribus 18
confingunt excepta rumice et echinopode. herbarum haec
genera. falso excipitur et spartum, quippe cum in Hispania
multa in spartariis mella herbam eam sapiant. falso et oleas
excipi arbitror, quippe olivae proventu plurima examina gigni
certum est. Fructibus nullis nocetur. mortuis ne floribus qui-
dem, non modo corporibus, insidunt. Operantur intra sexa- 19
ginta passus. subinde consumptis in proxumo floribus specu-
latores ad pabula ulteriora mittunt. noctu deprehensae in ex-
peditione excubant supinae, ut alas a rore protegant.

9. (9.) Ne quis miretur amore earum captos Aristoma-
chum Solensem duodesexaginta annis nihil aliud egisse, Phi-
liscum vero Thasium in desertis apis colentem Agrium co-
gnominatum. qui ambo scripsere de his.

10. (10.) Ratio operis: Interdiu statio ad portas more 20
castrorum. quies in matutinum, donec una excitet gemino aut
triplici bombo ut bucino aliquo. tunc universae provolant,
si dies mitis futurus est. praedivinant enim ventos imbrisque
et se continent tectis. ita quae temperies caeli cum hoc
inter praescita habent. cum agmen ad opera processit, aliae
flores adgerunt pedibus, aliae aquam ore guttasque lanugine
totius corporis. quibus est earum adulescentia ad opera ex- 21
eunt et supradicta convehunt, seniores intus operantur. quae
flores conportant, prioribus pedibus femina onerant propter
id natura scabra, pedes priores rostro, totaeque onustae re-
meant sarcina pandatae. excipiunt eas ternae quaternaeque et
exonerant. sunt enim intus quoque officia divisa. aliae 22

struunt, aliae poliunt, aliae suggerunt, aliae cibum conpa-
rant ex eo quod adlatum est. neque enim separatim vescun-
tur, ne inaequalitas operis et cibi fiat et temporis. struunt
orsae a concamaratione alvi, textumque velut a summa tela
deducunt, limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent,
23 aliis exeant. favi superiore parte adfixi, et paulum etiam la-
teribus simul haerent et pendent una. alvom non contin-
gunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alvos,
aliquando et duorum generum, cum duo examina concordibus
populis dissimiles habuere ritus. ruentis ceras fulciunt, pila-
rum intergerivis a solo fornicatis, ne desit aditus ad sarcien-
24 dum. primi fere tres versus inanes struuntur, ne promptum
sit quod invitet furantem. novissimi maxume inplentur melle.
ideo aversa alvo favi eximuntur. gerulae secundos flatus ca-
ptant. si cooriatur procella, adprehensi ponduscuIo làpilli
se librant. quidam in umeros eam inponi tradunt. iuxta vero
25 terram volant in adverso flatu vepribus evitatis. Mira obser-
vatio operis. cessantium inertiam notant, castigant, mox et
puniunt morte. mira munditia. amoliuntur omnia e medio,
nullaeque inter opera spurcitiae iacent. quin et excrementa
operantium intus, ne longius recedant unum congesta in lo-
26 cum, turbidis diebus et operis otio egerunt. cum advespe-
rascit, in alvo strepunt minus ac minus, donec una cir-
cumvolet eodem quo excitavit bombo ceu quietem capere
imperitans, et hoc castrorum more. tunc repente omnes con-
ticescunt. 11. domos primum plebei exaedificant, deinde
regibus. si speratur largior proventus, adiciuntur contuber-
nia et fucis. hae cellarum minumae, sed ipsi maiores apibus.
27 (11) Sunt autem fuci sine aculeo, velut inperfectae apes
novissimaeque, a fessis et iam emeritis inchoatae, serotinus
fetùs et quasi servitia verarum apium, quamobrem imperant
iis primosque expellunt in opera, tardantis sine clementia
puniunt. neque in opere tantum, sed in fetu quoque adiu-
28 vant eas multum ad calorem conferente turba. certe quo
maior eorum fuit multitudo, hoc maior fit examinum proventus.
Cum mella coeperunt maturescere, abigunt eos, multaeque
singulos adgressae trucidant. nec id genus nisi vere conspici-
tur. fucus ademptis alis in alvom reiectus ipse ceteris adimit.

(12) Regias imperatoribus futuris in ima parte alvi ex- 29
struunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentis.
quod si exprimatur, non gignuntur suboles. Sexangulae
omnes cellae a singulorum pedum opere. Nihil horum stato
tempore, sed rapiunt diebus serenis munia. melle uno altero-
ve summum die cellas replent. 12. Venit hoc ex aere et 30
maxume siderum exortu, praecipueque ipso sirio exsplende-
scente, nec omnino prius vergiliarum exortu, sublucanis tem-
poribus. itaque tum prima aurora folia arborum melle rosci-
da inveniuntur, ac si qui matutino sub diu fuere, unctas
liquore vestis capillumque concretum sentiunt. sive ille est
caeli sudor, sive quaedam siderum saliva, sive purgantis se
aeris sucus, utinamque esset et purus ac liquidus et suae na-
turae, qualis defluit primo. nunc vero e tanta cadens altitu- 31
dine multumque, dum venit, sordescens et obvio terrae ha-
litu infectus, praeterea a fronde ac pabulis potus et in utriculo
congestus apium — ore enim eum vomunt —, ad hoc suco
florum corruptus et alvis maceratus totiensque mutatus, ma-
gnam tamen caelestis naturae voluptatem adfert.

13. (13.) Ibi optumus semper ubi optumorum doliolis 32
florum conditur. Atticae regionis hoc et Siculae, Hymetto et
Hybla a locis, mox Calydna insula. Est autem initio mel ut
aqua dilutum, et primis diebus fervet ut musta seque purgat,
vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana quae
fervoris ipsius spuma concrescit. sorbetur optumum et mi-
nume fronde infectum, e quercus, tiliae, harundinum foliis.

14. (14.) Summa quidem bonitatis natione constat, ut 33
supra diximus, pluribus modis. aliubi enim favi cera specta- 32
biles gignuntur, ut in Sicilia, Pelignis, aliubi copia mellis,
ut in Creta, Cypro, Africa, aliubi magnitudine, ut in septen-
trionalibus, viso iam in Germania octo pedum longitudinis
favo in cava parte nigro. In quocumque tamen tractu terna 34
sunt genera mellis. vernum ex floribus constructo favo, quod
ideo vocatur anthinum. hoc quidam attingi vetant, ut largo
alimento valida exeat suboles. alii ex nullo minus apibus
relinquont, quoniam magna sequatur ubertas magnorum side-
rum exortu, praeterea solstitio, cum thymum et uva florere
incipiunt, praecipua cellarum materia. est autem in eximen- 35

dis favis necessaria dispensatio, quoniam inopia cibi despe-
rant moriunturque aut diffugiunt, contra copia ignaviam ad-
fert, ac iam melle, non erithace, pascuntur. ergo diligen-
tiores ex hac vindemia XV. partem apibus relinquont.
dies status inchoandae, ut quadam lege naturae, si scire aut
observare homines vellent, tricesimus ab educto examine,
36 fereque Maio mense includitur haec vindemia. Alterum ge-
nus est mellis aestivi, quod ideo vocatur horaeon a tempe-
stivitate praecipua, ipso sirio exsplendescente post solstitium
diebus tricenis fere. inmensa circa hoc subtilitas naturae
mortalibus patefacta est, nisi fraus hominum cuncta pernicie
37 corrumperet. namque ab exortu sideris cuiuscumque, sed
nobilium maxume, aut caelestis arcus, si non sequantur im-
bres sed ros tepescat solis radiis, medicamenta, non mella
gignuntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona cae-
lestia. quod si servetur hoc sirio exoriente casuque con-
gruat in eundem diem, ut saepe, Veneris aut Iovis Mercurive
exortus, non alia suavitas visque mortalium malis a morte re-
vocandis quam divini nectaris fiat.
38 15. (15.) Mel plenilunio uberius capitur, serena die pin-
guius. In omni melle quod per se fluxit ut mustum oleumque —
appellatur acetum — maxume laudabile est. aestivom omne
rutilum, ut siccioribus confectum diebus. album mel non fit
ubi thymum est, sed oculis et ulceribus aptissimum existi-
matur e thymo, coloris aurei, saporis gratissimi. quod fit pa-
39 lam doliolis pingue, marino e rore spissum. quod concrescit
autem minume laudatur. thymosum non coit et tactu praete-
nuia fila mittit, quod primum gravitatis argumentum est. ab-
rumpi statim et resilire guttas vilitatis indicium habetur. se-
quens probatio ut sit odoratum et ex dulci acre, glutino-
40 sum, perlucidum. aestiva mellatione decumam partem Cassio
Dionysio apibus relinqui placet, si plenae fuerint alvi. si
minus, pro rata portione aut, si inanes, omnino non attingi.
huic vindemiae Attici signum dedere initium caprifici, alii
diem Volcano sacrum.
41 16. Tertium genus mellis minume probatum silvestre,
quod ericaeum vocant. convehitur post primos autumni im-
bris, cum erice sola floret in silvis, ob id harenoso simile.

gignit id maxume arcturi exortus ex a. d. pridie idus Septem-
bris. quidam aestivam mellationem ad arcturi exortum profe-
runt, quoniam ad aequinoctium autumni ab eo supersint dies
quattuordecim, et ab aequinoctio ad vergiliarum occasum
diebus XLVIII pluruma sit erice. Athenienses eam tetradicen 42
appellant, Euboea sisyrum, putantque apibus esse gratissi-
mam, fortassis quia tunc nulla alia sit copia. haec ergo mel-
latio fine vindemiae et vergiliarum occasu idibus Novembribus
fere includitur. relinqui ex ea duas partis apibus ratio per-
suadet, et semper eas partis favorum quae habeant eritha-
cen. A bruma ad arcturi exortum diebus LX somno aluntur 43
sine ullo cibo. ab arcturi exortu ad aequinoctium vernum
tepidiore tractu iam vigilant, sed etiamnum alvo se continent
servatosque in id tempus cibos repetunt. in Italia vero hoc
idem a vergiliarum exortu faciunt. in eum dormiunt. Alvos 44
quidam in eximendo melle expendunt, ita diribentes quan-
tum relinquant. aequitas quidem etiam in iis obstringitur,
feruntque societate fraudata alvos mori. in primis ergo prae-
cipitur ut lauti purique eximant mella. et furem mulierum-
que menses odere. Cum eximantur mella, apis abigi fumo 45
utilissimum, ne irascantur aut ipsae avide vorent. fumo cre-
briore et ignavia earum excitatur ad opera, nam nisi incu-
bavere, favos lividos faciunt. rursus fumo nimio inficiuntur,
quando iniuriam celerrime sentiunt mella vel minumo con-
tactu roris acescentia. et ob id inter genera servatur quod
acapnum vocant.

(16.) Fetus quonam modo progenerarent magna inter 46
eruditos et subtilis fuit quaestio. apium enim coitus visus
est numquam. plures existimavere ore confingi floribus con-
positis apte atque utiliter. aliqui coitu unius, qui rex in quo-
que appellatur examine. hunc esse solum marem, praecipua
magnitudine, ne fatiscat. ideo fetum sine eo non edi, apis-
que reliquas tamquam marem feminas comitari, non tamquam
ducem, quam probabilem alias sententiam fucorum proven-
tus coarguit. quae enim ratio ut idem coitus inperfectos ge-
neret alios? Propior vero prior existimatio fieret, ni rursus 47
alia difficultas ocurreret. quippe nascuntur aliquando in ex-
tremis favis apes grandiores quae ceteras fugant. oestrus

vocatur hoc malum, quonam modo nascens, si ipsae fingunt?
48 Quod certum est, gallinarum modo incubant. id quod ex-
clusum est primo vermiculus videtur candidus, iacens trans-
versus adhaerensque ita ut pars cerae videatur. rex statim
mellei coloris, ut electo flore ex omni copia factus, neque
vermiculus, sed statim pinniger. cetera turba cum formam
capere coepit, nymphae vocantur, ut fuci, sirenes aut ce-
49 phenes. si quis alterutris capita demat priusquam pinnas ha-
beant, pro gratissimo sunt pabulo matribus. tempore proce-
dente instillant cibos atque incubant, tum maxume murmu-
rantes, caloris, ut putant, faciendi gratia necessarii exclu-
dendis pullis, donec ruptis membranis quae singulos cingunt
ovorum modo universum agmen emergat. spectatum hoc Ro-
mae consularis cuiusdam suburbano alvis cornu lanternae
50 tralucido factis. fetus intra XLV. diem peragitur. Fit in fa-
vis quibusdam qui vocatur clavos, amarae duritia cerae, cum
fetum inde non eduxere, morbo aut ignavia aut infecunditate
naturali. hic est abortus apium. protinus autem educti ope-
rantur quadam disciplina cum matribus, regemque iuvenem
51 aequalis turba comitatur. reges plures inchoantur, ne desint.
postea ex his suboles cum adulta esse coepit, concorde suf-
fragio deterrimos necant, ne distrahant agmina. duo autem
genera eorum, melior *rufus*, *deterior* niger variusque.
omnibus forma semper egregia et duplo quam ceteris maior,
pinnae breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte
macula quodam diademate candicans. multum etiam nitore a
volgo differunt.

52 17. (17.) Quaerat nunc aliquis, unusne Hercules fuerit et
quot Liberi patres et reliqua vetustatis situ obruta! ecce in
re parva villisque nostris adnexa, cuius adsidua copia est,
non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat acu-
leum maiestate tantum armatus, an dederit quidem eum natu-
ra, sed usum pestis illi statum negaverit. illud constat, im-
peratorem aculeo non uti. Mira plebei circa eum obedien-
53 tia. cum procedit, una est totum examen circaque eum
globatur, cingit, protegit, cerni non patitur. reliquo tem-
pore, cum populus in labore est, ipse opera intus circumit,
similis exhortanti, solus inmunis. circa eum satellites quidam

lictoresque adsidui custodes auctoritatis. procedit foras non 54
nisi migraturo examine. id multo intellegitur ante, aliquot
diebus murmure intus strepente, adparatus indice diem tem-
pestivom eligentium. si quis alam ei detruncet, non fugiat
examen. cum processere, se quaeque proxumam illi cupit
esse et in officio conspici gaudet. fessum umeris sublevant,
validius fatigatum ex toto portant. si qua lassata defecit aut
forte aberravit, odore persequitur. ubicumque ille consedit,
ibi cunctarum castra sunt.

(18) Tunc ostenta faciunt privata ac publica, uva depen- 55
dente in domibus templisque, saepe expiata magnis eventibus.
sedere in ore infantis tum etiam Platonis, suavitatem illam
praedulcis eloqui portendentes. sedere in castris Drusi im-
peratoris, cum prosperrime pugnatum apud Arbalonem est,
haut quaquam perpetua haruspicum coniectura, qui dirum id
ostentum existimant semper. Duce prenso totum tenetur ag- 56
men, amisso dilabitur migratque ad alios. esse utique sine
rege non possunt. invitae autem interemunt eos, cum plures
fuere, potiusque nascentium domos diruunt, si proventus de-
speratur. tunc et fucos abigunt. quamquam et de iis video 57
dubitari propriumque iis genus esse aliquos existimare, sicut
furibus, grandissimis inter illos, sed nigris lataque alvo, ita
appellatis, quia furtim devorent mella. certum est ab apibus
fucos interfici. utique regem non habent. aequo modo si sine
aculeo nascantur in quaestione est. Umido vere melior fetus, 58
sicco mel copiosius. quod si deficit aliquas alvos cibus, im-
petum in proxumas faciunt rapinae proposito. at illae contra
dirigunt aciem. et si custos adsit, alterutra pars, quae sibi
favere sensit, non adpetit eum. Ex aliis quoque saepe dimi-
cant causis, duasque acies contrarias duo imperatores in-
struunt, maxume rixa in convehendis floribus exorta et suos
quibusque evocantibus, quae dimicatio iniectu pulveris aut
fumo tota discutitur. reconciliatur vero lacte vel aqua mulsa.

18. (19.) Apes sunt et rusticae silvestresque, horridae 59
adspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore praestan-
tes. urbanarum duo genera: optumae breves variaeque et in
rotunditatem conpactiles, deteriores longae et quibus simili-
tudo vesparum, etiamnum deterrimae ex iis pilosae. In Ponto

sunt quaedam albae, quae bis in mense mella faciunt, circa
Thermodontem autem fluvium duo genera, aliarum quae in
arboribus mellificant, aliarum quae sub terra triplici cerarum
60 ordine, uberrimi proventus. Aculeum apibus dedit natura
ventri consertum. ad unum ictum hoc infixo quidam eas sta-
tim emori putant, aliqui non nisi in tantum adacto ut intestini
quippiam sequatur, sed fucos postea esse nec mella facere
velut castratis viribus pariterque et nocere et prodesse de-
61 sinere. est in exemplis equos ab iis occisos. Odere foedos
odores proculque fugiunt, sed et fictos. itaque unguenta
redolentis infestant, ipsae plurumorum animalium iniuriis ob-
noxiae. Inpugnant eas naturae eiusdem degeneres vespae
atque crabrones, etiam e culicum genere qui vocantur mu-
liones, populantur hirundines et quaedam aliae aves. insi-
diantur aquantibus ranae, quae maxuma earum est operatio
62 tum cum subolem faciunt. nec hae tantum quae stagna rivos-
que obsident, verum et rubetae veniunt ultro adrepentesque
foribus per eas sufflant. ad hoc statio provolat confestimque
abripitur. nec sentire ictus apium ranae traduntur. inimicae
et oves difficile se e lanis earum explicantibus. cancrorum
etiam odore, si quis iuxta coquat, exanimantur.

63 (20.) Quin et morbos suapte natura sentiunt. index eo-
rum tristitia torpens et cum antè fores in teporem solis pro-
motis aliae cibos ministrant, cum defunctas progerunt fune-
64 rantiumque more comitantur exsequias. Rege ea peste con-
sumpto maeret plebes ignavo dolore, non cibos convehens,
non procedens. tristi tantum murmure glomeratur circa cor-
pus eius. subtrahitur itaque diductae multitudini. alias
spectantes exanimem luctum non minuunt. tunc quoque, ni
subveniatur, fame moriuntur. hilaritate igitur et nitore sani-
tas aestimatur. 19. Sunt et operis morbi. cum favos non ex-
plent, claron vocant. item blapsigonian, si fetum non per-
agant.

65 (21.) Inimica et echo est resultanti sono, qui pavidas
alterno pulset ictu. inimica et nebula. aranei quoque vel
maxume hostiles. cum praevaluere ut intexant, enecant al-
vos. papilio etiam ignavos et inhonoratus luminibus accensis
advolitans, pestifer, nec uno modo. nam et ipse ceras depa-

scitur et relinquit excrementa e quibus teredines gignuntur.
fila etiam araneosa, quacumque incessit, alarum maxume la-
nugine obtexit. Nascuntur et in ipso ligno teredines quae 66
ceras praecipue adpetunt. infestat et aviditas pastus, nimia
florum satietate verno maxume tempore alvo cita. oleo qui-
dem non apes tantum sed omnia insecta exanimantur, praeci-
pue si capite uncto in sole ponantur. Aliquando et ipsae 67
contrahunt mortis sibi causas, cum sensere eximi mella, avi-
de vorantes, cetero praeparcae, et quae alioqui prodigas at-
que edacis non secus ac pigras atque ignavas proturbent. No-
cent et sua mella ipsis, inlitaeque ab aversa parte moriuntur.
Tot hostibus, tot casibus — et quotam portionem eorum com-
memoro? — tam munificum animal expositum est. remedia
dicemus suis locis. nunc enim sermo de natura est.

20. (22.) Gaudent plausu atque tinnitu aeris, eoque con- 68
vocantur. quo manifestum est auditus quoque inesse sensum.
Effecto opere, educto fetu, functae munere omni exercitatio-
nem tamen sollemnem habent, spatiataeque in aperto et in al-
tum elatae, gyris volatu editis, tum demum ad cibum redeunt.
Vita iis longissima, ut prospere inimica ac fortuita cedant, 69
septenis annis universa. Alvos numquam ultra decem annos
durasse proditur. sunt qui mortuas, si intra tectum hieme
serventur, deinde sole verno torreantur ac ficulneo cinere
tepido foveantur, putent reviviscere. (23.) in totum vero 70
amissas reparari ventribus bubulis recentibus cum fimo obru-
tis, Vergilius iuvencorum corpore exanimato, sicut equorum
vespas atque crabrones, sicut asinorum scarabaeos, mutante
natura ex aliis quaedam in alia. sed horum omnium coitus
cernuntur. et tamen in fetu eadem prope natura quae apibus.

21. (24.) Vespae in sublimi e luto nidos faciunt, in his 71
ceras, crabrones cavernis aut sub terra. et horum omnium
sexangulae cellae, cerae autem e cortice, araneosae. fetus
ipse inaequalis et barbarus, alius evolat, alius in nympha est,
alius in vermiculo. et autumno, non verno, omnia ea. pleni-
lunio maxume crescunt. vespae, quae ichneumones vocantur 72
— sunt autem minores quam aliae — unum genus ex araneis
peremunt phalangium appellatum, et in nidos suos ferunt,
deinde inlinunt et ex iis incubando suum genus procreant.

praeterea, omnes carne vescuntur contra quam apes quae
nullum corpus attingunt. sed vespae muscas grandiores ve-
73 nantur, amputato iis capite reliquom corpus auferunt. Cra-
bronum silvestres in arborum cavernis degunt, hieme ut ce-
tera insecta conduntur, vita bimatum non transit. ictus eo-
rum haut temere sine febri est. auctores sunt ter novenis
punctis interfici hominem. aliorum qui mitiores videntur duo
genera: opifices, minores corpore, qui moriuntur hieme, ma-
74 tres quae biennio durant. ii et clementes. Nidos vere faciunt
fere quadriforis, in quibus opifices generantur. iis eductis
alios deinde maiores nidos fingunt, in quibus matres futuras
producant. iam tum opifices funguntur munere et pascunt
eas. Latior matrum species, dubiumque an habeant aculeos,
quia non egrediuntur. et his sui fuci. Quidam opinantur
omnibus his ad hiemem decidere aculeos. nec crabronum
autem nec vesparum generi reges aut examina, sed subinde
renovatur multitudo subole.

75 22. (25.) Quartum inter haec genus est bombycum, in
Assyria proveniens, maius quam supra dicta. nidos luto fin-
gunt salis specie, adplicatos lapidi, tanta duritia ut spiculis
perforari vix possint. in his ceras largius quam apes fa-
ciunt, dein maiorem vermiculum.

76 (26.) Et alia horum origo. ex grandiore vermiculo ge-
mina protendens sui generis cornuum urica fit, dein quod vo-
catur bombylis, ex ea necydalus, ex hoc in sex mensibus
bombyx. Telas araneorum modo texunt ad vestem luxumque
feminarum, quae bombycina appellatur. prima eas redordiri
rursusque texere invenit in Coo mulier Pamphile, Plateae filia,
non fraudanda gloria excogitatae rationis ut denudet feminas
vestis.

77 23. (27.) Bombycas et in Coo insula nasci tradunt, cu-
pressi, terebinthi, fraxini, quercus florem imbribus decussum
terrae halitu animante. fieri autem primo papiliones parvos
nudosque, mox frigorum inpatientia villis inhorrescere et ad-
versus hiemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperi-
tate radentis foliorum lanuginem. in vellera hanc ab iis cogi
subigique unguium carminatione, mox trahi in tramas, tenuari
ceu pectine, postea adprehensam corpori involvi nido volu-

bili. tum ab homine tolli fictilibusque vasis tepore et furfu- 78
rum esca nutriri, atque ita subnasci sui generis plumas, qui-
bus vestitos ad alia pensa dimitti. quae vero capta sint lani-
fica umore lentescere, mox in fila tenuari iunceo fuso. Nec
puduit has vestis usurpare etiam viros levitatem propter
aestivam. in tantum a lorica gerenda discessere mores ut
oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc feminis
cedimus.

24. (28.) Araneorum his non absurde iungatur natura di- 79
gna vel praecipue admiratione. plura autem sunt genera nec
dictu necessaria in tanta notitia. Phalangia ex his appellan-
tur quorum noxii morsus, corpus exiguum, varium, acumina-
tum, adsultim ingredientium. altera eorum species nigri prio-
ribus cruribus longissimis. omnibus internodia terna in cruri-
bus. Luporum minumi non texunt. maiores in terra, et cavernis 80
exigua vestibula praepandunt. tertium eorundem genus eru-
dita operatione conspicuum. orditur telas tantique operis ma-
teriae uterus ipsius sufficit, sive ita corrupta alvi natura stato
tempore, ut Democrito placet, sive est quaedam intus lanigera
fertilitas, tam moderato ungue, tam tereti filo et tam aequali
deducit stamina, ipso se pondere usus. texere a medio inci- 81
pit circinato orbe subtemina adnectens, maculasque paribus
semper intervallis sed subinde crescentibus ex angusto dila-
tans indissolubili nodo inplicat. quanta arte celat pedicas a
scutulato rete grassantis! quam non ad hoc videtur pertinere
crebratae pexitas telae et quadam politurae arte ipsa se te-
nax ratio tramae! quam laxus ad flatus ac non respuenda quae
veniant sinus! derelicta lasso praetendi summa parte arbitrere 82
licia. at illa difficile cernuntur atque ut in plagis liniae offen-
sae praecipitant in sinum. specus ipse qua concamaratur ar-
chitectura! et contra frigora quanto villosior! quam remotus
a medio aliudque agentis similis, inclusus vero sic ut sit necne
intus aliquis cerni non possit! age firmitas, quando rumpen-
tibus ventis! qua pulverum mole degravante! latitudo telae 83
saepe inter duas arbores, cum exercet artem et discit texere,
longitudo fili a culmine ac rursus a terra. per illud ipsum ve-
lox reciprocatio, subitque pariter ac fila deducit. cum vero
captura incidit, quam vigilans et paratus ad cursus! licet ex-

trema haereat plaga, semper in medium currit, quia sic ma-
84 xume totum concutiendo inplicat. scissa protinus reficit ad
polituram sarciens. namque et lacertarum catulos venantur
os primum tela involventes et tunc demum labra utraque morsu
adprehendentes, amphitheatrali spectaculo, cum contigit. Sunt
ex eo et auguria. quippe incremento amnium futuro telas suas
altius tollunt. iidem sereno non texunt, nubilo texunt. ideo-
que multa aranea imbrium signa sunt. feminam putant esse
quae texat, marem qui venetur. ita paria fieri merita
coniugio.
85 (29.) Aranei conveniunt clunibus, pariunt vermiculos ovis
similis. nam nec horum differri potest genitura, quoniam in-
sectorum vix ulla alia narratio est. pariunt autem omnia in
tela, sed sparsa qua saliunt atque ita emittunt. Phalangia
tantum in ipso specu incubant magnum numerum qui, ut emer-
sit, matrem consumit, saepe et patrem. adiuvat enim incu-
bare. pariunt autem et tricenos, ceterae pauciores. et incu-
bant triduo. Consummantur aranei quater septenis diebus.
86 25. (30.) Similiter his et scorpiones terrestres vermicu-
los ovorum specie pariunt similiterque pereunt, pestis inpor-
tuna, veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio lenta
per triduum morte conficiunt, virginibus letali semper ictu et
feminis fere in totum, viris autem matutino, exeuntes caver-
nis priusquam aliquo fortuito ictu ieiunum egerant venenum.
87 semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat,
ne quando desit occasioni. ferit et obliquo ictu et inflexu.
venenum ab iis candidum fundi Apollodorus auctor est in no-
vem genera descriptis per colores maxume, supervacuo,
quoniam non est scire quos minume exitialis praedixerit. ge-
minos quibusdam aculeos esse, marisque saevissimos — nam
coitum iis tribuit —, intellegi autem gracilitate et longitudine.
88 venenum omnibus medio die, cum incanduere solis ardoribus,
itemque, cum sitiunt, inexplebiles potus. Constat et septena
caudae internodia saeviora esse. pluribus enim sena sunt.
Hoc malum Africae volucre etiam austri faciunt pandentibus
bracchia ut remigia sublevantes. Apollodorus idem plane
quibusdam inesse pinnas tradit. Saepe Psylli, qui reliquarum
venena terrarum invehentes quaestus sui causa peregrinis

malis inplevere Italiam, hos quoque inportare conati sunt,
sed vivere intra Siculi caeli regionem non potuere. visuntur
tamen aliquando in Italia, sed innocui, multisque aliis in locis
ut circa Pharum in Aegypto. In Scythia interemunt etiam 90
sues alioquin vivaciores contra venena talia, nigras quidem
celerius, si in aquam se inmerserint. homini icto putatur esse
remedio ipsorum cinis potus in vino. Magnam adversitatem
oleo mersis et stellionibus putant esse, innocuis dumtaxat iis
qui et ipsi carent sanguine, lacertarum figura. atque scorpio-
nes in totum nulli nocere quibus non sit sanguis. Quidam 91
et ab ipsis fetum devorari arbitrantur. unum modo relinqui
sollertissimum et qui se ipsius matris clunibus inponendo tu-
tus et a cauda et a morsu loco fiat. hunc esse reliquorum
ultorem, qui postremo genitores superne conficiat. pariuntur
autem undeni.

26. (31.) Chamaeleonum stelliones hi quodammodo na-
turam habent, rore tantum viventes praeterque araneis.

(32.) Similis cicadis vita, quarum duo genera: minores 92
quae primae proveniunt et novissimae pereunt, sunt autem
mutae. sequens est volatura quae canunt. vocantur achetae
et, quae minores ex his sunt, tettigonia. sed illae magis ca-
norae. mares canunt in utroque genere, feminae silent. Gen-
tes vescuntur iis ad orientem, etiam Parthi opibus abundanti-
bus. ante coitum maris praeferunt, a coitu feminas, ovis
earum corrupti, quae sunt candida. coitus supinis. Aspe- 93
ritas praeacuta in dorso, qua excavant feturae locum in terra.
fit primo vermiculus, deinde ex eo quae vocatur tettigometra,
cuius cortice rupto circa solstitia evolant, noctu semper, pri-
mo nigrae atque durae. unum hoc ex iis quae vivont et sine
ore est. pro eo quiddam aculeatorum linguis simile, et hoc
in pectore, quo rorem lambunt. pectus ipsum fistulosum. hoc
canunt achetae, ut diximus. De cetero in ventre nihil est. 94
excitatae cum subvolant, umorem reddunt, quod solum argu-
mentum est rore eas ali. iisdem solis nullum ad excrementa
corporis foramen. oculi sunt tam hebetes ut, si quis digitum
contrahens ac remittens adpropinquet iis, transeant [velut in
folia]. Quidam duo alia genera faciunt earum, surculariam
quae sit grandior, frumentariam quam alii avenariam vocant.

95 adparet enim simul cum frumentis arescentibus. 27. Cicadae non nascuntur in raritate arborum — idcirco non sunt Cyrenis circa oppidum —, nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus. est quaedam et iis locorum differentia. in Milesia regione paucis sunt locis, sed in Cephallania amnis quidam paenuriam earum et copiam dirimit. at in Rhegino agro silent omnes, ultra flumen in Locrensi canunt. Pinnarum illis natura quae apibus, sed pro corpore amplior.

96 28. (33.) Insectorum autem quaedam binas gerunt pinnas, ut muscae, quaedam quaternas, ut apes. membranis et cicadae volant. quaternas habent quae aculeis in alvo armantur. nullum cui telum in ore pluribus quam binis advolat pinnis. illis enim ultionis causa datum est, his aviditatis. nullis eorum pinnae revivescunt avolsae. nullum cui aculeus in alvo bipinne est.

97 (34.) Quibusdam pinnarum tutelae crusta supervenit, ut scarabaeis, quorum tenuior fragiliorque pinna. his negatus aculeus, sed in quodam genere eorum grandi cornua praelonga, bisulcis dentata forficibus in cacumine, cum libuit, ad morsum coeuntibus, infantium etiam remediis ex cervice sus-
98 penduntur, lucavos vocat hos Nigidius. aliud rursus eorum genus qui e fimo ingentis pilas aversi pedibus volutant parvosque in iis contra rigorem hiemis vermiculos fetus sui nidulantur. volitant alii magno cum murmure aut mugitu, *alii* focos et prata crebris foraminibus excavant nocturno stridore vocales. lucent ignium modo noctu, laterum et clunium colore lampyrides, nunc pinnarum hiatu refulgentes, nunc vero conpressu obumbratae, non ante matura pabula aut post de-
99 secta conspicuae. E contrario tenebrarum alumna blattis vita, lucemque fugiunt in balineis maxume umido vapore prognatae. fodiunt ex eodem genere rutili atque praegrandes scarabaei tellurem aridam favosque parvae et fistulosae modo spongeae e medicato melle fingunt. In Threcia iuxta Olynthum locus est parvos in quo unum hoc animal exanimatur, ob id
100 Cantharolethrus appellatus. Pinnae insectis omnibus sine scissura. nulli cauda nisi scorpioni. hic eorum solus et bracchia habet et in cauda spiculum. reliquorum quibusdam aculeus in ore, ut asilo, sive tabanum dici placet, item culici et

quibusdam muscis. omnibus autem his in ore et pro lingua
sunt hi aculei. quibusdam hebetes, neque ad punctum sed ad
suctum, ut muscarum generi, in quo lingua evidens fistula est.
nec sunt talibus dentes. aliis cornicula ante oculos praeten-
duntur ignava, ut papilionibus. quaedam insecta carent pin-
nis, ut scolopendra.

29. (35.) Insectorum pedes quibus sunt in obliquom mo- 101
ventur. quorundam extremi longiores foris curvantur, ut lo-
custis. Hae pariunt in terram demisso spinae caule ova con-
densa autumni tempore. ea durant hieme. e terra subsequenti
anno exitu veris emittunt parvas, nigrantis et sine cruribus,
pinnisque reptantis. itaque vernis aquis intereunt ova, sicco
vere maior proventus. Alii duplicem earum fetum, geminum- 102
que exitium tradunt, vergiliarum exortu parere, deinde ad ca-
nis ortum obire et alias renasci. quidam arcturi occasu re-
nasci. Mori matres, cum pepererint; certum est, vermiculo
statim circa faucis innascente qui eas strangulat. eodem tem-
pore mares obeunt. Tam frivola ratione morientes serpen-
tem, cum libuit, necant singulae, faucibus eius adprehensis
mordicus. non nascuntur nisi rimosis locis. In India ternum 103
pedum longitudinis esse traduntur, cruribus et feminibus ser-
rarum usum praebere, cum inaruerint. Est et alius earum
obitus. gregatim sublatae vento in maria aut stagna decidunt.
forte hoc casuque evenit, non, ut prisci existimavere, made-
factis nocturno umore alis. iidem quippe nec volare eas no-
ctibus propter frigora tradiderunt, ignari etiam longinqua
maria ab iis transiri continuata plurium dierum — quod ma-
xume miremur — fame quoque, quam propter externa pabula
petere sciunt. Deorum irae pestis ea intellegitur. namque 104
et grandiores cernuntur et tanto volant pinnarum stridore, ut
aliae alites credantur, solemque obumbrant sollicitis suspe-
ctantibus populis, ne suas operiant terras. sufficiunt quippe
vires et, tamquam parum sit maria transisse, inmensos tractus
permeant diraque messibus nube contegunt, multa contactu
adurentes, omnia vero morsu erodentes et fores quoque te-
ctorum. Italiam ex Africa maxume coortae infestant, saepe 105
populo Romano ad Sibyllina coacto remedia confugere in-
opiae metu. In Cyrenaica regione lex etiam est ter anno

debellandi eas, primo ova obterendo, dein fetum, postremo
106 adultas, desertoris poena in eum qui cessaverit. et in Lemno
insula certa mensura praefinita est quam singuli enecatarum
ad magistratus referant. graculos quoque ob id colunt ad-
verso volatu occurrentis earum exitio. necare et in Syria
militari imperio coguntur. tot orbis partibus vagatur id ma-
107 lum. Parthis et hae in cibo gratae. Vox earum proficisci ab
occipitio videtur. eo loco in commissura scapularum habere
quasi dentis existimantur eosque inter se terendo stridorem
edere, circa duo maxume aequinoctia, sicut cicadae circa
solstitium. Coitus locustarum qui et insectorum omnium quae
coeunt, marem portante femina, in eum feminarum ultumo
caudae reflexo tardoque digressu. minores autem in omni
hoc genere feminis mares.

108 30. (36.) Plurima insectorum vermiculum gignunt. nam
et formicae similem ovis vere, et hae communicantes labo-
rem, sed apes utiles faciunt cibos, hae condunt. ac si quis
conparet onera corporibus earum, fateatur nullis portione
viris esse maiores. gerunt ea morsu. maiora aversae postre-
109 mis pedibus moliuntur umeris obnixae. et iis rei publicae
ratio, memoria, cura. semina adrosa condunt, ne rursus in
frugem exeant e terra. maiora ad introitum dividunt. made-
facta imbre proferunt atque siccant. operantur et noctu ple-
na luna, eaedem interlunio cessant. iam in opere qui labor,
quae sedulitas! et quoniam ex diverso convehunt altera alte-
rius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis
110 dantur. quae tunc earum concursatio, quam diligens cum
obviis quaedam conlocutio atque percontatio! silices itinere
earum attritos videmus, et opere semitam factam, ne quis du-
bitet et qualibet in re quid possit quantulacumque adsiduitas.
sepeliunt inter se viventium solae praeter hominem. non
sunt in Sicilia pinnatae.

111 31. Indicae formicae cornua Erythris in aede Herculis
fixa miraculo fuere. aurum hae cavernis egerunt terra in re-
gione septentrionalium Indorum qui Dardae vocantur. ipsis
color felium, magnitudo Aegypti luporum. erutum hoc ab iis
tempore hiberno Indi furantur aestivo fervore, conditis pro-
pter vaporem in cuniculos formicis, quae tamen odore solli-

citatae provolant crebroque lacerant quamvis praevelocibus camelis fugientis. tanta pernicitas feritasque est cum amore auri.

32. (37.) Multa autem insecta et aliter nascuntur, atque 112 in primis ex rore. Insidet hic raphani folio primo vere et spissatus sole in magnitudinem mili cogitur. inde porrigitur vermiculus parvos et triduo mox uruca, quae adiectis diebus adcrescit, inmobilis, duro cortice. ad tactum tantum movetur, araneo adcreta quam chrysallidem appellant. rupto deinde cortice volat papilio.

33. (38.) Sic quaedam ex imbri generantur in terra, 113 quaedam et in ligno. nec enim cossi tantum in eo, sed etiam tabani ex eo nascuntur et alia ubicumque umor est nimius. (39.) sicut intra hominem taeniae tricenum pedum aliquando et plurium longitudine. iam in carne exanimi et viventium 114 quoque hominum capillo, qua foeditate et Sulla dictator et Alcman ex clarissimis Graeciae poetis obiere. hoc quidem et avis infestat, phasianas vero interemit nisi pulverantis sese. Pilos habentium asinum tantum inmunem hoc malo 115 credunt et ovis. gignuntur autem et vestis genere, praecipue lanicio interemptarum a lupis ovium. aquas quoque quasdam quibus lavemur fertiliores eius generis invenio apud auctores, quippe cum etiam cerae animal id gignant quod animalium minumum existimatur. Alia rursus generantur sordibus a radiis solis, posteriorum lascivia crurum petauristae. alia pulvere umido in cavernis volucria.

34. (40.) Est animal eiusdem temporis, infixo semper 116 sanguini capite vivens atque ita intumescens, unum animalium cui cibi non sit exitus. dehiscit cum nimia satietate, alimento ipso moriens. numquam hoc in iumentis gignitur, in bubus frequens, in canibus aliquando, in quibus omnia. in ovibus et capris hoc solum. Aeque mira sanguinis et hirundinum in palustri aqua sitis. namque et hae toto capite conduntur. Est volucre canibus peculiare suum malum, auris maxime lancinans quae defendi morsu non queunt.

35. (41.) Idem pulvis in lanis et veste tineas creat, 117 praecipue si araneus una includatur. sitit enim, et omnem 118 umorem absorbens ariditatem ampliat. hoc et in chartis

nascitur. Est earum genus tunicas suas trahentium quo
cocleae modo. sed harum pedes cernuntur. spoliatae ex-
118 spirant. si adcrevere, faciunt chrysallidem. Ficarios culices
caprificus generat, cantharidas vermiculi ficorum et piri et
peuces et cynacanthae et rosae. venenum hoc remedia se-
cum habet. alae medentur, quibus demptis letale est. Rur-
sus alia genera culicum acescens natura gignit, quippe cum
et in nive candidi inveniantur, et vetustiore vermiculi, in me-
dia quidem altitudine rutili, — nam et ipsa nix vetustate ru-
fescit, — hirti pilis, grandiores torpentesque.
119 36. (42.) Gignit aliqua et contrarium naturae elementum.
siquidem in Cypri aerariis fornacibus et medio igni maioris
muscae magnitudinis volat pinnatum quadripes, appellatur
pyrallis, a quibusdam pyrota. quamdiu est in igni, vivit. cum
evasit longiore paulo volatu, emoritur.
120 (43.) Hypanis fluvius in Ponto circa solstitium defert aci-
norum effigie tenuis membranas quibus erumpit volucre qua-
dripes supra dicti modo, nec ultra unum diem vivit, unde he-
merobion vocatur. Reliquis talium ab initio ad finem septe-
narii sunt numeri, culici et vermiculis ter septeni, corpus pa-
rientibus quater septeni. mutationes et in alias figuras trans-
itus trinis aut quadrinis diebus. Cetera ex his pinnata au-
tumno fere moriuntur, tabani quidem etiam caecitate. muscis
umore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.
121 37. (44.) Nunc per singulas corporum partis praeter iam
dicta membratim tractetur historia. Caput habent cuncta
quae sanguinem. in capite paucis animalium nec nisi volucri-
bus apices, diversi quidem generis, phoenici plumarum serie
e medio eo exeunte alio, pavonibus crinitis arbusculis, stym-
phalidi cirro, phasianae corniculis, praeterea parvae avi quae
ab illo galerita appellata quondam, postea Gallico vocabulo
122 etiam legioni nomen dederat alaudae. Diximus et cui plica-
10, 36 tilem cristam dedisset natura. per medium caput a rostro
residentem et fulicarum generi dedit, cirros pico quoque
Martio et grui Baliaricae, sed spectatissimum insigne galli-
naceis, corporeum, serratum, nec carnem ita esse nec carti-
laginem nec callum iure dixerimus, verum peculiare. draco-
num enim cristas qui viderit non reperitur.

(45.) Cornua multis quidem et aquatilium et marinorum 123
et serpentium variis data sunt modis, sed quae iure cornua
intellegantur quadripedum tantum generi. Actaeonem enim
et Cipum etiam in Latia historia fabulosos reor. nec alibi
maior naturae lascivia. lusit animalium armis, sparsit haec in
ramos, ut cervorum, aliis simplicia tribuit, ut in eodem ge-
nere subulonibus ex argumento dictis, aliorum fudit in pal-
mas, digitosque emisit ex iis, unde platycerotas vocant. de- 124
dit ramosa capreis, sed parva, nec fecit decidua. convoluta
in anfractum arietum generi, ceu caestus daret, infesta tau-
ris, — in hoc quidem genere et feminis tribuit, in multis tan-
tum maribus, — rupicapris in dorsum adunca, damis in ad-
versum, erecta autem rugarumque ambitu contorta et in leve
fastigium exacuta, ut lyras decorent, strepsiceroti, quem ad-
dacem Africa appellat, mobilia eadem, ut auris, Phrygiae 125
armentis, Trogodytarum in terram derecta, qua de causa
obliqua cervice pascuntur, aliis singula, et haec medio capite
aut naribus, ut diximus. iam quidem aliis ad incursum robu- 8, 71. 76
sta, aliis ad ictum, aliis adunca, aliis redunca, aliis ad iactum
pluribus modis, supina, convexa, conversa, omnia in mucro-
nem migrantia. in quodam genere pro manibus ad scabendum
corpus. cocleis ad praetemptandum iter, corporea haec, sic-
ut cerastis. aliquando et singula, cocleis semper bina, et ut
protendantur ac resiliant. Urorum cornibus barbari septen- 126
trionales potant, urnisque bina capitis unius cornua inplent.
alii praefixa hastilia cuspidant. apud nos in lamnas secta tra-
lucent atque etiam lumen inclusum latius fundunt, multasque
alias ad delicias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc
quae cestrota picturae genere dicuntur. Omnibus autem 127
cava et in mucrone demum concreta sunt. cervis tantum tota
solida et omnibus annis decidua. Boum attritis ungulis cor-
nua unguendo arvina medentur agricolae. adeoque sequax
natura est ut in ipsis viventium corporibus ferventi cera fle-
ctantur atque incisa nascentium in diversas partis torquean-
tur, in singulis capitibus quaterna fiant. Tenuiora feminis 128
plerumque sunt, ut in pecore multis. ovium nulla, nec cervo-
rum, nec quibus multifidi pedes, nec solidipedum ulli excepto
asino Indico qui uno armatus est cornu. Bisulcis bina *natura*

tribuit, nulli superne primores habenti dentis. qui putant eos in cornua absumi facile coarguuntur cervarum natura, quae neque dentis habent, ut neque mares, nec tamen cornua. ceterorum ossibus adhaerent, cervorum tantum cutibus enascuntur.

129 (46.) Capita piscibus portione corporum maxuma, fortassis ut mergantur. ostrearum generi nulla nec spongeis nec aliis fere quibus solus ex sensibus tactus est. quibusdam indiscretum caput, ut cancris.

130 (47.) In capite animalium cunctorum homini plurumus pilus, iam quidem promiscue maribus ac feminis, apud intonsas utique gentes. atque etiam nomina ex eo Capillatis Alpium incolis, Galliae Comatae, ut tamen sit aliqua in hoc terrarum differentia. quippe Myconii carentes eo gignuntur, sicut in Cauno lienosi. et quaedam animalium naturaliter calvent, sicut struthocameli et corvi aquatici, quibus apud Grae-
131 cos nomen inde. Defluvium eorum in muliere rarum, in spadonibus non visum, nec in ullo ante veneris usum, nec infra cerebrum aut infra verticem aut circa tempora atque auris. calvitium uni tantum animalium homini praeterquam innatum. canities homini tantum et equo, sed homini semper a priori parte capitis, tum deinde ab aversa.

132 (48.) Vertices bini hominum tantum aliquis. capitis ossa plana, tenuia, sine medullis, serratis pectinatim structa conpagibus. perfracta non queunt solidari, sed excepta modice non sunt letalia in vicem eorum succedente corporea cicatrice. in-
8, 130; 10, 117 firmissima esse ursis, durissima psittacis, suo diximus loco.

133 (49.) Cerebrum omnia habent animalia quae sanguinem,
9, 83 etiam in mari quae mollia appellavimus, quamvis careant sanguine, ut polypus. sed homo portione maxumum et umidissimum omniumque viscerum frigidissimum, duabus supra subterque membranis velatum, quarum alterutram rumpi
134 mortiferum est. cetero viri quam feminae maius. Hominibus hoc sine sanguine, sine venis, et reliquis sine pingui. aliud esse quam medullam eruditi docent, quoniam coquendo durescat. Omnium cerebro medio insunt ossicula parva. uni homini in infantia palpitat, nec conroboratur ante primum
135 sermonis exordium. Hoc est viscerum excelsissimum proxumumque caelo, capitis, sine carne, sine cruore, sine sordi-

bus. hanc habent sensus arcem, huc venarum omnis a corde vis tendit, hic desinit, hoc columen altissimum, hic mentis est regimen. omnibus autem animalium in priora pronum, quia et sensus ante nos tendunt. ab eo proficiscitur somnus, hinc capitis nutatio. quae cerebrum non habent non dormiunt. Cervis in capite inesse vermiculi sub linguae inanitate et circa articulum qua caput iungitur numero viginti produntur.

(50.) Aures homini tantum inmobiles. ab iis Flaccorum 136 cognomina. nec in alia parte feminis maius inpendium margaritis dependentibus. in Oriente quidem et viris aurum eo loci gestare decus existimatur. Animalium aliis maiores aliis minores. cervis tantum scissae ac velut divisae, sorici pilosae. sed aliquae omnibus animal dumtaxat generantibus excepto vitulo marino atque delphino et quae cartilaginea 9, 78 appellavimus et viperis. haec cavernas tantum habent 137 aurium loco praeter cartilaginea et delphinum, quem tamen audire manifestum est. nam et cantu mulcentur, et capiuntur attoniti sono. quanam audiant mirum. iidem nec olfactus vestigia habent, cum olfaciant sagacissime. Pinnatorum animalium buboni tantum et oto plumae velut aures, ceteris cavernae ad auditum. simili modo squamigeris atque serpentibus. In equis et omnium iumentorum genere indicia animi praeferunt, marcidae fessis, micantes pavidis, subrectae furentibus, resolutae aegris.

(51.) Facies homini tantum, ceteris os aut rostra. frons 138 et aliis, sed homini tantum tristitiae, hilaritatis, clementiae, severitatis index. In adsensu eius supercilia homini et pariter et alterna mobilia, et in iis pars animi. negamus an annuimus? haec maxume indicant factum. superbia aliubi conceptaculum, sed hic sedem habet. in corde nascitur, huc subit, hic pendet. nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore ubi solitaria esset.

(52.) Subiacent oculi, pars corporis pretiosissima et 139 quae lucis usu vitam distinguat a morte. Non omnibus animalium hi. ostreis nulli, quibusdam concharum dubii. pectines enim, si quis digitos adversum hiantis eos moveat, contrahuntur ut videntes, et solenes fugiunt admota ferramenta. quadripedum talpis visus non est, oculorum effigies inest, si

140 quis praetentam detrahat membranam. et inter avis ardiola-
rum genere quos leucos vocant altero oculo carere tradunt.
optumi auguri, cum ad austrum volent septentrionemve, solvi
enim pericula et metus narrant. Nigidius nec locustis nec ci-
cadis esse dicit. cocleis oculorum vicem cornicula bina prae-
temptatu inplent. nec lumbricis ulli sunt vermiumve generi.
141 (53.) Oculi homini tantum diverso colore, ceteris in suo
cuique genere similes. et equorum quibusdam glauci, sed in
homine numerosissimae varietatis atque differentiae, grandio-
res, modici, parvi, prominentes, quos hebetiores putant, con-
diti, quos clarissime cernere, sicut in colore caprinos.
142 (54.) Praeterea alii contuentur longinqua, alii nisi prope
admota non cernunt. multorum visus fulgore solis constat
nubilo die non cernentium, nec post occasus. alii interdiu
hebetiores, noctu praeter ceteros cernunt. de geminis pu-
7, 16 pillis, aut quibus noxii visus essent, satis diximus. caesii
143 in tenebris clariores. Ferunt Tiberio Caesari, nec alii genito-
rum mortalium, fuisse naturam ut expergefactus noctu paulis-
per haut alio modo quam luce clara contueretur omnia, pau-
latim tenebris sese obducentibus. divo Augusto equorum modo
glauci fuere, superque hominem albicantis magnitudinis.
quam ob causam diligentius spectari eos iracunde ferebat.
144 Claudio Caesari ab angulis candore carnoso sanguineis venis
subinde subfusi, Gaio principi rigentes. Neroni, nisi cum co-
niveret, ad prope admota hebetes. Viginti gladiatorum paria
in Gai principis ludo fuere, in iis duo omnino qui contra con-
minationem aliquam non coniverent, et ob id invicti. tantae
hoc difficultatis est homini. plerisque vero naturale ut nictari
145 non cessent, quos pavidiores accepimus. Oculus unicolor
nulli. cum candore omnibus medius color differens. neque
ulla ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed
homini maxume, id est moderationis, clementiae, misericor-
diae, odi, amoris, tristitiae, laetitiae. contuitu quoque mul-
tiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi,
submissi, blandi. profecto in oculis animus habitat. ardent,
146 intenduntur, umectant, conivent. Hinc illa misericordiae lacri-
ma. hos cum ex osculamur, animum ipsum videmur attingere.
hinc fletus et rigantes ora rivi. Quis ille est umor in dolore

tam fecundus et paratus, aut ubi reliquo tempore? animo
autem videmus, animo cernimus. oculi ceu vasa quaedam
visibilem eius partem accipiunt atque tramittunt. sic magna
cogitatio obcaecat abducto intus visu. sic in morbo comitiali
animo caligante aperti nihil cernunt. Quin et patentibus dor- 147
miunt lepores multique hominum, quos *κορυβαντιᾶν* Graeci
dicunt. Tenuibus multisque membranis eos natura conposuit,
callosis contra frigora caloresque in extumo tunicis, quas
subinde purificat lacrimationum salivis, lubricos propter in-
cursantia et mobilis.

(55.) Media eorum cornua fenestravit pupilla, cuius 148
angustiae non sinunt vagari incertam aciem ac velut canali
dirigunt obiterque incidentia facile declinant, aliis nigri, aliis
ravi, aliis glauci coloris orbibus circumdatis, ut habili mix-
tura et accipiatur circumiecto candore lux et temperato re-
percussu non obstrepat. adeoque iis absoluta vis speculi ut
tam parva illa pupilla totam imaginem reddat hominis. ea
causa est ut pleraeque alitum e manibus hominum oculos po-
tissimum adpetant, quod effigiem suam in iis cernentes velut
ad cognata desideria sua tendunt. Veterina tantum quaedam 149
ad crementa lunae morbos sentiunt. sed homo solus emisso
umore caecitate liberatur. post vicesimum annum multis re-
stitutus est visus, quibusdam statim nascentibus negatus nullo
oculorum vitio, multis repente ablatus simili modo nulla
praecedente iniuria. Venas ab iis pertinere ad cerebrum pe-
ritissimi auctores tradunt. ego et ad stomachum crediderim.
certe nulli sine redundatione eius eruitur oculus. Morientibus 150
illos operire rursusque in rogo patefacere Quiritium ritu sa-
crum est, ita more condito ut neque ab homine supremum
eos spectari fas sit et caelo non ostendi nefas. Uni animalium
homini depravantur, unde cognomina Strabonum et Paeto-
rum. ab iisdem qui altero lumine orbi nascerentur Coclites
vocabantur, qui parvis utrisque Ocellae, Luscini iniuriae
cognomen habuerunt. Nocturnorum animalium veluti felium 151
in tenebris fulgent radiantque oculi, ut contueri non sit, et
caprae lupoque splendent lucemque iaculantur. vituli marini
et hyaenae in mille colores transeunt subinde. quin et in te-
nebris multorum piscium refulgent aridi sicut robusti caudi-

8, 107 ces vetustate putres. Non conivere diximus quae non obli-
152 quis oculis sed circumacto capite cernerent. Chamaeleonis
oculos ipsos circumagi totos tradunt. cancri in obliquom ad-
spiciunt crusta fragili inclusos gerentes. locustis squillisque
magna ex parte sub eodem munimento praeduri eminent.
Quorum duri sunt minus cernunt quam quorum umidi. ser-
pentium catulis et hirundinum pullis, si quis eruat, renasci
153 tradunt. Insectorum omnium et testei operimenti oculi mo-
ventur sicut quadripedum aures. quibus fragilia operimenta,
iis oculi duri. Omnia talia et pisces et insecta non habent
genas nec integunt oculos. omnibus membrana vitri modo
tralucida obtenditur.

154 (56.) Palpebrae in genis homini utrimque, mulieribus
vero etiam infectae cotidiano. tanta est decoris adfectatio
ut tinguantur oculi quoque. alia de causa hoc natura dederat
ceu vallum quoddam visus et prominens munimentum contra
occursantia animalia aut alia fortuito incidentia. defluere eas
155 haut inmerito venere abundantibus tradunt. Ex ceteris nulli
sunt nisi quibus et in reliquo corpore pili, sed quadripedibus
in superiore tantum gena, volucribus in inferiore, et quibus
molle tergus, ut serpentibus, et quadripedum quae ova pa-
riunt, ut lacertae. Struthocamelus alitum sola ut homo utrim-
que palpebras habet.

156 (57.) Ne genae quidem omnibus, ideo neque nictationes
iis quae animal generant. graviores alitum inferiore gena
conivent, eaedem nictantur ab angulis membrana obeunte.
columbae et similia utraque conivent. at quadripedes quae
ova pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum, sine
157 ulla nictatione propter praeduros oculos. Extremum ambi-
tum genae superioris antiqui cilium vocavere, unde et super-
cilia. hoc volnere aliquo diductum non coalescit, ut in pau-
cis humani corporis membris.

(58.) Infra oculos malae homini tantum, quas prisci ge-
nas vocabant, XII tabularum interdicto radi a feminis vetan-
tes. pudoris haec sedes. ibi maxume ostenditur rubor.

158 (59.) Intra eas hilaritatem risumque indicantes buccae et
altior homini tantum, quem novi mores subdolae inrisioni di-
cavere, nasus. Non alii animalium nares eminent. avibus,

serpentibus, piscibus foramina tantum ad olfactus sine na-
ribus, et hinc cognomina Simorum, Silonum. Septumo mense
genitis saepenumero foramina aurium et narium defuere.
(60.) Labra, a quibus Brocchi, Labeones dicti, et os pro- 159
bum duriusve animal generantibus. pro iis cornea et acuta
volucribus rostra. eadem rapto viventibus adunca, collecto,
recta, herbas ruentibus limumque lata, ut suum generi. Iu-
mentis vice manus ad colligenda pabula ora, apertiora laniatu
viventibus. Mentum nulli praeter hominem, nec malae. Ma-
xillas crocodilus tantum superiores movet, terrestres quadri-
pedes eodem quo cetera more praeterque in obliquom.
(61.) Dentium tria genera, serrati aut continui aut ex- 160
serti. serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occursu atte-
rantur, ut serpentibus, piscibus, canibus. continui, ut ho-
mini, equo. exserti, ut apro, hippopotamo, elephanto. con-
tinuorum qui digerunt cibum lati et acuti, qui conficiunt
duplices, qui discriminant eos canini appellantur. hi sunt ser-
ratis longissimi. continui aut utraque parte oris sunt, ut equo,
aut superiore primores non sunt, ut bubus, ovibus, omnibus-
que quae ruminant. caprae superiores non sunt praeter
primores geminos. nulli exserti quibus serrati. raro femi-
nae, et tamen sine usu. itaque cum apri percutiant, feminae
sues mordent. nulli cui cornua exserti, sed omnibus conca- 162
vi, ceteris dentes solidi. piscium omnibus serrati praeter
scarum, huic uni aquatilium plani. cetero multis eorum in
lingua et toto ore, ut turba volnerum molliant quae attritu
subigere non queunt. multis et in palato, atque etiam in
cauda. praeterea in os vergentes, ne excidant cibi, nullum
habentibus retinendi adminiculum.
(62.) Similes aspidi et serpentibus, sed duo in supera 163
parte, dextra laevaque longissimi, tenui fistula perforati,
ut scorpionum aculei, venenum infundentes. non aliud hoc
esse quam fel serpentium, et inde venas sub spina ad os per-
venire diligentissimi auctores scribunt, quidam unum esse
eum et, quia sit aduncus, resupinari, cum momorderit, aliqui
tum decidere eum rursusque recrescere facilem decussu, et
sine eo esse quos tractari cernamus. scorpionis caudae in- 164
esse eum et plerisque ternos. Viperis dentes gingiva con-

duntur. haec eodem praegnans veneno inpresso dentium re-
pulsu virus fundit in morsus. Volucrum nulli dentes prae-
ter vespertilionem. Camelus una ex iis quae non sunt corni-
gera in superiore maxilla primores non habet. cornua haben-
tium nulli serrati. Et cocleae dentis habent. indicio est a
165 minumis earum derosa vicia. At in marinis crustata et car-
tilaginea primores habere, item echinis quinos esse unde
intellegi potuerit miror. Dentium vice aculeus insectis. Si-
miae dentes ut homini. elephanto intus ad mandendum quat-
tuor, praeterque eos qui prominent masculis reflexi, feminis
recti atque proni. Musculus marinus, qui balaenam antece-
dit, nullos habet, sed pro iis, saetis intus os hirtum et lin-
guam etiam ac palatum. Terrestrium minutis quadripedibus
primores bini utrimque longissimi.
166 (63.) Ceteris cum ipsis nascuntur, homini postquam na-
tus est septumo mense. reliquis perpetui manent. mutantur
homini, leoni, iumento, cani et ruminantibus, sed leoni et
cani non nisi canini appellati. lupi dexter caninus in magnis
habetur operibus. maxillaris, qui sunt a caninis, nullum ani-
mal mutat. Homini novissimi qui genuini vocantur circiter
vicesimum annum gignuntur, multis et octogesimo, feminis
167 quoque, sed quibus in iuventa non fuere nati. decidere in
senecta et mox renasci certum est. Zoclen Samothracenum,
cui renati essent post centum et quattuor annos, Mucianus
visum a se prodidit. cetero maribus plures quam feminis in
homine, pecude, capris, sue. Timarchus Nicoclis filius Pa-
phii duos ordines habuit maxillarium. frater eius non mutavit
primores, ideoque praetrivit. est exemplum dentis homini et
in palato geniti. a caninis amissi casu aliquo numquam renascun-
tur. ceteris senecta rufescunt, equo tantum candidiores fiunt.
168 (64.) Aetas veterinorum dentibus iudicatur. equo sunt nu-
mero XL. amittit tricesimo mense primores utrimque binos,
sequente anno totidem proxumos, cum subeunt dicti columel-
lares. quinto anno incipiente amittit binos qui sexto anno
renascuntur. septumo omnis habet et renatos et inmutabilis.
169 equo castrato prius non decidunt dentes. asinorum genus
tricesimo mense similiter amittit, dein senis mensibus. quod
si non prius peperere quam decidant postremi, sterilitas certa.

boves bimi mutant. subus non decidunt umquam. Absumpta
hac observatione senectus in equis et ceteris veterinis intelle-
gitur dentium brocchitate, superciliorum canitia et circa ea
lacunis, cum fere sedecim annorum existimantur. Hominum 170
dentibus quoddam inest virus. namque et speculi nitorem ex
adverso nudati hebetant et columbarum fetus inplumis necant.
reliqua de iis in generatione hominum dicta sunt. Erumpen- 7,68 sqq.
tibus morbis corpora infantium accipiunt. reliqua animalia
quae serratos habent saevissime dentiunt.
(65.) Linguae non omnibus eodem modo. tenuissima 171
serpentibus et trisulca, vibrans, atri coloris et, si extrahas,
praelonga, lacertis bifida et pilosa, vitulis quoque marinis
duplex, sed supra dictis capillamenti tenuitate, ceteris ad
circumlambenda ora. piscibus paulo minus quam tota adhae-
rens, crocodilis tota. sed in gustatu linguae vice carnosum
aquatilibus palatum. leonibus, pardis omnibusque generis 172
eius, etiam felibus, imbricatae asperitatis ac limae similis
attenuansque lambendo cutem hominis, quae causa etiam
mansuefacta, ubi ad vicinum sanguinem pervenit saliva, invi-
tat ad rabiem. de purpurarum linguis diximus. ranis prima 9,128
cohaeret, intuma absoluta a gutture, qua vocem mittunt ma-
res, cum vocantur ololygones. stato id tempore evenit, 173
cientibus ad coitum feminas. tum siquidem inferiore labro
demisso ad libramentum aquae modicae receptae in faucis
palpitante ibi lingua ululatus eliditur. tunc extenti buccarum
sinus perlucent, oculi flagrant labore propulsi. Quibus in
posteriore parte aculei, his et dentes et lingua, apibus etiam
praelonga, eminens et cicadis. quibus aculeus in ore fistulo-
sus, his nec lingua nec dentes. quibusdam insectis intus lin-
gua, ut formicis. Ceterum lata elephanto praecipue. reli- 174
quis in suo genere semper absoluta, homini tantum ita saepe
constricta venis ut intercidi eas necesse sit. Metellum pon-
tificem adeo inexplanatae fuisse accipimus, ut multis mensi-
bus tortus credatur, dum meditatur in dedicanda aede Opi
verba dicere. ceteris septumo ferme anno sermonem expri-
mit. multis vero talis ars eius contingit, ut avium et anima-
lium vocis indiscrete edatur imitatio. Intellectus saporum
ceteris in prima lingua, homini et in palato.

175 (66.) Tonsillae in homine, in sue glandulae. quod inter
eas uvae nomine ultimo dependet palato homini tantum est.
sub ea minor lingua nulli ova generantium. opera eius ge-
mina duabus interpositae fistulis. interior earum appellatur
176 arteria ad pulmonem atque cor pertinens. hanc operit in
epulando spiritu et voce illa meante, ne, si potus cibusve in
alienum deerraverit tramitem, torqueat. altera exterior ap-
pelletur sane gula, qua cibus atque potus devolat. tendit
haec ad stomachum, is ad ventrem. hanc per vicis operit,
cum spiritus tantum aut vox conmeat; ne restagnatio intem-
pestiva alvi obstrepat. ex cartilagine et carne arteria, gula
e nervo et carne constat.

177 (67.) Cervix nulli nisi quibus utraque haec. ceteris col-
lum, quibus tantum gula. sed quibus cervix, e multis verte-
bratisque orbiculatim ossibus flexilis ad circumspectum arti-
culorum nodis iungitur, leoni tantum et lupo et hyaenae ex
178 singulis rectisque ossibus rigens. cetero spinae adnectitur,
spina lumbis, ossea sed tereti structura, per media foramina
a cerebro medulla descendente. eandem esse ei naturam
quam cerebro colligunt, quoniam praetenui eius membrana
modo incisa statim exspiretur. Quibus longa crura iis longa
et colla, item aquaticis quamvis brevia crura habentibus,
simili modo uncos unguis.

179 (68.) Guttur homini tantum et subus intumescit aquarum
quae potantur plerumque vitio. summum gulae fauces vocan-
tur, extremum stomachus. hoc nomine est sub arteria iam
carnosa inanitas adnexa spinae, ad latitudinem ac longitudi-
180 nem lacunae modo fusa. Quibus fauces non sunt ne stoma-
chus quidem est, nec colla nec guttur, ut piscibus, et ora
ventribus iunguntur. Testudini marinae lingua nulla nec den-
tes, rostri acie conminuit omnia. postea arteria et stomachus
denticulatus callo in modum rubi ad conficiendos cibos de-
crescentibus taeniis quidquid adpropinquat ventri. novissima
asperitas ut scobina fabrilis.

181 (69.) Cor animalibus ceteris medio pectore est, homini
tantum infra laevam papillam turbinato mucrone in priora
eminens. piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascen-
tibus formari in utero tradunt, deinde cerebrum, sicut tardis-

sime oculos. sed hos primum emori, cor novissime. Huic
praecipuus calor. palpitat certe et quasi alterum movetur
intra animalia praemolli firmoque opertum membranae involu-
cro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat praecipuam
vitae causam et originem. Prima domicilia intra se animo et 182
sanguini praebet sinuoso specu et in magnis animalibus tri-
plici, in nullo non gemino. ibi mens habitat. Ex hoc fonte
duae grandes venae in priora et terga discurrunt, sparsaque
ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem
sanguinem rigant. solum hoc viscerum vitiis non maceratur,
nec supplicia vitae trahit, laesumque mortem illico adfert.
ceteris corruptis vitalitas in corde durat.

(70.) Bruta existimantur animalium quibus durum riget, 183
audacia quibus parvom est, pavida quibus praegrande. ma-
xumum autem est portione muribus, lepori, asino, cervo,
pantherae, mustelis, hyaenis et omnibus timidis aut propter
metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. in
equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum. Augeri 184
id per singulos annos in homine et binas drachmas ponderis
ad quinquagesimum accedere, ab eo detrahi tantundem, et
ideo non vivere hominem ultra centesimum annum defectu
cordis Aegyptii existimant, quibus mos est cadavera adser-
vare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, 185
neque alios fortioris esse industriae, sicut Aristomenem Mes-
senium qui CCC occidit Lacedaemonios. ipse convolneratus
captus semel per cavernam lautumiarum evasit angustias vol-
pium aditus secutus. iterum captus sopitis custodibus somno
ad ignem advolutus lora cum corpore exussit. tertio capto
Lacedaemonii pectus dissecuere viventi, hirsutumque cor re-
pertum est.

(71.) In corde summo pinguitudo quaedam est laetis ex- 186
tis. non semper autem in parte extorum habitum est. L.
Postumio Albino rege sacrorum post centesimam vicesimam
sextam Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia decessisset,
cor in extis haruspices inspicere coeperunt. Caesari dicta-
tori, quo die primum veste purpurea processit atque in sella
aurea sedit, sacrificanti bis in extis defuit. unde quaestio
magna de divinatione argumentantibus, potueritne sine illo

187 viscere hostia vivere an ad tempus amiserit. Negatur cre-
mari posse in iis qui cardiaco morbo obierint, negatur et
veneno interemptis. certe exstat oratio Vitelli qua Gnaeum Pi-
sonem eius sceleris coarguit hoc usus argumento, palamque
testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris
cremari. contra genere morbi defensus est Piso.

188 (72.) Sub eo pulmo est spirandique officina attrahens ac
reddens animam, idcirco spongeosus ac fistulis inanibus
9,16 cavos. pauca eum, ut dictum est, habent aquatilia. at ce-
tera ova parientia exiguum, spumosum nec sanguineum. ideo
non sitiunt. eadem est causa quare sub aqua diu ranae et
phocae urinentur. testudo quoque, quamvis praegrandem et
sub toto tegimento habeat, sine sanguine tamen habet. Quanto
minor hic corporibus tanto velocitas maior. chamaeleoni
portione maxumus et nihil aliud intus.

189 (73.) Iecur in dextera parte est. in eo quod caput ex-
torum vocant magnae varietatis. M. Marcello circa mortem,
cum periit ab Hannibale, defuit in extis. sequenti deinde die
geminum repertum est. defuit et C. Mario, cum immolaret
Uticae, item Gaio principi kalendis Ianuariis, cum iniret con-
sulatum quo anno interfectus est, Claudio successori eius
190 quo mense interemptus est veneno. divo Augusto Spoleti
sacrificanti primo potestatis suae die sex victimarum iocinera
replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque
duplicaturum intra annum imperium. Caput extorum tristis
ostenti caesum quoque est, praeterquam in sollicitudine ac
metu. tunc enim peremit curas. Bina iocinera leporibus circa
Briletum et Tharnen et in Cherroneso ad Propontidem, mi-
rumque, translatis alio interit alterum.

191 (74.) In eodem est fel non omnibus datum animalibus.
in Euboeae Chalcide nullum pecori, in Naxo praegrande
geminumque, ut prodigi loco utrumque advenae. equi, muli,
asini, cervi, capreae, apri, cameli, delphini non habent.
murium aliqui habent. hominum paucis non est, quorum vali-
192 tudo firmior et vita longior. Sunt qui equo non quidem in
iecore esse sed in alvo putent et cervo in cauda aut intesti-
nis. ideo tantam amaritudinem ut a canibus non attingantur.
Est autem nihil aliud quam purgamentum pessumumque san-

guinis, et ideo in materia eius. certe iecur nulli est nisi san-
guinem habentibus. accipit hoc a corde cui iungitur, fundit-
que in venas.

(75.) Sed in felle nigro insaniae causa homini, morsque 193
toto reddito. hinc et in mores crimen bilis nomine. adeo ma-
gnum est in hac parte virus, cum se fundit in animum. quin
et toto vagum corpore colorem oculis quoque aufert, illud
quidem redditum etiam aenis, nigrescuntque contacta eo, ne
quis miretur id venenum esse serpentium. Carent eo quae 194
apsinthio vescuntur in Ponto. sed renibus et parte tantum
altera intestino iungitur in corvis, coturnicibus, phasianis, qui-
busdam intestino tantum, ut in columbis, accipitre, murenis.
paucis avium in iecore, serpentibus portione maxume copio-
sum et piscibus. *avibus* autem est toto plerisque intestino, 195
sicut accipitri, milvo. praeterea et in pectore est et ceteris
avibus, vitulis quidem marinis ad multa quoque nobile. Tauro-
rum felle aureus ducitur color. Haruspices id Neptuno et
umoris potentiae dicavere, geminumque fuit divo Augusto quo
die apud Actium vicit.

(76.) Murium iocusculis fibrae ad numerum lunae in mense 196
congruere dicuntur, totidemque inveniri quotum lumen eius sit,
praeterea bruma increscere. Cuniculorum exta in Baetica
gemina saepe reperiuntur. ranarum rubetarum altera fibra a
formicis non attingitur propter venenum, ut arbitrantur. Iecur
maxume vetustatis patiens centenis durare annis obsidionum
exempla prodidere.

(77.) Exta serpentibus et lacertis longa. Caecinae Vo- 197
laterrano dracones emicuisse de extis laeto prodigio traditur,
et profecto nihil incredibile sit aestimantibus Pyrrho regi quo
die periit praecisa hostiarum capita repsisse sanguinem suum
lambentia. Exta homini ab inferiore viscerum parte separan-
tur membrana, quam praecordia appellant, quia cordi praeten-
ditur quod Graeci appellaverunt φρένας. Omnia quidem 198
principalia viscera membranis propriis ac velut vaginis in-
clusit providens natura. in hac fuit et peculiaris causa vici-
nitas alvi, ne cibo supprimeretur animus. huic certe refer-
tur accepta subtilitas mentis, ideo nulla est ei caro, sed ner-

vosa exilitas. in eadem praecipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxume intellegitur alarum ad quas subit, non alibi tenuiore humana cute, ideo scabendi dulcedine ibi proxuma. ob hoc in praeliis gladiatorumque spectaculis mortem cum risu traiecta praecordia attulerunt.

199 (78.) Subest venter stomachum habentibus, ceteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. intestinus enim ab ore incipiens quibusdam eodem reflectitur, ut saepiae et polypo. in homine adnexus infimo stomacho similis canino. His solis animalium inferiore parte angustior, itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus, quod accidere non potest iis quorum spatiosa laxitas eum in inferiora transmittit.

200 (79.) Ab hoc ventriculo lactes in ove et homine, per quas labitur cibus, in ceteris hillae, a quibus capaciora intestina ad alvom, hominique flexuosissimis orbibus. idcirco magis avidi ciborum quibus ab alvo longius spatium. iidem minus sollertes quibus obesissimus venter. Aves quoque geminos sinus habent quaedam, unum quo merguntur recentia, ut guttur, alterum, in quem ex eo dimittunt concoctione ma-
201 turata, ut gallinae, palumbes, columbae, perdices. ceterae fere carent eo, sed gula patentiore utuntur, ut graculi, corvi, cornices. quaedam neutro modo, sed ventrem proxumum habent, quibus praelonga colla et angusta, ut porphyr*ioni*. Venter solidipedum asper et durus. terrestrium aliis denticulatae asperitatis, aliis cancellatim mordacis. quibus neque dentes utrimque nec ruminatio, hic conficiuntur cibi, *hinc in*
202 alvom delabuntur. Media haec umbilico adnexa omnibus, in homine suillae infima parte similis, a Graecis appellatur colon, ubi dolorum magna causa. angustissima canibus, qua de causa vehementi nisu nec sine cruciatu levant eam. insatiabilia animalium, quibus a ventre protinus recto intestino trans-
203 eunt cibi, ut lupis cervariis et inter avis mergis. Ventres elephanto quattuor, cetera subus similia, pulmo quadruplo maior bubulo. Avibus venter carnosus callosusque. in ventre hirundinum pullis lapilli candido aut rubenti colore, qui chelidonii vocantur, magicis narrati artibus reperiuntur. et in iuvencarum secundo ventre pilae rotunditate nigricans tophus,

nullo pondere, singulare, ut putant, remedium aegre parienti-
bus, si tellurem non attigerit.

(80.) Ventriculus atque intestina pingui ac tenui omento 204
integuntur praeterquam ova gignentibus. Huic adnectitur lien
in sinistra parte adversus iecori, cum quo locum aliquando
permutat, sed prodigiose. quidam eum putant inesse ova pa-
rientibus, item serpentibus admodum exiguum. ita certe ad-
paret in testudine et crocodilo et lacertis et ranis. aegoce-
phalo avi non inesse constat, neque iis quae careant san-
guine. peculiare cursus inpedimentum aliquando in eo, 205
quamobrem minuitur cursorum laborantibus. et per volnus
etiam exempto vivere animalia tradunt. sunt qui putent adi-
mi simul risum homini intemperantiamque eius constare lienis
magnitudine. Asiae regio Scepsis appellatur, in qua minu-
mos esse pecori tradunt, et inde ad lienem invecta remedia.

(81.) At in Brileto et Tharne quaterni renes cervis, con- 206
tra pinnatis squamosisque nulli. De cetero summis adhaerent
lumbis. dexter omnibus elatior et minus pinguis sicciorque.
utrique autem pinguitudo e medio exit praeterquam in vitulo
marino. animalia in renibus pinguissima, oves quidem leta-
liter circum eos concreto pingui. aliquando in iis inveniun-
tur lapilli. Renes habent omnia quadripedum quae animal
generant, ova parientium testudo sola, quae et alia omnia vi-
scera, sed ut homo bubulis similis velut e multis renibus con-
positos.

(82.) Pectus, hoc est ossa, praecordiis et vitalibus na- 207
tura circumdedit, at ventri, quem necesse erat increscere,
ademit. nulli animalium circa ventrem ossa. pectus homini
tantum latum, reliquis carinatum, volucribus magis et inter
eas aquaticis maxume. costae homini octonae, subus denae,
cornigeris tredecim, serpentibus triginta.

(83.) Infra alvom est a priore parte vesica, quae nulli 208
ova gignentium, praeter testudinem, nulli nisi sanguineum
pulmonem habenti, nulli pedibus carentium. inter eam et al-
vom arteriae ad pubem tendentes quae ilia appellantur. in
vesica lupi lapillus qui syrites vocatur, sed in hominum qui-
busdam diro cruciatu subinde nascentes calculi et saetarum
capillamenta. vesica membrana constat quae volnerata cica-

trice non solidescit, nec qua cerebrum aut cor involvitur, plura enim membranarum genera.

209 (84.) Feminis eadem omnia praeterque vesicae iunctus utriculus, unde dictus uterus. quod alio nomine locos appellant, hoc in reliquis animalibus volvam. Haec viperae et intra se parientibus duplex, ova generantium adnexa praecordiis, et in muliere geminos sinus ab utraque parte laterum
210 habet, funebris, quotiens versa spiritum inclusit. Boves gravidas negant praeterquam dextero volvae sinu ferre, etiam cum geminos ferant. Volva eiecto partu melior quam edito. eiectitia vocatur illa, haec porcaria. primiparae suis optuma, contra effetis. a partu, praeterquam eodem die suis occisae,
211 livida ac macra. nec novellarum suum praeter primiparas probatur, potiusque veterum, dum ne effetarum, nec biduo ante partum aut post partum aut quo eiecerint die. proxuma ab eiectitia est occisae uno die post partum. huius et sumen optumum, si modo fetus non hauserit. eiectitiae deterrimum. antiqui abdomen vocabant priusquam calleret, incientis occidere non adsueti.

212 (85.) Cornigera una parte dentata et quae in pedibus talos habent sebo pinguescunt, bisulca scissisve in digitos pedibus et non cornigera adipe. concretus hic et, cum refrixit, fragilis, semperque in fine carnis. contra pingue inter carnem cutemque suco liquidum. Quaedam non pinguescunt, *ut* lepus, perdix. steriliora cuncta pinguia et in maribus et in
213 feminis, senescuntque celerius praepinguia. Omnibus animalibus est quoddam in oculis pingue. adips cunctis sine sensu, quia nec arterias habet nec venas. plerisque animalium est pinguitudo sine sensu, quam ob causam sues spirantis a muribus tradunt adrosas. quin et L. Aproni consularis viri filio detractos adipes levatumque corpus inmobili onere.

214 (86.) Et medulla ex eodem videtur esse, in iuventa rubens et in senecta albescens. non nisi cavis haec ossibus, nec cruribus iumentorum aut canum, quare fracta non feruminantur, quod defluente evenit medulla. est autem pinguis iis quibus adips, sebosa cornigeris, nervosa et in spina tantum dorsi ossa non habentibus, ut piscium generi, ursis nulla, leoni in feminum et bracchiorum ossibus paucis exigua

admodum, cetera tanta duritie ut ignis elidatur velut e silice.

(87.) Et his dura quae non pinguescunt, asinorum ad 215 tibias canora. delphinis ossa, non spinae, animal enim pariunt. serpentibus spinae. aquatilium mollibus nulla, sed corpus circulis carnis vinctum, ut saepiae atque lolligini. et insectis negatur aeque esse ulla. cartilaginea aquatilium habent medullam in spina, vituli marini cartilaginem, non ossa. Item omnium auriculae ac nares quae modo eminent flexili 216 mollitia, naturae providentia ne frangerentur. cartilago rupta non solidescit, nec praecisa ossa recrescunt praeterquam veterinis ab ungula ad suffraginem. Homo crescit in longitudinem ad annos usque ter septenos, tum deinde ad plenitudinem. maxume autem pubescens nodum quendam solvere, et praecipue aegritudine sentitur.

(88.) Nervi orsi a corde, bubuloque etiam circumvoluti 217 similem naturam et causam habent, in omnibus lubricis adplicati ossibus, nodosque corporum qui vocantur articuli, aliubi interventu, aliubi ambitu, aliubi transitu ligantes, hic teretes, illic lati, ut in unoquoque poscit figuratio. Nec hi soli- 218 dantur incisi, mirumque volneratis summus dolor, praesectis nullus. Sine nervis sunt quaedam animalia, ut pisces, arteriis enim constant, sed neque his molles piscium generis. Ubi sunt nervi, interiores conducunt membra, superiores revocant. (89.) Inter hos latent arteriae, 219 id est spiritus semitae. his innatant venae, id est sanguinis rivi. Arteriarum pulsus in cacumine maxume membrorum evidens, index fere morborum, in modulos certos legesque metricas per aetates, stabilis aut citatus aut tardus, descriptus ab Herophilo medicinae vate miranda arte, nimiam propter subtilitatem desertus, observatione tamen crebri aut languidi ictus gubernacula vitae temperat. Arteriae carent 220 sensu, nam et sanguine. nec omnes vitalem continent spiritum, praecisisque torpescit tantum pars ea corporis. aves nec venas nec arterias habent, item serpentes, testudines, lacertae, minumumque sanguinis. Venae in praetenuis postremo fimbrias subter totam cutem dispersae adeo in angustam subtilitatem tenuantur ut penetrare sanguis non possit aliudve

quam exilis umor ab illo qui cacuminibus innumeris sudor
appellatur. venarum in umbilico nodus ac coitus.
221 38. (90.) Sanguis quibus multus et pinguis iracundi.
maribus quam feminis nigrior et iuventae quam senio, et in-
feriore parte pinguior. magna et in eo vitalitatis portio.
emissus spiritum secum trahit, tactum tamen non sentit. Ani-
malium fortiora quibus crassior sanguis, sapientiora quibus
222 tenuior; timidiora quibus minumus aut nullus. Taurorum
celerrime coit atque durescit, ideo pestifer potu maxume.
aprorum ac cervorum caprearumque et bubalorum omnium
non spissatur. pinguissimus asinis, homini tenuissimus. iis
quibus plus quaterni pedes nullus. obesis minus copiosus,
223 quoniam absumitur pingui. Profluvium eius uni fit in naribus
homini, aliis nare alterutra, aliis utraque, quibusdam per in-
ferna, multis per ora stato tempore, ut nuper Macrino Visco
praetorio viro et omnibus annis Volusio Saturnino urbis prae-
fecto, qui nonagesimum etiam excessit annum. solum hoc in
corpore temporarium sentit incrementum, siquidem hostiae
abundantiorem fundunt, si prius bibere.
224 (91.) Quae animalium latere certis temporibus diximus
8, 122. 128 non habent tunc sanguinem praeter exiguas admodum circa
corda guttas, miro opere naturae, sicut in homine vim eius ad
minuma momenta mutari, non modo fellis tantum in ore ma-
teria suffusi, verum ad singulos animi habitus, pudore, ira,
metu, palloris pluribus modis, item ruboris. alius enim irae,
225 alius verecundiae. nam in metu refugere et nusquam esse
certum est, multisque non profluere transfossis, quod homini
8, 122 9, 87 tantum evenit. nam quae mutare diximus colorem alienum
accipiunt quodam repercussu, homo solus in se mutat. morbi
omnes morsque sanguinem absumunt.
226 39. (92.) Sunt qui subtilitatem animi constare non te-
nuitate sanguinis putent, sed cute operimentisque corporum
magis aut minus bruta esse, ut ostreas et testudines. boum
terga, saetas suum obstare tenuitati inmeantis spiritus, nec
purum liquidumque tramitti. sic et in homine, cum crassior
callosiorve excludat cutis, ceu vero non crocodilis et duritia
tergoris tribuatur et sollertia.
227 (93.) Hippopotami corio crassitudo talis ut inde tornen-

tur hastae, et tamen quaedam ingenio medica diligentia. elephantorum quoque tergora inpenetrabilis cetras habent, cum tamen omnium quadripedum subtilitas animi praecipua perhibeatur illis. ergo cutis ipsa sensu caret, maxume in capite. ubicumque per se ac sine carne est volnerata non coit, ut in bucca cilioque.

(94.) Quae animal pariunt pilos habent, quae ova pinnas 228 aut squamas aut corticem ut testudines, aut puram cutem ut serpentes. Pinnarum caules omnium cavi. praecisae non crescunt, evolsae renascuntur. Membranis volant fragilibus insecta, umentibus hirundines in mari, siccis inter tecta vespertilio. nam horum alae quoque articulos habent. Pili a 229 cute exeunt crassa hirti, feminis tenuiores, equis in iuba largi, in armis leoni, dasypodi et in buccis intus et sub pedibus, quae utraque Trogus et in lepore tradidit, hoc exemplo libidinosiores hominum quoque hirtos colligens. villosissimus animalium lepus. Pubescit homo solus, quod nisi contigit, 230 sterilis in gignendo est, seu mas seu femina. Pili in homine partim simul partim postea gignuntur. hi castratis non nascuntur. congeniti autem non desinunt, sicut nec feminis magno opere. inventae tamen quaedam defluvio capitis invalidae, ut et lanugine oris, cum menstrui cursus stetere. quibusdam post geniti viris sponte non gignuntur. quadripedibus pilum cadere atque subnasci annuum est. Viris crescunt maxume 231 in capillo, mox in barba. recisi non ut herbae ac cetera ab ipsa incisura augentur, sed ab radice exeunt. crescunt et in quibusdam morbis, maxume phthisi, et in senecta, defunctis quoque corporibus. libidinosis congeniti maturius defluunt, adgnati celerius crescunt. Quadripedibus senectute crassescunt lanaeque rarescunt. quadripedum dorsa pilosa, ventres glabri. boum coriis glutinum excoquitur, taurorumque praecipuum.

(95.) Mammas homo solus e maribus habet, cetera animalia 232 mammarum notas tantum. sed ne feminae quidem in pectore nisi quae possunt partus suos attollere. ova gignentium nulli. nec lac nisi animal parienti. volucrum vespertilioni tantum. fabulosum enim arbitror de strigibus ubera eas infantium labris inmulgere. esse in maledictis iam antiquis

strigem convenit, sed quae sit avium constare non arbitror.
233 40. Asinis a fetu dolent, ideo sexto mense arcent partus,
cum equae anno prope toto praebeant. Quibus solida ungula
nec supra geminos fetus, haec omnia binas habent mammas,
nec aliubi quam in feminibus. eodem loco bisulca et corni-
gera, boves quaternas, oves et caprae binas. quae numeroso
fecunda partu et quibus digiti in pedibus, haec pluris habent
et toto ventre duplici ordine, ut sues, generosae duodenas,
volgares binis minus. similiter canes. alia ventre medio
quaternas, ut pantherae, alia binas, ut leaenae. elephans tan-
tum sub armis duas, nec in pectore, sed citra in alis occultas.
234 nulli in feminibus digitos habentium. primis genitis in quo-
que partu sues primas praebent, eae sunt faucibus proxumae,
et suam quisque novit in fetu quo genitus est ordine, eaque
alitur, nec alia. detracto illa alumno suo sterilescit illico ac
resilit, uno vero ex omni turba relicto sola munifex quae ge-
235 nito fuerat attributa dependet. ursae mammas quaternas
gerunt. delphini binas in ima alvo papillas tantum, nec evi-
dentis et paulum in oblicum porrectas. nec aliud animal in
cursu lambitur. et balaenae autem vitulique marini mammis
nutriunt fetus.
236 41. (96.) Mulieri ante septumum mensem profusum lac
inutile, ab eo mense, quo vitales partus, salubre. plerisque
autem totis mammis atque etiam alarum sinu fluit. cameli lac
habent donec iterum gravescant. suavissimum id existimatur
ad unam mensuram tribus aquae additis. bos ante partum non
habet, et primo semper a partu colostrae fiunt, ni admiscea-
tur aqua, in pumicis modum coeunte duritia. asinae prae-
gnates continuo lactescunt. pullos earum, ubi pingue pabu-
lum, biduo a partu maternum lac gustasse letale est. genus
237 mali vocatur colostratio. Caseus non fit ex utrimque denta-
tis, quoniam eorum lac non coit. tenuissimum camelis, mox
238 equis, crassissimum asinae, ut quo coaguli vice utantur. Con-
ferre aliquid et candori in mulierum cute existimatur. Pop-
paea certe Domiti Neronis coniunx quingentas per omnia se-
cum fetas trahens balnearum etiam solio totum corpus illo
lacte macerabat, extendi quoque cutem credens. omne au-
tem igne spissatur, umore serescit. bubulum caseo fertilius

quam caprinum, ex eadem mensura paene altero tanto. quae
pluris quaternis mammas habent caseo inutilia, et meliora
quae binas. Coagulum hinnulei, leporis, haedi laudatum, 239
praecipuum tamen dasypodis, quod et profluvio alvi medetur,
unius utrimque dentatorum. Mirum barbaras gentis quae la-
cte vivant ignorare aut spernere tot saeculis casei dotem,
densantis id alioqui in acorem iucundum et pingue butyrum.
spuma id est lacte concretior lentiorque quam quod serum
vocatur. Non omittendum in eo olei vim esse et barbaros
omnis infantisque nostros ita ungui.

42. (97.) Laus caseo Romae, ubi omnium gentium bona 240
comminus iudicantur, e provinciis Nemausensi praecipua, Le-
surae Gabalicique pagi, sed brevis ac musteo tantum commen-
datio. duobus Alpes generibus pabula sua adprobant: Del-
maticae Docleatem mittunt, Centronicae Vatusicum. nu- 241
merosior Appennino. Cebanum hic e Liguria mittit, ovium
maxume e lacte Sassinatem ex Umbria, mixtoque Etruriae at-
que Liguriae confinio Luniensem magnitudine conspicuum,
quippe et ad singula milia pondo premitur, proxumum autem
urbi Vestinum, eumque e Caedicio campo laudatissimum. Et
caprarum gregibus sua laus est, in recenti maxume augente
gratiam fumo, qualis in ipsa urbe conficitur cunctis praefe-
rendus. nam Galliarum semper medicamenti vim optinet,
trans maria vero Bithynus fere in gloria est. Inesse pabulis 242
salem, etiam ubi non videtur, ita maxume intellegitur, omni
in salem caseo senescente, qualis redire in musteum saporem
aceto et thymo maceratos certum est. Tradunt Zoroastren
in desertis caseo vixisse annis xx ita temperato ut vetustatem
non sentiret.

43. (98.) Terrestrium solus homo bipes. uni iugulum, 243
umeri, ceteris armi; uni ulnae. Quibus animalium manus
sunt, intus tantum carnosae, extra nervis et cute constant.

(99.) Digiti quibusdam in manibus seni. M. Corani ex 244
patricia gente filias duas ob id Sedigitas accipimus appellatas,
et Volcatium Sedigitum inlustrem in poetica. Hominis digiti
ternos articulos habent, pollex binos, et digitis adversus uni-
versis flectitur, per se vero in oblicum porrigitur, crassior
ceteris. huic minumus mensura par, ac duo reliqui sibi, inter

quos medius longissime protenditur. quibus ex rapina victus
quadripedum quini digiti in prioribus pedibus, in reliquis
245 quaterni. Leones, lupi, canes et pauca in posterioribus quo-
que quinos unguis habent, uno iuxta cruris articulum depen-
dente, reliqua, quae sunt minora, et digitos quinos. Brac-
chia non omnibus paria secum. studioso Threci in C. Cae-
saris ludo notum est dexteram fuisse proceriorem. Animalium
quaedam ut manibus utuntur priorum ministerio pedum, se-
dentque ad os illis admoventia cibos, ut sciuri.

246 44. (100.) Nam simiarum genera perfectam hominis imi-
tationem continent facie, naribus, auribus, palpebris, quas
solae quadripedum et in inferiore habent gena, iam mammas
in pectore et bracchia et crura in contrarium similiter flexa,
in manibus unguis, digitos longioremque medium. pedibus
paulum differunt. sunt enim, ut manus, praelongi, sed vesti-
gium palmae simile faciunt. pollex quoque his et articuli ut
homini, ac praeter genitale, et hoc in maribus tantum, viscera
etiam interiora omnia ad exemplar.

247 45. (101.) Ungues clausulae nervorum summae existi-
mantur. omnibus hi quibus et digiti. simiae imbricati, homi-
nibus lati, et defuncto crescunt, rapacibus unci, ceteris recti,
ut canibus, praeter eum qui a crure plerisque dependet.
248 Omnia digitos habent quae pedes excepto elephanto. huic
enim informes, numero quidem quinque, sed indivisi ac levi-
ter discreti, ungulisque non unguibus similes, et pedes maio-
res priores, in posterioribus articuli breves, idem poplites
intus flectit hominis modo. cetera animalia in diversum po-
sterioribus pedibus quam prioribus. nam quae animal gene-
rant genua ante se flectunt et suffraginum artus in aversum.

249 (102.) Homini genua et cubita contraria, item ursis et
simiarum generi, ob id minume pernicibus. Ova parientibus
quadripedum, crocodilo, lacertis, priora genua post curvan-
tur, posteriora in priorem partem. sunt autem crura his
obliqua humani pollicis modo. sic et multipedibus praeter-
quam novissima salientibus. Aves ut quadripedes alas in
priora curvant, suffraginem in posteriora.

250 (103.) Hominis genibus quaedam et religio inest obser-
vatione gentium. haec supplices attingunt, ad haec manus

tendunt, haec ut aras adorant, fortassis quia inest iis vitalitas.
namque in ipsa genus utriusque conmissura, dextra laevaque,
a priore parte gemina quaedam buccarum inanitas inest, qua
perfossa ceu iugulo spiritus fluit. inest et aliis partibus quae-
dam religio, sicut dextera osculis aversa adpetitur, in fide
porrigitur. antiquis Graeciae in supplicando mentum attin- 251
gere mos erat. est in aure ima memoriae locus, quem tan-
gentes antestamur. est post aurem aeque dexteram Neme-
seos, quae dea Latinum nomen ne in Capitolio quidem inve-
nit, quo referimus tactum ore proxumum a minimo digitum
veniam sermonis a dis ibi recondentes.

(104.) Varices in cruribus viro tantum, mulieri raro. 252
C. Marium, qui septiens consul fuit, stanti sibi extrahi pas-
sum unum hominum Oppius auctor est.

(105.) Omnia animalia a dexteris partibus incedunt, si- 253
nistris incubant. reliqua ut libitum est gradiuntur, leo tantum
et camelus pedatim, hoc est ut sinister pedum non transeat
dextrum sed subsequatur. Pedes homini maxumi, feminis te-
nuiores in omni genere. surae homini tantum et crura carno-
sa. reperitur apud auctores quendam in Aegypto non habuisse
suras. vola homini tantum exceptis quibusdam. namque et 254
hinc cognomina inventa, Planci, Plauti, Pansae, Scauri, sicut
a cruribus Vari, Vaciae, Vatinii, quae vitia et in quadripedi-
bus. Solidas habent ungulas quae non sunt cornigera, igitur
pro his telum ungulae ictus est illis. nec talos habent eadem,
at quae bisulca sunt habent. iidem digitos habentibus non
sunt, neque in prioribus omnino pedibus ulli. camelo tali si-
miles bubulis sed minores paulo. est enim bisulcum discrimine
exiguo, pes in vestigio carnosus ut ursis, qua de causa in lon-
giore itinere sine calciatu fatiscunt.

46. (106.) Ungulae veterino tantum generi renascuntur. 255
sues in Illyrico quibusdam locis solidas habent ungulas. cor-
nigera fere bisulca. solida ungula et bicorne nullum, unicorne
asinus tantum Indicus, unicorne et bisulcum oryx. talos asinus
Indicus unus solidipedum habet, nam sues ex utroque genere
existimantur, ideo foedi earum. hominem qui existimarunt ha-
bere facile convicti. lynx tantum digitos habentium simile
quiddam talo habet, leo etiamnum tortuosius. talus autem re-

cius est in articulo pedis ventre eminens concavo, in verte-
bra ligatus.

256 47. (107.) Avium aliae digitatae, aliae palmipedes, aliae
inter utrumque divisis digitis adiecta latitudine. sed omnibus
quaterni digiti, tres in priore parte, unus a calce. hic deest
quibusdam longa crura habentibus. iynx sola utrimque binos
habet. eadem linguam serpentium similem in magnam longi-
tudinem porrigit, collum circumagit in aversam se. ungues ei
257 grandes ceu graculis. Avium quibusdam gravioribus in
cruribus additi radii. nulli uncos habentium ungues. Longi-
pedes porrectis ad caudam cruribus volant. quibus breves,
contractis ad medium. Qui negant volucrem ullam sine pedi-
bus esse confirmant et apodas habere et ocen et drepanin,
quae ex his rarissime adparet. Visae iam etiam serpentes
anserinis pedibus.

258 48. (108.) Insectorum pedes primi longiores duros ha-
bentibus oculos, ut subinde pedibus eos tergeant, ceu nota-
mus in muscis. quae ex his novissimos habent longos saliunt,
ut locustae. omnibus autem his seni pedes. araneis quibus-
dam praelongi accedunt bini. internodia singulis terna.
9,83 Octonos et marinis esse diximus, polypis, saepiis, lolligini,
cancris, qui bracchia in contrarium movent, pedes in orbem
259 aut in obliquum. iisdem solis animalium rotundi. Cetera bi-
nos pedes duces habent, cancri tantum quaternos. *Quae*
hunc numerum pedum excessere terrestria, ut plerique ver-
mes, non infra duodenos habent, aliqua vero et centenos.
260 numerus pedum inpar nulli est. Solidipedum crura statim
iusta nascuntur mensura, postea exporrigentia se verius quam
crescentia. itaque in infantia scabunt auris posterioribus,
quod addita aetate non queunt, quia longitudo superficiem
corporum solam amplfiat. hac de causa inter initia pasci nisi
submissis genibus non possunt, nec usque dum cervix ad
iusta incrementa perveniat. 49. Pumilionum genus in omnibus
animalibus est, atque etiam inter volucres.

261 (109.) Genitalia maribus quibus essent retrorsa diximus.
10,173 ossea sunt lupis, volpibus, mustelis, viverris, unde etiam cal-
culo humano remedia praecipua. urso quoque simul atque
exspiraverit cornescere aiunt. camelino arcus intendere

orientis populis fidissimum. nec non aliqua gentiam quoque
in hoc discrimina et sacrorum etiam, citra perniciem ampu-
tantibus Matris deum Gallis. Contra mulierum paucis prodi- 262
giosa adsimilatio, sicut hermaphroditis utriusque sexus, quod
etiam quadripedum generi accidisse Neronis principatu pri-
mum arbitror. ostentabat certe hermaphroditas subiunctas
carpento suo equas, in Treverico Galliae agro repertas, ceu
plane visenda res esset principem terrarum insidere portentis.

(110.) Testes pecori armentoque ad crura decidui, 263
subus adnexi. delphino praelongi ultima conduntur alvo, et
elephanto occulti. ova parientium lumbis intus adhaerent,
qualia ocissima in venere. piscibus serpentibusque nulli,
sed eorum vice binae ad genitalia a renibus venae. buteoni-
bus terni. homini tantum iniuria aut sponte naturae frangun-
tur. idque tertium ab hermaphroditis et spadonibus semiviri
genus habent. Mares in omni genere fortiores praeterquam
pantheris et ursis.

50. (111.) Caudae praeter hominem ac simias omnibus 264
fere animal et ova gignentibus pro desiderio corporum, nu-
dae hirtis, ut apris, parvae villosis, ut ursis, saetosae prae-
longis, ut equis. amputatae lacertis et serpentibus renascun-
tur. piscium meatus gubernaculi modo regunt, atque etiam
in dexteram ac laevam motae, ut remigio quodam inpellunt.
lacertis inveniuntur et geminae. Boum caudis longissimus 265
caulis atque in ima parte hirtus. idem asinis longior quam
equis, sed saetosus veterinis. leoni infima parte, ut bubus
et sorici, pantheris non item, volpibus et lupis villosus, ut
ovibus, quibus procerior. sues intorquent, canum degeneres
sub alvom reflectunt.

51. (112.) Vocem non habere nisi quae pulmonem et 266
arterias habeant, hoc est nisi quae spirent, Aristoteles putat.
idcirco et insectis sonum esse, non vocem, intus inmeante
spiritu et incluso sonante, alia murmur edere, ut apis, alia
cum tractu stridorem, ut cicadas, receptum enim duobus sub
pectore cavis spiritum, mobili occursante membrana intus,
attritu eius sonare. muscas, apis, cetera similia cum volatu et
incipere audiri et desinere, sonum enim attritu et interiore
aura, non anima, reddi. locustas pinnarum et feminum attritu 267

sonare credatur sane, item aquatilium pectines stridere, cum
volant, mollia et crusta infecta nec vocem nec sonum ullum
habere. sed ceteri pisces, quamvis pulmone et arteria ca-
reant, non in totum sine ullo sunt sono. stridorem eum denti-
bus fieri cavillantur. et is qui aper vocatur in Acheloo amne
9, 70 grunnitum habet, et alii de quibus diximus. ova parientibus
sibilus, serpentibus longus, testudini abruptus. ranis sonus
172 sqq. sui generis, ut dictum est, — nisi si et in his ferenda dubi-
tatio est, — quia vox in ore concipitur, non in pectore. mul-
tum tamen in iis refert et locorum natura. mutae in Macedo-
268 nia traduntur, muti et apri. avium loquaciores quae minores
et circa coitus maxume. aliis in pugna vox, ut coturnicibus,
aliis ante pugnam, ut perdicibus, aliis cum vicere, ut gallina-
ceis. iisdem sua maribus, aliis eadem et feminis, ut luscinia-
rum generi. quaedam toto anno canunt, quaedam certis tem-
269 poribus, ut in singulis dictum est. elephans citra naris ore
ipso sternumento similem elidit sonum, per naris autem tuba-
rum raucitati. bubus tantum feminis vox gravior, in alio
omni genere exilior quam maribus, in homine etiam castratis.
270 Infantis in nascendo nulla auditur ante quam totus emergat
utero. primo sermo anniculo. sed semestris locutus est
Croesi filius et in crepundiis prodigio quo totum id concidit
regnum. qui celerius fari coepere tardius ingredi incipiunt.
vox roboratur a XIIII annis. eadem in senecta exilior, neque
in alio animalium saepius mutatur. Mira praeterea sunt de
voce digna dictu: theatrorum in orchestris scobe aut ha-
rena superiacta devoratur et in rudi parietum circumiectu
doliis etiam inanibus. currit eadem recto vel conchato parie-
tum spatio, quamvis levi sono dicta verba ad alterum caput
271 perferens, si nulla inaequalitas impediat. Vox in homine
magnam voltus habet partem. adgnoscimus ea prius quam
cernamus non aliter quam oculis, totidemque sunt hae quot
in rerum natura mortales, et sua cuique sicut facies. hinc
illa gentium totque linguarum toto orbe diversitas, hinc tot
cantus et moduli flexionesque, sed ante omnia explanatio
animi, quae nos distinxit a feris, et inter ipsos quoque homi-
nes discrimen alterum aeque grande quam a beluis fecit.

272 52. (113.) Membra animalibus adgnata inutilia sunt, sic-

ut sextus homini semper digitus. placuit in Aegypto nutrire portentum, binis et in aversa capitis parte oculis hominem, sed iis non cernentem.

(114.) Miror equidem, Aristotelem non modo credidisse 273 praescita vitae esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse. quae quamquam vana existimo, nec sine cunctatione proferenda, ne in se quisque ea auguria anxie quaerat, attingam tamen, quia tantus vir in doctrinis non sprevit. igitur vitae brevis signa ponit raros dentis, praelongos digi- 274 tos, plumbeum colorem plurisque in manu incisuras nec perpetuas. contra longae esse vitae incurvos umeris et in manu unam aut duas incisuras longas habentis et pluris quam XXXII dentis, auribus amplis. nec universa haec, ut arbitror, sed singula observat, frivola, ut reor, et volgo tamen narrata. addidit morum quoque spectus simili modo apud nos Trogus et ipse auctor e severissimis, quos verbis eius subiciam: Frons ubi est magna segnem animum subesse 275 significat, quibus parva mobilem, quibus rotunda iracundum, velut hoc vestigio tumoris adparente. supercilia quibus porriguntur in rectum mollis significant, quibus iuxta nasum flexa sunt austeros, quibus iuxta tempora inflexa derisores, quibus in totum demissa malivolos et invidos. oculi quibuscumque sunt longi male- 276 ficos moribus esse indicant. qui carnosos a naribus angulos habent malitiae notam praebent. candida pars extenta notam inpudentiae habet, qui identidem operire solent inconstantiae. oricularum magnitudo loquacitatis et stultitiae nota est. Hactenus Trogus.

53. (115.) Animae leonis virus grave, ursi pestilens. 277 contacta halitu eius nulla fera attingit, ociusque putrescunt adflata reliquis. homini tantum infici natura voluit pluribus modis, et ciborum ac dentium vitiis, sed maxume senio. dolorem sentire non poterat, tactu sensuque omni carebat, sine quibus nihil sentitur. eadem conmeabat, recens adsidue, exitura supremo et sola ex homine superfutura. denique haec trahebatur e caelo. huius quoque tamen reperta poena 278

est, ut neque id ipsum quo vivitur in vita iuvaret. Parthorum
populis hoc praecipue et a iuventa propter indiscretos cibos,
namque et vino faetent ora nimio. sed sibi proceres meden-
tur grano Assyrii mali, cuius est suavitas praecipua, in escu-
279 lenta addito. Elephantorum anima serpentis extrahit, cer-
7, 13 sq. vorum urit. Diximus hominum genera qui venena serpen-
tium suctu corporibus eximerent. quin et subus serpentes in
1 pabulo sunt, et aliis venenum est. Quae insecta appellavimus,
omnia olei adspersu necantur. voltures unguento, qui fugan-
tem alios adpetunt odorem, scarabaei rosa. quasdam serpen-
tis scorpio occidit. Scythae sagittas tingunt viperina sanie
et humano sanguine inremediabile id scelus. mortem illico
adfert levi tactu.

280 (116.) Quae animalium pascerentur veneno diximus. quae-
10, 69 dam innocua alioqui venenatis pasta noxia fiunt et ipsa. apros
in Pamphylia et Ciliciae montuosis salamandra ab his devo-
rata qui edere moriuntur. neque enim est intellectus ullus in
odore et sapore, et aqua vinumque interemit salamandra ibi in-
mortua, vel si omnino biberit unde potetur, item rana quam ru-
281 betam vocant. tantum insidiarum est vitae! vespae serpentem
avide vescuntur, quo alimento mortiferos ictus faciunt. adeo-
que magna differentia est victus, ut in tractu pisce viventium
Theophrastus prodat boves quoque pisce vesci, sed non nisi
vivente.

282 (117.) Homini cibus utilissimus simplex, acervatio sapo-
rum pestifera et condimento perniciosior. difficulter autem
perficiuntur omnia in cibis acria, aspera, inconsueta, varia, ni-
mia et avide hausta, et aestate quam hieme difficilius, et in
senecta quam in iuventa. vomitiones homini ad haec in reme-
dium excogitatae frigidiora corpora faciunt, inimicae oculis
maxume ac dentibus.

283 (118.) Somno concoquere corpulentiae quam firmitati
utilius. ideo athletas ambulatione malunt cibos perficere.
pervigilio quidem praecipue vincuntur cibi. 54. Augescunt
corpora dulcibus atque pinguibus et potu, minuuntur siccis et
aridis frigidisque ac siti. Quaedam animalia et pecudes quo-
que in Africa quarto die bibunt. homini non utique septumo
letale est inediam durasse, et ultra undecimum plerosque cer-

tum est mori, esuriendi semper inexplebili aviditate uni animalium homini.

(119.) Quaedam rursus exiguo gustu famem ac sitim 284
sedant conservantque viris, ut butyrum, hippace, glycyrrhiza. perniciosissimum autem in omni quidem vita quod nimium, praecipue tamen corpori, minuique quod gravet quolibet modo utilius. Verum ad reliqua naturae transeamus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XII.

(Sect. 1.) Animalium omnium quae nosci potuere natu- 1
rae generatim membratimque ita se habent. restant neque ipsa anima carentia, quandoquidem nihil sine ea vivit, terra edita, ut inde eruta dicantur ac nullum sileatur rerum naturae opus. Diu fuere occulta eius beneficia, summumque munus homini datum arbores silvaeque intellegebantur. hinc primum alimenta, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnunc gentes sic degunt. quo magis ac magis admirari subit 2
his a principiis caedi montis in marmora, vestis ad Seras peti, unionem in Rubri maris profunda, zmaragdum in ima tellure quaeri. ad hoc excogitata sunt aurium volnera, nimirum quoniam parum erat manibus, collo, crinibus gestari, nisi infoderentur etiam corpori. quamobrem sequi par est ordinem vitae et arbores ante alia dicere ac moribus primordia ingerere.

Cap. 1. (2.) Haec fuere numinum templa, priscoque ritu 3
simplicia rura etiam nunc deo praecellentem arborem dicant. nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur, ut Iovi aesculus, Apollini laurus, Minervae olea, Veneri myrtus, Herculi populus. quin et silvanos faunosque et dearum genera silvis ac sua numina

4 tamquam e caelo attributa credimus. arbores postea blan-
dioribus fruge sucis hominem mitigavere. ex his recreans
membra olei liquor virisque potus vini, tot denique sapores
anni sponte venientes, et mensae, depugnetur licet earum
causa cum feris et pasti naufragorum corporibus pisces ex-
5 petantur, etiam nunc tamen secundae. Mille praeterea sunt
usus earum sine quis vita degi non possit. arbore sulcamus
maria terrasque admovemus, arbore exaedificamus tecta.
arborea et simulacra numinum fuere nondum pretio excogi-
tato beluarum cadaveri, atque ut a dis nato iure luxuriae
eodem ebore numinum ora spectarentur et mensarum pedes.
produnt Alpibus coercitas et tum inexsuperabili munimento
Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se Ita-
liae, quod Helico ex Helvetiis civis earum fabrilem ob artem
Romae conmoratus ficum siccam et uvam oleique ac vini prae-
missa remeans secum tulisset. quapropter haec vel bello
quaesisse venia sit.

6 (3.) Sed quis non iure miretur arborem umbrae gratia
tantum ex alieno petitam orbe? Platanus haec, mare Ionium
Diomedis insula tenus eiusdem tumuli gratia primum invecta,
inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Ita-
liae et iam ad Morinos usque pervecta ac tributarium etiam
detinens solum, ut gentes vectigal et pro umbra pendant.
7 Dionysius prior Siciliae tyrannus Rhegium in urbem transtulit
eas domus suae miraculum, ubi postea factum gymnasium, nec
potuisse in amplitudinem adulescere, ut alias fuisse in Italia
ac nominatim Hispania apud auctores invenitur.

8 (4.) Hoc actum circa captae urbis aetatem, tantumque
postea honoris increvit ut mero infuso enutriantur. conpertum
id maxume prodesse radicibus, docuimusque etiam arbores
vina potare.

9 (5.) Celebrata est primum in ambulatione Academiae
Athenis cubitorum XXXIII radice ramos antecedente. nunc
est clara in Lycia fontis gelidi socia amoenitate, itineri adpo-
sita domicili modo, cava LXXX atque unius pedum specu,
nemorosa vertice et se vastis protegens ramis, arborum instar
agros longis optinens umbris, ac ne quid desit speluncae ima-
gini, saxea intus crepidinis corona muscosos conplexa pumi-

ces, tam digna miraculo ut Licinius Mutianus ter consul et
nuper provinciae eius legatus prodendum etiam posteris putaverit
epulatum intra eam se cum duodevicesimo comite, large
ipsa toros praebente frondis, ab omni adflatu securum, optantem
imbrium per folia crepitus, laetiorem quam marmorum
nitore, picturae varietate, laquearium auro, cubuisse in eadem.
Aliud exemplum Gai principis in Veliterno rure mi- 10
rati unius tabulata laxeque ramorum trabibus scamna patula,
et in ea epulati, cum ipse pars esset umbrae, xv convivarum
ac ministeri capace triclinio, quam cenam appellavit ille nidum.
Est Gortynae in insula Creta iuxta fontem platanus 11
una insignis utriusque linguae monimentis, numquam folia dimittens,
statimque ei Graeciae fabulositas superfuit Iovem
sub ea cum Europa concubuisse, ceu vero non alia eiusdem
generis esset in Cypro. sed ex ea primum in ipsa Creta, ut
est natura hominum novitatis avida, platani satae regeneravere
vitium, quandoquidem commendatio arboris eius non alia
maior est quam soles aestate arcere, hieme admittere. inde 12
in Italiam quoque ac suburbana sua Claudio principe Marcelli
Aesernini libertus, sed qui se potentiae causa Caesaris
libertis adoptasset, spado Thessalicus praedives, ut merito
dici possit is quoque Dionysius, transtulit id genus. durantque
in Italia portenta terrarum praeter illa scilicet quae ipsa
excogitavit Italia.

2. (6.) Namque et chamaeplatani vocantur coactae bre- 13
vitatis, quoniam arborum etiam abortus invenimus. hoc quoque
ergo in genere pumilionum infelicitas dicta erit. fit
autem et serendi genere et recidendi. Primus C. Matius ex
equestri ordine, divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia
intra hos LXXX annos.

3. (7.) Peregrinae et cerasi Persicaeque et omnes qua- 14
rum Graeca nomina aut aliena, sed quae ex his incolarum
numero esse coepere, dicentur inter frugiferas. in praesentia
externas persequemur a salutari maxume orsi. Malus 15
Assyria, quam alii Medicam vocant, venenis medetur. folium
eius est unedonis intercurrentibus spinis. pomum ipsum
alias non manditur, odore praecellit foliorum quoque, qui
transit in vestis una conditus arcetque animalium noxia.

arbor ipsa omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis
16 maturescentibus, aliis vero subnascentibus. temptavere gen-
tes transferre ad sese propter remedi praestantiam fictilibus
in vasis, dato per cavernas radicibus spiramento, qualiter
omnia transitura longius seri artissime transferrique memi-
nisse conveniet, ut semel quaeque dicantur. sed nisi apud
Medos et in Perside nasci noluit. haec est cuius grana Par-
11,178 thorum proceres incoquere diximus esculentis commendandi
halitus gratia. nec alia arbor laudatur in Medis.
17 4. (8.) Lanigeras Serum in mentione gentis eius narra-
6,54 vimus, item Indiae arborum magnitudinem. unam e pecu-
liaribus Indiae Vergilius celebravit hebenum, nusquam alibi
nasci professus. Herodotus eam Aethiopiae intellegi maluit
in tributi vicem regibus Persidis e materia eius centenas pha-
langas tertio quoque anno pensitasse Aethiopas cum auro et
18 ebore prodendo. Non omittendum id quoque, vicenos dentis
elephantorum grandis, quoniam ita significavit, Aethiopas ea
de causa pendere solitos. tanta ebori auctoritas erat urbis
nostrae CCCX. anno. tunc enim auctor ille historiam eam
condidit Thuriis in Italia. quo magis mirum est quod eidem
credimus qui Padum amnem vidisset neminem ad id tempus
19 Asiae Graeciaeque aut sibi cognitum. Aethiopiae forma, ut
6,181 diximus, nuper adlata Neroni principi raram arborem Me-
roen usque a Syene fine imperi per DCCCCXCVI M passuum
nullamque nisi palmarum generis esse docuit. ideo fortassis
in tributi auctoritate tertia res fuerit hebenus.
20 (9.) Romae eam Magnus Pompeius triumpho Mithridatico
ostendit. accendi Fabianus negat, uritur tamen odore iu-
cundo. duo genera eius: rarum id quod melius, arbore mire
enodi, materie nigri splendoris ac vel sine arte protinus iu-
cundi, alterum fruticosum cytisi modo et tota India dispersum.
21 5. (10.) Est ibi et spina similis sed deprehensa vel lu-
cernis igni protinus transiliente. Nunc eas exponemus quas
mirata est Alexandri Magni victoria orbe eo patefacto.
22 (11.) Ficus ibi exili pomo, se ipsa semper serens, vastis
diffunditur ramis quorum imi in terram adeo curvantur ut an-
nuo spatio infigantur novamque sibi propaginem faciant circa
parentem in orbem quodam opere topiario. intra saepem

eam aestivant pastores opacam pariter et munitam vallo ar-
boris, decora specie subter intuenti proculve fornicato am-
bitu. superiores eiusdem rami in excelsum emicant silvosa 23
multitudine, vasto matris corpore, ut LX passus pleraeque
orbe colligant, umbra vero bina stadia operiant. foliorum
latitudo peltae effigiem Amazonicae habet. ea causa fructum
integens crescere prohibet, rarusque est nec fabae magni-
tudinem excedens, sed per folia solibus coctus praedulci
sapore dignus miraculo arboris. gignitur circa Acesinen
maxume amnem.

6. (12.) Maior alia, pomo et suavitate praecellentior, 24
quo sapientes Indorum vivont. folium alas avium imitatur
longitudine trium cubitorum, latitudine duum. fructum cor-
tice mittit admirabilem suci dulcedine *et tanta magnitudine*
ut uno quaternos satiet. arbori nomen palae, pomo arienae.
pluruma est in Sydracis, expeditionum Alexandri termino.
Est et alia similis huic, dulcior pomo, sed interaneorum va-
letudini infesta. edixerat Alexander ne quis agminis sui id
pomum attingeret.

(13.) Genera arborum Macedones narravere maiore ex 25
parte sine nominibus. Est et terebintho similis cetera,
pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, praecipuae
suavitatis, in Bactris utique. hanc aliqui terebinthon esse
proprii generis potius quam similem ei putaverunt. sed
unde vestis lineas faciunt foliis moro similis, calyce pomi
cynorrhodo. serunt eam in campis, nec est gratior villarum
prospectus.

7. (14.) Oliva Indiae sterilis praeterquam oleastri fru- 26
ctus. passim vero quae piper gignunt iunipiris nostris simi-
les, quamquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni tan-
tum eas aliqui tradidere. semina a iunipiro distant parvolis
siliquis, quales in phasiolis videmus. hae priusquam dehiscant
decerptae tostaeque sole faciunt quod vocatur piper longum,
paulatim vero dehiscentes maturitate ostendunt candidum pi-
per, quod deinde tostum solibus colore rugisque mutatur.
verum et his sua iniuria est, atque caeli intemperie carbun- 27
culant fiuntque semina cassa et inania, quod vocant bregma
sic Indorum lingua significante mortuum. hoc ex omni ge-

nere asperrimum est levissimumque et pallidum. gratius ni-
28 grum, lenius utroque candidum. Non est huius arboris radix,
ut aliqui existimavere, quod vocant zimpiberi, alii vero zin-
giberi, quamquam sapore simile. id enim in Arabia atque
Trogodytica in villis nascitur parva herba, radice candida.
celeriter ea cariem sentit, quamvis in tanta amaritudine.
pretium eius in libras X VI. piper longum facillime adulte-
ratur Alexandrino sinapi. emitur in libras X XV, album X
29 VII, nigrum X IV. Usum eius adeo placuisse mirum est, —
in aliis quippe suavitas cepit, in aliis species invitavit. huic
nec pomi nec bacae commendatio est aliqua —, sola placere
amaritudine, et hanc in Indos peti. quis ille primus experiri
cibis voluit aut cui in adpetenda aviditate esurire non fuit
satis? Utrumque silvestre gentibus suis est et tamen pondere
emitur ut aurum vel argentum. piperis arborem iam et Italia
habet maiorem myrto nec absimilem. amaritudo grano eadem
quae piperi musteo credatur esse. deest tosta illa maturitas
ideoque et rugarum colorisque similitudo. adulteratur iunipiri
bacis mire vim trahentibus, in pondere quidem multis modis.
30 (15.) Est etiamnum in India piperis grani simile quod
vocatur caryophyllon, grandius fragiliusque. tradunt in In-
dica loto id gigni. advehitur odoris gratia. Fert et in spina
piperis similitudinem praecipua amaritudine, foliis parvis den-
sisque cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido,
radice lata lignosaque buxei coloris. hac in aqua cum semine
excocta in aereo vase medicamentum fit quod vocatur lycion.
31 Ea spina et in Pelio monte nascitur adulteratque medicamen-
tum, item asphodeli radix aut fel bubulum aut apsinthium, vel
rhus vel amurca. aptissimum medicinae quod est spumo-
sum. Indi in utribus camelorum aut rhinocerotum id mittunt.
spinam ipsam in Graecia quidam pyxacanthum Chironium
vocant.

32 8. (16.) Et macir ex India advehitur, cortex rubens radicis
magnae, nomine arboris suae. qualis sit ea inconpertum ha-
beo. corticis melle decocti usus in medicina ad dysintericos
praecipuus habetur.

(17.) Saccharon et Arabia fert, sed laudatius India. est
autem mel in harundinibus collectum, cummium modo candi-

dum, dentibus fragile, amplissimum nucis abellanae magnitudine, ad medicinae tantum usum.

(18.) Contermina Indis gens Ariane appellatur, cui spina 33 lacrima pretiosa, murrae similis, accessu propter aculeos anxio. ibi et frutex pestilens raphani folio lauri, odore equos invitante, qui paene equitatu orbavit Alexandrum primo introitu, quod et in Gedrosis accidit. Item laureo folio et ibi 34 spina tradita est cuius liquor adspersus oculis caecitatem inferret omnibus animalibus. nec non et herba praecipui odoris referta minutis serpentibus quarum ictu protinus moriendum esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniae convallibus fico similis esse arbores quae vocentur occhi, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus.

9. (19.) Vicina est Bactriane, in qua bdellium laudatissi- 35 mum. Arbor nigra est magnitudine oleae, folio roboris, fructu caprifici. ipsi natura quae cummi. alii brochon appellant, alii malacham, alii maldacon, nigrum vero et in offas convolutum hadrobolon. esse autem debet tralucidae simile cerae, odoratum et, cum frietur, pingue, gustu amarum citra acorem. in sacris vino perfusum odoratius. nascitur et in Arabia Indiaque et Media ac Babylone. aliqui peraticum vocant per Mediam advectum. fragilius hoc et crustosius amariusque, at 36 Indicum umidius et cumminosum. adulteratur amygdala nuce. cetera eius genera cortice et scordasti. ita vocatur arbor aemulo cummi. sed deprehenduntur, quod semel dixisse et in ceteros odores satis sit, odore, colore, pondere, gustu, igne. Bactrio nitor siccus multique candidi ungues, praeterea suum pondus quo gravius esse aut levius non debeat. pretium sincero in libras X III.

(20.) Gentis supra dictas Persis attingit, Rubro mari, 37 quod ibi Persicum vocavimus, longe in terram aestus agente 6,108 mira arborum natura. namque erosae sale invectis derelictisque similes sicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexae sterilis harenas spectantur. eaedem mari adveniente fluctibus pulsatae resistunt inmobiles. quin et pleno aestu operiuntur totae, adparetque rerum argumentis asperitate aquarum illas ali. magnitudo miranda est, species similis unedoni, pomum amygdalis extra, intus contortis nucleis.

38 10. (21.) Tylos insula in eodem sinu est, repleta silvis qua spectat orientem quaque et ipsa aestu maris perfunditur. magnitudo singulis arboribus fici, flos suavitate inenarrabili, pomum lupino simile, propter asperitatem intactum omnibus animalibus. Eiusdem insulae excelsiore suggestu lanigerae arbores alio modo quam Serum. his folia infecunda quae, ni minora essent, vitium poterant videri. ferunt mali cotonei amplitudine cucurbitas quae maturitate ruptae ostendunt lanu-
39 ginis pilas ex quibus vestis pretioso linteo faciunt. 11. arbores vocant gossypinum, fertiliore etiam Tylo minore, quae distat X M pass.

(22.) Iuba circa fruticem lanugines esse tradit, linteaque ea Indicis praestantiora, Arabiae autem arbores ex quibus vestis faciant cynas vocari, folio palmae simili. Sic Indos suae arbores vestiunt. in Tylis autem et alia arbor floret albae violae specie, sed magnitudine quadriplice, sine odore, quod miremur in eo tractu.

40 (23.) Est et alia similis, foliosior tamen, roseique floris, quem noctu conprimens aperire incipit solis exortu, meridie expandit. incolae dormire eum dicunt. Fert eadem insula et palmas oleasque ac vitis et cum reliquo pomorum genere ficos. nulli arborum folia ibi decidunt, rigaturque gelidis fontibus et imbris accipit.

41 (24.) Vicinitas Arabiae flagitat quandam generum distinctionem, quoniam fructus iis constant radice, frutice, cortice, suco, lacrima, ligno, surculo, flore, folio, pomo.

12. (25.) Radix et folium Indis in maxumo pretio. radix costi gustu fervens, odore eximia, frutice alias inutili. primo statim introitu amnis Indi in Patale insula duo eius genera, nigrum et quod melius candicans. pretium in libras X V.

42 (26.) De folio nardi plura dici par est ut principali in unguentis. frutex est gravi et crassa radice sed brevi ac nigra fragilique, quamvis pingui, situm redolente, ut cypiros, aspero sapore, folio parvo densoque. cacumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. alterum eius genus apud Gangen nascens damnatur in totum
43 ozaenitidos nomine, virus redolens. adulteratur et pseudonardo herba quae ubique nascitur crassiore atque latiore fo-

lio et colore languido in candidum vergeate, item sua radice
permixta ponderis causa et cummi spumaque argenti aut
stibio ac cypiro cypirive cortice. sincerum quidem levitate
deprehenditur et colore rufo odorisque suavitate et gustu ma-
xume siccante os, sapore iucundo. pretium spicae in libras
X C. folii divisere annonam amplitudine. hadrosphaerum 44
vocatur maioribus pilulis X XXXX. quod minore folio est
mesosphaerum appellatur, emitur X LX. laudatissimum micro-
sphaerum e minumis foliis, pretium eius X LXXV. odoris
gratia omnibus, maior recentibus. nardo colos, si invetera-
vit, nigriori melior. In nostro orbe proxume laudatur Syria- 45
cum, mox Gallicum, tertio loco Creticum, quod aliqui agrion
vocant, alii phun, folio olusatri, caule cubitali, geniculato,
in purpura albicante, radice obliqua villosaque et imitante
avium pedes. baccaris vocatur nardum rusticum, de quo di-
cemus inter flores. sunt autem omnia ea herbae praeter In- 21, 135
dicum. ex iis Gallicum et cum radice vellitur abluiturque
vino. siccatur in umbra, adligatur fasciculis in charta, non
multum ab Indico differens, Syriaco tamen levius. pretium
X III. In his probatio una ne sint fragilia et arida potius 46
quam sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba
quae hirculus vocatur a gravitate odoris et similitudine,
qua maxume adulteratur. distat quod sine cauliculo est et
minoribus foliis, quodque radicis neque amarae neque odo-
ratae.

13. (27.) Nardi vim habet et asarum, quod et ipsum 47
aliqui silvestre nardum appellant. est autem hederae foliis,
rotundioribus tantum mollieribusque, flore purpureo, radice
Gallici nardi, semine acinorum saporis calidi ac vinosi, in
montibus umbrosis bis anno florens. optumum in Ponto, pro-
xumum in Phrygia, tertium in Illyrico. foditur, cum folia
mittere incipit, et in sole siccatur, celeriter situm trahens
ac senescens. Inventa nuper et in Threcia herba est cuius
folia nihil ab Indico nardo distant.

(28.) Amomi uva in usu est Indica a vite labrusca aut, ut 48
alii existimavere, frutice montuoso, palmi altitudine, carpi-
turque cum radice, manipulatim leniter conponitur, protinus
fragile. laudatur quam maxume Punici mali foliis simile nec

rugosis, colore rufo. secunda bonitas pallido, herbaceum
peius, pessumumque candidum, quod et vetustate evenit.
49 pretium uvae in libras X LX, friato vero amomo X XLVIIII.
nascitur et in Armeniae parte quae vocatur Otene et in Me-
dia et in Ponto. adulteratur foliis Punicis et cummi liquido,
ut cohaereat convolvatque se in uvae modum. Est et quae
vocatur amomis, minus venosa atque durior ac minus odo-
rata, quo adparet aut aliud esse aut colligi inmaturum.
50 (29.) Simile his et nomine et frutice cardamomum, se-
mine oblongo. metitur eodem modo in Arabia. quattuor
eius genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis contumax
frianti, quod maxume laudatur, proxumum e rufo candicans,
tertium brevius atque nigrius, peius tamen varium et facile
tritu odorisque parvi, qui vero costo vicinus esse debet. hoc
et apud Medos nascitur. pretium optumi in libras X III.
51 (30.) Cinnamomo proxuma gentilitas erat, ni prius Ara-
biae divitias indicari conveniret causasque quae cognomen illi
felicis ac beatae dedere. Principalia ergo in illa tus atque murra.
haec et cum Trogodytis communis, 14. tura praeter Arabiam
52 nullis, ac ne Arabiae quidem universae. In medio eius fere
sunt Atramitae, pagus Sabaeorum, capite regni Sabota in monte
excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum turifera
Saba appellata — hoc significare Graeci mysterium dicunt —.
spectat ortus solis aestivi, undique rupibus invia, et a dex-
tera mari scopulis inaccesso. id solum e rubro lacteum tra-
53 ditur. silvarum longitudo est schoeni XX, latitudo dimidium
eius. — schoenus patet Eratosthenis ratione stadia XL, *hoc* est
passuum V M, aliqui XXXII stadia singulis schoenis dedere. —
attolluntur colles alti, decurruntque et in plana arbores
sponte natae. terram argillosam esse convenit, raris fontibus
54 ac nitrosis. Attingunt et Minaei, pagus alius, per quos eve-
hitur uno tramite angusto. hi primi commercium turis fecere
maxumeque exercent, a quibus et Minaeum dictum est. nec
praeterea Arabum alii turis arborem vident, ac ne horum
quidem omnes, feruntque III M non amplius esse familia-
rum quae ius per successiones id sibi vindicent, sacros vo-
cari ob id, nec ullo congressu feminarum funerumque, cum
incidant eas arbores aut metant, pollui, atque ita religionem

mercis augeri. quidam promiscuum tus iis populis esse tra-
dunt in silvis, alii per vicis annorum dividi.

(31.) Nec arboris ipsius quae sit facies constat. res in 55
Arabia gessimus et Romana arma in magnam partem eius pe-
netravere, Gaius etiam Caesar Augusti filius inde gloriam
petiit, nec tamen ab ullo, quod equidem sciam, Latino arbo-
rum earum tradita est facies. Graecorum exempla variant. 56
alii folio piri, minore dumtaxat et herbidi coloris, prodidere.
alii lentisco similem subrutilo folio. quidam terebinthum
esse, et hoc visum Antigono regi adlato frutice. Iuba rex iis
voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium ar-
dentem fama Arabiae tradit contorti esse caudicis, ramis ace-
ris maxume Pontici, sucum amygdalae modo emittere, talisque
in Carmania adparere te in Aegypto satas studio Ptolemaeo-
rum regnantium. cortice lauri esse constat, quidam et folium 57
simile dixere. talis certe fuit arbor Sardibus. nam et Asiae
reges serendi curam habuerunt. qui mea aetate legati ex Ara-
bia venerunt omnia incertiora fecerunt, quod iure miremur,
virgis etiam turis ad nos commeantibus, quibus credi potest
matrem quoque terete et enodi fruticare trunco.

(32.) Meti semel anno solebat minore occasione ven- 58
dendi. iam quaestus alteram vindemiam adfert. prior atque
naturalis vindemia circa canis ortum flagrantissimo aestu, in-
cidentibus qua maxume videatur esse praegnas tenuissimus-
que tendi cortex. laxatur hic plaga, non adimitur. inde pro-
silit spuma pinguis. haec concreta densatur, ubi loci natura
poscat tegete palmea excipiente, aliubi area circumpavita.
purius illo modo, sed hoc ponderosius. quod in arbore hae-
sit ferro depectitur, ideo corticosum. Silva divisa certis 59
portionibus mutua innocentia tuta est, nemo saucias arbores
custodit, nemo furatur alteri. at, Hercules, Alexandriae,
ubi tura interpolantur, nulla satis custodit diligentia offici-
nas. subligaria signantur opifici, persona additur capiti den-
susve reticulus, nudi emittuntur. tanto minus fidei apud nos
poena quam apud illos silvae habent. Autumno legitur ab 60
aestivo partu. hoc purissimum, candidum. secunda vindemia
est vere, ad eam hieme corticibus incisis. rufum hoc exit, nec
conparandum priori. illud carfiathum, hoc dathiathum vo-

cant. creditur et novellae arboris candidius esse, sed vete-
ris odoratius. quidam et in insulis melius putant gigni, Iuba
61 in insulis negat nasci. Quod ex eo rotunditate guttae pepen-
dit masculum vocamus, cum alias non fere mas vocetur ubi
non sit femina. religioni tributum ne sexus alter usurpare-
tur. masculum aliqui putant a specie testium dictum. prae-
cipua autem gratia est mammoso, cum haerente lacrima
priore consecuta alia miscuit se. singula haec manum inplere
solita invenio, cum minore diripiendi aviditate lentius nasci
62 liceret. Graeci stagonian et atomum tali modo appellant,
minorem autem orobian. micas concussu elisas mannam vo-
camus. etiamnum tamen inveniuntur guttae quae tertiam
partem minae, hoc est XXVIII denariorum pondus, aequent.
Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia tura ingerenti
aris paedagogus Leonides dixerat, ut illo modo, cum devi-
cisset turiferas gentis, supplicaret. at ille Arabia potitus
ture onustam navem misit ei exhortatus ut large deos adora-
63 ret. Tus collectum Sabotam camelis convehitur, porta ad id
una patente. degredi via capital reges fecere. Ibi decumas
deo quem vocant Sabin mensura, non pondere, sacerdotes
capiunt. nec ante mercari licet. inde inpensae publicae to-
lerantur. nam et benigne certo itinerum numero deus hospi-
tes pascit. Evehi non potest nisi per Gebanitas, itaque et
64 horum regi penditur vectigal. caput eorum Thomna abest a
Gaza nostri litoris in Iudaea oppido XLIIII. XXXVI MD p,
quod dividitur in mansiones camelorum LXV. Sunt et quae
sacerdotibus dantur portiones scribisque regum certae. sed
praeter hos et custodes satellitesque et ostiarii et ministri
65 populantur. Iam quacumque iter est aliubi pro aqua aliubi
pro pabulo aut pro mansionibus variisque portoriis pendunt,
ut sumptus in singulos camelos X DCLXXXVIII ad nostrum
litus colligat, iterumque imperi nostri publicanis penditur.
itaque optumi turis libra X VI pretium habet, secunda X V,
tertia X III. adulteratur apud nos resinae candidae gemma
66 perquam simili, sed deprehenditur quibus dictum est modis.
probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut sta-
tim ardeat, item ne dentem recipiat potius quam in micas
frietur.

15. (33.) Murram in iisdem silvis permixtam arborem 66
nasci tradidere aliqui, plures separatim, quippe multis locis
Arabiae gignitur, ut adparebit in generibus. convehitur et
ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Trogodytas Sabaei transitu maris. sativa quoque provenit multum silvestri
praelata. gaudet rastris atque ablaqueationibus, melior radice refrigerata.

(34.) Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, 67
caudice duro et intorto, crassiore quam turis, et ab radice
etiam quam reliqua sui parte. corticem levem similemque
unedoni scabrum alii spinosumque dixere, folium olivae, verum crispius et aculeatum, Iuba olusatri. aliqui similem iunipiro, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore iunipiri. nec non fuere qui e turis arbore
utrumque nasci mentirentur.

(35.) Inciduntur bis et ipsae iisdemque temporibus, sed 68
a radice usque ad ramos qui valent. sudant autem sponte
prius quam incidantur stacten dictam, cui nulla praefertur.
ab hac sativa et in silvestri quoque melior aestiva. Non dant
ex murra portiones deo, quoniam et apud alios nascitur.
regi tamen Gebanitarum quartas partis eius pendunt. cetero
passim a volgo coemptam in follis conferciunt, nostrique unguentarii digerunt haut difficulter odoris atque pinguedinis
argumentis.

16. Genera conplura: Trogodytica silvestrium prima, 69
sequens Minaea, in qua Atramitica est et Gebanitica et Ausaritis Gebanitarum regno, tertia Dianitis, quarta conlaticia,
quinta Sembracena a civitate regni Sabaeorum mari proxuma,
sexta quam Dusiritim vocant. est et candida uno tantum loco,
quae in Messalum oppidum confertur. probatur Trogodytica
pinguedine et quod adspectu aridior est sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris. Sembracena praedictis caret vitiis,
ante alias hilaris, sed viribus tenuis. In plenum autem proba- 70
tio est minutis glaebis nec rotundis, in concretu albicantis
suci et tabescentis, utque fracta candidos unguis habeat,
gustu leniter amara. secunda bonitas intus varia, pessuma
intus nigra, peior, si etiam foris. pretia ex occasione ementium varia, stactae a X III ad X L, sativae summum X XI,

Erythraeae XVI — hanc volunt Arabicam intellegi —, Trogo-
dyticae nucleo XVI S, ei vero quam odorariam vocant, XIIII.
71 adulteratur lentisci glaebis et cummi, item cucumeris suco
amaritudinis causa, sicut ponderis spuma argenti. reliqua
vitia deprehenduntur sapore, cummis dente lentescens. fal-
lacissime autem adulteratur Indica murra, quae ibi de qua-
dam spina colligitur. hoc solum peius India adfert, facili
distinctione, tanto deterior est.
72 17. (36.) Ergo transit in mastichen quae et ex alia spina
fit in India itemque in Arabia, lainam vocant. sed mastiche
quoque gemina est, quoniam et in Asia Graeciaque reperitur
herba a radice folia emittens et carduum similem malo, semi-
nis plenum, lacrimaque erumpit incisa parte summa, vix ut
dinosci possit a mastiche vera. nec non et tertia in Ponto
est, bitumini similior, laudatissima autem Chia candida,
cuius pretium in libras X X, nigrae vero X II. Chia e lentisco
traditur gigni cummium modo. adulteratur ut tura resina.
73 (37.) Arabia etiam nunc et ladano gloriatur. forte casu-
que hoc et iniuria odoris fieri plures tradidere, caprasque,
maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum
adpetentius, tamquam intellegant pretia, carpere germinum
caulis praedulci liquore turgentis destillantemque ab his casus
mixtura sucum inprobo barbarum villo abstergere. hunc
glomerari pulvere, incoqui sole, et ideo in ladano caprarum
pilos esse. sed hoc non alibi fieri quam in Nabataeis qui
74 sunt ex Arabia contermini Syriae. recentiores ex auctoribus
storbon hoc vocant, traduntque silvas Arabum pastu capra-
rum infringi, atque ita sucum villis inhaerescere, verum autem
ladanum Cypri insulae esse, ut obiter quaeque genera odo-
rum dicantur, quamvis non terrarum ordine. similiter hoc et
ibi fieri tradunt et esse oesypum hircorum barbis genibusque
villosis inhaerens, sed hederae flore deroso, pastibus matu-
tinis, cum est rorulenta Cypros. dein nebula sole discussa
pulverem madentibus villis adhaerescere atque ita ladanum
75 depecti. sunt qui herbam in Cypro ex qua id fiat ledam ap-
pellant, etenim illi ledanum vocant. huius pinguia insidere, ita-
que attractis funiculis herbam eam convolvi atque ita offas
fieri. ergo in utraque gente bina genera, terrenum et facti-

cium. id quod terrenum est friabile, facticium lentum. Nec non 76
fruticem esse dicunt in Carmania et super Aegyptum per
Ptolemaeos tralatis plantis aut, ut alii, degenerante in id turis
arbore, colligique ut cummim inciso cortice, et caprinis pel-
libus excipi. pretia sunt laudatissimo in libras asses XXXX.
adulteratur myrti bacis et aliis animalium sordibus. sinceri
odor esse debet ferus et quodammodo solitudinem redolens,
ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere
odore iucundo, gravi. myrtatum deprehenditur, crepitatque
in igni. praeterea sincero calculi potius e rupibus inhaerent
quam pulvis.

(38.) In Arabia et olea dotatur lacrima, qua medicamen- 77
tum conficitur Graecis enhaemon dictum singulari effectu con-
trahendis volnerum cicatricibus. in maritimis hae fluctibus
aestuque operiuntur, nec bacae nocetur, cum constet in fo-
liis salem relinqui.

Haec sunt peculiaria Arabiae, et pauca praeterea com- 78
munia alibi dicenda, quoniam in iis vincitur. peregrinos ipsa
mire odores et ad exteros petit. tanta mortalibus suarum
rerum satias est alienarumque aviditas. (39.) petunt igitur
in Elymaeos arborem bratum cupresso fusae similem, exalbi-
dis ramis, iucundi odoris accensam et cum miraculo historiis
Claudi Caesaris praedicatam. folia eius inspergere potioni-
bus Parthos tradit. odorem esse proxumum cedro, fumumque
eius contra ligna alia remedio. nascitur ultra Pasitigrim in
finibus oppidi Scytrae in monte Scanchro. (40.) petunt et in 79
Carmanos arborem stobrum ad suffitus, perfusam vino palmeo
accendentes. huius odor redit a camaris ad solum, iucundus
sed adgravans capita, citra dolorem tamen. hoc somnum
aegris quaerunt. His commerciis Carra oppidum aperuere, 80
quod est illis nundinarium. inde Gabbam omnes petere sole-
bant dierum XX itinere et Palaestinen Syriam. postea Cha-
racem peti coeptum ac regna Parthorum ex ea causa auctor
est Iuba. mihi ad Persas etiam prius ista portasse quam in
Syriam aut Aegyptum videntur Herodoto teste, qui tradit sin-
gula milia talentum annua turis pensitasse Arabas regibus Per-
sarum. Ex Syria revehunt styracem, acri odore eius in focis 81
abigentes suorum fastidium. cetero non alia sunt ligni genera

in usu quam odorata, cibosque Sabaei cocunt turis ligno, alii
murrae, oppidorum vicorumque non alio quam ex aris fumo
atque nidore. ad hunc ergo sanandum styracem in follibus
petunt hircinis, suffiuntque tecta. adeo nulla est voluptas
quae non adsiduitate fastidium pariat. Eundem et ad serpen-
tis fugandas urunt in odoriferis silvis frequentissimas.
82 18. (41.) Non sunt eorum cinnamomum aut casia, et ta-
men felix appellatur Arabia, falsi et ingrati cognominis, quae
hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eo inferis debeat.
beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria quae dis
83 intellexerant genita urentium defunctis. Periti rerum adseve-
rant non ferre tantum annuo fetu quantum Nero princeps no-
vissimo Poppaeae suae die concremaverit. aestimentur postea
toto orbe singulis annis tot funera, acervatimque congesta
honori cadaverum quae dis per singulas micas dantur. nec
minus propitii erant mola salsa supplicantibus, immo vero,
84 ut palam est, placatiores. verum Arabiae etiamnum felicius
mare est. ex illo namque margaritas mittit. minumaque con-
putatione miliens centena milia sestertium annis omnibus In-
dia et Seres paeninsulaque illa imperio nostro adimunt. tanti
nobis deliciae et feminae constant. quota enim portio ex illis
ad deos quaeso iam vel ad inferos pertinet?
85 19. (42.) Cinnamomum et casias fabulose narravit anti-
quitas princepsque Herodotus avium nidis et privatim *phoe-
nicis*, in quo situ Liber pater educatus esset, ex inviis rupi-
bus arboribusque decuti carnis quam ipsae inferrent pondere
aut plumbatis sagittis, item casiam circa paludis propugnante
unguibus diro vespertilionum genere aligerisque serpentibus,
86 his commentis augentes rerum pretia. comitata vero fabula
est ad meridiani solis repercussus inenarrabilem quendam
universitatis halitum e tota paeninsula exsistere tot gene-
rum aurae spirante concentu, Magnique Alexandri classibus
Arabiam odore primum nuntiatam in altum. omnia falsa, si-
quidem cinnamomum idemque cinnamum nascitur in Aethio-
87 pia Trogodytis conubio permixta. hi mercantes id a conter-
minis vehunt per maria vasta ratibus quas neque gubernacula
regant neque remi trahant vel inpellant, non vela, non ratio
ulla adiuvet, omnium instar ibi sunt homo tantum et audacia.

praeterea hibernum mare exigunt circa brumam, euris tum
maxume flantibus. hi recto cursu per sinus inpellunt atque a 88
promontori ambitu argeste deferunt in portum Gebanitarum
qui vocatur Ocilia. quamobrem illi maxume id petunt, pro-
duntque vix quinto anno reverti negotiatores et multos inter-
ire. contra revehunt vitrea et aena, vestis, fibulas cum armil-
lis ac monilibus. ergo negotiatio illa feminarum maxume fide
constat. Ipse frutex duum cubitorum altitudine amplissimus, 89
palmique minumus, IIII digitorum crassitudinis, statim a terra
VI digitis surculosus, arido similis, cum viret, non odoratus,
folio origani, siccitate gaudens, sterilior imbre, caeduae
naturae. gignitur in planis quidem, sed densissimis in vepri-
bus rubisque, difficilis collectu. metitur non nisi permiserit
deus. Iovem hunc intellegunt aliqui, Assabinum illi vocant.
XLIIII boum caprarumque et arietum extis inpetratur venia
caedendi, non tamen aut ante ortum solis aut post occasum
licet. sarmenta hasta dividit sacerdos deoque partem ponit, 90
reliquom mercator in massas condit. est et alia fama cum sole
dividi ternasque partis fieri, dein sorte gemina discerni, quod-
que soli cesserit relinqui ac sponte conflagrare. Praecipua 91
bonitas virgultorum tenuissimis partibus ad longitudinem pal-
mi, secunda proxumis breviore mensura, atque ita ordine.
vilissimum quod radicibus proxumum, quoniam ibi minumum
corticis, in quo summa gratiae. qua de causa praeferuntur
cacumina, ubi plurumus cortex. ipsum vero lignum in fasti-
dio propter origani acrimoniam, xylocinnamomum vocatur.
pretium ei in libras X x. Quidam cinnami duo genera tradi- 92
dere, candidius nigriusque, et quondam praeferebatur can-
didum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium
praeferunt candido. certissima tamen aestimatio, ne sit sca-
brum, atque ut inter sese tritum tarde frietur. damnatur in
primis molle aut cui labitur cortex. Ius eius a Gebanitarum 93
rege solo proficiscitur. is edicto mercatu vendit. pretia quon-
dam fuere in libras denariûm milia. auctum id parte dimidia
est incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. id acciderit ob
iniquitatem praepotentium an forte, non satis constat. austros
ibi tam ardentis flare ut aestatibus silvas accendant inveni-
mus apud auctores. Coronas ex cinnamo interrasili auro in- 94

clusas primus omnium in templis capitoli atque Pacis dica-
vit imperator Vespasianus Augustus. radicem eius magni
ponderis vidimus in palati templo quod fecerat divo Augusto
coniunx Augusta, aureae paterae inpositam, ex qua guttae
editae annis omnibus in grana durabantur, donec id delu-
brum incendio consumptum est.

95 (43.) Frutex et casia est, iuxtaque cinnami campos nasci-
tur, sed in montibus crassiori sarmento, tenui cute verius
quam cortice, quem contra atque in cinnamo labare et ex-
inaniri pretium est. amplitudo frutici trium cubitorum, colos
triplex: cum primum emicat, candidus pedali mensura, dein
96 rufescit addito semipede, ultra nigricans. haec pars maxume
laudatur ac deinde proxuma, damnatur vero candida. con-
secant surculos longitudine binum digitorum, mox praesuunt
recentibus coriis quadripedum ob id interemptarum, ut pu-
trescentibus vermiculi lignum erodant et excavent corticem
97 tutum amaritudine. probatur recens maxume, et quae sit odo-
ris mollissimi gustuque quam maxume fervens potius quam
lento tepore leniter mordens, colore purpurae, quaeque plu-
ruma minumum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula et non
fragili. ladam vocant talem barbaro nomine. alia est balsa-
modes ab odore simili appellata, sed amara, ideoque utilior
medicis, sicut nigra unguentis. pretia nulli diversiora. optu-
mae in libras X L. ceteris X V.

98 20. His addidere mangones quam Daphnidis vocant, co-
gnominatam isocinnamon, pretiumque ei faciunt X CCC. adul-
teratur styrace et propter similitudinem corticum laurus te-
nuissimis surculis. quin et in nostro orbe seritur, extremoque
in margine imperi, qua Rhenus adluit, vivit in alvariis apium
sata. color abest ille torridus sole, et ob id simul idem odor.

(44.) Ex confinio casiae cinnamique et cancamum ac tarum
invehitur, sed per Nabataeos Trogodytas qui consedere ex
Nabataeis.

99 21. (45.) Eo conportatur et serichatum et gabalium, quae
intra se consumunt Arabes nostro orbi tantum nominibus
cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. pervenit ta-
men aliquando serichatum et in unguenta additur ab aliquis.
permutatur in libras X VI.

(46.) Myrobalanum Trogodytis et Thebaidi et Arabiae 100
quae Iudaeam ab Aegypto disterminat commune est. nascitur
unguento, ut ipso nomine adparet, quo item indicatur et glan-
dem esse arboris heliotropio, quam dicemus inter herbas, 22, 37
simili folio. fructus magnitudine abellanae nucis. Ex his in 101
Arabia nascens Syriaca appellatur, et est candida, contra in
Thebaide nigra. praefertur illa bonitate olei quod exprimi-
tur, sed copia Thebaica. inter haec Trogodytica vilissima
est. sunt qui Aethiopicam his praeferant, glandem nigram nec
pinguem, nucleoque gracili, sed liquore qui exprimitur odo-
ratiori, nascentem in campestribus. Aegyptiam pinguiorem 102
esse et crassiore cortice rubentem et, quamvis in palustri-
bus nascatur, breviorem sicctoremque. e diverso Arabicam
viridem ac tenuiorem et, quoniam sit montuosa, spissiorem.
longe autem optumam Petraeam ex quo diximus oppido, 6, 144
nigro cortice, nucleo candido. unguentarii autem tantum cor-
tices premunt, medici nucleos, tundentes adfusa paulatim
calida aqua.

22. (47.) Myrobalano in unguentis similem proxumum- 103
que usum habet palma in Aegypto quae vocatur adipsos, vi-
ridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. colligitur autem
paulo ante quam incipiat maturescere. quod si relinquatur,
phoenicobalanus vocatur et nigrescit vescentisque inebriat.
myrobalano pretium in libras X II. institores et faecem un-
guenti hoc nomine appellant.

(48.) Calamus quoque odoratus in Arabia nascens com- 104
munis Indis atque Syriae est, in qua vincit omnis. a nostro
mari CL stadiis inter Libanum montem aliumque ignobilem —
non, ut quidam existimavere, Antilibanum — in convalle mo-
dica iuxta lacum, cuius palustria aestate siccantur, tricenis
ab eo stadiis calamus et iuncus odorati gignuntur. sane enim
dicamus et de iunco, quamvis alio herbis dicato volumine, 22
quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. nihil ergo 105
a ceteris sui generis differunt aspectu, sed calamus prae-
stantior odore statim e longinquo invitat, mollior tactu, me-
liorque qui minus fragilis et qui assulose potius quam qui ra-
phani modo frangitur. Inest fistulae araneum, quod vocant 106
florem. praestantior est cui numerosius. reliqua probatio ut

niger sit. damnantur albi. melior quo brevior crassiorque et lentus in frangendo. calamo pretium in libras X I, iunco X V. traduntque iuncum odoratum et in Campania inveniri.

107 (49.) Discessimus a terris oceanum spectantibus ad convexas in nostra maria. 23. ergo Aethiopiae subiecta Africa hammoniaci lacrima stillat in harenis suis, — inde nomine etiam Hammonis oraculo, iuxta quod gignitur arbor quam metopon appellant — resinae modo aut cummium. genera eius duo: thrauston masculi turis similitudine, quod maxume probatur, alterum pingue et resinosum, quod phyrama appellant. adulteratur harenis velut nascendo adprehensis. igitur quam minumis glaebis probatur et quam purissimis. pretium optumi in libras asses XL.

108 (50.) Sphagnos infra eos situs in Cyrenaica provincia maxume probatur, alii bryon vocant. secundum locum optinet Cyprius, tertium Phoenicius. fertur et in Aegypto nasci, quin et in Gallia. nec dubitaverim. sunt enim hoc nomine cani arborum villi, qualis in quercu maxume videmus, sed odore praestantes. laus prima candidissimis atque altissimis, secunda rutilis, nulla nigris. et in insulis petrisque nati inprobantur, omnesque quibus palmarum atque non suus odor sit.

109 24. (51.) Cypros in Aegypto est arbor ziziphi foliis, semine coriandri, candido, odorato. coquitur hoc in oleo premiturque postea, quod cyprus vocatur. pretium ei *in libras* X V. optumum e Canopica in ripis Nili nata, secundum Ascalone Iudaeae, tertium Cypro insula. odoris suavitas quaedam. hanc esse dicunt arborem quae in *Italia ligustrum* vocetur.

110 (52.) In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida magnitudine arboris modicae, flore rosae. radix unguentis expetitur. tradunt in quocumque frutice curvetur arcus caelestis eandem quae sit aspalathi suavitatem odoris exsistere, sed si in aspalatho, inenarrabilem quandam. quidam eum erysisceptrum vocant, alii sceptrum. probatio eius in colore rufo vel igneo tactuque spisso et odore castorei. permutatur in libras X V.

111 (53.) In Aegypto nascitur et maron peius quam Lydium, maioribus foliis ac variis. illa brevia ac minuta et odorata.

25. (54.) Sed omnibus odoribus praefertur balsamum, uni terrarum Iudaeae concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero iugerum XX non amplius, altero pauciorum. ostendere arbutum hanc urbi imperatores Vespasiani. clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. servit nunc haec ac tributa pendit cum 112 sua gente, in totum alia natura quam nostri externique prodiderant. quippe viti similior est quam myrto. malleolis seri didicit nuper vincta ut vitis, et inplet collis vinearum modo. quae sine adminiculis se ipsa sustinet tondetur similiter fruticans ac rastris nitescit properatque nasci, intra tertium annum fructifera. folium proxumum rutae, perpetua coma. sae- 113 viere in eam Iudaei sicut in vitam quoque suam. contra defendere Romani et dimicatum pro frutice est. seritque nunc eum fiscus, nec umquam fuit numerosior. proceritas intra bina cubita subsistit. Arbori tria genera: tenue et capil- 114 lacea coma, quod vocatur eutheriston. alterum scabro adspectu, incurvom, fruticosum, odoratius. hoc trachy appellant. tertium eumeces, quia est reliquis procerius, levi cortice. huic secunda bonitas, novissima eutheristo. semen 115 eius vino proxumum gustu, colore rufum, nec sine pingui. peius in grano quod levius atque viridius. ramus crassior quam myrto. inciditur vitro, lapide osseisve cultellis. ferro laedi vitalia odit, emoritur protinus, eodem amputari supervacua patiens. incidentis manus libratur artifici temperamento, ne quid ultra corticem violet. sucus e plaga manat 116 quem opobalsamum vocant, suavitatis eximiae, sed tenui [gutta] ploratu, lanis parva colligitur in cornua. ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo et in musto candida. rufescit deinde simulque durescit e tralucido. Alexandro Ma- 117 gno res ibi gerente toto die aestivo unam concham inpleri iustum erat, omni vero fecunditate e maiore horto congios senos, e minore singulos, cum et duplo rependebatur argentum. nunc etiam singularum arborum largior vena. ter omnibus percutitur aestatibus, postea deputatur. Et sarmenta quo- 118 que in merce sunt. $\overline{\text{DCCC}}$ HS. amputatio ipsa surculusque veniere intra quintum devictae annum. xylobalsamum vocatur et coquitur in unguentis pro suco ipso. Corticis etiam ad

medicamenta pretium est. praecipua autem gratia lacrimae,
119 secunda semini, tertia cortici, minuma ligno. Ex hoc buxosum optumum, quod et odoratissimum, e semine autem maxumum et ponderosissimum, mordens gustu fervensque in ore. adulteratur Petraeo hyperico, quod coarguitur magnitudine,
120 inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis. lacrimae probatio, ut sit e pingui tenuis ac modice rufa et in fricando odora. secundus candidi colos, peior viridis crassusque, pessumus niger, quippe ut oleum senescit. ex omni incisura maxume probatur quod ante semen fluxit. et alias adulteratur seminis suco, vixque maleficium deprehenditur gustu amariore. esse enim debet lenis, non subacidus, odore
121 tantum austerus. vitiatur et oleo rosae, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, cera Cypria, prout quaeque res fuit, nequissime autem cummi, quoniam arescit in manu inversa et in aqua sidit, quae probatio eius gemina
122 est. debet sincerum inarescere, sed hoc cummi addita fragili crusta evenit. et gustu deprehenditur, carbone vero quod cera resinaque adulteratum est, nigriore flamma. nam
123 melle mutatur statim. in manu contrahit muscas. praeterea sinceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasa, adulterata olei modo innatat et, si metopio vitiata est, circulo candido cingitur. summa est probatio ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. nec manifestior alibi fraus, quippe milibus denarium sextarii, empti vendente fisco tricenis denariis, veneunt. in tantum expedit licere auctorem. xylobalsamo pretium in libras X v.

124 (55.) Proxuma Iudaeae Syria supra Phoenicen styracem gignit circa Gabala et Marathunta et Casium Seleuciae montem. arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis, lacrimae ex austero iucundi odoris, intus similitudo harundinis, suco praegnas. in hanc circa canis ortus advolant pin-
125 nati vermiculi erodentes, ob id scobe sordescit. Styrax laudatur post supra dicta ex Pisidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minume, ex Amano Syriae medicis, sed unguentariis magis. colos in quacumque natione praefertur rufus et pinguiter lentus, deterior furfurosus et cano situ obductus. adulteratur cedri resina vel cummi, alias melle aut amygdalis

amaris. omnia ea deprehenduntur gustu. pretium optumo X XVII. exit et in Pamphylia, sed aridior minusque sucosus.

(56.) Dat et galbanum Syria in eodem Amano monte e 126 ferula quam eiusdem nominis resinae modo stagonitim appellant. quod maxume laudant cartilaginosum, purum ad similitudinem hammoniaci minumeque lignosum. sic quoque adulteratur faba aut sacopenio. sincerum, si uratur, fugat nidore serpentis. permutatur in libras X V. medicinae hoc tantum.

26. (57.) Panacem et unguentis eadem gignit, nascentem 127 et in Psophide Arcadiae circaque Erymanthi fontis et in Africa et in Macedonia, ferula sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra iacentibus, ampla magnitudine rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine in muscariis dependente ut ferulae. excipitur sucus inciso caule messibus, radice autumno, laudatur candor eius coacti. sequens pallido statera. niger colos inprobatur. pretium optumo in libras X bini.

(58.) Ab hac ferula differt quae vocatur spondylion fo- 128 liis tantum, quia sunt minora et platani divisura. non nisi in opacis gignitur. semen eodem nomine silis speciem habet, medicinae tantum utile.

(59.) Dat et malobathrum Syria, arborem folio convo- 129 luto, colore aridi foli, ex quo premitur oleum ad unguenta, fertiliore eiusdem Aegypto. laudatius tamen ex India venit. in paludibus ibi gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans scabrumque, quodam salis gustu. minus probatur candidum. celerrime situm in vetustate sentit. sapor eius nardo similis esse debet sub lingua. odor vero in vino subfervefacti antecedit alios. in pretio quidem prodigio simile est, a X singulis ad X CCCC pervenire libras, folium autem ipsum in libras X LX.

27. (60.) Oleum et omphacium est. fit duobus generi- 130 bus et totidem modis, ex olea et vite. olea adhuc alba expressa, deterius ex druppa. ita vocatur priusquam cibo matura sit, iam tamen colorem mutans, differentia, quod hoc viride est, illud candidum. e vite psithia fit aut aminnea, cum sint acini ciceris magnitudine, ante canis ortum. in prima 131

lanugine demetitur uva eiusque melligo. reliquom corpus sole coquitur, nocturni rores caventur. in fictili condita melligo colligitur, subinde et Cyprio aere servatur. optuma quae rufa, acriorque et aridior. pretium omphacio in libras X VI. fit et alio modo, cum in mortariis uva inmatura teritur, siccataque in sole postea digeritur in pastillos.

132 28. (61.) Eodem et bryon pertinet, uva populi albae. optuma circa Cnidum aut Cariam in sitientibus aut siccis asperisque, secunda in Lyciae cedro. eodem et oenanthe pertinet, est autem vitis labruscae uva, colligitur, cum floret, id est cum optume olet, siccatur in umbra substrato lin-
133 teo atque in cados conditur. praecipua ex Parapotamia, secunda ab Antiochia atque Laodicea Syriae, tertia ex montibus Medicis. haec utilior medicinae. quidam omnibus his praeferunt eam quae in Cypro insula nascitur. nam quae in Africa fit ad medicos tantum pertinet vocaturque massaris. omnibus autem ex alba labrusca praestantior quam e nigra.

134 (62.) Est praeterea arbor ad eadem unguenta pertinens quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii palmam, *alii* spathen. laudatur Hammoniaca maxume, mox Aegyptia, dein Syriaca, dumtaxat in locis sitientibus odora, pingui lacrima, quae in unguenta additur ad domandum oleum.

135 (63.) In Syria gignitur et cinnamum quod comacum appellant. hic est sucus nuci expressus multum a surculo veri cinnami differens, vicina tamen gratia. pretium in libras asses XXXX.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XIII.

---

1 (Sect. 1.) Hactenus in odoribus habent pretia silvae, erantque per se mira singula, iuvitque luxuria omnia ea miscere et e cunctis unum odorem facere. ita reperta sunt

unguenta. Cap. 1. Quis primus invenerit non traditur. 2
Iliacis temporibus non erant, nec ture supplicabatur. cedri
tantum et citri suorum fruticum et in sacris fumo convolutum
nidorem verius quam odorem noverant iam rosae suco re-
perto. nominatur enim hic quoque in olei laude. Unguen- 3
tum Persarum gentis esse debet. illi madent eo et accersita
commendatione inluvie natum virus exstingunt. primum,
quod equidem inveniam, castris Darei regis expugnatis in re-
liquo eius adparatu Alexander cepit scrinium unguentorum.
postea voluptas eius a nostris quoque inter lautissima atque
etiam honestissima vitae bona admissa est, honosque et ad
defunctos pertinere coepit. quapropter plura de eo dicemus.
Quae ex his non erunt fruticum ad praesens nominibus tan-
tum indicabuntur, natura vero eorum suis reddetur locis.

(2.) Unguentis cognomina dedere aliis patriae, aliis suci, 4
aliis arbores, aliis causae, primumque id scire convenit, mu-
tatam auctoritatem et saepius transisse gloriam. Laudatissi-
mum fuit antiquitus in Delo insula, postea Mendesium. nec
mixtura et conpositione tantum hoc accidit, sed iidem suci
varie alibi atque alibi praevaluere aut degeneravere. Irinum 5
Corinthi diu maxume placuit, postea Cyzici, simili modo rho-
dinum Phaseli, quam gloriam abstulere Neapolis, Capua,
Praeneste. crocinum in Solis Ciliciae diu maxume laudatum
est, mox Rhodi, oenanthinum in Cypro, deinde in Aegypto
praepositum, post Adramytteo, amaracinum in Coo, postea
eodem loco praelatum est melinum, cyprinum in Cypro,
deinde in Aegypto, ubi Mendesium et metopium subito gra-
tius factum est. mox haec abstulit Phoenice, et cyprini lau- 6
dem Aegypto reliquit. Panathenaicon suum Athenae perse-
veranter optinuere. fuerat et pardalium in Tarso, cuius etiam
conpositio et mixtura oblitterata est. narcissinum quoque ex
flore narcisso desiit conponi. Ratio faciendi duplex, sucus 7
et corpus. ille olei generibus fere constat, hoc odorum.
haec stymmata vocant, illa hedysmata. tertius inter haec est
colos multis neglectus. huius causa adduntur cinnabaris et
anchusa. sal adspersus olei naturam coercet. quibus anchusa
adiecta est sal non additur. resina aut cummis adiciuntur ad
continendum odorem in corpore. celerrime is evanescit atque

8 defluit, si non sunt haec addita. Unguentorum expeditissi-
mum fuit primumque, ut verisimile est, e bryo et balanino
12, 106. oleo, de quibus supra diximus. increvit deinde Mendesium
100 balanino, resina, murra, magisque etiamnum metopio. oleum
hoc est amygdalis amaris expressum in Aegypto, cui addi-
dere omphacium, cardamomum, iuncum, calamum, mel, vi-
num, murram, semen balsami, galbanum, resinam terebin-
9 thinam. E vilissimis quidem hodieque est, ob id creditum et
in vetustissimis esse, quod constat oleo myrteo, calamo,
cupresso, cypro, lentisco, mali granati cortice. sed divol-
gata maxume unguenta crediderim rosa, quae pluruma ubique
gignitur. itaque simplicissima rhodini mixtura diu fuit ad-
ditis omphacio, flore rosae, crocino, cinnabari, calamo,
10 melle, iunco, salis flore aut anchusa, vino. similis ratio et
in crocino additis cinnabari, anchusa, vino. similis et in
sampsuchino admixtis omphacio, calamo. optumum hoc in
Cypro, Mytilenis, ubi pluruma sampsuchus. miscentur et vi-
liora genera olei myrto, lauru, quibus additur sampsuchinum,
lilium, fenum Graecum, murra, casia, nardum, iuncus, cin-
11 namomum. e malis quoque cotoneis et strutheis fit oleum,
23, 108 ut dicemus, melinum, quod in unguenta transit admixtis
omphacio, cyprino, sesamino, balsamo, iunco, casia, ha-
brotono. Susinum tenuissimum omnium est. constat ex li-
liis, balanino, calamo, melle, cinnamomo, croco, murra.
12 et idem cyprinum ex cypro et omphacio et cardamomo, ca-
lamo, aspalatho, habrotono. aliqui et in cyprinum addunt
et murram et panacem. hoc optumum Sidone, mox Aegypto,
si non addatur sesaminum oleum. durat et quadriennio. exci-
13 tatur cinnamomo. Telinum fit ex oleo recenti, cypiro, ca-
lamo, meliloto, feno Graeco, melle, maro, amaraco. hoc
multo erat celeberrimum Menandri poetae comici aetate.
postea successit propter gloriam appellatum megalium, ex
oleo balanino, balsamo, calamo, iunco, xylobalsamo, casia,
resina. huius proprietas ut ventiletur in coquendo donec
14 desinat olere. rursus refrigeratum odorem suum capit. Sin-
guli quoque suci nobilia unguenta faciunt: in primis maloba-
thrum, postea iris Illyrica et Cyzicena amaracus, herbarum
utraque. pauca his et alia alii miscent, qui pluruma alter-

utri mel, salis florem, omphacium, agni folia, panacem. Ex- 15
terna omnia et prodigiosa cinnamomino pretia. adicitur cin-
namo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, iunci, bal-
sami semina, murra, mel odoratum. unguentorum hoc cras-
sissimum. pretia ei a X XXXV ad X CCC. Nardinum sive fo-
liatum constat omphacio aut balanino, iunco, costo, nardo,
amomo, murra, balsamo. In hoc genere conveniet memi- 16
nisse herbarum quae nardum Indicum imitarentur species no-
vem a nobis esse dictas. tanta materia adulterandi est. 12, 48 sqq.
omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quae maxume na-
ris feriunt, crassiora murra suavioraque, medicinae autem
utiliora croco, acerrima per se amomo. hoc et capitis dolo-
res facit. quidam satis habent adspergere quae sunt pretio-
sissima ceteris decoctis, inpendio parcentes, sed non est ea-
dem vis nisi una decoctis. Murra et per se unguentum facit 17
sine oleo, stacte dumtaxat, alioqui nimiam amaritudinem ad-
fert. cyprino viride fit, susino unguinosum, Mendesio nigrum,
rhodino candidum, murra pallidum. Haec sunt antiquae in-
ventionis genera et postea officinarum furta. nunc dicetur cu-
mulus ipse deliciarum et summa auctoritas rei.

2. Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Partho- 18
rum regibus ita temperatur, constat myrobalano, costo,
amomo, cinnamo comaco, cardamomo, nardi spica, maro,
murra, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo iunco-
que Syriis, oenanthe, malobathro, serichato, cypro, aspala-
tho, panace, croco, cypiro, amaraco, loto, melle, vino.
nihilque eius rei causa in Italia victrice omnium, in Europa
vero tota praeter irim Illyricam et nardum Gallicum gignitur.
nam vinum et rosa et myrti folia oleumque communia fere
omnium terrarum intelleguntur.

(3) Siccis odoribus constant quae diapasmata vocantur. 19
nam faecem unguenti magma appellant. inter omnis poten-
tissimus odor quisquis novissime additur. unguenta optume
servantur in alabastris, odores in oleo, quod diuturnitati eorum
tanto utilius quanto pinguius, ut ex amygdalis. et ipsa un-
guenta vetustate meliora. sol inimicus his, quamobrem in
umbra conduntur plumbeis vasis. experimentum eorum in-
versa manu capitur, ne carnosae partis calor vitiet.

20 3. (4.) Haec est materia luxus e cunctis maxume super-
vacui. margaritae enim gemmaeque ad heredem tamen trans-
eunt, vestes prorogant tempus, unguenta illico exspirant
ac suis moriuntur horis. summa commendatio eorum ut
transeunte femina odor invitet etiam aliud agentis, excedunt-
que quadringenos denarios librae. tanti emitur voluptas
21 aliena, etenim odorem qui gerit ipse non sentit. si tamen et
haec aliqua differentia signanda sunt, in M. Ciceronis moni-
mentis invenitur unguenta gratiora esse quae terram quam
quae crocum sapiant, quando etiam corruptissimo in genere
magis tamen iuvat quaedam ipsius viti severitas. sed quos-
dam crassitudo maxume delectat spissum appellantis, linique
22 iam, non solum perfundi, unguentis gaudent. vidimus etiam
vestigia pedum tingui, quod monstrasse M. Othonem Neroni
principi ferebant, quaeso ut qualiter sentiretur iuvaretque ab
ea parte corporis? nec non aliquem ex privatis audimus
iussisse spargi parietes balnearum unguento atque Gaium
principem solia temperari ac, ne principale videatur hoc bo-
23 num, et postea quendam e servis Neronis. maxume tamen
mirum est hanc gratiam penetrasse et in castra. aquilae certe
ac signa, pulverulenta illa et cuspidibus horrida, unguntur
festis diebus, utinamque dicere possemus quis primus in-
stituisset! ita est, nimirum hac mercede corruptae orbem
terrarum devicere aquilae. ista patrocinia quaerimus vitiis,
ut per hoc ius sub casside unguenta sumantur.

24 (5.) Quando id primum ad Romanos penetraverit non
facile dixerim. certum est Antiocho rege Asiaque devictis,
urbis anno DLXV., P. Licinium Crassum L. Iulium Caesarem
censores edixisse ne quis venderet unguenta exotica. sic
25 enim appellavere. at, Hercules, iam quidam etiam in potus
addunt, tantique est amaritudo ut odore prodigo fruantur ex
utraque parte corporis. L. Plotium, L. Planci bis consulis
censorisque fratrem, proscriptum a triumviris in Salurnitana
latebra unguenti odore proditum constat, quo dedecore tota
absoluta proscriptio est. quis enim non merito iudicet per-
isse talis?

26 (6.) Cetero terrarum omnium Aegyptus adcommodatissima
unguentis, ab ea Campania est copia rosae. 4. Iudaea vero

incluta est vel magis palmis, quarum natura nunc dicetur.
sunt quidem et in Europa volgoque Italia, sed steriles. fe-
runt in maritimis Hispaniae fructum, verum inmitem, dulcem
in Africa, sed statim evanescentem. contra in oriente. ex 27
his vina gentiumque aliquis panis, plurumis vero etiam qua-
dripedum cibus. quamobrem iurę dicentur externae. nulla
est in Italia sponte genita, nec in alia parte terrarum nisi in
calida, frugifera vero nusquam nisi in fervida.

(7.) Gignitur levi sabulosaque terra, maiore in parte et 28
nitrosa. gaudet riguis, totoque anno bibere cum amet, sitienti
a fimo quidam etiam laedi putant, Assyriorum pars aliqua, si
non rivis misceat. Genera earum plura, et prima fruticem
non excedentia, sterilem hunc, aliubi et ipsum fertilem, brevis-
que rami. orbe foliorum tectori vicem hic parietibus pleris-
que in locis praestat contra aspergines. est et procerioribus 29
silva, arbore ex ipsa foliorum aculeo fruticante circa totas
pectinatim, quas silvestris intellegi necesse est. incerta ta-
men libidine etiam mitioribus se miscent. reliquae teretes
atque procerae, densis gradatisque corticum pollicibus aut
orbibus facilis ad scandendum orientis se populis praebent vi-
tilem sibi arborique indutis circulum mira pernicitate cum ho-
mine subeuntem. Coma omnis in cacumine et pomum est, non 30
inter folia hoc, ut in ceteris, sed suis inter ramos palmitibus
racemosum, utraque natura uvae atque pomi. folia cultrato
mucrone lateribus in sese bifida tabellas primum demonstra-
vere geminas, nunc ad funis vitiliumque nexus et capitum le-
via umbracula finduntur. Arboribus, immo potius omnibus 31
quae terra gignat herbisque etiam utrumque esse sexum dili-
gentissimi naturae tradunt, quod in plenum satis sit dixisse
hoc in loco, nullis tamen arboribus manifestius. mas in pal-
mite floret, femina citra florem germinat tantum spicae modo.
utrisque autem prima nascitur pomi caro, postea lignum in-
tus, hoc est semen eius. argumentum, quod parvae sine
hoc reperiuntur in eodem palmite. est autem oblongum, non 32
ut olivis orbiculatum, praeterea caesum a dorso pulvinata fis-
sura et in alvo media plerisque umbilicatum. inde primum
spargitur radix. seritur autem pronum et bina iuxta conpo-
sita semina superque totidem, quoniam infirmae singulis plan-

33 tae quaternae coalescunt. multis candidisque lignum hoc a
carnibus discernitur tunicis, aliis corpori adhaerentibus, laxe-
que distans tantum cacuminis filo adhaeret. caro mature-
scit anno. quibusdam tamen in locis, ut in Cypro, quam-
quam ad maturitatem non perveniat, grato sapore dulcis est.
folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior, nec ut de-
voretur corpus, verum ut exspuatur suco modo expresso.
34 et in Arabia languide dulces traduntur esse palmae, quam-
quam Iuba apud Scenitas Arabas praefert omnibus saporibus
quam vocant dablan. cetero sine maribus non gignere femi-
nas sponte edito nemore confirmant, circaque singulos pluris
35 nutare in eum pronas blandioribus comis. illum erectis hispi-
dum adflatu visuque ipso et pulvere etiam reliquas maritare,
huius arbore excisa viduvio post sterilescere feminas. adeo-
que est veneris intellectus ut coitus etiam excogitatus sit ab
homine e maribus flore ac lanugine, interim vero tantum
pulvere insperso feminis.

36 (8) Seruntur autem palmae et trunco duum cubitorum
longitudine, a cerebro ipso arboris fissuris diviso atque de-
fosso. et ab radice avolsae vitalis est satus et ramorum te-
nerrimis. in Assyria ipsa quoque arbor strata in solo umido
37 tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. ergo plan-
taria instituunt anniculasque transferunt et iterum bimas.
gaudent enim mutatione sedis, verna alibi, in Assyria autem
circa canis ortus. nec ferro attingunt ibi novellas, sed reli-
gant comas ut in altitudinem exeant. robustas deputant cras-
situdinis gratia, semipedalis ramorum truncos relinquentes,
38 qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum
28 diligi. ergo, ubi non est tale, salem adspergunt, non radi-
cibus, sed longius paulo. Quaedam in Syria et in Aegypto in
binos se dividunt truncos, in Creta et in ternos, quaedamque
et in quinos. quaedam ferunt statim in trimatu. in Cypro
vero, Syria, Aegypto, quadrimae, aliae quinquennes, alti-
tudine hominis, nullo intus pomi ligno quamdiu sunt novellae,
ob id spadonum accepto nomine.

39 (9) Genera earum multa. Sterilibus ad materias ope-
rumque lautiora utitur Assyria et tota Persis. sunt et cae-
duae palmarum quoque silvae, rursus germinantes ab radice

succisae. dulcis medulla earum in cacumine, quod cerebrum
appellant, exemptaque vivont, quod non aliae. vocantur au-
tem chamaeropes, folio latiore ac molli ad vitilia utilissimo,
copiosae in Creta, sed magis in Sicilia. E palmis prunae
vivaces ignisque lentus. Fructiferarum aliis brevius lignum 40
in pomo, aliis longius, his mollius, illis durius, quibusdam
osseum lunatumque, dente contra fascinantis religione poli-
tum. aliud pluribus vestitum paucioribusve tunicis, aliud cras-
sioribus tenuioribusve. ita fiunt undequinquaginta genera, si
quis omnium persequi velit nomina etiam barbara vinorumque
ex iis differentias. Clarissimae omnium, quas regias appel- 41
lavere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis serva-
bantur, Babylone natae uno in horto Bagou. ita vocant spa-
dones, qui apud eos etiam regnavere. hortus ille numquam
nisi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe praeci- 42
puam optinent nobilitatem syagri proximamque margarides.
hae breves, candidae, rotundae, acinis quam balanis simi-
liores, quare et nomen a margaritis accepere. una earum
arbor in Chora esse traditur, una et syagrorum, mirumque
de ea accipimus, cum phoenice ave, quae putatur ex huius
palmae argumento nomen accepisse, intermori ac renasci ex
seipsa, eratque, cum proderem, fertilis. pomum ipsum 43
grande, durum, horridum et a ceteris generibus distans sa-
pore quodam ferinae in apris evidentissimo, quae causa no-
minis. Quarta auctoritas sandalidum a similitudine appellata-
rum. iam in Aethiopiae fine quinque harum qui plurumas ar-
bores tradunt, non raritate magis quam suavitate mirabilis.
Ab his caryotae maxume celebrantur, et cibo quidem sed et 44
suco uberrimae, ex quibus praecipua vina orienti, iniqua ca-
piti, unde pomo nomen. sed ut copia ibi atque fertilitas, ita
nobilitas in Iudaea, nec in tota, sed Hiericunte maxume,
quamquam laudatae et Archelaide et Phaselide atque Liviade,
gentis eiusdem convallibus. dos his praecipua suco pingui
lactentibus quodamque vini sapore in melle praedulci. Siccio- 45
res ex hoc genere nicolai, sed amplitudinis praecipuae, qua-
terni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus speciosae, sed
sapore caryotarum sorores et ob hoc adelphides dictae proxu-
mam suavitatem habent, non tamen eandem. Tertium ex

his genus, patetae, nimio liquore abundat rumpitque se pomi
46 ipsius, etiam in sua matre, ebrietas, calcatis similis. Suum
genus e sicciore turba dactylis, praelonga gracilitate curva-
tis interim. nam quas ex his honori deorum damus chydaeos
47 appellavit Iudaea, gens contumelia numinum insignis. In to-
tum arentes Thebaidi atque Arabiae macroque corpore exi-
les, et adsiduo vapore torrente crustam verius quam cutem
obducunt. in ipsa quidem Aethiopia friatur haec, — tanta est
siccitas, — et farinae modo spissatur in panem. gignitur autem
in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, sed
maiore quam mali amplitudine, coecas vocant. triennio ma-
turescunt, semperque frutici pomum est subnascente alio.
48 Thebaidis fructus extemplo in cados conditur cum sui ardoris
anima. ni ita fiat, celeriter exspirat marcescitque non retostus
furnis. E reliquo genere plebeiae videntur Syriae et quas
tragemata appellant. nam in alia parte Phoenices Ciliciae-
que populari etiam nomine a nobis appellantur balani. eorum
49 quoque plura genera. Differunt figura rotunditatis aut pro-
ceritatis, differunt et colore, nigriores ac rubentes. nec pau-
ciores fico traduntur colores, maxume tamen placent candidi.
distant et magnitudine, prout multi cubitum effecere, quidam
sunt non ampliores faba. servantur hi demum qui nascuntur
in salsis atque sabulosis, ut in Iudaea atque Cyrenaica Africa,
non item in Aegypto, Cypro, Syria, Seleucia Assyriae, quam-
50 obrem sues et reliqua animalia ex iis saginantur. Vitiati aut
vetusti eius pomi signum est decidisse candidam verrucam
qua racemo adhaeserint. Alexandri milites palmis viridibus
strangulati sunt. in Gedrosis id factum est pomi genere, alibi
copia evenit. est enim tanta suavitas musteis ut finis man-
dendi non nisi periculo fiat.
51 5. (10.) Syria praeter hanc peculiaris habet arbores:
in nucum genere pistacia nota. prodesse adversus serpen-
tium morsus traduntur et potu et cibo. in ficorum autem cari-
cas et minores eiusdem generis quas cottana vocant, item
pruna in Damasco monte nata et myxa, utramque iam fami-
liarem Italiae. e myxis in Aegypto et vina fiunt.
52 (11.) Iunipiri similem habet Phoenice cedrum minorem.
duo eius genera, Lycia et Phoenicia, differunt folio. nam

quae durum, acutum, spinosum habet oxycedros vocatur, ramosa et nodis infesta altera odore praestans. fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem sapore. Et maioris cedri 53
duo genera. quae floret fructum non fert, fructifera non floret, et in ea antecedentem fructum occupat novos. semen eius cupresso simile. quidam cedrelaten vocant. ex hac resina laudatissima. materiae vero ipsi aeternitas, itaque et simulacra deorum ex ea factitaverunt. cedrinus est Romae in delubro Apollo Sosianus Seleucia advectus. Cedro similis in Arcadia est arbor, in Phrygia frutex vocatur cedrys.

6. (12.) Syria et terebinthum habet. ex his mascula est 54
sine fructu, feminarum duo genera. alteri fructus rubet lentis magnitudine, alteri pallidus cum vite maturescit, non grandior faba, odore iucundior, tactu resinosus. Circa Iden Troadis et in Macedonia brevis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna. materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris, flos racemosus olivae modo, sed rubens, folia densa. fert et folliculos emittentis quaedam animalia ceu culices lentoremque resinosum qui et ex cortice erumpit.

(13.) Et rhus Syriae mascula fert sterili femina, folio 55
ulmi paulo longiore et piloso, foliorum semper inter se contrariis pediculis, gracili brevique ramo. pelles candidae conficiuntur iis. semen lenti simile cum uva rubescit, quod vocatur rhus, medicamentis necessarium.

7. (14.) Et Aegypto multa genera quae non aliubi, ante 56
omnia ficus ob id Aegyptia cognominata. arbor moro similis folio, magnitudine, adspectu, pomum non ramis sed caudice fert ipso, idque ficus est praedulcis sine granis interioribus, perquam fecundo proventu, scalpendo tantum ferreis unguibus, aliter non maturescit. sed cum hoc factum est, quarto die 57
demetitur alio subnascente, septeno ita numerosa partu, per singulas aestates multo lacte abundante. subnascitur, etiamsi non scalpatur, fetus quater aestate prioremque expellit inmaturum. materies proprii generis inter utilissimas. caesa statim stagnis mergitur — hoc est eius siccari —, et primo sidit, postea fluitare incipit, certoque eam sugit alienus umor qui aliam omnem rigat. cum innatare coeperit, tempestivae habet signum.

58 (15.) Huic similis quadamtenus quae vocatur Cypria ficus in Creta. nam et illa caudice ipso fert pomum et ramis, cum in crassitudinem adulevere, sed haec germen emittit sine ullis foliis radici simile. caudex arboris similis populo, folium ulmo. fructus quaternos fundit, totiens et germinat. sed grossus eius non maturescit nisi incisura emisso lacte. suavitas et interiora fici, magnitudo sorbi.

59 8. (16.) Similis et quam Iones ceraunìam vocant, trunco et ipsa fertilis, pomum siliqua. ob id quidam Aegyptiam ficum dixere errore manifesto. non enim in Aegypto nascitur, sed in Syria Ioniaque et circa Cnidum atque in Rhodo, semper comantibus foliis, flore candido cum vehementia odoris, plantigera imis partibus et ideo superficie flavescens, sucum auferente subole. pomo antecedentis anni circa canis ortus detracto statim alterum parit, postea floret per arcturum, hieme fetus eius nutriente.

60 9. (17.) Aegyptus et Persicam arborem sui generis *habet*, similem piro, folia retinentem. fertilitas adsidua *eius*, subnascente crastino fructu, maturitas etesiarum adflatu. pomum longius piro, inclusum amygdalae putamine et corio, colore herbido, sed ubi nux illi, huic prunum differens brevitate ac mollitia et, quamvis blandiatur praedulcis suavitas,
61 innocuum. materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. simulacra et ex ea factitavere. non eadem gratia, quamquam fideli materie, ex arbore quam ba-
46 lanum appellavimus, magna ex parte contortae. navalis itaque tantum est.

62 (18.) At e diverso cuci in magno honore, palmae similis, quando et eius foliis utuntur ad textilia. differt, quod in bracchia ramorum spargitur. pomo magnitudo quae manum inpleat, color fulvos, commendabili suco ex austero dulci. lignum intus grande firmaeque duritiae, ex quo velaris detornant anulos. in eo nucleus dulcis, dum recens est. siccatus durescit ad infinitum ut mandi non possit nisi pluribus diebus maceratus. materies crispioris elegantiae et ob id Persis gratissima.

63 (19.) Nec minus spina celebratur in eadem gente dumtaxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id

utilissima navium costis. candidae facile putrescunt. aculei
spinarum et in foliis, semen in siliquis, quo coria perficiunt
gallae vice. flos et coronis iucundus et medicamentis utilis.
manat et cummis ex ea. sed praecipua utilitas, quod caesa
anno tertio resurgit. circa Thebas haec, ubi et quercus et
persea et oliva, CCC a Nilo stadiis, silvestri tractu et suis
fontibus riguo. 10. Ibi et prunus Aegyptia, non dissimilis 64
spinae proxume dictae, pomo mespili, maturescens bruma
nec folia dimittens. lignum in pomo grande, sed corpus
ipsum natura et copia messium instar incolis. purgatum enim
tundunt servantque eius offas. Silvestris fuit et circa Mem- 65
phim regio tam vastis arboribus ut terni non quirent circum-
plecti, unius peculiari miraculo, nec pomum propter usumve
aliquem, sed eventum. facies est spinae, folia habet ceu
pinnas quae tactis ab homine ramis cadunt protinus ac postea
renascuntur.

11. (20.) Cummim optumam esse ex Aegyptia spina con- 66
venit, vermiculatam, colore glauco, puram, sine cortice,
dentibus adhaerentem. pretium eius in libras X III. deterior
ex amygdalis amaris et ceraso, pessuma e prunis. fit et in 67
vitibus, infantium ulceribus aptissima, et aliquando in olea
dentium dolori, ulmo etiam in Coryco monte Ciliciae ac iuni-
piro ad nihil utiles, ex ulmi vero cummi et culices ibi na-
scuntur. fit et e sarcocolla — ita vocatur arbor — cummis
utilissima pictoribus ac medicis, similis pollini turis, et ideo
candida quam rufa melior. pretium eius quod supra.

(21.) Nondum palustria attingimus nec frutices amnium. 68
prius tamen quam digrediamur ab Aegypto et papyri natura
dicetur, cum chartae usu maxume humanitas vitae constet,
certe memoria. et hanc Alexandri Magni victoria repertam 69
auctor est M. Varro, condita in Aegypto Alexandria. antea
non fuisse chartarum usum. in palmarum foliis primo scripti-
tatum, dein quarundam arborum libris. postea publica moni-
menta plumbeis voluminibus, mox et privata linteis confici
coepta aut ceris. pugillarium enim usum fuisse etiam ante
Troiana tempora invenimus apud Homerum, illo vero pro-
dente ne terram quidem ipsam quae nunc Aegyptus appelle-
tur intellegitur, cum in Sebennytico et Saite eius nomo omnis
charta nascatur, postea adaggeratam Nilo, siquidem a Pharo 70

insula, quae nunc Alexandriae ponte iungitur, noctis dieique
velifico navigi cursu terram afuisse prodidit. mox aemulatione
circa bibliothecas regum Ptolemaei et Eumenis, supprimente
chartas Ptolemaeo idem Varro membranas Pergami tradit
repertas. postea promiscue patuit usus rei qua constat in-
mortalitas hominum.
71 (22.) Papyrum ergo nascitur in palustribus Aegypti aut
quiescentibus Nili aquis, ubi evagatae stagnant duo cubita
non excedente altitudine gurgitum, bracchiali radicis obli-
quae crassitudine, triangulis lateribus, decem non amplius
cubitorum longitudine in gracilitatem fastigatum, thyrsi modo
cacumen includens, nullo semine aut usu eius alio quam flo-
72 ris ad deos coronandos. radicibus incolae pro ligno utuntur,
nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum.
ex ipso quidem papyro navigia texunt et e libro vela tegetes-
que, nec non et vestem, etiam stragulam ac funis. mandunt
quoque crudum decoctumque, sucum tantum devorantes.
73 Nascitur et in Syria circa quem odoratus ille calamus *lacum*,
neque aliis usus est quam inde funibus rex Antigonus in na-
valibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper et in
Euphrate nascens circa Babylonem papyrum intellectum est
eundem usum habere chartae. et tamen adhuc malunt Parthi
vestibus litteras intexere.
74 12. (23.) Praeparatur ex eo charta diviso acu in prae-
tenuis sed quam latissimas philyras. principatus medio, atque
inde scissurae ordine. hieratica appellabatur antiquitus re-
ligiosis tantum voluminibus dicata, quae adulatione Augusti
nomen accepit, sicut secunda Liviae a coniuge eius. ita de-
75 scendit hieratica in tertium nomen. proxumum amphitheatri-
ticae datum fuerat a confecturae loco. excepit hanc Romae
Fanni sagax officina, tenuatamque curiosa interpolatione
principalem fecit e plebeia et nomen dedit ei. quae non
76 esset ita recurata in suo mansit amphitheatritica. post hanc
Saitica ab oppido ubi maxuma fertilitas, ex vilioribus ramen-
tis, propiorque etiamnum cortici Taeneotica a vicino loco,
pondere iam haec, non bonitate, venalis. nam emporitica
inutilis scribendo involucris chartarum segestriumque merci-
bus usum praebet, ideo a mercatoribus cognominata. post
hanc papyrum est extremumque eius scirpo simile, ac ne funi-

bus quidem nisi in umore utile. Texitur omnis madente ta- 77
bula Nili aqua. turbidus liquor vim glutinis praebet. In re-
ctum primo supina tabulae scheda adlinitur longitudine papyri,
quae potuit esse resegminibus utrimque amputatis, traversa
postea crates peragit. premitur deinde praelis, et siccantur
sole plagulae atque inter se iunguntur, proxumarum semper
bonitatis deminutione ad deterrimas. numquam plures scapo
quam vicenae.

(24.) Magna in latitudine earum differentia: XIII digito- 78
rum optumis, duo detrahuntur hieraticae, Fanniana denos ha-
bet, et uno minus amphitheatritica, pauciores Saitica, nec
malleo sufficit, nam emporiticae brevitas sex digitos non ex-
cedit. praeterea spectatur in chartis tenuitas, densitas, can-
dor, levor. Primatum mutavit Claudius Caesar. nimia quippe 79
Augustae tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis. ad hoc
tramittens litteras liturae metum adferebat ex aversis, et alias
indecoro visu pertralucida. igitur e secundo corio statumina
facta sunt et primo subtemina. auxit et latitudinem, pedali 80
mensura. erat et cubitalis macrocollis, sed ratio deprehendit
vitium unius scidae revolsione pluris infestante paginas. ob
haec praelata omnibus Claudia, Augustae in epistulis aucto-
ritas relicta. Liviana suam tenuit, cui nihil e prima erat, sed
omnia e secunda.

(25.) Scabritia levigatur dente conchave, sed caducae 81
litterae fiunt. minus sorbet politura charta, magis splendet.
rebellat saepe umor incuriose datus primo, malleoque depre-
henditur aut etiam odore, cum fuerit indiligentior. Depre-
henditur et lentigo oculis, sed inserta mediis glutinamentis
taenea fungo papyri bibula vix nisi littera fundente se. tantum
inest fraudis. alius igitur iterum texendis labor.

(26.) Glutinum volgare e pollinis flore temperatur fer- 82
vente aqua, minumo aceti adspersu, nam fabrile cummisque
fragilia sunt. diligentior cura mollia panis fermentati colata
aqua fervente. minumum hoc modo intergerivi, atque etiam
lini lenitas superatur. omne autem glutinum nec vetustius
esse debet uno die nec recentius. postea malleo tenuatur
et glutino percurritur, iterumque constricta erugatur atque
extenditur malleo. Ita sint longinqua monimenta Tiberi Gai- 83
que Gracchorum manus. apud Pomponium Secundum vatem

civemque clarissimum vidi annos fere post CC. iam vero Ci-
ceronis ac divi Augusti Vergilique saepenumero videmus.
84 13. (27.) Ingentia exempla contra M. Varronis senten-
tiam de chartis reperiuntur. namque Cassius Hemina, ve-
tustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit Cn.
Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effo-
disse arcam in qua Numa qui Romae regnavit situs fuisset.
85 in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M.
Baebio Q. F. Tamphilo coss. ad quos a regno Numae colli-
guntur anni DXXXV. hos fuisse e charta — maiore etiamnum
miraculo, quod tot infossi duraverint annis, quapropter in re
86 tanta ipsius Heminae verba ponam: *Mirabantur alii,
quomodo illi libri durare possent, ille ita ra-
tionem reddebat: lapidem fuisse quadratum cir-
citer in media arca evinctum candelis quoquo-
versus. in eo lapide insuper libros insitos fuisse,
propterea arbitrarier non conputuisse. et libros
citratos fuisse, propterea arbitrarier tineas non
tetigisse.* [in his libris scripta erant philosophiae Pythagori-
cae]. — eosque combustos a Q. Petilio praetore, quia philo-
87 sophiae scripta essent. Hoc idem tradit Piso censorius primo
commentariorum, sed libros septem iuris pontificii totidem-
que Pythagoricos fuisse. Tuditanus XIII. Numae decretorum
fuisse. libros XII fuisse ipse Varro Humanarum antiquitatum
septumo, Antias secundo libros fuisse XII pontificalis Latinos,
totidem Graecos praecepta philosophiae continentis. idem ter-
tio et senatus consultum ponit quo comburi eos placuerit.
88 Inter omnis vero convenit Sibyllam ad Tarquinium Superbum
tris libros attulisse, ex quibus sint duo cremati ab ipsa, tertius
cum capitolio Sullanis temporibus. Praeterea Mutianus ter con-
sul prodidit nuper se legisse, cum praesideret Lyciae, Sarpe-
donis ab Troia scriptam in quodam templo epistulae chartam.
quod eo magis miror, si etiamnum Homero condente Aegyp-
tus non erat. aut cur, si iam hic erat usus, in plumbeis linteis-
que voluminibus scriptitatum constet, curve Homerus in ipsa
illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistulas, tra-
89 diderit? Sterilitatem sentit hoc quoque, factumque iam Tibe-
rio principe inopia chartae ut e senatu darentur arbitri dispen-
sandae, alias in tumultu vita erat.

14. (28.) Aethiopia Aegypto contermina insignis arbo- 90
res non fere habet praeter liniferas, quarum natura in de-
scriptione Indorum atque Arabiae dicta est. propior ta- 12, 38 sq.
men huic natura lanae maiorque folliculus granati modo mali,
similesque et inter se arbores ipsae. praeter hanc palmae,
qualis retulimus. Insularum arbores ambitu Aethiopiae et ne- 36 sqq.
mora odorata in mentione earum dicta sunt. 6, 198 sqq.

15. (29.) Atlans mons peculiari proditur silva, de qua 91
diximus, confines ei Mauri, quibus pluruma arbor citri et 5, 14
mensarum insania, quas feminae viris contra margaritas re-
gerunt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate et, quod 92
magis mirum est, illo aevo empta HS. D̄. memoratur et Galli
Asini HS. |X̄|. venumdatae sunt et duae ab Iuba rege pen-
dentes, quarum alteri pretium fuit HS. |X̄ĪĪ|, alteri paulo mi-
nus. interiit nuper incendio a Cethegis descendens HS. |X̄ĪĪĪĪ|
permutata, latifundi taxatione, si quis praedia tanti mercari
malit. Magnitudo amplissimis adhuc fuit: uni conmissae ex 93
orbibus dimidiatis duobus a rege Mauretaniae Ptolemaeo
quattuor pedum et semipedis per medium ambitum, crassitu-
dine quadrantali, maiusque miraculum in ea est artis latente
iunctura quam potuisset esse naturae. solidae autem a No-
mio Caesaris liberto cognomen trahenti tribus sicilicis infra
quattuor pedes totidemque infra semipedem crassitudinis.
qua in re non omittendum videtur Tiberio principi mensam 94
quattuor pedes sextante et sicilico excedentem, tota vero cras-
situdine sescunciali, operimento lamnae vestitam fuisse, cum
tam opima Nomio liberto eius esset, cuius materia esset tu-
ber. hoc est radicis, maxumeque laudatum quod sub terra 95
totum fuerit, et rarius quam quae superne gignuntur etiam in
ramis, proprieque quod tanti emitur arborum vitium est, qua-
rum amplitudo ac radices aestimari possunt ex orbibus. sunt
autem cupresso feminae atque etiamnum silvestri similes fo-
lio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mau-
retaniae qui laudatissimam dedit citrum, iam exhaustus.

(30.) Mensis praecipua dos in venam crispis vel in ver- 96
tices parvos. illud oblongo evenit discursu ideoque tigrinum
appellatur, hoc intorto, et ideo tales pantherinae vocantur.
sunt et undatim crispae, maiore gratia si pavonum caudae
oculos imitentur. magna verum post has gratia extra prae- 97

dictas crispis densa veluti grani congerie, quas ob id a simi-
litudine apiatas vocant. summa vero omnium in colore. hic
maxume mulsi placet, venis suis refulgens. post haec ampli-
98 tudo est. iam toti caudices iuvant, pluresque in una. Men-
sae vitia: lignum — ita vocatur materia surda et indigesta
simplicitas aut platani foliorum modo digesta, item ilignae
venae similitudo vel coloris — et, quibus maxume ob-
noxias fecere aestus ventique, rimae aut capillamenta rimas
imitata. postea murena nigro transcurrens limite, variisque
corticum punctis adprehensus papaverum nodo et in totum
99 atro propior colos maculaeve discolores. Viridis terra con-
dunt barbari et inlinunt cera, artifices vero frumenti acervis
inponunt septenis diebus totidem intermissis, mirumque pon-
deri quantum ita detrahatur. naufragia docuere nuper hanc
quoque materiam siccatam mari duritie incorrupta cospissari
non ullo modo vehementius. Nutriuntur optume splende-
scuntque manus siccae fricatu a balineis maxume, nec vinis
laeduntur ut his genitae.

100 16. Inter pauca nitidioris vitae instrumenta haec arbor
est, quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. Nota
etiam Homero fuit. thyon Graece vocatur, ab aliis thya.
hanc itaque inter odores uri tradidit in deliciis Circae, quam
deam volebat intellegi, magno errore eorum qui odoramenta
in eo vocabulo accipiunt, cum praesertim eodem versu ce-
drum laricemque una tradat uri, in quo manifestum est de ar-
101 boribus tantum locutum. Theophrastus, qui proxumus a
Magni Alexandri aetate scripsit haec circa urbis Romae an-
num CCCCXL., magnum iam huic arbori honorem tribuit,
memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes
quandamque inmortalitatem materiae in tectis contra vitia
102 omnia incorruptae. radice nihil crispius, nec aliunde pre-
tiosiora opera. praecipuam autem esse eam arborem circa
Hammonis delubrum, nasci et in inferiore Cyrenaicae parte.
de mensis tamen tacuit, et alias nullius ante Ciceronianam
vetustior memoria est, quo noviciae adparent.

103 (31.) Alia est arbor eodem nomine, malum ferens ex-
secratum aliquis odore et amaritudine, aliis expetitum, domus
etiam decorans, nec dicenda verbosius.

104 17. (32.) Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem

arborem loton gignit, quam vocat celthim, et ipsam Italiae
familiarem sed terra mutatam. praecipua est circa Syrtis at-
que Nasamonas. magnitudo quae piro, quamquam Nepos
Cornelius brevem tradit. incisurae folio crebriores, alioqui
ilicis viderentur. differentiae plures, eaeque maxume fructi-
bus fiunt. magnitudo huic fabae, color croci, sed ante ma- 105
turitatem alius atque alius, sicut uvis. nascitur densus in ra-
mis myrti modo, non ut in Italia cerasis, tam dulcis ibi cibo ut
nomen etiam genti terraeque dederit nimis hospitali advena-
rum oblivione patriae. ferunt ventris non sentire morbos qui
eum mandant. melior sine interiore nucleo, qui de altero ge- 106
nere osseus videtur. vinum quoque exprimitur illi simile
mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos, ba-
casque concisas cum alica ad cibos doliis condi. quin et exer-
citus pastos eo accepimus ultro citroque conmeantis per
Africam. ligno colos niger. ad tibiarum cantus expetitur.
e radice cultellis capulos brevisque alios usus excogitant.
Haec ibi natura arboris. est autem eodem nomine et herba 107
et in Aegypto caulis in palustrium genere. recedentibus enim
aquis Nili riguis provenit similis fabae caule foliisque densa
congerie stipatis, brevioribus tantum gracilioribusque, cui
fructus in capite papaveri similis incisuris omnique alio modo,
intus grana ceu milium. Incolae capita in acervis putrefa- 108
ciunt, mox separant lavando et siccata tundunt eoque pane
utuntur. Mirum est quod praeter haec traditur, sole occi-
dente papavera ea conprimi et integi foliis, ad ortum autem
aperiri, donec maturescant flosque qui est candidus deci-
dat. 18. Hoc amplius in Euphrate tradunt et caput ipsum 109
et florem vespera mergi usque in medias noctis, totumque
abire in altum, ut ne demissa quidem manu possit inveniri,
verti deinde paulatimque subrigi, et ad exortus solis emer-
gere extra aquam ac florem patefacere atque etiamnum in-
surgere, ut plane ab aqua absit alte. Radicem lotos haec 110
habet mali cotonei magnitudine, opertam nigro cortice, qualis
et castaneas tegit. interius candidum corpus, gratum cibis
et crudum, gratius decoctum sive aqua sive pruna. neque
aliunde magis quam purgamentis eius sues crassescunt.

19. (33.) Cyrenaica regio loton suae postponit paliuro. 111
fruticosior haec fructuque magis rubens, cuius nucleus non

simul mandatur, iucundus per se ac suavior e vino, quin et
vina suco suo commendans. Interior Africa ad Garamantas
usque et deserta palmarum magnitudine et suavitate constat,
112 nobilibus maxume circa delubrum Hammonis. (34.) sed
circa Carthaginem Punicum malum cognomine sibi vindicat.
aliqui granatum appellant. divisit et in genera apyrenum
vocando cui lignosus nucleus abesset. candidior ei natura
et blandiores acini minusque amaris distincti membranis.
113 alias structura eorum quaedam ut in favis. communis nucleos
habentium quinque species: dulcia, acria, mixta, acida,
vinosa. Samia et Aegyptia distinguntur erythrocomis et leu-
cocomis. corticis maior usus ex acerbis ad perficienda coria.
flos balaustium vocatur, et medicinis idoneus et tinguendis
vestibus, quarum color inde nomen accepit.
114 20. (35.) In Asia et Graecia nascuntur frutices: epi-
cactis, quem alii embolinen vocant, parvis foliis quae pota
contra venena prosunt sicut erices contra serpentis. 21.
et in quo nascitur granum Cnidium, quod aliqui linum vo-
cant, fruticem vero thymelaean, alii chamelaean, alii *pyros*
achnen, alii cnestorem, alii cneorum. est similis oleastro,
foliis angustioribus, cumminosis, si mordeantur, myrti magnitu-
dine, semine colore et specie farris, ad medicinae tantum usum.
115 (36.) Tragion fruticem sola Creta insula gignit, tere-
bintho similem et semine, quod contra sagittarum ictus effi-
cacissimum tradunt. eadem et tragacantham spinae albae
radice, multum praelatam apud Medos aut in Achaia nascenti.
pretium eius in libras X III.
116 (37.) Tragon et Asia fert sive scorpionem, veprem
sine foliis, racemis rubentibus, ad medicinae usum. myricen
et Italia, quam tamaricem vocat, Achaia autem bryan sil-
vestrem. insigne in ea quod sativa tantum fert gallae similem
fructum. In Syria et Aegypto copiosa haec est cuius infeli-
cia ligna appellamus, quae tamen infeliciora sunt Graeciae.
117 gignit enim arborem ostryn, quam et ostryam vocant, soli-
tariam circa saxa aquosa, similem fraxino cortice et ramis,
folio piris, paulo tamen longioribus crassioribusque ac rugo-
sis incisuris quae per tota discurrunt, semine hordeo simili
et colore. materies est dura atque firma, qua in domum in-
lata difficilis partus fieri produnt mortisque miseras.

22. (38.) Nec auspicatior in Lesbo insula arbor quae vocatur euonymos, 118 non absimilis Punicae arbori, inter eam et laurum foli magnitudine, figura vero et mollitia Punicae, flore candidiore, statim pestem denuntians. fert siliquas sesamae similis, intus granum quadriangula figura, spissum, letale animalibus, nec non et folio eadem vis. succurrit aliquando praeceps alvi exinanitio.

(39.) Alexander Cornelius arborem eonem appellavit 119 ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quae neque aqua neque igni possit corrumpi, sicuti nec viscum, nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

(40.) Andrachlen omnes fere Graeci porcillacae nomine 120 interpretantur, cum sic herba et andrachne vocetur unius litterae diversitate. cetero andrachle est silvestris arbor, neque in planis nascens, similis unedoni, folio tantum minore et numquam decidente, cortice non scabro quidem sed qui circumgelatus videri possit, tam tristis adspectus est.

(41.) Similis et coccygia folio, magnitudine minor. 121 proprietatem habet fructum amittendi lanugine — pappum vocant — quod nulli alii arbori evenit. similis et apharce, bifera aeque quam andrachle. priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis, qualis eos non traditur.

(42.) Et ferulam inter externas dixisse conveniat arbo- 122 rumque generi adscripsisse, quoniam quarundam naturae, sicut distinguemus, lignum omne corticis loco habent, forin- 16/17 secus, ligni autem loco fungosam intus medullam ut sabuci, quaedam vero inanitatem ut harundines. Ferula calidis nasci- 123 tur locis atque trans maria, geniculatis nodata scapis. duo eius genera: nartheca Graeci vocant adsurgentem in altitudinem, nartheciam vero semper humilem. a genibus exeunt folia maxuma ut quaeque terrae proxuma. cetera natura eadem quae anetho, et fructu simili. nulli fruticum levitas maior. ob id gestatu facilis baculorum usum senectuti praebet.

(43.) Semen ferulae thapsiam quidam vocavere decepti 124 eo quoniam ferula sine dubio est thapsia, sui generis, foliis feniculi, inani caule nec excedente baculi longitudinem. semen quale ferulae, radix candida. incisa lacte manat et con-

tunsa suco, nec corticem abdicant. omnia ea venena. quippe
fodientibus nocet, si minuma adspiret aura: intumescunt cor-
pora, faciemque invadunt ignes sacri. ob id cerato prius in-
125 linunt. quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici
permixtam aliis, item alopeciis suggillatisque ac liventibus,
ceu vero remedia desint, ut scelera non tractent. Sed ista
praetexunt noxio instrumento, tantumque inpudentiae est
ut venenum artis esse persuadeant. Thapsia in Africa vehe-
mentissima. quidam caulem incidunt per messis et in ipsa
excavant radice, quo sucus confluat, arefactumque tollunt.
126 alii folia, caulem, radicem tundunt in pila et sucum in sole
coactum dividunt in pastillos. Nero Caesar claritatem ei de-
dit, initio imperi, nocturnis grassationibus converberata fa-
cie inlinens sic cum ture ceraque, et secuto die contra famam
cutem sinceram circumferens. ignem ferulis optume servari
certum est easque in Aegypto praecellere.

127 23. (44.) Ubi et capparis, firmioris ligni frutex, semi-
nisque et cibis volgati, caule quoque una plerumque decerpto.
cavenda eius genera peregrina, siquidem Arabium pestilens,
Africum gingivis inimicum, Marmaricum volvis et omnium
inflationibus. Apulum vomitus facit, stomachum et alvom
solvit. quidam id cynosbaton vocant, alii ophiostaphylen.

128 (45.) Frutectosi est generis et saripha circa Nilum na-
scens, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitu-
dine, coma papyri, similique manditur modo, radice ferrariis
officinis praecipua carbonis usu propter duritiam.

129 24. (46.) Non omittendum est et quod Babylone seri-
tur in spinis, quoniam non aliubi vivit, sicut et viscum in
arboribus, sed illud in spina tantum quae regia vocatur. mi-
rum, quod eodem die germinat quo iniectum est — inicitur au-
tem ipso canis ortu — et celerrime arborem occupat. Con-
diunt eo vina, et ideo serunt. Spina illa nascitur et Athenis
in longis muris.

130 (47.) Frutex est et cytisus ab Amphilocho Atheniense
miris laudibus praedicatus pabulo ovium, aridus vero etiam
suum, spondetque iugero eius annua HS. MM vel mediocri
solo reditus. utilitas quae ervo, sed ocior satias, perquam
modico pinguescente quadripede, ita ut iumenta hordeum
spernant. non ex alio pabulo lactis maior copia aut melior,

super omnia pecudum medicina valida a morbis omnibus prae-
stante. quin et nutricibus in defectu lactis aridum atque in 131
aqua decoctum potui cum vino dari iubet, firmiores celsiores-
que infantis fore. viridem gallinis, aut si inaruerit, made-
factum. apis quoque numquam defore cytisi pabulo contin-
gente promittunt Democritus atque Aristomachus. Nec aliud 132
minoris inpendi est. seritur cum hordeo aut vere semine ut
porrum, vel caule autumno ante brumam. si semine, madi-
dum et, si desint imbres, satum spargitur. plantae cubitales
transferuntur scrobe pedali. seritur per aequinoctia tenero
frutice, perficitur triennio, demetitur verno aequinoctio, cum
florere desinit, vel pueri anusve vilissima opera. canus ad- 133
spectu, breviterque si quis exprimere similitudinem velit,
angustioris trifoli frutex. datur animalibus post biduum sem-
per, hieme vero quod inaruit madidum. satiant equos denae
librae et ad portionem minora animalia, obiterque inter ordi-
nes alium et cepas seri fertile est. Inventus est hic frutex 134
in Cythno insula, inde tralatus in omnis Cycladas, mox in
urbis Graecas, magno casei proventu. praeterea, propter
quod maxume miror rarum esse in Italia, non aestuum, non
frigorum, non grandinum aut nivis iniuriam expavescit. ad-
icit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam
ligni.

25. (48.) Nascuntur et in mari frutices arboresque, mi- 135
nores in nostro, Rubrum enim et totus orientis oceanus re-
fertus est silvis. Non habet lingua alia nomen quod Graeci
vocant phycos, quoniam alga herbarum maris vocabulum in-
tellegitur, hic autem est frutex. folio lato, colore viridi,
gignit quod quidam grason vocant, alii zostera. Alterum 136
genus eiusdem capillaceo folio, simile feniculo, in saxis na-
scitur, superius in vadis haut procul litore, utrumque verno,
et interit autumno. circa Cretam insulam nato in petris pur-
puras quoque inficiunt, laudatissimo a parte aquilonis ut
spongeis. Tertium est gramini simile, radice geniculata et
caule qualiter calami.

(49.) Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactu- 137
cae, rugosiore tantum, iam hoc interius nascens, in alto vero
abies et quercus cubitali altitudine. ramis earum adhaerent
conchae. Quercu et tingui lanas tradunt, glandem etiam

quasdam ferre in alto, naufragis haec deprehensa urinantibusque.

138 Et aliae traduntur praegrandes circa Sicyonem, vitis enim passim nascitur, sed ficus sine foliis, rubro cortice. fit et palma fruticum generis. Extra Herculis columnas porri fronde nascitur frutex et alius tauri ac thymi, qui ambo eiecti in pumicem transfigurantur.

139 (50.) At in oriente mirum est statim a Copto per solitudines nihil gigni praeter spinam quae sitiens vocatur, et hanc raram admodum, in mari vero Rubro silvas virere, laurum maxume et olivam ferentis bacas et, cum pluat, fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. fruticum ipsorum magnitudo ternum cubitorum est, ** caniculis referta, vix ut prospicere e nave tutum sit remos plerumque ipsos invadentibus.

140 (51.) Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse, exemptam sole protinus in salem arescentem, iuncos quoque lapideos perquam similis veris per litora, et in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornus ramosas et cacuminibus rubentis, cum tractarentur, vitri modo fragilis, in igni autem ut ferrum inardescentis, restinctis colore suo redeunte.

141 Eodem tractu insularum silvas operit aestus, quamquam altiores platanis populisque altissimis. folia iis laurea, flos violae et odore et colore, bacae ut oleis, et ipsae odoris iucundi, autumno nascentes, vere decidentes, foliis numquam deciduis. harum minores totas integit mare. maxumarum cacumina exstant, ad quae naves religantur, et cum recessit aestus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab iisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentis, fructu earum lupino simili.

142 (52.) Iuba tradit circa Trogodytarum insulas fruticem in alto vocari Isidis crinem, curalio similem sine foliis, praecisum mutato colore in nigrum durescere, cum cadat, frangi. item alium, qui vocetur chariton blepharon, efficacem in amatoriis. spatalia eo facere et monilia feminas. sentire eum se capi, durarique cornus modo et hebetare aciem ferri. quod si fefellerint insidiae, in lapidem transfigurari.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XIIII.

(Sect. 1.) Externae arbores indocilesque nasci alibi quam 1 ubi coepere, et quae in alienas non conmeant terras, hactenus fere sunt, licetque iam de communibus loqui, quarum omnium peculiaris parens videri potest Italia. noscentes tantum meminerint naturas earum a nobis interim dici, non culturas, quamquam et colendi maxuma in natura portio est. Illud satis mirari 2 non queo, interisse quarundam memoriam atque etiam nominum quae auctores prodidere notitiam. quis enim non communicato orbe terrarum maiestate Romani imperi profecisse vitam putet commercio rerum ac societate festae pacis, omniaque etiam quae ante occulta fuerant in promiscuo usu facta? at, 3 Hercules, non reperiuntur qui norint multa ab antiquis prodita. tanto priscorum cura fertilior aut industria felicior fuit, ante milia annorum inter principia litterarum Hesiodo praecepta agricolis pandere orso subsecutisque non paucis hanc curam eius, unde nobis crevit labor, quippe cum requirenda sint non solum postea inventa, verum etiam ea quae invenerant prisci desidia rerum internicione memoriae indicta. Cuius 4 viti causas quis alias quam publicas mundi invenerit? nimirum alii subiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur et avaritiae tantum artes coluntur. antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, adeoque et ingeniis, quadam sterilitate fortunae necesse erat animi bona exercere, regesque innumeri honore artium colebantur et in ostentatione has praeferebant opum, inmortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes, quare abundabant et praemia et opera vitae. poste- 5 ris laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit. postquam senator censu legi coeptus, iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare quam census, postquam coe-

pere orbitas in auctoritate summa et potentia esse, captatio
in quaestu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum
iere vitae pretia, omnesque a maxumo bono liberales dictae
artes in contrarium cecidere, ac servitute sola profici coe-
6 ptum. hanc alius alio modo et in aliis adorare, eodem tamen,
habendique ad spes, omnium tendente voto. passim vero.
etiam egregii aliena vitia quam bona sua colere malle. ergo,
7 Hercules, voluptas vivere coepit, vita ipsa desiit. Sed nos
oblitterata quoque scrutabimur, nec deterrebit quarundam
rerum humilitas, sicut nec in animalibus fecit, quamquam vi-
demus Vergilium praecellentissimum vatem ea de causa hor-
torum dotes fugisse et in iis quae rettulit flores modo rerum
decerpsisse, beatum felicemque gratiae xv omnino generi-
bus uvarum nominatis, tribus oleae, totidem pirorum, malo
vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.

8 (2.) Unde autem potius incipiamus quam a vitibus? qua-
rum principatus in tantum peculiaris Italiae est ut vel hoc uno
omnia gentium vicisse etiam odorifera possit videri bona,
quamquam ubicumque pubescentium odori nulla suavitas prae-
9 fertur. Cap. 1. Vites iure apud priscos magnitudine quoque
inter arbores numerabantur. Iovis simulacrum in urbe Popu-
lonio ex una conspicimus tot aevis incorruptum, item Massi-
liae pateram. Metaponti templum Iunonis vitigineis colum-
nis stetit. etiam nunc scalis tectum Ephesiae Dianae scandi-
tur una e vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad praecipuam
amplitudinem exeunt. nec est ligno ulli aeternior natura.
verum ista ex silvestribus facta crediderim.

10 (3.) Hae vites tonsura annua coercentur, et vis earum
omnis evocatur in palmites aut deprimitur in propagines, su-
cique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad caeli mo-
res solique ingenia. In Campano agro populis nubunt, mari-
tasque conplexae atque per ramos earum procacibus bracchiis
geniculato cursu scandentes cacumina aequant, in tantum
sublimes ut vindemitor auctoratus rogum ac tumulum excipiat.
11 nulla fine crescunt, dividique aut potius velli nequeunt. * *
villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus
loris. quodque memoria dignum inter prima Valerianus quo-
que Cornelius existimavit, una vitis Romae in Liviae porti-

cibus subdialis inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Ulmos quidem ubique 12 exsuperant, miratumque altitudinem earum Ariciae ferunt legatum regis Pyrrhi Cinean facete lusisse in austeriorem gustum vini, merito matrem eius pendere in tam alta cruce. Rumpotinus vocatur et alio nomine opulus arbor Italiae Padum transgressis, cuius tabulata in orbem patula replent puroque perductae dracone in palmam eius inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eaedem modici hominis 13 altitudine adminiculatae sudibus horrent vineamque faciunt e talea inprobo reptatu pampinorumque per parietum damna discursu atria media conplentes. Tót differentias vel sola tantum Italia recipit. stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, arcus suos in se colligens et brevitate crassitudinem pascens. vetant hoc alibi venti, ut in Africa 14 et Narbonensis provinciae partibus. excrescere ultra suos pollices prohibitae semperque pastinatis similes herbarum modo vagantur per arva ac sucum terrae passim uvis bibunt, quae ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore parte Africae exsuperant. vina non alibi tristiora, sed uva non alibi gratior callo, unde possit invenisse nomen durus acinus. namque genera magnitudine, colore, saporibus acini innu- 15 mera etiamnum multiplicantur vino. hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo nitentque viridi. candicans enim nigerque volgares. tument vero mammarum modo bumasti, praelongis dactyli porriguntur acinis. est et illa naturae lascivia ut praegrandibus adhaereant parvi, mites, suavitate certantes, leptorrhagas has vocant. Durant aliae per hiemes, 16 pensili concamaratae nodo. aliae in sua tantum continentur anima ollis fictilibus et insuper doliis inclusae, stipatae vinaceis circumsudantibus. aliis gratiam qui et vinis fumus adfert fabrilis. quae in ea gloria praecipua in fornacibus Africae, Tiberi Caesaris auctoritas fecit. ante eum Raeticis prior mensa erat e villis Veroniensium agro. quin et a patientia nomen acinis datur passis. Conduntur et musto uvae, ipsae- 17 que vino suo inebriantur. aliae decoctae in musto dulcescunt, aliae vero subolem novam in ipsa matre exspectant tralucidae vitro, additque acinis eandem quam in doliis amphorisve

duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa pediculo.
18 iam inventa vitis per se in vino picem resipiens, Viennensem
agrum nobilitans, Arverno Sequanoque et Helvico generibus
non pridem inlustrata haec atque Vergili vatis aetate inco-
19 gnita, a cuius obitu xc aguntur anni. Quid quod inserta castris
summam rerum imperiumque continet centurionum in manu
vitis, et opimo praemio tardos ordines ad lentas perducit
aquilas, atque etiam in delictis poenam ipsam honorat? nec
non vineae oppugnationum dedere rationem. nam in medica-
minibus adeo magnum optinent locum ut per sese vino ipso
remedia sint.

20 2. (4.) Genera vitium numero conprehendi posse unus exi-
stimavit Democritus, cuncta sibi Graeciae cognita professus.
ceteri innumera atque infinita esse prodiderunt, quod verius
adparebit ex vinis. nec omnia dicentur, sed maxume insignia,
quippe totidem paene sunt quot agri, quamobrem celeberri-
mas vitium aut quibus est aliqua proprietate miraculum,
21 ostendisse satis erit. [1.] Principatus datur Amineis firmi-
tatem propter senioque proficientem vini eius utique vitam.
quinque earum genera. ex his germana minor acino melius
deflorescit, imbris tempestatesque tolerat, non item maior,
22 sed in arbore quam in iugo minus obnoxia. gemellarum, qui-
bus hoc nomen uvae semper geminae dedere, asperrimus sa-
por sed vires praecipuae. ex iis minor austro laeditur, cete-
ris ventis alitur, ut in Vesuvio monte Surrentinisque collibus,
in reliquis Italiae partibus non nisi arbori adcommodata. quin-
tum genus lanatae. ne Seres miremur aut Indos adeo, lanugo
eam vestit. prima ex Amineis maturescit ocissimeque pu-
23 trescit. [2.] Proxuma dignitas Nomentanis rubente materia,
quapropter quidam rubellas appellavere vineas. hae minus
fertiles vinaceis et faece nimia, contra pruinas fortissimae,
siccitate magis quam imbre, aestu quam algore vexantur.
quamobrem in frigidis umidisque principatum optinent. fer-
24 tilior quae minor acino et folio scissa minus. [3.] Apianis
apes dedere cognomen, praecipue earum avidae. ex iis duo
genera lanugine et ipsa pubescunt. distant, quod altera cele-
rius maturescit, quamquam et altera properante. situs frigi-
dus non respuitur, et tamen nulla celerius maturescit. imbre

putrescunt. vina primo dulcia austeritatem annis accipiunt.
Etruria nulla magis vite gaudet. Et hactenus potissima nobi- 25
litas datur peculiaribus atque vernaculis Italiae. ceterae ad-
venere. e Chio Thasove Graecula non inferior Amineis bo-
nitate, praetenera acino, et uva tam parva ut nisi pinguissimo
solo colere non prosit. eugeniam Tauromenitani colles cum
generositatis cognomine misere Albano tantum agro, quoniam
tralata statim mutatur. namque est aliquis tantus locorum
amor ut omnem in iis gloriam suam relinquant nec usquam
transeant totae. quod et in Raetica Allobrogicaque quam 26
supra picatam appellavimus evenit, domi nobilibus nec adgno- 18
scendis alibi. fecundae tamen bonitatis vice copiam praestant,
eugenia ferventibus locis, Raetica temperatis, Allobrogica
frigidis, gelu maturescens et colore nigra. Ex his quas adhuc 27
diximus, sed etiam e nigris, vina vetustate in album colorem
transeunt. reliquae ignobiles, aliquando tamen caeli aut soli
opera vino fallunt vetustatem, sicuti Faecenia et cum ea flo-
rens Biturigiaca acino rarior, numquam floris obnoxii, quo-
niam *non favonium* antecedunt ventisque et imbribus re-
sistunt, meliores tamen algentibus locis quam calidis; umi-
dis quam sitientibus. visulla grandi magis quam denso 28
uvarum partu, inpatiens variantis caeli, sed contra te-
norem unum algoris aestusve constans. quae minor est ex
eo genere melior. in eligendo solo morosa pingui putrescit,
gracili omnino non provenit. mediam temperiem delicate
quaerit, ob hoc Sabinis collibus familiaris. uva eius indecora
visu, sapore iucunda. nisi matura protinus rapitur, etiam
non putrescens cadit. contra grandines eam tuetur foliorum
amplitudo atque duritia. [4.] Insignes iam colore inter pur- 29
pureas nigrasque helvolae saepius variantes et ob id varia-
nae a quibusdam appellatae. praefertur in his nigrior, utra-
que alternis annis fertilis, sed melior vino, cum parcior. Et
praeciae duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus
materies pluruma uvaque ollis utilissima, folium apio simile.
Baliscam Durrachini celebrant, Hispaniae coccolobin vocant. 30
rarior uva aestus austrosque tolerat, capiti inimica, copia
larga. Hispaniae duo genera eius faciunt, unum oblongo acino,
alterum rotundo. novissimas vindemiant. quo dulcior est

coccolobis, hoc melior. sed et austera transit in dulcem vetustate, et quae dulcis fuit in austeritatem. tunc Albano vino aemulantur. tradunt vesicae vitiis utilissimum ex his potum.
31 Albuelis summis arboribus fertilior est, visulla imis. quamobrem circa easdem satae diversitate naturae locupletant. Inerticulam e nigris appellavere, iustius sobriam dicturi, inveterato praecipue commendabilem vino. sed viribus in-
32 noxiam, siquidem temulentiam sola non facit. [5.] Fertilitas commendat ceteras principemque helvennacam. duo eius genera: maior, quam quidam longam, minor quam marcum appellant, non tam fecundam sed gratiorem haustu. discernitur folio circinato, verum utraque gracilis. furcas subdere his necessarium, alioqui ubertatem suam non tolerant. ma-
33 ritimo adflatu gaudent, roscida odere. nulla vitium minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea, vino quoque quod genuit aestatem non exsuperans, nec alia macro solo familiarior. Graecinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit, arbitratur non naturam eius repugnare Italiae, sed culturam avide palmites evocantium. ob id fertilitate sua absumi, si non praepinguis soli ubertas lassescentem sustineat. carbunculari negatur, magna dote, si verum est aliqua
34 in vite caelo non esse ius. [6.] Aestum fert spionia, quam quidam spineam vocant, autumnique imbribus pinguescit. quinimmo nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. Vennuculam inter optume deflorescentis et ollis aptissimam Campani malunt surculam vocare, alii scapulam, Tarracina numisianam, nullas viris proprias habentem, sed totam perinde ac solum valeat, Surrentinis tamen efficacissima testis
35 Vesuvio tenus. ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem, sicut horconia in Campania tantum. e diverso arceraca Vergilio argitis dicta ultro solum laetius facit, ipsa contra imbris et senectam fortissima, vino quidem vix annua ac vilitatis cibariae sed ubertate praecipua. Tolerat et annos mettica, contra omne sidus firmissima, nigro acino, vinis in vetustate rufescentibus.
36 3. [7.] Et hactenus publica sunt genera, cetera regionum locorumque aut ex his inter se insitu mixta. siquidem Tuscis peculiaris est Tudernis atque etiamnum Florentiae in iis

sopina, Arretio talpona et etesiaca et consemina. talpona
nigra candidum facit mustum. etesiaca fallax. quo plus tulit,
hoc laudabilius fundit, mirumque fecunditate pariter et boni-
tate cessat. consemina nigra vino minume durante, uva
maxume, post XV dies quam ulla alia metitur, fertilis sed
cibaria. huius folia sicuti labruscae prius quam decidant 37
sanguineo colore mutantur. evenit hoc et quibusdam aliis
pessumi generis argumento. itriola Umbriae Mevanatique et
Piceno agro peculiaris est, Amiternino pumula. iisdem ban-
nanica fallax est, amant tamen eam. Municipi uvam Pompei 38
nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiorem. municipi
et Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invene-
rint a similitudine olivae. novissima haec uvarum ad hoc tem-
pus reperta est. vinaciolam soli noverunt Sabini, calventi-
nam Gaurani. scio e Falerno agro tralatas vocari Falernas,
celerrime ubique degenerantis. nec non Surrentinum genus
aliqui fecere praedulci uva. capnios et bucconiatis et tarru- 39
pia in Thurinis collibus non ante demetuntur quam gelaverit.
Pariana gaudent Pisae, Mutina prusinia nigro acino, intra
quadriennium albescente vino. mirum ibi cum sole circumagi
uvam quae ob id streptis vocatur, et in Italia Gallicam pla-
cere, trans Alpis vero Picenam. dixit Vergilius Thasias et
Mareotidas et lageas conplurisque externas, quae non re-
periuntur in Italia. [8.] Sed sunt etiamnum insignes uva, 40
non vino. ambrosia e duracinis sine ullis vasis in vite ser-
vatur. tanta est contra frigora, aestus tempestatesque firmi-
tas. nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se susti-
nens, non item dactylides digitali gracilitate, columbinae e
racemosissimis, et magis purpureae cognomine bimammiae,
quando non racemos sed uvas alias gerunt. item tripedanea, 41
cui nomen a mensura est, item scripula passo acino et Rae-
tica in maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatae illi. 26
namque haec brevis, conferta acino, degener vino, sed cute
omnium tenuissima, nucleo, quem Chium vocant, uno ac
minumo, acinum praegrandem unum alterumve habens. est
et nigra Aminea, cui Syriacae nomen inponunt, item Hispana
ignobilium probatissima. [9.] In pergulis vero seruntur esca- 42
riae appellatae e duracinis, albae, nigrae, et bumasti toti-

dem coloribus, ac nondum dictae Aegia et Rhodia et uncialis, velut a pondere acini, item picina omnium nigerrima, et coronario naturae lusu stephanitis, acinos foliis intercursantibus, et quae forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles adspectu, portatu faciles. contra damnantur etiam visu cinerea et rabuscula et asinusca, minus tamen caudas volpium
43 imitata alopecis. Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabae magnitudine, nucleo molli et minumo, obliquis racemis praedulcibus, folio parvo et rotundo, sine divisuris. Septem his annis in Narbonensis provinciae Alba Helvia inventa est vitis uno die deflorescens, ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conserit.

44 4. (5.) Catonum ille primus, triumpho et censura super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum praeceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, inter prima vero agrum colendi, ille aevi confessione optumus ac sine aemulo agricola, pauca attigit vitium genera,
45 quarundam ex iis iam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia eius indicanda est, ut in omni genere noscamus quae fuerint celeberrima anno sexcentesimo urbis, circa captas Carthaginem ac Corinthum, cum supremum is diem obiit, et quantum postea CCXXX annis vita profecerit.
46 ergo de vitibus uvisque ita prodidit: Qui locus vino optumus dicetur esse et ostentus solibus, Amineum minusculum et geminum eugenium, helvium minusculum conserito. qui locus crassior aut nebulosior, Amineum maius aut Murgentinum, Apicium Lucanum serito. ceterae vites miscellae maxume in quemvis agrum conveniunt. in olla vinaceis conduntur Amineum minusculum et maius et Apicium, eadem in lora recte conduntur. quas suspendas duracinas, Amineas maiores vel ad fabrum ferrarium pro passis hae
47 recte servantur. Nec sunt vetustiora de illa re Latinae linguae praecepta. tam prope ab origine rerum sumus. Amineam proxume dictam Varro Scantianam vocat. in nostra aetate pauca exempla consummatae huius artis fuere, ve-

rum eo minus omittenda, ut noscantur etiam praemia, quae in
omni re maxume spectantur. summam ergo adeptus est glo- 48
riam Acilius Sthenelus e plebe libertina LX iugerum non am-
plius vineis excultis in Nomentano agro atque CCCC M num-
mum venundatis. Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde 49
libertino fuit in Campania rure Liternino, maiorque etiam
favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium.
sed maxuma, eiusdem Stheneli opera, Rhemmio Palaemoni,
alias grammatica arte celebri, in hisce XX annis mercato rus
DC M nummum in eodem Nomentano decumi lapidis ab urbe de-
verticulo. est autem usquequaque nota vilitas mercis per omnia 50
suburbana, ibi tamen maxuma, quoniam et neglecta indiligen-
tia praedia paraverat, ac ne in pessumis quidem elegantioris
soli. haec adgressus excolere non virtute animi sed vanitate
primo, quae nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis
cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile mi-
raculum perduxit, intra octavom annum CCCC M nummum
emptori addicta pendente vindemia. cucurritque non nemo 51
ad spectandas uvarum in iis vineis strues, litteris eius altio-
ribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinante, novissime
Annaeo Seneca, principe tum eruditionis ac potentiae, quae
postremo nimia ruit super ipsum, minume utique miratore
inanium, tanto praedi huius amore capto ut non puderet in-
viso alias et ostentaturo tradere palmam eam, emptis qua-
driplicato vineis illis intra decumum fere curae annum. digna 52
opera quae in Caecubis Setinisque agris proficeret, quando
et postea saepenumero septenos culleos singula iugera, hoc
est amphoras centenas quadragenas, musti dedere. Ac ne
quis victam in hoc antiquitatem arbitretur, idem Cato denos
culleos redire ex iugeribus scripsit, efficacibus exemplis non
maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus
Indicumve mercis petitas quam sedulum ruris larem.

(6.) Vino antiquissima claritas Maroneo in Thraciae ma- 53
ritimae parte genito, ut auctor est Homerus. neque enim
fabulosa aut de origine eius varie prodita consectamur, prae-
terquam Aristaeum primum omnium in eadem gente mel
miscuisse vino, suavitate praecipua utriusque naturae sponte
provenientis. Maroneum viciens tanto addito aquae miscen-

54 dum Homerus prodidit. durat etiamnum vis in eadem terra
generi rigorque indomitus, quippe cum Mucianus ter consul
ex iis qui nuperrime prodidere sextarios singulos octonis
aquae misceri conpererit praesens in eo tractu, esse autem
colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere. et Pramnio,
quod idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. nasci-
55 tur Zmyrnae regione iuxta delubrum Matris deum. In reli-
quis claritas generi non fuit alicui, anno fuit, omnium gene-
rum bonitati, L. Opimio consule. cum C. Gracchus tribunus
plebem seditionibus agitans interemptus, ea caeli temperies
fulsit — cocturam vocant — solis opere natali urbis DCXXXIII.
durantque adhuc vina ducentis fere annis, iam in speciem
redacta mellis asperi. etenim haec natura vinis in vetustate
est, nec potari per se queant pervincive aqua, usque in ama-
ritudinem carie indomita. sed ceteris vinis commendandis
56 minuma aliqua mixtura medicamenta sunt. quod ut eius tem-
poris aestimatione in singulas amphoras centeni nummi sta-
tuantur, ex his tamen usura multiplicata semissibus, quae
civilis ac modica est, in Gai Caesaris Germanici fili principatu,
annis CLX singulas uncias vini constitisse nobili exemplo do-
cuimus referentes vitam Pomponi Secundi vatis cenamque
quam principi illi dedit. tantum pecuniarum detinent vini apo-
57 thecae. Nec alia res maius incrementum sentit ad vicesimum
annum maiusve ab eo dispendium, non proficiente pretio. raro
quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu, singulis testis mi-
lia nummum. Viennenses soli picata sua, quorum genera dixi-
18 mus, pluris permutare, sed inter sese amore patrio, creduntur.
idque vinum frigidius reliquis existimatur in frigido potu.

58 5. (7.) Vino natura est hausto accendendi calore viscera in-
tus, foris infuso refrigerandi. nec alienum fuerit conmemorare
hoc in loco quod Androcydes sapientia clarus ad Alexandrum
Magnum scripsit, intemperantiam eius cohibens: V i n u m p o-
t u r u s, r e x, m e m e n t o b i b e r e t e s a n g u i n e m t e r r a e.
c i c u t a h o m i n i s v e n e n u m e s t, c i c u t a e v i n u m. qui-
bus praeceptis ille si obtemperavisset, profecto amicos in
temulentia non interemisset, prorsus ut iure dici possit neque
viribus corporis utilius aliud; neque voluptatibus perniciosius,
si modus absit.

6. (8. 1.) Genera autem vini alia aliis gratiora esse quis 59
dubitet, aut non ex eodem lacu aliud praestantius altero ger-
manitatem praecedere sive testa sive fortuito eventu? quam-
obrem de principatu se quisque iudicem statuet. Iulia Augusta 60
LXXXII annos vitae Pucino vino rettulit acceptos, non alio
usa. gignitur in sinu Hadriatici maris non procul a Timavo
fonte, saxeo colle, maritimo adflatu paucas coquente ampho-
ras, nec aliud aptius medicamentis iudicatur. hoc esse cre-
diderim quod Graeci celebrantes miris laudibus Praetetianum
appellaverint ex Hadriatico sinu. Divos Augustus Setinum 61
praetulit cunctis et fere secuti principes, confessa propter
experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva.
nascitur supra Forum Appi. Antea Caecubo erat generositas
celeberrima in palustribus populetis sinu Amynclano, quod iam
intercidit incuria coloni locique angustia, magis tamen fossa
Neronis quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoa-
verat. [2.] Secunda nobilitas Falerno agro erat et ex eo 62
maxume Faustiniano. cura culturaque id collegerat. exole-
scit haec quoque copiae potius quam bonitati studentium. Fa-
lernus ager a ponte Campano laeva petentibus Urbanam co-
loniam Sullanam nuper Capuae contributam incipit, Fausti-
nianus circiter IIII milia passuum a vico Caedicio, qui vicus
a Sinuessa VI milibus passuum abest. nec ulli nunc vino maior
auctoritas. solo vinorum flamma accenditur. tria eius genera: 63
austerum, dulce, tenue. quidam ita distinguunt, summis colli-
bus Caucinum gigni, mediis Faustinianum, imis Falernum.
non omittendum autem nulli eorum quae celebrentur iucun-
dum saporem uvae esse. [3.] Ad tertiam palmam varie ve- 64
nere Albana urbi vicina, praedulcia ac rara in austero, item
Surrentina in vineis tantum nascentia, convalescentibus
maxume probata propter tenuitatem salubritatemque. Tibe-
rius Caesar dicebat consensisse medicos ut nobilitatem Sur-
rentino darent, alioqui esse generosum acetum. Gaius Cae-
sar, qui successit illi, nobilem vappam. certant Massica at-
que a monte Gauro Puteolos Baiasque prospectantia. nam 65
Falerno contermina Statana ad principatum venere non dubie,
palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, suos
rerum proventus occasusque. iuncta his praeponi solebant

Calena et quae in vineis arbustisque nascuntur Fundana et alia ex vicinia urbis, Veliterna, Privernatia. nam quod Signiae nascitur austeritate nimia continendae utile alvo inter medi-
66 camina numeratur. [4.] Quartum curriculum publicis epulis optinuere a divo Iulio — is enim primus auctoritatem his tribuit, ut epistulis eius adparet — Mamertina circa Messanam in Sicilia genita. ex his Potulana ab auctore dicta. illo cognomine proxuma Italiae laudantur praecipue. Est in eadem Sicilia et Tauromenitanis honos lagonis pro Mamertino ple-
67 rumque subditis. [5.] Ex reliquis autem a supero mari Praetutia atque Ancone nascentia, et quae a palma una forte enata palmensia appellavere, in mediterraneo vero Caesenatia ac Maecenatiana, in Veroniensi item Raetica Falernis tantum postlata a Vergilio, mox ab intumo sinu maris Hadriana, ab infero autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia.
68 Etruriae Luna palmam habet, Liguriae Genua. Inter Pyrenaeum Alpisque Massilia gemino sapore, quando et condiendis aliis pinguius gignit quod vocat sucosum. Beterrarum *intra* Gallias consistit auctoritas. de reliquis in Narbonensi genitis adseverare non est, quoniam officinam eius rei fecere tinguentes fumo, utinamque non et herbis ac medicaminibus noxiis. quippe etiam aloe mercator saporem coloremque adulterat.
69 [6.] Verum et longinquiora Italiae ab Ausonio mari non carent gloria, Tarentina et Servitiana et Consentiae genita et Tempsae ac Babiae Lucanaque antecedentibus Thurinis. omnium vero eorum maxume inlustrata Messalae Potiti salute Lagarina, non procul Grumento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem sive cura sive *casu* ad quartum a Neapoli lapidem Trebellicis, iuxta Capuam Caulinis, et in suo agro Trebulanis, alioqui semper inter plebeia,
70 et Trifolinis gloriata. nam Pompeianis summum decem annorum incrementum est, nihil senecta conferente. dolore etiam capitum in sextam horam diei sequentis infesta deprehenduntur. Quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est patriam terramque referre, non uvam, et supervacuam generum consectationem in numerum, cum eadem vitis aliud
71 aliis in locis polleat. Hispaniarum Laletana copia nobilitantur, elegantia vero Tarraconensia atque Lauronensia et Ba-

liarica ex insulis conferuntur Italiae primis. Nec ignoro multa praetermissa plerosque existimaturos, quando suum cuique placet, et quocumque eatur fabula eadem reperitur. divi Au- 72 gusti iudiciorum ac palati peritissimum e libertis censuram vini in epulas eius facientem dixisse hospiti de indigena vino novom quidem sibi gustum esse eum atque non ex nobilibus, sed Caesarem non aliud poturum. nec negaverim et alia digna esse fama, sed de quibus consensus aevi iudicaverit haec sunt.

7. (9.) Nunc simili modo transmarina dicemus. In summa 73 gloria post Homerica illa, de quibus supra diximus, fuere 53 sq. Thasium Chiumque, ex Chio quod Arvisium vocant. his addidit Lesbium Erasistrati maxumi medici auctoritas, circiter CCCCL. annum urbis Romae. nunc gratia ante omnia est Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte 74 suae naturae mare sapit. nec Tmoliti per se gratia ut vino, sed cuius dulci admixto reliquorum duritia suavitatem accipiat, simul et aetatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his dignatio est Sicyonio, Cyprio, Telmisico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. in Aegypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi nobilissimis, Thasio, aethalo, peuce. Post 75 haec auctoritas hippodamantio, Mystico, cantharitae, protropo Cnidio, Catacecaumenitae, Petritae, Myconio. nam Mesogiten capitis dolores facere conpertum est, nec Ephesium salubre esse, quoniam mari et defruto condiatur. Apamenum mulso praecipue convenire dicitur, sicut Praetutium in Italia. est enim et haec proprietas generum. dulcia utique inter se non congruunt. Exolevit et protagion, quod 76 Italicis proxumum fecerant Asclepiadis scholae. Apollodorus medicus in volumine quo suasit Ptolemaeo regi quae vina biberet Italicis etiam tum ignotis laudavit in Ponto Naspercenitem, mox Oreticum, Oeneaten, Leucadium, Ambracioten et quod cunctis praetulit Peparethium, sed minoris famae esse dixit, quoniam ante sex annos non placeret.

8. (10.) Hactenus bonitas vini nationibus debetur. Apud 77 Graecos iure clarissimum nomen accepit, quod appellaverunt bion, ad plurumos valetudinum usus excogitatum, ut doce- 22, 53 bimus in parte medicinae. fit autem hoc modo: uvae paulum

ante maturitatem decerptae siccantur acri sole, ter die versatae per triduum, quarto exprimuntur, dein in cadis sole
78 inveterantur. Coi marinam aquam largiorem miscent a servi furto origine orta sic mensuram explentis, idque translatum in album mustum leucocoum appellatur. in aliis autem gentibus simili modo factum tethalassomenon vocant, thalassiten autem vasis musti deiectis in mare, quo genere praecox fit
79 vetustas. nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonstravit, super cetera in sole quadriennio maturandum praecipiens. Rhodium Coo simile est, Phorineum salsius Coo. omnia transmarina vina septem annis ad vetustatem mediam pervenire existimantur.

80 9. (11.) Vinum omne dulce minus odoratum, quo tenuius eo odoratius. colores vinis quattuor: albus, fulvos, sanguineus, niger. Psithium et melampsithium passi genera sunt suo sapore, non vini, Scybelites vero mulsi in Galatia nascens, et Aluntium in Sicilia. nam siraeum, quod alii hepsema, nostri sapam appellant, ingeni non naturae *opus est musto* usque ad tertiam mensurae decocto. quod ubi *factum* ad dimidiam est, defrutum vocamus, omnia in adulterium
81 mellis excogitata. sed priora uva terraque constant. Passum a Cretico Cilicium probatur et Africum et in Italia finitimisque provinciis. fieri certum est ex uva quam Graeci psithiam vocant, nos apianam, item scripulam. diutius in vite sole adustis aut ferventi oleo. quidam ex quacumque dulci, dum praecocta, alba, faciunt siccantes sole, donec paulo amplius
82 dimidium pondus supersit, tunsasque leniter exprimunt. *dein* quantum expressere adiciunt vinaceis aquae puteanae, *ut* et secundarium passum faciant. diligentiores eodem modo siccatis acinos eximunt ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt, et hoc genus ante cetera laudant, ac simili modo aqua addita secundarium
83 faciunt. Medium inter dulcia vinumque est quod Graeci aigleucos vocant, hoc est semper mustum. id evenit cura, quoniam fervere prohibetur — sic appellant musti in vina transitum. — ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat et consuetudo fiat algendi. Est etiamnum aliud genus eius per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia

et in ea maxume Vocontii. adservatur eius gratia uva diutius in vite pediculo intorto. ab aliis ipse palmes inciditur in me- 84 dullam, ab aliis uva torretur in tegulis, omnia ex helvennaca vite. his adiciunt aliqui quod vocant diachyton uvis in sole siccatis loco cluso per dies septem in cratibus, totidem pedes a terra alte, noctibus a rore defensis, octavo die calcatis. ita fieri optumi odoris saporisque. E dulci genere est et 85 melitites. distat a mulso, quod fit e musto cum quinque congiis austeri musti congio mellis et salis cyatho subfervefactis, austerum. sed inter haec genera poni debet et protropum. ita appellatur a quibusdam mustum sponte defluens antequam calcentur uvae. hoc protinus diffusum in lagonis suis defervere passi, postea in sole quadraginta diebus torrent aestatis secutae ipso canis ortu.

10. (12.) Non possunt iure dici vina quae Graeci deuteria 86 appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis, sed tamen inter vina operaria numerantur. tria eorum genera: decuma parte aquae addita quam quae musti expressa sit, et ita nocte ac die madefactis vinaceis rursusque prelo subiectis. alterum, quomodo Graeci factitavere, tertia parte eius quod expressum sit addita aquae expressoque decocto ad tertias partis. tertium est faecibus vini expressum, quod faecatum Cato appellat. nullum ex his plus quam annui usus.

11. (13.) Verum inter haec subit mentem, cum sint ge- 87 nera nobilia, quae proprie vini intellegi possint, LXXX fere in toto orbe, duas partis ex hoc numero Italiae esse, praeterea longe ante cunctas terras. et hinc deinde altius cura serpit non a primordio hanc gratiam fuisse, auctoritatem post sexcentesimum urbis annum coepisse.

12. (14.) Romulum lacte, non vino, libasse indicio sunt 88 sacra ab eo instituta, quae hodie custodiunt morem. Numae regis Postumia lex est: Vino rogum ne respargito. quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege ex inputata vite libari vina dis nefas statuit, ratione excogitata ut putare cogerentur alias aratores et pigri circa pericula arbusti. M. Varro auctor est Mezentium Etruriae regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede quod tum in Latino agro fuisset.

89 13. Non licebat id feminis Romae bibere. invenimus
inter exempla Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset e
dolio, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo
absolutum. Fabius Pictor in annalibus suis scripsit matronam,
quod loculos in quibus erant claves vinariae cellae resigna-
90 visset, a suis inedia mori coactam. Cato ideo propinquos fe-
minis osculum dare ut scirent an temetum olerent. hoc tum
nomen vino erat, unde et temulentia appellata. Cn. Domi-
tius iudex pronuntiavit mulierem videri plus vini bibisse quam
valetudinis causa viro insciente, et dote multavit. diuque
91 eius rei magna parcimonia fuit. L. Papirius imperator ad-
versus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Iovi po-
cillum vini. denique inter dona sextarios lactis datos inve-
nimus, nusquam vini. idem Cato cum in Hispaniam navigaret,
unde cum triumpho rediit, non aliud vinum bibit quam re-
miges; in tantum dissimilis istis qui etiam convivis alia
quam sibimetipsis ministrant aut procedente mensa sub-
iciunt.

92 (15.) Lautissima apud priscos vina erant murrae odore condita, ut adparet in Plauti fabula quae Persa inscribitur, quamquam in ea et calamum addi iubet. ideo quidam aromatite delectatos maxume credunt. sed Fabius Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulchrum, murrinam,

et in Acharistione:

Panem et polentam, vinum murrinam.

93 Scaevolam quoque et L. Aelium et Ateium Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus est, ut dulce promat indidem,
ecquid habet? CHAR. Rogas?
Murrinam, passum, defrutum, mella...,

quibus adparet non inter vina modo murrinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

94 14. (16.) Apothecas fuisse et diffundi solita vina anno
DCXXXIII. urbis adparet indubitato Opimiani vini argu-
mento, iam intellegente suum bonum Italia. nondum tamen
ista genera in claritate erant. itaque omnia tunc genita unum
95 habent consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in

auctoritate fuerunt et ad avos usque nostros, quin et Falerno
iam reperto, sicut adparet ex illo comici versu:

Quinque Thasii vini depromam, bina Falerni.

P. Licinius Crassus L. Iulius Caesar censores anno urbis con-
ditae DCLXV. edixerunt, *ne quis vinum Graecum Ami-
neumque octonis aeris singula quadrantalia ven-
deret.* haec enim verba sunt. tanta vero Graeco vino gratia
erat ut singulae potiones in convictu darentur.

(17.) Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, M. 96
Varro his verbis tradit: *L. Lucullus puer apud patrem
numquam lautum convivium vidit, in quo plus
semel Graecum vinum daretur. ipse cum rediit
ex Asia, milia cadum congiarium divisit amplius
centum. C. Sentius, quem praetorem vidimus,
Chium vinum suam domum inlatum dicebat tum
primum, cum sibi cardiaco medicus dedisset.
Hortensius super X M cadum heredi reliquit.* hac-
tenus Varro. 15. Quid? non et Caesar dictator triumphi 97
sui cena vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia distri-
buit? idem Hispaniensi triumpho Chium et Falernum dedit,
epulo vero in tertio consulatu suo Falernum, Chium, Les-
bium, Mamertinum, quo tempore primum quattuor genera
vini adposita constat. postea ergo reliqua omnia in nobilita-
tem venere circiter septingentesimum urbis annum.

16. (18.) Itaque non miror innumerabilia paene genera 98
ficticii reperta multis ante saeculis, quae nunc dicemus, omnia
ad medicinae usum pertinentia. Omphacium quo modo fieret,
propter unguenta diximus priore libro. fit e labrusca, hoc 12, 130
est vite silvestri, quod vocatur oenanthinum. flores eius libris
duabus in musti cado macerati post dies XXX mutantur.
praeter hoc radix labruscae et acini coria perficiunt. hi 99
paulo post quam defloruere singulare remedium habent ad
refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut
ferunt, natura. pars eorum aestu moritur prius quam reli-
qua, qui solstitiales dicuntur. universi numquam maturescunt,
et si prius quam tota marcescat uva incocta detur cibo galli-
naceo generi, fastidium gignit uvas adpetendi.

(19. 1.) Ficticiorum primum fit ex ipso vino quod vocant 100

adynamon hoc modo: albi musti sextariis XX aquae dimi-
dium ** fervet donec excoquatur aquae mensura. alii ma-
rinae sextarios decem, tantundem pluviae, in sole qua-
draginta diebus torrent. dant aegris quibus vini noxiam ti-
101 ment. [2.] Proxumum fit e mili semine maturo cum ipsa stipula
libram quadrantem in congios duos musti, macerato et post
13, 106 septumum mensem transfuso. ex loto arbore, frutice, herba
102 dictum est uti quaeque fierent. [3.] Fiunt et e pomis quae
dicemus interpretationibus non nisi necessariis additis, pri-
mumque e palmis, quo Parthi, Indi utuntur et oriens totus,
mitiorum, quas vocant chydaeas, modio in aquae congiis tri-
bus macerato expressoque. sic fit et sycites e fico, quem
alii pharnuprium, alii trochin vocant. aut si dulce esse non
libeat, pro aqua tantundem vinaceorum adicitur. e Cypria fico
et acetum fit praecellens atque Alexandrino quoque melius.
103 Vinum fit et e siliqua Syriaca, e piris malorumque omnibus
generibus, sed e Punicis rhoiten vocant, et e cornis, mespi-
lis, sorbis, moris siccis, nucleis pineis. hi musto *madidi*
104 exprimuntur, superiora per se mitia. Myrtiten Cato quem-
15, 123 admodum fieri docuerit mox paulo indicabimus, Graeci
et alio modo. ramis teneris cum suis foliis in albo musto de-
coctis, tunsis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt,
donec duo supersint. quod ita silvestris myrti bacis factum
105 est myrtidanum vocatur. hoc manus tinguit. [4.] Ex his
quae in hortis gignuntur fit vinum e radice asparagi, cunila,
origano, api semine, habrotono, mentastro, ruta, nepeta,
serpyllo, marrubio. manipulos binos condunt in cadum musti
106 et sapae sextarium et aquae marinae heminam. e napis
fit duum denariorum pondere in sextarios binos musti addito,
item e scillae radice. inter flores ex rosae foliis tunsis in
linteolo in mustum conlatis cum ponduscula, ut sidat, X. L
pondere in sextarios musti vicenos nec ante tris menses vase
107 aperto. item e nardo Gallico et aliud e silvestri. [5.] Aro-
matiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum
92 conpositione, primo ex murra, ut diximus, mox et nardo
Celtico, calamo, aspalatho, offis in mustum aut dulce vinum
deiectis. alibi de calamo, iunco, costo, nardo Syriaco,
amomo, casia, cinnamo, croco, palma, asaro, similiter in

offa. apud alios nardi et malobathri selibris in musti congios 108
duos additis, qualia nunc quoque fiunt pipere et melle addito,
quae alii condita, alii piperata appellant. invenitur et nectari-
tes ex herba quam alii helenion, alii Medicam, alii symphy-
ton, alii Idaeam, alii Orestion, alii nectariam vocant, radice
ponderis X. L in sextarios sex musti addita similiter in lin-
teo. ex ceteris herbis fit absinthites in XL sextariis musti 109
absinthi Pontici libra decocta ad tertias partis vel scopis
absinthi in vinum additis. similiter hyssopites e Cilicio hys-
sopo unciis tribus in duos congios musti coiectis aut tunsis in
vinum. fiunt utraque et alio modo, circa radices vitium
sato. Sic et helleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. 110
sic fit et scammonites, mira vitium natura saporem alienum
in se trahendi, quare et salicem redolent Patavinorum in palu-
stribus vindemiae. sic et helleborum seritur in Thaso aut
cucumis silvester aut scammonia, quod vinum phthorium vo-
catur, quoniam abortus facit. [6.] Fit et ex herbis, quarum 111
naturae suo loco dicentur: e stoechade et radice gentianae
et tragorigano et dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace,
acoro, thymo, mandragora, iunco. vocarunt et scyzinum et
itaeomelin et lectisphagiten, quorum iam oblitterata ratio est.
[7.] E fruticum vero genere cedri utriusque, cupressus, lau- 112
rus, iunipiri, terebinthi, in Gallia lentisci, bacae aut lignum
recens in musto decocuntur, item chamelaeae et chamaepityis,
chamaedryis lignum eodem modo, et ex flore, in congium
musti decem denariorum pondere addito.

17. (20.) Fit vinum et ex aqua ac melle tantum. quin- 113
quennio ad hoc servari caelestem iubent. aliqui prudentiores
statim ad tertias partis decocunt et tertiam veteris mellis
adiciunt, deinde XL diebus canis ortu in sole habent. alii
diffusa ita decumo die opturant. hoc vocatur hydromeli et
vetustate saporem vini adsequitur, nusquam laudatius quam
in Phrygia.

(21.) Quin et acetum melle temperabatur. adeo nihil 114
intemptatum vitae fuit. oxymeli hoc vocarunt, mellis decem
libris, aceti veteris heminis quinque, salis marini libra, aquae
pluviae sextariis quinque subfervefactis deciens, mox elutria-
tis atque ita inveteratis. omnia ab Themisone summo auctore

115 damnata. et, Hercules, coactus usus eorum videri potest,
nisi si quis naturae opus esse credit aromatiten et ex unguen-
tis vina conposita, aut ut biberentur genuisse eam frutices.
ista sunt cognitu iucunda, sollertia humani animi omnia ex-
quirente. nihil quidem ex his anno durare, praeterquam quae
101 vetustate ipsa fieri diximus, et plura ne tricenis quidem
diebus, non erit dubium.
116 18. (22.) Sunt et in vino prodigia. dicitur in Arcadia
fieri quod fecunditatem feminis inportet, viris rabiem, at in
Achaia maxume circa Caryniam abigi partum vino, atque
etiam si uvam edant gravidae, cum differentia in gustatu non
117 sit. Troezenium vinum qui bibant negantur generare. Tha-
sos duo genera vini diversa facere proditur, quo somnus
concilietur, alterum vero quo fugetur. apud eosdem vitis
theriaca vocatur cuius et vinum et uva contra serpentium
ictus medetur. libadios turis odore, ex qua dis prolibant.
e diverso aspendios damnata ab aris. ferunt eam nec ab alite
ulla attingi. Thasiam uvam Aegyptus vocat apud se prae-
dulcem quae solvit alvom. est contra Lycia quae solutam
118 firmat. Aegyptus et ecbolada habet abortus facientem. Vina
in apothecis canis ortu mutantur quaedam posteaque restituun-
tur sibi. sic et mari navigato, cuius iactatus his quae dura-
verint tantum vetustatis adicere sentitur quantum habuerint.
119 19. (23.) Et quoniam religione vita constat, prolibare dis
88 nefastum habetur vina — praeter inputatae — vitis fulmine ta-
ctae quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vol-
neratis pedibus calcata et quod circumcisis vinaceis pro-
fluxerit, aut superne deciduo inmundiore lapsu aliquō polluta,
item Graeca, quoniam aquam habeant. Vitis ipsa quoque
manditur decoctis caulibus summis qui et condiuntur in aceto
ac muria.
120 (24.) Verum et de adparatu vini dixisse conveniat, cum
Graeci privatim ea praecepta condiderint artemque fecerint,
sicut Euphronius et Aristomachus et Commiades et Hicesius.
Africa gypso mitigat asperitatem, nec non aliquibus partibus
sui calce. Graecia argilla aut marmore aut sale aut mari
lenitatem excitat, Italiae pars aliqua rabulana pice, ac resina
condire musta volgare ei est provinciisque finitimis. nonnus-

quam prioris vini faece acetove condiunt. Nec non et ex 121
ipso musto fiunt medicamina. decoquitur ut dulcescat portione
virium, nec durare ultra annuum spatium tale proditur. aliqui-
bus in locis decocunt ad sapas musta infusisque his ferociam
frangunt. et in hoc tamen genere et in omni alio submini-
strant vasa ipsa condimentis picis, cuius faciendae ratio
proxumo dicetur volumine. 16, 52

20. (25.) Arborum suco manantium picem resinamque 122
aliae ortae in oriente aliae in Europa ferunt. quae interest
Asia utrimque quasdam habet. in oriente optumam tenuissi-
mamque terebinthi fundunt, dein lentisci, quam et mastichen
vocant, postea cupressi, acerrimam sapore, liquidam omnes
et tantum resinam, crassiorem vero et ad pices faciendas
cedrus. Arabica resina alba est, acri odore, difficilis co-
quenti, Iudaea callosior et terebinthina quoque odoratior,
Syriaca Attici mellis similitudinem habet. Cypria antecedit 123
omnis, est autem melleo colore, carnosa. Colophonia prae-
ter ceteras fulva, si teratur, alba fit, gravior odore. ob id
non utuntur ea unguentarii. in Asia quae fit e picea, admo-
dum candida, spagas vocatur. Resina omnis dissolvitur oleo.
quidam et creta figulinarum hoc fieri arbitrantur, pudetque
confiteri maxumum iam honorem eius esse in evellendis
virorum corpori pilis. Ratio autem condiendi musta in primo 124
fervore, qui novem diebus cum plurumum peragitur, adspersu
picis, ut odor vino contingat et saporis quaedam acumina.
vehementius id fieri arbitrantur crudo flore resinae excitari-
que lenitatem, e diverso crapula conpesci feritatem nimiam
frangique virus aut, ubi pigra lenitas torpeat, virus addi.
Liguriae maxume Circumpadanisque mustis crapulae utilitas 125
discernitur hoc modo: pugnacibus mustis crapulae plus inditur,
lenibus parcius. sunt qui ex utroque condiri velint, nec non
alia, quae est mulsi, pice. Est natura vitiumque musto
quibusdam in locis iterum sponte fervere, qua calamitate
deperit sapor, vappaeque accipit nomen probrosum etiam
hominum, cum degeneravit animus. aceti enim nequitiae
inest virtus magnos ad usus, et sine quis mitior vita degi non
possit. Cetero vinorum medicaminis tanta cura est ut cinere 126
apud quosdam ceu gypso alibi et quibus diximus modis in- 120 sq.

staureatur. sed cinerem e vitis sarmentis aut quercu praefe-
runt. quin et marinam aquam eiusdem rei gratia ex alto peti
iubent servarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte sol-
stitio et aquilone flante hauriri, vel, si circa vindemiam
127 hauriatur, decoqui. Pix in Italia ad vasa vino condendo
maxume probatur Bruttia. fit e piceae resina, in Hispania
autem e pinastris minume laudata. est enim resina harum
amara et arida et gravi odore. differentiam rationemque
16, 38 sqq. faciendi proxumo volumine demonstrabimus inter arbores
feras. vitia praeter supra dicta acor aut fumidum virus, picis
autem adustio. experimentum vero, si fragmenta subluceant
128 ac sub dente lentescant acore iucundo. Asia picem Idaeam
maxume probat, Graecia Piericam, Vergilius Naryciam.
diligentiores admiscent nigram mastichen, quae in Ponto
bitumini similis gignitur, et iris radicem oleumque. nam ceram
accipientibus vasis compertum est vina acescere. sed trans-
ferre in ea vasa in quibus acetum fuerit utilius quam in ea in
129 quibus dulce aut mulsum. Cato iubet vina concinnari —
hoc enim utitur verbo — cineris lixivi cum defruto cocti parte
quadragesima in culleum, vel salis sesquilibra, interim et
tunso marmore. facit et sulpuris mentionem, resinae vero
130 in novissimis. super omnia addi maturescente iam vino iubet
mustum, quod ille tortivom appellat, nos intellegimus no-
vissime expressum. et adicimus tinguendi gratia colores, ut
pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri, tot venefi-
ciis placere cogitur, et miramur noxium esse. In vitium incli-
nantis experimentum est lamnae plumbeae mutatus in eo colos.
131 (26.) Proprium autem inter liquores vino mucescere
aut in acetum verti, exstantque medicinae volumina. Faex
vini siccata recipit ignis ac sine alimento per se flagrat. cinis
eius nitri naturam habet easdemque viris, hoc amplius quod
pinguior sentitur.

132 21. (27.) Magna et collecto iam vino differentia in caelo.
circa Alpis ligneis vasis condunt circulisque cingunt atque
etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. rarum dictu, sed
aliquando visum. ruptis vasis stetere glaciatae moles, pro-
digi modo, quoniam vini natura non gelascit. alias ad fri-
133 gus stupet tantum. mitiores plagae doliis condunt infodi-

untque terrae tota aut ad portionem situs. item caelum prae-
bent alibi, alibi vero inpositis tectis arcent, traduntque et
haec praecepta: latus cellae vinariae aut certe fenestras ob-
verti in aquilonem oportere vel utique in exortum aequinoc-
tialem. sterculinia et arborum radices procul abesse, omnia-
que odoris evitandi facillimo in vina transitu, ficos utique
et caprificos. doliis etiam intervalla dari, ne inter sese vitia 134
serpant contagione vini semper ocissima. quin et figuras re-
ferre. ventriosa ac patula minus utilia. picari oportere pro-
tinus a canis ortu, postea perfundi marina aqua aut salsa,
dein cinere e sarmentis adspergi vel argilla, abstersa murra
suffiri ipsasque saepius cellas. inbecilla vina demissis in ter-
ram doliis servanda, valida expositis. numquam inplenda, et 135
quod supersit passo aut defruto perunguendum admixto croco,
pisa veteri cum sapa. sic opercula doliorum medicanda ad-
dita mastiche aut pice Bruttia. aperiri vetant nisi sereno
die, austro flante lunave plena. Flos vini candidus proba- 136
tur. rubens triste signum est, si non is vini colos sit, item
vasa incalescentia operculave sudantia. quod celeriter flo-
rere coeperit odoremque trahere non fore diutinum. ipsa
quoque defruta ac sapa, cum sit caelum sine luna, hoc est
in sideris eius coitu, neque alio die coqui debent, praeterea
plumbeis vasis, non aereis, nucibusque iuglandibus additis.
eas enim fumum excipere. Campaniae nobilissima exposita
sub diu in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis aptissi-
mum videtur.

22. (28.) Ac si quis diligentius reputet, in nulla parte 137
operosior vita est, ceu non saluberrimum ad potus aquae li-
quorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur.
at nos vinum bibere et iumenta cogimus. tantoque opere,
tanto labore et inpendio constat quod hominis mentem mutet
ac furorem gignat, milibus scelerum ob id editis, tanta dulce-
dine ut magna pars non aliud vitae praemium intellegat.
quin immo, ut plus capiamus, sacco frangimus viris, et alia 138
inritamenta excogitantur ac bibendi causa etiam venena con-
cipiuntur, aliis cicutam praesumentibus ut bibere mors cogat,
aliis pumicis farinam et quae referendo pudet docere. cau- 139
tissimos ex iis balineis coqui videmus exanimisque efferri.

iam vero alios lectum exspectare non posse, immo vero nec
tunicam, nudosque ibi protinus et anhelos ingentia vasa con-
ripere, velut ad ostentationem virium, ac plene infundere, ut
statim vomant rursusque hauriant, idque iterum tertiumque,
tamquam ad perdenda vina geniti, et tamquam effundi illa
140 non possint nisi per corpus humanum. Ad hoc pertinent pe-
regrinae exercitationes et volutatio in caeno ac pectorosa
cervicis repandae ostentatio. per omnia haec praedicatur si-
tis quaeri. iam vero quae in bibendo certamina, quae vasa
adulteriis caelata, tamquam per se parum doceat libidines
temulentia! ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam prae-
mio invitatur ebrietas et, si dis placet, emitur. alius ut quan-
tum biberit tantum edit pretium vinolentiae lege accipit, alius
141 quantum alea quaesierit tantum bibit. Tunc avidi matronam
oculi licentur, graves produnt marito, tunc animi secreta
proferuntur. alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera elo-
cuntur rediturasque per iugulum voces non continent, quam
multis ita interemptis, volgoque veritas iam attributa vino est.
interea, ut optume cedat, solem orientem non vident, ac mi-
142 nus diu vivont. hinc pallor et genae pendulae, oculorum
ulcera, tremulae manus effundentes plena vasa et, quae sit
poena praesens, furiales somni et inquies nocturna praemi-
umque summum ebrietatis libido portentosa ac iucundum ne-
fas. postero die ex ore halitus cadi ac rerum omnium oblivio
morsque memoriae. rapere se ita vitam praedicant, cum pri-
143 orem diem cotidie perdant, illi vero et venientem. Tiberio
Claudio principe ante hos annos XL institutum ut ieiuni *bi*-
berent potusque vini antecederet cibos, externis et hoc arti-
bus ac medicorum placitis novitate semper aliqua sese com-
144 mendantium. gloriam hac virtute Parthi quaerunt, famam
apud Graecos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam
Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque
e praetura honoribus gestis, tribus congiis, unde et cognomen
illi fuit, epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tiberio
principe. in senecta iam severo atque etiam saevo alias et
145 ipsi iuventa ad merum pronior fuerat. eaque commenda-
tione credidere L. Pisonem urbis curae ab eo delectum, quod
biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud

ipsum iam principem. nec alio magis Drusus Caesar regene-
rasse patrem Tiberium ferebatur. Torquato rara gloria, 146
quando et haec ars suis legibus constat, non labasse ser-
mone, non levatum vomitione nec alia corporis parte, dum
biberet, matutinas obisse vigilias, plurumum hausisse uno
potu, plurumum praeterea aliis minoribus addidisse, optuma
fide non respirasse in hauriendo neque exspuisse, nihilque ad
elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti
scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceronem 147
M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi obicit, Marco-
que Agrippae a temulento scyphum inpactum. etenim haec
sunt ebrietatis opera. sed nimirum hanc gloriam auferre Ci-
cero voluit interfectori patris sui M. Antonio. is enim ante 148
eum avidissime adprehenderat hanc palmam edito etiam vo-
lumine de sua ebrietate, quo patrocinari sibi ausus adproba-
vit plane, ut equidem arbitror, quanta mala per temulentiam
terrarum orbi intulisset. exiguo tempore ante proelium Ac-
tiacum id volumen evomuit, quo facile intellegatur ebrius iam
sanguine civium et tanto magis eum sitiens. namque et haec
necessitas vitium comitatur ut bibendi consuetudo augeat avi-
ditatem, scitumque est Scytharum legati, quanto plus bibe-
rint tanto magis sitire Parthos.

(29.) Est et occidentis populis sua ebrietas fruge ma- 149
dida, pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus
aliis sed ratione eadem. Hispaniae iam et vetustatem ferre
ea genera docuerunt. Aegyptus quoque e fruge sibi potus
similis excogitavit, nullaque in parte mundi cessat ebrietas,
meros quippe hauriunt talis sucos, nec diluendo ut vina miti-
gant. at, Hercules, illic tellus fruges parere videbatur. heu,
mira vitiorum sollertia! inventum est quemadmodum aqua quo-
que inebriaret. Duo sunt liquores humanis corporibus gratis- 150
simi, intus vini, foris olei, arborum e genere ambo praecipui,
sed olei necessarius. nec segniter in eo vita elaboravit.
quanto tamen in potu ingeniosior fuerit adparebit ad biben-
dum generibus centum octoginta quinque, si species vero
aestimentur, paene duplici numero excogitatis, tantoque pau-
cioribus olei, de quo in sequenti volumine dicemus.

C. PLINI SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XV.

1 1. (1.) Oleam Theophrastus e celeberrimis Graecorum
auctoribus urbis Romae anno circiter CCCCXL. negavit nisi
intra XL milia passuum ab mari nasci, Fenestella vero omnino
non fuisse in Italia Hispaniaque aut Africa Tarquinio Prisco
regnante, ab annis populi Romani CLXXIII, quae nunc per-
venit trans Alpis quoque et in Gallias Hispaniasque medias.
2 urbis quidem anno DV. Appio Claudio Caeci nepote L. Iunio
coss. olei librae duodenae assibus veniere, et mox anno
DCLXXX. M. Seius L. F. aedilis curulis olei denas libras sin-
gulis assibus praestitit populo Romano per totum annum.
3 minus ea miretur qui sciat post annos XXII Cn. Pompeio III.
consule oleum provinciis Italiam misisse. Hesiodus quoque
in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam negavit
oleae satorem fructum ex ea percepisse quemquam. tam
tarda tunc res erat. at nunc etiam in plantariis ferunt, trans-
latarumque altero anno decerpuntur bacae.
4 (2.) Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, ne-
que in calidissimis. genera earum tria dixit Vergilius, orchites
et radios et posias, nec desiderare rastros aut falcis ullamve
curam. Sine dubio et in his solum maxume caelumque refert.
verumtamen et tondentur, cum et vites, atque etiam interradi
5 gaudent. Consequens earum vindemia est, arsque vel maior
olei musta temperandi. ex eadem quippe oliva differunt suci.
primum omnium e cruda atque nondum inchoatae maturita-
tis. hoc sapore praestantissimum. quin et ex eo prima unda
preli laudatissima ac deinde per deminutiones, sive in sportis
prematur, sive, ut nuper inventum est, exilibus regulis
6 pede incluso. quanto maturior baca, tanto pinguior sucus
minusque gratus. optuma autem aetas ad decerpendum inter
copiam bonitatemque incipiente baca nigrescere, cum vo-
cant druppas, Graeci vero drypetidas. cetero distat, an ma-

turitas illa in torcularibus fiat an ramis, rigua fuerit arbor an
suo tantum baca suco nihilque aliud quam rores caeli biberit.

2. (3.) Vetustas oleo taedium adfert non item ut vino, plu- 7
rumumque aetatis annuo est, provida, si libeat intellegere,
natura, quippe temulentiae nascentibus vinis uti necesse non
est, quin immo invitat ad servandum blanda inveterati caries,
oleo noluit parci fecitque ea necessitate promiscuum et volgo.
Principatum in hoc quoque bono optinuit Italia e toto orbe, 8
maxume agro Venafrano eiusque parte quae Licinianum fun-
dit oleum, unde et Liciniae gloria praecipua olivae. unguenta
hanc palmam dedere adcommodato ipsis odore, dedit et pa-
latum delicatiore sententia. de cetero bacas Liciniae nulla
avis adpetit. relicum certamen inter Histriae terram et Bae-
ticae par est. cetero fere vicina bonitas provinciis excepto
Africae frugifero solo. Cereri totum natura concessit,
oleum ac vinum non invidit tantum, satisque gloriae in messi-
bus fecit. reliqua plena erroris, quem in nulla parte nume-
rosiorem esse docuimus. 5, 3 sqq.

3. Oliva constat nucleo, oleo, carne, amurca. sanies haec 9
est eius amara. fit ex aquis, ideo siccitatibus minuma, riguis
copiosa. suus quidem olivae sucus oleum est, idque praecipue
ex inmaturis intellegitur, sicut de omphacio docuimus. auge- 12, 130
tur oleum ab arcturi exortu in a. d. XVI. kalendas Octobris,
postea nuclei increscunt et caro. cum sitienti imbres copio-
siores accessere, vitiatur oleum in amurcam. huius color oli-
vam cogit nigrescere, ideoque incipiente nigritia minumum
amurcae, ante eam nihil. et error hominum falsus existi- 10
mantium maturitatis initium quod est viti proxumum, deinde
quod oleum crescere olivae carne arbitramur, cum sucus
omnis in corpus abeat lignumque intus grandescat. ergo tum
maxume rigantur. quod ubi cura multisve imbribus accidit,
oleum absumitur nisi consecuta serenitate quae corpus
extenuet. omnino enim, ut Theophrasto placet, et olei causa
calor est, quare et in torcularibus et iam in cellis multo igni
quaeritur. tertia est culpa in parcimonia, quoniam propter 11
inpendium decerpendi exspectatur ut decidat oliva. qui me-
dium temperamentum in hoc servant perticis decutiunt cum
iniuria arborum sequentisque anni damno. quippe olivanti-

12 bus lex antiquissima fuit: oleam ne stringito neve ver-
berato. qui cautissime agunt harundine levi ictu nec adver-
sos percutiunt ramos, sic quoque alternare fructus cogitur
decussis germinibus, nec minus si exspectetur ut cadat, hae-
rendo enim ultra suum tempus absumunt venientibus alimen-
tum, ut detinent locum. argumentum est, quod nisi ante fa-
vonium collectae novas viris resumunt et difficilius cadunt.
13 (4.) Prima ergo ab autumno colligitur vitio operae, non
naturae, posia cui plurumum carnis, mox orchites cui olei,
post radius. has enim ocissime occupat aestas, quia sunt te-
nerrimae. amurca cogit decidere. differuntur vero etiam in
Martium mensem callosae, contra umorem pugnaces ob idque
minumae, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini
regiam vocant, non ante favoni adflatum nigrescentes, hoc
14 est a. d. VI. idus Febr. tunc arbitrantur eas maturescere, et
quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ra-
tio pravitati videtur. feruntque frigore sterilitatem fieri, sic-
ut copiam maturitate, cum sit illa bonitas non temporis, sed
generis, tarde putrescentium in amurcam. similis error col-
lectam servandi in tabulatis nec prius quam sudet premendi,
cum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. itaque
volgo non amplius senas libras singulis modiis exprimi di-
cunt. amurcae mensuram nemo agit, quanto ea copiosior re-
15 periatur in eodem genere diebus adiectis. omnino invictus
error est publicus tumore olivae crescere oleum existiman-
di, cum praesertim nec magnitudine copiam olei constare in-
dicio sint quae regiae vocantur, ab aliis maiorinae, ab aliis
babbiae, grandissimae, alioqui minumo suco. et in Aegypto
carnosissimis olei exiguum, Decapoli vero Syriae perquam
parvae, nec cappari maiores, carne tamen commendantur.
16 quam ob causam Italicis transmarinae praeferuntur in cibis,
cum oleo vincantur, et in ipsa Italia ceteris Picenae et Sidi-
cinae. sale illae privatim condiuntur et ut reliquae amurca
sapave, necnon aliquae oleo suo sine arcessita commendatione
purae innatant, colymbades. franguntur eaedem herbarum-
que viridium sapore condiuntur. fiunt et praecoces ferventi
aqua perfusae quamlibeat inmaturae. mirumque dulcem su-
17 cum olivas bibere et alieno sapore infici. Purpureae sunt

in his, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus posiis. sunt
et superbae praeter iam dicta genera. sunt et praedulces,
per se tantum siccatae uvisque passis dulciores, admodum
rarae in Africa et circa Emeritam Lusitaniae. Oleum ipsum 18
sale vindicatur a pinguitudinis vitio. cortice oleae conciso
odorem accipit. medicatio alia ut vino, palati gratia nulla
est, nec tam numerosa differentia. tribus ut plurumum boni-
tatibus distat. odor in tenui argutior, et is tamen etiam in
optumo brevis.

4. (5.) Oleo natura tepefacere corpus et contra algores 19
munire, eidem fervores capitis refrigerare. Usum eius ad
luxuriam vertere Graeci vitiorum omnium genitores in gym-
nasiis publicando. notum est magistratus honoris eius octo-
genis sestertiis strigmenta olei vendidisse. Oleae honorem
Romana maiestas magnum perhibuit turmas equitum idibus
Iuliis ex ea coronando, item minoribus triumphis ovantis.
Athenae quoque victores olea coronant, Graecia oleastro
Olympiae.

5. (6.) Nunc dicentur Catonis placita de olivis. In ca- 20
lido et pingui solo radium maiorem, Sallentinam, orchitem,
posiam, Sergianam, Cominianam, albiceram seri iubet, adi-
citque singulari prudentia quam earum in iis locis optumam
esse dicant, in frigido autem et macro Liciniam. pingui enim
aut ferventi vitiari eius oleum arboremque ipsam fertilitate
consumi, musco praeterea rubro infestari. spectare oliveta 21
in favonium loco exposito solibus censet, nec alio ullo modo
laudat. 6. condi olivas optume, orchites et posias, vel viri-
dis in muria vel frictas in lentisco. oleum quam acerbissima
oliva optumum fieri. cetero quamprimum e terra colligen-
dam, si inquinata sit, lavandam, siccari triduo satis esse. si
gelent frigora, quarto die premendam. hanc et sale adspergi.
oleum in tabulato minui deteriusque fieri, item in amurca et
fracibus. hae sunt carnes et inde faeces. quare saepius die 22
capulandum, praeterea in conchas et plumbeas cortinas, aere
vitiari. ferventibus omnia ea fieri clausisque torcularibus et
quam minume ventilatis, ideo nec ligna ibi caedi oportere,
qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. ex cortinis
in labra fundendum, ut fraces et amurca liquentur. ob id

crebrius vasa mutanda, fiscinas spongea tergendas, ut quam
23 maxume pura sinceritas constet. postea inventum ut lava-
rentur utique ferventi aqua, protinus prelo subicerentur soli-
dae, — ita enim amurca exprimitur, — mox trapetis fractae
premerentur iterum. premi plus quam centenos modios non
probant. factus vocatur, quod vero post molam primum est
flos. factus tris gemino foro a quaternis hominibus nocte et
die premi iustum est.
24 7. (7.) Non erat tum ficticium oleum, ideoque arbitror
de eo nihil a Catone dictum. nunc eius genera plura, pri-
mumque persequemur ea quae ex arboribus fiunt, et inter
illas ante omnis ex oleastro. tenue id multòque amarius quam
oleae et tantum ad medicamenta utile. simillimum huic est ex
chamelaea, frutice saxoso, non altiore palmo, foliis oleastri
25 bacisque. Proxumum fit et e cici, arbore in Aegypto copiosa,
— alii crotonem, alii sibi, alii sesamon silvestre eam ap-
pellant, — ibique non pridem. et in Hispania repente provenit
altitudine oleae, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum
gracilium pallidarumque. nostri eam ricinum vocant a simi-
litudine seminis. coquitur id in aqua, innatansque oleum tol-
litur. at in Aegypto, ubi abundat, sine igni et aqua sale ad-
26 spersum exprimitur cibis foedum, lucernis exile. Amygda-
linum, quod aliqui neopum vocant, ex amaris nucibus are-
factis et in offam contunsis, adspersis aqua iterumque tunsis
exprimitur. Fit et e lauru admixto drupparum oleo, quidam-
que e bacis exprimunt tantum, alii foliis modo, aliqui folio
et cortici bacarum, nec non styracem addunt aliosque odores.
27 optuma laurus ad id latifolia silvestris nigris bacis. Simile
est e myrto nigra, et haec latifolia melior. tunduntur bacae
adspersae calida aqua, mox decocuntur. alii foliorum mollis-
sima decocunt in oleo et exprimunt, alii deiecta ea in oleum
prius sole maturant. eadem ratio et in sativa myrto, sed prae-
fertur silvestris minore semine, quam quidam oxymyrsinen
vocant, alii chamaemyrsinen, aliqui acoron a similitudine. est
28 enim brevis, fruticosa. Fit et e citro, cupresso, nucibus
iuglandibus quod caryinum vocant, malis, cedro quod pisse-
laeon, ex grano quoque Cnidio purgato semine et tunso, item
lentisco. nam et cyprinum et e glande Aegyptia ut fieret

odorum causa dictum est. Indi ex castaneis et sesima atque 12,100. 109
oryza facere dicuntur, Ichthyophagi e piscibus. Inopia cogit 29
aliquando luminum causa et e platani bacis fieri aqua et sale
maceratis. Et oenanthinum fit de ipsa oenanthe, ut dictum
est in unguentis. Gleucino mustum incoquitur vapore lento, 12, 132
ab aliis sine igni circumdatis vinaceis diebus XXI bis singu-
lis permixtum, consumiturque mustum oleo. aliqui non sam-
psuchum tantum admiscent sed etiam pretiosiora odoramenta.
nam in gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis.
Fit et ex aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meli- 30
loto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi
radice, omnium sucis in oleo maceratis expressisque. sic et
rhodinum e rosis, iuncinum e iunco, quod est rosaceo simil-
limum, item hyoscyamo et lupinis, narcisso. plurumum autem
in Aegypto e raphani semine aut gramine herbave quod chor-
tinon vocant, item e sesima et urtica quod cnidinum appel-
lant. E lilio et alibi fit sub diu sole, luna, pruina maceratum. 31
Suis herbis conponunt inter Cappadociam et Galatiam quod
Selgiticum vocant, nervis admodum utile, sicut in Italia Igu-
vini. E pice fit quod pissinum appellant, cum coquitur, vel-
leribus supra halitum eius expansis atque ita expressis, pro-
batum maxume e Bruttia. est enim pinguissima et resinosis-
sima. color oleo fulvos. Sponte nascitur in Syriae maritimis 32
quod elaeomeli vocant. manat ex arboribus pingue, crassius
melle, resina tenuius, sapore dulci, et hoc medicis. Veteri
quoque oleo usus est ad quaedam genera morborum. existi-
matur et ebori vindicando a carie utile esse. certe simulacrum
Saturni Romae intus oleo repletum est.

8. (8.) Super omnia vero celebravit amurcam laudibus 33
Cato. dolia olearia cadosque illa inbui, ne bibant oleum,
amurca subigi areas terendis messibus, ut formicae rimaeque
absint, quin et lutum parietum ac tectoria et pavimenta hor-
reorum frumenti, vestiaria etiam contra teredines ac noxia
animalium amurca adspergi, semina frugum perfundi. morbis
quadripedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad
ulcera interiora humani quoque oris. lora etiam et coria 34
omnia et calciamina axisque decocta ungui, atque aeramenta
contra aeruginem colorisque gratia elegantioris, et totam

supellectilem ligneam ac vasa fictilia in quis ficum aridam
libeat adservare, aut si folia bacasque in virgis myrti aliudve
quod genus simile. postremo ligna macerata amurca nullo
fumi taedio ardere. Oleam si lambendo capra lingua conti-
gerit depaveritque primo germinatu, sterilescere auctor est
M. Varro. Et hactenus de olea atque oleo.

35 9. (9.) Reliqui arborum fructus vix specie figurave, non
modo saporibus sucisque totiens permixtis atque insitis, enu-
merari queunt.

10. Grandissimus pineis nucibus altissimeque suspensus,
intus exilis nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia fer-
ruginis tunica, mira naturae cura molliter semina conlocandi.
harum genus alterum terentinae digitis fragili putamine avi-
36 umque furto in arbore. et tertium sappini e picea sativa, nu-
cleorum cute verius quam putamine adeo molli ut simul man-
datur. quartum pitydia vocant e pinastris, singularis remedi
adversus tussim in melle decoctis nucleis. Taurini aquicelos
vocant. Pinea corona victores apud Isthmum coronantur.

37 9. (10.) His proxuma amplitudine mala quae vocamus
cotonea et Graeci cydonaea ex Creta insula advecta. incur-
vatos trahunt ramos prohibentque crescere parentem. plura
eorum genera: chrysomela incisuris distincta colore ad au-
rum inclinato, qui candidior nostratia cognominat, odoris
38 praestantissimi. est et Neapolitanis suus honos. minora ex
eodem genere struthea odoratius vibrant, serotino proventu,
praecoci vero mustea. strutheis autem cotonea insita suum
genus fecere Mulvianum, quae sola ex his vel cruda man-
duntur, iam et virorum salutatoriis cubilibus inclusa, si-
mulacris noctium consciis inposita. sunt praeterea parva sil-
vestria, a strutheis odoratissima, in saepibus nascentia.

39 (11.) Mala appellamus, quamquam diversi generis, Per-
sica et granata, quae in Punicis arboribus novem generum
13, 112 dicta sunt. his acinus sub cortice intus, illis lignum in cor-
pore. nec non et quaedam e piris libralia appellata ampli-
tudinem sibi ponderis nomine adserunt. 12. Sed Persi-
corum palma duracinis. nationum habent cognomen Gallica
40 et Asiatica. post autumnum maturescunt, aestate praecocia,
intra XXX annos reperta et primo denariis singula venumdata.

supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. pomum in-
nocuum expetitur aegris, pretiumque iam singulis triceni
nummi fuere, nullius maiore, quod miremur, quia non aliud
fugacius. longissima namque decerpto bidui mora est cogit-
que se venumdari.

13. (12.) Ingens postea turba prunorum: versicolor, 41
nigra, candida, hordearia appellata a comitatu frugis eius.
alia eodem colore seriora maioraque, asinina cognominata a
vilitate. sunt onychina ac laudatiora cerina atque purpurea,
nec non ab externa gente Armeniaca, quae sola et odore
commendantur, peculiari inpudentia nucibus insitorum quae
faciem parentis sucumque adoptionis exhibent, appellata ab
utroque nucipruna. et haec autem et Persica et cerina ac 42
silvestria ut uvae cadis condita usque ad alia nascentia aeta-
tem sibi prorogant, reliquorum velocitas cito mitescentium
transvolat. nuper in Baetica malina appellari coeperunt ma-
lis insita et alia amygdalina amygdalis. his intus in ligno nu-
cleus amygdalae est, nec aliud pomum ingeniosius geminatum
est. In peregrinis arboribus dicta sunt Damascena a Syriae 43
Damasco cognominata, iam pridem in Italia nascentia, gran-
diore quamquam ligno et exiliore carne nec umquam in rugas
siccata, quoniam soles sui desunt. simul dici possunt popu-
lares eorum myxae, quae et ipsae nunc coeperunt Romae
nasci insitae sorbis.

(13.) In totum quidem Persica peregrina etiam Asiae 44
Graeciaeque esse ex nomine ipso adparet, atque ex Perside
advecta. sed pruna silvestria ubique nasci certum est, quo
magis miror huius pomi mentionem a Catone non habitam,
praesertim cum condenda demonstraret quaedam et silve-
stria. nam Persicae arbores sero et cum difficultate transiere, 45
ut quae in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Aegypto
earum fuerat hospitium. falsum est venenata cum cruciatu
in Persis gigni et poenarum causa ab regibus tralata in Aegy-
ptum terra mitigata. id enim de Persea diligentiores tradunt,
quae in totum alia est myxis rubentibus similis nec extra
orientem nasci voluit. eam quoque eruditiores negaverunt 46
ex Perside propter supplicia tralatam, sed a Perseo Memphi
satam, et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi insti-

tuisse in honorem atavi sui. semper autem folia habet et
poma subnascentibus aliis. sed pruna quoque omnia post
Catonem coepisse manifestum est.
47 14. (14.) Malorum plura sunt genera. de citreis cum
13, 103 sua arbore diximus, Medica autem Graeci vocant patriae no-
mine. aeque peregrina sunt zizipha et tubures, quae et ipsa
non pridem venere in Italiam, haec ex Africa, illa ex Syria.
Sex. Papinius, quem consulem vidimus, primus utraque attu-
lit divi Augusti novissimis temporibus in castris sata, bacis
similiora quam malis, sed aggeribus praecipue decora, quo-
niam et in tecta jam silvae scandunt. tuburum duo genera:
48 candidum et a colore syricum dictum. Paene peregrina sunt
in uno Italiae agro Veroniensi nascentia quae lanata appel-
lantur. lanugo ea obducit, strutheis quidem Persicisque
pluruma, his tamen peculiare nomen dedit nulla alia com-
mendatione insignibus.
49 (15.) Reliqua cur pigeat nominatim indicare, cum condi-
toribus suis aeternam propagaverint memoriam, tamquam ob
egregium aliquod in vita factum? nisi fallor, adparebit ex
eo ingenium inserendi, nihilque tam parvum esse quod non
gloriam parere possit. ergo habent originem a Matio Cestio-
que et Mallio, item Scaudio, quibus cotoneo insito ab Appio
50 e Claudia gente Appiana sunt cognominata. odor est his co-
toneorum, magnitudo quae Scaudianis, color rubens. ac ne
quis id ambitu valuisse claritatis e familia putet, sunt et Sce-
ptiana ab inventore libertino, insignia rotunditate. Cato adicit
Quiriana et quae tradit in doliis condi Scantiana. omnium
autem nuperrime adoptata sunt parva gratissimi saporis quae
Petisia nominantur. patrias nobilitavere Amerina et Graecula.
51 cetera e causis traxere nomen: germanitatis cohaerentia et
gemella, numquam singula in fetu. coloris syrica. cognatio-
nis melapia. mustea, a celeritate mitescendi, quae nunc
melimela dicuntur a sapore melleo. orbiculata a figura orbis
in rotunditatem circumacti. haec in Epiro primum provenisse
argumento sunt Graeci qui Epirotica vocant. mammarum
effigie orthomastia. a conditione castrati seminis quae spa-
52 donia appellant Belgae. Melofoliis folium unum, aliquando et
geminum erumpit e latere medio. celerrime in rugas marce-

scunt pannucea. stolide tument pulmonea. est quibusdam
sanguineus color origine ex mori insitu tracta. cunctis vero
quae fuere a sole partes rubent. sunt et parva gratia sapo-
ris atque etiam acutiora odore silvestria. peculiare inproba-
tis acerbitatis convicium et vis tanta ut aciem gladi praestrin-
gat. dat et farina vilissimis nomen, quamquam primis adventu
decerpique properantibus.

15. (16.) Eadem causa in piris taxatur superbiae co- 53
gnomine. parva haec, sed ocissima. cunctis autem Crustumia
gratissima. proxuma his Falerna a potu, quoniam tanta vis suci
abundat — lacte hoc vocatur — in his quae alii colore nigro
donant Syriae. reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis
locis appellantur. sed confessis urbis vocabulis auctores 54
suos nobilitavere Decimiana et ex eo tractum quod Pseudo-
decimianum vocant, Dolabelliana longissimi pediculi, Pom-
poniana cognomine mammosa, Liceriana, Seviana et quae
ex his nata sunt Turraniana longitudine pediculi distantia, Fa-
voniana rubra paulo superbis maiora, Lateriana, Aniciana
postautumnalia acidulo sapore iucunda. Tiberiana appellan-
tur quae maxume Tiberio principi placuere. colorantur magis
sole grandescuntque, alioquin eadem essent quae Liceriana.
Patriae nomina habent serissima omnium Amerina, Picentina, 55
Numantina, Alexandrina, Numidiana, Graeca et in iis Taren-
tina, Signina, quae alii a colore testacea appellant, sicut
onychina, purpurea. ab odore myrapia, laurea, nardina. a
tempore hordearia. a collo ampullacea. et Coriolana, Brut-
tia gentilitatis. cucurbitina, acidula suci. Incerta nominum 56
causa est barbaricis Veneriisque quae colorata dicunt, regiis
quae minumo pediculo sessilia, patriciis, voconiis, viridibus
oblongisque. praeterea dixit volema Vergilius a Catone
sumpta, qui et sementiva et mustea nominat.

(17.) Pars haec vitae iampridem pervenit ad columen, 57
expertis cuncta hominibus, quippe cum Vergilius insitam
nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat. nec
quicquam amplius excogitari potest. nullum certe pomum
novum diu iam invenitur. neque omnia insita misceri fas est,
sicut nec spinas inseri, quando fulgura expiari non queunt
facile. quotque genera insita fuerint, tot fulgura uno ictu

58 fieri pronuntiatur. Turbinatior piris figura. in iis serotina ad hiemes usque in matre pendent gelu maturescentia Graeca, ampullacea, laurea, sicut in malis Amerina, Scaudiana. conduntur vero pira ut uvae, ac totidem modis, neque aliud in cadis praeterquam prunae. Pomis proprietas pirisque vini, similiterque in aegris medentes cavent, e vino et aqua coquuntur atque pulmentari vicem inplent, quod non alia praeter cotonea et struthea.

59 16. (18. 1.) In universum autem de pomis servandis praecipitur pomaria in loco frigido ac sicco contabulari, septentrionalibus fenestris sereno die patere, austros specularibus arcere, aquilonis quoque adflatu poma deturpante rugis, colligi mala post aequinoctium autumni, neque ante XVI. lunam, neque ultra duodetricesimam, nec pluvio die neque ante primam horam, cadiva separari, stramentis, storeis paleisve substerni, rara conponi, ut limites pervii spiritum aequalem accipiant. Amerina maxume durare, melimela minume.

60 17. [2.] Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum aut incoqui melle ea mergive oportere. Punica aqua marina fervente indurari, mox triduo sole siccata ita ne nocturno rore contingantur suspendi, et cum libeat uti, aqua dulci perlui. M. Varro et in doliis harenae servari iubet, et inmatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu excluso ac surculo pice inlito. sic etiam crescere amplitudine maiore quam possint in arbore. cetera mala et foliis ficulnis, praeterquam cadivis, singula convolvi cistisque vitilibus

61 condi vel creta figulinarum inlini. [3.] pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui scrobe. Tarentina serissime legi, Aniciana servari et in passo. sorba quoque et scrobibus gypsato operculo, duum pedum terra superiniecta, in loco aprico, inversis vasis et in doliis, ut uvas interque uvas cum ramis

62 suspendi. [4.] E proxumis auctoribus quidam altius curam repetunt, deputarique statim poma ac vitis ad hunc usum praecipiunt decrescente luna, post horam diei tertiam, caelo sereno aut siccis a ventis. similiter deligi et ex locis siccis et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit, uvas cum malleolo sarmenti duro, demptis forfice corruptio-

ribus acinis, in dolio picato recenti suspendi, exclusa omni
aura operculo et gypso. sic et sorba ac pira: inlitis omnium
surculis pice. dolia procul ab aqua esse. quidam sic cum 63
palmite in gypso condunt, capitibus eius scillae infixis utrim-
que, alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea
uvae, aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia, quo genere
et vino odorem adquiri putant. aliqui omnia haec in milio
servari malunt, plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis
harena substrato et fictili operculo, dein terra operto. Creta 64
quidam figulina etiam uvas inlinunt siccatasque sole suspen-
dunt, in usu diluentes cretam. eandem pomis vino subigunt.
mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel
cera quae, nisi maturaverint, incremento calycem rumpunt.
semper autem in pediculos conlocant ea. alii decerpunt cum
surculis eosque in medullam sabuci abditos obruunt ut 63
supra scriptum est. alii singulis malis pirisque singula vasa 65
fictilia adsignant et opercula eorum picata dolio iterum inclu-
dunt, nec non aliqui in floccis capsisque, quas luto paleato
inlinunt. alii hoc idem in patinis fictilibus, aliqui et in scrobe
subiecta harena ita sicca operiunt mox terra. sunt qui co-
tonea cera Pontica inlita melle demergant. Columella auctor 66
est in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura
inlitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxuma uvas sole
siccatas iunci fasciis involvit cadisque conditas gypso inclu-
dit. hoc idem Graeci platani foliis aut vitis ipsius aut fici uno
die in umbra siccatis atque in cado vinaceis interpositis. quo
genere Coa uva et Berytia servantur, nullius suavitati post-
ferendae. quidam, ut has faciant, in cinere lixivo tingunt pro- 67
tinus quam detraxere vitibus, mox in sole siccant, tum fo-
liis, ut supra dictum est, involutas vinaceis stipant. sunt qui 66
malunt uvas scobe ramentisve abietis, populi, fraxini ser-
vare. sunt qui suspendi procul malis protinusque in granariis
iubent, quoniam optume sit operimento pulvis pensilibus.
contra vespas remedio est oleo adspergi ex ore. De palmis
diximus. 13, 39

18. (19.) E reliquo genere pomorum ficus amplissima 68
est, quaedamque et piris magnitudine aemula. De Aegyptiae
Cypriaeque miraculis retulimus inter externas. Idaea rubet 13, 56 sqq.

olivae magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexan-
drinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali, ramosam, *ma-
terie* validam, lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliae
sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania multum nostris esse
dulciores fertilioresque, ut quae modios CCLXX singulae
69 ferant. Ad nos ex aliis transiere gentibus, Chalcide, Chio,
quarum plura genera. siquidem et Lydiae, quae sunt pur-
pureae, et mamillanae similitudinem earum habent, et calli-
struthiae parum sapore praestantiores, ficorum omnium frigi-
dissimae. nam de Africanis, quas multi praeferunt cunctis,
magna quaestio est. cum id genus in Africam nuperrime
70 transierit, patriae nomen optinent. nam Alexandrina e nigris
est, candicante rima, cognomine delicatae. nigra et Rhodia
est et Tiburtina de praecocibus. sunt et auctorum nomina
iis, Liviae, Pompei. siccandis haec sole in annuos usus
aptissima cum mariscis et quas harundinum foli macula variat.
est et Herculanea et albicerata et aratia alba, pediculo *mi-
71 numo*, latissima. Primo autem provenit porphyritis, *longis-
simo* pediculo. comitatur eam e minumis vilissimis popularis
dicta. contra novissima sub hieme maturatur chelidonia.
sunt praeterea serotinae et praecoces, biferae, alba ac nigra,
cum messe vindemiaque maturescentes. serotinae et a corio
appellatae duro, ex Chalcidicis quarundam trifero proventu.
72 Tarenti tantum praedulces nascuntur quas vocant onas. Cato
de ficis ita memorat: Ficos mariscas in loco cretoso
aut aperto serito, in loco autem crassiore aut
stercorato Africanas et Herculaneas, Sagunti-
nas, hibernas, Telanas atras pediculo longo.
postea tot subiere nomina atque genera ut vel hoc solum
aestimantibus adpareat mutatam esse vitam. sunt et hibernae
quibusdam provinciis, uti Moesiae, sed artis, non naturae.
73 Parvarum genus arborum post autumnum fimo contegunt, de-
prehensasque in his hieme grossos, quae mitiore caelo re-
fossae cum arbore atque in lucem remissae novos soles
aliosque, quam quibus vixere, avide tamquam iterum natae
accipiunt et cum venientium flore maturescunt, alieno prae-
coces anno, in tractu vel gelidissimo.
74 (20.) Sed a Catone appellata iam tum Africana admonet

Africae ad ingens documentum usi eo pomo. namque perni-
ciali odio Carthaginis flagrans nepotumque securitatis anxius,
cum clamaret omni senatu Carthaginem delendam, attulit
quodam die in curiam praecocem ex ea provincia ficum, osten-
densque patribus: Interrogo vos, inquit, quando hanc
pomum demptam putetis ex arbore? Cum inter 75
omnis recentem esse constaret: atqui tertium, inquit,
ante diem scitote decerptam Carthagine. tam
prope a moeris habemus hostem. statimque sumptum
est Punicum tertium bellum quo Carthago deleta est, quam-
quam Catone anno sequente rapto. Quid primum in eo mire-
mur, curam ingeni an occasionem fortuitam, celeritatemque
cursus an vehementiam viri? super omnia est, quo nihil 76
equidem duco mirabilius, tantam illam urbem et de terrarum
orbe per CXX annos aemulam unius pomi argumento ever-
sam, quod non Trebia aut Trasimenus, non Cannae busto
Romani nominis perficere potuere, non castra Punica ad ter-
tium lapidem vallata portaeque Collinae adequitans ipse Han-
nibal. tanto propius Carthaginem pomo Cato admovit. Coli- 77
tur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romae nata, sacra
fulguribus ibi conditis magisque ob memoriam eius quae nutrix
Romuli [ac Remi] conditoris imperi in Lupercali prima pro-
texit, ruminalis appellata, quoniam sub ea inventa est lupa
infantibus praebens rumim, — ita vocabant mammam, —
miraculo ex aere iuxta dicato, tamquam in comitium sponte
transisset Atto Navio augurante. nec sine praesagio aliquo
arescit, rursusque cura sacerdotum seritur. fuit et ante Sa-
turni aedem urbis anno CCLX. sublata sacro a Vestalibus
facto, cum Silvani simulacrum subverteret. eadem fortuito 78
satu vivit in medio foro, qua sidentia imperi fundamenta
ostento fatali Curtius maxumis bonis, hoc est virtute ac
pietate ac morte praeclara, expleverat. aeque fortuita eodem
loco est vitis atque olea, umbrae gratia sedulitate plebeia
satae. ara inde sublata gladiatorio munere divi Iuli quod no-
vissime pugnavit in foro.

(21.) Admirabilis est pomi huiusce festinatio unius in 79
cunctis, ad maturitatem properantis arte naturae. 19. Capri-
ficus vocatur e silvestri genere ficus numquam maturescens,

sed quod ipsa non habet aliis tribuens, quoniam est naturalis
causarum transitus atque e putrescentibus identidem genera-
80 tur aliquid. ergo culices parit, hi fraudati alimento in matre,
putri eius tabe, ad cognatam volant, morsuque ficorum
crebro, hoc est avidiore pastu, aperientes ora earum, ita
penetrantes intus solem primo secum inducunt cerealisque
auras inmittunt foribus adapertis. mox lacteum umorem, hoc
est infantiam pomi, absumunt, quod fit et sponte; ideoque
ficetis caprificus permittitur ad rationem venti ut flatus evo-
81 lantis in ficos ferat. inde repertum ut inlatae quoque aliunde
et inter se conligatae inicerentur fico, quod in macro solo et
aquilonio non desideratur, quoniam sponte arescunt loci situ
rimisque eadem quae culicum opere causa perficit, nec ubi
multus pulvis, quod evenit maxume frequenti via adposita.
namque et pulveri vis siccandi sucumque lactis absorbendi.
quae ratio pulvere et caprificatione hoc quoque praestat ne
decidant, absumpto umore tenero et cum quadam fragilitate
82 ponderoso. Ficis mollis omnibus tactus, maturis frumenta
intus, sucus maturescentibus lactis, percoctis mellis. sene-
scunt in arbore anusque destillant cummium lacrima. siccat
honos laudatas, servat in capsis, Ebuso insula praestantissi-
mas amplissimasque, mox in Marrucinis. at ubi copia abun-
dat, inplentur orcae in Asia, cadi autem in Ruspina Africae
urbe, panisque simul et opsoni vicem siccatae inplent, utpote
cum Cato cibaria ruris operariis iusta ceu lege sanciens minui
iubeat per fici maturitatem. cum recenti fico salis vice caseo
83 vesci nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, ut dixi-
13, 51 mus, cottana et caricae quaeque conscendenti navem adver-
sus Parthos omen fecere M. Crasso venalis praedicantis
voce, cavneae. omnia haec in Albense rus e Syria intulit
L. Vitellius, qui postea censor fuit, cum legatus in ea pro-
vincia esset, novissimis Tiberi Caesaris temporibus.

84 20. (22.) Malorum pirorumque generi adnumerentur iure
mespila atque sorba. Mespilis tria genera, anthedon, seta-
nia, tertium degenerat, anthedoni tamen similius, quod
Gallicum vocant. setaniae maius pomum candidiusque, acini
molliore ligno, ceteris minus pomum, sed odore praestantius
et quod diutius servetur. arbor ipsa de amplissimis. folia

antequam decidant rubescunt, radices multae atque altae et
ideo inexstirpabiles. non fuit haec arbor in Italia Catonis
aevo.
21. (23.) Sorbis quadruplex differentia. aliis enim eorum 85
rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species ceu
malorum aliquibus. haec obnoxia acori. odore et suavitate
rotunda praecellunt, ceteris vini sapor. generosissima quibus
circa pediculos tenera folia. quartum genus torminale appel-
lant, remedio tantum probabile, adsiduum proventu minu-
mumque pomo, arbore dissimile, foliis paene platani. non
ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato et sorba condi
sapa tradit.
22. (24.) Ab his locum amplitudine vindicaverunt quae 86
cessere auctoritati nuces iuglandes, quamquam et ipsae
nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores
universitate eaedemque portione ampliores nucleo. nec non
et honor iis naturae peculiaris gemino protectis operimento,
pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. quae causa
eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fetu munito, quod est
verisimilius quam quia cadendo tripudium sonivium faciant.
Et has e Perside regibus translatas indicio sunt Graeca no- 87
mina. optumum quippe genus earum Persicum atque basili-
con vocant. et haec fuere prima nomina. caryon a capitis
gravedine propter odoris gravitatem convenit dictum. tin-
guntur cortice earum lanae et rufatur capillus primum
prodeuntibus nuculis. id conpertum infectis tractatu manibus.
pinguescunt vetustate. Sola differentia generum in putamine 88
duro fragilive, et tenui aut crasso, loculoso aut simplici.
solum hoc pomum natura conpactili operimento clausit. nam-
que sunt bifidae putaminum carinae nucleorumque alia quadri-
pertita distinctio, lignea intercursante membrana. ceteris
quidquid est solidum est ut in abellanis et ipso nucum ge-
nere quas antea Abellinas patrio nomine appellabant. in
Asiam Graeciamque e Ponto venerunt ideoque Ponticae
nuces vocantur. has quoque mollis protegit barba. sed pu- 89
tamini nucleisque solida rotunditas inest. eae et torrentur.
umbilicus illis intus in ventre medio. tertia ab his natura
amygdalis tenuiore sed simili iuglandium summo operimento,

item secundo putaminis. nucleus dissimilis latitudine et
90 acriore callo. haec arbor an fuerit in Italia Catonis aetate
dubitatur, quoniam Graecas nominat quas quidam et in
iuglandium genere servant. adicit praeterea abellanas et
galbas, Praenestinas, quas maxume laudat et conditas ollis
in terra servari viridis tradit. nunc Thasiae et Albenses
celebrantur et Tarentinarum duo genera, fragili putamine ac
duro, quae sunt amplissimae ac minume rotundae. prae-
91 terea mollusoae putamen rumpentes. Sunt qui honori nomen
interpretentur et Iovis glandem esse dicant. nuper consu-
larem virum audivi biferas et iuglandis nuces habere se pro-
fitentem. de pistaciis et ipso nucum genere in suo loco re-
13, 81 tulimus. et haec autem idem Vitellius in Italiam primus in-
tulit eodem tempore, simulque in Hispaniam Flaccus Pom-
peius eques Romanus qui cum eo militabat.

92 23. (25.) Nuces vocamus et castaneas, quamquam ad-
commodatiores glandium generi. Armatum his echinato ca-
lyce vallum, quod inchoatum glandibus, mirumque vilissima
esse quae tanta occultaverit cura naturae. trini quibusdam
partus ex uno calyce, cortexque lentus, proxuma vero cor-
pori membrana et in his et in nucibus saporem, ni detrahatur,
infestat. torrere has in cibis gratius. moluntur etiam et
93 praestant in ieiunio feminarum quandam imaginem panis. Sar-
dibus hae provenere primum. ideo apud Graecos Sardianos
balanos appellant, nam Dios balanum postea inposuere ex-
cellentioribus satu factis. nunc plura earum genera. Taren-
tinae faciles, nec operosae cibo, planae figura. rotundior
quae balanitis vocatur, purgabilis maxume et sponte prosi-
94 liens, pura. plana est et Salariana, Tarentina minus tracta-
17, 129 bilis, laudatior Corelliana et ex ea facta quo dicemus in in-
sitis modo Etereiana, quam rubens cortex praefert triangulis
et popularibus nigris, quae coctivae vocantur. patria laudatis-
simis Tarentum et in Campania Neapolis. ceterae suum pabulo
gignuntur, scrupulosa corticis intra nucleos quoque rumi-
natione.

95 24. (26.) Haut procul abesse videantur et praedulces
siliquae, nisi quod in his ipse manditur cortex. digitorum
omnis longitudo illis, et interim falcata, pollicari latitudine.

Glandes inter poma numerari non possunt, quamobrem in sua natura dicentur. 16, 15

(27.) Reliqua carnosi sunt generis, eaque bacis atque 96
carnibus distant. alia acinis caro, alia moris, alia unedonibus, et alia acinis inter cutem sucumque, alia myxis, alia bacis ut olivis. Moris sucus in carne vinosus, trini colores, 97
candidus primo, mox rubens, maturis niger. in novissimis florent, inter prima maturescunt. tingunt manus suco matura, eluunt acerba. minumum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus nec insitis nec alio modo quam pomi magnitudine. differunt mora Ostiensia et Tusculana Romae. nascuntur et in rubis multum differente callo.

(28.) Aliud corpus est terrestribus fragis, aliud conge- 98
neri eorum unedoni, quod solum pomum simile frutici terraeque gignitur. arbor ipsa fruticosa. fructus anno maturescit, pariterque floret subnascens et prior coquitur. mas sit an femina sterilis inter auctores non constat. pomum inho- 99
norum, ut cui nomen ex argumento sit unum tantum edendi. duobus tamen hoc nominibus appellant Graeci, comaron et memecylon, quo adparet totidem esse genera. et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Iuba auctor est quinquagenum cubitorum altitudine in Arabia esse eas.

(29.) Acinorum quoque magna est differentia, primum 100
inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore ligno aliis parvo et aliis etiam gemino, qui minume feraces musti. plurumum vero differunt hederae sabucique acini, et figura etiam Punici, angulosi quippe soli. nec cutis ulla singulis praeter communem quae est candida. totisque sucus et caro est, iis praecipue quibus parvolum inest ligni. Magna et 101
bacis differentia. aliae namque sunt olivis, lauris et alio modo loto, cornis, alio myrtis, lentisco. aquifolio enim ac spinae sine suco, medioque etiamnum genere inter bacas acinosque cerasis. pomum his primo candidum et fere omnibus bacis. mox aliis virescit, ut olivae, laurui, rubet vero moris, cerasis, cornis. dein nigrescit moris, cerasis, olivis.

25. (30.) Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Luculli 102
non fuere in Italia, ad urbis annum DCLXXX. Is primum vexit e Ponto, annisque CXX trans oceanum in Britanniam usque

pervenere. eadem [ut diximus] in Aegypto nulla cura po-
tuere gigni. Cerasorum Aproniana maxume rubent, niger-
103 rima sunt Lutatia, Caeciliana vero et rotunda. Iunianis gra-
tus sapor, sed paene tantum sub arbore sua, adeo teneris ut
gestatum non tolerent. principatus duracinis quae Pliniana
Campania appellat, in Belgica vero Lusitanis, in ripis etiam
Rheni. tertius his colos e nigro ac rubenti viridique, similis
104 maturescentibus semper. minus quinquennium est quod pro-
diere quae vocant laurea, non ingratae amaritudinis, insitae
in lauro. sunt et Macedonica parvae arboris raroque tria cu-
bita excedentis, et minore etiamnum frutice, chamaecerasi.
inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. se-
ptentrione frigidisque gaudet, siccatur etiam sole conditurque
ut oliva cadis.
105 26. (31.) Quae cura et cornis atque etiam lentisco ad-
hibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur!
miscentur sapores et alio alius placere cogitur. miscentur
vero et terrae caelique tractus. in alio cibi genere India
advocatur, in alio Aegyptus, Creta, Cyrene singulaeque
terrae. nec cessat in veneficiis vita, dummodo omnia devoret.
planius hoc fiet in herbarum natura.
106 27. (32.) Interim quae sunt communia et pomis omni-
busque sucis, saporum genera XIII reperiuntur: dulcis,
suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus,
acidus, salsus. praeter haec tria sunt genera mirabili maxume
natura: unum in quo plures pariter sentiuntur sapores, ut
107 vinis. namque in his et austerus et acutus et dulcis et suavis,
omnes alieni. alterum est genus in quo sit et alienus quidem
sed et suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. siquidem inest
ei quod tamen iure dici dulce et pingue et suave non posset,
108 optinente lenitate quae ipsa succedit in saporis vicem. Nullus
hic aquis, ne sucus quidem, ut tamen eo ipso fiat aliquis
ac suum genus faciat. sentiri quidem aquae saporem ullum
sucumve vitium est. magnum his omnibus in odore momentum
et magna cognatio, qui et ipse nullus est aquis aut, si sentitur,
omnino vitium est. mirum tria naturae praecipua elementa
sine sapore esse, sine odore, sine suco, aquam, aera, ignis.
109 28. (33.) Ergo sucorum vinosi piro, moro, myrto, mi-

nume, quod miremur, uvis. pingues olivae, lauro, nuci in-
glandi, amygdalis, dulces uvis, ficis, palmis, aquosi prunis.
magna differentia et in colore suci: sanguineus moris, cera-
sis, cornis, uvis nigris. idem albis candidus, lacteus in ca-
pite ficis, in corpore non item, spumeus malis, nullus Persi-
cis, cum praesertim duracina suco abundent. sed quis eius
ullum dixerit colorem? Sua et in odore miracula. malis 110
acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus. nam et vinum tale
sine odore, tenue odoratius, multoque celerius talia ad usum
veniunt quam pinguia. quae odorata non eadem in gustu te-
nera, quia non sunt pariter odor et sapor. quamobrem citreis
odor acerrimus, sapor asperrimus, quadamtenus et cotoneis,
nullusque odor ficis.

(34.) Et hactenus sint species ac genera pomorum, na- 111
turas artius colligi par est. alia siliquis gignuntur, ipsis dul-
cibus semenque conplexis amarum. cum in pluribus semina
placeant, in siliqua damnentur. alia bacis, quarum intus
lignum et extra caro, ut olivis, cerasis. aliquarum intus ba-
cae, foris lignum, ut his quae in Aegypto diximus gigni. 13, 60
Quae bacis natura eadem et pomis. aliorum intus corpus et 112
foris lignum, ut nucum. aliis foris corpus, intus lignum, ut
Persicis et prunis, vitiumque cinctum fructu, cum fructus
alibi muniatur vitio. putamine clauduntur nuces, corio casta-
neae. detrahitur hoc iis, at in mespilis manditur. crusta te-
guntur glandes, cute uvae, corio et membrana Punica. carne
et suco mora constant, cute et suco cerasi. quaedam statim 113
a ligno recedunt, ut nuces et palmae. quaedam adhaerent,
ut olivae laurusque. quorundam generi utraque est natura,
ut in Persicis. etenim duracinis adhaeret corpus, e ligno
avelli non quit, cum in ceteris facile separetur. quibusdam
nec intus nec extra lignum, ut in palmarum genere. aliquo- 114
rum lignum ipsum in usum et pomi vice, ut generari myxis
quale in Aegypto diximus. quorundam extra gemina ge- 13, 60
minantur vitia, ut in castaneis, amygdalis nucibusque iu-
glandibus. quorundam natura trigemina, corpus est, dein
lignum rursusque semen in ligno, ut in Persicis. quaedam
inter se densa, ut uvae, sorba, quae ramos circumdata ex
omni parte uvarum modo degravant. alia rara, ut in Persi-

115 cis. quaedam alvo continentur, ut granata. dependent alia
pediculis, ut pira, alia racemis, ut uvae, palmae, alia et pe-
diculis et racemis, ut hederae, sambuci. alia ramo adhaerent,
ut in lauro. quaedam utroque modo, ut olivae. nam et bre-
ves pediculi et longi. quaedam vasculis constant, ut Punica
116 et mespila lotosque in Aegypto et Euphrate. Iam vero di-
versa gratia et commendatio. carne palmae placent, crusta
Thebaicae, suco uvae et caryotae, callo pira ac mala, cor-
pore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. quaedam in
Aegypto cute, ut caricae. detrahitur haec ficis virentibus,
117 ut putamen, eisdemque in siccis maxume placet. in papyris
et ferulis spinaque alba caulis ipse pomum est. sunt et ficulni
caules, in fruticoso genere cum caule capparis, in siliquis
vero quod manditur quid nisi lignum est? non omittenda
seminis earum proprietate. nam neque corpus nec lignum
nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniat.
118 29. (35.) Sucorum natura praecipuam admirationem in
myrto habet, quando ex una omnium olei vinique bina genera
14, 104 fiunt, item myrtidanum, ut diximus. Et alius usus bacae fuit
apud antiquos, antequam piper reperiretur, illam optinens
vicem, quodam etiam generosi opsoni nomine inde tracto,
quod etiam nunc myrtatum vocatur. eademque origine apro-
rum sapor commendatur, plerumque ad intinctus additis
myrtis.
119 (36.) Arbor ipsa in Europae citeriore caelo, quod a
Cerauniis montibus incipit, primum Circeis in Elpenoris tu-
mulo visa traditur, Graecumque ei nomen remanet, quo pere-
grinam esse adparet. fuit ubi nunc Roma est iam cum con-
deretur, quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabi-
nosque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent,
depositis armis purgatos in eo loco qui nunc signa Veneris
120 Cluacinae habet. cluere enim antiqui purgare dicebant. Et
in ea quoque arbore suffimenti genus habetur, ideo tum
electa, quoniam coniunctioni et huic arbori Venus praeest,
haud scio an primaeva omnium in locis publicis Romae sata
fatidico quidem et memorabili augurio. inter antiquissima
namque delubra habetur Quirini, hoc est ipsius Romuli. in eo
sacrae fuere myrti duae ante aedem ipsam per longum tem-

pus, altera patricia appellata, altera plebeia. patricia multis 121
annis praevaluit exuberans ac laeta. quamdiu senatus quo-
que floruit, illa ingens, plebeia retorrida ac squalida. quae
postquam evaluit flavescente patricia, Marsico bello languida
auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emar-
cuit maiestas. Quin et ara vetus fuit Veneri Myrteae, quam
nunc Murtiam vocant.

(37.) Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candi- 122
dam, coniugulam, fortassis a coniugiis, ex illo Cluacinae ge-
nere. nunc et alia distinctio sativae aut silvestris et in utra-
que latifoliae. in silvestri propria oxymyrsine. sativarum
genera topiarii faciunt Tarentinam folio minuto, nostratem
patulo, hexasticham densissimo, senis foliorum versibus:
haec non est in usu, ramosa ut quae minus alta. coniugalem
existimo nunc nostratem dici. Myrtus odoratissima in 123
Aegypto. Cato docuit vinum fieri e nigra siccata usque in
ariditatem in umbra atque ita musto indita. si non siccentur
bacae, oleum gigni. postea conpertum et ex alba vinum fieri
album, duobus sextariis myrti tunsae in vini tribus heminis
maceratae expressaeque. folia et per se siccantur in fari-
nam ad ulcerum remedia in corpore humano leniter mordaci
pulvere ac refrigerandis sudoribus. quinimmo oleo quoque, 124
mirum dictu, inest quidam vini sapor simulque pinguis liquor,
praecipua vi ad corrigenda vina saccis ante perfusis. retinet
quippe faecem, nec praeter purum liquorem transire patitur
datque se comitem praecipua commendatione liquato. virgae
quoque eius gestatae modo viatori prosunt in longo itinere
pediti. quin et virgei anuli expertes ferri inguinum tumori
medentur.

(38.) Bellicis quoque se rebus inseruit, triumphansque 125
de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu, qui primus om-
nium ovans ingressus urbem est, quoniam rem leniter sine
cruore gesserat myrto Veneris victricis coronatus incessit
optabilemque arborem etiam hostibus fecit. Haec postea
ovantium fuit corona excepto M. Crasso qui de fugitivis et
Spartaco laurea coronatus incessit. Masurius auctor est 126
curru quoque triumphantis myrtea corona usos. L. Piso tra-
dit Papirium Masonem, qui primus in monte Albano trium-

phavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circensis spectare
solitum. avos maternus Africani sequentis hic fuit. Marcus
Valerius duabus coronis utebatur, laurea et myrtea, qui et
hoc voverat.
127 30. (39.) Laurus triumphis proprie dicatur, vel gra-
tissima domibus, ianitrix Caesarum pontificumque. sola et do-
mos exornat et ante limina excubat. duo eius genera tradidit
coli Cato, Delphicam et Cypriam. Pompeius Lenaeus adiecit
quam mustacem appellavit, quoniam mustaceis subiceretur.
hanc esse folio maxumo flaccidoque et albicante, Delphicam
aequali colore viridiorem, maxumis bacis atque e viridi
rubentibus. hac victores Delphis coronari et triumphantis
Romae. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines im-
128 bricato crispam. postea accessere genera: tinus, hanc sil-
vestrem laurum aliqui intellegunt, nonnulli sui generis arbo-
129 rem. differt color, est enim caerula baca. accessit et regia,
quae coepit Augusta appellari, amplissima et arbore et folio,
bacis gustatu quoque non aspero. aliqui negant eandem esse
et suum genus regiae faciunt longioribus foliis latioribusque.
iidem in alio genere bacaliam appellant hanc quae volga-
130 tissima est bacarumque fertilissima. sterilem vero earum,
quod maxume miror, triumphalem, eaque dicunt triumphan-
137 tis uti, nisi id a divo Augusto coepit, ut docebimus, ex ea
lauru quae ei missa e caelo est minuma altitudine, folio
crispo, brevi, inventu rara. accedit in topiario opere taxa,
excrescente in medio folio parvolo veluti lacinia foli, et sine
ea spadonina mira opacitatis patientia, itaque quantalibeat
131 sub umbra solum inplet. Est et chamaedaphne silvestris
frutex. est et Alexandrina, quam aliqui Idaeam, alii hypo-
glottion, alii danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vo-
cant. ramos spargit a radice dodrantalis, topiarii ac coro-
narii operis, folio acutiore quam myrti, molliore et candi-
diore et maiore, semine inter folia rubro, pluruma in Ida
132 et circa Heracleam Ponti, nec nisi in montuosis. Id quoque
quod daphnoides vocatur genus in nominum ambitu est. alii
enim Pelasgum, alii euthalon, alii stephanon Alexandri vo-
cant. et hic frutex est ramosus, crassiore ac molliore quam
laurus folio, cuius gustatu accendatur os atque guttur, bacis

e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Cor-
sica fuisse, quod nunc satum et ibi provenit.

(40.) Ipsa pacifera, ut quam praetendi etiam inter ar- 133
matos hostis quietis sit indicium. Romanis praecipue laetitiae
victoriarumque nuntia additur litteris et militum lanceis pilis-
que, fascis imperatorum decorat. ex his in gremio Iovis 134
optumi maxumique deponitur, quotiens laetitiam nova victo-
ria attulit, idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera
est, praeferenda utroque olea, sed quia spectatissima in
monte Parnaso ideoque etiam grata Apollini, adsuetis eo
dona mittere, oracula inde repetere iam et regibus Romanis
teste L. Bruto, fortassis etiam in argumentum, quoniam ibi
libertatem publicam is meruisset lauriferam tellurem illam
osculatus ex responso, et quia manu satarum receptarumque
in domos fulmine sola non icitur. ob has causas equidem 135
crediderim honorem ei habitum in triumphis potius quam
quia suffimentum sit caedis hostium et purgatio, ut tradit
Masurius. adeoque in profanis usibus pollui laurum et oleam
fas non est, ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex
his altaria araeve debeant. Laurus quidem manifesto abdicat
ignis crepitu et quadam detestatione, interaneorum etiam vi-
tia et nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante
caelo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus.
Sunt et circa divom Augustum eventa eius digna memoratu. 136
namque Liviae Drusillae, quae postea Augusta matrimoni
nomen accepit, cum pacta esset illa Caesari, gallinam con-
spicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium
inlaesam, intrepideque miranti accessit miraculum, quoniam
tenentem rostro laureum ramum onustum suis bacis. conser-
vari alitem et subolem iussere haruspices ramumque eum
seri ac rite custodiri. quod factum est in villa Caesarum 137
fluvio Tiberi inposita iuxta nonum lapidem Flaminia via, quae
ob id vocatur ad gallinas, mireque silva provenit. ex ea
triumphans postea Caesar laurum in manu tenuit coronam-
que capite gessit, ac deinde imperatores Caesares cuncti,
traditusque mos est ramos quos tenuerunt serendi, et durant
silvae nominibus suis discretae, fortassis ideo mutatis trium-
phalibus. Unius arborum Latina lingua nomen inponitur viris. 138

unius folia distinguntur appellatione, lauream enim vocamus. durat et in urbe inpositum loco, quando Loretum in Aventino vocatur ubi silva laurus fuit. Eadem purificationibus adhibetur, testatumque sit obiter et ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus et Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

auf die weniger entwickelten Vorstellungen einer frühern Zeit oder localer Culte, sowie auf die Ausartungen späterer Zeit hingewiesen und durch einen kurzen einleitenden Theil der Entwickelungsgang der griechischen Religion selbst in allgemeinen Umrissen geschildert worden. Um den Zwecken des Gymnasiums völlig zu genügen, ist in dieser neuen wesentlich verbesserten und vermehrten Auflage die *Römische Mythologie* ebenfalls *ausführlich* behandelt worden.

Die beigegebenen Kupfertafeln enthalten Abbildungen von Antiquen nach *O. Müller's* und *Oesterley's* Denkmälern der alten Kunst, und ein vollständiges Register erleichtert das Nachschlagen.

Alle bis jetzt erschienenen Beurtheilungen sprechen sich einstimmig dahin aus, dass der Verfasser seinen Zweck vollkommen erreicht und einem allgemein gefühlten Bedürfnisse genügend abgeholfen habe. In England und Dänemark sind Uebersetzungen des Buchs erschienen, ein Beweis, dass dasselbe auch im Auslande die ihm gebührende Anerkennung gefunden hat.
